Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

Mesnevî-i Şerîf Şerhi

-12-

Tercüme ve Şerh

AHMED AVNİ KONUK

Bu Cildi Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Dilâver Gürer - Prof. Dr. Mustafa Tahralı

Yayın Koordinatörü

Prof. Dr. Mustafa Tahralı

KİTABEVİ

Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin On İkinci Cild Fihristi

-Mesnevî VI. Cildinin Devâmı-

تمامئ قصهٔ آن فقیر و نشان جای آن گنج

O fakîrin kıssasının tamâmlığı ve o defîne yerinin nişânı

اندر آن رقعه نبشته بود این　　　　　که برون شهر گنجی دان دفین

1957. [1939] *O ruk'ada bu yazılmış idi ki: "Şehrin hâricinde defnolunmuş bir hazîneyi bil!"*

"Şehir"den murâd âlem-i keserât ve "şehir hârici"nden murâd halvet ve vahdet âlemi ve "defnolunan hazîne"den murâd tâlibin kendi hakîkatidir. Ya'nî, o defîne-nâme olan pusulada bu yazılmış idi ki: "Âlem-i keserâtın hârici olan âlem-i halvet ve vahdette medfûn olan bir hakîkat-i insâniyye hazînesi olduğunu bil!"

آن فلان قبه که در وی مشهدست　　　　　پشت او در شهر رو در فرقدست

1958. *"O filân kubbe ki, onda meşhed vardır; onun arkası şehre ve yüzü Farkad'edir."*

"Kubbe"den murâd, insân-ı kâmilin dergâhı. "Meşhed", şehîdlerin medfeni ma'nâsına olup, bundan murâd, موتوا قبل ان تموتوا [ya'nî "Ölmeden önce ölünüz!"] sırrına mazhar olan sâliklerin o dergâhta bulunmasıdır. "Ferkad",

kutb-ı şimâlîye yakın iki yıldızdan her birinin ismidir ki, ikisine birden "Ferkadân" derler. Bundan murâd, kutb-ı zamânın birisi sağında ve diğeri solunda olan "imâmân"a işâret buyurulur. Sağda olanın nazarı âlem-i melekûtadır. Ona "Abdü'r-Rab" derler. Solunda olanın nazarı âlem-i mülkedir. Ona "Abdü'l-Melik" derler. "Ferkad" ile âlem-i melekûta nâzır olan "imâm"a işâret buyurulur. Zîrâ fakîrin nazarı âlem-i keserâttan ve âlem-i mülkten âlem-i melekûtadır. Ba'zı nüshalarda "ferfed" vâki'dir, "sahrâ" ma'nâsınadır. Bundan murâd, ma'nâ sahrâsıdır. Yine âlem-i melekût demek olur. Ba'zı nüshalarda "merkad" vâki'dir. Bundan murâd dahi, yine rûhâniyet âlemi demek olur.

پشت با وی کن تو رُو در قبله آر و آنگهان از قوس تیری در گذار

1959. *"Arkayı ona et, sen yüzü kıbleye getir! Ondan sonra yaydan bir ok geçir!"*

"Arkayı kıbleye çevirmek"ten murâd, kâmilin dergâhının sûret ve rüsûmuna iltifât etmemekten kinâye olur. "Kıble"den murâd, insân-ı kâmildir. Nitekim Sipehsâlar hazretleri kendi *Menâkıb*'ında şu vâk'ayı nakleder:

"Menkûldür ki, bir gün ashâb, Sultânü'l-Ulemâ hazretlerini müstağrak buldular. Namaz vakti erişti. Mürîdândan ba'zıları cenâb-ı Sultânü'l-Ulemâ'ya namaz vakti geldiğini âvâz ile i'lâm eylediler. Mevlânâ hiçbir şey demeyip o mürîdlere iltifât etmedi. Onlar kalkıp namaza meşgûl oldular. İki mürîd şeyhe muvâfakat etti. O mürîdlerden birisinin ismi Hâcegî idi. Namazda sır gözü ile ona ayân gösterdiler ki, namazda olan cümle ashâbın arkaları imâm ile berâber kıbleye gelmiş idi. Ve şeyhe muvâfakat etmiş olan iki mürîdin yüzleri kıbleye müteveccih idi. Zîrâ şeyh موتوا قبل ان تموتوا [ya'nî "Ölmeden önce ölünüz!"] hükmünce "mâ [:biz]" ve "men [:ben]"den geçip ve kendi kendinden fenâ bulup nûr-ı Hak'ta müstehlek oldu; ve artık o nûr-ı Hak olmuştur. Ve her kim ki arkasını nûr-ı Hakk'a dönüp, yüzünü duvara çevirse, muhakkak sûrette arkasını kıbleye döndürmüş olur."

Ya'nî, "Ey tâlib-i hakîkat! Kâmilin dergâhının sûretine ve oradaki rüsûma iltifât etme ve arkanı çevir! Kıble mesâbesinde olan insân-ı kâmile yüzünü döndür. Ondan sonra akıl yayından bir fikir okunu geçir!"

چون فگندی تیر از قوس ای سعاد بر کَن آن موضع که تیرت اوفتاد

1960. [1942] *"Ey siâd! Vaktâki oku yaydan bırakasın, onun düştüğü o mevzii kaz!"*

"Siâd" kelimesini Ankaravî hazretleri "Sînin kesriyle müfâale bâbının ikinci masdarı olup, müsâade olunmuş ma'nâsına olmak evlâdır" buyurur. Ve

Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî "Seâd, sînin fethi ile se-a-de, yes-'a-dü bâbından masdar olup burada mes'ûd ma'nâsınadır" demiştir. Ve İmdâdullâh hazretlerinin şerhinde ise "Velî Muhammed belki bunu bir kitâbda görmüştür; fakat lügat kitâblarının tetebbu'undan ma'lûm olmuştur ki, se-a-de, yes-'a-dü'nün masdarı sa'd ve suûd ve saâdet'tir, seâd değildir. Belki bu lafız "saâdet" masdarının muhaffefidir. Ve saâdet şekâvetin zıddıdır. Bu sûrette ma'nâ "ey mes'ûd!" demek olur. Fakîrin mütâlaasına göre "Suâd" esmâ-i eşhâstan olduğuna göre saâdet masdarından sıfat olmak dahi münâsibdir. Bu sûrette ma'nâ "ey saâdetli!" demek olur. Ya'nî, "Ey hâtifin işâretine mazhar olmuş olan saâdetli! Vaktâki fikir okunu akıl yayından bırakasın, o fikir okunun düştüğü ma'nâ sâhasını kaz ve tedkîk ve teemmül et ve amel etmeye sa'y eyle!" demek olur.

پس کمان سخت آورد آن فتی   تیر پرانید در صحن فضا

1961. *Binâenaleyh o delikanlı katı yayı getirdi. Oku sahn-ı fezâya o uçurdu.*

"Fezâ", geniş zemîn ve sâha demektir. Bundan murâd, geniş olan ma'nâ sâhasıdır. Ya'nî, kuvvetli olan aklının yayından fikir okunu ma'nâ fezâsına attı.

زو تبر آورد و بیل او شاد شاد   کند آن موضع که تیرش اوفتاد

1962. *Sevine sevine çabuk kazma ve bel getirdi. Okunun düştüğü o mevzi'i kazdı.*

"Bel ve kazma"dan murâd, fikrin sevk ettiği amel ve mücâhededir. Ya'nî, o fakîr acele kendi fikri dâiresinde amel ve mücâhede etti. "Zû", "zûd" kelimesinin muhaffefidir.

کند شد هم او و هم بیل و تبر   خود ندید از گنج پنهانی اثر

1963. *Hem o ve hem bel ve kazma kör oldu. Halbuki bu gizli hazîneden eser görmedi.*

"Künd-şuden", kör ve muattal olmak, ya'nî düşünüp amel ve mücâhede etmekten dolayı hem kendisi âciz kaldı ve hem de sa'yine atâlet geldi. Halbuki bu gizli hazîneden eser göremedi. Zîrâ tâlib-i hakîkatin kendi fikriyle amel ve mücâhedesi ya haddinden fazla veyâhud nâkıs olur. Onu i'tidâli mürşid-i kâmilin tertîbi ile mümkin olur.

همچنین هر روز تیر انداختی　　لیك جای گنج را نشناختی

1964. *Her gün böylece ok atardı. Fakat hazînenin mahallini anlayamadı.*

Her gün böyle fikir okunu atar idi ve amel ve mücâhede eder idi. Fakat definenin mahallini anlayamaz idi.

چونکه این را پیشه کرد او بر دوام　　فُجفُجی در شهر افتاد و عوام

1965. *Vaktâki o bunu devâm üzere san'at yaptı, şehre ve avâmma fısıltı düştü.*

"Fücfücî", sessiz konuşmak ve fısıltı, demektir. Ya'nî, şehir halkına ve avâm arasına "Bu adam define bulmak üzere her gün çalışıp duruyor" diye fısıltı düştü ve "Acabâ, aradığı nedir?" diye merâk ettiler.

فاش شدن خبر آن گنج ورسیدن بگوش پادشاه

O hazînenin fâş olması ve pâdişâhın kulağına erişmesi

پس خبر کردند سلطان را ازین　　آن گروهی که بدند اندر کمین

1966. *Sonra bundan sultâna haber ettiler, öbür gürûh ki pusuda idiler.*

"Sultân"dan murâd, burada şeyhülislâm ve müftî gibi ulemâ-i zâhireden birisidir. Zîrâ bu gibi ulemâ ekseriyâ ehl-i hakîkate muârız olup musallat olmuşlardır. Ezcümle Hallâc-ı Mansûr hazretlerinin vak'ası bunun en büyük şâhididir. "Pusuda olan öbür gürûh"tan murâd, âlim-i zâhirîye tâbi' olan talebe-i ulûmdur.

عرضه کردند آن سخن را زیر دست　　که فلانی گنج نامه یافتست

1967. *Zîrdest o sözü arz ettiler. Dediler ki: "Bir filân genc-nâme bulmuştur."*

"Zîrdest", tebea ve reâyâ demektir. Ya'nî, âlim-i zâhirînin tâbi'leri bulunan talebe "Filân genc-nâme buldu, ya'nî ilm-i hakîkati arıyor" diye o âlime arz ettiler.

چون شنید آن شخص کین با شه رسید   جز که تسلیم و رضا چاره ندید

1968. *Vaktâki o şahıs işitti ki, şâha erişti, teslîm ve rızâdan gayrı çâre görmedi.*

"Şâh" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "ulûm-i akliyyede reîs ve mümtâz olan" ma'nâsına olmak münâsibdir. Ya'nî, o ruk'ayı bulan fakîr, kendi hâlinin memleketinde hüküm sâhibi olan âlim-i mümtâza haber verildiğini işitti; ve belki de bu fakîr onun talebesinden birisi idi. Artık saklamaya hâcet görmedi ve teslîm ve rızâdan başka bir çâre bulamadı.

پیش ازان کاشکنجه بیند زان قباد   رقعه را آن شخص پیش شه نهاد

1969. *O Kubâd'dan işkence görmeden evvel o şahıs ruk'ayı şâhın huzûruna koydu.*

"Kubâd", Nûşîrvân'nın babasının ismidir. Fakat sonradan, "büyük ve ulu" ma'nâsında kullanılmıştır. Ya'nî, avâmm-ı nâsın üzerinde büyüklüğü ve nüfûzu olan âlim-i zâhirînin fetvâ-yı şer'î ile vâki' olacak ta'zîbinden kurtulmak için o ruk'ayı onun önüne koydu ve onun hükmü altına bıraktı.

گفت تا این رقعه را یابیده ام   گنج نی و رنج بی‌حد دیده ام

1970. [1952] *Dedi: "Bu ruk'ayı bulalıdan beri genc değil ve hadsiz renc görmüşümdür."*

Dedi: "Ben bu ruk'ayı bulduğum zamandan beri defîneyi bulamadım ve esrâr-ı hakîkati bunun münderecâtından anlayamadım. Bilakis hadsiz ve hesâbsız zahmet ve mücâhede ve amel gördüm."

خود نشد یك حبه از گنج آشکار   لیك پیچیدم بسی من همچو مار

1971. *"Muhakkak defîneden bir habbe âşikâr olmadı. Fakat ben yılan gibi birçok kıvrıldım."*

"Muhakkak sûrette defîneden ben bir habbeye bile nâil olamadım ve esrâr-ı hakîkatten bir zerre bile anlayamadım. Fakat sa'y ve amel ve mücâhede zahmetleri yüzünden yılan gibi kıvrım kıvrım bir hâle geldim."

مدت ماهی چنینم تلخ کام   که زیان و سود این بر من حرام

1972. *"Bir ay müddet böyle telh-kâmım ki, bunun ziyânı ve fâidesi benim üzerime harâmdır."*

"Telh-kâm", dimâğı acı olmak ma'nâsına olup, burada murâdsızlıktan ve me'yûs olmaktan kinâyedir. Ya'nî, "Bir ay müddet ben bu ruk'anın ma'nâsını keşf için uğraştım ve anlayabildiğim derecede amel ve mücâhedeler ettim. Netîcede murâdsız kaldım. Hazîneyi bulamadım ki, ziyâ'ından ziyân veyâhud husûlünden fâide göreyim. Bana bunların ikisi de harâmdır."

بو كه بختت بر كند زين كان غطا ای شه پیروز جنگ و دژگشا

1973. *"Ola ki senin bahtın bu kândan perdeyi koparsın, ey cengin muzafferi ve kapı açıcı şâh!"*

"Ey ulûm-i akliyyede mümtâz olan şâh! Ola ki senin bahtın ve ilmin bu kân ve ma'den üzerindeki perdeyi ve örtüyü koparsın, ey münâzara ve mücâdele-i ilmiyyenin muzafferi ve ey ilmin kapılarını açıcı ve düğümlerini çözücü olan şâh!"

مدت شش ماه و افزون پادشاه تیر می‌انداخت و بر می‌کند چاه

1974. *Pâdişâh altı ay ve ziyâde ok atardı ve kuyu kazar idi.*

O âlim-i zâhirî dahi altı ay ve daha ziyâde o ruk'a münderecâtını okurdu ve fikir okunu atardı ve bu fikirlerin netâyicini tedkîk ederdi.

هر كجا سخته كمانی بود چُست تیرداد انداخت و هر سو گنج جُست

1975. *Her nerede bir yayı katı çâlâk var idiyse, ok verdi, attı. Her tarafta genc aradı.*

Her nerede mantığı kuvvetli ve akıl yayı sert, çâlâk ve zekî kimseler var idiyse, onlara da kendi fikirlerinin okunu verdi. Onlar da fikirlerinin okunu attılar. Ma'nâ sâhasının her tarafında o hakîkat hazînesini aradı.

غیر تشویش و غم و طامات نی همچو عنقا نام فاش و ذات نی

1976. *Teşvîş ve gam ve tâmâtın gayri olmadı. Ankā gibi adı zâhir ve zâtı yok.*

"Tâmât", ıstılâhât-ı sûfiyyede avâmı teshîr etmek için kemâlât ızhâr etmek ve kendisini göstermek ma'nâsınadır. Ya'nî esrâr-ı ilâhiyyeye dâir olan bu ruk'adan bu âlem-i zâhirîye dahi teşvîş-i i'tikād ve gam ve tâmâtdan başka bir şey hâsıl olmadı. Velhâsıl o dahi bu ruk'anın mefhûmunu anlayamadı.

نومید شدن پادشاه از یافتن آن گنج و ملول شدن او

Pâdişâhın o defîneyi bulmaktan ümîdsiz olması ve onun melûl olması

چونکه تعویق آمد اندر عرض و طول   شاه شد زان گنج دلبر و ملول

1977. *Vaktâki defînenin arz ve tûlunda ta'vîk geldi, şâh o defîneden dilber ve melûl oldu.*

"Arz ve tûl"dan murâd, kıyâsât-i mantıkıyyedeki mahmûl ve mevzû'lardır. "Dilber", gönlü doyucu. Ya'nî, o âlim-i zâhirînin ruk'adaki ifâdât üzerine yaptığı kıyâsât-i mantıkıyyenin tertîbi uzadı ve teahhur etti. Binâenaleyh elfâzda o medfûn olan ma'nâların istihrâcından bıktı ve usandı.

دشتها را گز گز آن شه چاه کند   رقعه را از خشم پیش او فگند

1978. *O şâh sahrâlara arşın arşın kuyu kazdı. Ruk'ayı öfkesinden onun önüne bıraktı.*

O âlim-i zâhirî ma'nâ sahrâlarına arşın arşın delîl kuyularını ve kazâyâ-yı mantıkıyye çukurlarını kazdı. Hiçbir netîce çıkaramadı. O yazılı kâğıdı öfkesinden o fakîrin önüne bıraktı.

گفت گیر این رقعه کش آثار نیست   تو بدین اولیتری کت کار نیست

1979. *Dedi: "Al bu ruk'ayı ki, onun eserleri yoktur. Sen buna daha evlâsın. Zîrâ işin yoktur!"*

Dedi: "Al bu yazılı kâğıdı ki, ondan bir ma'nâ çıkmıyor. Sen bununla uğraşmaya daha lâyıksın. Zîrâ senin işin yoktur!" Dikkat buyurulsun ki, Hz. Pîr efendimiz bu genc-nâmeyi beyân buyurdukları sırada bu kıssayı da *Mesnevî-i Şerîf*lerine, o ruk'aya numûne olarak derc buyuruyorlar. Zîrâ Hz. Pîr'in imdâd-ı rûhânîleri olmasa bu kıssanın ibâreleri zımmındaki bu ma'nâları çıkarmak müşkildir.

نیست این کار کسی کش هست کار　　که بسوزد گل بگردد گرد خار

1980. [1962] *"Bu bir kimsenin işi değildir ki, onun işi vardır. Zîrâ gülü yakar ve dikenin etrâfını dolaşır."*

"Bununla uğraşmak işi olan ve ta'lîm ve tedrîs ile meşgûl bulunan kimsenin işi değildir. Zîrâ böyle bir kimse gül gibi latîf ve nâzik olan vazîfe-i ta'lîm ve tedrîsi yakıp, diken gibi olan evhâm ve hayâlâtın etrâfını dolaşır."

نادر افتد اهل این ماخولیا　　منتظر که روید از آهن گیا

1981. *"Bu mâhûlyâ ehli nâdir vâki' olur. Muntazır ki demirden ot bitsin!"*

"Mâhûlyâ" ve "mâlîhûlyâ", dimâğın bozulması demektir. Ya'nî, "Halel-i dimâğ ehli nâdir zuhûr eder. Delâil-i akliyye ve nakliyyeye müstenid ilim dururken bunların hâricinde ilim ve hakîkat aramak, demirden otun neşv ü nemâsını beklemektir. Bunu ancak dimâğı bozuk olanlar yapar; ve onların vücûdu da nâdirdir."

سخت جانی باید این فن را چو تو　　تو که داری جان سخت این را بجو

1982. *"Bu fen için senin gibi bir pek cân gerektir. Sen ki pek cân tutarsın, bunu ara!"*

"Bu senin aradığın define için senin gibi bir pek canlı kimse gerektir. Mâdemki senin pek cânın vardır ve usanmak bilmezsin, git, bu defîneyi aramak ile meşgûl ol!"

گر نیابی نبودت هرگز ملال　　ور بیابی آن بتو کردم حلال

1983. *"Eğer bulmaz isen sana aslâ melâl olmaz; ve eğer bulur isen onu sana helâl ederim."*

"Bu kadar zahmet çektiğin hâlde eğer o defîneyi bulamaz isen sana aslâ usanç gelmez; ve eğer bulur isen onu sana helâl ettim. Ya'nî sana karşı musallat ve muârız olmayacağımı va'dederim."

عقل راه ناامیدی کی رود　　عشق باشد کان طرف بر سر دود

1984. *Akıl ümîdsizlik yoluna ne vakit gider? Bir aşk olur ki, o tarafa baş üzerinde koşar.*

Bu beyitler Hz. Pîr efendimiz tarafından irşâden vâki'dir. Ya'nî, akıl aslâ ümîdsizlik yoluna gitmez. Hakîkat yolunda ise, aklın ayağı topaldır. Zîrâ akıl

o yolda nefis için bir menfaat göremez. Hakîkat yoluna başını ayak yapıp koşan ancak aşktır. Nitekim 5. cildin 4139 numaralı beytinde اندرین بحث گرخرد رهبین بدی . فخر رازی رازدان دین بدی ya'nî "Eğer akıl bu bahiste yol görücü olaydı, Fahreddîn-i Râzî dînin sır bilicisi olurdu" buyurulmuş idi. Bu bahsin iyice anlaşılması için o cilddeki bu beytin ve onu ta'kîb eden beyitlerin îzâhlarını mütâlaa etmek fâideli olur.

لا ابالی عشق باشد نی خرد　　　عقل آن جوید کزو سودی برد

1985. *Lâübâlî aşk olur, akıl değil. Akıl onu ister ki, ondan bir fâide götüre!*

Hak yolunda lâübâlî olan akıl değil aşktır. Zîrâ akıl gittiği yolda kendi nefsi için bir fâide görmek ister. "Bu yaptığım hizmet ve zahmet mukâbilinde acabâ ne kazanacağım?" der. Halbuki hakîkat ve Hak yolu ise yokluk ve mahv olmak yoludur. Binâenaleyh onda nefis için bir fâide yoktur. Bu yokluk yolunun rehberi ancak aşktır.

ترکتاز و جان گداز و بی‌حیا　　　در بلا چون سنگ زیر آسیا

1986. *Türk-tâz ve cân-güzâr ve bî-hayâdır. Belâ içinde değirmen altındaki taş gibidir.*

"Türk-tâz", yağma için ansızın koşmak ma'nâsınadır. "Cân-güzâr", vasf-ı terkîbî olup "cân eritici" demektir; ve "cân"dan murâd, rûh-ı hayvânîdir. "Hayâ"dan murâd, hayâ-yı şer'î değil, mevhûm olan âr-ı nefsânîdir. Bunlar âşığın sıfatıdır. Ya'nî, âşık, her şeyi gözüne alıp ma'şûku üzerine saldırıcıdır ve rûh-ı hayvânîsini hiçe sayıp, aşk yolunda fedâ edicidir; ve mevhûm olan âr ve hayâ-yı nefsânîden geçmiştir. Ya'nî, ne olursam olayım diyerek ma'şûku tarafına koşar. O âşık belâ içinde değirmenin altındaki taşa benzer.

سخت رویی که ندارد هیچ پشت　　　بهره جویی را درون خویش کشت

1987. *Bir pek yüzlüdür ki, hiç arka tutmaz. Nasîb arayıcılığı kendi kalbinde öldürdü.*

Âşık ma'şûkuna karşı bir pek yüzlüdür. Ma'şûkun cefâsına karşı sığınacak bir yer aramaz. Menfaat duygusunu kalbinde öldürmüştür. Ya'nî âşık "Ben bu yola gidiyorum fakat bana ne fâidesi vardır?" demez. Hakk'ın emrine ittibâ'ı cennete ve makāma tama'ından ve cehennem korkusundan değildir.

پاك مى‌بازد نباشد مزد جو   آنچنانكه پاك مى‌گيرد ز هو

1988. *Temiz bezl eder. Ücret isteyici olmaz. Öyleki Hû'dan pâk tutar.*

"Bâzed", "bâhten" masdarının muzâri'idir. Ve "bâhten", oynamak ve vermek ve bezl etmek ma'nâlarına gelir (*Şemsü'l-Lügât*). Ya'nî, âşık Hak yolunda bezl-i vücûd eder. Fakat onun bu bezl-i vücûd etmesi arzû-yı nefsâniyyesinden pâktir ve temizdir. Zîrâ bu bezline ve fedâkârlığına mukābil ücret isteyici olmaz. Nitekim pâk olan cânını hüviyyet-i ilâhiyyeden bedâva [:bâd-ı hevâ] ve sebebsiz bulmuştur. Yine öylece taleb-i Hak yolunda o bedâva bulduğu cânı ücretsiz fedâ eder.

مى‌دهد حق هستيش بى‌علتى   مى‌سپارد باز بى‌علت فتى

1989. *Hak ona varlığı illetsiz verir. Fetâ da illetsiz geri tevdî' eder.*

"Fetâ", civânmerd ma'nâsınadır, murâd "âşık"tır. Ya'nî, âşığın irâdesiz ve aşk ile olan fedâkârlığına mukābil Hak Teâlâ ona sebebsiz bir varlık ihsân eder ve o civânmerd ve fütüvvet sâhibi olan âşık o varlığı hiçbir sebeb olmaksızın tekrâr vücûd-i hakîkî sâhibi olan Hakk'a tevdî' eder.

كه فتوت دادن بى‌علتست   پاك بازى خارج هر ملتست

1990. *Zîrâ fütüvvet illetsiz vermektir. Pâkbâzlık her milletin hâricidir.*
[1972]

Zîrâ "fütüvvet"in ma'nâsı, mukābilinde hiçbir şey beklemeksizin vermektir. Böyle temiz oyunculuk ve fedâkârlık akıl sâhibleri olan her milletin ve her tâifenin hâricidir.

زانكه ملت فضل جويد يا خلاص   پاكبازانند قربانان خاص

1991. *Zîrâ ki millet fazl yâhud halâs diler. Pâkbâzlar hâs kurbanlardır.*

Zîrâ her tâife yaptığı hizmet mukābilinde Hak'tan ya fazl ve inâyete mazhar olmak veyâhud azâbdan kurtulmak ister. Bu temiz fedâkâr olan âşıklar ise, ma'şûkları olan Hakk'ın husûsî kurbanlarıdır. Onlar mevhûm olan varlıklarını Hak'dan hiçbir şey beklemeksizin fedâ etmişlerdir.

نى خدا را امتحانى مى‌كنند   نى در سود و زيانى مى‌زنند

1992. *Hudâ'yı bir imtihân etmezler. Fâide ve zarar kapısını çalmazlar.*

O âşıklar Hakk'ı imtihân etmezler. Ya'nî, "Biz bu kadar hizmet ettik ve

emr-i ilâhîye itâat ettik ve nehyinden ictinâb ettik. Bakalım bize Hak ne ihsânlar yapacaktır?" demezler ve menfaat ve zarar kapısını çalmazlar.

باز دادن پادشاه آن گنجنامه را با آن فقیر که بگیر، ما از سر این برخاستیم

Pâdişâh o fakîre, "Al, biz bunun hayâlinden kalktık!" diye, o genc-nâmeyi geri vermesi

چون که رقعهٔ گنج پر آشوب را شه مسلم داشت آن مکروب را

1993. *Vaktâki pür-âşûb olan defîne ruk'asını şâh o mekrûba müsellem tuttu.*

"Âşûb", fitne ve kavga. "Mekrûb", kederlenmiş ve gamlanmış demektir. Ya'nî, vaktâki o fitne dolu olan rukye pusulasını şâh o gamlı ve kederli olan fakîre teslîm etti.

گشت ایمن او ز خصمان و ز نیش رفت و می‌پیچید در سودای خویش

1994. *O hasımlardan ve nîşten emîn oldu. Gitti ve kendi sevdâsına sarıldı.*

"Îmin", "âmîn" kelimesinin imâle olunmuşudur, "emîn" demektir. "Nîş", lügatte "ucu sivri şey ve iğne" demektir. Burada düşmanların tasallut ve taarruzundan kinâyedir. Ya'nî, o fakîr hâkim-i şer' olan âlim-i zâhirînin müsâadesi üzerine bu husûsta kendisini ta'kîb ve tarassud eden düşmanlardan ve onların tasallut ve taarruzları iğnesinden emîn oldu ve gitti ve hakîkat defînesini bulmaktan ibâret olan kendi sevdâsına ve arzûsuna sarıldı.

یار کرد او عشق درد اندیش را کلب لیسد خویش ریش خویش را

1995. *O derd düşünücü olan aşkı yâr etti. Köpek kendi yarasını kendi yalar.*

"Aşkın derd düşünücü olması," aşkın musallat olduğu kimsenin her ân ateş içinde yanıp tutuşmasından kinâyedir. Ya'nî, o Hak âşığı olan fakîr, insanı ateşi ile yakıp kavuran aşkı kendine yâr ve dost yaptı; ve bu husûsta hiç kimseden yardım istemedi. Zîrâ meşhûr darb-ı meseldir ki "köpek kendi ya-

rasını kendi yalar." Bu darb-ı meselin îrâdı ile fakîr tahkîr edilmiş olmaz. Burada nazar ma'nâyadır, sûrete değildir. Hakāret ehl-i sûretin nazarına göredir. Ehl-i ma'nâya göre hakāret yoktur. Nitekim hadîs-i şerîfte طوبى لمن كان عيشه كعيش الكلاب ya'nî "Ne mutlu o kimseye ki, yaşayışı köpeğin yaşayışı gibidir!" buyurulmuştur ki, köpekteki on tabîata ve ma'nâya işâret buyurulur: 1-Malı yoktur. 2-Halâyık arasında kadir ve i'tibârı yoktur. 3-Yeryüzünün her tarafı kendisine döşektir. 4-Vaktinin çoğu açlık ile geçer. 5-Eğer efendisi dövse darılıp kapısını terk etmez. 6-Düşmana hücûm eder, dosta taarruz etmez. 7-Gece ve gündüz efendisinin kapısını muhâfaza eder, hiç uyumaz. 8-Amelinin çoğu sükûttur. 9-Efendisi az olsun çok olsun her ne verirse râzı olur. 10-Öldüğü vakit mîrâs bırakmaz. Hak Teâlâ sâliklerinin ahlâkı ise Hakk'a karşı böyle olmak lâzımdır.

عشق را در پیچش خود یار نیست　　　محرمش در ده یکی دیار نیست

1996. *Aşkın kendi sarılışında yâri yoktur. Köyünde bir deyyâr onun mahremi değildir.*

"Deyyâr", ev sâhibi ve evde bulunan kimse demektir. Burada cisim "ev"e ve cismin sûrî ve ma'nevî kuvvetleri "deyyâr"a teşbîh buyurulmuştur. "Köy"den murâd, dünyâdır. Ya'nî, aşk bir kimseye sarılıp musallat olunca, onun cisminin evinde ona refâkat edecek sûrî ve ma'nevî kuvâsından hiçbirisi yoktur. Aşkın muvâcehesinde hepsi kaçarlar. Binâenaleyh bu dünyâ köyünde o aşkın mahremi bulunmaz ve ehl-i akl olan kimselerin cümlesi de âşığa yabancı kalır.

نیست از عاشق کسی دیوانه تر　　　عقل از سودای او کورست و کر

1997. *Âşıktan daha dîvâne bir kimse yoktur. Akıl onun sevdâsından kör ve sağırdır.*

Âşığın cisminin evinde en müessir olan kuvvet akıldır. Akıl ise âşığın sevdâsından kör ve sağırdır ve onun zevkinden bî-haberdir. Binâenaleyh âşığın aklı muattal olduğundan âlemde ondan daha deli bir kimse yoktur. Hattâ akıl erbâbı âşığın ahvâline ve etvârına bakıp ona deli derler ve tımârhâneye bile koyarlar. Nitekim uşşâk-ı ilâhîden Ebû Bekr-i Şiblî hazretlerini yirmi iki kerre tımârhâneye götürdüklerini Mevlânâ Câmî hazretleri *Nefahâtü'l-Üns*'de beyân buyururlar.

زانکه این دیوانگی عام نیست   طب را ارشاد این احکام نیست

1998. *Zîrâ ki bu avâmmın delîliği değildir. Tıb için bu ahkâmın irşâdı yoktur.*

Ya'nî, gerçi âşık olan kimse delidir, fakat ondaki delilik avâmma dimâğ bozukluğundan hâsıl olan delilik gibi değildir. Zîrâ avâmmın bu nevi' delîliğini tedâvî için tıb kitâblarında usûl-i tedâvî vardır. Fakat aşk delîliğinin hükümlerini ibtâl için tıb kitâblarında irşâd ve tedâvî usûlü yoktur.

گر طبیبی را رسد زین گون جنون   دفتر طب را فرو شوید بخون

1999. *Eğer bir tabîbe bu türlü delilikten erişse, tıb kitâbını kan ile yıkar.*

Eğer bu dimâğ bozukluğundan hâsıl olan deliliğin tedâvîsi ile meşgûl bulunan bir doktor bu aşk deliliğine tutulsa, okuduğu tıb kitâbını gözlerinden döktüğü kanlı yaşlar ile yıkar ve tedâvîsi ile meşgûliyeti bırakıp aşkın hükmüne tâbi' olur.

طب جمله عقلها منقوش اوست   روی جمله دلبران رو پوش اوست

2000. [1982] *Bütün akılların tıbbı onun menkûşudur. Bütün dilberlerin yüzü onun nikâbıdır.*

"Menkûş", nakş olunmuş demektir. Ba'zı nüshalarda "menfûş" vâki'dir, "atılmış pamuk" demektir. Beyt-i şerîfteki "o" zamîrleri Hakk'a râci' olduğuna ve menkûş nüshasına göre ma'nâ şöyle olur. "Bütün akılların yaptıkları tecrübeler üzerine yazılmış olan tıb kitâbları, o akıl vâsıtasıyla Hakk'ın nakş ettiği sûretlerdir; ve bütün sûrî dilberlerin ve ma'şûkların güzel yüzleri Hakk'ın cemâlinin nikâbı ve perdesidir." "Menfûş", nüshasına ve "o" zamîrlerinin aşka râci' olduğuna göre ma'nâ şöyle olur: "Bütün akılların îcâd ettiği usûl-i tıb o aşkın atılmış pamuğu gibi darmadağın bir hâldedir ve bütün sûrî dilberlerin güzel yüzleri aşkın zâtının nikâbıdır." Zîrâ aşkın zâtı âlem-i hisde görünmez. Ancak aşkın muharriki ve onun nikâbı mesâbesinde olan dilberlerin güzel yüzleri görünür.

روی در روی خود آر ای عشق کیش   نیست ای مفتون ترا جز خویش خویش

2001. *Ey aşk mezhebli! Yüzünü kendi yüzüne getir! Ey meftûn! Sana kendinden başka akrabâ yoktur.*

Ey aşk mezhebli olan Hak yolunun sâliki! Zâhir yüzünü kendi bâtın yüzüne çevir! Zîrâ ey meftûn! Ayn-ı aşk olan Hakk'ın hüviyeti senin bâtınına

sârîdir. Binâenaleyh sana kendinden gayrı yakın ve akrabâ yoktur. Senin derdinin devâsı yine sendedir. Senin hâricindekilerin hepsi sana yabancıdır. Nitekim 2. cildin 1756 numaralı beytinde şöyle buyurulmuş idi: ملت عشق از همه ملت جداست عاشقانرا مذهب و ملت خداست [Ya'nî "Aşkın milleti bütün dinlerden ayrıdır; âşıkların mezhebi ve milleti Hudâ'dır"]

Ve Mısrî-i Niyâzî hazretleri bu ma'nâda şöyle buyururlar:

Dermân arardım derdime, derdim bana dermân imiş,
Burhân arardım aslıma, aslım bana burhân imiş.

قبله از دل ساخت آمد در دعا　　لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

2002. *Kıbleyi gönülden düzdü. Duâya geldi. İnsan için ancak sa'y eylediği şey vardır.*

İmdi, bu ma'nâya vâkıf olan fakîr kıbleyi kendi tarafına yaptı ve zâhir yüzünü kendi bâtını yüzüne çevirdi ve Hakk'a duâya ve niyâza başladı. Zîrâ Ve'n-Necm sûre-i şerîfesinde لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (Necm, 53/39) ya'nî "İnsan için ancak sa'y eylediği şey vardır". Ma'lûm olsun ki, sa'y ve amel iki nevi'dir. Birisi sa'y-i zâhirî ve diğeri sa'y-i bâtınîdir. Bâtının sa'yi ve ameli başka, zâhirin sa'yi ve ameli başkadır. Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 17. faslında bu ma'nâyı şöyle îzâh buyururlar:

"Emîr Pervâne bana "Asıl olan ameldir" dedi. Ona cevâben dedim ki: Amel ve tâlib-i amel nerdedir ki onlara amel göstereyim? Sen hâlâ kelâmın tâlibisin. "Bir şey dinleyeyim" diye kulak tutmuşsun. Eğer söylemesem melûl olursun. Tâlib-i amel ol ki, ameli sana göstereyim. Biz âlemde ameli göstermek için adam arıyoruz. Amelin müşterîsini bulmuyoruz; kelâmın müşterîsini buluyoruz, onun için kelâm ile meşgûlüz. Sen mâdemki âmil değilsin, ameli ne bilirsin? Ameli amel ile bilmek ve ilmi ilim ile ve sûreti sûret ile ve ma'nâyı ma'nâ ile anlamak mümkindir. Mâdemki bu yolun yolcusu yoktur, bizim yolda ve amelde olduğumuzu nasıl bilecekler? Nihâyet bu amel, namâz ve oruç değildir. Ve bunlar amelin sûretidir. Amel-i ma'nevî bâtındadır. Nihâyet devr-i Âdem'den tâ devr-i Mustafâ (s.a.v.)e kadar namâz ve oruç bu sûrette değil idi. Halbuki amel mevcûd idi. Binâenaleyh bu sûret, amel değildir. Amel insanda bir ma'nâdır. Nitekim "Onda amel etti" dersin. Halbuki orada amelin sûreti yoktur. Onda ancak bir ma'nâ vardır. Ve kezâ "O adam filân şehirde âmildir" derler. Sûrette bir şey görmezler. Ona taalluku olan a'mâl vâsıtasıyla "âmil" derler. Binâenaleyh bu amel, halkın anladıkları şeyden başkadır. Onlar ameli

o zâhirden ibârettir zannederler. Eğer münâfık bu amelin sûretini îfâ ederse, ona aslâ fâidesi olmaz. Çünkü onda ma'nâ ve sıdk ve îmân yoktur."

پیش ازانکه پاسخی بشنیده بود   سالها اندر دعا پیچیده بود

2003. *Ondan evvel ki, bir cevâb işitmiş idi. Senelerce duâya sarılmış idi.*

Ya'nî, hâtiften kendisine defîne-nâmenin ihbârından evvel o fakîr amel-i bâtınî içinde idi ve onun amel-i bâtınîsi kemâl-i sıdk ve ihlâs ile senelerce Hakk'a duâya ve niyâza sarılmış olmak idi.

بی‌اجابت بر دعاها می‌تنید   از کرم لبیك پنهان می‌شنید

2004. *O icâbetsiz duâya teveccüh etti. Keremden gizli lebbeyk işitir idi.*

"Tenîden", burada "teveccüh etmek" ma'nâsınadır. Ya'nî, bu fakîr evvelce zahmetsiz rızık duâsına senelerce teveccüh ve devâm etmiş ve fakat bu duânın kabûlüne işâret olmak üzere hâtiften bir sadâ işitmemiş idi. Bununla berâber duâdan dahi bıkmamış idi. Çünkü kerem-i ilâhîden gizli lebbeyk sadâsını işitirdi ve gizli lebbeyk sadâsını işitmek duâya devâmını mûcib olurdu. Nitekim bu ma'nâ 3. cildin 199 numarasında گفت آن الله تو لبیك ماست . وآن نیاز و درد وسوزت پیك ماست [ya'nî "Dedi: O senin 'Allâh!'ın bizim 'lebbeyk!'imizdir; ve o senin niyâzın ve derdin ve harâretin bizim peykimizdir"] buyurulmuştur.

چونکه بی‌دف رقص می‌کرد آن علیل   ز اعتماد جود خلاق جلیل

2005. *Vaktâki o alîl Hallâk-ı Celîl'in cûduna i'timâdından dolayı defsiz raks ederdi.*

Vaktâki ma'nen alîl olan o fakîr, Celîl ve Azîm olan Hallâk'ın cûduna ve keremine i'timâdından dolayı böyle duâ ve niyâz ile raks ve semâ' ederdi.

سوی او نی هاتف و نی پیك بود   گوش امیدش پر از لبیك بود

2006. *Onun tarafında ne hâtif ve ne de peyk var idi. Onun ümîdinin kulağı lebbeykten dolu idi.*

"Peyk", haber getirip götüren kimseye derler. Ya'nî, o fakîr tarafında, bu duâları esnâsında ne hâtif tarafından bir sadâ ve ne de diğer bir sûretle haber getiren var idi. Onun ümîdinin kulağı Hakk'ın lebbeykinden, ya'nî "Ey kulum, senin duânı kabûl ettim!" hitâbından dolu idi.

بی‌زبان می‌گفت امیدش تعال   از دلش می‌روفت آن دعوت ملال

2007. *Onun ümîdi dilsiz olarak "Gel!" derdi. O da'vet onun gönlünden melâli süpürdü.*

O fakîrin ümîdi dilsiz, ya'nî harfsiz ve sadâsız olarak "Gel, duâna devâm et!" derdi. Bu gizli da'vet onun gönlünden melâli ve usanmaklığı süpürüp götürür idi. Bu beyt-i şerîflerde kulun duâya devâmdan bıkmaması, Hak tarafından o duânın kabûlüne alâmet olduğuna işâret buyurulur.

آن کبوتر را بام آموختست   تو مخوان می‌رانش کان پر دوختست

2008. *Damı öğrenmiş olan o güvercini sen çağırma! Onu sür! Zîrâ kanadı dikilmiştir.*

Nitekim bir evin damını öğrenmiş ve gıdâsını orada bulmaya alışmış olan güvercini çağırmaya hâcet yoktur. Sen istersen onu oradan kov. Fakat o yine alıştığı dama gelir. Zîrâ i'tiyâd ve gıdâ bulmak keyfiyeti onun kanadını o dama dikmiştir, oradan ayrılmaz. Binâenaleyh o fakîrin güvercin mesâbesinde olan rûhu da Hak kapısına öylece bağlı olduğu için duâsında musırr idi.

ای ضیاء الحق حسام الدین برانش   کز ملاقات تو بر رستست جانش

2009. *Ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn! Onu sür ki, senin kulağından onun cânı bitmiştir.*

Ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn! Bu ma'nâyı tecrübe etmek istersen, senin mülâkātından ve meclis sohbetinden rûhu tenevvür edip neşv ü nemâ bulan kimseyi huzûrundan kov!

گر برانی مرغ جانش از گزاف   هم بگرد بام تو آرد طواف

2010. [1992] *Eğer sürer isen onun cânının kuşu güzâf cihetinden yine senin damının etrâfına tavâf getirir.*

"Güzâf" yâhud "gizâf", Arabîsi "cezâf"tır, burada "ölçüsüz ve hesâbsız" demektir. Ya'nî, eğer öyle bir kimseyi kovar isen, onun rûhunun kuşu bu kovulmadan hâsıl olması lâzım gelen infiâl duygusunu hesâb etmeksizin yine senin ikâmetgâhını tavâf eder. Böyle bir mürîd-i sâdık mürşid-i kâmil tarafından imtihân için kapıdan kovulsa bacadan düşer.

چینه و نُقلش همه بر بام تست　　پر زنان بر اوج مست دام تست

2011. *Onun yemi ve nuklü hep senin damın üzerindedir. Evc üzerinde kanat çarparak senin tuzağının mestidir.*

"Çîne", kuş yemi; "nukl", meze ve gıdâ. Ya'nî, o kimsenin rûhunun yemi ve gıdâsı hep senin huzûr-ı irfânındadır. O rûh güvercini yukarıda kanat çarparak senin ma'rifet-i ilâhiyye tuzağının sarhoşudur.

گر دمی منکر شود دزدانه روح　　در ادای شکرت ای فتح و فتوح

2012. *Ey fetih ve fütûh! Eğer rûh senin şükrünün edâsında bir dem hayırsızca münkir olursa...*

Ey vâridât-ı ilâhiyye fethinin ve fütûhunun müsebbibi olan Hüsâmeddîn Çelebi hazretleri! Eğer senin mürîdlerinin rûhu senden bulduğu feyz ve fütûh-ı ilâhîye karşı sana şükr etmeyi bir dem gizlice münkir olur ve bu feyzi kendi isti'dâdından bilip senin huzûrunu terk ederse..

شحنهٔ عشق مکرر کینه اش　　طشت آتش می‌نهد بر سینه اش

2013. *Onun kînesi mükerrer olan aşk zâbıtası, onun sînesine ateş leğenini koyar.*

Onun kalbinde sana karşı aşk şıhnesi ve polisi vardır ki, onun kînesi ve intikāmı tekrâr edicidir. Böyle bir kimsenin sînesine o aşk polisi intikām almak için aşk ateşi leğenini koyar. Senden kaçtığı hâlde içerisi yanar tutuşur.

که بیا سوی مه و بگذر ز گرد　　شاه عشقت خواند زوتر باز گرد

2014. *Der ki: "Ay tarafına gel, tozdan geç! Seni aşk şâhı çağırdı. Pek çabuk geri dön!"*

O aşk polisi der ki: "Ay gibi yüzlü olan Hüsâmeddîn hazretleri tarafına gel! Keserât tozundan geç! Seni aşk şâhı olan Hz. Hüsâmeddîn çağırdı. Pek çabuk geri dön!"

گرد این بام کبوتر خانه من　　چون کبوتر پر زنم مستانه من

2015. *"Ben bu damın ve güvercin yuvasının etrâfında, güvercin gibi sarhoşça kanat çarparım."*

"Dam"dan murâd, Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerinin ikāmetgâhları; ve "güvercin yuvası"ndan murâd, onların huzûr-ı irşâdlarıdır. Bu beyt-i şerîfte

Hz. Pîr efendimiz kendileri cenâb-ı Hüsâmeddîn'in âşığı ve onların dahi ma'şûku olduğuna işâret buyururlar. Sebebi budur ki: Bir insân-ı kâmil mertebe-i kemâle îsâl ettiği bir mürîdini kendisinin kemâlâtına ayna mesâbesinde görür. Binâenaleyh ondaki kemâlât kendisinin kemâlâtı olup ona âşık olur ve onu kendisine ma'şûk ittihâz eder. Binâenaleyh onun medhi kendisinin medhi ve ona olan aşkı da kendisine aşkı olur. Maahâzâ gerek mürşidin ve gerek mürşidin mürîdine aks eden kemâlâtı ise, hakîkatte kemâlât-ı ilâhiyyenin âşığı olmak demektir. Nitekim Hz. Pîr efendimiz bir beyt-i şerîflerinde bu ma'nâya işâret buyururlar. Beyit:

صح عند الناس انی عاشق　　　غیر ان لم یعرفوا عشقی لمن

"Nâs indinde sâbit oldu ki, muhakkak âşığım. Şu kadar var ki, aşkımın kime olduğunu bilmediler."

Sipehsâlâr hazretleri *Menâkıb*'ında şöyle buyururlar: "Hz. Hudâvendigâr ekser-i eyyâmda Çelebi'nin evine giderdi. Bir kış gecesi vakitsiz Çelebi'nin hânesine gitti. Kapı kapalı. Ashâbı cümleten uyumuş ve pek çok da kar yağmakta idi. Hz. Hudâvendigâr avdet buyurmayıp, ashâba zahmet olmasın diye kapıyı da çalmadılar. Gündüze kadar ayak üzerinde durdular. Mübârek başlarına karlar yağdı. Gündüz olunca kapıcı kapıyı açıp Hz. Hudâvendigâr'ın durduğunu ve mübârek başlarına karlar yağdığını görerek içeriye koştu ve Çelebi'ye haber verdi. Hz. Çelebi dışarıya çıkıp Hudâvendigâr hazretlerinin ayağına kapanarak ağlayarak özür diledi. Hz. Hudâvendigâr nevâzişler buyurup onları alınlarından öptü. Ve hakîkatte bu ma'nâ ta'lîmdir. Mürîdâna buyurdular ki: Şeyh mürîdlerinden müstağnî olmakla berâber onlara bu siyâk üzere izzet ve hürmet eder. Mürîd için şeyh hakkında bi-tarîk-ı evlâdır."

جبرئیل عشقم و سدرهم توی　　　من سقیمم عیسیٔ مریم توی

2016. *Ben aşk Cebrâîl'iyim ve Sidre'm sensin! Ben hastayım Meryem'in Îsâ'sı sensin!*

Ben aşk Cebrâîliyim ve Sidrem sensin. Cebrâîl (a.s.)ın makāmı Sidretü'l-müntehâ olduğu gibi, benim aşkımın dönüp dolaşıp geldiği yer dahi senin bâtınının aynasıdır; ve ben aşk-ı ilâhî hastasıyım. Hakk'ın benim bâtınıma aks eden kemâlât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyesi benim bâtınımdan senin bâtınına ma'kûs olduğu ve o kemâlât-ı Hakk'ı sende müşâhede ettiğim için sen Îsâ b.

Meryem (a.s.)ın hastalara şifâ-bahş olduğu gibi bana şifâ-bahş olur ve bu müşâhedât ile maraz-ı aşkımı teskîn edersin.

جوش ده آن بحر گوهربار را   خوش بپرس امروز این بیمار را

2017. *Gevher yağdırıcı olan deryâya kaynayış ver! Bugün bu hastayı hoş sor!*

Benim rûhum ve bâtınım cevher-i esrâr ve maânîyi yağdırıcı olan bir deryâdır. Sen parlak isti'dâdın ile bu deryâya kaynayış ver! Bugün bu ben aşk-ı ilâhî hastasının hâlini latîf bir sûrette sor!

چون تو آن او شدی بحر آن اوست   گر چه این دم نوبت بحران اوست

2018. *Vaktâki sen onun lâyığı oldun, deryâ onun lâyığıdır. Gerçi bu dem onun nöbet buhrânıdır.*

"Buhrân", hastanın mizâcı tebeddül etmektir. Bu beyit yukarıki beytin sebebi olmak üzere beyân buyurulur. Ya'nî, sen bu aşk-ı ilâhî hastasının hâlini sordun, binâenaleyh sen o hastanın lâyığı oldun. Bahr ve deryâ-yı ma'rifet-i ilâhî dahi o hastanın lâyığıdır. Gerçi bu dem o hasta-i aşkın mizâcının tebeddülü nöbeti olup esrâr ve hikemiyyât-ı ilâhiyyeyi bu buhrân içinde ızhâr eder ise de, sen isti'dâd-ı kâmilin ile o deryâya kaynayış verdin ve o denizden maârif ve esrâr-ı ilâhiyye incilerini cezb ettin.

این خود آن نالهست کو کرد آشکار   آنچه پنهانست یا رب زینهار

2019. *Bu muhakkak o nâledir ki, o âşikâr etti. O şey ki gizlidir, yâ Rab, amân ver!*

"Zînhâr" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "hıfz ve amân" demektir. Ya'nî, işte bizim bu beyânâtımız Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerinin bizim bâtınımızdan cezb edip dışarıya çıkardığı nâledir. Bu esrâr içinde gizli kalması lâzım gelen şeyi yâ Rab sen sakla!

دو دهان داریم گویا همچو نی   یك دهان پنهانست در لبهای وی

2020. [2002] *Biz ney gibi söyleyici iki ağız tutarız. Bir ağız onun dudağında gizlidir.*

Bizim ney gibi söyleyici olan iki ağzımız vardır. Bir ağız o neyzenin dudaklarında gizlidir. Ya'nî bizim iki ağzımız vardır, birisi Hakk'a müteveccih olan bâtınımızın ve rûhumuzun ağzıdır ve diğeri de halka müteveccih olan

cismimizin ağzıdır. Hakk'a müteveccih olan ağzımıza Hak ne söylerse onu cismânî olan ağzımız halka teblîğ eder.

یك دهان نالان شده سوی شما　　　های و هویی در فکنده در هوا

2021. *Bir ağız sizin tarafınıza nâlân olmuştur. Havaya bir hây u hûy bırakmıştır.*

Ey halk! Cismimize taalluk eden bir ağzımız sizin tarafınıza nâlân olmuştur. Havaya bir kelâm ve gürültü bırakmıştır. Bu beyt-i şerîfte hikmet-i tabîiyyede beyân olunduğu üzere sadânın temevvüc-i havâ vâsıtasıyla his kulaklarına vâsıl olduğuna işâret buyurulur.

لیك داند هر که او را منْظَرَسْت　　　که فغان این سَری هم زان سرست

2022. *Fakat her kimin minzarı varsa bilir ki, bu tarafın figānı dahi o taraftandır.*

"Minzar", burada ism-i âlet olup "nazar edecek âlet" demektir, "göz" ma'nâsınadır. "Ser", burada "taraf" ma'nâsınadır. Ya'nî, her kimde ibret alacak göz varsa, bilir ki, bu cisim tarafının ağzından çıkan sözler ve ma'nâlar o gizli olan rûh tarafının ağzındandır.

دمدمهٔ این نای از دمهای اوست　　　های و هوی روح از هیهای اوست

2023. *Bu neyin demdemesi onun demdemelerindendir. Rûhun hây u hûyu onun heyhâyındandır.*

"Demdeme", burada âvâz ve sadâ demektir. "Hây u hûy" ve "heyhây" düğünlerdeki halkın gürültü ve patırtısı demek olup, burada rûhun ve Hakk'ın rûha olan kelâmından kinâyedir; ve "ney" ile Hz. Mevlânâ efendimiz zât-ı şerîflerine işâret buyururlar. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'in ibtidâsında dahi بشنو این نی چون شکایت می‌کند [ya'nî "Bu neyi dinle; nasıl şikâyet ediyor?"] buyurulmuş idi. Ya'nî bu ney makāmında olan cismimin sadâsı rûhumun demdemesinden ve sadâlarındandır. Ve rûhun hây u hûyu dahi Hak Teâlâ hazretlerinin heyhâyındandır. Ya'nî Hakk'ın sıfat-ı Kelâm'ıyla tecellîsindendir.

گر نبودی با لبش نَیْ را سَمَرْ　　　نی جهانرا پر نکردی از شکر

2024. *Eğer neye onun dudağı ile semer olmaya idi, ney cihânı şekerden doldurmaz idi.*

"Semer", gece ve gece sohbeti ve ayın aydınlığı düşmeyen yer ve dehr ve zaman (*Kāmûs*). Burada "gece sohbeti" ma'nâsınadır. Ve "gece"den murâd, ikilik ve kesâfet âleminin zulmetidir. Ya'nî, eğer ney mesâbesinde olan insân-ı kâmile Zât-ı Hak ile bu âlem-i kesâfet gecesinde sohbet ve semer olmasa idi, o "ney" ve o insân-ı kâmil bu keserât âlemini maârif ve hikmet-i ilâhiyye şekerinden doldurmazdı. Ondan sudûr eden bu esrâr ve maârif-i ilâhiyyeye bakılırsa, anlaşılır ki, insân-ı kâmilin bâtınının Hak'la mükâlemesi vardır.

با كه خفتى و ز چه پهلو خاستى　　　　كه چنين پر جوش چون درياستى

2025. *Kimin ile yattın ve ne yandan kalktın ki, böyle deryâ gibi pür-cûşsun!*

Bu beyt-i şerîf yukarıki 2018 numaralı beyitte zât-ı şerîflerinin buhrânından bahis buyurduklarına göre, Hz. Pîr'in kendi zât-ı şerîflerine hitâb olması mümkindir. Ve Sipehsâlâr hazretleri *Menâkıb*'ında: "Hz. Hudâvendigâr takrîr-i hakāyıka meşgūl oldukları her bir vakitte Çelebi'ye inâyet-i rûhâniyâttan öyle inâyet hâsıl olurdu ki, külliyyen kendisini kaybedip hayli müddet zevkinden ve o hâlin letâfetinden medhûş kalır idi. Kendine geldiği vakit, başını secdeye koyup gözlerinden eşk-i tûfân-engîz döker ve o hazretin zât-ı pâkine âferîn-hân olurdu" denilmesine nazaran Çelebi Hüsâmeddîn hazretleri hakkında da olmak câizdir.

يا اَبيتُ عِنْدَ رَبِّى خواندى　　　　در دل درياى آتش راندى

2026. *Yâhud "Ebîtü inde Rabbî" mi okudun, ateş deryâsının içine sürdün?*

Yâhud ابيت عند ربى يطعمنى ويسقينى ya'nî "Ben Rabbim indinde beytûtet ederim, bana yedirir ve içirir" hadîs-i şerîfini fiilen mi okudun ki, böyle kendini ateş deryâsı olan zât-ı Hakk'ın aşkı içine sürdün?

نعرهٔ يا نار كونى باردا　　　　عصمت جان تو گشت اى مقتدا

2027. *"Yâ nâru kûnî bâriden" na'rası, ey muktedâ, senin cânının ismeti oldu.*

Ya'nî, ey halkın muktedâsı ve ma'rifet-i ilâhiyyede imâmı olan Hüsâmeddîn Çelebi hazretleri! Böyle korkusuzca şiddetli ateşe saldırmak mümkin değil idi. İbrâhîm (a.s.) için Nemrûd'un ateşi hakkında vârid olan يَانَارُ كُونِى بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ (Enbiyâ, 21/69) ya'nî "Ey ateş! İbrâhîm üzerine selâmet ile soğuk ol!" na'ra-i ilâhîsi senin hakkında da vâki' olduğu cihetle, senin rûh-ı kâ-

milinin ismetine ve hıfzına sebeb oldu; bu âteş-i aşk çok kimseleri yakıp mahv etmiş ve onlar mahvdan sahv hâline gelememişlerdir.

ای ضیاء الحق حسام الدین و دل   کی توان اندود خورشیدی بگل

2028. *Ey Hakk'ın ve gönlün ziyâsı olan Hüsâmeddîn! Ne vakit güneşi çamur ile sıvamak mümkin olur?*

Ey Hakk'ın ve gönlün ziyâsı olan Hüsâmeddîn Çelebi! Hasûd münkirler senin nûr-ı irfânını çekemeyip, aleyhinde bulunurlar. Sen bir ma'rifet-i ilâhiyye güneşisin. Onların bu taarruzları ve hasedleri çamur mesâbesindedir. Hiç güneşi çamur ile sıvayıp örtmek kābil olur mu?

قصد کردستند این گل پاره‌ها   که بپوشانند خورشید ترا

2029. *Bu çamur parçaları kasd ettiler ki, senin güneşini örtsünler.*

Bu cismânî ve çamur parçaları olan hasedçiler senin güneş gibi parlak olan kemâlâtını boş ta'rîzleriyle ve dedikodular ile örtmeye kasd ettiler. Hiç güneş çamur ile örtülür mü?

در دل که لعلها دلال تست   باغها از خنده مالامال تست

2030. [2012] *Dağın içinde la'ller senin dellâlindir. Bağlar handeden senin mâlâmâlındır.*

"Dağ"dan murâd, Hz. Pîr'in aşk-i ilâhîde dağ gibi sâbit olan vücûd-i saâdetleridir. "La'ller"den murâd, maârif ve hikemiyyât-ı ilâhiyye cevherleridir. "Bağlar"dan murâd, Hz. Pîr'e mensûb olan sâliklerin kalbleridir. Ya'nî, senin hasedçilerin olan münkirler ne kadar dedikodu yaparlarsa yapsınlar aşk-ı ilâhîde dağ gibi sâbit ve râsih olan vücûdunun içindeki maârif ve hikemiyyât-ı ilâhiyye cevherleri senin isti'dâd-ı zâtının ve himmetinin yüksekliğine delâlet edicidir. Zîrâ hadîs-i şerîfte ان الله يلقن الحكمة على لسان الواعظين بقدر همم المستمعين ya'nî "Muhakkak Allâh Teâlâ vâizlerin lisânı üzere hikmeti dinleyicilerin himmetleri mikdârı telkîn eder" buyurulmuştur. Ve bize müntesib olan ehl-i Hakk'ın bâğ gibi olan kalbleri senin cezb ettiğin ilim ve irfânın handesinden ve zevkinden dolmuş olduğundan senin kıymetini takdîr ederler.

محرم مردیت را کو رستمی   تا ز صد خرمن یکی جو گفتمی

2031. *Senin erliğine mahrem bir Rüstem nerede? Tâ ki, yüz harmandan bir arpa kadar söyleyeyim!*

Ey Hüsâmeddîn Çelebi! Senin Hak yolundaki erliğine mahrem ve vâkıf olan Rüstem pehlivân gibi bir erkek nerededir ki, sana söylediğim yüz harmanlık esrâr-ı ilâhiyyeden bir arpa kadarını da ona söyleyeyim. Yâhud senin yüz harmanlık evsâf-ı kemâliyyenden ona bir arpa kadarını söyleye idim! Halbuki öyle bir Rüstem pehlivân göremiyorum ki, söyleyeyim. Maahâzâ ism-i Zâhir'in hükmü ism-i Bâtın'ın tavrını ızhâr etmek ister.

چون نخواهم کز سرت آهی کنم چون علی سر را فرو چاهی کنم

2032. *Vaktâki isterim ki senin sırrından bir âh edeyim! Alî gibi başımı kuyuya sarkıtayım!*

Binâenaleyh vaktâki senin sırrından ve bâtınından bir âh etmek isterim, İmâm-ı Alî hazretleri gibi başımı bir kuyuya sarkıtıp ve o âh-ı zâhirîyi eder ve o sırrı lisân-ı zâhir ile söylerim. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz şâh-ı velâyet İmâm-ı Alî hazretlerine hüviyyet-i ilâhiyyeden bir sır söyledi ve kimseye söylememesini tenbîh buyurdu. Halbuki âlem-i vücûdda bâtının zuhûra meyli sünnet-i ilâhiyyeden olduğundan Hz. İmâm bu sırrı bâtınında habsedemeyip gitti, bir boş kuyuya söyledi. Kuyudan bir kamış çıktı. Çobanın birisi o kamışı kesip bir düdük yaptı ve çalmaya başladı. Resûl-i Ekrem hazretleri o düdüğün sesinde ve nağmelerinde Hz. İmâm'a söylediği sırrın mündemiç olduğunu anladılar. Ve Hz. Alî'ye: "Yâ Alî! Sana söylediğim sırrı fâş ettiğini bu düdük bana haber veriyor," buyurdular. Gerçi zâhir-bîn olan münkirler "Böyle şey olmaz, bu bir hurâfedir!" derler. Onlar ma'zûrdurlar. Zîrâ zâhir-bînler cemâd hükmündedirler. Onlar his kulaklarıyla işittiklerine inanırlar. Rûh ve ma'nâ âleminden bî-haberdirler. Nitekim Hz. Pîr Efendimiz 3. cildin 1018 numaralı beytinde şöyle buyurmuşlar idi: از جمادی عالم جانها روید غلغل اجزای عالم بشنوید [ya'ni] "Cemâdlıktan canlar âlemine gidiniz! Eczâ-yı âlemin gulgulesini işitiniz!"

چونکه اخوان را دل کینه ورست یوسفم را قعر چه اولی ترست

2033. *Mâdemki ihvânın kinli kalbi vardır, Yûsuf'uma kuyu dibi daha evlâdır!*

Ey Hüsâmeddîn Çelebi! Senin sırrından kuyuya âh etmemin sebebi vardır. Zîrâ ihvân-ı tarîkat henüz sıfât-ı nefsâniyyeden kurtulmamışlardır. Onların kalbleri hasedli ve kinlidir. Binâenaleyh benim Yûsuf-ı rûhuma cismimim ka'rında kalmak daha evlâdır. "Yûsuf"tan murâd Hz. Hüsâmeddîn efendimiz olduğuna göre, ma'nâ şöyle olur: Ey Hüsâmeddîn! Sen Yûsuf (a.s.) meşrebindesin. Kardeşleri Ya'kûb (a.s.)ın Yûsuf (a.s.)a karşı olan muhabbetine ha-

sed edip, onu kuyuya attıkları gibi, senin dahi bu hasûdlara karşı setr-i hafâ kuyusu içinde kalman evlâdır, demek olur.

مست گشتم خویش بر غوغا زنم   چه چه باشد خیمه بر صحرا زنم

2034. *Sarhoş oldum, kendimi kavgaya vururum. Kuyu ne olur? Çadırı sahrâya kurdum.*

Fakat ey Hüsâmeddîn! Benim Yûsuf-ı rûhuma kuyu dibi evlâ ise de ben aşk-ı ilâhî şarâbının sarhoşu oldum. Kendimi kavga ve gürültü arasına atabilirim. Kuyu ne demektir ve niçin Yûsuf-ı rûhumu veyâhud sen Yûsuf'u cisim kuyusu içinde hapsedeyim? Bilakis çadırımı keserât sâhasına kurarım ve orada serbestçe esrâr-ı ilâhiyyeden bahs edebilirim ve senin medhini açıkça söylerim. İsteyen gelsin, benim ile muâraza etsin, kavgaya hâzırım.

بر کف من نه شراب آتشین   وانگه آن کرّ و فرِ مستانه بین

2035. *Benim elime âteşîn olan şarâbı koy! Ondan sonra sarhoşça olan kerr ü feri gör!*

"Kerr ü fer", harbde muhâriblerin ileri geri hareketleri ma'nâsınadır. Sen benim elime âteşîn olan aşk şarâbını koy! Ondan sonra benden sarhoşça olan ileri geri hareketleri gör!

منتظر گو باش بی گنج آن فقیر   زانکه ما غرقیم این دم در عصیر

2036. *O defînesiz olan olan fakîre "Muntazır ol!" de! Biz imdi asîre garkız.*

"Asîr", sıkmak ma'nâsına olan "asr" masdarından "ma'sûr" ya'nî sıkılmış demektir. Üzümden sıkılan şıra ve şarâb ma'nâsınadır. Burada asîr-i ilâhîden kinâyedir. Ya'nî, biz defîne arayan fakîrin kıssasını bırakıp başka sözlere başladık. Sen o defînesiz olan fakîre "Bekle!" de! Zîrâ biz şimdi asîr-i ilâhînin müstağrakıyız ve bizden zuhûr eden bu asîr-î ilâhi netîcesidir.

از خدا خواه ای فقیر این دم پناه   از من غرقه شده یاری مخواه

2037 *Ey fakîr bu demde Hudâ'dan penâh iste! Ben gark olmuştan bârlık isteme!*

Ey hakîkat defînesini bulmak isteyen fakîr! İmdi Hak'tan penâh iste ve Hakk'a ilticâ et! Bu asîr-i ilâhînin müstağrakı olan benim benliğimden yardım isteme!

که مرا پروای آن اسناد نیست　　از خود و از ریش خویشم یاد نیست

2038. *Zîrâ bana o üstâdlık pervâsı yoktur. Kendimden ve kendi sakalımdan yâd yoktur.*

Zîrâ bana bu ân içinde o üstâdlık ve mürşidlik pervâsı ve kaydı yoktur. Kendimden ve kendi sakalımdan ya'nî kendi varlığımdan ve enâniyetimden haberim yoktur. Nerede kaldı ki sana üstâdlık ve mürşidlik edeyim!

یاد سبْلَتْ کی بگنجد و آب رو　　در شرابی که نگنجد تار مو

2039. *Bıyığının ve yüz suyunun yâdı, kıl teli sığmayan bir şaraba ne vakit sığar?*

"Bıyık"tan murâd, tekebbür ve gurûr ve "yüz suyu"ndan murâd, yüz aklığı, nâm, nâmûs. Ya'nî, üstâdlığın îcâbı olan tekebbür ve gurûrun ve nâm ve nâmûsun tahatturu, bir kıl teli bile sığmayan aşk şarâbına sığar mı? Bu beyt-i şerîfte لی مع الله وقت لا يسعنی فيه ملك مقرب ولانبی مرسل ya'nî "Benim Allah ile bir vaktim vardır ki, oraya melek-i mukarreb ve nebiyy-i mürsel sığmaz" hadîs-i şerîfindeki hâl-i velâyete işâret buyurulur. Bu hâl, velâyet-i hâssa-i peygamberîden nasîbedâr olan ahassu'l-havâs zübdesinin süzülmüş hâlidir. Nebînin velâyeti kendi nübüvvetinden efdal olmasının sebebi de budur.

در ده ای ساقی یکی رطل گران　　خواجه را از ریش و سبلت وارهان

2040. *Ey sâkî! Bir ağır kadeh ver! Efendiyi sakalından ve bıyığından kurtar!*
[2022]

"Ratl" ve "rıtl", şarab kadehi ve batman ma'nâlarınadır. Ey sâkî-i bâkî! Bize muârız olan âlim-i zâhirî efendiye aşkının şarâbı dolu ağır ve okkalı bir kadeh ver de, onu üstâdlık kibir ve gurûrundan ve nâm ve nâmûs da'vâsından kurtar!

نخوتش بر ما سبیلی می‌زند　　لیك ریش از رشك ما بر می کند

2041. *Onun nahveti bizim üzerimize bir yol vurur. Fakat sakalını da bizim reşkimizden koparır.*

"Nahvet", hodbînlik, taazzum ve iftihâr etmek ma'nâlarınadır. Ya'nî, o âlim-i zâhirînin hobdînliği ve taazzumu ve iftihârı ve dedikoduları bize mensûb olan sâliklerin yolunu vurur. Fakat kendinde olmayan bizdeki ahvâl-i şerîfeyi görüp hasedinden kendi sakalını yolar. Bu beyt-i şerîfte zamân-ı Hz. Pîr'de semâ'ı ve esnâ-yı semâ'da ney ve rebâb ve kudûm çalınmasını şer'e

mugāyir görüp dedikodu yapan âlim-i zâhirîlere işâret buyurulur. Ve her bir zamanda ulemâ-i zâhirenin ehl-i hakîkate karşı olan revişleri budur. Ve semâ' hakkındaki beyânât-ı aliyye 4. cildin 733 numaralı beytinden i'tibâren mezkûrdür.

مات او و مات او و مات او   که همی‌دانیم تزویرات او

2042. *O mâttır ve o mâttır ve o mâttır. Zîrâ biz onun tezvîrâtını biliyoruz.*

"Mât", mağlûb ma'nâsınadır. Üç def'a "mâttır" buyurulması mu'teriz olan âlim efendinin şerîat ve tarîkat ve hakîkat nokta-i nazarlarından mağlûb ve mülzem olmasına işârettir. "Tezvîr", kizb ve hîle etmek demektir. Ya'nî, bize muârız olan o âlim-i zâhir şerîat ve tarîkat ve hakîkat ilimlerine göre mât ve mağlûbdur. Zîrâ biz onun tezvîrât-ı vehmiyyesini biliyoruz. Burada havâss-ı evliyâdan Sünbül Sinân hazretlerinin bir menkıbesinin zikri bu beyt-i şerîfin ma'nâsını daha ziyâde îzâh eder:

"Bir gün ulemâ ve ahâlîden mürekkeb bir cemâat Fâtih Sultân Mehmed Câmii'ne toplanmışlar ve Sünbül Efendi'yi de da'vet etmişler idi. Sarıgürz İstanbul kādısı ve sâir ulemâ orada hâzır idiler. Sünbül Efendi geldi. Mihrâba geçip oturdu. İki tarafına bakıp:

— Ne güzel cemâatiniz var, sebebi nedir? dediler.

Sarıgürz Efendi kaba tabîatli bir adam idi. Dedi ki:

— Senin dervîşlerin tevhîd ederken semâ' ediyorlar. Bunun aslı ve delîli nedir? Beyân et!

Sünbül Efendi:

— Bir kimsenin ihtiyârı elinde olmasa ona şer'an ne hükm olunur?"

Sarıgürz Efendi:

— Bunlar meslûbü'l-ihtiyâr mıdırlar?

Sünbül Efendi:

— İhtiyârsız hareket edenleri de vardır.

Sarıgürz Efendi:

— Akılları başlarında durur mu yoksa mecbûr mu olurlar?

— Sünbül Efendi: Hayır akılları kâmildir.

Sarıgürz Efendi:

— Acîb şey! Hem ihtiyârsız ve mecbûr olsunlar ve hem de akılları başlarında dursun, bu nasıl sözdür?

Sünbül Efendi:

— Seni hiç sıtma ve hummâ tuttu mu?

Sarıgürz Efendi:

— Evet.

Sünbül Efendi:

— "Ya niçin titreyip hareket ederdin? Aklın başında yok mu idi? Bî-ihtiyârlık aklın zevâlini îcâb etmez. Sen evvelden dahi hamâkat üzere idin, bilir misin? Filân medresede benim hücremin kapısı önünden geçmeye çekinir idin. Ben yine o Sünbül Sinân'ım. Hem de maa-ziyâde" deyip ilzâm eder.

Sonra dönüp muârız olan ulemâdan Bekā Efendi'ye:

— "Sen Mustafa Paşa vezîr-i a'zam iken medresemizde müderris idin. Paşa cum'a gecelerinde dervîşlerin sohbetine hâzır olur idi. Sen dahi hâzır olur idin. Sen de o sûfîlere muvâfakat ederek semâ' ederdin. O vakit bu mes'eleyi bilmez mi idin? Yoksa bilip paşaya hoş gelsin diye mi semâ' ederdin?" buyurdu ve cümlesini mağlûb ve ilzâm etti.

از پس صد ساله آنچه آید ازو　　پیر می‌بیند معین مو بمو

2043. *O şey ki yüz yıldan sonra ondan gelir, pîr muayyen olarak mû-be-mû bilir.*

Ya'nî, yüz yıldan sonra gelecek ve vâki' olacak şeyi insân-ı kâmil olan pîr muayyen ve âşikâr olarak inceden inceye görür ve bilir. Binâenaleyh o âlim-i zâhirînin tezvîrâtını görmez ve bilmez mi? 4. cildin 1795 ve 1796 numaralarına müsâdif olan şu beyitlerde de aynı ma'nâ buyurulmuş idi:

کاملان از دور نامت بشنوند　　تا بقعر تار و پودت درروند

بلکه پیش از زادن تو سالها　　دیده باشندت ترا با حالها

[Ya'ni] "Kâmiller senin adını uzaktan işitirler. Senin târ u pûduna kadar giderler. Belki senin doğmandan senelerce evvel seni senin hâllerin ile görmüş olurlar."

اندر آیینه چه بیند مرد عام　　که نبیند پیر اندر خشت خام

2044. *Merd-i âmm aynada ne görür ki, pîr ham kerpiçte görmesin!*

Ya'nî, avâmm-ı halk aynaya mün'akis olan olan sûretleri nasıl ki his gözüyle görürler ise, ham kerpiç mesâbesinde olan cismânî kimselerin bâtınlarını ve sözlerini dahi kâmiller öylece sır gözüyle âşikâr olarak görürler.

آنچه لحیانی بخانهٔ خود ندید　　　　هست بر کوسه یکایك او پدید

2045. *O şeyi ki kaba sakallı kendi evinde görmedi, o köseye bir bir zâhirdir.*

"Lihyânî", kaba sakallı demektir ki, gāfil ve ahmaktan kinâyedir. "Köse", sakalsız ve sakalı az çıkan adam. Bundan murâd, âkıl ve zekî kimsedir. Ya'nî, gāfilin kendi evinde ve bâtınında olup görmediği şeyi, ârif-billâh olan ehl-i keşfe bir bir zâhir olur. Zîrâ insân-ı kâmil Hakk'ın keşfi ile, musâhibi olan kimsenin ayn-ı sâbitesini görür. Bu keşif bittabi' gāfilde olmadığı için kendi bâtınındaki ahvâli bilemez. Ancak âlem-i ef'âlde kendisinden sudûr ettikçe bilir.

رو بدریائی که ماهی زادهٔ　　　　همچو خَس در ریش چون افتادهٔ

2046. *Bir deryâya git ki, balığın oğlusun. Çöp gibi niçin sakala düşmüşsün?*

Hakîkat deryâsına git ki, o deryânın sûret balığı "ebu'l-beşer" olan Hz. Âdem'dir ve ma'nâ balığı da "ebu'l-ervâh" olan Hâtem-i enbiyâ Efendimiz'dir. Binâenaleyh sen cismen Hz. Âdem'den ve rûhen Hâtem-i enbiyâ'dan doğdun. Niçin çöp gibi sakala düştün? Ya'nî sakalına bıyığına çekidüzen vermeye ve halka kendini müşekkel ve süslü gösterip hürmetlerini celb etmeye düştün ve bu illete mübtelâ oldun?

خس نهٔ دور از تو رشك گوهری　　　　در میان موج بحر اولی‌تری

2047. *Çöp değilsin; senden uzaktır. Gevherin reşkisin. Deryâ dalgası ortasında daha evlâsın.*

Bu âlem-i sûrete insan sûretinde geldiğin için, hayır, kıymetsiz olan bir çöp değilsin ve çöp olmak senden uzaktır. Rûh-ı insânîne nazaran bu âlem-i sûretin elmasları ve cevherleri seni kıskanırlar. Binâenaleyh deryâ-yı hakîkatin dalgası arasında olman daha evlâdır. Tercüme "der meyân-ı mevc-i bahr" ibâresinin terkîb-i izâfî olmasına göredir. "Deryânın dalgası"ndan murâd, vücûd-i hakîkî deryâsından insân-ı kâmilin kalbine vârid olan füyûzât dalgalarıdır. Ba'zı nüshalarda "mevc" ile "bahr" arasında vâv-ı âtıfe vardır. Bu sûrette tercüme "deryâ ve dalga arasında daha evlâsın" demek olur. Bu da yine aynı ma'nâya gelir.

بحر وحدانست و جفت و زوج نیست　　　　گوهر و ماهیش غیر موج نیست

2048. *Deryâ birdir ve çift ve zevc değildir. Onun gevheri ve balığı dalganın gayrı değildir.*

Ya'nî, vücûd-i hakîkî deryâsı birdir. Varlıkta eşi ve zevci ya'nî misli ve nazîri yoktur. Onun gevheri ve balığı olan vücû[dât-ı] izâfiyye ancak onun dalgasından ibârettir. Nazar-ı hakîkatle bakılırsa, deryâ dalgaların aynıdır. Fakat taayyün i'tibâriyle bakılırsa, dalga deryânın aynı değildir. Ve bu gayriyet gayriyyet-i i'tibâriyyedir. Zîrâ gayriyyet-i hakîkiyye olsa varlıkta Hakk'ın şerîki olmak lâzım gelir.

ای محال و ای محال اشراک او   دور ازان دریا و موج پاک او

2049. *Ey muhâl ve ey muhâl! Onun işrâki o deryâdan ve onun pâk olan dalgasından uzaktır.*

"İşrâk", şerîk ve ortak yapmak. "Deryâ"dan murâd, Zât-ı Hak, "dalga"dan murât, sıfât ve esmânın mezâhiri olan mükevvenât. Ya'nî, vücûd-i hakîkî deryâsına ve onun dalgası olan mükevvenâta diğer bir varlığın ortak ve şerîk yapılması muhâldir, muhâl! Zîrâ bu görünen suver-i eşyâ, mezâhir-i sıfât ve esmâ-i ilâhiyyedir; ve bu şuûnât kendi zâtlarında hakîkatte varlık kokusunu koklamamışlardır. Bu şuûnâtın kendilerinde zâhir olan varlık ancak Hakk'ın vücûdu ve varlığıdır. Ma'lûm olsun ki, bu bahis vahdet-i vücûd bahsidir. Bu âlem-i keserâtın vücûdunu her vech ile Hakk'ın varlığının gayrı gören ulemâ-i zâhire, eşyâda Hakk'ın sereyân-ı zâtîsini nefy edip, Hak için ihâta-i ilmiyye isbât ederler ve bittabi' bilcümle muhakkıkların mu'tekadı olan vahdet-i vücûddan ürkerler; ve vahdet-i vücûd hakkındaki âyât-i kur'âniyye ve ahâdîs-i şerîfeyi de te'vîl ederler; ve husûsuyla bu gâmız ve nâzik mes'eleyi Kur'ân ve hadîsten getirdiği delîller ile emr-i peygamberîye tebean açık bir sûrette isbât eden Muhyiddîn İbn Arabî (k.s.) hazreterine ta'n etmek cür'etinde bulunurlar. Bunlar biri iki gören şaşı hükmündedirler.

نیست اندر بحر شرک و پیچ پیچ   لیک با احول چه گویم هیچ هیچ

2050. [2032] *Deryâda şirk ve dolaşık yoktur. Fakat şaşıya ne söyleleyim? Hiç, hiç!*

Vücûd-i hakîkî deryâsında aslâ o deryânın ortağı yoktur ve onun birliğinde şek ve şübhe dolaşıklığı da yoktur. Fakat bu halk nefsü'l-emrde bir olan deryâyı kesîr ve çok görürler ve bu keserâtı, vücûdda ve varlıkta taaddüd-i hakîkî zanneder. Binâenaleyh böyle biri iki gören şaşılara bu vahdet-i vücûda dâir ne söyleyeyim? Hiç, hiç!

چونکه جفت احولانیم ای شمن لازم آید مشرکانه دم زدن

2051. *Ey putperest! Mâdemki şaşıların çiftiyiz, müşrikçe dem vurmak lâzım gelir.*

"Şemen", putperest demektir. Burada tenzîh-i vehmî sâikasıyla keserât-ı eşyâyı vücûd-i müstakil sâhibi zanneden kimseler murâd buyurulur. Ya'nî, ey bu vücûdât-ı izâfiyye âlemine sarılıp muhabbet eden kimse! Mâdemki biz biri iki gören şaşıların arkadaşıyız ve onlar ile sohbet etmek mecbûriyetindeyiz, binâenaleyh onların meclislerinde müşrikçe konuşmak lâzımdır. Zîrâ böyle bir kimsenin basar-ı basîreti şaşıdır ve ma'lûldür. Bu ma'lûl göz ile iki gördüğü şeyin birliğini isbât etmeye çalışmak boştur.

آن یکی که زان سوی وصفست و حال جز دویی ناید بمیدان مقال

2052. *O birlik ki, o vasf ve hâl tarafındandır, meydân-ı makāle ikilikten gayrı gelmez.*

Ya'nî, o birlik ve vahdet vasfa ve hâle taalluk eder. Vasıf ve hâle taalluk eden şeyi anlamak îcâb ettiği vakit, söz söylemek lâzım gelir. Söz meydânına ancak ikilik hâli gelebilir. Ya'nî vahdet-i vücûd mes'elesi gāyet gāmız ve nâzik bir mes'eledir. Bunu îzâh etmek için söz söylemek lâzım ve söz için dahi söz söyleyen ve sözü dinleyen iki kimsenin vücûdu iktizâ eder. Binâenaleyh söz söylemek için birliği kaldırıp ikiliğe teveccüh etmek îcâb eder. Onun için Şeyhülislâm Abdullâh-ı Ensârî (k.s.) *Menâzilü's-Sâirîn*'de şöyle buyururlar:

ما وَحَّدَ الواحد من واحد اذ كل من وَحَّدَهُ جاحد

Îzâhan hülâsa-i ma'nâ: "Hakk'ın vahdâniyetini tevhîd eden bir kimse ancak o tevhîdi münkir olarak tevhîd etti. Zîrâ tevhîd lügatte müteaddid şeyleri bir yapmaktan ibârettir. Binâenaleyh tevhîdde birleyen kulun ve birlenen Hakk'ın ve bir de kelime-i tevhîd lafzının vücûdları lâzımdır. Bunlar ise isbât-ı keserâttır. Halbuki tevhîd edenin maksadı keserâtı nefy edip Hakk'ı birlemek idi. Böyle iken yaptığı şey isbât-ı vahdete mugāyir bir hâl oldu."

یا چو احول این دویی را نوش کن یا دهان بر دوز و خوش خاموش کن

2053. *Ya şaşı gibi bu ikiliği dinle yâhud ağzını dik ve hoş sâkit ol!*

"Nûş", dinlemek ma'nâsına "niyûşîden" masdarının emr-i hâzırı olan "niyûş" kelimesinin muhaffefidir. "Nûş kün", "gûş kün", ya'nî "dinle!" ma'nâ-

sınadır. Ya basar-ı basîreti şaşı olan bu halkın ikilik üzerine binâ ettikleri bu tevhîd bahsini şaşı gibi dinle ve sabredip i'tirâz etme, yâhud onların bu kıyl ü kâllerine karışma da, ağzını kapa! Onların meclislerinde sükût-i tâm üzere otur!

یا بنوبت گه سکوت و گه کلام　　　احولانه طبل می‌زن و السلام

2054. *Yâhud nöbet ile ba'zan sükût ve ba'zan kelâm. Şaşılar gibi davul çal vesselâm!*

Yâhud nöbetle ba'zan îcâb-ı hâle göre tevhîd hakkında söz söyle ve ba'zan da sus, kelâm davulunu şaşılar gibi çal vesselâm! Bu beyitlerin bu cildin 681 numarasından 685 numarasına kadar olan beyitlere de irtibâtı vardır. Onların da mütâlaası fâideli olur. Sehl b. Abdullâh-ı Tüsterî (k.s.) buyurur ki: "Âlimin üç nevi' ilmi vardır: Birisi ilm-i zâhirdir. Âlim onu ehl-i zâhire bezl eder. Diğeri ilm-i bâtındır. Ehlinden başkasına ızhâr etmez. Üçüncü ilim, âlim ile Allah beyninde bir sırdır. Bu da âlimin hakîkat-i îmânıdır. Bunu ne ehl-i zâhire ne de ehl-i bâtına ızhâr eder."

چون ببینی محرمی گو سر جان　　　گل ببینی نعره زن چون بلبلان

2055. *Vaktâki bir mahrem göresin, cânın sırrını söyle! Gül görürsen bülbül gibi na'ra vur!*

Bu beyt-i şerîfte لا تعطوا الحكمة لغير اهلها فتظلموها ولاتمنعوا عن اهلها فتظلموها ya'nî "Hikmeti ehlinin gayrına vermeyiniz, zulüm edersiniz. Ve onu, onun ehlinden dahi men' etmeyiniz, yine zulüm edersiniz" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'nî, cânın sırrı olan vahdet-i Hakk'ı kabûle müsâid bir mahrem gördüğün vakit bu sırrı söyle! Zîrâ bu sırrın ehli gül gibidir. Ey ârif-i Hakkânî! Böyle bir gül görürsen, bülbüller gibi na'ra vur ve bu sırr-ı cânı onlara söyle!

چون ببینی مَشْكِ پر مکر و مجاز　　　لب ببند و خویشتن را خنب ساز

2056. *Vaktâki mekr ve mecâz dolu olan tulumu görsen, dudağı bağla ve kendini küp yap!*

Ya'nî, Hakk'ın varlığı ile bu vücûd-i mecâzî sâhibi olan keserâtı her vechile ayrı gören kimsenin cismi mekr-i ilâhîden ve vücûd-i mecâzîden dolu olan tuluma benzer. Böyle bir tulumu gördüğün vakit, sakın esrâr-ı vahdeti söyleme! Zîrâ bu tulumun içi evhâm ile dolu olduğu için, ilhâm-ı ilâhîyi ka-

bûle müsâid değildir. Zîrâ dolu olan tuluma başka bir şey konamaz. Ma'lûm olsun ki, ulemâ-i zâhir bu vücûdât-ı izâfiyyeyi her vech ile Zât-ı Hakk'ın gayrı görürler ve kul ile Hak arasında hâlıkıyet ve mahlûkıyet nisbetlerinden [başka] hiçbir nisbet ve taalluk kabûl etmezler. Bu nisbet çömlekçi ile çömlek arasındaki nisbete benzer. Böyle bir gayriyyet-i hakîkiyye kul ile Hak arasında vâki' değildir. Böyle bir gayriyete kāil olan ulemâ-i zâhir ve ilm-i kelâm ulemâsı muvahhidlerin ıstılâhından gāfildirler. Onlar kulun ve Hakk'ın bir olmasından korkarlar. Bilmezler ki, her iki cihetin sübûtüyle berâber hiçbir vakit Hak kul ve kul da Hak olmaz.

دشمن آبست پیش او مجنب   ور نه سنگ جهل او بشکست خنب

2057. *Suyun düşmanıdır, onun önünde kımıldama! Yoksa onun cehil taşı küpü kırar.*

Ya'nî, o mekr ve mecâz dolu olan tulum, âb-ı hayât olan tevhîd-i ilâhînin ve ma'rifet-i rabbânînin düşmanıdır. Onun önünde hareket etme ve söz söyleme! Yoksa onun sâika-i cehâletiyle attığı i'tirâz taşı senin cisminin küpünü kırar ve kendi evhâm ve hayâlindeki şerîate göre fetvâ verip küfrüne hükm eder. Nitekim Hallâc-ı Mansûr ile sâir muhakkıklar hakkında böyle yaptılar.

با سیاستهای جاهل صبر کن   خوش مدارا کن بعقل من لدن

2058. *Câhilin siyâsetlerine sabr et! "Akl-ı min ledün" ile müdârâ et!*

"Siyâset", idâre etmek ve kabâhatlileri te'dîb etmek ma'nâsınadır. "Müdârâ", gazabını hazm edip zâhirde hüsn-i muâmele etmek demektir. Ya'nî, ey muhakkık olan kimse! Kādı ve müftü gibi esrâr-ı dînden bî-haber olan câhilin siyâsetlerine sabr et ve onun câhilâne olan hükümlerine i'tirâz etme! Allâh Teâlâ indinden olan akıl ile o câhile hoş müdârâ et!

صبر با نااهل اهلانرا جلیست   صبر صافی می‌کند هر جا دلیست

2059. *Nâ-ehillere sabretmek ehiller için cilâdır. Her nerede bir gönül varsa sabr-ı sâfî eder.*

Câhil ve nâ-ehil olan kimselerin münâsebetsiz olan sözlerine ve muâmelelerine sabretmek, ehl-i hakîkat olanlara cilâdır ve sebeb-i terakkîdir. Zîrâ sabretmek her nerede bir müstaid kalb varsa o kalbi Hakk'ın mâsivâsından soğutup sâfî eder.

آتش نمرود ابراهیم را   صفوت آیینه آمد در جلا

2060. *Nemrûd'un ateşi İbrâhîm'e cilâdır. Aynanın safveti geldi.*
[2042]

Görmez misin, Nemrûd'un ateşi İbrâhîm (a.s.)a cilâ vermektedir ve onun hâl ve terakkîsinde kalbinin aynasının safveti geldi.

جور کفر نوحیان و صبر نوح   نوح را شد صیقل مرآت روح

2061. *Nûhîlerin cevr-i küfrü ve Nûh'un sabrı, Nûh'un âyîne-i rûhunun saykalı oldu.*

Nûh (a.s.)ın kavminin küfür ve inkârlarının cevri ve Nûh (a.s.)ın onların cevir cefâlarına karşı sabr etmesi, Hz. Nûh'un âyîne-i rûhunun saykalı ve cilâsı oldu. Nitekim İbrâhîm ve Nûh (a.s.)ın ve diğer peygamberlerin münkirlerden çektikleri cefâlar ile onların sabırları tefsîr kitâblarında tafsîl olunmuştur. Ezcümle, Server-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'i müşrikler yaraladıkları hâlde o hazret sabredip اللهم اهد قومی فانهم لایعلمون ya'nî "Yâ Rab, kavmime hidâyet [et], zîrâ bilmiyorlar ve bu edebsizlikleri bilmediklerinden yapıyorlar" buyurur idi.

حکایت مرید شیخ حسن خرقانی قدس الله سره

Şeyh Hasan-ı Harakānî (k.A.s.)nun mürîdinin hikâyesidir

رفت درویشی ز شهر طالقان   بهر صیت بو الحسن تا خارقان

2062. *Bir dervîş Bü'l-Hasan'ın sıytından dolayı Tâlkān şehrinden Hârakān'a kadar gitti.*

"Tâlkān", Belh ile Merv ve Kazvîn ile Ebher arasındaki şehirlerin ismidir (*Şemsü'l-Lügāt*). "Hârakān", Bistâm kurbunda Horasân'dan bir köyün adıdır. "Harakān" dahi derler. Bir dervîş Ebu'l-Hasan-ı Harakānî hazretlerinin şöhret-i kemâlini işitti. Sohbetine vâsıl olmak için Tâlkān'dan Hârakān'a kadar gitti.

کوهها ببرید و وادئ دراز   بهر دید شیخ با صدق و نیاز

2063. *Şeyhi görmek için sıdk u niyâz ile dağları ve uzun vâdîleri kat' etti.*

آنچه در ره دید از رنج و ستم ‌ ‌ ‌ گر چه در خوردست کوته می کنم

2064. *O şeyi ki, renc ve sitemden yolda gördü, gerçi zikre lâyıktır, kısa yapıyorum.*

Ebu'l-Hasan hazretlerini görmek aşkı ile esnâ-yı seferde dervîşin gördüğü zahmet ve meşakkat zikre şâyân ise de burada bunlardan bahsetmeyip sözü kısa kesiyorum.

چون بمقصد آمد از ره آن جوان ‌ ‌ ‌ خانهٔ آن شاه را جست او نشان

2065. *O delikanlı vaktâki yoldan maksada geldi, o şâhın hânesini ve nişânını aradı.*

"Maksad", ism-i mekân olup "murâd ve teveccüh ve azim mahalli" demektir. Ya'nî, o delikanlı dervîş vaktâki yoldan mahall-i teveccühü olan Harakān köyüne geldi, o şâhın ya'nî Ebu'l-Hasan hazretlerinin evini ve bulunduğu semtin nişânını ba'zı kimselerden sordu.

چون بصد حرمت بزد حلقهٔ درش ‌ ‌ ‌ زن برون کرد از در خانه سرش

2066. *Vaktâki yüz hürmetle onun kapısının halkasını çaldı, kadın hâneden başını dışarıya çıkardı.*

Dervîş verilen nişân ve ta'rîf üzerine o hazretin evini buldu ve yüz hürmet ile kapısının halkasını çaldı. O hazretin haremi olan hanım evden başını dışarıya çıkardı.

که چه می‌خواهی بگو ای بو الکرم ‌ ‌ ‌ گفت بر قصد زیارت آمدم

2067. *Dedi ki: "Ey Bü'l-Kerem! Ne istiyorsun?" Dedi: Ziyâret kasdı üzere geldim."*

"Bü'l-kerem", kerem sâhibi demektir. Burada insân-ı kâmili arayan kimselerin bü'l-kerem olduklarına işâret buyurulur. Ya'nî, kadın dedi ki: "Ey kimse, ne istiyorsun ve kimi arıyorsun?" Dervîş cevâben: "Ebu'l-Hasan hazretlerini ziyâret kasdiyle geldim," dedi.

خندهٔ زد زن که خه خه ریش بین ‌ ‌ ‌ این سفر گیری و این تشویش بین

2068. *Kadın güldü. Dedi ki: "Ne acîb şey, ne acîb şey! Sakala bak! Bu sefer tutuculuğu ve bu teşvîşi gör!"*

"Hah hah", ne güzel, ne güzel! Peh peh ve bârekallâh ve acîb şey demek olup ba'zan tahsîn ve ba'zan istihzâ makāmında kullanılır (*Burhân*). Burada istihzâ içindir. Ya'nî, kadın güldü de dedi ki: "Oh ne güzel, ne güzel! Ne acîb, ne acîb! Şu sakala bak! Ya'nî şu koca sakal ile berâber hamâkatinin derecesine bak ve bu ihtiyâr-ı sefer edişi ve bu fikir teşvîşini ve karışıklığını gör!"

خود ترا کاری نبود آن جایگاه   که بیهوده کنی این عزم راه

2069. *"Muhakkak o mahalde senin bir işin olmadı ki, bu azm-i râhı boş yaparsın."*

"Muhakkak senin o bulunduğun memlekette bir işin yoktu ki böyle boşu boşuna azm-i râh eder ve sefer ihtiyâr edersin."

اشتهای گول گردی آمدت   یا ملولئ وطن غالب شدت

2070. *Sana "gûl-gerdlik" iştihâsı geldi. Yâhud sana vatan bıkkınlığı gālib oldu.*
[2052]

"Gûl-gerd", vasf-ı terkîbîdir. Âhirindeki "yâ" masdariyet içindir. "Ahmakça dolaşıcılık" demek olur. Ya'nî, "Sana ahmakça dolaşıcılık ve maksadsız gezicilik iştihâsı ve arzûsu geldi. Yâhud sana vatanından usanmak duygusu gālib geldi ki, işini gücünü bırakıp buraya geldin."

یا مگر دیوت دو شاخه بر نهاد   بر تو وسواس سفر را در گشاد

2071. *"Yâhud gālibâ sana şeytan boyunduruk koydu. Senin üzerinde sefer vesvesesine kapı açtı."*

"Dû şâha", mücrimlere koydukları boyunduruk demektir (*Burhân*). "Yâhud gālibâ şeytan sana boyunduruk koydu. Senin üzerinde bu boş sefer vesvesesine kapı açtı."

گفت نافرجام و فحشی و دمدمه   من نتانم باز گفتن آن همه

2072. *Sonsuz ve fuhşa mensûb demdeme söyledi. Ben onun hepsini tekrâr söyleyemem.*

"Nâ-fercâm", sonu gelmeyen demek olup boş sözden kinâyedir. "Fuhş", çirkin ve lâyıksız söz. "Demdeme", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada mekr ve fitne demektir. Ya'nî, kadın o yolcuya o kadar boş ve çirkin ve mekr-âmiz sözler söyledi ki, ben onların hepsini burada birer birer tekrâr edemem.

از مثل و ز ریش خند بی‌حسیب　　　آن مرید افتاد از غم در نشیب

2073. *O mürîd hesâbsız meselden ve istihzâdan dolayı, gamdan aşağıya düştü.*

"Rîş hand", istihzâ; "hisîb", "hisâb" kelimesinin imâle olunmasıdır, "bî-hesâb" demektir. Ya'nî, o ziyârete gelen mürîd kadının böyle hesâbsız mesel getirmesinden ve istihzâsından kederlendi ve gamından nâşî sürûr-i kalbîsi sukūt etti.

پرسیدن آن وارد از حرم شیخ که شیخ کجاست کجا جویم و جواب نافرجام گفتن آن حرم

O yolcunun şeyhin hareminden: "Şeyh neredelir, nerede arayayım?" diye sorması ve haremin boş cevâb söylemesi

"Vârid", hâzır ve nâzil ma'nâsına olup, burada yolcu ve misâfir murâd buyurulur.

اشکش از دیده بجست و گفت او　　　با همه آن شاه شیرین نام کو

2074. *Onun göz yaşı gözünden sıçradı ve o bu cümle ile berâber "O şîrîn adlı şâh hani?" dedi.*

Ya'nî, kadından Ebu'l-Hasan hazretleri hakkında bu çirkin sözler ve ta'rîzleri dinlediği vakit, o yolcu olan mürîd ağlamaya başladı ve kadının bu ta'n ve i'tirâzlarına kulak asmayarak "O adı güzel ve latîf olan, hakîkat âleminin şâhı hani neredelir?" dedi.

گفت آن سالوس و زرّاق تهی　　　دام گولان و کمند گمرهی

2075. *Dedi: "O sâlûs ve boş zerrâk ahmakların tuzağı ve dalâlet kemendidir."*

"Sâlûs", aldatıcı ve tatlı dilli ve hîlekâr ve mekr edici. "Zerrâk", nifâk ve riyâ sâhibi demektir. Ya'nî, kadın cevâben dedi: "O tatlı dilli, hîlekâr ve esrâr-ı hakîkatten boş olan riyâkâr, ahmakların tuzağı ve dalâlet kemendidir. Ahmakları avlar ve dalâlete düşürür."

صد هزاران خام ریشان همچو تو اوفتاده از وی اندر صد عتو

2076. *"Senin gibi yüz binlerce akılsızlar ondan dolayı yüz tuğyâna düşmüşlerdir."*

"Hâm rîş", ham sakallı demek olup, akılsız ve maskaradan kinâyedir. "Utû", gulüv etmek ve haddi aşmak ve serkeşlik etmek ve kendini büyük görmek ma'nâlarınadır. Ya'nî, "Senin gibi yüz binlerce akılsız maskaralar ona mürîd olup onun yüzünden şerîat haddini birçok tecâvüz etmişlerdir."

گر نه بینیش و سلامت وا روی خیر تو باشد نگردی زو غوی

2077. *"Eğer sen onu görmezsen ve selâmetle geri gidersen, senin hayrın olur, ondan dolayı azgın olmazsın."*

Ya'nî, "Eğer sen onu görmez ve selâmetle tekrâr vatanına gidersen, senin için hayırlı olur. Onun yüzünden ona tâbi' olanlar gibi sen de azgın ve gavî olmazsın."

لاف کیشی کاسه لیسی طبل خوار بانگ طبلش رفته اطراف دیار

2078. *"Bir lâf mezhebli, bir dalkavuk, bir lüpçüdür. Onun davulunun sesi etrâf-ı diyâra gitmiştir."*

"Lâf-kîş", vasf-ı terkîbîdir. "Kendini övücü mezhebli" demektir. "Kâse-lîs", çanak yalayıcı demek olup dalkavuktan kinâyedir. "Tabl-hâr", lüpçü, bedâva yiyici ma'nâsınadır. Ya'nî, "Bu adam bir kendini övücü mezhebli, bir dalkavuk, lüpçüdür. Onun çaldığı kemâl davulunun sesi etrâf-ı diyâra gitmiştir."

سبطی‌اند این قوم و گاوساله پرست در چنین گاوی چه می‌مالند دست

2079. *"Bu buzağıya tapıcı olan kavim Sıbtî'dirler. Böyle bir öküze ne acîb el sürerler?"*

"Sıbtî", Mûsâ (a.s.)ın kavmi olan Benî İsrâîl demektir. İkinci mısrâ'daki "çi" taaccüb içindir. Ya'nî, "Ona tâbi' olanlar, Mûsâ (a.s.)ın buzağıya tapan kavmi Benî İsrâîl cinsindendir. Ne acîbdir ki, bu tâife buzağıyı bırakıp böyle bir öküze el sürerler ve onun elini ve ayağını öpüp ona taparlar."

جیفة اللیلست و بطال النهار هر که او شد غرّهٔ این طبل خوار

2080. [2062] *"Her kim bu lüpçünün mağrûru oldu ise, gecenin cîfesi ve gündüzün battâlıdır."*

"Cîfe", leş ve murdâr. "Battâl", hiç işi olmayan ve yalan söyleyen kimse. "Garre", aldanmış olmak. Ya'nî, "Her kim bu lüpçünün aldanmışı oldu ise, gece leş gibi uyur ve gündüz dahi hiçbir iş sâhibi olmayıp eli boş gezer."

هشته اند این قوم صد علم و کمال   مکر و تزویری گرفته کینست حال

2081. *"Bu kavim yüz ilim ve kemâli bırakmışlar, "Hâl budur" diye mekr ve tezvîri tutmuşlardır."*

"İlim ve kemâl"den murâd, burada ulemâ-i zâhirenin medreselerde tahsîliyle meşgûl olduğu ulûm-i akliyye ve nakliyyedir. "Bu tâife ya'nî şeyhin mürîdleri birçok ilim ve kemâli bırakmışlar ve "Hâl ilmi budur" diye mekr ve tezvîr yolunu tutmuşlardır."

آل موسی کو دریغا تا کنون   عابدان عجل را ریزند خون

2082. *"Dirîğâ! Âl-i Mûsâ nerede? Tâ ki, imdi buzağıya tapanların kanını döksünler!"*

"Buzağı"dan murâd, kadının fikrince Şeyh Ebu'l-Hasan hazretleridir. "Âl-i Mûsâ"dan murâd, ehl-i şerîattir. Ya'nî, "Âh, elleri kılıçlı olan ehl-i şerîat nerededir ki, Âl-i Mûsâ gibi buzağıya tapanların kanını döksünler!"

شرع و تقوی را فگنده سوی پشت   کو عمر کو امر معروف درشت

2083. *"Şer' u takvâyı arka tarafa bırakmıştır. Hani Ömer? Hani sert olan emr-i ma'rûf!"*

Ya'nî, "Bu tâife şerîati ve takvâyı arkalarına atıp terk etmişlerdir. Hz. Ömer (r.a.) nerededir ki bu şerîat dâiresinden çıkan tâifeyi ıslâh etsin!"

کین اباحت زین جماعت فاش شد   رخصت هر مفسد و قلاش شد

2084. *"Zîrâ bu ibâhat bu cemâatten fâş oldu. Her müfsid ve kallâşa ruhsat oldu."*

"İbâhat", harâm olan şeyleri mübâh ve câiz kılmak. "Kallâş", baldırı çıplak demektir. Burada zikrullâh esnâsında nağamât-i mûsîkiyye icrâsıyla raks ve semâ' etmek gibi hâller murâd olunur. Ya'nî, "Bu ibâhat bu şeyhin mürîdlerinden etrâfa yayıldı. Her ilimden müflis ve baldırı çıplak kimselere de bu ibâhat ruhsat ve icâzet oldu." Ma'lûm olsun ki *Hayâtü'l-Hayevân* ismindeki kitâbta şöyle yazılmıştır: الرقص والدور والتواجد حرام اول من احدثه اصحاب السامری

فانهم يرقصون حول العجل ويتواجدون بذلك فهو دين الكفار وعباد العجل فينبغى للسلطان ان يمنعوهم ولايحل لاحد يؤمن بالله واليوم الاخر يحضر معهم على باطلهم Ya'nî "Raks ve semâ' etmek ve dönmek ve tevâcüd harâmdır. En evvel bunu îcâd eden kimseler Sâmi-rî'nin ashâbıdır. Onlar buzağı etrâfında raks ederler ve bununla tevâcüd ederler idi. İmdi bu, kâfirlerin ve buzağıya tapanların dînidir. Hükümdâr onları men' etmek lâzım gelir; ve Allâh'a ve âhiret gününe inanan kimselere onların bâtılları üzerinde onlar ile berâber hâzır olmak helâl olmaz." İşte ulemâ-i zâhirin bu gibi kıyâsât ve hükümlerine işâreten kadının lisânından, Ebu'l-Hasan hazretlerinin mürîdânına "buzağıya tapanlar" ta'bîr buyurulmuştur. Ve ulemâ-i zâhirin bu yolda birçok sözleri ve fetvâları vardır. Semâ' hakkındaki îzâhât 4. cildin 728 numaralı beytinden i'tibâren geçtiği cihetle burada tekrârı zâiddir. Ve biraz yukarıda 2042 numaralı beyitte Sünbül Sinân hazretlerinin Fâtih Câmi-i şerîfinde toplanan ulemâya verdiği cevâblar zikr edilmiş idi.

کو ره پیغمبر و اصحاب او　　　کو نماز و سبحه و آداب او

2085. *"Hani Peygamber'in ve ashâbın yolu? Hani onun namazı ve tesbîhi ve âdâbı?"*

"Hani Peygamber'in ve ashâbının ta'kîb buyurdukları yol? Hani onların namazdaki huzû' ve huşû'ları ve tesbîhler ve ibâdet emrindeki âdâb ve kāideleri?" Ma'lûm olsun ki, ehl-i hakîkatin nazarları halka değil, kâmilen Hakk'adır. Onlar halka karşı melâmet tarîkını tutup, tâât ve ibâdetlerini halkın nazarından setr ederler. Ve Hakk'a riyâdan ârî ve hulûs ile gizlice ibâdet ederler. Meselâ câmi'deki cemâate çıkmazlar. Evlerinde âile halkı ile cemâat olup namaz kılarlar. Ehl-i zâhir bunların bu hallerini bilmediklerinden "Sünnet olan cemâati terk ediyor ve hattâ namaz kıldığını bile kimsenin gördüğü yoktur!" diye ta'n ve i'tirâz ederler. Zîrâ ulemâ-i zâhirin nazarlarının yarısı halka ve yarısı da Hakk'adır. Onlar salâh-ı hâl sâhibi olduklarını halka gösterip hürmetlerini kazanmak isterler ve halkın medhinden nefisleri haz ve zemminden elem duyar. Fakat ehl-i hakîkat ise, bu duygulardan pek uzaktırlar. Halk ne derse desin, onların nazarları Hakk'adır. Halleri âtîdeki beyte muvâfıktır:

ازدرون شو آشنا وازبرون بیگانه وش　　　اینچنین زیبا روش کم می بود اندر جهان

"Bâtından âşinâ ve zâhirden yabancı gibi ol! Böyle bir güzel gidiş cihânda az olur."

جواب گفتن مرید و زجر کردن مرید آن طعّانه را از کفر و بیهوده گفتن او

Mürîdin cevâb söylemesi ve o ta'n edici kadını küfürden ve beyhûde söylemekten mürîdin men' etmesi

بانگ زد بر وی جوان و گفت بس　　　روز روشن از کجا آمد عسس

2086. *Delikanlı ona bağırdı. Dedi ki: "Yeter! Aydınlık günde ases nereden geldi?"*

"Gündüz"den murâd, Ebu'l-Hasan-ı Harakānî hazretlerinin nûr-ı velâyetidir. "Ases", gece kol gezen zâbıta me'mûru demektir. Bundan murâd, ehl-i nefis olan avâmmı tabîat karanlığı içinde menhiyyât-ı şer'iyye icrâsından men'eden ulemâ-i zâhiredir. Ya'nî, kadının bu ta'n ve i'tirâzlarını dinleyen o yoldan gelen mürîd bağırdı ve dedi ki: "Artık sus! Yaptığın edebsizlik yeter! Ebu'l-Hasan hazretlerinin nûr-ı velâyeti âfâkı tutmuş ve hakîkat tâliblerinin nazarında âlem-i tabîatin karanlığı gitmiş ve gündüz olmuştur. Binâenaleyh gece zâbıtası olan ulemâ-i zâhirenin bu nûr-ı velâyet önünde ne işi vardır?"

Ma'lûm olsun ki, *Nefahâtü'l-Üns*'de beyân buyurulduğu üzere Ebu'l-Hasan-ı Harakānî (k.s.) hazretlerinin adı Alî b. Ca'fer'dir. Kendisi zamânın ferîdi ve gavsı ve ehl-i hakîkatin mahall-i teveccühü idi. Pek yüksek sözleri vardır ki, bunları *Nefahâtü'l-Üns*'de Mevlânâ Câmî ve *Tezkiretü'l-Evliyâ*'da Ferîdüddin-i Attâr hazretleri beyân buyurmuşlardır. Menâkıb-ı sâiresi bu kitâblardadır. Sözlerinden birisi budur ki:

"Gönüllerin ziyâde aydını kendisinde halk olmayan ve amellerin efdali onda mahlûk fikri bulunmayandır."

Ya'nî bir kalbde Hak fikrinden başka bir şey bulunmaz ve mahlûk ile münâsebet düşüncesinden ârî olursa, o kalb ziyâde nûrlu bir kalb olur; ve bir kimse yaptığı işlerde ve ibâdetlerde mahlûk olan cenneti ve cehennemi ve Hak'la kul arasında vâsıta olan melekleri ve peygamberleri vesâir insanları düşünmezse ve hepsini Hakk'ın gayrı görmezse, o ameller efdal olur,

demektir. Nitekim Sultân Mahmûd-ı Gaznevî o hazreti bir gün huzûruna da'vet için adamlarından birisini göndermiş ve eğer gelmezse: أَطِيعُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِى الْأَمْرِ مِنْكُمْ (Nisâ, 4/59) ya'nî "Allâh'a itâat ediniz ve Resûl'e ve sizden emr sâhibi olan kimseye itâat ediniz!" âyet-i kerîmesini oku!" diye tenbîh etmiş. O zât Ebu'l-Hasan hazretlerinin huzûruna gidip bu âyeti okumuş. Hz. Ebu'l-Hasan tebessüm edip buyurmuş ki: "Atîullâh"da [:Allah'a itâat ediniz!] o kadar müstağrakım ki, "atîu'r-Resûl"de [:Resûl'e itâat ediniz!] hacâletlerim vardır. Bak, ulü'l-emre ne kalır?" Bu kelâmın inceliğinden gâfil ve zevkinden câhil olan ulemâ-i zâhire bu sözlere tûfân-ı i'tirâzı yağdırırlar. Nitekim ulemâ-i zâhireden birisi olup tarîkat-i Nakşbendiyye'ye intisâb ve ulemâ-i zâhirenin ilm-i kelâma müstenid olan sözlerini "ilm-i hakîkattir" diye tâlib-i hakîkat olanlara yutturmaya çalışan Ahmed-i Serhindî nâmındaki bir zât, matbû' *Mektûbât*'ının 105. sahîfesinde münderic 152. mektûbunda şu fıkralar ile i'tirâz etmişlerdir: "Hz. Şeyh, itâat-i Hak Sübhânehû'yu Resûl-i Hakk'a itâatin gayrında bildi. Bu söz istikâmetten dûrdur. Meşâyih-i müstakîmü'l-ahvâl bu kısım sözlerden tenezzüh gösterirler." Bu Ahmed-i Serhindî'ye, tâbi'leri "İmâm-ı Rabbânî" ve "Müceddid-i elf-i sânî" derler ve tarîkat-i Nakşbendiyye'de "pîr-i sânî" telakkî ederler. Halbuki bu zât *Mektûbât*'ında kendi pîri Muhammed Bahâeddîn Şâh-ı Nakşbend ve Hüccetü'l-İslâm İmâm-ı Gazâlî hazarâtını techîle kadar cür'et etmiştir ve Hz. Mevlânâ'ya da "tarîkat çocuğu" demiştir; ve Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî efendimize birçok ta'nlarda ve iftirâlarda bulunmuştur. Velhâsıl ehl-i hakîkatin nüktelerinden ve zevklerinden gâfil olan bu âlim-i zâhirînin ehl-i hakîkatten kimlere ne sebeble ta'n ettiği ve o ta'nların vârid olmadığını gösterir bir risâle yazdım. Bi-hikmetillâhi Teâlâ aslâ fikr ü hayâlimden geçmediği hâlde bir zât tarafından tebyîz olunarak Konya Âsâr-ı Atîka Müzesi Kütüphânesi'ne teclîd edilerek konuldu.

Ebu'l-Hasan hazretlerine ta'n edenlerin terzîline dâir olan âtîdeki ebyât Hz. Pîr'in kerâmât-i aliyyelerindendir. Zîrâ Hz. Pîr efendimiz kendilerinden bir asır sonra gelmiş olan Şâh-ı Nakşbend hazretlerinin tarîk-ı âlîsini 4. cildin 3060 numaralı beytinde şöyle ihbâr ve medh buyururlar: نقش بندانند در جو فلك كار سازانند بهر لى و لك [Ya'nî "Cevv-i felekde nakış bağlayıcılardır; benim için ve senin için iş yapıcılardır."]

Ve kezâ kendilerinden iki yüz küsûr sene sonra gelmiş olan İbrâhîm-i Gülşenî ve onların halîfeleri olan Dede Ömer Rûşenî hazretlerinin zuhûrlarını ve medhlerini *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şu beyitlerde göstermişlerdir:

دیدم رخ خوب گلشنی را   آن چشم و چرغ روشنی را
آن قبله و سجده گاه جانرا   آن عشرت جان ایمنی را

[Ya'nî "Gördüm bir gülşenin güzel yüzünü; o parlak doğanı ve gözü, o cânın secdegâhını ve kıblesini, o emîn cânın işretini."]

Bu bahiste Ebu'l-Hasan hazretlerine ta'n edeceklerin de zuhûruna işâret edip, onları tezyîf buyurmuşlardır. Binâenaleyh Ebu'l-Hasan hazretlerine ta'n edenler zem ve hicivden bu beyitlerde hisselerine düşeni alsınlar. Cenâb-ı Ebu'l-Hasan'ın bir kıssası da 4. cildde 1797 ve 1844 ve 1918 numaralı beyitlerden i'tibâren mezkûrdür.

نور مردان مشرق و مغرب گرفت   آسمانها سجده کردند از شگفت

2087. *Nûr-ı merdân, şarkı ve garbı tuttu. Gönüller taaccübden dolayı secde ettiler.*

Hak erlerinin nûru şarkı ve garbı kapladı. Ulvî olan âlimler insân-ı kâmilin bâtınındaki envâr-ı ilâhiyyeden taaccüb edip secde ve serfürû ettiler. Nitekim Ebu'l-Hasan-i Şâzilî hazretlerinin üstâdı Ebu'l-Abbâs (k.s.) hazretleri şöyle buyururlar:

"Eğer velînin nûru keşf olunsa, elbette o nûra ibâdet olunurdu. Zîrâ velînin vasıfları Allâh Teâlâ'nın vasıflarındandır ve onun nuûtu Allâh'ın nuûtundandır."

آفتاب حق بر آمد از حمل   زیر چادر رفت خورشید از خجل

2088. *Hakk'ın güneşi Hamel'den zâhir oldu. Güneş hacelden çarşaf altına gitti.*

"Hamel", on iki burçtan birinin ismidir. Güneş ilkbaharda bu Hamel burcunda olup âlem tarâvet bulur. Ve "hacel", utanmaktan dolayı kendinden geçmek ma'nâsınadır (*Sarrâh*). Ya'nî, Hakk'ın ma'nevî güneşi olan insân-ı kâmil kemâl burcundan yükseldi. Maddî olan güneş onun nûrunun şiddet ve azametinden utandı da bulut çarşafına büründü. "Maddî güneş"ten murâd, ilm-i zâhirde ve ulûm-i akliyyede yektâ ve mümtâz olan âlimdir. Zîrâ hiçbir âlim-i zâhirî bir insân-ı kâmilin nûr-ı ma'rifetine mukābele edip onu ilzâm edemez. Bilakis kendisi utanmış ve küçülmüştür. Nitekim Necmeddîn-i Kübrâ hazretleriyle Fahreddîn-i Râzî hazretlerinin kıssaları 5. cildin 4139 numaralı beytinin îzâhında ve muhakkıkînden Şems-i Sivâsî hazretleriyle ulemâ-i

zâhireden Kādıoğlu'nun Sultân Murâd-ı Râbi' huzûrundaki kıssaları kezâ 5. cildin 4203 numaralı beytinin îzâhında geçti.

ترهات چون تو ابلیسی مرا   کی بگرداند ز خاك این سرا

2089. *"Senin gibi bir İblîs'in türrehâtı beni ne vakit bu evin toprağından döndürür?"*

"Ey ta'n edici! Senin gibi bir İblîs'in böyle saçma sapan sözleri, Ebu'l-Hasan hazretleri gibi bir hakîkat güneşinin evinin toprağından beni soğutup döndürebilir mi?"

من بیادی نامدم همچون سحاب   تا بگردی باز گردم زین جناب

2090. [2072] *"Ben bulut gibi bir rüzgâr ile gelmedim; tâ ki, bir toz sebebiyle bu cenâbdan geri döneyim!"*

"Cenâb", evin etrâfı ve cânib ve nâhiye ma'nâlarınadır. Ya'nî, "Ben buraya rüzgârın sürükleyip getirdiği bir bulut gibi gelmedim ki, senin toz ve toprak mesâbesinde olan sözlerin ve i'tirâzların sebebiyle bu evin etrâfından geri döneyim!" Menkûldür ki: Şeyh Nizâmeddîn hazretleri mürîdleriyle berâber bulunduğu bir yerde şiddetli rüzgâr esti. Bundan mürîdler kaçtılar. Yalnız bir mürîd sâbit kaldı. Ondan niçin kaçmadığını sordular. Cevâben dedi ki: "Ben hevâ-yı nefsânî ile gelmedim ki, niye havadan kaçayım!"

عجل با آن نور شد قبلهٔ کرم   قبله بی‌آن نور شد کفر و صنم

2091. *Buzağı o nûr sebebiyle keremin kıblesi oldu. Kıble o nûrsuz küfür ve put oldu.*

Ey ta'n edici! Buzağı mesâbesinde tuttuğun Ebu'l-Hasan hazretlerinin sûret-i cismâniyyesi, o nûr-ı ilâhî sebebiyle Hakk'ın kereminin kıblesi oldu. Nitekim kıble ittihâz olunan taştan ve topraktan ma'mûl Ka'be'nin sûreti mazhar-ı ism-i zât-ı ilâhî olmasından dolayı kıble oldu. Eğer Ka'be'de o nûr olmasa ona teveccüh edip tavâf etmek küfür olur. Zîrâ o nûrsuz Ka'be'nin sûreti puttan ibâret kalır. Cism-i insân dahi böyledir. Mazhar-ı ism-i zât-ı ilâhî olup, cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâiz olursa, kerem-i ilâhînin kıblesi olur ve ona teveccüh edenler kerem-i ilâhîye mazhar olur.

هست اباحت کز هوا آمد ضلال   هست اباحت کز خدا آمد کمال

2092. *Hevâdan gelen ibâhat dalâlettir. Hudâ'dan gelen ibâhat kemâldir.*

Hevâ-yı nefsânîden gelen ibâhat ve şer'-i ilâhîye muhâlefet dalâlet ve azgınlık olur. Fakat bu ibâhat ve şer'e muhâlefet Hak tarafından vâki' olan emir üzerine olursa ayn-ı kemâl olur. Nitekim Muhammed Bahâeddîn Şâh-ı Nakşbend (k.s.) hazretleri bir gece mürîdleriyle berâber otururken "Bu gece hırsızlık edeceğiz" buyurdular ve mürîdleriyle berâber çıktılar. Hz. Şâh gece karanlığında bir evin duvarını deldirip içeriye girdiler. Odada birçok kumaşlar mevcûd imiş. Hepsini taşıttılar ve gelip oturdular. Eşyânın taşıtılmasını müteâkıb bir sürü eşkiyâ gelip evi bastılar. Kumaşların aşırıldığını görüp: "Vah, vah! Geç kaldık. Bizden evvelki hırsızlar kumaşları çalmışlar!" diyerek geri döndüler. Ertesi gün Hz. Şâh evin sâhibine haber gönderip kumaşları kendisine iâde buyurur. Gerçi zâhir-i şer'de hırsızlık memnû' ve harâmdır. Fakat insân-ı kâmil, zımnında bir hikmet-i ilâhî olan bu gibi memnûât-ı şer'iyyeyi emr-i ilâhî ile icrâ eder. İşte ibâhatin ma'nâsı budur. Burunlarının ucunu bile görmekten âciz ve kâsır olan ulemâ-i zâhire ise, kâmillerin ahvâline vâkıf olmadıklarından "Efendim, bu ne demektir? Zındıklıktır!" diye feryâd ederler. Bu ibâhatin nazîri sûre-i Kehf'de beyân buyurulduğu üzere Hızır (a.s.) ile Mûsâ (a.s.) arasında vâki' oldu. Cenâb-ı Hızır zâhirde hiçbir sebeb olmaksızın bir mürâhık çocuğu öldürdü ve yetîmlerin sağlam gemisini deldi. Sâhib-i şerîat olan Mûsâ (a.s.) i'tirâz etti. Cenâb-ı Hızır cevâben: وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِى (Kehf, 18/82) ya'nî "Kendi emrimden yapmadım" ya'nî emr-i ilâhî ile yaptım, buyurdu. İnsân-ı kâmiller dahi, Hızır (a.s.) gibi Hak'tan telakkî ettikleri emir mûcibince memnûât-ı şer'iyyeyi hikmete müsteniden icrâ ederler. Bunlara karşı ta'n ve i'tirâz edebsizliktir ve kendi haddini bilmemektir.

کفر ایمان گشت و دیو اسلام یافت   آن طرف که نور بی‌اندازه تافت

2093. *Ölçüsüz nûr parladığı o tarafta küfür îmân oldu ve şeytan İslâm'ı buldu.*

"Ölçüsüz nûr"dan murâd, Hakk'ın bilcümle esmâ ve sıfâtı ile tecellîsidir. "Şeytân"dan murâd, nefistir. "İslâm", inkıyâd ve teslîmiyet demektir. Ya'nî Hakk'ın bilcümle esmâ ve sıfâtı ile tecellî buyurduğu o insân-ı kâmil tarafında ulemâ-i zâhirenin küfür addettiği şeyler mahz-ı îmân oldu. Meselâ ulemâ-i zâhir vahdet-i vücûdu ve Hakk'ın cemî' eşyâya olan sereyân-ı zâtîsini kendi havsalalarına sığdıramadıklarından küfür addederler; ve eşyânın vücûdunu Hakk'ın varlığı muvâcehesinde nefsü'l-emrde isbât ederler; ve Hakk'ın ihâta-i zâtiyyesini değil, ancak ihâta-i ilmiyyesini kabûl ederler. Zîrâ onlarda insân-ı kâmilin zevki ve hâli yoktur. Onlar pek gizli bir şirk içindedirler. Nite-

kim hadîs-i şerîfte الشرك فى امتى اخفىمن دبيب النمل على الصفا ya'nî "Benim ümmetimde şirk musaffâ bir mahal üzerinde yürüyen karıncanın yürüyüşünden pek gizlidir" buyururlar. Zîrâ bu tâife şeytan mesâbesinde olan nefislerinden ve mevhûm olan vücûdlarından kurtulamamışlardır. Halbuki insân-ı kâmilin nefis şeytânı yokluğa inkıyâd ve teslîm olmuştur.

مظهر عزست و محبوب بحق   از همه کرّوبیان برده سبق

2094. *İzzetin mazharıdır ve Hak için mahbûbdur. Bütün kerrûbîlerden ileri geçmiştir.*

"Be-Hak"taki "bâ", ta'lîl içindir. "Mahbûb be-Hak", "Hak için mahbûbdur" demek olur. Kerrûbiyân, "müheyyemûn" dedikleri meleklerdir ki, onlara "melâike-i âlîn" dahi derler; ve onlar Âdem'e secde eden melâike-i unsuriyyûnun hâricindedirler. Bunlar her ne kadar Âdem'e secde ve serfürû ile mükellef değil iseler de cem'iyyet-i esmâiyye ve sıfâtiyyeye mazhar olmadıklarından insân-ı kâmilin fevkınde değildirler. Fakat insân-ı nâkısın fevkındedirler. Bu beyt-i şerîfte insân-ı kâmilin bu mertebebsine işâret buyurulur. Ya'nî, ey ta'n eden kimse, Ebu'l-Hasan hazretleri bilcümle sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin mahall-i tecellîsi olduğundan izzet-i Hakk'ın mazharıdır ve Hak için dahi mahbûbdur. Binâenaleyh ind-i ilâhîde bu cem'iyyeti hâiz olmayan melâike-i müheyyemûndan daha ileridir.

Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri bir risâlesinde ve Hüseyn-i Meymendî (میمندی) dahi *Dîvân-ı Alî Şerhi*'inde şöyle naklederler: "Ebu'l-Hasan-ı Harakānî (k.s.) buyurdu ki: Ben arşa suûd ettim. Bin kerre tavâf ettim; ve onun etrâfında tavâf eden bir cemâat gördüm. Onlar benim tavâfımın sür'atinden taaccüb ettiler, ben onların tavâfına taaccüb etmedim. Dedim ki: "Siz kimlersiniz ve tavâfınızda bu yavaş yürümek nedir?" Dediler ki: "Biz melekleriz; ve biz nûruz ve bizim tavâfımız böyledir; ve sen kimsin ve bu sür'at nedir?" Dedim ki: "Ben Âdemîyim ve ben de Hakk'ın nûru ve nârı vardır ve bu sür'at nâr-ı şevkın netîcelerindendir" (*Ankaravî Şerhi*'nden).

سجده آدم را بیان سبق اوست   سجده آرد مغز را پیوست پوست

2095. *Âdem'e secde onun sebkının beyânıdır. İçe kabuk dâimâ secde getirir.*

Bu beyt-i şerîfte Âdem'e secde ile mükellef olan melâike-i unsuriyyûna işâret buyurulur. Ya'nî, haddizâtında meleklerin Âdem'e secde etmesi ve baş eğmesi ind-i ilâhîde Âdem'in o meleklerden daha ileri olduğunu göstermek

içindir. Zîrâ Âdem şecere-i kevnin meyvesidir; ve meyvenin kabuğu, içi[nin] neşv ü nemâsına hizmet eder. Bunun gibi, melâike-i unsıruyyûn her ân ve zamanda bu taayyünât ağacında insân-ı kâmil meyvesinin yetişmesine hizmet edip ona secde ederler ve baş eğerler.

شمع حق را پف کنی تو ای عجوز　　　هم تو سوزی هم سرت ای گنده پوز

2096. *Ey acûz! Sen Hakk'ın şem'ine "püf" dersin. Ey ağzı kokmuş! Hem sen yanarsın, hem senin başın yanar.*

Ey ta'n edici acûz! Sen Hakk'ın yaktığı bir şem' ve bir nûr üzerine i'tirâzların ile "püf" deyip söndürmek istersin. Ey kokmuş ağızlı! Hem sen yanarsın, hem senin başın yanar. Ya'nî hem bâtının ve hem de zâhirin yanar. Şerîat vesîlesiyle insân-ı kâmillere i'tirâz edenlerin bu âlem-i sûrette birçok felâkete uğradıkları ve tokat yedikleri görülmüş ve işitilmiştir. Ezcümle Fâtih Câmii'nde vaaz eden sofulardan Nûrî Efendi isminde birisi va'zı esnâsında Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî efendimize vesâir ekâbir-i evliyâya atıp tutar idi. Âkıbet, dilinde seretân illeti çıkıp ağzı kapanarak terk-i hayât etti (neûzü billâh!). Fakat maatteessüf, tâbi'leri ibret alıp mütenebbih olmadılar.

کی شود دریا ز پوز سگ نجس　　　کی شود خورشید از پف منطمس

2097. *Köpeğin ağzından deryâ ne vakit pis olur? Güneş ne vakit püften mahv olmuş olur?*

"Müntames", mahv ve zâil olmak demektir. Burada güneşin nûru sönmek ve kaybolmaktan kinâyedir. Ey köpek meşrebli olan mu'teriz! Nûr-ı ma'rifet-i ilâhî deryâsı olan insân-ı kâmil senin sönük ve ma'nâsız i'tirâzlarından dolayı pis ve bâtıl olur mu? Ve hakîkat güneşi olan insân-ı kâmilin şu'le-i kemâli senin "püf" demen ile söner mi? Nitekim Kur'ân'a ve Peygamber'e i'tirâz eden münkirler hakkında Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ (Saf, 61/8) ya'nî "Onlar Allâh'ın nûrunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Halbuki Allah nûrunu, münkirler kerîh görseler bile itmâm edicidir."

حکم بر ظاهر اگر هم می کنی　　　چیست ظاهرتر بگو زین روشنی

2098. *Eğer hükmü zâhir üzerine edersen dahi, söyle, bu rûşenlikten daha zâhir nedir?*

Eğer "Ben i'tirâzâtımı zâhir olan şerîat üzerine yapıyorum" dersen dahi, ey nâkısu'l-akl olan âlim-i zâhirî efendi! Hızır ve Mûsâ (a.s.) kıssasını Kur'ân'da okumadın mı? Eğer insân-ı kâmilden sâdır olan akvâl ve ef'âl ve ahvâl senin kısacık aklına ve muhâkemelerine sığmıyor ise, niçin haddini bilmezsin? O insân-ı kâmilin nûr-ı kemâlinden daha zâhir olan nedir? Kör müsün? Bu zuhûru niçin görmezsin?

جمله ظاهرها بپیش این ظهور　　　باشد اندر غایت نقص و قصور

2099. *Bütün zâhirler bu zuhûrun önünde gāyet naks ve kusûr içinde olur.*

Hak, insân-ı kâmilin mazharında ve taayyününde cem'iyyet-i esmâsı ile zâhir olmuştur. Ey âlim-i zâhirî! Bu zuhûru nasıl inkâr edersin ki, meşhûr olan hadîs-i kudsîde اذا احببت عبدا كنت له سمعا وبصرا ولسانا ويدا ya'nî "Ben bir kulumu sevdiğim vakit, onun sem'i ve basarı ve dili ve eli olurum" buyurulmuştur. Hak, bir kâmilin sem'i ve basarı gibi kuvâsında ve dili ve eli gibi a'zâsında zâhir olursa sen onun sözlerini ve fiillerini ve hallerini, kendi kısa aklına göre ne hak ile muhâkeme ederek "Ben zâhir-i şer'e göre hüküm ve i'tirâz ediyorum" dersin? Senin bu zâhirî hükümlerin onun önünde son derecede noksan ve kusûr olmaz mı? Ve senin ona i'tirâzın yukarıdaki hadîs-i kudsî mûcibince Hakk'a i'tirâz olmaz mı?

هر كه بر شمع خدا آرد پفو　　　شمع كى ميرد بسوزد پوز او

2100. [2082] *Her kim şem'-i Hudâ'ya püf getirirse, şem' ne vakit söner? Onun ağzı yanar.*

Her kim Hakk'ın şem'i olan insân-ı kâmilin nûruna birtakım indî i'tirâzlar ile püf diye söndürmek isterse, hiçbir vakitte o, Allâh'ın şem'i ve nûru sönmez. Belki onun ağzı yanar ve âkıbet dili tutulur ve kalbi ve rûhu kararır.

چون تو خفاشان بسى بينند خواب　　　كين جهان ماند يتيم آفتاب

2101. *Senin gibi yarasa kuşları birçok rü'yâlar görürler ki, bu cihân güneşin yetîmi kalır.*

Ey ta'n edici kimse! Hakîkat güneşinden gözleri kamaşan senin gibi birçok yarasa kuşları rü'yâ ve hayâl görürler; ve bu rü'yâ ve hayâller ile birtakım ahmakları kandırıp bu hakîkat güneşinden uzaklaştırarak o güneşin yetîmi bırakırlar. O güneşin nûru sönmez. Fakat hem sen ve hem de kandırdığın bu ahmaklar dünyâda ve âhirette perîşân olursunuz.

موجهای تیز دریاهای روح　　　هست صد چندانکه بد طوفان نوح

2102. *Rûh deryâlarının şedîd olan dalgaları yüz kadar vardır ki, tûfân-ı Nûh oldu.*

İnsân-ı kâmillerden her birinin rûhu bir deryâ gibidir. Onların şedîd olan kahır dalgaları Nûh (a.s.) tûfânının yüz misli oldu ve münkirleri hem zâhiren ve hem de bâtınen kahr etti. *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'daki şu vak'a bu ma'nâyı tavzîh eder:

"Bir gün Hz. Hudâvendigâr sakf-ı hâne üzerinde idi. Ashâbdan bir tâife hâne derûnunda hakāyık ve maânî bahsi ile meşgūl idiler. Onlardan birisi şiddet-i şevk ve zevk sebebiyle harâretli ciğerinden bir âh-ı sert çekti. Bir şahs-ı ma'rûf sokaktan geçmekte idi. Bu âh sadâsını işitip "Dam üzerinde Hz. Hudâvendigâr'ın illetini işitiniz!" dedi. Zât-ı hazretleri dahi sâika-i izzetle eğilip "Bakalım illet kime vâki' olur?" buyurdular. Takdîr-i rabbânî ile o şahıs bir illete giriftâr oldu ve illet-i mezkûre temâdî edip tedâvîsinden âciz kaldı. Bir müddet sonra Hz. Hudâvendigâr'ın infiâli hâtırına gelip, bu hastalığın sebebi onların hâtır-ı şerîflerinin infiâlinden ileri geldiğini bilerek, kalkıp zât-ı hazretlerine gitti. Tövbe ve istiğfâr ile meşgūl oldu. Tövbesi makrûn-ı icâbet olmakla o maraz ondan zâil oldu."

لیك اندر چشم کنعان موی رست　　　نوح و کشتی را بهشت و کوه جست

2103. *Fakat Ken'ân'ın gözünde kıl bitti. Nûh'u ve gemiyi bıraktı. Dağı istedi.*

Fakat münkirler böyle makhûr olanlardan ibret almadılar. Çünkü Nûh (a.s.)ın oğlu Ken'ân'ın gözünde inkâr kılı bittiği gibi, bunların gözünde de bu inkâr kılı bitti; ve Ken'ân Nûh (a.s.)ı ve gemisini terk edip dağa ilticâ ettiği gibi, bu münkir olan âlim-i zâhirî efendiler de insân-ı kâmili ve onun hıfz u himâye gemisini bırakıp, kendi enâniyetleri ve varlıkları dağına iltica ettiler. O âlim ise "Biz de âlimiz, farkımız nedir ki ona tâbi' olalım?" dediler.

کوه و کنعان را فرو برد آن زمان　　　نیم موجی تا بقعر امتهان

2104. *O zaman bir yarım dalga dağı ve Ken'ân'ı ihânet ka'rına kadar aşağıya götürdü.*

"İmtihân", ihânet ve ihtikâr demektir. Ya'nî, o zaman hem Ken'ân'ı ve hem de iltica ettiği dağı bir yarım dalga gelip, ihânet ka'rına kadar götürdü-

ğü gibi, bu münkirlerin dahi hem kendilerini ve hem de iltica ettikleri mevhûm enâniyetlerini ve vücûdlarını yarım dalga mesâbesinde olan insân-ı kâmilin cüz'î bir nazar-ı kahrı ve celâli ihânet ve helâk ka'rına kadar götürür. Nitekim *Reşahât*'taki bir vak'a bu ma'nâyı tavzîh eder:

"Şâh-ı Nakşbend hazretlerinin hulefâsından Alâeddîn-i Attâr (k.s.) nakleder ki: Bir gün Şeyh Abdülkebîr-i Yemenî hazretlerinin meclis-i şerîflerine dâhil oldum. Sâdât ve meşâyih ve ulemâ ve fukahâ-yı Mekke'den meclislerinde birçok kimseler var idi; ve şeyh hazretleri maârif-i ilâhiyyeden söz söyler idi. Nâgâh ehlullâha ve kelâm-ı ehlullâha münkir olan ulemâ arasında galîzu't-tab' bir fakîh i'tirâz vechi üzere şeyhin sözlerine dahl eyledi. A'yân-ı meclisten biri o fakîhe "Sus!" diye itâb etti. Fakîh dedi ki: "Eğer nâ-meşrû' ve nâ-ma'kûl söylersem beni men' ediniz. Eğer sözüm meşrû' ve ma'kûl ise niçin mâni' olursunuz?" Fakîh bu sözü söyleyince Abdülkebîr hazretleri bana müteveccih olup buyurdular ki: "Yâ Acem! Beni bundan kurtar!" Fakîh dedi ki: "Acabâ ben zulüm ve sitem mi ediyorum ki halâs istiyorsunuz? Bir söz söylediniz, bana şübhe ârız oldu. Cevâb isterim. Cevâb vermek gerek! Bu mertebe mübâlağanın ne ma'nâsı vardır?" Hz. şeyhe gazab târî oldu. Ol fakîhe müteveccih olup buyurdular ki: "Şübhen nedir? Söyle!" Fakîh söylemek isteyince yüzü üzerine düşüp aklı başından gitti. Şeyh hazretleri dahi kalkıp halvetlerine gittiler. Meclis dağıldı. O fakîh bî-hûş yüzü üzerine düşmüş bir hâlde yatar idi. Nihâyet bir kilim getirip fakîhi kilim içine koyup dışarı çıkardılar. Henüz şeyh hazretleri evlerinden dışarıya çıkmadan cân verdi." Ahmed-i Serhindî *Mektûbât*'ının 1. cildinin 100. mektûbunda bu Abdülkebîr-i Yemenî (k.s.) hazretlerine de i'tirâz eder ve hattâ tekfîrine kadar cür'et eder (neûzü billâh!). Fakîr, yazdığım risâlede bundan dahi bahsettim.

مه فشاند نور و سگ وع وع کند　　　سگ ز نور ماه کی مرتع کند

2105. *Ay nûr saçar ve köpek hav hav eder. Köpek ayın nûrundan ne vakit tena'um eder?*

"Merta'", masdar-ı mîmîdir, "yeyip içip oynamak" ma'nâsına olan "rat'" ve retû'" masdarlarındandır, "tena'um etmek ve eğlenmek" demek olur. Ya'nî, insân-ı kâmil ay gibidir. O nûr-ı ma'rifetini saçar. Köpek meşrebinde olan münkirler ise i'tirâz eder. Köpekler ayın nûrundan zevk alıp tena'um ve teferrüc edemediği gibi münkirler de insân-ı kâmilin nûr-ı ma'rifetinden zevk alamaz.

شب روان و همرهان مه بتک   ترک رفتن کی کنند از بانگ سگ

2106. *Gece gidiciler ve onun sür'atli yoldaşları köpeğin sesinden ne vakit gitmeyi terk ederler?*

Bu âlem-i kesâfet karanlığı içinde Hak yoluna gidiciler ve bu karanlığı nûrlandırıcı bir ay olan insân-ı kâmile koşmak ile yoldaşlık ve refâkat eden hakîkat tâlibleri köpek meşrebinde olan mu'terizin sesinden dolayı Hak yoluna gitmeyi hiç terk eder mi?

جزو سوی کل روان مانند تیر   کی کند وقف از پی هر گنده پیر

2107. *Cüz, küll tarafına ok gibi gidicidir. Her kokmuş ihtiyardan dolayı ne vakit durur?*

Ya'nî, insân-ı kâmilin rûhu ezelden kendisine tebaiyyetleri mukarrer olan hakîkat tâliblerinin rûhlarının küllüdür ve onun rûhu bu tâliblerin rûhlarının imâmıdır. Nitekim sûre-i İsrâ'daki âyet-i kerîmede يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ (İsrâ, 17/71) ya'nî "O günde biz nâsı kendilerinin imamlarına da'vet ederiz" buyurulur. Binâenaleyh bu âlem-i kesâfet olan dünyâda ervâh-ı cüz'iyye kendilerinin imâmı olan ervâh-ı külliyye tarafına ok gib sür'atle gidicidirler. Her kokmuş ihtiyarın birtakım boş i'tirâzlar ve ta'nlar ile iğvâsından dolayı hiç bu gittiği yolda tevakkuf eder mi? Ve yürüyüşünde durur mu? Onun imâmı olan kâmil o rûh-ı cüz'îyi mıknatıs gibi kendisine cezb eder.

جان شرع و جان تقوی عارفست   معرفت محصول زهد سالفست

2108. *Şer'in cânı ve takvânın cânı âriftir. Ma'rifet, zühd-i sâlifin mahsûlüdür.*

Ey âlim-i zâhirî efendi! Sen hakîkat tâliblerini yollarından alıkoymak için şerîatten ve takvâdan bahs edersin ve onları ârif-billâh olan insân-ı kâmilin hüccetinden ve tarîkından tenfîr etmeye çabalarsın; halbuki ârif-billâh şer'-i ilâhînin rûhu ve takvânın cânıdır. Zîrâ ma'rifet evvelce icrâ edilmiş olan zühd ve takvânın mahsûlü ve netîcesidir. Nitekim Tirmîz şehrinin şeyhülislâmı demiştir ki: "Hz Pîr'in mürşidi Seyyid Burhâneddîn kütüb-i meşâyihi ve onların makālât ve esrârını mütâlaa etmiş olduğundan hakāyıka müteallık kelâmı güzel edâ buyururlar." Birisi dedi: "Nihâyet sen de mütâlaa ediyorsun, niçin öyle söz söyleyemiyorsun?" Şeyhülislâm cevâben dedi: "O mücâhede ve amel arkasındadır." O kimse dedi: "Niçin sen de o kapıyı çalmıyorsun?"

زهد اندر کاشتن کوشیدنست　　　　معرفت آن کشت را روییدنست

2109. *Zühd ekmekte çalışmaktır. Ma'rifet o ekinin neşv ü nemâsıdır.*

Zühd bir tarlaya ekin ekmek husûsunda çalışmak gibidir; ve ma'rifet o evvelce ekilmiş olan tohumun bitmesi ve neşv ü nemâ bulmasıdır. Binâenaleyh evvelen zühd ve takvâ arkasında koşmak ve sonra ma'rifet-i ilâhiyyeyi elde etmek bu yolun kāidesindendir.

پس چو تن باشد جهاد و اعتقاد　　　　جان این کشتن نباتست و حصاد

2110. [2092] *Binâenaleyh cihâd ve i'tikād cisim gibidir. Bu ekmenin cânı nebât ve hasâddır.*

Ya'nî, mücâhede ve i'tikād-ı sahîh cisim gibidir; ve bu mücâhede ve i'tikād tarlaya tohum ekmeye benzer; ve bu tohumun neşv ü nemâ bulması ve sonra da onu biçmek bu ekmenin ve çalışmanın cânı ve rûhu mesâbesindedir. Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 12. faslında zühd hakkında şöyle buyururlar:

"Bir âlim yüz zâhidden iyidir, demişlerdir. Zîrâ zâhid zühdünü ilim le icrâ eder. İlimsiz zühd muhâldir. Nihâyet zühd nedir? Dünyâdan i'râz etmek ve yüzünü tâata çevirmek ve âlem-i âhirete teveccüh etmektir. Bu hâlde dünyâyı ve onun sebâtsızlığını ve çirkinliğini ve âhiretin letâfet ve sebâtını ve bekāsını bilmek lâzım gelir; ve "Nasıl tâat edeyim ve ne tâat kılayım?" diye tâatta ictihâda vâkıf olmak îcâb eder. Bunların cümlesi ilimdir. Halbuki onun maksûdu ilim değildir. Binâenaleyh ilim olmaksızın zühd muhâldir. Bu hâlde zâhid hem âlimdir ve hem de zâhiddir. Yüz bin zâhidden iyi olan bu âlim, acabâ nasıl olur? Onun ma'nâsını anlamamışlardır. O başka ilimdir ki, Hak Teâlâ hazretleri evvelce o kimsenin kendisinde olan bu ilim ve zühdünden sonra ona o ilmi ihsân eder. Bu ikinci ilim o ilim ve zühdün semeresi olur. Elbette böyle âlim yüz bin zâhidden iyi olur. Bunun nazîri odur ki: Bir kimse bir ağaç diker ve bu ağaç meyve verir. Meyve veren bu ağaç elbette henüz meyve vermeyen yüz bin ağaçtan iyidir. Çünkü o ağaçların meyve vermemeleri ihtimâli vardır. Çünkü yolda birçok âfetler vardır. Ve Ka'be'ye vâsıl olan bir hacı henüz beriyyede ve yolda giden yüz hacıdan iyidir. Onlarda vusûl ve adem-i vusûl endîşesi vardır. Amma bu hakîkate vâsıl olmuştur. Bir hakîkat yüz bin şekten iyidir."

امر معروف او و هم معروف اوست　　　　کاشف اسرار هم مکشوف اوست

2111. *Emr-i ma'rûf odur ve ma'rûf dahi odur. Esrâr keşf edici odur. Mekşûf dahi odur.*

Ya'nî, kendi hakîkatine vâsıl olan insân-ı kâmilin kendisi Hakk'ın emr-i ma'rûfudur. Zîrâ onun akvâli ve ef'âli كنت له سمعا وبصرا ولسانا ويدا ya'nî "Onun sem'i ve basarı ve dili ve eli olurum" hadîs-i kudsîsi mûcibince Hakk'ın ondan cârî olan akvâli ve ef'âlidir. Binâenaleyh o söylediği vakit Hakk'ın esrârının kâşifi olur; ve onun sözü emr-i ma'rûf olur ve onun sûreti ve taayyünü Hakk'ın âleti olduğundan hîn-i zamânda da Hakk'ın mekşûf ve açık bir sırrı olur. Nitekim hadîs-i kudsîde الانسان سر من اسراری ya'nî "İnsan sırlarımdan bir sırdır" buyurulmuştur.

شاه امروزینه و فردای ماست   پوست بندهٔ مغز نغزش دائماست

2112. *Bugünümüzün ve yarınımızın şâhıdır. Kabuk dâimâ onun latîf olan içinin bendesidir.*

Ya'nî, insân-ı kâmil bugünümüzün ya'nî dünyâmızın ve yarınımızın ya'nî âhiretimizin şâhıdır. Bu zâhir olan âlem-i kesîf kabuk mesâbesindedir ve insân-ı kâmilin hakîkati ise latîf olan iç gibidir; ve kabuk dâimâ için bendesi ve hizmetçisi olduğu gibi, âlem-i zâhir dahi insân-ı kâmilin latîf olan bâtınının ve hakîkatinin hâdimidir.

چون انا الحق گفت شیخ و پیش برد   پس گلوی جمله کورانرا فشرد

2113. *Vaktâki şeyh "ene'l-Hak" dedi ve ileri götürdü, binâenaleyh bütün körlerin boğazını sıktı.*

Vaktâki Ebu'l-Hasan hazretleri Hz. Mansûr'un "ene'l-Hak" demesi mukābilinde olan لو عرفتمونی لسجدتمونی ya'nî "Eğer beni bilse idiniz, bana secde ederdiniz" sözünü söyledi ve bu söz "ene'l-Hak" sözünden daha ileri gitmek idi. Zîrâ Hz. Mansûr "ene'l-Hak" demekle iktifâ etti. Kendinin secde mahalli olduğunu tasrîh ve ızhâr etmedi. Ebu'l-Hasan hazretleri bu sözüyle daha ileriye gitmiş oldu. Binâenaleyh bu sözüyle bütün kalb ve akıl gözleri kör olan ulemâ-i zâhirenin boğazını sıktı. Nitekim Hz. Pîr efendimiz bir beyt-i şerîflerinde şöyle buyururlar:

حق زشجر گفت منم وآن شد ومقبول همه   گر زبشر گوید این دورمدارش زعمی

İzâhen tercüme:

"Ya'nî Hak Teâlâ ağaçtan, Mûsâ (a.s.)a hitâben "İnnî enallâh" [Muhakkak ki ben Allâh'ım] (Kasas, 28/30) buyurdu ki, bu Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûrdür. Ulemâ-i zâhire bunu inkâr edemeyip kabûl ederler. Fakat ağaçtan efdal olan beşerden söylerse, bunu kalb ve akıl körlüğünden dolayı niçin inkâr edersin?"

Ma'lûm olsun ki, bu sözün nazîrini Hz. Pîr efendimiz dahi şu beyitlerinde söylemişlerdir:

این هیکل آدمست روپوش ما قبلهٔ جمله سجدهائیم

"Bu âdemin heykel-i cismi yüz örtücü ve nikābdır. Biz bütün secdelerin kıblesiyiz."

Ve diğer bir beyitlerinde de:

منصور اشارت گو از خلق بدار آمد از تندئ اسرارم حلاج زند دارم

"İşâret söyleyici olan Mansûr halk tarafından darağacına geldi; halbuki benim esrârımın sertliğinden ve şiddetinden dolayı Hallâc beni darağacına çeker" buyururlar.

"Esrârın şiddeti" budur ki: Hz. Mansûr "ene'l-Hak" demekle iktifâ etti. Fakat mahall-i secde olduğunu i'lân etmedi. Sâniyen, Mansûr "ene" demekle bu sırrı kendisine tahsîs etti; Hz. Pîr kendi kelâmlarında bütün insân-ı kâmillere ta'mîm buyurup daha açık söyledi. Nitekim *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki bir müstezâd beyitlerinden ba'zıları şöyledir:

هر لحظه بشکل آن بت عیار بر آمد دل برد و نهان شد
هر دم بلباس دگران یار بر آمد گه پیر و جوان شد
گه نوح شد و کرد جهانرا بدعا غرق خود رفت بکشتی
گه گشت خلیل وبدل نار بر آمد آتش گل ازان شد
تا عاقبت از شکل عرب وار بر آمد دارای جهان شد
رومی سخن کفر نگفته است ونگوید منکر مشویدش
کافر بود آنکس بر انکار بر آمد از دوزخیان شد

"O dilber-i ayyâr her lahza şekil ile zâhir oldu; gönül kaptı ve gizlendi. Her dem başka libâslar ile zâhir oldu; ba'zan ihtiyâr ve ba'zan delikanlı oldu. Bir vakit Nûh (a.s.) oldu ve duâ ile cihânı tûfâna gark etti; kendisi gemiye bindi. Bir vakit de Halîl (a.s.) oldu ve ateş içine çıktı; ateş ondan gülistân oldu. Nihâyet Arab vâr olan şekilden zâhir oldu; cihânın dârâsı oldu. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî küfür sözünü söylememiştir ve söylemez; ona münkir olmayınız. Kâfir bu sözleri inkâr üzerinde zâhir olan kimsedir ki, cehennemliklerden oldu."

چون انای بنده لا شد از وجود　　　پس چه ماند تو بیندیش ای جحود

2114. *Vaktâki bendenin "ene"si vücûddan yok oldu, binâenaleyh ey inkâr edici, sen düşün: Ne kaldı?*

Ey kimse! Eğer ene'l-Hak ne demek olduğunu anlamak ister isen, îzâhı budur ki: Vaktâki bir kulun enesi ve benliği mevhûm olan vücûdundan ve varlığından yok oldu, binâenaleyh ey inkâr edici âlim-i zâhirî efendi! Sen bir iyi düşün! O vücûdda ne kaldı? Ma'lûm olsun ki: "Ene", "ben" demek insan kendi nefsinde ve varlığında istiklâl tasavvur etmekle olur. Eğer bu istiklâl tasavvuru zevken ve hâlen insanın vehminden ve tasavvurundan kâmilen silinmiş olursa, ancak bu vücûd-i mevhûmun kayyûmu olan Hakk'ın varlığı kalır. Bu bir hâl ve zevktir ki, fikir ve ilim tarîkıyla anlaşılmaz. İnsan ilmen ve tefekküren böyle bir tasavvurda bulunsa bile, kendinin zevki ve hâli olmadığı için, onun fiili bu tasavvurunu ve tefekkürünü tekzîb eder. Nitekim 5. cildin 4141 ve 4142 numaralı beyitlerinde:

کی شود کشف از تفکر این انا　　　این انا مکشوف شد بعد از فنا

می‌فتد این عقلها در افتقاد　　　در مغاکئ حلول و اتحاد

[Ya'nî "Bu ene tefekkür cihetinden ne vakit keşf olunur? Bu ene fenâdan sonra mekşûf olur. Bu akıllar kayıp addettiği Hakk'ı aramakta hulûl ve ittihâd çukuruna düşer"] buyurmuşlardı. Tercüme ve îzâhı orada vardır.

گر ترا چشمیست بگشا درنگر　　　بعد لا آخر چه می‌ماند دگر

2115. *Eğer senin gözün varsa aç bak! Lâ'dan sonra nihâyet başka ne kalır?*

Eğer senin kalbin ve akıl gözün varsa aç bak! Bir kimse bu vücûd-i mevhûmdan yok olduktan sonra nihâyet başka ne kalır? Nitekim âyet-i kerîmede كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ (Kasas, 28/88) ya'nî "Her bir şey hâliktir ve yoktur; ancak onun ya'nî Hakk'ın vechi ve zâtı hâlik değildir, bâkîdir" buyurulur. Binâenaleyh vücûd-i mevhûmundan zevken ve hâlen kurtulmuş ve Hakk'ın kayyûmiyeti ile kāim bulunmuş olan insân-ı kâmilin sözlerine i'tirâz Hakk'a i'tirâz olur.

ای بریده آن لب و حلق و دهان　　　که کند تف سوی ماه آسمان

2116. *Ey o dudak ve boğaz ve ağız kesilmiş olsun ki, âsumânın ayı tarafına "tüh!" eder.*

Âlem-i ulvînin ayı olan insân-ı kâmil tarafına birtakım boş i'tirâzlar ile "tüh" diyen ve tüküren bir kimsenin dudağı ve boğazı ve ağzı kesilmiş olsun!

تف برویش باز گردد بی‌شکی   تف سوی گردون نیابد مسلکی

2117. *Şübhesiz onun tühü onun yüzüne geri döner. Tüh, felek tarafına bir meslek bulamaz.*

Şübhesiz böyle bir ahmağın "tüh" demesi ve tükürmesi onun yüzüne geri döner ve âkıbet kendisi rezîl ve bednâm olur. Onun tükrüğü makāmı felek-i ulvî olan insân-ı kâmil tarafına bir meslek ve yol bulamaz. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî (k.s.) hazretlerinin maârifine i'tirâz edenlere karşı muhakkıkîn hazarâtı öyle ma'kūl ve muhik cevâblar vermişlerdir ki, bu mu'teriz ahmakların tutar yeri kalmamıştır ve kıyâmete kadar ahmaklıkları sâbit olmuştur.

تا قیامت تُفْ برو بارد ز رب   همچو تبت بر روان بو لهب

2118. *Kıyâmete kadar Rab'den onun üzerine tüh yağar. Bû Leheb'in üzerine "Tebbet" gibi.*

Ya'nî, Ebû Leheb'in rûhu üzerine Kur'ân-ı Kerîm'de okunan تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ (Tebbet, 111/5) ya'nî "Ebû Leheb'in elleri kırılsın ve helâk olsun!" âyet-i kerîmesinde Rabbü'l-âlemîn tarafından tüh ve terzîl sağanakları yağdığı gibi, insân-ı kâmile ta'n ve i'tirâz eden ahmak üzerine de öyle kıyâmete kadar Rabbü'l-âlemîn tarafından tüh yağar.

طبل و رایت هست ملك شهریار   سگ کسی که خواند او را طبل‌خوار

2119. *Davul ve bayrak şehriyârın mülküdür. Köpek bir kimsedir ki, ona lüpçü ta'bîr etti.*

Evliyânın çoğu fakr-ı sûrîyi ihtiyâr ettiklerinden, dünyânın debdebe ve âlâyişine mağrûr olan nefis sâhibleri onlara lüpçü ve bedâva yiyici nazarıyla bakarlar. Nitekim mu'teriz olan kadın dahi Ebu'l-Hasan hazretleri hakkında öyle demiş idi. Bu beyt-i şerîf o i'tirâzın cevâbıdır. Ya'nî, davul ve bayrak ve mızıka sûrî hükümdârların mülkü olup onların sıyt u şöhretini i'lân ettiği gibi Hak tarafından evliyâya ihsân olunup davul ve bayrak mesâbesinde olan kerâmât dahi onların mülküdür ve onların sıyt u şöhretini nâsa i'lân eder. Binâenaleyh onlar cemî'-i zamanda nâsın değil, Hakk'ın ni'metini yerler ve

içerler. Onlara bedâva yiyici ve lüpçü diyen kimse dünyâ cîfesine tâlib olan bir köpektir.

آسمانها بندهٔ ماه ویند شرق و مغرب جمله نانخواه ویند

2120. [2102] *Gökler onun ayının bendesidirler. Şark ve garb hep onun ekmek yiyicisidirler.*

Avâlim-i ulviyye o insân-ı kâmilin ay mesâbesindeki rûhunun bendesi ve hizmetçisidir. Hakîkatte şark ve garb ahâlîsi bütün onun ni'metini yiyicidirler. Çünkü Hakk'ın onlara olan in'âmı kutb-ı zaman olan bu insân-ı kâmilin yüzündendir.

زانکه لولاکست بر توقیع او جمله در انعام و در توزیع او

2121. *Zîrâ ki onun tevkî'i üzerinde "lev-lâk" vardır ve cümle onun in'âmında ve tevzî'indedir.*

"Tevkî'", tezkire ve üzerinde hükümdârın işâreti olan fermân ma'nâsınadır. Ya'nî, şark ve garb halkının o insân-ı kâmile bende olmasının sebebi budur ki: Ona verilmiş fermân-ı ilâhî üzerinde لولاك لما خلقت الافلاك ya'nî "Ey habîbim! Sen olmasa idin yerleri ve gökleri yaratmaz idim!" yazılmıştır. Bu hadîs-i kudsî bi'l-asâle Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz hakkındadır ve bi'l-verâse insân-ı kâmillerin cümlesine râci'dir. Ve kutbu'l-aktâb olan velî bilcümle evliyânın fevkinde olup kalb-i Muhammedî üzerinedir ve o hazretin akvâli ve etvârı ve meşrebi ve ef'âli Server-i âlem Efendimiz'e tamâmiyle uygundur; ve bu kutbu'l-aktâb her asırda bir kimseden ibâret olur ve bu âlem-i sûrete maddî ve ma'nevî olan rızıklar bu kutbu'l-aktâb vâsıtasıyla tevzî' buyurulur. Onun vücûdu yeryüzünde bir hazîne-i ilâhiyyedir. Binâenaleyh cümle halk o insân-ı kâmilin in'âmı ve bu in'âmın tevzî'i içindedir.

گر نبودی او نیابیدی فلك گردش و نور و مکانیٔ ملك

2122. *Eğer o olmasa idi, felek devri ve nûru ve melekler mekânlığı bulmazdı.*

Eğer bi'l-asâle insân-ı kâmil olan Server-i âlem Efendimiz ve onun nübüvvette ve velâyette vârisleri olan enbiyâ ve evliyâ hazarâtı olmasa idi, eflâk teşekkül edip her birisi kendi mihveri ve mahreki etrâfında dönücü olmazdı ve fezâdaki güneşler nûru ve ziyâyı bulmaz idi ve melek mekânlığı ya'nî kuvâyı vücûd-i hakîkî masrûf olacak bir mahal ve mekân bulmazdı. Zîrâ kuvvet

bir maksadın husûlü için sarf olunur. Eğer zuhûru matlûb-ı ilâhî olan insân-ı kâmil olmasa idi, bunların hiçbirisine lüzûm kalmaz idi. Çünkü âlem-i kevn bir ağaçtır ve onun meyvesi insân-ı kâmildir. Bahçıvanın ağacı dikip terbiye etmesinden maksûdu meyvenin yetişmesidir.

گر نبودی او نیایدی بحار هیبت و ماهی و دُرّ شاهوار

2123. *Eğer o olmasa idi, denizler heybetini ve balığı ve şâha lâyık inciyi bulmazdı.*

Eğer o insân-ı kâmil olmasa idi, o engin denizlerin yüksek dalgalarıyla heybet göstermeleri vâki' olmaz ve onlarda türlü türlü balıklar ve şâha lâyık latîf inciler zuhûra gelmez idi. Ba'zı nüshalarda "heybet ve mâhî" yerine "hey'et-i mâî" vâki'dir. "Akıcı suya mensûb olan hey'eti ve şekli bulmazdı," demek olur.

گر نبودی او نیایدی زمین در درونه گنج و بیرون یاسمین

2124. *Eğer olmasa idi, yeryüzü içinde defîne ve dışında yâsemin bulmazdı.*

Eğer insân-ı kâmil olmasa idi, yeryüzü kendisinin içinde türlü türlü ma'den hazînesini ve dışında da yâseminleri ve türlü türlü kokulu ve latîf manzaralı çiçekleri bulmazdı.

میوه‌ها لب خشك باران وِیند رزقها هم رزق خواران وِیند

2125. *Meyveler onun yağmurunun susamışıdır. Rızıklar dahi onun rızkını yiyicidirler.*

"Leb-i huşk" "dudağı kuru" demek olup "susamış"tan kinâyedir. "Meyveler"den murâd, şecere-i kevnin ham meyveleri olan efrâd-ı beşerdir. "Rızıklar"dan murâd, efrâd-ı beşerin cisimlerini takviye eden hem sûrî gıdâ ve hem de rûhlarının isti'dâdına göre gerek îmândan ve gerek küfürden olan ma'nevî gıdâlardır. Ya'nî, şecere-i kevnin ham meyveleri olan bütün efrâd-ı beşer sûrî ve ma'nevî olan gıdâlarda kutbu'l-aktâb olan insân-ı kâmilin feyiz yağmuruna susamıştır ve onlara gelen îmândan ve küfürden sûrî ve ma'nevî olan gıdâlar dahi, o kutbu'l-aktâbdan kuvvet ve neşv ü nemâ bulurlar. Zîrâ Hakk'ın bilcümle tecelliyât-ı esmâiyye ve sıfâtiyyesi kutbu'l-aktâbın eliyle tevzî' olunur. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî (k.s.) hazretleri *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye* ismindeki kitâb-ı latî-

finde şöyle buyururlar: واباح له التصرف فى الاكوان بما به عنها زجره وسوى فى قبضته الاخذ بين من آمن به وكفره واشهده على تلك القبضة Ya'nî "Kutub için Hak Teâlâ ekvânda tasarrufu mübâh kıldı ki, onunla onu ondan zecr etti; ve îmân ile küfr eden kimse arasındaki ahzi onun kabzasında müsâvî kıldı. Ve bu kabza üzerinde ızhâr eyledi."

Ya'nî Hak Teâlâ kutbu'l-aktâba nizâm-ı akl üzere hazret-i şehâdette tasarrufu mübâh kıldı. Ve bu tasarrufu ism-i Zâhir'in ahkâmı tahtında vâki' olur ve onun bu tasarrufu tasarruf-ı Hak olduğundan ism-i Bâtın hükmüne nazaran kutub tasarruftan mezcûr ve memnû'dur. Zîrâ hakîkatte kutbun vücûdu yoktur; "lâ mevcûde illallâh." Halîfe-i ilâhî olan kutub yeryüzünde hazîne-i Hakk'ın emîni olduğundan ism-i Zâhir ve Bâtı'nın tecelliyâtı cemî'-i zerrât-ı âleme kutbun kabzasından vâki' olur; ve o kabzadan tevzî' olunur. Ve îmân ve küfür tecelliyât-ı esmâiyyeden ibâret olup, bu her iki şe'nin iktizââtı onların mezâhiri olan mü'minler ile kâfirlere taksîm olunur; ve küfür ile îmânın tevzî'i ve onların mezâhirinden küfür ve îmân eserinin zuhûrunda onların ahzi ya'nî mü'mine îmânın mükâfâtını ve kâfire küfrünün mücâzâtını îsâl emri kutbun kabzasında müsâvîdir. Zîrâ mükâfât ve mücâzât bu mezâhirin ahvâlinden birer hâldir. Hâl-i îmânı hâl-i mükâfât ve hâl-i küfrü hâl-i mücâzât ta'kîb eder. Bunlar hakîkatte o mezâhirin a'yân-ı sâbitelerinin ahvâlinden birer hâl ve hâl-i evvellerini ta'kîb eden hâl-i sânîlerdir. Bu i'tibâr ile cezâ ve ikābdır; ve bir i'tibâr ile de hâldir; ve tecelliyât-ı esmâiyye hasebiyle mezâhirin tevzî'-i ahvâli kutbun kabzasından müsâvâten vâki' olur. Herkes hakkını alesseviyye alır. Hiç kimseye hakkından ne fazlası ve ne de noksanı verilmez."

هین که معکوسست در امر این گرِهْ   صدقه بخش خویش را صدقه بده

2126. *Âgâh ol! Bu düğüm ma'kûstür. Kendinin sadaka bahş edicisine sadaka ver!*

"Düğüm"den murâd, ism-i Bâtın ile ism-i Zâhir'in birleşip düğümlendiği bir mevtın olan bu âlem-i şehâdettir. Ya'nî, ey tâlib-i hakîkat! Âgâh ol! Bâtın ile zâhirin düğümlendiği bir mahal olan bu âlem-i sûrette iş tersinedir. Ya'nî kutbiyette bulunan zât bilcümle tecelliyât-ı ilâhiyyenin müvezzi'i olduğu hâlde fakr-ı sûrî içinde görünür. Ey kimse! Sana gelen zenginlik o kutbun sana olan sadakasıdır. Fakat senin bundan haberin yoktur. Sen kendine sadaka verici olan bu kutba zâhirde sadaka ver ve onun rızk-ı sûrîsine muâvenet et! Ya'nî kutbun sana bâtında verdiği sadakayı sen tersine olarak zâhirde ona sa-

daka ver! Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadîs-i şerîfte bu ma'kûsiyetin delîlleri vardır. Kur'ân'daki delîli إِنْ تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ (Muhammed, 47/7) ya'nî "Eğer siz Allâh'a yardım ederseniz, Allah da size yardım eder" ve وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا (Hadîd, 57/18) ya'nî "Allâh'a karz-ı hasen olarak ikrâz edin!" âyet-i kerîmeleridir. Ve hadîs-i şerîfte يا ابن آدم مرضت فلم تعدنى يا ابن آدم استطعمتك فلم تطعمنى واستسقيتك فلم تسقنى ya'nî "Ey Âdemoğlu! Hasta oldum, beni ziyâret etmedin. Senden taâm istedim, beni it'âm etmedin ve su istedim, beni suvarmadın" buyurulmuştur. Ve hadîs-i nebevîde ابغونى فى ضعفائكم فانما ترزقون وتنصرون بضعفائكم ya'nî "Beni zayıflarınızın içinde isteyin! Zîrâ siz ancak zayıflarınız sebebiyle rızıklanır ve yardım olunursunuz" buyurulur.

از فقیرستت همه زر و حریر　　　هین غنی را ده زکاتی ای فقیر

2127. *Bütün altın ve ipek sana fakîrdendir. Ey fakîr, âgâh ol! Zengine bir zekât ver!*

Ey zâhirde zengin olan kimse! Sana gelen bütün altınlar ve ipekli kumaşlar bu fakr-ı sûrîyi ihtiyâr etmiş olan kutb-ı zamandan gelir. Binâenaleyh sen sûrette ve zâhirde her ne kadar zengin isen de, ma'nâda fakîrsin ve muhtâcsın. Âgâh ol, ey zengin görünen fakîr! O zâhirde fakîr görünen ma'nâ âlemindeki zengine bir zekât ver! *Nefahâtü'l-Üns*'te olan âtîdeki bir menkıbe bu ma'nâyı tavzîh eder:

"Tâcirlerden birisi nakl eder ki: Birtakım kumaşları hayvanıma yüklemiş ve satmak için Mısır'a gitmiş idim. Kalabalığa karıştığım vakit, hayvanımı kaybettim ve hayli aradım ise de bulamadım. Ba'zı kimseler dediler ki: Şeyh Ebu'l-Abbâs-ı Demenhûrî hazretlerine git. Hayvanın bulunması için onun duâsını iste! Vaktâki o hazretin huzûruna gittim, selâm verdim, hâlimi anlattım. Hiç kulak asmadı. Fakat dedi ki: "Bize birtakım misâfirler gelmiştir, şu kadar un ve bu kadar et ve diğer şeyler lâzımdır." Ben dışarıya çıktım. Kendi kendime dedim ki: "Vallâhi bir daha bu zâtın yanına gelmeyeyim. Bu dervîşler kendi ihtiyâclarından başka bir şey bilmezler!" Böyle düşünerek biraz yürüdüm. Birisinde bir mikdâr alacağım var idi. Ansızın karşıma çıktı. Onu yakaladım ve "Sende olan alacağımı almadıkça aslâ seni salıvermem!" dedim. Bana altmış akçe verdi. Kendi kendime dedim ki: "Zararımı telâfî için şeyhin istediklerini alayım. Bu para da varsın Hak yoluna gitsin!" Velhâsıl şeyhin dediklerini satın aldım. Bir akçe arttı. Onunla da helva aldım. Hepsini bir hammâla yükleyip şeyhin zâviyesine gittim. Oraya yaklaştığım vakit hayvanımın üstündeki kumaşlar ile berâber zâviye kapısında durduğunu gör-

düm. Dedim ki: "Bu hayvanı buldum, birisine tevdî' edeyim, bir daha kayıp olmasın!" Sonra fikrimi değiştirip dedim ki: "Bana hayvanımı ve kumaşlarımı selâmetle iâde eden elbet onu hıfz eder." Şeyhin huzûruna girdim ve getirdiğim levâzımı söyledim. Şeyh helvayı görünce: "Bu nedir?" Dedi. "Bir akçe ziyâde gelmiş idi, onunla da helva aldım," dedim. Buyurdu ki: "Bu helva şartta dâhil değil idi. Şu hâlde ben de bir şey ziyâde edeyim. Haydi kalk, kumaşlarını pazara götür ve acele sat ve parasını da peşin olarak tamâmen al ve ba'zı tâcirlerin gelip senin pazarlığını bozacağından korkma! Zîrâ deniz benim sağ elimde ve kara sol elimdedir." Bunun üzerine hemen pazara gittim. Kumaşlarımı yüksek fiyatlar ile sattım ve bedellerini de tamâmen aldım. İşim bittikten sonra tâcirler denizden ve karadan pazara yürüyüş ettiler. Sanki hepsi bağlı iken bağları çözülmüş idi.

چون تو ننگی جفت آن مقبول روح   چون عیال کافرند در عقد نوح

2128. *"Senin gibi bir aybın o makbûl rûha çifti, Nûh'un akdinde kâfir olan ıyâl gibidir."*

"Ey kadın! Senin gibi bir ayb-ı mücessemin ind-i ilâhîde rûhu makbûl olan Ebu'l-Hasan hazretleri gibi bir insân-ı kâmile çift ve eş olması, Nûh (a.s.)ın akd-i nikâhında bulunan kâfir karısına benzer." "Iyâl", "ayyil"in cem'idir. Bir kimsenin evlâd ve ezvâc gibi beslediği kimseler demektir. Burada "akd" karînesiyle zevce murâd buyurulmuştur.

گر نبودی نسبت تو زین سرا   پاره پاره کردمی این دم ترا

2129. *"Eğer bu hâneden senin nisbetin olmasa idi, imdi seni parça parça ederdim."*

"Ey kadın! Eğer senin bu insân-ı kâmilin saâdethânesine bir nisbetin ve ittisâlin olmasa idi, o hazrete vâki' olan tecâvüzât-ı lisâniyyeden dolayı imdi seni öldürür ve parça parça ederdim."

دادمی آن نوح را از تو خلاص   تا مشرف گشتمی اندر قصاص

2130. *"O Nûh'a senden halâs verir idim. Hattâ kısâsta müşerref olurdum."*
[2112]

"Nûh (a.s.) meşrebinde olan o insân-ı kâmili senin sûrî tecâvüzlerinden halâs ederdim. Hattâ seni öldürdüğümden dolayı hakkımda şer'an kısâs hükmü icrâ edilse bile, ben bu kısâs ile müşerref olurdum."

لیك با خانهٔ شهنشاه زمن　　　اینچنین گستاخئ نآید ز من

2131. *"Fakat zamânın şehinşâhının hânesine benden böyle küstâhlık gelmez."*

"Fakat zamânın kutbu ve şehinşâhı olan Ebu'l-Hasan hazretlerinin hâne-i saâdetine ve zevce ittihâz buyurduğu bir kadına karşı benden böyle bir küstâhlık ve edebsizlik zuhûra gelmez."

رو دعا کن که سگ این موطنی　　　ور نه اکنون کردمی من کردنی

2132. *"Git, duâ et ki, bu mevtının köpeğisin. Yoksa ben imdi yapmaya lâyık olanı yapardım."*

"Haydi git, duâ ve şükür et ki, sen bu hâne-i saâdetin köpeğisin. Yoksa ben imdi sana karşı yapılması lâyık olan şeyi yapardım. Ya'nî sen öldürülmeye lâyık idin, binâenaleyh seni öldürür idim." Bu beyitlerde işâret vardır ki, bir sâlik-i tarîk insân-ı kâmilin nazarına müsâdif iken vesvese-i şeytâniyye ile ekâbire i'tirâz etse, evliyâ-yı kirâm hazarâtı onu o nazarın sâhibine bağışlayıp cezâsında müsâmaha buyururlar.

واگشتن مرید از وثاق شیخ و پرسیدن از مردمان
و نشان دادن ایشان که شیخ بسوی فلان بیشه رفته است

Mürîdin şeyhin hânesinden geri dönmesi ve adamlardan sorması ve onların "Şeyh filân orman tarafına gitmiştir" diye nişân vermesi

بعد ازان پرسان شد او از هر کسی　　　شیخ را می‌جست از هر سو بسی

2133. *Ondan sonra o her bir kimseden sorucu oldu. Şeyhi her taraftan birçok aradı.*

O yolcu olan mürîd, kadına bu sözleri söyledikten sonra, Ebu'l-Hasan hazretlerinin nerede bulunduğunu rast geldiği her bir kimseden sorucu oldu ve Hz. şeyhi her cihetten birçok aradı durdu.

پس کسی گفتش که آن قطب دیار   رفت تا هیزم کشد از کوهسار

2134. *Sonra bir kimse ona: "O diyârın kutbu dağlıktan odun taşımak için gitti," dedi.*

"Diyâr", ev, şehir, belde ma'nâlarına olan "dâr"ın cem'idir (*Kāmûs*). "Kutb-ı diyâr", şehirlerin ve beldelerin kutbu demek olur. Bu beyt-i şerîfte Ebu'l-Hasan hazretlerinin kutbu'l-aktâb olduğuna işâret buyurulur.

آن مرید ذو الفقار اندیشه تفت   در هوای شیخ سوی بیشه رفت

2135. *O Zülfikār-endîşe olan mürîd şeyhin hevâsında acele orman tarafına gitti.*

"Zülfikār", kılıç ma'nâsında müsta'meldir. "Zülfikār-endîşe", kılıç gibi keskin düşünceli, demektir. Ya'nî, o kat'î fikir sâhibi olan mürîd, Hz. şeyhi bulmak hevâ ve aşkı ile acele kendisine ta'rîf olunan orman tarafına gitti. "Teft", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "acele" demektir.

دیو می‌آورد پیش هوش مرد   وسوسه تا خفیه گردد مه ز گرد

2136. *Şeytan adamın aklı önüne ay tozdan gizli kalmak için, vesvese getirdi.*

O mürîd orman tarafına giderken yolda şeytan onun aklının önüne ay gibi olan Ebu'l-Hasan hazretlerinin nûrunu toz mesâbesinde olan birtakım i'tirâzlar ile örtmek için ba'zı vesveseler getirdi.

کین چنین زن را چرا این شیخ دین   دارد اندر خانه یار و همنشین

2137. *Dedi ki: "Bu şeyh-i dîn böyle kadını niçin evinde yâr ve hemnişîn tutar?"*

Bu vesvese-i şeytâniyye üzerine mürîd kendi kendine dedi ki: "Bu dîn şeyhi olan Ebu'l-Hasan hazretleri böyle kötü huylu bir kadını niçin evinde kendisine yâr ittihâz edip berâberce oturur?" Bu zâtın kudsiyetine bakılırsa, böyle bir kadını evinde tutmak câiz değil idi.

ضد را با ضد ایناس از کجا   با امام الناس نسناس از کجا

2138. *"Zıddın zıddıyla înâs neredendir? Nâsın imâmı ile nesnâs neredendir?"*

"İnâs", alıştırmak, vahşîliğini gidermek. "Nesnâs", avâmmın "yaban adamı" dedikleri maymunun bir nev'idir. Ya'nî, "Bu kadının ahlâkı Hz. şeyhin ahlâkına taban tabana zıddır. Böyle zıddı zıd ile bir yerde cem' edip alıştırmak

nereden ve hangi ma'nâdan neş'et ediyor? Nâsın imâmı olan Hz. şeyh ile nesnâs mesâbesinde olan bu kadının berâber yaşaması ne gibi bir sır ve hikmetten nâşîdir?"

باز او لاحول می کرد آتشین   کاعتراض من برو کفرست و کین

2139. *O tekrâr âteşîn olarak "Lâ havle" ederdi. Derdi ki: "Benim onun üzerine i'tirâzım küfür ve kîndir."*

Mürîd bu vesveseler üzerine harâretli bir sûrette "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" okurdu ve derdi ki: "Böyle bir insân-ı kâmil üzerine benim kalbime vârid olan bu i'tirâz tarîkatte küfür ve kîndir."

من که باشم با تصرفهای حق   که بر آرد نفس من اشکال و دَق

2140. [2122] *"Ben kim oluyorum ki, Hakk'ın tasarruflarına benim nefsim işkâl ve ta'n getirsin?"*

"Dakk", vurmak ve ta'n etmek demektir. Ya'nî, "Mâdemki Ebu'l-Hasan hazretleri bir insân-ı kâmildir ve onun kavli ve fiili Hakk'ın sözü ve fiilidir, binâenaleyh ben kim oluyorum ki, Hakk'ın tasarruflarına karşı benim nefsim şübhe ve işkâl getirip ta'n etsin?"

باز نفسش حمله می‌آورد زود   زین تعرف در دلش چون کاه و دود

2141. *Tekrâr onun nefsi çabuk hamle getirdi. Bu taarruftan dolayı onun gönlüne saman ve duman getirdi.*

"Taarruf", bir şeyi tekellüf ile bilmeye çabalamak. Ya'nî, mürîd bu vesvese-i şeytâniyyeyi bu sûretle kovmaya çabaladığı hâlde, yine onun nefsi çabuk bir hamle ve hücûm daha etti. Hz. şeyh ile kâdının ünsiyeti hakkındaki sırrı bilmeye ve anlamaya çabaladığından dolayı onun nefsi onun kalbine saman mesâbesindeki vesvese üzerine bu anlamaya çabalamak ateşini dökerek bir duman peydâ etti.

که چه نسبت دیو را با جبرئیل   کی بود با او بصحبت هم مقیل

2142. *Dedi ki: "Şeytanın Cebrâîl'e ne nisbeti vardır? Ne vakit onunla sohbette hem-makıyl olur?"*

"Makıyl", istirâhat mahalli demektir (*Şemsü'l-Lügât*). "Hem-makıyl", bir yatakta yatmaktan kinâyedir. Ya'nî, mürîd nefsinin tekrâr hücûmu üzerine

dedi ki: "Bu kadın bir şeytan gibidir ve Hz. şeyh ise âlem-i sûrete inzâl-i maânîye me'mûr olan Hz. Cibrîl mesâbesindedir. Binâenaleyh Hz. Cibrîl ile şeytanın ne münâsebeti vardır? Ve bu kadın Hz. şeyh ile sohbete ve bir yatakta yatmaya nasıl lâyık olur?"

چون تواند ساخت با آزر خلیل   چون تواند ساخت با رهزن دلیل

2143. *"Halîl Âzer ile nasıl ittihâd edebildi? Delîl yol vurucu ile nasıl uyuşabildi?"*

Ya'nî, İbrâhîm Halîlullâh meşrebinde olan Hz. şeyh, puta tapan Âzer mesâbesindeki bu kadın ile nasıl uyuştu ve ittihâd etti? Yol gösterici olan bir delîl, bir yol vurucu ile nasıl uyuştu? Bu beyitlerde vârid olan havâtırın def'inde sâlikin çektiği müşkilâta işâret buyurulur. Zîrâ tarîkatte def'-i havâtır gâyet müşkil bir şeydir.

یافتن مرید مراد را و ملاقات او باشیخ نزدیك آن بیشه

Mürîdin murâdı bulması ve onun orman kurbunda şeyh ile mülâkâtı

اندر این بود او که شیخ نامدار   زود پیش افتاد بر شیری سوار

2144. *O bunda idi ki, nâmdâr olan şeyh bir arslan üstüne binmiş olarak hemen önüne düştü.*

Ya'nî, o mürîd bu fikirlerde idi ki, sıyt u şöhreti âfâka yayılan Hz. şeyh bir arslanın üzerine binmiş olduğu hâlde mürîdin önünde zâhir oldu.

شیر غرّانْ هیزمش را می کشید   بر سر هیزم نشسته آن سعید

2145. *Kükreyici arslan onun odununu taşır idi. O saîd odunun üstüne binmiş idi.*

"Gurrân", "garîden" masdarından müştak olup, "kükreyip bağırıcı" demektir. Ya'nî, kızgın ve kükreyici bir arslan bağıra bağıra Ebu'l-Hasan hazretlerinin dağdan kestiği odunları yüklenip taşır idi ve o saâdet sâhibi dahi odunların üstüne oturmuş idi.

تازیانش مار نر بود از شرف   مار را بگرفته چون خَرْزَن بکف

2146. *Şereften dolayı onun kamçısı erkek yılan idi. Yılanı kamçı gibi elde tutmuş idi.*

"Harzen", kamçı demektir. Ya'nî, Ebu'l-Hasan hazretleri şeref ve kerâmet cihetinden eline bir erkek yılanı almış ve arslanı sürmek için kamçı gibi kullanmakta bulunmuş idi.

تو یقین می‌دان که هر شیخی که هست   هم سواری می‌کند بر شیر مست

2147. *Sen muhakkak bil ki, her bir şeyh ki vardır, kızgın arslan üzerine dahi binicilik eder.*

Ya'nî, ey sâlik! Sen bunu muhakkak bil! Esmâ-i ilâhiyye cem'iyetini hâiz olan her bir şeyh-i kâmil mukallid şeyhlerin ata binmeleri gibi böyle kızgın arslan üzerine dahi binip sürer. Fakat mukallid olan şeyhler bunu yapamadıkları cihetle bunlar muhakkıklardan ayrılırlar. Bu beyitlerde kızgın arslan ile hem zâhirde mahsûs olan arslana ve hem de zâhirde gayr-i mahsûs ve bâtın olan nefs-i emmâreye işâret buyurulur. Bundan anlaşılır ki, zâhirde kızgın arslan bir insana münkād ve mutî' olmak için evvelen kendi bâtınında olan nefs-i emmâre kızgın arslanını münkād ve mutî' etmek lâzımdır; ve zâhirde mahsûs olan kızgın arslan üzerindeki tasarruf, bâtında olan gayr-i mahsûs kızgın arslan üzerindeki tasarrufun timsâlidir.

گر چه آن محسوس و این محسوس نیست   لیك آن بر چشم جان ملبوس نیست

2148. *Gerçi o mahsûstür ve bu mahsûs değildir. Fakat o cânın gözü üzerine örtülü değildir.*

Gerçi Ebu'l-Hasan hazretlerinin bindiği kızgın arslan mahsûstür ve his gözüyle görülebilir; ve bu nefs-i emmâre ise, mahsûs değildir ve his gözüyle görülemez. Fakat bu gayr-i mahsûs olan nefs-i emmâre arslanı cânın gözü üzerine mestûr ve örtülü değildir ve bâtında olan azgın arslanı ancak rûhlarının gözü açık olanlar görebilir.

صد هزاران شیر زیر را نشان   پیش دیدهٔ غیب دان هیزم کشان

2149. *Yüz binlerce arslan onların uyluğu altında gayb bilici olan gözün önünde odun çekicidirler.*

Ya'nî, yüz binlerce nefs-i emmâre, ya'nî nefs-i emmâre sâhibleri onların uyluğu altında ve tasarrufu altındadır. Gayb bilici olan insân-ı kâmilin rûhunun gözü önünde böyle odun taşıyıcıdırlar ve birçok nefs-i emmâre sâhibleri böyle insân-ı kâmillerin emrine münkād ve mutî' olmuşlardır.

ليك يك يك را خدا محسوس كرد   تا كه بيند نيز او كه نيست مرد

2150. *Fakat Hudâ bir bir mahsûs etti, tâ ki merd olmayan o kimse dahi göre!*
[2132]

Fakat Hak Teâlâ hazretleri böyle Ebu'l-Hasan hazretleri gibi ba'zı evliyâ vâsıtasıyla gayr-i mahsûs olan nefs-i emmâre arslanı üzerindeki tasarrufu bir bir mahsûs etti, tâ ki merd olmayıp, merdlik da'vasında bulunan kimse dahi evliyânın bu merdliğini göre! Ve kendisinin nâmerd ve mukallid olduğunu bile! Bu beyt-i şerîfte kendi nefs-i emmâresini münkād etmezden evvel halkı terbiye ve irşâda kıyâm eden mukallid şeyhlere ibret vardır.

ديدش از دور و بخنديد آن خديو   گفت آنرا مشنو اى مفتون ديو

2151. *O hidîv onu uzaktan gördü ve güldü. "Ey şeytanın meftûnu! Onu dinleme!" dedi.*

"Hidîv", kavî pâdişâh ve büyük, ma'nâsınadır. Ya'nî Ebu'l-Hasan hazretleri o mürîdi uzaktan gördü ve güldü. "Ey şeytanın vesvesesiyle bizim fiilimize i'tirâz ederek fitneye düşen! O vesveseye kulak asma!" dedi.

از ضمير او بدانست آن جليل   هم ز نور دل بلى نعم الدليل

2152. *O celîl, nûr-ı kalbden dolayı onun zamîrinden dahi bildi. Evet, ne güzel delîldir!*

O celîl ve azîz olan Ebu'l-Hasan hazretleri mürîdin yoldaki düşüncelerini dahi kalbinin nûru vâsıtasıyla bildi. Evet, o nûr-ı kalb ahvâl-i bâtıneyi görmek için ne güzel delîldir!

خواند بر وى يك بيك آن ذو فنون   آنچه در ره رفت بر وى تا كنون

2153. *O zû-fünûn, yolda şimdiye kadar onun üzerine vâki' olan şeyi ona bir bir okudu.*

O fünûn sâhibi olan Ebu'l-Hasan hazretleri, mürîdin kendisine mülâkî oluncaya kadar yolda geçirdiği ahvâli ve evindeki zevcesiyle olan mükâlemâtını o mürîde bir bir okudu ve söyledi.

بعد ازان در مشکل انکار زن بر گشاد آن خوش سراینده دهن

2154. *Ondan sonra kadının efkârı husûsundaki müşkilde o latîf tegannî edici ağız açtı.*

"Serâyende", "serâîden" masdarından "tegannî edici" demektir. Burada muntazam ve ma'kûl sözlerden kinâyedir. Ya'nî, o hazret müríde birçok ihbârât-ı gaybiyyede bulunduktan sonra, zevcesinin kendisine karşı olan inkârı husûsunda müríde hâsıl olan müşkilde muntazam ve ma'kûl sözler söylemeye başladı.

کان تحمل از هوای نفس نیست آن خیال نفس تست آنجا مایست

2155. *Dedi ki: "O tahammül hevâ-yı nefisten nâşî değildir. O senin nefsinin hayâlidir. Orada durma!"*

Ve buyurdu ki: "Ey mürîd! Benim o kadının cefâsına tahammülüm şehvetimden ve nefsimin hevâsından ve arzûsundan nâşî değildir. Sen zannettin ki, ben bu kötü huylu kadını pek sevdiğim için ayrılamıyorum. Bu fikir senin nefsinin hayâlidir. Böyle bir kötü hayâl üzerinde saplanıp kalma!"

گرنه صبرم بر کشیدی بار زن کی کشیدی شیر نر پیکار من

2156. *"Eğer benim sabrım kadının yükünü çekmeye idi, erkek arslan ne vakit benim cengimi taşır idi?"*

Ya'nî, "Eğer ben o kadını bana olan cefâsından dolayı terk etmiş olsa idim, nefsime hizmet etmiş olurdum. Halbuki nefsimin arzûsuna rağmen ben onu taht-ı nikâhımda tuttum. Eğer benim sabrım onun böyle cevr u cefâsının yükünü çekmemiş olsa idi, ben nefs-i emmâreme hâkim olmamış olur ve erkek arslan dahi benim cengime ya'nî elimdeki yılanla kamçılayıp sürmeme tahammül edemez idi."

اشتران بختییم اندر سبق مست و بی‌خود زیر محملهای حق

2157. *"Biz sebakta Hakk'ın mahmilleri altında mest ve bî-hod olan develeriz."*

"Ey mürîd! Biz insân-ı kâmiller ezelde Hak Teâlâ'nın yüklettiği yükler altında sarhoş ve kendinden geçmiş besili develeriz. Binâenaleyh kazâ-yı ilâhîye karşı yüzümüzü ekşitmek bizlerden aslâ vâki' olmaz."

من نیم در امر و فرمان نیم خام　　　　تا بیندیشم من از تشنیع عام

2158. *"Ben emr u fermânda yârı çiğ değilim. Tâ ki, ben avâmmın teşnî'inden endîşe edeyim!"*

"Ben Hakk'ın emr u fermânına itâatte ehl-i sülûk gibi yarı çiğ değilim. Tâ ki, ben hakîkatten câhil olan avâmmın ta'n ve teşnî'inden ve dedikodularından endîşe edip müteessir olayım!"

عام ما و خاص ما فرمان اوست　　　　جان ما بر رُو دوان جویان اوست

2159. *"Bizim âmmımız ve hâssımız onun fermânıdır. Bizim cânımız yüz üstüne düşücü olarak onun tâlibidir."*

Ya'nî, "Bizim nazarımızda âmm ve hâss Hakk'ın emr u fermânıdır. Çünkü avâm ve havâs tecellî-yi Hakk'ın mahkûmudur ve cümlesinde zâhir olan esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye âsârıdır. Binâenaleyh bizim nazarımız havâs ve avâmmın taayyünâtına ve sûretlerine değil, onlarda olan Hakk'ın tecelliyâtınadır. Böyle olunca bizim cânımız yüz üstü sürüne sürüne koşucu olduğu hâlde o esmânın müsemmâsı olan Hakk'ın tâlibidir."

فردئ ما جفتئ ما نه از هواست　　　　جان ما چون مهره در دست خداست

2160. [2142] *"Bizim tekliğimiz ve çiftliğimiz hevâdan değildir. Bizim cânımız mühre gibi Hudâ'nın elindedir."*

"Mühre", satranç oyununda kullanılan muhtelif şekillerdeki taşlara derler. Ya'nî, "Bizim teehhül etmeyip mücerred ve tek olmamız veyâhud evlenerek kadın ile çift ve eş olmamız nefsimizin hevâsından ve arzûsundan değildir. Çünkü bizim cânımız Hakk'ın dest-i kudretinde satranç oyununda oyuncuların kullandıkları mühreler gibidir. Oyuncular o taşları nasıl istedikleri vecihle ileri geri sürerler ise, Hak Teâlâ dahi bizleri satranç tahtası mesâbesinde olan bu âlem-i sûrette öylece idâre eder."

ناز آن ابله کشیم و صد چو او　　　　نی ز عشق رنگ و نی سودای بو

2161. *"O ahmağın ve yüz onun gibisinin nazını çekeriz. Ne rengin aşkından ve ne de kokunun sevdâsından!"*

Ya'nî, "Bizim zevcemiz olan o ahmak kadının ve onun gibi birçok ahmakların nazını çekeriz. Fakat bizim tahammülümüz renklerde ve sûretlerde görünen güzelliklerin aşkından değildir ve güzel kokulardan mütelezziz olmak

sevdâsından ve arzûsundan nâşî de değildir." Ba'zı nüshalarda "tâz" yerine "yük" ma'nâsına olan "bâr" vâki'dir. "Biz o ahmağın ve onun gibi yüz ahmağın cevr ü cefâ yükünü çekeriz" demek olur.

این قدر خود درس شاگردان ماست　　　　کر و فر ملحمهٔ ما تا کجاست

2162. *"Bu kadarı ise bizim şâkirdlerimizin dersidir. Bizim melhamemizin kerr ü feri acabâ nereye kadardır?"*

"Melhame", cenk ve harb yeri demektir. "Kerr ü fer", harbin îcâbına göre muhâriblerin ileri geri gitmeleri ma'nâsınadır. "Tâ kücâst"deki "tâ" taaccüb içindir. Ya'nî, "Bizim bu söylediğimiz sözler, şâkirdlerimizin ve Hak yolu sâliklerinin dersidir. Bizim harb ve cidâl mahallimizin kerr ü feri acabâ nereye kadar devâm eder?"

تا کجا آنجا که جا را راه نیست　　　　جز سنا برق مه الله نیست

2163. *"Nereye kadardır? Mahalle yol olmayan oraya kadardır. Allah ayının şimşeğinin ziyâsının gayrı yoktur."*

"Senâ", ziyâ ve yıldırım şu'lesi. "Berk", yıldırım ve şimşek demektir. "Allah ayı"ndan murâd, zât-ı ulûhiyyettir. Bu beyt-i şerîflerde kâmillere olan tecellî-yi berkîye işâret buyurulur. Ya'nî, "Bu harb yerinde bu ileri geri gitmenin nereye kadar olduğunu hülâsaten söylemek lâzım gelirse, diyebilirim ki: Mahall ta'bîrine yol olmayan o mertebeye kadardır; ve o mertebede zât-ı ulûhiyyetin şimşeğinin ziyâsından gayrı bir şey yoktur." Ve muhakkıklar buna "tecellî-i berkî" derler. Bu tecellînin elfâz ve ibâre ile beyânı mümkin değildir.

از همه اوهام و تصویرات دور　　　　نورِ نورِ نورِ نورِ نور نور

2164. *"Bütün evhâm ve tasvîrâttan uzaktır. Nûrun nûrunun nûrunun nûrunun [nûrunun] nûrudur."*

"Zîrâ bu tecellî-i ilâhî ve rabbânî bütün evhâm ve tasvîrât-ı fikriyyeden uzaktır. Bu tecellî nûrun nûrunun nûrunun nûrunun nûrudur." Bu nûrun beyt-i şerîfte beş mertebe üzerinde zikrinde hazarât-ı hamseye işâret buyurulur. Zîrâ "nûr", kendi zâhir ve eşyâyı muzhir olan şeye derler; ve vücûd ise bu ma'nâ i'tibâriyle ayn-ı nûrdur. Merâtib-i vücûd aşağıdan yukarıya doğru şu tertîb üzerinedir: Mertebe-i şehâdet, mertebe-i misâlin nûru ve mertebe-i misâl, rûh-ı küllî-i Muhammedî mertebesinin nûru ve rûh-ı küllî-i Muhammedî mertebesi, suver-i ilmiyye-i ilâhiyye mertebesinin nûru ve suver-i il-

miyye mertebesi de mertebe-i ulûhiyyetin nûrudur. Binâenaleyh zât-ı ulûhiyyet mertebe-i şehâdet nûrunun ve mertebe-i misâl nûrunun ve rûh-ı küllî mertebesi nûrunun ve suver-i ilmiyye mertebesi nûrunun nûru olmuş olur.

بهر تو ار پست کردم گفت و گو   تا بسازی با رفیق زشت خو

2165. *"Eğer senin için güft ü gûyu alçak yaptım ise, kötü huylu refîk ile uyuşman içindir."*

"Ey mürîd! Eğer ben kendi mertebemden senin mertebene tenezzül edip sözlerimi alçalttım ise, maksadım kötü huylu arkadaş ile uyuşman ve güzel geçinmen için sana bir nasîhat etmek idi."

تا کشی خندان و خوش بار حَرَجْ   از پی اَلصَّبرُ مِفْتاحُ الْفَرَجْ

2166. *"Tâ ki, "Sabır sürûrun anahtarıdır" düstûrundan dolayı gülücü ve hoş olarak zahmet yükünü çekesin!"*

"Bu nasîhati onun için sana ettim ki, "Sabır etmek sürûrun anahtarıdır" düstûrundan dolayı, kötü huyluların zahmetinin yükünü güler yüz ile ve hoşluk ile sırtında taşıyasın ve onların cefâsına sabır ve tahammül edesin!" Şâh-ı Nakşbend hazretleri mürîdlerine: "Bu beyti ezberleyin, bundan çok fâide görürsünüz buyurur idi." Beyit:

نیکوانرا دوست دارد هرکه باشد درجهان   گر بدانرا دوست داری گوی بردی ازمیان

"Âlemde her kim olursa, iyileri dost tutar. Eğer kötüleri dost tutar isen, ortadan topu kaptın, ya'nî çaldın düdüğü!"

چون بسازی با خسیٔ این خسان   گردی اندر نور سنتها رسان

2167. *"Vaktâki bu alçakların bir alçağı ile uyuşasın, sünnetlerin nûruna erişici olursun."*

"Vaktâki bu dünyâ alçaklarından bir alçak ile uyuşup onun kötülüklerine sabır ve tahammül ederek geçinesin, peygamberlerin sünnetlerinin ve âdât-ı seniyyelerinin nûruna erişici olursun."

کانبیا رنج خسان بس دیده اند   از چنین ماران بسی پیچیده اند

2168. *Zîrâ peygamberler alçakların rencini çok görmüşlerdir. Böyle yılanlardan birçok bükülmüşlerdir.*

Zîrâ peygamberler bu dünyâ alçaklarının ve nefis bendelerinin renc ve eziyetlerini çok görmüşlerdir. Böyle yılan gibi önüne geleni sokucu olan alçakların eziyetlerinden dolayı kıvrılıp ıztırâb çekmişlerdir. Nitekim her bir peygamberin çektiği ezâ ve cefâ Kur'ân-ı Kerîm'de ve tefsîr kitâblarında tafsîlen beyân olunmuştur. Beyt-i Hâfız Şîrâzî (k.s.):

آسایش دو گیتی تفسیر این دوحرفست   بادوستان تلطف با دشمنان مدارا

"İki cihânın ya'nî dünyânın ve âhiretin râhatı bu iki kelimenin tefsîridir. O da budur ki, dostlar ile telattuf ve düşmanlar ile müdârâdır."

چون مراد و حکم یزدان غفور   بود در قدمت تجلی و ظهور

2169. *Mâdemki Gafûr olan Hâlık'ın murâdı ve hükmü kudmette tecellî ve zuhûr etti*

"Kudmet", bir işte sâbık ve ileri olmak ve tekaddüm etmek, ma'nâsınadır (*Kāmûs*). Ya'nî, mâdemki Gafûr olan Hâlık'ın murâdı ve kazâsı ezelde ve kadîmde sıfât ve esmâsı ile bu âlem-i mezâhirde zuhûr etmek idi ve esmâ-i ilâhiyye ise Kābız ve Bâsıt ve Dârr ve Nâfi' ve Mâni' ve Mu'tî ve Hâdî ve Mudill ... ilh. gibi mütekābil ve mütezâdd idi, binâenaleyh bu âlem-i mezâhirde dahi zıdların vücûdu zâhir oldu ve iyiler ve kötüler peydâ oldu.

بی ز ضدی ضد را نتوان نمود   و آن شه بی‌مثل را ضدی نبود

2170. *Zıdsızlıktan zıddı göstermek mümkin olmadı. Halbuki o mîsilsiz olan şâha bir zıd olmadı.*
[2152]

Zîrâ zıdsızlık hâli içinde, zıd denilen ma'nâyı göstermek mümkin olmaz. Meselâ nûru göstermek için zulmetin ve iyiyi göstermek için dahi fenânın vücûdları lâzımdır. Zîrâ eşyâ zıdlarıyla inkişâf eder. İkinci mısrâ' bir suâl-i mukadderin cevâbıdır. Ya'nî bir kimse çıkıp dese ki: Mâdemki her şeyin varlığı ve vücûdu o şeyin zıddı ile belli ve zâhir oluyor, vücûd-i Hakk'ın dahi zıddı var mıdır ki, onu da zıddı ile bilelim. Cenâb-ı Pîr efendimiz buyururlar ki: Hayır. O vücûd-i hakîkî sâhibi olan Hakk'ın zıddı yoktur ve olmak da mümkin değildir. Zîrâ vücûd-i hakîkînin zıddı adem-i hakîkîdir; ve adem-i hakîkînin sübûtu vücûd-i hakîkî muvâcehesinde muhâldir. Çünkü vücûd-i hakîkî nâmütenâhîdir. Onun hudûdu bilinmez ki, adem-i hakîkînin hudûduna girilsin. Bundan şu netîce çıkar ki: Hakk'ın mâsivâsı ve gayrı i'tikād olunan bu âlem-i mezâhir ve keserât, hakîkat cihetinden Hakk'ın gayrı değildir.

Belki vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın sıfât ve esmâsı ile bizzât zuhûrundan ibârettir. Bu mezâhirin ve taayyünâtın vücûdu asl-ı hakîkîye müstenid olup, ondan neş'et eden bir varlıktır. Onlara vücûd-i zıllî ve vücûd-i mukayyed ve vücûd-i izâfî de denir; ve bu vücûdât-ı izâfiyye vücûd-i mahz ile adem-i mahz arasında vâki'dir. Onların bir yüzü ademe ve bir yüzü de vücûda nâzırdır. Binâenaleyh onlar mevhûm-i mahzdır. Hakîkatte vücûd-i müstakılleri yoktur.

حکمت در إِنّى جاعِلٌ فِى الْأَرْضِ خَلِيفَةً

"Ben yeryüzünde bir halîfe kılıcıyım" âyeti hakkındaki hikmetin beyânındadır

Hak Teâlâ hazretleri sûre-i Bakara'nın ibtidâlarında şöyle buyurur: وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّى جَاعِلٌ فِى الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّى أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ (Bakara, 2/30) ya'nî "Ey resûlüm! Vaktâki senin Rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halîfe kılıcıyım" dedi, "Sen orada ifsâd eden ve kan döken kimseleri yeryüzünde halîfe yapar mısın? Halbuki biz seni nakāyıs-ı imkâniyyeden hamd ile tenzîh ederiz ve seni takdîs ederiz" dediler. Rabbin onlara cevâben: "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim" buyurdu." Ma'lûm olsun ki, Hakk'ın yeryüzünde halîfe ittihâz buyurduğu insân-ı kâmil, cem'iyyet-i esmâiyyenin mazharıdır. Melâikede ise insân-ı kâmildeki bu cem'iyet yoktur. Onlar "Subbûh, Kuddûs, Tayyib, Tâhir, Nûr, Vâhid, Ahad ve Aliyy gibi tenzîhe ve takdîse müteallık olan esmâ-i ilâhiyyenin mazharıdırlar ve Hakk'ı bu isimler ile tesbîh ve takdîs ederler; ve bunu kâfî zannedip, Âdem'in yaratılması, hâsıl-ı tahsîl olacağına zâhib oldular ve Allâh Teâlâ'nın başka isimleri de olup, bu esmâya muttali' olmadıklarını ve bu isimler ile Hakk'ı tenzîh ve takdîs etmediklerini bilmediler.

پس خليفه ساخت صاحب سينهٔ — تا بود شاهيش را آيينهٔ

2171. *Binâenaleyh bir sîne sâhibini onun şahlığına bir ayna olmak için halîfe yaptı.*

"Sîne"den murâd, kalbdir. Ya'nî, Hak Teâlâ hazretleri bu âlem-i keserâtta bir kalb sâhibi olan insân-ı kâmili kendisinin şahlığına ve azametine bir ayna olmak için cem'iyyet-i esmâiyyesine mazhar olarak bir halîfe yaptı. Nitekim hadîs-i kudsîde ما وسعنى ارضى ولا سمائى ولكن يسعنى قلب عبدى المؤمن التقى النقى ya'nî "Ben yerime ve göğüme sığmadım. Fakat takî ve nakî olan mü'min kulumun kalbine sığdım" buyurulur. Binâenaleyh kalb ancak insân-ı kâmilin kalbidir. Gayr-ı ârifin kalbine kalb denilmesi mecâz tarîkıyladır. Hakîkat cihetinden değildir. Nitekim Hakîm Senâî hazretleri *Zâdü's-sâlikîn* ismindeki kitâbında şöyle buyurur:

دل يكى منظريست ربانى — خانهٔ ديورا چه دل خوانى

آنكه دل نام كردهٔ بمجاز — رو بپيش سگان كوى انداز

"Kalb rabbânî olan bir mahall-i temâşâdır. Sen şeytanın evine niçin kalb dersin? O senin mecâzen kalb adını verdiğin şeyi git de mahalle köpeklerinin önüne at!"

Kalb hakkındaki hakāyık *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Şuaybî'de mezkûrdür.

پس صفاى بى‌حدودش داد او — وانگه از ظلمت ضدش بنهاد او

2172. *İmdi o ona hudûdsuz safâ verdi ve ondan sonra da o zulmetten onun zıddını koydu.*

Ya'nî, Hak Teâlâ o kalb sâhibi olan insân-ı kâmile nihâyetsiz ve hudûdsuz safâ ve temizlik ve parlaklık verdi; ve bu safvetten sonra yine Hak Teâlâ zulmet ve küdûret cihetinden o safvetin zıddı olan cismâniyeti de koydu. Binâenaleyh insân-ı kâmil sûret cihetinden kesîf ve bulanık ve kalb ve ma'nâ cihetinden latîf ve sâf oldu.

دو علم بر ساخت اسپيد و سياه — آن يكى آدم دگر ابليس راه

2173. *Beyaz ve siyah iki bayrak yaptı. O birisi Âdem, diğeri yolun İblîs'idir.*

Hak Teâlâ bu âlem-i keserât ve kesâfete iki bayrak dikti. Birisi cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâiz olan halîfe ve insân-ı kâmil ve diğeri de Hak yolunun İblîs'idir. Bu bayrakların birisi beyaz ve diğeri karadır. Zîrâ esmâ-i ilâhiyye mütekābil ve mütezâddır. İnsân-ı kâmil ism-i Hâdî'nin mazhar-ı etemmi olup beyaz ve sâf bayraktır; ve İblîs ism-i Mudill'in mazhar-ı etemmi olup kara ve münkedir bayraktır; ve insanların bir kısmı bu beyaz bayrak altında ve bir kısmı da kara bayrak altında toplanırlar.

در میان آن دو لشکرگاه زفت   چالش و پیکار آنچه رفت رفت

2174. *O iki azîm leşker mahalli arasında nizâ' ve cenkten giden şey gitti.*

"İki ordu mahalli"nden murâd, Âdem ve İblîs'tir. Zîrâ her birinin tâbi'leri onların etrâfında toplanırlar. Velhâsıl birer ordu mahalli olan Âdem ile İblîs arasında bidâyet-i hilkatlerinden i'tibâren nizâ' ve cenk cinsinden olan şey, mazhar oldukları ism-i gālibleri hasebiyle vâki' oldu. Bu onların arasında vâki' olan cenk ve nizâ'ın ilk devresi idi; ve bu devir ma'nâ âlemi idi.

همچنان دور دوم هابیل شد   ضد نور پاك او قابیل شد

2175. *Böylece ikinci devirde Hâbîl oldu. Onun pâk olan nûrunun zıddı Kābîl oldu.*

İkinci devirde her iki bayrağın tâbi'leri âlem-i sûrette zuhûr etti ki, bunlar ilk peygamber olan Hz. Âdem'in evlâdları idi. Birisi beyaz bayrağa tâbi'' olan Hâbîl idi ki o, ism-i Hâdî'nin mazharı olup nûrânî ve sâf idi; ve diğeri kara bayrağa tâbi' olan Kābîl idi ki, ism-i Mudill'in mazharı olup, Hâbîl'in pâk olan nûrunun zıddı ve zulmânî idi. Bunların arasında ilk nizâ'-ı fiilî zuhûr edip Kābîl Hâbîl'i öldürdü. Nitekim kıssası tefsîr kitâblarındadır.

همچنان آن دو علم از عدل و جور   تا بنمرود آمد اندر دور دور

2176. *Böylece o iki bayrak adlden ve cevrden, devir devir Nemrûd'a kadar geldi.*

İşte böyle hidâyet ve dalâlet bayraklarına tâbi' olanlar adlden ve zulümden, devir devir, türlü türlü işler yaparak nihâyet Nemrûd'un zamânına kadar geldi.

ضد ابراهیم گشت و خصم او   و آن دو لشکر کین گزار و جنگ جو

2177. *İbrâhîm'in zıddı ve onun hasmı oldu; ve o iki leşker kîn îfâ edici ve cenk isteyici oldu.*

Ya'nî, kara bayrağa tâbi' olan Nemrûd, beyaz bayrak sâhibi olan İbrâhîm (a.s.)ın zıddı ve düşmanı oldu; ve her iki tarafın tâbi'leri olan hidâyet ve dalâlet orduları birbirine karşı kîn îfâ edici ve cenk isteyici oldu.

چون درازئ جنگ آمد ناخوشش   فیصل آن هر دو آمد آتشش

2178. *Vaktâki cengin uzunluğu ona nâhoş geldi, her ikisinin hâkimi onun ateşi geldi.*

"Faysal", iki hasmın arasını fasl eden hâkim demektir. Vaktâki cengin ve nizâ'ın uzaması, zamânın hükümdârı ve ism-i Mudill'in mazharı olan Nemrûd'a nâhoş geldi ve onun içini sıktı, her ikisinin arasında hâkimlik vazîfesini ateş yaptı. Ya'nî Nemrûd, kendisinin hasmı olan İbrâhîm (a.s.)ı ateşe attı ve cenâb-ı İbrâhîm yanmadı. Ve netîcede beyaz bayrak kara bayrağa gālib geldi. Nitekim kıssası meşhûr ve tafsîli tefsîr kitâblarında ve kısas-ı enbiyâdadır.

پس حكَمْ كرد آتشى را و نُكَرْ   تا شود حل مشكلِ آن دو نفر

2179. *Binâenaleyh bir ateşi hakem ve köle yaptı, tâ ki o iki cemâatin müşkili hall ola!*

"Nüker", "nûker" kelimesinin muhaffefidir, "köle ve hizmetçi" demektir. "Nefer", cemâat ma'nâsınadır. Ya'nî, bunun üzerine Hak Teâlâ hazretleri hidâyet ve dalâlet ehli olan o iki fırkanın ve cemâatin müşkilleri hallolmak için bir ateşi hakem ve hizmetçi yaptı.

دور دور و قرن قرن اين دو فريق   تا بفرعون و بموسئ شفيق

2180. [2162] *Devir devir ve karn karn, bu iki fırka Fir'avn'a ve şefîk olan Mûsâ'ya kadar geldi.*

"Karn" kelimesinin ma'nâsında ihtilâf vardır. Ba'zıları yüz senelik ve ba'zıları yirmi senelik bir zamâna ıtlâk ederler. Rûh-ı ma'nâ, evvelki neslin gidip, yerine nesil gelen bir zaman, demek olur. Ya'nî bu iki fırka ve bu hidâyet ve dalâlet erbâbı, devir devir ve nesil nesil Fir'avn ve efrâd-ı beşere ziyâde şefkatli olan Mûsâ (a.s.) zamânına kadar geldi.

سالها اندر ميانشان حرب بود   چون ز حد رفت و ملولى مى‌فزود

2181. *Senelerce onların arasında harb oldu. Vaktâki hadden gitti, melûllük ziyâde oldu.*

Ya'nî, Hz. Mûsâ ile Fir'avn zamânında da, Fir'avn hükümdâr ve kuvvet-i zâhire sâhibi olduğu için, bu iki fırka arasında harb ve nizâ' senelerce devâm etti. Vaktâki Fir'avn'ın zulmü ve ona karşı olan cenk ve nizâ' haddi tecâvüz etti ve bıkkınlık artırdı.

آب دريا را حكم سازيد حق   تا كه ماند كه بَرَدْ زين دو سبق

2182. *Hak denizin suyunu hakem yaptı, tâ ki bu ikiden kim kala ve kim sebak götüre!*

Ya'nî, bu iki fırkadan kimin geri kalması ve kimin ileri gitmesi lâzım geldiği zâhir olmak için, Hak Teâlâ denizin suyunu hakem yaptı. Ve meşhûr kıssadır ki, Mûsâ (a.s.) asâsıyla denizi yarmakla yol açıldı ve o yoldan kendisine tâbi' olan Benî-İsrâîl ileriye geçti ve Fir'avn'a tâbi' olanlar o denizde geri kalıp boğuldular. Âkıbet beyaz bayrak kara bayrağa gālib geldi.

همچنان تا دور طور مصطفى   با ابو جهل آن سپهدار جفا

2183. *Mustafâ tavrının devrine kadar... O cefâ sipehdârı olan Ebû Cehil ile böyle oldu.*

Mustafâ (a.s.)ın tavr-ı nübüvveti devrine kadar, böyle beyaz ve kara bayrak tâbi'leri arasında kavga devâm etti. Ve bu kavga o hazretin devr-i nübüvvetinde de zulüm ve cefânın seraskeri olan Ebû Cehil ve tevâbi'i ile vâki' oldu; ve onlar da âkıbet Bedir gazâsında mağlûb oldular ve bu devirde de yine beyaz bayrak kara bayrağa gālib geldi.

هم نکر سازيد از بهر ثمود   صيحهٔ که جانشانرا در ربود

2184. *Semûd için dahi, onların cânını kapan bir sayhayı hizmetkâr yaptı.*

"Sayha", son derece şiddetli bir ses çıkarmak demektir. Ya'nî, Hicâz ile Şâm arasında sâkin olan Semûd kavmine Hak Teâlâ beyaz bayrak sâhibi olan Sâlih (a.s.)ı gönderdi. Onlar İblîs'in kara bayrağına tâbi' olup muhâlefet ettiler. Hak Teâlâ salâh kabûl etmeyen bu kavmin cânını kapan ve kendilerini helâk eden bir sayhayı hizmetçi yaptı. Nitekim âyet-i kerîmede إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً (Kamer, 54/31) ya'nî "Muhakkak biz onların üzerine bir sayha gönderdik" buyurulur. Bu sayhanın keyfiyeti meçhûldür. Semûd kavminin helâkine sebeb olduğuna bakılırsa, gāyet dehşetli bir ses olup, korkularının şiddetinden ödleri patladığı anlaşılır.

هم نکر سازيد بهر قوم عاد   زود خيزى تيز رو يعنى که باد

2185. *Âd kavmi için dahi, bir çabuk kalkıcıyı, keskin gidiciyi ya'nî rüzgârı hizmetçi yaptı.*

Ya'nî, Hûd (a.s.)ın da'vetine karşı muhâlefet eden Âd kavminin helâki için dahi, Hak Teâlâ bir çabuk kalkıcı ve hareket edici ve şiddetli gidici olan rüzgârı ve fırtınayı hizmetçi yaptı ve onları yerden yere çarpıp helâk etti. Velhâsıl yine beyaz bayrak kara bayrağa gālib geldi.

هم نكرْ سازيد بر قارون زكين   با حليمى اين زمين پوشيد كين

2186. *Kārûn üzerine de bir bilici hizmetkâr yaptı. Bu yeryüzü halîmlik ile berâber kîn giydi.*

"Zekîn", ilim ve firâset ma'nâsına olan "zeken"den müştak olup "bilici ve firâset kılıcı" demektir. Kārûn, Mûsâ (a.s.) zamânında gāyet zengin olan bir şahsın ismidir. Hz. Mûsâ'ya muhâlefet etti. Kıssası sûre-i Kasas'ın nihâyetinde mezkûrdür. Ya'nî, Kārûn üzerine de Hak Teâlâ, bilici ve idrâk sâhibi olan arzı bir hizmetçi yaptı. Bu yeryüzü insanlara karşı halîm ve yumuşak bir vaz'iyette iken Kārûn'a karşı kîn ve intikām libâsını giydi. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' تا فرو بردش چو اژدرها زمين sûretinde olup, "Âkıbet yeryüzü onu ejderhâ gibi yuttu" demek olur.

تا حليمئ زمين شد جمله قهر   برد قارون را و گنجش را بقعر

2187. *Hattâ yeryüzünün halîmliği bütün kahır oldu. Kārûn'u ve onun hazînesini dibine götürdü.*

Hattâ Kārûn'a karşı yeryüzünün halîmliği ve yavaşlığı bütün kahr-ı ilâhî oldu. Kārûn'u ve onun hazînesini dibine götürdü. Ya'nî Kārûn'un hazînesinin bulunduğu mahal çöktü ve yerin dibine geçti.

لقمهٔ را كه ستون اين تنست   دفع تيغ جوعنان چون جوشنست

2188. *Bir lokma ki bu cismin direğidir. Sizin açlığınızın kılıcının def'ine zırh gibidir.*

"Cevşen", eski zaman harblerinde kılıç darbesinden cismi muhâfaza için demir halkalardan yapılmış olan zırhlı cekettir. Ya'nî, yeryüzünün çöküp Kārûn'u yutmasına taaccüb etme! Bu bir lokma gıdâ ki, bu cismin sütûnu ve direğidir ve cismin ayakta durup gezmesine sebeb olur. Kılıç gibi kesip cismi helâk edici olan sizin açlığınızın def'i husûsunda bir zırh gibidir. Bu hâl arzın çökmesinden daha acîbdir. Fakat bu gıdânın cisimde kuvvet ve hayât olması, âdet olup alışıldığı için o kadar taaccüb olunmaz. Maahâzâ tabakātü'l-arz âlimleri arzın çökmesine de taaccüb etmezler. Zîrâ âlem-i tabîatte mümkin bir şeydir. Onların taaccübü ve efkârı Kārûn'a cezâ olarak arzın çökmesindedir. Halbuki basar-ı basîreti açık olanlar bu gibi hâdisâttan ibret alarak, bunu tesâdüfât-ı tabîiyyeye haml etmezler. Bu beytin ikinci mısrâ'ı Hind nüshalarında دفع تيغ جوع نان چون جوشن است sûretindedir, ya'nî "Açlık kılıcının def'ine ekmek zırhlı libâs gibidir" demek olur.

چونکه حق قهری نهد در نان تو　　　چون خناق آن نان بگیرد در گلو

2189. *Vaktâki Hak senin ekmeğine bir kahır koyar, o ekmek hunâk gibi boğazı tutar.*

"Hunâk", kanın galebesinden hâsıl olan bir hastalıktır ki, boğazı sıkıştırır ve insan yutkunamaz. Ya'nî, Hak Teâlâ hazretleri her ne vakit senin cismine kuvvet ve hayat olan ekmeğe kahrını koyar ve kahrı ile tecellî ederse, o ekmek hunâk marazı gibi senin boğazında kalıp seni boğar, yutkunamazsın.

این لباسی که ز سرما شد مجیر　　　حق دهد او را مزاج زمهریر

2190. [2172] *Bu bir libâs ki, soğuktan hıfz edici oldu, Hak ona zemherîr mizâcını verir.*

Hak Teâlâ eğer kahrı ile tecellî etmek murâd ederse, seni soğuktan saklayan elbisene zemherî mizâcını ve tabîatini verir ve seni üşütür.

تا شود بر تنت این جبهٔ شگرف　　　سرد همچو یخ گزنده همچو برف

2191. *Hattâ bu büyük cübbe senin cismin üzerinde buz gibi, kar gibi zarar verici soğuk olur.*

تا گریزی از وشاق واز حریر　　　زو پناه آری بسوی زمهریر

2192. *Nihâyet vaşâktan ve ipekten kaçarsın. Zemherîr tarafına ondan penâh getirirsin.*

"Vaşâk", "vaşak", derisinden kürk yapılan bir hayvanın ismidir. Kürküne de "vaşak" derler. Ya'nî, Hak kahrıyla tecellî ettiği vakit, vaşak kürk ve ipek libâs seni o kadar üşütür ki, zemherî soğuğu onun yanında sıcak kalır. Binâenaleyh o kürkü ve elbiseyi atıp zemherî tarafına ilticâ edersin.

تو دو قلّه نیستی یك قلهٔ　　　غافل از قصهٔ عذاب الظلهٔ

2193. *Sen iki kulle değilsin, bir kullesin. Azâb-ı zullenin kıssasından gâfilsin.*

"Kulle", dağ başı, her bir şeyin yukarısı, insanın başı, büyük testi ma'nâlarınadır. Burada "iki kulle"den murâd, cisim ve rûhtur. Ve "bir kulle"den murâd, yalnız cisimdir. "Zulle", gölgelik ma'nâsınadır. "Azâb-ı zulle"den murâd, sûre-i Şuarâ'da mezkûr فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ (Şuarâ, 26/189) ya'nî "Kavmi Şuayb (a.s.)ı tekzîb ettiler. Onları zulle gününün azâbı yakaladı" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan azâbdır. İcmâli budur ki: Medyen tarafında sâ-

kin olan Şuayb (a.s.) kavmini Hakk'a ve adle da'vet etti. Muhâlefet ettiler. Hak Teâlâ onların üzerine bir hafta şiddetli sıcaklar musallat etti. Kuyularının ve çeşmelerinin suyu kurudu. Evlerine kaçtılar, orada da duramadılar. Ormanlara kaçtılar. O esnâda havada bir kara bulut zâhir oldu. Sevinip bu bulutun gölgesi altına toplandılar. Bu buluttan yıldırımlar yağmaya başladı. Yanıp helâk oldular. Beyt-i şerîfin hulâsa-i ma'nâsı: Ey kimse! Sen iki kulle değilsin. Ya'nî hem rûhun ve hem de cismin kullelerinden bakıcı bir hâlde değilsin. Belki yalnız cisim kullesinin tepesinden his gözüyle bakıcısın. Rûh gözün muattaldır ve cisminin his gözü fa'âldir. Binâenaleyh bu âlem-i sûrette his gözün ile ancak her vakit görmeye alıştığın şeyleri görürsün; ve bunların hâricinde Hakk'ın başka tecellîleri olamayacağını zannedersin. Rûh gözün kapalı olduğu için azâb-ı zulleden gâfilsin. Meselâ Hak Teâlâ azgın bir kavmin beldesini ve kendilerini fırtına ve seylâb ve zelzele gibi hâdisât-ı tabîiyye ile harâb ve helâk eder. Sen dersin ki: Bunlar olağan şeylerdir. Ahvâl-i tabîiyye îcâbındandır. Elyevm, hafriyât netîcesinde yer altında kalan şehirler ve tahaccür eden insan cesedleri bulunuyor. Bunlar bu kadar derin yerlere böyle hey'et-i umûmiyyesi ile niçin ve nasıl gömülmüşlerdir? Rûh gözün kapalı olduğu için bunlardan ibret alamıyorsun. Ancak his gözünün verdiği hüküm ve ma'lûmât ile iktifâ ediyorsun. Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Enbiyâ'da وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ (Enbiyâ, 21/11) ya'nî "Biz zâlim olan çok karye ahâlîsini kırıp helâk ettik. Onlardan sonra yerlerine başka kavimler peydâ ettik" buyurur. Ve diğer bir âyette de bu hâllere nazar-ı ibretle bakılmak için Hak Teâlâ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ (Nahl, 16/36) ya'nî "Bak, enbiyâyı tekzîb edenlerin âkıbeti nasıl oldu?" buyurur.

امر حق آمد بشهرستان و ده خانه و دیوار را سایه مده

2194. *Hakk'ın emri, hâneye ve duvara "Gölge verme!" diye şehristâna ve köye geldi.*

Hak Teâlâ Şuayb (a.s.)ın kavmine azâb etmek murâd ettiği için, o kavmin şehirlerinde ve köylerinde güneşin harâretine karşı gölge veren evlere ve duvarlara "Gölge vermeyin!" diye emir verdi.

مانع باران مباش و آفتاب تا بدان مرسل شدند امت شتاب

2195. *Yağmura ve güneşe mâni' olma! Nihâyet ümmet acele o mürsel tarafına gittiler.*

Ya'nî Hak Teâlâ, "Ey evler ve duvarlar! Yağmurun ve güneşin harâretinin nüfûzuna mâni' olmayın!" diye emir verdi. Bu belâyı gören o kavim, muhâlefette devâmın helâklarına sebeb olacağını anladılar ve nihâyet kendilerine peygamber olarak gönderilmiş olan Şuayb (a.s.)a acele gittiler.

که بمردیم اغلب ای مهتر امان　　　باقیش از دفتر تفسیر خوان

2196. *Dediler ki: "Ey büyük emân! Biz ağleb olarak öldük..." Onun bâkîsini tefsîr kitâbından oku!*

Dediler ki: "Ey büyük peygamber! Bize bu belâdan emân ve halâs ver! Yoksa biz ağleb, ya'nî yüzde doksan nisbetinde öldük gittik." Bu kıssanın bâkîsini sen tefsîr kitâblarından oku ve bundan anla ki, Hak Teâlâ esbâb-ı tabîiyye ve mâddiyyesi ile bir kavme azâb etmek murâd ettiği vakit, o esbâbın def'ine âid olan tedbîrlerin hiçbirisi müessir olmaz. Belki o ittihâz olunan tedbîrler dahi esbâb-ı azâba inkılâb eder.

چون عصا را مار کرد آن چُستْ دست　　　گر ترا عقلیست آن نکته بسست

2197. *O eli çevik mâdemki asâyı yılan yaptı, eğer senin aklın var ise o nükte kâfîdir.*

Ya'nî, o eli çevik ve çabuk olan Mûsâ (a.s.) maddiyâttan hiçbir şeyi kullanmaksızın mâdemki elindeki asâyı ve bir deyneğin parçasını yılan yaptı, eğer senin aklın var ise, anlarsın ki, bir nizâm üzere gittiğini görmeye alıştığımız esbâb-ı tabîiyyenin ind-i ilâhîde hiçbir te'sîri ve kıymeti yoktur. Hak Teâlâ murâd ettiği vakit, o esbâb perdesi arkasından bizim görmeye alışmadığımız birtakım hâdisâtı ızhâr eder. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 62. faslında bu ma'nâyı tavzîhan şöyle buyururlar:

"Esbâbın kâffesi Hakk'ın dest-i kudretinde bir kalem gibidir. Muharrik ve muharrir Hak'tır. O istemedikçe kalem hareket etmez. İmdi, sen kaleme nazar edip, "Bu kaleme bir el lâzımdır" dersin. Kalemi görüp onu tahattur edersin. Fakat onlar dâimâ eli görüp "Bu ele bir kalem de lâzımdır" derler. Belki elin güzelliğinin mütâlaasından dolayı kalemin mütâlaasına lüzûm görmezler ve "Böyle bir el kalemsiz olmaz" derler. Bir mahaldeki kalemin lezzet-i temâşâsı sebebiyle onlar için nasıl temâşâ-yı kalem kaydı olur? Sen arpa ekmeğinden lezzet bulduğun cihetle, buğday ekmeği hâtırına bile gelmiyor. Hiç onlar buğday ekmeği varken arpa ekmeğini yâd ederler mi? Senin için zemîne zevk bahş eden âsumâna meylin yoktur. Halbuki mahall-i zevk âsumân-

dır ve yeryüzü hayâtı âsumândan ahz eder. Ehl-i âsumân hiç yeryüzünü yâd ederler mi? Sen şimdi hoşlukları esbâbdan görme! Ve o ma'nâlar esbâb içinde müsteârdır. Zîrâ Dârr ve Nâfi' Hak'tır. Mâdemki darr ve nef' Hak'tandır, o hâlde niçin esbâba yapışmış kalmışsın?"

تو نظر داری ولی امعانش نیست　　چشمهٔ افسرده است و کرده ایست

2198. *Senin nazarın vardır, fakat onun im'ânı yoktur. Donmuş çeşmedir ve tevakkuf etmiştir.*

"İm'ân", if'âl bâbından, "suyu akıtmak" demektir. Sülâsîsi "ma'n"dir (*Kāmûs*). "İst", durmak ma'nâsına olan "îstâden" masdarından "tevakkuf" demektir. "Kerde", "kerden" masdarından ism-i mef'ûldür. Ya'nî, evet, senin cismânî ve his gözün vardır; ve bu göz bir çeşmenin zâhirî olan binâsına benzer. Fakat o his gözü çeşmesinde onun akıcı suyu olan rûh-ı insânînin bakışı yoktur. Binâenaleyh bu his gözü donmuş bir çeşmedir ve rûh-ı insânînin bakışı tevakkuf etmiştir. Bu sebeble esbâb-ı mâddiyye perdeleri arkasında olan ahvâli göremez. Gördüğü fevkalâde hâdisâtı maddiyât ve esbâb sâhasına hasr etmeye çalışır.

زین همی گوید نگارندهٔ فکر　　که بکن ای بنده امعان نظر

2199. *Bundan dolayı fikirleri nakş edici derler. Ey bende! İm'ân-ı nazar et!*

"Fiker", "fikr"in cem'i. Ya'nî, elbette senin gözün donmuş bir çeşme hâlinde bulunduğu için, kalb-i beşerde fikirleri yaratıp nakş edici olan Hak Teâlâ hazretleri, "Ey kulum! His gözünün çeşmesinden su gibi berrâk olan rûhunun nazarını akıt!" buyurur. Nitekim sûre-i Rûm'da فَانظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَةِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (Rûm, 30/50) ya'nî "Allâh'ın rahmetinin eserlerine nazar-ı im'ân ile bak! Öldükten sonra yeryüzünü nasıl diriltir? Muhakkak ölüleri de böyle dirilticidir. Ve o her bir şeye kādirdir" buyurulur. Ve kezâ sûre-i Kasas'ta فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ (Kasas, 28/40) ya'nî "Zâlimlerin âkıbeti nasıl olduğuna nazar et!" buyurulur.

آن نمی‌خواهد که آهن کوب سرد　　لیك ای پولاد بر داود گرد

2200. [2182] *Onu istemez ki, soğuk demiri döv! Fakat ey çelik, Dâvûd etrâfında dolaş!*

"Soğuk demiri dövmek"ten murâd, suver-i âlemin ma'nâlarından gāfil olarak yalnız his gözüyle bakmak ve maddiyyâttan başka bir şey görmemek-

tir. Ya'nî, ey cismânî kimse! Hak Teâlâ hazretleri soğuk demir dövmek kabîlinden olan bakışı istemez. Eğer sen, "Ben eşyâya baktığım vakit maddiyyâttan başka bir şey görmüyorum" der isen, ey çelik gibi kalbi katı olan maddî efendi! Biz de sana cevâben deriz ki: Dâvûd (a.s.) meşrebinde olup, o demir ve çelik gibi kalbini yumuşatacak olan insân-ı kâmilin etrâfında dolaş ve onun sohbetinde bulun ki, bu his gözünün çeşmesinden berrak su gibi olan rûhunun nazarını akıtsın!

تن بمردت سوی اسرافیل ران　　　دل فسردت رو بخورشید روان

2201. *Cismin öldü ise İsrâfîl tarafına sür! Kalbin dondu ise rûhun güneşine git!*

Hak Teâlâ her bir maksadın husûlü için bir sebeb koymuştur. Eğer cismin ölecek derecede hasta ise, İsrâfîl (a.s.) meşrebinde olan bir mâhir doktor tarafına koş! Zîrâ o vâkıfâne tedâvîsi ile ölü mesâbesinde olan cismini diriltir. Ve eğer kalbin donmuş ise, rûh-ı insânînin güneşi olan insân-ı kâmile git ki, kalbin yumuşasın ve rûh-ı insânîn kuvvet bulsun! Bu ma'nâ bir vecihtir. Birinci mısrâ'daki "İsrâfîl"den murâd dahi, insân[-ı kâmil] olmak câizdir. Zîrâ insân-ı kâmil zâhirde ve bâtında tasarruf sâhibidir; ve onların tasarrufları ile cisimlerdeki hastalıklar dahi mündefi' olur. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'daki şu vak'a bu ma'nâyı isbât eder:

"Ashâbın ekâbirinden bulunan Mevlânâ Fahreddîn-i Sivâsî (rahimehu'llâh) hummâ-yı muhrikaya tutulup, bir müddet esîr-i firâş oldu; ve etıbbâ onu tedâvîden âciz kaldılar. Hz. Hudâvendigâr iyâdetini teşrîf edip, emir buyurdu. Soyulmuş sarmısak getirdiler. Dövüp kaşık ile ona verdiler. Etıbbâ hastaya sarmısak verildiğini işitince onun sıhhatinden ümîdlerini kestiler. Lutf-ı Hudâ o gece terledi. Sıhhat bulmaya başladı. Etıbbâ bunu müşâhede edince: "Bu hâl kāide-i tıbba ve kānûn-ı hikmete müstenid değil, belki hikmet-i ilâhîdir!" dediler."

در خیال از بس که گشتی مکتسی　　　نك بسوفسطائیٔ بد ظن رسی

2202. *Çoktandır ki hayâl içinde müktesî oldun, işte kötü zanlar Sofistâî'ye erişti̇ler.*

"Müktesî", giyinici demektir. "Sofistâiyye", Yunan feylesoflarından bir tâifenin ismidir. Bunlar üç sınıftır. Bir sınıfına "İnâdiyye" derler. Bunlar hakāyık-ı eşyânın sübûtunu inkâr ederler. Diğerine "İndiyye" derler. Bunlar da derler ki: Hakāyık-ı eşyâ vardır, fakat aklın i'tibâriyledir. Eğer akıl bir şe-

yi cevher i'tibâr ederse cevher ve araz i'tibâr ederse arazdır. Üçüncüsüne "Lâ-edriye" derler. Bunlar da derler ki: Eşyânın sübût ve adem-i sübûtunda şekk ederiz; ve bu şekkimizde de şekk ederiz. 1. cildin 556 numarasına müsâdif olan, از سبب سوزیش من سودائیم . در خیالاتش چوسوفسطائیم [ya'nî "Ben onun sebebi yakıcılığından hayrânım; ve onun hayâlâtında da Sofistâîler gibiyim"] beytinde de bu îzâhât geçti. Ya'nî, bu suver-i âlem ki baştan başa hayâldir, fakat bu hayâl içinde bir hakîkat mevcûddur. Ey maddî efendi! Sen bu cilveger olan hakîkatten gāfil oldun ve çoktandır ki, bu hayâllere müteallık olan fikirleri giyindin. Binâenaleyh işte bu fikirlerin ile hakāyıkı inkâr eden veyâ şek ve şübhe içinde bulunan Sofistâiyye tâifesine eriştin ve onların sınıfina girdin. Evet, bu esbâb-ı zâhiriyye hayâldir. Fakat bu esbâbın muharriki Hak'tır ki, o vücûd-i hakîkî hakîkatü'l-hakāyıktır. Nitekim Mevlânâ Câmî (k.s.) hazretleri bir rubâîlerinde şöyle buyururlar:

سوفسطائی که ازخرد بی خبرند — گوید عالم خیال اندرگذرند

آری عالم همه خیالست ولی — پیوسته درو حقیقتی جلوه گرست

"Sofistâî ki, akıldan bî-haberdirler, derler ki: Suver-i âlem geçitte olan birtakım hayâldir. Evet, âlem bütün hayâldir, fakat dâimâ onlarda cilveger olan bir hakîkat vardır."

او خود از لب خرد معزول بود — شد ز حس محروم و معزول از وجود

2203. *O muhakkak aklın içinden ma'zûl oldu. Histen mahrûm ve vücûddan ma'zûl oldu.*

O Sofistâiyye tâifesi aklın içinden ma'zûl oldu. His ve idrâk-i hakîkîden mahrûm ve vücûd-i hakîkî-i Hak'tan ma'zûl oldu. Yalancı ve hayâl olan maddiyyâta ve esbâba yapışıp kaldı da o madde ve esbâb perdeleri arkasındaki vücûd-i hakîkîyi idrâkten mahrûm kaldı. Halbuki bu suver-i mâddiyyât o vücûd-i hakîkî deryâsının hayâl mesâbesinde olan dalgalarından ve köpüklerinden başka bir şey değildir.

هین سخن خا نوبت لب خاییست — گر بگویی خلق را رسواییست

2204. *Âgâh ol, söz çiğneyici! Dudak çiğneyicilik nevbetidir. Eğer söyler isen halka rüsvâylıktır.*

Bu beyt-i şerîfte Hz. Pîr efendimiz zât-ı şerîflerine hitâb buyururlar. Ya'nî, ey hakāyık ve esrâr-ı ilâhiyyeye müteallık sözleri çiğneyici ve remz

ve işâretle söyleyici olan Mevlânâ! Bu bahis gāmız ve nâzik olan vahdet-i vücûd bahsidir. Binâenaleyh idrâkleri nâkıs olanlara karşı dudak çiğneyicilik ya'nî susuculuk nöbeti gelmiştir. Eğer fazla tafsîlâta başlayıp söyler isen, halk anlayamazlar ve anladıklarını zannedip, hezeyâna başlayarak rüsvây olurlar. Nitekim bu vahdet-i vücûd esrârını yanlış anlayanlar türlü türlü dalâletlere düşerek dîn ve ahlâk nâmına kendilerinde hiçbir şey kalmamış ve insanlık nazarında rezîl ve rüsvây olmuşlardır. Binâenaleyh bu esrâra vukūf için evvelen his gözü çeşmesinden berrak su gibi olan rûhun nazarını akıtmak lâzımdır.

چیست امعان چشمه را کردن روان　　چون ز تن جان رفت گویندش روان

2205. *İm'ân nedir? Çeşmeyi akıcı etmektir. Vaktâki tenden cân gitti, ona revân derler.*

"İm'ân"ın lügat ma'nâsı nedir? Çeşmeyi akıcı etmektir. Cân cisimden kendi aslına akıp gittiği için ona "rûh-ı revân" derler.

آن حکیمی را که جان از بند تن　　باز رست و شد روان اندر چمن

2206. *O bir hakîmin ki cânı cisim bağından tekrâr kurtuldu ve çemene revân oldu.*

دو لقب را او بر این هر دو نهاد　　بهر فرق ای آفرین بر جانش باد

2207. *O bunun her ikisine, fark için, iki lakab koydu. Ey kimse! Onun cânına âferîn olsun!*

Ya'nî, cânı cisim kaydından ve bağından tekrâr kurtulup, rûhâniyet çemenzârına akıcı olan bir hakîm, insanda olan iki cânı birbirinden ayırmak için bu her ikisine iki lakab koydu. Birisine "rûh-ı hayvânî" ve diğerine de "rûh-ı revân" dedi. Bu feylesof bu tefrîki güzel yaptı. Onun cânına âferîn olsun! Bu beyitlerdeki "hakîm"den murâd, Ankaravî hazretlerine göre ibtidâ rûh-ı hayvânî ile rûh-ı revânı ayırıp ad koyan hakîm ve feylesoftur ve ismi meçhûldür. Fakat Hind şârihlerinden Muhammed Efdal ve Abdülfettâh hazretlerine göre bu hakîm, feylesofların şeyhi bulunan Ebû Alî Sînâ'dır. Zîrâ Ebû Alî Sînâ *Mi'râciyye* ismindeki risâlesinde nefs-i nâtıkaya "revân" ve rûh-ı hayvânîye dahi "cân" isimlerini vermiştir. Şu hâlde Hz. Pîr efendimiz Ebû Alî Sînâ'nın rûh-ı insânî ile rûh-ı hayvânî arasındaki farkı bu sûretle beyân etmiş olmasını tahsîn buyurmuştur.

Ma'lûm olsun ki, rûh-ı hayvânîde bütün insanlar ve hayvanlar müşterektir. Fakat rûh-ı insânîde hayvanlar müşterek değildir. Zîrâ rûh-ı insânînin hâssası im'ândır; ve "im'ân", suyu akıtmak ma'nâsına geldiği gibi, gördüğü şeye dikkat etmek ve tedkîk etmek ma'nâsına da müsta'meldir. Rûh-ı hayvânîde ise bu hâssa yoktur.

در بیان آنکه بر فرمان رود. گر گلی را خار خواهد آن شود

2208. *Onun beyânındadır ki, fermân üzere gider. Eğer bir gülü diken istese o, olur.*

O rûh-ı revân hakkındaki hulâsa-i beyân odur ki: Onun gidişi Hakk'ın fermânı ve şer'i üzerinedir. Rûh-ı hayvânînin gidişi ise böyle bir fermân ve şer' ile mukayyed değildir. Nitekim hayvanlar arasında adl ile zulüm ve hak ile haksızlık kāidelerine riâyet cârî değildir. Hakk'ın fermânı üzerine yürüyen bu rûh-ı revân, eğer bir gülün diken olmasını isterse, o gül diken olur. Bundan anlaşılır ki, efrâd-ı beşer arasında rûh-ı insânîsi fa'âl olanlar ancak enbiyâ ve evliyâdır. Mütebâkîsi rûh-ı hayvânînin fa'âliyeti altında zebûndur.

معجزهٔ هود علیه السلام در تخلیص مؤمنان امت بوقت نزول بلا

Belânın nüzûlü vaktinde ümmetin mü'minlerinin tahlîsi emrinde Hûd (a.s.)ın mu'cizesi

مؤمنان از دست باد ضایره جمله بنشستند اندر دائره

2209. *Mü'minler zarar verici olan rüzgârın elinden hep o dâire içinde oturdular.*

Ya'nî, Âd kavmi, kendilerine peygamber olarak gönderilen Hûd (a.s.)a muhâlefet ettiler. Hak Teâlâ onların üzerine azâb göndereceğini Hûd (a.s.)a vahy etti. O hazret dahi kendisine tâbi' olan mü'minleri bir yere toplayıp onların etrâfına bir dâire çizdi. Vaktâki yedi gece ve sekiz gün şiddetle esen azâb fırtınası başladı ve muhâlifleri yerlere çarpıp helâk ve meskenlerini harâb et-

ti. Fakat bu zarar verici olan fırtına, o dâire içinde bulunan mü'minlere dokunmadı ve onlar bu azâbdan hâriç kaldılar. Bu kıssa yukarıki beyte merbûttur. Orada "Hakk'ın fermânı üzerine yürüyen rûh-ı revân, eğer bir gülün diken olmasını isterse, o gül diken olur" buyurulmuş idi ki, bu hâl, enbiyâdan mu'cize ve evliyâdan kerâmet olarak sâdır olur. Bu kıssada Hûd (a.s.)ın fermân-ı ilâhî üzere yürüyen rûh-ı revânının bir dâire içinde mü'minleri muhâfaza etmesi de bu kabîlden olduğuna işâret buyurulur.

باد طوفان بود و کشتی لطف هو   بس چنین کشتی و طوفان دارد او

2210. [2192] *Rüzgâr tûfân ve "Hû"nun lutfu gemi idi. Onun böyle çok gemisi ve tûfânı vardır.*

"Tûfân", yağmur ve su gālib olup her şeyi örtmeye derler. Ba'zan gece karanlığına da derler. Burada müstevlî olan belâdan ve Hakk'ın tecellî-i kahrîsinden kinâyedir. Ya'nî, o şiddetli rüzgâr bir tûfân ve bir belâ-yı müstevlî ve bir tecellî-i kahrî idi. O tûfânın gemisi dahi, hüviyyet-i ilâhiyyenin tecellî-i lutfîsi idi. Hak Teâlâ'nın böyle çok kahır tûfânları ve lutuf gemileri vardır.

پادشاهی را خدا کشتی کند   تا بحرص خویش بر صفها زند

2211. *Hudâ bir pâdişâhı gemi yapar. Hattâ kendi hırsı ile saflar üzerine çarpar.*

Meselâ, Hak Teâlâ bir pâdişâhı ve bir reîs-i hükûmeti kahrına karşı lutfunun bir gemisi yapar. Hattâ o pâdişâh, riyâsete olan hırsı sebebiyle, düşman saflarına hücûm eder ve düşmanın tûfân-ı tecâvüzâtını men' eder.

قصد شه آن نی که خلق ایمن شود   قصدش آنکه ملك گردد پای بند

2212. *Şâhın kasdi o değildir ki, halk emîn ola! Onun kasdi odur ki, mülk ayakbağı ola!*

Fakat hükümdârın bu muhârebelerdeki kasdi zâhirde her ne kadar memleket halkının malının ve cânının ve ırz ve nâmûsunun emniyet altında bulunması ise de, bunun iç yüzü tedkîk olunursa, anlaşılır ki, onun kasdi mülk ve riyâset ayağının bağı olmaktır. Ya'nî, o hükümdâr bu fedâkârlığı, elimden mülk ve riyâset gitmesin ve ezvâk-ı nefsâniyyemi kemâl-i hürriyetle icrâ edeyim, diye yapar. Onun fedâkârlığı, şâhlığı ve makām-ı riyâseti kaybetmek korkusundan dolayıdır. Fakat netîcede o hükümdâr halkı düşmanın tûfân-ı tecâvüzünden kurtaran Hakk'ın bir lutuf gemisi olmuş olur.

آن خَراسی می‌دود قصدش خلاص   تا بیابد او ز زخم آن مَناص

2213. *O değirmene mensûb, koşar. Onun kasdi halâstır, tâ ki o onun zahmetinden kaçacak yer bula!*

"Harâs", büyük değirmen. Âhirindeki "yâ", nisbet içindir. "Büyük değirmene mensûb olan hayvân" demek olur. "Menâs", kaçacak yer ve kaçmak ve geri durmak, ma'nâsınadır. Ya'nî, bir değirmeni çeviren hayvân o değirmen etrâfında koşar durur. Hayvânın kasdi o değirmeni döndürmek zahmetinden kurtulmak ve kaçmaktır.

قصد او آن نی که آبی بر کشد   یا که کُنْجِدْ را بدان رَوْغَن کند

2214. *Onun kasdi o değildir ki, bir su çeke yâhud susamı o sebeble yağ yapa!*

"Küncid", Arabça "ânzerût" [:anzarot] dedikleri bir susamın adıdır. Göz tedâvîsi ve sakalları temizlemekte fâidelidir. Yüzdeki çillere ve vücûddaki bene de ıtlâk olunur (*Şemsü'l-Lügāt*).Yağ çıkarılan susam ma'nâsınadır (*Gıyâsü'l-Lügāt*). Ya'nî, değirmen veyâ bostan dolabı etrâfında koşan bir hayvanın kasdi kuyudan su çekmek veyâhud bu dönme sebebiyle susamdan yağ çıkarmak değildir. Onun bu kasdi zımmında başka fâide husûle gelir ve kahır netîcesinde lutuf hâsıl olur.

گاو بشتابد ز بیم زخم سخت   نی برای بردن گردون و رخت

2215. *Öküz şedîd zahm korkusundan acele koşar. Arabayı ve yükü götürmek için değildir.*

Arabaya koşulan öküzün kasdı arabayı çekmek ve yükü taşımak değildir. O zavallının kasdı boyunduruk altındaki meşakkatten ve kendisini güden arabacının şedîd darbelerinden kurtulmaktır. O öküzü bu hizmete sevk eden meşakkat ve dayak korkusudur. "Gerdûn", "araba" demektir.

لیك دادش حق چنین خوف و وجع   تا مصالح حاصل آید در تَبَع

2216. *Fakat Hak ona böyle korku ve veca' verdi, tâ ki teba'da maslahatlar hâsıl gele!*

O öküzün böyle koşması netîcesinde fâideli işler vücûda gelmek için Hak Teâlâ ona böyle dayak korkusu ve dayak ve boyunduruk veca'ı ve ağrısı verdi.

همچنان هر کاسبی اندر دکان　　　　بهر خود کوشد نه اصلاح جهان

2217. *Böylece her bir kazanıcı dükkânda ıslâh için değil, kendi için çalışır.*

İşte böylece her bir kazanıcı kimse, açtığı bir dükkânda veyâ fabrikada ıslâh-ı âlem için değil, ancak kendi hesâbına ve kendi menfaati için çalışır. Meselâ bir kimse şeker fabrikası açar. Onun maksadı zengin olup râhat yaşamaktır. Fakat bu maksad zımmında memleket dâhilinde halkın muhtâç olduğu şeker istihsâl olunur ve halkın parası yabancıların ellerine geçmeyip, memleket dâhilinde kalır ve bunun servet-i umûmiyyeye fâidesi olur.

هر یکی بر درد جوید مرهمی　　　　در تبع قائم شده زین عالمی

2218. *Her birisi derd üzerine bir merhem ister. Teba'da bundan bir âlem kāim olmuştur.*

Velhâsıl efrâd-ı beşerden her birisi kendi derdine bir merhem ister ve kendi menfaati için ve muzâyakaya düşmek korkusundan dolayı çalışır. Fakat bu menâfi'-i husûsiyye ve korku zımmında intizâm-ı âlem vücûd bulur.

حق ستون این جهان از ترس ساخت　　　　هر یکی از ترس جان در کار باخت

2219. *Hak bu cihânın direğini korkudan yaptı. Her birisi cân korkusundan dolayı iş içinde oynadı.*

Binâenaleyh Hak Teâlâ bu cihânın direğini ve temelini korkudan yaptı. Her bir kimse aç kalmak ve sıkıntı çekmek ve sefâlet içinde kalıp ölmek korkusundan dolayı sa'y-i mütemâdî içinde türlü türlü fedâkârlıklar yaptı ve oyunlar oynadı. Meselâ kunduracı kendi menfaati için kundura yaptı. Fakat bunun netîcesinde halk ayağına giyecek kundura buldu; ve kezâ ekmekçi kendi menfaati için fırın açtı. Fakat binnetîce halk kolaylıkla yenecek ekmek buldu; ve kezâ mi'mâr para kazanmak için binâlar yaptı. Fakat netîcede şehirler ma'mûr oldu.

حمد ایزد را که ترسی را چنین　　　　کرد او معمار اصلاح زمین

2220. [2202] *Hâlık'a hamd olsun ki, bir korkuyu böyle o yeryüzünün ıslâhının mi'mârı yaptı.*

Ya'nî, Hâlık Teâlâ hazretlerine hamd olsun ki, her bir ferd-i beşerin ve sâir hayvânâtın bâtınına koyduğu bir korkuyu böyle yeryüzünün ıslâhına ve

intizâmına mi'mâr yaptı; ve bu sûretle tecellî-i kahrîsinin zımmında tecellî-i lutfîsi zuhûra geldi.

این همه ترسنده اند از نیك و بد　　هیچ ترسنده نترسد خود ز خود

2221. *Bu cümle iyiden ve kötüden korkucudurlar. Hiçbir korkucu ise kendinden korkmaz.*

Ya'nî, her bir zî-rûha gelen korku kendisinden gelmez. Mutlakā bir korkutucudan gelir. Zîrâ korkan bir mahlûk bir musallit tarafından ya elindeki râhat ve iyiliğin selb edileceğinden veyâhud diğer sûretle bir fenâlık yapılacağından korkar. Ma'lûm olsun ki, iyilik ve kötülük her bir zî-rûhun meşrebine ve telakkîsine tâbi'dir. Bir şey ba'zı mahlûkāt hakkında iyi ve ba'zı mahlûkāt hakkında fenâdır. Meselâ nûr iyi bir şeydir, fakat yarasa kuşu onu fenâ görür ve kaçar. Ve keza necâset fenâ birşeydir, fakat necâset böceği indinde iyidir. Ve keza gül iyi bir şeydir, necâset böceği indinde fenâdır. Ve keza îmân ve irfân itmi'nân ve istirâhat-i kalbe sebeb olduğundan iyi bir şeydir. Fakat münkir indinde fenâdır. Velhâsıl iyinin ve kötünün böyle pek çok misâlleri vardır. Binâenaleyh mahlûkāt kendi meşreb ve telakkîlerine göre böyle nisbî olan iyiden ve kötüden korkarlar; ve bu korku onlara bir korkutucudan gelir

خود حقیقت بر همه حاکم کسیست　　که قریبست او اگر محسوس نیست

2222. *Muhakkak hakîkatte cümle üzerine hâkim bir kimsedir ki, o her ne kadar mahsûs değil ise de karîbdir.*

Ya'nî, muhakkaktır ki, bütün mahlûkāt üzerine hâkim olan Hak Teâlâ hazretleridir ki, mahlûkātını onların kendi telakkîlerine göre iyiden ve kötüden korkutucudur. O korkutucu olan Hak Teâlâ her ne kadar his gözüyle mahsûsen görünmez ise de, her bir mahlûkun hüviyeti olduğundan onlara şâh damarlarından daha yakındır. Nitekim âyet-i kerîmede وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ (Vâkıa, 56/85) ya'nî "Biz o kulumuza sizden daha yakınız. Velâkin siz his gözüyle göremezsiniz" ve diğer bir âyet-i kerîmede وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (Kāf, 50/16) ya'nî "Biz o kulumuza şâh damarından daha yakınız" buyurulur.

هست او محسوس اندر مکمنی　　لیك محسوس حس این خانه نی

2223. *O mekmende mahsûstür. Fakat bu hâne hissinin mahsûsü değildir.*

"Mekmen", pusu yeri ve gizlenecek mahal. Ya'nî, Hak Teâlâ'nın zâtı, bâtının bâtını olduğundan, zâtiyeti cihetinden idrâk olunmaz. Nitekim âyet-i kerîmede لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ (En'âm, 6/103) ya'nî "Zât-ı Hakk'ı basarlar idrâk etmez. O basarları idrâk eder" buyurulur. Binâenaleyh Hakk'ın zâtı, cisim ve rûh mekmeninde, rûh-ı insânînin sıfât ve esmâ-i ilâhiyyeyi idrâki ile hissolunmuştur. Fakat cisim hânesinin rûh-ı hayvânîsi hissi ile mahsûs ve müdrek değildir.

آن حسی که حق بر آن حس مَظْهَرست   نیست حس این جهان آن دیگرست

2224. *O bir his ki, Hak o his üzerinde zâhir olmuştur, bu cihânın hissi değildir, o başkadır.*

"Mazhar", masdar-ı mîmîdir; "zuhûr etmek ve zâhir olmak" ma'nâsınadır. Ya'nî, üzerinde Hakk'ın zuhûr ettiği bir his ki, rûh-ı insânînin hissidir; o his bu âlem-i kesâfetten olan rûh-ı hayvânînin ve bu cismâniyet âleminin hissi değildir. O his başka bir histir. Zîrâ insanlar bu rûh-ı hayvânî hissinde ve bu cismâniyet hâlinde hayvanlar ile müşterektir; ve bu hiss-i hayvânî âlem-i kesâfetten başka bir şeyi idrâk etmez.

حس حیوان گر بدیدی آن صور   بایزید وقت بودی گاو و خر

2225. *Hayvan hissi, eğer o sûretleri göre idi, öküz ve eşek vaktin Bâyezîd'i olurdu.*

"Sûretler"den murâd, sıfât-ı ilâhiyyedir. Zîrâ sıfât zâtın zâhiridir; ve zâhir olan şeye sûret ıtlâkı câizdir. Ya'nî, eğer hayvanın hissi ve rûh-ı hayvânî o sıfât-ı ilâhiyyeyi görebile idi, öküzün ve eşeğin vesâir hayvanların cisim gözleri insanın gözünden daha keskin olduğundan, onların her biri vaktinin Bâyezîd-i Bistâmîsi gibi birer kâmil ve Hakk'ın müşâhedesi mertebesine vâsıl olurlar idi.

آنکه تن را مظهر هر روح کرد   وانکه کشتی را براق نوح کرد

2226. *O ki, teni her rûhun mazharı etti ve o ki, gemiyi Nûh'un Burâk'ı etti.*

"Burâk", merâkib-i ma'neviyyeden bir merkebin adıdır. Sür'at-i seyrinden dolayı yıldırıma teşbîh [olunur.] Burada "merkeb-i necât" murâd buyurulur. "Her rûh"tan murâd, rûh-ı nebâtî, rûh-ı hayvânî ve rûh-ı insânîdir. Ya'nî o Hak Teâlâ kemâl-i kudreti ile insanın cismini rûh-ı nebâtînin, rûh-ı hayvânî-

nin ve rûh-ı insânînin mahall-i zuhûru yaptı; ve o Hak Teâlâ ki, tûfân zamânında gemiyi mü'minler için merkeb-i necât yaptı. Bu beytin mütemmimi âtîdeki beyittir.

گر بخواهد عين كشتى را بجو   او كند طوفان تو اى نور جو

2227. *Eğer isterse ırmakta geminin aynını senin tûfânın yapar, ey nûr isteyici!*

"Cû", ırmak demektir; ve "ırmak"tan murâd, her ân-ı gayr-i münkasimde akıp giden tecelliyât-ı ilâhiyye ile teceddüd-i emsâl içinde bulunan bu vücûdât-ı izâfiyye âlemidir. "Tûfân"dan murâd, tecellî-i kahrî ve "gemi"den murâd, tecellî-i lutfîdir. "Nûr-cû"dan murâd, rûh-ı insânîyi kabûle müstaid olan insandır. Ya'nî, ey bu vücûd-i izâfî âleminin ve ırmağının nûru ve rûhu olan insan! Cismi her türlü rûhun mazharı eden ve gemiyi tûfânda Nûh (a.s.)ın merkeb-i necâtı yapan Hak Teâlâ, eğer isterse, bu vücûd-i izâfî ırmağında geminin ya'nî tecellî-i lutfînin aynını tecellî-i kahrî yapar; ve keza aksi olarak tecellî-i kahrînin aynını da tecellî-i lutfî gemisi yapar. Nitekim 2. cildin 1607 numaralı beytinde حاكمست او يفعل الله مايشاء . اوزعين درد انگيزد دوا ya'nî "O hâkimdir. Allah dilediğini işler. O derdin aynından devâyı peydâ eder" buyurulmuş idi. Görülmez mi ki, çiçek ve kolera ve tifo ve vebâ gibi birtakım marazlar tecellî-i kahrîdir; ve bu hastalıklara karşı olan aşılar ve serumlar tecellî-i lutfîdir; ve bu aşılar o hastalıkların mikropları olup, vücûda aşılanır. Binâenaleyh tûfân gibi olan marazın aynını Hak Teâlâ lutuf gemisi olan ilâç yapmış olur. 2. cildin bu numarasını ta'kîb eden diğer beyitlerde de diğer misâller vardır.

هر دمت طوفان و كشتى اى مُقِلّ   با غم و شاديت كرد او متصل

2228. *Ey mukıll! Senin her demin tûfân ve gemidir. O seni gama ve şâdîye muttasıl etti.*

"Mukıll", fakîr ma'nâsınadır. Ya'nî, ey Hakk'ın tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyesine muhtâç olan insan! Dikkat et! Senin her bir nefesin ve her bir ânın tûfân ve gemi gibidir. Tûfân mesâbesinde olan tecellî-i kahrî seni gama ve gemi mesâbesinde olan tecellî-i lutfî dahi seni şâdîye ve sürûra muttasıl etti.

گر نبينى كشتى و دريا به پيش   لرزه‌ها بين در همه اجزاى خويش

2229. *Eğer gemiyi ve deryâyı önde görmez isen, kendi eczânın cümlesinde titremeler gör!*

Ey insan! Eğer önünde kahır deryâsını ve lutuf gemisini görmez isen, ec-zâ-yı vücûdunun ve a'zâlarının cümlesinde gamdan ve sevinçten titremeleri gör ki, o gam kahır deryâsı ve sevinç ve şâdî lutuf gemisidir.

چون نبیند اصل ترسش را عیون   ترس دارد از خیال گونه گون

2230. [2212] *Vaktâki gözler korkmanın aslını görmeye, türlü türlü hayâlden korku tutar.*

"Tersiş", ism-i masdardır, "korkma" demektir. Ya'nî mâdemki her ânda tecellî eden Hak'tır, seni tecellî-i kahrîsinden korkutan da Hak'tır. Binâenaleyh korkma sana korkutucu olan Hak'tan gelir. Vaktâki bir kimsenin basîret gözleri korkunun aslı olan Hakk'ın tecellîsini görmez, her biri birer hayâlden ibâret olan eşyâ sûretlerinden korkar ve kendisine gelen kahrı o hayâl olan sûretlerden bilir. Fâil-i hakîkî olan Hakk'ı görmez.

مشت بر اعمی زند یك جلف مست   كور پندارد لگد زن اشترست

2231. *Bir çapkın sarhoş, köre yumruk vurur; kör, tekme vuran deve zanneder.*

"Cilf", denî, akılsız, çapkın ve ipsiz sapsız kimse demektir. Ya'nî, bu hâl şuna benzer ki: Meselâ, bir çapkın ve edebsiz sarhoş, bir köre yumruk vurur. Kör bu yumruğu bir devenin tepmesi zanneder. Ba'zı nüshalarda "üştür" yerine "ester" vâki'dir, "katır" demek olur.

زانكه آن دم بانگ اشتر می‌شنید   كور را گوشست آیینه نه دید

2232. *Zîrâ ki o demde devenin sesini işitti, körün aynası kulaktır, göz değildir.*

Körün sarhoşun yumruğunu deve tepmesi zannetmesinin sebebi budur ki: Kör o ân içinde deve sesi işitmiş idi; ve gözü kapalı olduğu için sarhoşu görmemiş idi. Zîrâ körün aynası gözü değil kulağıdır; ve bu düşünce körün bir hayâlidir. İşte bunun gibi Hakk'ın bizzât eşyâyı ihâta ettiğini söyleyen muhakkıkları inkâr ve yalnız ihâta-i ilmiyyeyi iddiâ eden kimseler dahi körler gibi hayâle kapılmışlardır.

باز گوید كور نی این سنگ بود   یا مگر از قبهٔ پر طنگ بود

2233. *Tekrâr kör der: "Hayır, bu taş idi.. Yâhud, gâlibâ ses dolu olan kubbeden idi."*

"Tang", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada mutlak "ses" demektir. Ya'nî, kör yine diğer bir hayâle dalıp der ki: Hayır, bu darbe devenin tepmesi değil

idi.Bir kimse tarafından atılmış taş idi. Yâhud, tın tın ötüp ses veren bir kubbeden düşen taş idi.

این نبود و او نبود و آن نبود　　　آنکه او ترس آفرید اینها نمود

2234. *Bu olmadı ve o olmadı ve şu olmadı. O ki, korkuyu yarattı, bunları gösterdi.*

Ya'nî, körün yaptığı üç türlü hayâlden hiçbirisi değil idi. İşin hakîkati başka idi; ve o korkuyu yaratan Hak Teâlâ hazretleri o köre bu hayâlleri böyle gösterdi.

ترس و لرزه باشد از غیری یقین　　　هیچ کس از خود نترسد ای حزین

2235. *Korku ve titreme muhakkak bir gayrıdan olur. Ey hazîn! Hiçbir kimse kendinden korkmaz.*

Bu beyit yukarıdaki 2221 numaralı beyte merbûttur. Ya'nî, ey hazîn ve gamlı kimse! Bu vücûd-i izâfî âleminde korku ve titreme muhakkaktır ki, bir başkasından olur. Bir korkutan olmadıkça, hiçbir kimse kendinin kendiliğinden korkmaz. Gāfil olan kimse kendisini korkutan o sûreti görür; ve ârif olan kimse ise, o sûret vâsıtasıyla Hakk'ın tecellî-i kahrîsini görür.

آن حکیمك وهم خواند ترس را　　　فهم کژ کردست او این درس را

2236. *O feylesofçuk korkuya vehim ta'bîr eder. O bu dersi eğri anlamıştır.*

Ya'nî, bîçâre feylesof korkuya "vehim" ta'bîr buyurur. Halbuki vehim insanın kendi nefsinde ve zâtında olan bir korkudur ki, bu kuvvet ondan hiçbir ân zâil olmaz. Binâenaleyh korku, vehmin aynı olsa idi, her insan dâimâ korku içinde bulunur ve kendinden korku lâzım gelir idi. Halbuki zâhir bir şeydir ki, korku insana mutlakā bir korkutandan gelir, kendi nefsinden gelmez. Binâenaleyh o feylesofçuk bu korku dersini eğri ve yanlış anlamıştır. Ma'lûm olsun ki, kuvve-i vâhime hakîkatte vücûdu olmayan birtakım şeyleri kendinden peydâ edip, insanın nefsine gösterir. Bunun için âfâk ve enfüs âlemlerini tatbîk eden ulemâ-i muhakkıkîn insanda olan "vehm"i âfâkta olan "şeytan"a misâl tutmuşlardır. Meselâ insan düşmandan korkar.Vehim, aslı olmadığı hâlde bir şahısta düşmanlık tasavvur eder ve bu tasavvurdan dolayı insanın nefsinde bir korku peydâ olur. Fakat bu korku, aslı olsun olmasın, insanın nefsine hâriçte olan bir şahsın düşmanlığından gelir. Vehim hâriçte olan o düşmanlığın korkusunu nefse intikāl ettirmek husû-

sunda ancak bir vâsıtadır. Binâenaleyh vehim korkunun aynı değildir. İşte feylesof bu inceliğe vâkıf olamadığı için korkuyu vehim addedip yanlış bir hüküm vermiştir.

هیچ وهمی بی‌حقیقت کی بود　　　هیچ قلبی بی‌صحیحی کی رود

2237. *Hiçbir vehim ne vakit hakîkatsiz olur? Hiçbir kalb bir sahîhsiz ne vakit gider?*

Ya'nî, hâriçte hakîkati sâbit olmayan bir şeyi kuvve-i vâhime aslâ tasavvur edemez. Meselâ hâriçteki bir şahsın düşmanlığını tasavvur ederse, aslı olsun olmasın, o "düşmanlık" mefhûmu sâbittir; ve kuvve-i vâhime o mefhûmdan münbais olan korkuyu nefs-i insânîye nakl etmiştir. Binâenaleyh vehim ancak hâriçte hakîkati sâbit olan bir şeyi tasavvur edip, insanın nefsine celbeder. Meselâ ortada sağlam para ve geçer akçe olmasa, kalp paranın vücûdu tasavvur olunmaz. Vehmin aslı olmayan bir düşmanlığı tasavvur etmesi de, kalp paranın vücûdu gibidir; ve tasavvur ettiği o düşmanlığın hakîkati dahi sağlam paraya benzer. Zîrâ "düşmanlık" mefhûmu olmasa, vehim onu tasavvur edemezdi.

کی دروغی قیمت آرد بی‌ز راست　　　در دو عالم هر دروغ از راست خاست

2238. *Ne vakit bir yalan doğrusuz kıymet getirir? Her yalan iki âlemde doğrudan kalktı.*

Diğer bir misâl: Ya'nî, doğru sözün vücûdu ve sürümü olduğu için, yalancılar yalanlarını doğruluk nâmına kabûl ettirirler. Binâenaleyh her iki âlemde, ya'nî zâhirde ve bâtında ve sûret ve ma'nâ âleminde olan her bir yalan doğruluktan dolayı revâc buldu ve doğruluk nâmıyla revâc buldu.

راست را دید او رواجی و فروغ　　　بر امید او روان کرد آن دروغ

2239. *O doğruyu revâca ve fürûğa mensûb gördü. Onun ümîdi üzere yalanı revân etti.*

Diğer bir misâl: O yalancı, doğruyu ve doğrunun revâcını ve sürümünü ve parlaklığını ve i'tibârını gördü. Doğru nâmı altında sürülür ümîdi üzerine yalanı ortaya sürdü. İşte kuvve-i vâhime dahi bu yalancıya benzer. Hâriçte doğruluğu ve hakîkati sâbit olan bir düşmanlık korkusunu, aslı olmasa bile, nefs-i insânîye nakleder.

ای دروغی که ز صدقت این نواست　　　شکر نعمت گو مکن انکار راست

2240. [2222] *Ey yalancı ki, bu nevâ sana sıdktandır. Ni'metin şükrünü söyle! Doğruyu inkâr etme!*

"Dürûğî"deki "yâ", nisbet içindir, "yalancı" demektir. "Nevâ"nın birçok ma'nâsı vardır. Burada "revnak" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, ey yalancı! Senin yalan sözünün bu revnakı ve sürümü sana doğrudandır. Bu sıdk yüzünden bulduğun revnak ve sürüm ni'metine şükr et de doğrunun vücûdunu inkâr etme!

از مُفلسف گویم و کژهای او　　　یا ز کشتیهای دریاهای او

2241. *Müfelseften mi ve onun eğrilerinden mi, tekrâr onun deryâlarının gemilerinden mi, söyleyeyim?*

"Müfelsef", ism-i mef'ûldür. "Feylesoflaşmak ve felsefe sâhibi" demektir. Ya'nî, felsefe sâhibinin fikirlerinden ve onun eğri ve yanlış fikirlerinden mi bahs edeyim? Yoksa Hakk'ın tûfân deryâlarıyla lutuf gemilerinden mi, bahsedeyim?

بل ز کشتیهاش کان پند دلست　　　گویم از کل جزو در کل داخلست

2242. *Belki onun gemilerinden ki, o gönül bağıdır. Külden söyleyeyim. Cüz' küllde dâhildir.*

Ya'nî, feylesofu ve onun eğri fikirlerini bırakayım da, Hakk'ın gönül bağlayıcı ve gönlün mahbûbu olan lutuf gemilerinden bahs edeyim. Küll olan vücûdât-ı izâfiyyeden bahs edeyim ki, cüz' mesâbesinde olan feylesofun ahvâli küll olan o vücûdât-ı izâfiyye âleminde dâhildir.

هر ولی را نوح و کشتیبان شناس　　　صحبت این خلق را طوفان شناس

2243. *Her velîyi Nûh ve gemici tanı! Bu halkın sohbetini tûfân anla!*

Bu beyt-i şerîf yukarıki beytin tefsîridir. Ya'nî, her velîyi Nûh (a.s.) meşrebinde ve tûfân deryâlarının bir gemicisi olarak tanı! Ve vücûdât-ı izâfiyye âlemini teşkîl eden bu halkın varlığını ve onlar ile sohbeti bir tûfân mesâbesinde anla!

کم گریز از شیر و اژدرهای نرّ　　　زآشنایان و ز خویشان کن حذر

2244. *Arslandan ve erkek ejderhâdan az kaç! Âşinâlardan ve akrabâdan hazer et!*

"Arslan"dan ve "erkek ejderhâ"dan murâd, insân-ı kâmildir. Zîrâ insân-ı kâmil, sâlikin mevhûm olan benliğini ve enâniyetini parçalar ve yutar. Ya'nî, ey hakîkat tâlibi olan sâlik! Arslan ve erkek ejderhâ mesâbesinde olan insân-ı kâmilden az kaç ve çok vakitlerini onun sohbetinde bulunmak ile geçir; ve ehl-i gaflet olan tanıdığın kimselerden ve akrabândan hazer et!

در تلاقی روزگارت می‌برند   یادهاشان غائبی‌ات می‌چرند

2245. *Telâkîde senin vaktini götürürler. Onların yâdı senin gāibe mensûbunu otlarlar.*

Ya'nî, sen o gāfil ahibbâna ve akrabâna telâkî edip sohbet ettiğin vakit, senin kıymetli vaktini zâyi' ederler ve boş sözler ile seni meşgūl ederler; ve onlara telâkî etmeyip de o gāfilleri hâtırına getirdiğin vakit dahi, onların hayâlleri senin gāibe mensûb olan vâridât-ı rûhâniyyeni otlarlar ve yutarlar. Zîrâ senin iki kalbin yoktur ki, birisi ile Hakk'a ve diğeri ile halka teveccüh edip her biri ile ayrı ayrı meşgūl olasın. Nitekim âyet-i kerîmede sûre-i Ahzâb'da Hak Teâlâ مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِى جَوْفِهِ (Ahzâb, 33/4) ya'nî "Allâh Teâlâ bir adamın içinde iki kalb yaratmadı" buyurulur.

چون خر تشنه خیال هر یکی   از قُف تن فکر را شربت مکی

2246. *Her birinin hayâli susamış eşek gibi, cisim bulutundan fikir suyunu bir emicidir.*

Şârihler "kıf" (قف) kelimesi hakkında türlü türlü mütâlaâtta bulunmuşlardır. Kimi "kıyf" (قيف), kimi "kıhf" (قحف) kelimelerinin muhaffefidir demiştir. Ankaravî hazretleri "Kıf, aslında şerbet seline derler. Burada zarf ma'nâsı murâd olur" buyurmuştur. Fakîr bunu *Kāmûs*'ta ve diğer lügatlerde bulamadım. *Kāmûs*'ta "kuff" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "havada dağ tarzında zuhûr eden yumru ve azîm bulut" ma'nâsı münâsibdir. Beyt-i şerîfte zarûret-i vezn için şeddesiz okunur. "Şerbet", lügatte "bir içim su" ma'nâsınadır. "Şerbet-mekî" vasf-ı terkîbîdir. Âhirindeki "yâ" vahdet içindir. "Bir su içimi" demek olur. Ya'nî, dostlardan ve akrabâlardan her birisinin hayâli susamış eşek gibi cisminin bulutundan senin hakāyıka ve maârife müteallık olan fikirlerinin suyunu bir emicidir. Ya'nî sen onların hayâliyle meşgūl olduğun vakit onların her birinin hayâli تفكروا فى آلاء الله ya'nî "Allâh'ın âlâsında ya'nî sıfât ve esmâsında tefekkür ediniz!" hadîs-i şerîfine ittibâan yapacağın tefekkürâttan seni men' ederler, demek olur.

نشف کرد از تو خیال آن وُشاة　　　شبنمی که داری از بحر الحیات

2247. *O gammâzların hayâli hayat denizinden mâlik olduğun bir şebnemi senden neşf etti.*

"Vüşât", "birinin sırrını diğerine getiren gammâz ve nemmâm" ma'nâsına olan "vâşî"nin cem'idir. "Neşf", suyu ve mâiyâtı sünger gibi kendisine çekmek demektir. "Bahru'l-hayât"tan murâd, insân-ı kâmil olmak münâsibdir. "Şebnem"den murâd, insân-ı kâmilin sohbetinden mübtedî sâlikin kalbine gelen feyzdir. Ya'nî ey sâlik! O gammâz olan dostlarının ve akrabânın hayâli insân-ı kâmilin sohbetinden çiğ tânesi gibi kalbine gelen füyûzât damlalarını senden sünger gibi neşf ederler ve o füyûzâtı onların hayâlleri sebebiyle zâyi' edersin.

پس نشان نشف آب اندر غصون　　　آن بود کان می‌نجنبد در رکون

2248. *İmdi dallarda suyun neşfinin nişânı o olur ki, rükûnda kımıldamaz.*

Eğer bu hayâllerin füyûzât suyunu senden neşf etmelerinin, senin cisim ağacının dallarındaki nişânını ve alâmetini bilmek istersen, bu alâmet odur ki, sende hakîkat tarafına meyil ve rükûn kımıldamaz ve vâki' olmaz olur; ve insân-ı kâmilin sohbetine rağbetin münkesir olur ve onlar seni kendilerine esîr ederler.

عضو حرّ شاخ تر و تازه بود　　　می‌کشی هر سو کشیده می‌شود

2249. *Hürün uzvu yaş ve tâze dal olur. Her tarafa çeker isen çekilmiş olur.*

Zîrâ gâfillere meyilden hür ve âzâd olan kimsenin uzvu ter ü tâze bir ağaç dalı gibidir. Her ne tarafa çekersen o tarafa çekilmiş olur, insân-ı kâmilin vesâyâsına itâat eder.

گر سپد خواهی توانی کردنش　　　هم توانی کرد چنبر گردنش

2250. *Eğer istersen onu sepet yaparsın; onu boynunun çenberi dahi yaparsın.*
[2232]

O tâze dalı istersen kesip biçip bükerek sepet yapabilirsin. O sepeti boynunun çenberi de yapabilirsin. Çünkü elastikiyeti vardır. Fakat kuru dalı bükmek kâbil değildir. Onun elastikiyeti olmadığından derhal kırılır. Nefsâniyet ve cismâniyet âlemine müstağrak olan kimsede dahi böyle ma'nâ elastikiyeti kalmamıştır. Onda serkeşlik ve itâatsizlik vardır.

چون شد آن ناشف ز نشف بیخ خود　　　　ناید آن سویی که امرش می کشد

2251. *Vaktâki nâşif, kendi kökünün neşfinden gitti, o tarafa gelmez ki, onu emir çeker.*

Nâşif, ya'nî insân-ı kâmilin füyûzât suyunu çekici sâlik, vaktâki cismânîlere meyl etmesi sebebiyle, kendi kökü ve esâsı olan rûhunun füyûzât suyunu neşf etmekten ve çekmekten mahrûm oldu, artık insân-ı kâmilin emrinin çektiği o rûhâniyet tarafına gelmez olur ve itâatsizlik eder.

پس بخوان قَامُوا كُسَالَى از نُبی　　　　چون نیاید شاخ از بیخش طبی

2252. *İmdi dal kendi kökünden meme bulmadığı vakit, Kur'ân'dan "Kāmû küsâlâ"yı oku.*

"Tubî", at ve katır gibi hayvanların memesi; ve "tıbî", ıslâh ve lutuf ma'nâsınadır. Âhirindeki "yâ" vahdet içindir, "bir lutuf ve ıslâh" demek olur. Ya'nî, cisim ağacının dalı olan a'zâ kendi kökü olan rûhtan meme veyâhud bir tıb ve lutuf bulmadığı vakit, o evâmir-i ilâhiyye hakkında tenbel olur. Binâenaleyh onun hâli sûre-i Nisâ'da münâfıklar hakkında olan وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالَى (Nisâ, 4/142) ya'nî "O münâfıklar namaza kalktıkları vakit ağır davranarak ve üşenerek kalkarlar idi" âyet-i kerîmesine mutâbık olur. Ya'nî ibâdet-i Hak tarafına istemeyerek tenbel tenbel kalkar ve hazz-ı nefsânî tarafına koşa koşa ve hevesle gider.

آتشینست این نشان کوته کنم　　　　بر فقیر و گنج احوالش زنم

2253. *Bu nişân ateşîndir. Kısa yaparım. Fakîr ve defîne ve onun ahvâli üzerine vururum.*

Bu söylediğim nişân ve alâmet âteşîndir. Binâenaleyh Hakk'a kulluk husûsunda tenbel davrananların içini yakmamak için sözü kısa kesiyorum. Yukarıda kıssasını beyâna başladığım fakîrin ve defînenin ahvâline nakl-i kelâm ediyorum. Ma'lûm olsun ki, yukarılarda dahi îzâh olunduğu üzere "fakîr"den murâd, tâlib-i hakîkat ve "defîne"den murâd, esrâr-ı hakîkattir. Zannolunmasın ki, Hz. Mevlânâ bu kıssayı bıraktı da başka bahislere intikāl buyurdu. Hayır. Bu bahislerin hepsi esrâr-ı hakîkati ve defîneyi bulmak için tâlib-i hakîkate lâzım olan ma'rifet düstûrlarının beyânından ibâret idi. Binâenaleyh *Mesnevî-i Şerîf*'i mülâlaa edenlerin bu bahisleri bu nokta-i nazardan teemmül etmeleri lâzım gelir.

آتشی دیدی که سوزد هر نهال　　　آتش جان بین کزو سوزد خیال

2254. *Bir ateşi gördün ki, her fidanı yakar, cân ateşini gör ki, ondan hayâl yanar.*

Ya'nî, zâhirî olan bir ateşin yeni neşv ü nemâ bulan her bir fidanı yaktığını his gözüyle gördün. Ma'nevî olan cân ateşi, ki aşk-ı ılâhî ateşidir, bir de bu ateşe bak ki, bu ateşten Zât-ı Hakk'ın gayrı olan suver-i eşyâ hayâlleri yanar. Nitekim العشق نار یحرق ما سوی المحبوب ya'nî "Aşk bir ateştir ki, mahbûbun gayrını yakar" denilmiştir.

نی خیال و نی حقیقت را امان　　　زین چنین آتش که شعله زد ز جان

2255. *Candan şu'le vuran böyle ateşten ne hayâle, ne hakîkate emân vardır.*

Candan şu'le vuran böyle bir aşk-ı ilâhî ateşinden ne bu eşyâ-yı kesîfenin suver-i hayâliyyelerine, ne de onların hakāyıkı olan suver-i ilmiyyeye emân ve kurtuluş vardır. Bu aşk ateşinin karşısında hepsi nazardan sâkıt olur. Ancak Hakk'ın vechi ve zâtı bâkî kalır.

خصم هر شیر آمد و هر روبه او　　　كُلُّ شَیْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ

2256. *O her arslanın ve tilkinin hasmı geldi. Onun vechinin gayrı her bir şey hâliktir.*

O aşk ateşi arslan gibi her insân-ı kâmilin ve tilki mesâbesinde olan her bir nefsânî ve nâkıs olan kimsenin taayyünlerinin ve suver-i zâhiriyyelerinin ve suver-i bâtıniyyelerinin hasmı ve düşmanıdır; ve bu aşk suver-i zâhire-i eşyâyı his gözlerinden ve onların hakāyıkı olan suver-i ilmiyye ve ma'neviyyeyi de rûh gözlerinden ıskāt eder. Zîrâ sûre-i Kasas'ta vâki' كُلُّ شَیْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ (Kasas, 28/88) [ya'nî "Her bir şey hâliktir ve yok olucudur; ancak onun vechi ve zâtı hâlik değildir, bâkîdir"] âyet-i kerîmesi mûcibince Hak'ın zâtının gayrı her bir şey hâlik ve zâildir.

در وجوه و وجه او در خرج شو　　　چون الف در بسم در رو درج شو

2257. *Onun vecihlerinde ve vechinde, git harc ol! "Bismi"deki elif gibi git, derc ol!*

"Vücûh"tan murâd, sıfât-ı ilâhiyye ve "vecih"ten murâd, Zât-ı Hak'tır. Birinci hâle "fenâ fi's-sıfât" ve ikinci hâle de "fenâ fi'z-zât" derler. Ya'nî sıfât-ı abdâniyyeni Hakk'ın sıfâtında ve zâtını ve mevhûm olan enâniyetini dahi

Hakk'ın zâtında fânî et ve harc ol! "Bismillâh" (بسم الله) ibâresinde "ism"in (اسم) elifi "bâ" harfi ile "sîn" harfi arasında münderic olduğu gibi, sen de Hakk'ın sıfâtı ve zâtı arasında öylece derc ol! Ve "fenâ fi's-sıfât" ve "fenâ fi'z-zât" mertebelerine vâsıl ol!

چون الف در بسم پنهان کرد وایست　　　هست او در بسم و هم در بسم نیست

2258. *"Bismi"deki elif kendini gizli etti ve durdu. O "bismi"dedir ve hem "bismi"de değildir.*

Ya'nî, o elif harfi "bismi" (بسم) terkîbinde kendini gizli yaptı ve bu gizliliğinde durdu. O elif "bismi" terkîbinde hem vardır ve hem yoktur. Ya'nî ma'nâda vardır ve fakat sûrette yoktur.

همچنین جمله حروف گشته مات　　　وقت حذف حرف از بهر صلات

2259. *Sılalardan dolayı harfin hazfi vaktinde bütün mât olmuş olan harfler böyledir.*

"Sıla", ulaşmak, bitişmek, vâsıl olmak demektir. "Sılât", "sıla"nın cem'idir. Ya'nî, hurûf-ı zâhirenin hepsi sılalar ve bitişmeler için bir harfin hazfi vaktinde böyle mât ve mağlûb olmuştur ve o harfin kendiliği kalmamıştır. Sıfât ve zât-ı ilâhiyyenin birbirine sılaları vaktinde, sâlikin sıfâtı ve vücûd-i abdânîsi dahi böyle mât ve mağlûb olur.

او صله ست و بی و سین زو وصل یافت　　　وصل بی و سین الف را بر نتافت

2260. [2242] *O sıladır. Bâ ve sîn ondan vasl buldu. "Bâ"nın ve "sîn"in vaslı elife pertev atmadı.*

"Bertâften", burada "rûşenâlık ve pertev atmak" ma'nâsınadır. Ya'nî, elif sûretinin gaybûbeti bâ ve sîn harflerinin bitişmesidir. Elif aradan kalkmakla bâ ve sîn birbirine vasl buldu ve bitişti. "Bâ"nın ve "sîn"in böyle birbirine bitişmesi aradaki elife rûşenlik ve pertev atmadı ve elifin gizlenmesine sebeb oldu. Bunun gibi Hakk'ın sıfâtının zâtına olan ittisâli dahi, sâlikin sıfât-ı beşeriyyesinin gizlenmesine sebeb olur.

چونکه حرفی بر نتابد این وصال　　　واجب آید که کنم کوته مقال

2261. *Mâdemki bir harf bu visâli kıvıramadı, vâcib gelir ki, makāli kısa yapayım.*

"Bertâften", burada "bükmek ve kıvırmak" demektir. Ya'nî, mâdemki elif harfi meydanda oldukça "bâ"nın ve "sîn"in birbirine visâlini kıvıramadı ve beceremedi ve bu visâle mâni' oldu ve biz dahi âlem-i kelâmda ve ikilik âleminde halkı irşâd için sıfât-ı abdâniyye ile zâhir olmaktayız. Binâenaleyh burada sıfât ve zâtın ittisâlinden bahsetmeyip susmak pek mühim bir vâcibdir.

چون الف از خود فنا شد مُكْتَنِف   بى و سين بى‌او همى گويند الف

2262. *Vaktâki elif müktenif olarak kendinden fânî oldu, bâ ve sîn onsuz elif derler.*

Ya'nî, vaktâki bu mevhûm olan enâniyet elifi sıfât ve zât hakkında gizlenerek kendinden fânî oldu, bâ ve sîn ile "bismi" denildiği vakit, o elifin kendisi olmaksızın elifi de berâber söylerler.

ما رَمَيْتَ إذْ رَمَيْتَ بى‌ويست   همچنين قال الله از ضمنش بجست

2263. *"Mâ rameyte iz rameyte" onsuzdur. İşte böylece onun zımmından "Kālallâh" sıçradı.*

وَمَا رَمَيْتَ إذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللّهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) ya'nî "Ey Resûlüm! Attığın vakit sen atmadın velâkin Allâh Teâlâ attı" âyet-i kerîmesi mûcibince Resûl-i Ekrem hazretlerinin müşrikler üzerine attığı toprak o hazretin enâniyeti ve vücûd-i mevhûmu olmaksızın vâki' oldu. Zîrâ onların enâniyyet-i beşeriyyeleri Hakk'ın zât ve sıfâtı arasında "bismi" terkîbinde münderic elif gibi idi. O hazretin atmak fiili böyle olduğu gibi, söylemek fiili dahi böyledir. Binâenaleyh Resûl-i Ekrem'in kelâmının arasından "Kālallâh" "Allah söyledi" ma'nâsı sıçradı. Nitekim 4. cildin 2115 numaralı beytinde گر چه قرآن از لب پيغمبر است . هر كه گويد حق نگفت او كافر است [ya'nî "Gerçi Kur'ân peygamberin dudağındandır; her kim "Hak söylemedi" derse o kâfirdir"] buyurulmuş idi. Bu sözlerin delîli nass-ı Kur'ân'dır. Nitekim Ve'n-Necm sûresinde وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْىٌ يُوحَى (Necm, 53/3) ya'nî "Resûl-i Ekrem beşeriyete mahsûs olan hevâ-yı nefsânîden söylemez. Onun sözü ancak Hak'tan vahy olunan bir vahiydir" buyurulur. Bu ma'nâ Resûl-i Ekrem'in vârisi olan insân-ı kâmillerin cümlesi hakkında da vâriddir.

تا بود دارو ندارد او عمل   چونكه شد فانى كند دفع علل

2264. *İlâç mevcûd oldukça o amel etmez. Vaktâki fânî oldu, illetleri def' eder.*

Ya'nî, Hakk'ın zâtında ve sıfâtında fânî olan abdin misâli budur ki: İlâcı terkîb eden müfredât kendi sûretleri üzerinde durdukça, onun hasta üzerine bir ameli ve te'sîri yoktur. Vaktâki o müfredâtın sûretleri dökülüp birbirine karıştırılarak kendi sûretlerinden fânî olur, illetlere te'sîri olur ve emrâzı def' eder. Bunun gibi abdin sıfât-ı beşeriyyesi sıfât-ı rûhâniyyesinde ve sıfât-ı rûhâniyyesi dahi zât ve sıfât-ı Hak'ta fânî olursa, o abd kâmil ve emrâz-ı dalâletin ilâcı olur. Nitekim zât ve sıfât hakkında bu sûretle fânî olan Hz. Pîr cismânîlerin dalâlet ve gaflet marazlarını bu *Mesnevî-i Şerîf* ile tedâvî buyururlar. Mevlânâ Câmî hazretleri bu ma'nâyı âtîdeki beyitte beyân buyururlar:

مثنوی روح الله امراض شد　　　　اشتهای کفررا مقراض شد

"Mesnevî emrâza Allâh'ın revhi ve râhatıdır. Küfür iştihâsını kesmek için makastır."

گر شود بیشه قلم دریا مدید　　　　مثنویرا نیست پایانی امید

2265. *Eğer orman kalem ve deniz mürekkeb olsa, Mesnevî'ye bir nihâyet ümîdi yoktur.*

"Midîd", "mürekkeb" ma'nâsına olan "midâd" kelimesinin imâle olunmuşudur. Ya'nî, eğer ormanlardaki ağaçlar kalem ve denizler mürekkeb olsa, bu *Mesnevî-i Şerîf* yazılmakla biter ve tükenir şey değildir. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'in zâhirini teşrîh ve bâtınını tefsîr eder. Binâenaleyh Kur'ân-ı Kerîm hâssıyetindedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm hakkında Hak Teâlâ sûre-i Lokmân'da وَلَوْ أَنَّمَا فِى الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ (Lokmân, 31/27) ya'nî "Yeryüzünde olan ağaçlar kalem ve bahr-i muhîtten sonra ona imdâd ile yedi deniz dahi mürekkeb olsa, Allâh'ın kelimeleri yazılmakla bitmez idi" buyurur.

چار چوب خشت زن تا خاك هست　　　　می‌دهد تقطیع شعرش نیز دست

2266. *Kerpiç dökücünün çârçûbuna toprak oldukça, onun şiirinin taktî'i de el verir.*

"Çârçûb", tuğla ve kerpiç dökenlerin kullandıkları müstatîlü'ş-şekl kalıbdır. Burada [murâd] dört rükünden, ya'nî sulb, mâyi' gaz ve harâret rükünlerinden mürekkeb olan sûret-i insân ve kâlıb-ı beşerdir. "Hışt-zen", kerpiç dökücü demek olup, sûret-i beşeriyyeyi halkeden Hak Teâlâ'dır. "Taktî'", lügatte parça parça kesmek demektir. İlm-i arûz ıstılâhında şiirin kelimelerini

arûz vezni üzerine taksîm etmek ma'nâsınadır. Ya'nî erkân-ı erbaadan insan kalıbını yaratan Hak Teâlâ toprak, ya'nî bu küre-i arz mevcûd oldukça, o *Mesnevî* şiirinin taktî'i dahi elverir ve hâsıl olur. Ya'nî insanlar kıyâmete kadar bu *Mesnevî-i Şerîf*'i okuyup elfâz ve maânîsi ile meşgûl olur. Bu beyt-i şerîf Hz. Pîr'in kerâmât-i aliyyelerindendir. Zîrâ bugün İngiltere'de üçüncü cildini tab' ettikleri gibi, Almanya'da ve Fransa'da ve İsviçre'de dahi dâru'l-fünûnlarda kemâl-i şevk ile tedrîs olunmaktadır.

چون نماند خاك و بودش جف كند   خاك سازد بحر او چون كف كند

2267. *Vaktâki toprak kalmaz ve onun vücûdunu ceff eder, onun bahri[ni] toprak yapar, köpük gibi eder.*

"Ceff", kuru etmek. Ba'zı nüshalarda "ceff" yerine "haff" vâki'dir, "pejmürde" demektir. Ya'nî, vaktâki efrâd-ı beşerin cism-i hâkîsi mevt-i ıztırârî ile kalmaz ve Hak Teâlâ onun vücûd-i izâfîsini rûhtan arı ve kuru veyâ pejmürde eder, onun vücûd-i hakîkî deryâsı o cism-i hâkîyi toprak kütlesine kalbedip köpük gibi yapar.

چون نماند بيشه و سر در كشد   بيشها از عين دريا سر كشد

2268. *Vaktâki orman kalmaz ve başı içeriye çeker, ormanlar deryânın aynından zâhir olur.*

"Orman"dan murâd, suver-i beşeriyye kütlesidir. Vaktâki orman ağaçlarının kalabalığı mesâbesinde olan suver-i beşeriyye kütlesi mevt-i ıztırârî ile başlarını zuhûrdan butûna çekerler, o giden kütle yerine diğer sûret-i beşeriyye kütlesi ve ormanları vücûd-i hakîkî deryâsının aynından ve zâtından baş çekerler ve zâhir olurlar. Binâenaleyh *Mesnevî*'nin okunması ve taktî'i dahi batından batına ve karndan karna intikāl eder.

بهر اين گفت آن خداوند فَرَجْ   حَدِّثُوا عَنْ بَحْرِنَا إِذْ لَا حَرَجْ

2269. *Bunun için o sürûr sâhibi "Bizim deryâmızdan haber verin, zîrâ harac yoktur" buyurdu.*

Ya'nî, suver-i beşeriyye ormanlarının nesillerinin böyle birbirini ta'kîben vücûd-i hakîkî deryâsından zuhûrlarından dolayı sürûr-ı ilâhî ile mesrûr olan Resûl-i Ekrem Efendimiz حدثوا عنى ولا حرج فرب حامل فقه غير فقيه ورب حامل فقه الى من هو افقه ya'nî "Benden işittiğiniz sözü nâsa haber verin. Ve bu husûsta zahmet

veyâ günâh yoktur. Çok fıkıh hâmili vardır ki, gayr-i fakîhtir; ve kendisinden daha fakîh olan kimseye kadar çok fıkıh hâmili vardır" buyurur. "Ferec", sürûr ve beşâşet ve "harac", darlık ve günâh ve zahmet demektir.

باز گرد از بحر و رُو در خشك نِهْ   هم ز لُعْبَتْ گو که کودك راست بِهْ

2270. [2253] *O denizden dön ve yüzü karaya koy! Yine kukladan söyle ki, çocuk için iyidir.*

"Lu'bet", çocukların oynadıkları bebek ve kukla ma'nâsınadır. Ya'nî, mâdemki bu *Mesnevî*'nin okunması küre-i arzın sonuna kadar devâm edecektir ve o efrâd-ı beşerin pek çoğu da idrâk-i hakāyık ve maânîde çocuk mesâbesinde olup, oyuncaktan ibâret olan bu suver-i âleme mütemâyildir, binâenaleyh ey Mevlânâ! Maânî deryâsından geri dön ve kara mesâbesinde olan bu âlem-i kesâfete ve keserâta teveccüh et! Yine kukladan ve keserât âleminden bahset ki, bu kukla ve oyuncak çocuklar için iyidir.

تا ز لعبت اندك اندك در صبا   جانش گردد با یم عقل آشنا

2271. *Tâ ki, kukladan sabâda azar azar onun cânı akıl deryâsıyla âşinâ ola!*

"Sabâ", çocuklar ile oyun oynamak (*Ahterî*). "Âşinâ", vâkıf olmak ve yüzücü demektir. Ya'nî, âkıbet çocuk ile oynamak vaktinde, o oyundan o çocuğun rûhu azar azar ve yavaş yavaş akıl deryâsında yüzücü olur veyâ akıl deryâsına vâkıf olur. Ondan sonra sûretlerden ma'nâlara intikāl etmeyi öğrenir.

عقل زان بازی همی یابد صبی   گر چه با عقلست در ظاهر اَبِی

2272. *Sabî aklı o oyundan bulur. Gerçi zâhirde akla ebîdir.*

"Ebî", imtinâ' ve serkeşlik edici demektir. Ya'nî, çocuk kendi mertebesi îcâbınca her ne kadar zâhirde büyük adamların aklına karşı serkeşlik edici ise de o çocuk, aklı dembedem oyundan bulur ve oyun oynaya oynaya aklı kemâle gelir.

کودك دیوانه بازی کی کند   جزو باید تا که کل را فَیْ کند

2273. *Deli çocuk ne vakit oyun yapar? Cüz' lâzımdır, tâ ki külle rücû' ede!*

"Fey", burada "rücû' etmek" demektir. Ba'zı nüshalarda "pey küned" vâki'dir, "ta'kîb ede" demek olur. Ya'nî, deli çocuk hiç oyun oynar mı? Zî-

râ çocuklar arasındaki oyunda dahi kendi akıllarına göre bir kāide ve intizâm vardır. Deli olan çocuk ise, bu kāidelere riâyet edemediği için bittabi' çocukların oyunlarına karışamaz ve karışsa da oyunu bozar. Bakılırsa, çocuklarda dahi kendi kāidelerine göre oyun oynamak için cüz'î bir akıl lâzımdır. Binâenaleyh cüz'î bir akıl gerektir ki, gitgide akl-ı külle döne veyâ akl-ı küllü ta'kîb ede. Bunun gibi bu *Mesnevî*'nin hikâyeleri dahi çocuk mesâbesinde olanların ukūl-i cüz'iyyelerine karşı oyuncak menzilesindedir. Ukūl-i cüz'iyyeleri sâlim olanlar, onlardan istifâde edip gitgide akılları kemâle gelir. Fakat *Mesnevî*'nin bu oyunlarına rağbet etmeyip hevâ-yı nefsânîlerine tâbi' olanlar deli çocuk mesâbesindedirler. Onların akl-ı külle rücû'larından ümîd kesilmiştir.

رجوع كردن بقصهٔ قبه و گنج

Kubbe ve define kıssasına rücû' ediş

نك خيال آن فقيرم بى‌ريا عاجز آورد از بيا و از بيا

2274. *İşte o fakîrin hayâli "Gel, gel!"den dolayı beni âciz getirdi.*

Ya'nî, işte esrâr-ı hakîkatin tâlibi olan o fakîrin hayâli, beni yukarıdan beri beyânına çalıştığımız kubbe ve define kıssasının itmâmına "Gel, gel!" diye çağırdı. Benim diğer ma'nâların beyânına teveccühe olan irâdemi selb edip, beni âciz bırakarak bu kıssa tarafına getirdi.

بانگ او تو نشنوى من بشنوم زانكه در اسرار هم راز ويم

2275. *Sen onun sesini işitmezsin, ben işitirim. Zîrâ sırlar içinde onun sırdaşıyım.*

Ey kimse! Sen onun hayâlinin sesini işitmezsin. Fakat merâtib-i vücûd benim nazarımda bulunduğundan, bu mertebe-i hayâlde olan şeyleri görürüm ve seslerini işitirim. Zîrâ bu âlem-i sûretten gizli olan hayâl âleminde onun sırdaşıyım ve onunla berâberim.

طالب گنجش مبین خود گنج اوست　　　دوست کی باشد بمعنی غیر دوست

2276. *Onu definenin tâlibi görme! Muhakkak defîne odur. Dost ma'nâda ne vakit dostun gayrı olur?*

Ey kimse! Sen o fakîri hâriçte olan bir defînenin tâlibi görme! Muhakkak defîne o fakîrin kendisidir. Zîrâ onun istediği defîne kendisinde medfûndur; ve onun hakîkati bu ikilik ve bu sûret âleminde ancak Hak'tır. Binâenaleyh o fakîr kendi hakîkatinin tâlibi ve âşığıdır. Dost-ı hakîkî olan Hak her ne kadar âlem-i sûrette tâlib-i Hak olan abdin gayrı görünür ise de ma'nâda ve hakîkatte ne vakit o dostun ve tâlib-i Hak olan abdin gayrıdır?

سجده خود را می کند هر لحظه او　　　سجده پیش آینه ست از بهر رو

2277. *O her lahza secdeyi kendine ediyor. Aynanın önünde secde yüzden dolayıdır.*

O fakîr her lahza secdeyi ve serfürûyu kendine ediyor. Zîrâ vücûd-ı hakîkî-i Hak halkın aynasıdır ve o aynaya halkın hakāyıkı mün'akistir. Binâenaleyh basar-ı basîretinden perde kalkmış olan bir kimse, vücûd-i Hak aynasına nazar ettiği vakit, kendi hakîkati olan ayn-ı sâbitesini görür; ve ayn-ı sâbite onun mazhar olduğu ismin sûreti olduğundan, Hakk'ın aynasına bakıp secde ettiği vakit, kendisine secde ve serfürû etmiş olur. Nitekim bir kimse, bu âlem-i sûrette bir aynaya baksa kendi sûretini görür. Ma'lûm olsun ki, ehl-i müşâhede üç kısımdır. Birincisine "zü'l-akl" derler. Bunlar halkı zâhir ve Hakk'ı bâtın görürler. Onların indinde Hak, halkın aynası olur. Bu beyt-i şerîfte bu "zü'l-akl" kısmına işâret buyurulur. İkinci kısım "zü'l-ayn"dır. Onlar Hakk'ı zâhir ve halkı bâtın görürler. Onların indinde halk, Hakk'ın aynası olur. Üçüncü kısmı "zü'l-akl ve zü'l-ayn" olan tâifedir ki, bunlar kâmiller ve mükemmillerdir ki, Hakk'ı halkta ve halkı Hak'ta müşâhede edip, bir mertebe ile diğer mertebeden hicâba düşmezler. Bu üç tâifeye işâreten Hz. Şeyh-i Ekber (r.a.) âtîdeki beyti buyururlar:

ففی الخلق عین الحق ان کنت ذا عین　　　وفی الحق عین الخلق ان کنت ذا عقل

و ان کنت ذا عین و عقل فما تری　　　سوی عین شیء واحد فیه بالشکل

"Eğer sen ayn sâhibi isen, halkta Hakk'ın aynı vardır. Ve eğer akıl sâhibi isen, halkın aynında Hak vardır. Ve eğer ayn ve akıl sâhibi isen, onda şekil ile bir şeyin aynının gayrını görmezsin."

گر بدیدی ز آینه او یك پشیز   بی‌خیالی زو نماندی هیچ چیز

2278. *Eğer o aynadan bir hayâlsiz bir pul göre idi, ondan hiçbir şey kalmaz idi.*

"Pişîz", paranın gâyet kıymeti az olan bir cüz'ü ki, "pul" derler. Ya'nî o fakîr, eğer vücûd-i Hak aynasından hayâlsiz olarak bir pul kadar göre idi, o fakîrden hiçbir şey ve vücûddan hiçbir eser kalmaz idi. Meselâ bir kimseye, aynaya baktığı vakit, ona mün'akis olan hayâli görür ve onunla meşgûl olur. Aynanın kendisini göremez ve ondan gâfil olur. Halbuki aynanın vücûdu olmasa, o sûret görünmez idi. Binâenaleyh "zü'l-akl" mertebesinde olan kimse, vücûd-i Hak aynasına baktığı vakit, halkı müşâhede ederse, aynadan ya'nî Hakk'ın vücûdundan bir pul kadar olsun bir şey göremez; ve eğer aynayı görmekle meşgûl olursa, ona mün'akis olan hayâlden nazarında hiçbir şey kalmaz. Nazarından kendi hakîkatini müşâhede etmek dahi zâil olur.

هم خیالاتش هم او فانی شدی   دانش او محو نادانی شدی

2279. *Hem onun hayâlleri, hem o fânî olurdu. Onun bilgisi bilmemezlik mahvı olurdu.*

Binâenaleyh vücûd-i Hak aynasını gördüğü vakit, hem hayâl olan halkın ve hem halk nev'inden olan kendisi "bismi" terkîbindeki "elif" gibi fânî olurdu. Onun kendisi fânî olduğu vakit, bittabi' halkın vücûduna âid bilgisi dahi bilmemezliğin mahvı olurdu.

دانشی دیگر ز نادانئ ما   سر بر آوردی عیان که انّی انا

2280. [2263] *Bizim nâdânlığımızdan başka bir bilgi "Ben, benim!" diye ayân olarak baş çıkarırdı.*

Ya'nî, bizim vücûd-i mecâzîmizin fenâsından ve bu mecâzî vücûdun verdiği bilginin bilmemezlikte mahvından başka bir bilgi "Ben, benim!" diye açıktan açığa baş gösterir idi. Zîrâ abdin varlığı vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın bir isim ile takayyüdünden ibârettir. Fakat bu ma'rifetten gâfil olan kimse, kendi vücûd-i mecâzîsini ve bu vücûdun verdiği ilmi Hakk'ın varlığından ve ilminden ayrı görür. Vaktâki fânî olur, nazarında Hakk'ın varlığından başka bir şey kalmaz. Onun enâniyeti ve benliği Hakk'ın enâniyeti ve benliği olur. O vakit onun "Ben, benim!" demesi Hakk'ın "Benim!" demesi olur. 5. cildin 4141 numarasına müsâdif olan کی شود کشف از تفکر این انا . این انا مکشوف شد بعد از فنا [ya'nî

"Bu "ene" tefekkür cihetinden ne vakit keşf olur? Bu "ene" fenâdan sonra mekşûf olur"] beyti ile bunu ta'kîb eden diğer beytlerde de bu bâbda îzâhât vardır. Nazm-ı fakîr:

Benliğim rûy-ı latîfinde siyâh bir bendir (بكدر)
Rûy-ı dilberdeki ben (بك) mâye-i dilberdendir.
Ruh-ı sâfî-i latîfe diyecek yok ammâ,
Onun üstünde siyâh ben de kemâl-i tendir.
Perde-i nokta-i rûyun o siyeh bendir, ben (بن),
Öyle bir perde ki ondan da cemâl rûşendir.
Ben benim (بكم), o ruh-ı mutlakta göründüm muzlim,
Rûy-ı sâfındaki ben (بك) ben (بن) der ise hep sendir.
Avniyâ, perdedir endâm-ı maânîye kelâm,
Sem'-i kec-fehme bu söz nağme-i ten nen nendir.

اسْجُدُوا لِآدَمَ ندا آمد همى کآدميد و خويش بينيدش دمى

2281. *"Âdem'e secde ediniz, zîrâ âdemsiniz. Onu bir dem kendiniz görünüz!" diye nidâ geldi.*

Bu beyt-i şerîf hakkında şurrâh-ı kirâmın muhtelif mütâlaaları vardır. Burada tafsîli uzundur. Fakîrin anladığı budur ki: Bu beyit yukarıda 2277 numarada geçen سجده خودرا مى كند هر لحظه او . . . الخ. [ya'nî "O her lahza secdeyi kendine ediyor... ilh.] beytine merbûttur. Ya'nî, efrâd-ı Benî Âdem'den her birine "Âdemsiniz, o Âdem'in bir dem kendiniz olduğunu görünüz! Âdem'e secde ediniz!" nidâsı geldi. Zîrâ ilm-i ilâhîde hakîkati Âdem olarak sâbit olmayan kimsenin bu âlemde sûret-i âdemiyyede zuhûru mümkin değildir. Ve yukarıki beyt-i şerîfte o fakîrin secdeyi kendisine ettiği beyân buyurulmasına mebnî efrâd-ı Âdem'den her birisine dahi "Âdemsiniz, bir dem olsun kendi hakîkatinizi görüp, o Âdeme secde ediniz!" demek olur. Binâenaleyh bu beytin ma'nâsı meleklerin Âdem (a.s.)a secde etmelerine münhasır değildir. İmdi, "Bu âdeme secde ediniz!" hitâbı bilcümle efrâd-ı âdemîye şâmil olduğu hâlde, kısm-ı küllîsi ehl-i hicâb olup, kendilerinde iblîsiyet sıfatı gālib olduğundan hâlen ve fiilen ve zevken bu emre muhâlefet ederler. Bu emirde mutâvaat edenler urefâ-yı ilâhiyyedir. Nitekim bu zevk içinde olan âriflerden Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) hazretlerinin lisânından لا اله الا انا فاعبدون ya'nî "Benden gayrı ilâh yoktur, ibâdet ediniz!" kelâmı sâdır oldu. Ve kezâ Ebu'l-Hasan Harakānî (k.s.) hazretleri لو عرفتمونى لسجدتمونى ya'nî "Eğer siz beni bilse

idiniz, bana secde ederdiniz!" buyurdu. Ve kezâ Hz. Mevlânâ efendimiz dahi این هیکل آدمست روپوش . ما قبله٭ جمله سجدهائیم ya'nî "Bu Âdem'in heykeli nikābdır; zîrâ bütün secdelerin kıblesiyiz" buyurdu.

احولی از چشم ایشان دور کرد　　　تا زمین شد عین چرخ لاجورد

2282. *Onların gözünden şaşılığı uzak etti. Nihâyet bir yüzü mâî feleğin aynı oldu.*

Hak Teâlâ kendilerinden fânî olan âriflerin gözünden şaşılığı uzak etti. Zîrâ bu fenâya vusûlden mukaddem, onlar kendi varlıklarını ayrı ve Hakk'ın varlığını dahi ayrı görürler idi. Bu görünen ise şaşılar gibi biri iki görmekten ibâret idi. Vaktâki onların bu fenâ hâli içinde bu şaşılıkları kalktı ve sırr-ı vahdet inkişâf etti, onların nazarında yeryüzü gökyüzünün aynı oldu.

لَا اِلَهَ گفت و اِلَّا اللّٰهْ گفت　　　گَشْت لا ، اِلَّا اللّٰهُ و وَحْدت شکفت

2283. *"Lâ ilâhe" dedi ve "illallâh" dedi. Lâ, "illallâh" oldu ve vahdet açıldı.*

Ya'nî, o kendinden fânî olan ârif, "lâ ilâhe" ya'nî "ilâh yoktur" dedi ve "illallâh" ya'nî "ancak Allah vardır" dedi. "Lâ", ya'nî vücûd-i mevhûm sâhibi olan halkın ve kendinin nefyi, "illallâh" ancak vücûd-ı hakîkî sâhibi olan Allâh'ın isbâtı oldu; ve bunun netîcesinde sırr-ı vahdet açıldı. Ma'lûm olsun ki, "ilâh" ism-i cinstir. Hak olsun, bâtıl olsun her ma'bûda ıtlâk olunur. Velâkin "Allâh" ismi ancak ma'bûd-ı hakîkîye mahsûs bir isimdir. Nitekim âyet-i kerîmede أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ (Furkān, 25/43) ya'nî "Gördün mü o kimseyi ki, kendi hevâ-yı nefsânîsini ilâh ittihâz etti" buyurulur. Ve "Allâh" ismi dahi وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا (Nisâ, 4/126) ya'nî "Allâh her şeyi muhîttir" âyet-i kerîmesinde ma'bûd-ı hakîkîye dâll olarak mezkûrdür. "Lâ ilâhe illallâh" kelâm-ı istisnâîdir; ve bu istisnâ dahi nefy ile isbâttan mürekkebdir; ve kelâm-ı istisnâîde muhâtabın zu'munu redd etmek vardır. Binâenaleyh kelime-i tayyibe, kelime-i habîsenin reddi için nâzil olmuştur. O kelime-i habîse dahi "lâ ilâhe illâ gayrullâh" ya'nî "ilâh yoktur, ancak Allâh'ın gayrı vardır" terkîbidir. Onun şerhi budur ki: Müşrik her şeyi Hakk'ın gayrı zanneder. Halbuki Allâh Teâlâ, Hakk'ın gayrı hiçbir şey yoktur, her ne ki mevcûd ise onun "ayn"ıdır" buyurur. Binâenaleyh kelime-i tayyibe Hakk'ı isbât ile berâber her şey Hakk'ın gayrı olduğuna i'tikād eden muhâtab-ı müşrikin zu'munu kezâ eşyâya vücûd verip, o eşyâ Hakk'ın "ayn"ı olduğunu da'vâ eden kimsenin vehmini ibtâl etti. Halbuki Hak, hakîkat cihetinden eşyânın "ayn"ı ise de, eş-

yâ eşyâ olması cihetinden Hakk'ın "ayn"ı değildir. Nitekim Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî (k.s.) hazretleri *Fütûhât*'ın ikinci bâbında فهو عين كل شيء فى الظهور ما هو عين الاشياء فى ذواتها سبحانه بل هو هو والاشياء اشياء ya'nî "Hak Teâlâ zuhûrda her bir şeyin "ayn"ıdır. Hak sübhânehû kendi zevâtında ve "ayn"larında eşyânın "ayn"ı değildir. Belki Hak Hak'tır ve eşyâ eşyâdır" buyururlar. Ulemâ-i zâhire gelince, onlar bu kelime-i tayyibenin ma'nâsını, "lâ" kelimesi için bir mevcûd-i mukadder tasavvur edip, Hak'tan gayrı hiçbir ma'bûd olmadığını murâd ederler. Halbuki yerde ve gökte ve onların arasındaki mevcûdât-ı gayr-ı mütenâhîde bâtıl olan ma'bûdlar mevcûddurlar, ma'dûm değildirler. Binâenaleyh Hak'tan gayrı hiçbir ma'bûd olmadığına hükm etmek bir kizb-i sarîh olur. Velhâsıl "lâ ilâhe" ile vücûdât-ı mevhûme nefy olunup "illallâh" ile vücûd-i hakîkî-i Hak isbât olunur. Ve fenâ makâmında olan kimsenin vücûd-i mevhûmu da "bismi" terkîbindeki "elif" gibi kaybolup Hakk'ın sıfâtı zâtına muttasıl olur. Bu sûrette fânî olan kimsenin nazarında "lâ" hâlen ve zevken "illallâh" olur. Ve vahdet-i vücûd sırrı o vakit açılır. İmdi bu vahdet-i vücûd sırrı gâyet nâzik ve gâmız bir mes'ele olduğundan âtîdeki beyitte Hz. Pîr efendimiz buyururlar ki:

آن حبيب و آن خليل با رَشَد — وقت آن آمد كه گوش ما كشد

2284. *O vakit geldi ki, rüşdlü olan o mahbûb ve dost bizim kulağımızı çeke!*

Ya'nî, o vakit geldi ki, o rüşdlü ve hidâyet-bahş olan mahbûb-ı hakîkî ve yâr-i hakîkî olan Hak Teâlâ hazretleri bizim kulağımızdan tutup çeksin!

سوى چشمه كه دهان زينها بشو — آنچه پوشيديم از خلقان مگو

2285. *"Ağzı bunlardan yıka! Halâikdan örttüğümüz şeyi söyleme!" diye çeşme tarafına.*

Ya'nî, o vakit geldi ki, mahbûb-ı hakîkî "Bu vahdet-i vücûd sırlarından ağzını yıka ve halâyıkdan örttüğümüz ve sakladığımız şeyi söyleme!" diye bizim kulağımızdan tutup çekerek bizi sükût çeşmesi tarafına götürsün!

ور بگويى هم نگردد آشكار — تو بقصد كشف گردى جرم دار

2286. *"Ve eğer söylersen dahi âşikâr olmaz. Sen keşif kasdıyla cürüm tutucu olursun."*

Ve o yâr-i hakîkî olan Hak Teâlâ bâtınıma hitâben buyurur ki: "Eğer bu vahdet-i vücûd sırrını söylersen dahi, elfâz ile âşikâr olmaz. Ancak sen bu

sırları keşf etmek kasdıyla bizim indimizde cürüm sâhibi ve kabâhatli olursun." Ma'lûm olsun ki, vahdet-i vücûd mes'elesi gāyet nâzik ve gāmız bir mes'eledir. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri bu mes'ele hakkında emr-i peygamberî ile çok hakāyık beyân buyurmuştur. Onların beyânât-ı aliyyelerinden bu mes'eleyi anlayamayanlar iki sınıftır. Birisi anlayamaz ve anlayamadığı için inkâr eder. Kendi akıllarına ve ulûm-i zâhiriyyelerine mağrûr olan ulemâ-i zâhire arasında bu gibi münkirler çoktur ve Hz. Şeyh-i Ekber'e kendi ukūl-i kāsıralarına göre ta'n ve i'tirâz ederler. Ve ikinci sınıf dahi, anlamadığı hâlde, anladığını zannedip yanlış i'tikādâta saplanır. Nazarında kendinin kendiliği ve eşyânın vücûdu sâbit iken, kendisini ve eşyâyı -hâşâ- Hak zanneder. Halbuki birinci sınıfın inkârı doğru olmadığı gibi, ikinci sınıfın i'tikādı da zendekadır -neûzü billâh-! Vahdet-i vücûdu keşfen ve zevken müdrik olan muhakkıkların indinde şirk üç kısımdır: "Şirk-i celî", "şirk-i hafî" ve "şirk-i ahfâ"dır.

Şirk-i celî: Mahlûk olan eşyâya tapanların şirkidir. Bu şirk hakkında âyât-i kur'âniyye ve ahâdîs-i şerîfe çoktur.

Şirk-i hafî: Hakk'a olan ibâdete riyâ ve süm'a gibi nefsin hazlarını karıştıranların şirkidir. Böyle riyâ ve süm'a ile ibâdetlerin makbûl olmadığı hakkında da âyât ve ahâdîs çoktur.

Şirk-i ahfâ: Bu da ulemâ-i zâhirin ve bu ulemâya tâbi' olan avâmm-ı mü'minînin Hakk'ın varlığı ve vücûdu müvâcehesinde nefsü'l-emrde halkın vücûdunu da sâbit görüp, iki varlık ve vücûd isbât edenlerin şirkidir. Bu şirk hakkında Resûl-i Ekrem Efendimiz الشرك فى امتى اخفى من دبيب النمل على الصفا ya'nî "Benim ümmetimde şirk mücellâ bir mahaldeki karıncanın yürüyüşünden daha gizlidir" buyururlar.

ليك من اينك بر ايشان مى‌تنم قائل اين سامع اين هم منم

2287. *Fakat, işte ben onların üzerinde dolaşıyorum. Bunun söyleyeni ben ve dinleyeni dahi benim!*

"Tenîden", masdarının müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "bir şey etrâfında dolaşmak ve teveccüh etmek" ma'nâları münâsibdir. Bu beyt-i şerîf suâl-i mukadderin cevâbıdır. Birisi sorabilir ki: "Yâ Hz. Mevlânâ! Mâdemki, yâr-i hakîkî olan Hakk'ın izni yoktur, bu *Mesnevî-i Şerîf*in muhtelif mahallerinde niçin bu esrâr-ı vahdetten bahis buyurursunuz?" Buna cevâben buyururlar ki: "Gerçi izin yoktur, fakat işte ben bu esrârın beyânı üzerinde dolaşıyorum veyâ onların beyânına teveccüh ediyorum. Çünkü onu söyleyen

ben olduğum gibi, dinleyen dahi benim. Binâenaleyh ibâre bu sırrı keşf etmiş olmaz."

صورت درویش و نقش گنج گو   رنج کیش اند این گروه از رنج گو

2288. *Fakîrin sûretini ve defînenin nakşını söyle! Bu tâife meşakkat mezheblidir ve meşakkatten söyle!*

Bu beyt-i şerîfte Hz. Pîr zât-ı şerîflerine hitâben buyururlar: Ya'nî, ey Mevlânâ! Fakîrin ve defînenin sırrını ve hakîkatini söylemekten vazgeç de, o fakîrin sûretinden ve vücûd-i mecâzîsinden ve defîne mesâbesinde olan vücûd-i hakîkînin nakşından, ya'nî onun mezâhir-i esmâ ve sıfâtından bahset! Bu fukarâ tâifesi zahmet mezheblidir ve bu âlem-i keserâtta meşakkate mütehammildirler. Binâenaleyh onlara bu esrâr ve hakîkat yolunun meşakkatinden ve zahmetinden bahset!

چشمۀ راحت بر ایشان شد حرام   می‌خورند از زهر قاتل جام جام

2289. *Râhat çeşmesi onlar üzerine harâm oldu. Bardak bardak öldürücü zehirden içerler.*

Zîrâ bu âlem-i keserâtta râhat çeşmesi onlar üzerine harâmdır. Onlar riyâzat ve mücâhede içindedirler; ve nefislerini öldürücü olan bu mücâhede zehrini bardak bardak içerler.

خاکها پر کرده دامن می‌کشند   تا کنند این چشمها را خشک بند

2290. [2273] *Toprak doldurup eteği çekerler, tâ ki bu gözlere ilâç edeler.*

"Huşk-bend", yaraya merhem bağlamaksızın kullanılan ilâç ma'nâsında müsta'meldir. Nitekim Mîrzâ Sâib bu ma'nâda kullanmıştır:

وعدۀ لطف و پیام بوسۀ درکار نیست   می کند مکتوب خشکی زخم مارا خشك بند

"Luft-ı va'dine ve bûse haberine fırsat yoktur. Kuru bir mektûb bizim yaramıza ilâçtır" (Bahâr-ı Acem).

"Çeşm-hâ", gözler demektir. Zîrâ lisân-ı Fârisî'de insanın çift âzâları "ân" ve "hâ" ile cemi'lenebilir. "Toprak"tan murâd, bu âlem-i kesâfetin îcâbı olan mezâhim ve toprak hükmünde olan ehl-i gafletin cefâlarıdır. Ya'nî, tâlib-i hakîkat olan fukarâ, bu âlem-i kesâfetin mezâhim ve cefâlarını sabır eteklerine doldurup taşırlar. Tâ ki, makām-ı kemâl ve irşâda gelip bu kör olan halkın gözlerine ilâç yapalar!

کی شود این چشمهٔ دریا مدد　　مکتبس زین مشت خاك نیك و بد

2291. *Bu deryâ-meded olan çeşmeler, bu iyi ve kötü olan bir avuç topraktan ne vakit doldurulmuş olur?*

"Bir avuç toprak"tan murâd, ehl-i gafletin i'tirâzları ve "iyi"den murâd, ulûm-i akliyye ashâbı olan ulemâ-i zâhire ve "kötü"den murâd, cühelâdır. "Müktebes", medfûn demektir. Ya'nî, bu ehl-i hakîkat gaflette olan halkın basar-ı basîretlerine sırr-ı vahdeti beyân ile ilâç yapmaya teşebbüs ettikleri vakit, iyi ve kötü olan kimseler onlara karşı i'tirâz ve muhâlefet topraklarını atarlar. Hâlbuki bu vücûd-i izâfî deryâsına imdâd edici olan bu hakāyık ve maârif-i ilâhiyye çeşmesi ulûm-i akliyye erbâbının ve câhillerin attıkları i'tirâz topraklarından ne vakit medfûn olur ve örtülür?

لیك گوید با شما من بسته ام　　بی‌شما من تا ابد پیوسته ام

2292. *Fakat size der ki: "Ben bağlanmışım, ben sizsiz ebede muttasılım!"*

Fakat o muhakkık o mu'terizlere der ki: "Ben sizin irşâdınıza bağlanmışımdır; yoksa ben siz olmaksızın âlem-i ebede muttasılım!" Nitekim Hz. Pîr bir beyt-i şerîflerinde şöyle buyururlar:

من از برای مصلحت در حبس دنیا آمدم　　من از کجا حبس از کجا مال کرا دزدیده ام

"Ben maslahat ve irşâd için dünyâ habsine geldim. Ben neredenim ve hapis neredendir? Ben kimin malını çaldım ki habse gireyim?"

قوم معکوسند اندر مشتها　　خاك خوار و آب را کرده رها

2293. *Kavim müştehâda ma'kûsdürler. Toprak yiyicidirler ve suyu terk etmişlerdir.*

Cismânî ve nefsânî olan halk müştehâlarında ve arzûlarında ma'kûsdürler ve ters haraket ederler. Rûhâniyet sûretini bırakıp cismâniyet âlemine teveccüh etmişlerdir; ve toprak yiyicilerdir ve cismâniyet âleminden gelen bilgilere kanâat etmişlerdir. Vâridât-ı rûhâniyyeye iltifât etmezler.

ضد طبع انبیا دارند خلق　　اژدها را متّکا دارند خلق

2294. *Halk enbiyâ tab'ının zıddını tutarlar. Halk ejderhâyı mütteka tutarlar.*

Ya'nî, bu gâfil olan halk peygamberler[in] tabîat ve meşrebinin zıddını tutarlar. Ejderhâ mesâbesinde olan nefislerine dayanırlar. Rûhlarına yabancı kalmışlardır.

چشم بند ختم چون دانستهٔ   هیچ دانی از چه دیده بستهٔ

2295. *Hatmin göz bağını nasıl bilmişsin? Hiç bilir misin, neden gözü bağlanmışsın?*

Ya'nî, sûre-i Bakara'da olan خَتَمَ اللّٰهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ (Bakara, 2/7) ya'nî "Allâh Teâlâ onların kalblerine ve kulaklarına mühür koydu ve gözlerine perde çekti" âyet-i kerîmesini okudun. Göz bağının mühürlenmesini nasıl bildin? Bakalım. Hiç bilir misin ki, neden dolayı gözü bağlanmış bir hâldesin?

بر چه بگشادی بدل این دیده ها   یك بیك بئس البدل دان آن ترا

2296. *Bu gözleri neye bedel açtın? Onu sana bir bir "Bi'se'l-bedel" bil!*

Ya'nî, bu gözleri Hakk'ı görmeyi bırakıp neyi görmeye bedel açtın? Ya'nî bu gözler ile Hakk'ı görmek istemedin. Fakat ona bedel neyi görmek istedin de, o şeye açtın? O Hakk'ın gayrı olarak görmek istediğin şeyi bir bir kendine kötü bedel bil! Zîrâ hakîkati hayâle değiştin.

لیك خورشید عنایت تافتست   آیسانرا از کرم دریافتست

2297. *Fakat inâyet güneşi tulû' etmiştir. Me'yûs olanları bulmuştur.*

"Âyis", "ümîdsiz olmak" ma'nâsına olan "iyâs" masdarından ism-i fâildir. Ya'nî, Hakk'ın inâyet güneşi doğmuştur. Ümîdsiz olanları kerem cihetinden bulmuştur. Nitekim âyet-i kerîmede يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ (Zümer, 39/53) ya'nî "Ey nefisleri üzerine isrâf eden kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin!" buyurulur.

نرد بس نادر ز رحمت باخته   عین کفران را انابت ساخته

2298. *Rahmet cihetinden çok acîb nerd oynamış, küfrânın aynını inâbet yapmıştır.*

"Küfrân", setr etmek ve ni'meti inkâr etmek. "İnâbet", rücû'; "nerd", tavla oyunu demektir. Burada mutlakan "oyun" ma'nâsınadır. Ya'nî, Hak Teâlâ rahmet cihetinden çok acîb ve garîb oyun oynamıştır. Küfrânın ay-

nını tâate rücû' yapıp kuluna lutuf etmiştir. Nitekim âyet-i kerîmede فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ (Furkān, 25/70) ya'nî "Allâh Teâlâ onların fenâlıklarını iyiliklere tebdîl eder" buyurulur. Ve bu bâbdaki hakāyık ve maârif 5. cildin 1172 numaralı beytinin başındaki sürh-ı şerîften i'tibâren beyân buyurulmuştur.

هم ازين بد بختئ خلق آن جواد   منفجر كرده دو صد چشمهٔ وداد

2299. *O Cevâd, halkın bu bedbahtlığından dahi iki yüz çeşme-i vidâdı münfecir etmiştir.*

"Bedbahtlık"tan murâd, şekāvet ve dalâlettir. "Vidâd", muhabbet demektir. "Cevâd", cömerd; "münfecir", yarılıcı ve akıcı ma'nâsınadır. Ya'nî, cömerd ve ihsân sâhibi olan Hak Teâlâ halkın bu şekāvet ve dalâletinden dahi birçok muhabbet çeşmelerini akıcı etmiştir. Şekāvetten muhabbet çeşmelerinin akmasının vechi budur ki: Emr-i ilâhî, ikidir. Birisi emr-i irâdî ve tekvînî ve diğeri emr-i teklîfîdir. "Emr-i tekvînî", abdin ezelde mazhar olduğu ismin zuhûr-ı ahkâmını Hakk'ın murâd etmesidir. Ve "emr-i teklîfî", bu âlem-i sûrette enbiyâ vâsıtasıyla olan tekâlîf-i ilâhiyyedir. İmdi, şakî zâhirde emr-i teklîfîye âsî olmakla berâber emr-i irâdî ve tekvînîye mutî'dir. Bu inceliğe mebnî İmâm-ı Alî (k.A.v.) efendimiz يا من اطاعه العاصى بعصيانه ya'nî "Ey o zât-ı celîl ki âsî, isyânı ile ona itâat etti" buyurur. Ve saîd-i ezelî olan abd ise, hem emr-i irâdîye ve hem de emr-i teklîfîye itâat eder. Binâenaleyh şakî olan kul, kendinin rabb-i hâssı olan ismin mahbûbudur. Bu bahsin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Ya'kūbî'dedir. Bir vecih dahi budur ki, 5. cildin 421 numaralı beytinin başındaki sürh-ı şerîfte beyân buyurulduğu üzere Hak Teâlâ'nın lutfu kahrında ve kahrı dahi lutfunda gizlidir. Binâenaleyh kahır olan şekāvetten ve bedbahtlıktan muhabbet çeşmesi olan birçok lutuflar akıcıdır.

غنچه را از خار سرمايه دهد   مهره را از مار پيرايه دهد

2300. *Goncaya dikenden sermâye verir. Mühreyi yılandan süs olarak verir.*
[2283]

"Mühre", burada büyük yılanın başının tepesinde peydâ olan bir kemikten yapılıp nazar değmemek için birtakım zînet altınlarıyla berâber çocukların boyunlarına takılan maddenin ismidir. Ya'nî, latîf olan gül goncasının sermâyesi onun dikenli olan ağacıdır. Gonca dikenden çıkar ve "mühre" denilen maddeyi dahi korkunç bir yılandan çıkarıp bir süs olarak verir.

از سواد شب برون آرد نهار　　　و ز کف معسر برویاند یسار

2301. *Gece karanlığından gündüzü dışarıya getirir. Mu'sirin elinden yesârı bitirir.*

"Mu'sir", fakîr ve yoksul. "Yesâr", zenginlik ve servet. Ya'nî, korkunç olan gece karanlığından latîf olan gündüzü çıkarır; ve fakîr elinden dahi hiç ummadığı hâlde zenginlik ve servet ızhâr eder.

آرد سازد ریگ را بهر خلیل　　　کوه با داود گردد هم رسیل

2302. *Halîl için kumu un yapar. Dağ dahi Dâvûd ile hem-âvâz olur.*

Ya'nî, Hak Teâlâ İbrâhîm Halîl (a.s.)ın çuvaldaki kumunu un yapar. Ondan ekmek pişirirler; ve münâcâtı esnâsında Dâvûd (a.s.)a dağı hem-âvâz eder. "Resîl", iki kimsenin sesi ve lisânı berâber olmak ve yoldaş ma'nâsınadır. Birinci mısrâ'da işâret buyurulan kıssa budur ki: İbrâhîm Halîlullâh (a.s.) arz-ı Ken'ân'da vâki' olan bir kıtlık zamânında Mısır'daki bir dostuna hizmetçileriyle berâber develer gönderip zahîre yollamasını ricâ etmiş. O kimse dahi "Eğer bu zahîreyi kendisi için istese verir idim. Fakat halkı doyurmak için istiyor. Bu kadar çok zahîreyi vermek bizi de zarûrete düşürür" deyip, zahîre vermemiş. Hizmetçiler mahzûn olarak dönmüşler. Fakat halkın nazarında şehre boş çuvallar ile döndükleri belli olmamak için çuvallara kum doldurmuşlar ve bu haberi İbrâhîm (a.s.)a getirmişler. O hazret dahi bu haberden mahzûn olarak uykuya dalmış. Dışarıda dolu çuvalları gören cenâb-ı İbrâhîm'in zevcesi un vardır zannıyla çuvalları açmış. İnâyet-i Hak olarak içlerindeki kumları un olarak bulmuş ve onlardan ekmek pişirmiştir. Hz. İbrâhîm uyandığı vakit ekmek kokusunu duyup "Bu ekmeği nereden buldunuz?" diye sormuş. Zevcesi dahi "Mısır'daki dostunun gönderdiği undan yaptım" deyince Hz. İbrâhîm: "Hayır, dost-ı hakîkî olan Allâh'ımın gönderdiği undandır" buyurmuştur. İkinci kıssa dahi 3. cildin 4254 numaralı beytinin başındaki sürhten i'tibâren beyân buyurulmuştur.

کوه با وحشت در آن ابر ظُلَم　　　بر گشاید بانگ چنگ و زیر و بم

2303. *Vahşetli olan dağ, o zulmetler bulutu içinde çeng ve zîr u bem sesini verir.*

"Çeng", âlât-ı mûsikiyyeden bir sazın ismidir. Mûsikîde "zîr u bem", ince ve kalın seslere derler. Ya'nî, Dâvûd (a.s.)ın çeng ve teganni ile olan münâcâtı esnâsında dağ, vahşetli olan o karanlıklar bulutu içinde ya'nî gece vaktinde çeng sazının sesini ve ince ve kalın sesleri açar.

خیز ای داود از خلقان نفیر ترك آن کردی عوض از ما بگیر

2304. *"Kalk, ey halâiktan nefret edici olan Dâvûd! Onu terk ettin, bizden ıvaz tut!"*

Hak Teâlâ o Dâvûd'a hitâben buyurur ki: "Ey halâikdan nefret edip bana teveccüh eden Dâvûd! Kalk, mâdemki halâikı terk edip bize teveccüh ettin, bu halkı terk ve bize teveccühün ıvazını ve mükâfâtını da bizden al!" Bu beyt-i şerîfte Hz. Dâvûd meşrebinde olup bu mevhûm keserât âleminden فَفِرُّوا إِلَى الله (Zâriyât, 51/50) ya'nî "Allâh'a kaçınız!" emri mûcibince vücûd-i hakîkî sâhibi olan Hakk'a teveccüh edenlerin dahi bu hitâba nâil olacağına işâret buyurulur.

انابت طالب آن گنج بحق تعالى بعد از طلب بسیار و عجز
و اضطرار که ای ولی الاظهار تو کن این پوشیده را آشکار

O defîne tâlibinin çok talebinden ve acz ü ıztırârından sonra "Ey ızhârın sâhibi! Sen âşikâr et!" diye Hak Teâlâ'ya rücû' etmesi

گفت آن درویش ای دانای راز از پی این گنج کردم یاوه تاز

2305. *O fakîr dedi: "Ey sırrı bilici! Bu defîne için boş koşucu oldum."*

"Yâve-tâz", vasf-ı terkîbî olup, "boş koşucu" demektir. "Fakîr"den ve "genc-nâme"den murâd ne olduğu yukarıda bu kıssanın ibtidâsında îzâh edilmiş idi. Burada tekrârına lüzûm yoktur. Ya'nî, o fakîr genc-nâmenin ta'rîfi vechi ile sırr-ı vahdeti anlamak için çok çalıştı ve anlamaktan âciz kaldı. Nihâyet Hak Teâlâ'ya yalvarıp dedi ki: "Ey sırrımı bilici olan Hak Teâlâ! Ben bu hakîkat defînesi için boş koşucu oldum ve beyhûde olarak yoruldum."

دیو حرص و آز و مستعجل تگی نی تأنی جست و نی آهستگی

2306. *"Hırs ve âz şeytanı ve müsta'cil koşuculuk ne teennî istedi ve ne yavaşlık."*

"Müsta'cil-tegî" vasf-ı terkîbîdir. Âhirindeki "yâ" masdariyet içindir. "Müsta'cil koşuculuk" demektir. "Hırs", Arabî ve "âz", onun Fârisî'sidir ve birbirinin ma'nâ-yı mürâdifidir. Ya'nî, "Hırs ve âz şeytanı ve matlûb için müsta'cil koşuculuk, ne teennî ve batâet istedi ve ne de yavaşlık istedi." Zîrâ العجلة من الشيطان والتأنى من الرحمن ya'nî "Acele şeytandan ve teennî Rahmân'dandır" buyurulmuştur. Beyt-i Mısrî-i (k.s.):

İven kişi yol alamaz, maksûdunu tez bulamaz
Bekle maârif kapusun, yüz göstere irfân sana

من ز دیگی لقمهٔ نندوختم   کف سیه کردم دهن را سوختم

2307. *"Ben bir tencereden bir lokma kazanmadım. Eli kara yaptım, ağzı yaktım."*

"Ben ehl-i hakîkatin ma'rifet tenceresi ve kabı olan kitâbdan bir lokma-i ma'rifet kazanmadım. Bilakis yanlış anlayış sebebiyle idrâk elimi karaladım ve rûhumun ağzını yaktım."

خود نگفتم چون درین ناموقنم   زان گره زن این گره را حل کنم

2308. *"Halbuki mâdemki bunda nâ-mûkınim, o düğümü bu düğüm vurucudan halledeyim, demedim."*

Ya'nî, "Mâdemki onların sırr-ı vahdete dâir olan kitâblarında yazdıkları sözlerin ma'nâsını îkān edici değilim, onların bu esrâr üzerine bağladıkları elfâz düğümünü yine bu düğüm vurucu olan bir muhakkıka ve bir insân-ı kâmile mürâcaatla halledeyim, demedim."

قول حق را هم ز حق تفسیر جو   هین مگو ژاژ از گمان ای سخت رو

2309. *Hakk'ın kuluna yine Hak'tan tefsîr iste! Ey katı yüzlü! Sakın zan cihetinden hezeyân söyleme!*

Zîrâ muhakkıkların esrâr-ı ilâhiyyeye dâir sözleri, kalblerine vâki' olan ilhâm-ı ilâhî olduğundan Hakk'ın sözüdür. Binâenaleyh ey tâlib-i hakîkat! Hakk'ın sözünün tefsîrini yine Hak'ta fânî olan halîfe-i Hak'tan iste! Ey pek yüzlü ve cesâretli olan kimse! Sakın onların yüksek ve dakîk sözlerini okuyup kendi zan ve tahmîninden birtakım hezeyânlar ve ma'nâsız sözler söyleme!

آن گره کو زد هم او بگشایدش   مهره کو انداخت او بربایدش

2310. *O düğümü ki o vurdu, onu yine o açar. Mühreyi ki o attı, o kapar.*
[2293]

"Mühre", burada satranç oyununda kullanılan şekiller ma'nâsınadır. Ya'nî, bir muhakkık kâmilin esrâr-ı hakîkat üzerine vurduğu elfâz düğümlerini yine o kâmil açar. Bu satranç oyununun mühresini meydâna o attı, yine o kapar ve kaldırır.

گر چه آسانت نمود آن سان سخن   کی بود آسان رموز من لدن

2311. *Gerçi o gibi söz sana kolay göründü. Ledünden olan remzler ne vakit kolay olur?*

Gerçi hakāyıka müteallık olan o gibi sözler sana kolay göründü, fakat Allâh Teâlâ indinden olan remzlerin ve işâretlerin halli ne vakit kolay olur? Zîrâ kelâm-ı Hakk'ın zâhiri ve bâtını ve haddi ve matla'ı vardır. İlhâm-ı ilâhî olmayınca bunları bulup çıkarmak mümkin değildir. Nitekim Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 51. faslında şöyle buyururlar:

"Hakîkat-i ma'nânın lafız ve ibâreden ma'lûm olması muhâldir. Sözün fâidesi odur ki, seni talebe sevk eder. Yoksa söz matlûbu hâsıl etmez. Eğer böyle olsa idi, bu kadar mücâhedeye ve kendinin fenâsına hâcet olmaz idi. Nitekim uzaktan birşeyin hareket ettiğini görür ve onu görmek için arkasından gidersin. Yoksa onu görmen hareket sebebiyle değildir. İnsanın nâtıkası dahi bâtında böyledir. Her ne kadar hakîkatte sen onu görmez isen de, o ma'nânın talebinde senin için müheyyicdir."

گفت یا رب توبه کردم زین شتاب   چون تو در بستی تو کن هم فتح باب

2312. *Dedi: "Yâ Rab! Bu aceleden tövbe ettim. Mâdemki kapıyı sen bağladın, yine sen aç!"*

Fakîr bu hitâbları işitince dedi: "Yâ Rab! esrâr-ı hakîkati gerek Kur'ân'dan ve gerek kelâm-ı evliyâdan anlamak husûsundaki acelemden tövbe ettim. Mâdem bu ulûm-i ledünniyyenin kapısını sen bağladın, yine o kapıyı sen aç!"

بر سر خرقه شدم بار دگر   در دعا کردن بُدَمْ هم بی‌هنر

2313. *"İnkisâr fikri üzerinde oldum. Artık duâ etmekte dahi hünersiz oldum."*

"Hırka şuden", "paralanmak ve yırtılmak" ma'nâsına kinâyât-ı Acem'dendir. İnkisâr ve yokluk murâd buyurulur (*Bahâr-ı Acem*). Ya'nî, "Defîneyi bulmak için akıl yayına fikir okunu koyup atmakta hünerler ızhâr ettim. Hiç muvaffak olamadım. Artık inkisâr ve yokluk fikri üzerindeyim. Hattâ duâ ve taleb husûsunda dahi hünersiz oldum." Ba'zı nüshalarda "hır-

ka" yerine "hırfe" vâki'dir. "Hırfe", san'at demektir. Bu sûrette ma'nâ "Ok atmak san'atı arzûsu üzerinde oldum. Artık duâ ve niyâzda dahi hünersiz oldum" demek olur.

کو هنر کو من کجا دل مستوی　　　این همه عکس توست و خود توی

2314. *"Hani hüner? Hani ben? Müstevî olan gönül nerede? Bu hep senin aksindir ve muhakkak sensin!"*

"Müstevî", düz ve mu'tedil demektir. Ya'nî, "Benin hünerim nerede ve benim benliğim nerede? Ve düz ve mu'tedil ve selîm olan gönül nereden gelmiştir? Bunların hepsi senin esmâ-i ilâhiyyenin aksi ve pertevidir; ve bu esmânın müsemmâsı dahi muhakkak Sen'sin ve müsemmâ ismin hakîkatidir."

هر شبی تدبیر و فرهنگم بخواب　　　همچو کشتی غرقه می گردد ز آب

2315. *"Her bir gece benim tedbîrim ve ferhengim uykuda gemi gibi sudan gark olur."*

"Ferheng", ilim, edeb, büyüklük, muvâzene ma'nâlarınadır. Ya'nî, "Her bir gece uyku esnâsında benim tedbîrim ve bilgim, gemi suya batıp kaybolduğu gibi kaybolur ve cismimin gemisi sükûnet deryâsına gark olur. İrâdem kalmaz. Rü'yâ âleminde beni nelerde gezdirir isen oralarda gezerim ve yürüttüğün kadar yürürüm ve gösterdiğin kadar görürüm."

خود نه من می‌مانم و نی آن هنر　　　تن چو مرداری فتاده بی‌خبر

2316. *"Muhakkak ne ben kalırım ve ne o hüner! Cisim bir leş gibi bî-haber olarak düşmüştür."*

"Bu uyku zamânında benim ne benliğim ve ne de hünerim kalır. Cismim bir ölmüş hayvanın leşi gibi hiçbir şeyden haberi olmayarak yerlere serilmiş ve yatıp kalmıştır."

تا سحر جمله شب آن شاه علی　　　خود همی گوید اَلَستی و بلی

2317. *"O alî olan şâh sehere kadar bütün gece bir "Elestü"yü ve "Belî"yi kendi söyler."*

"Aliyy", esmâ-i ilâhiyyeden olup, mertebe-i zâtı ukûl-i beşeriyye ve melekiyyenin idrâkinden yüksek demektir. Ya'nî, "Böyle uyku zamânında benim benliğim ve irâdem kaybolduğu vakit, o mertebe-i zâtı pek yüksek olan şâh-ı

hakîkî, benim uyanıklığım zamânı olan seher vaktine kadar hem أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (A'râf, 7/172) ya'nî "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitâbını ve hem de "Evet!" cevâbını kendisi söyler." Zîrâ uyku zamânında kulun irâdesi ve kendinin kendiliği yoktur ki, bu hitâbın cevâbını verebilsin. İkinci mısrâ' ba'zı nüshalarda "elest ü hem belî" sûretindedir. "Hem elest hitâbını, hem belîyi kendi söyler," demek olur.

کو بلی گو جمله را سیلاب بُرْد یا نهنگی خورد کل را گَرْدْ و مُرْد

2318. *Belî nerede? Zîrâ o cümleyi seylâb götürdü. Yâhud bir timsah hepsini gerd ü mürd edip yuttu.*

Bahâr-ı Acem'in beyânına göre "gerd ü mürd", zarar verici bir fiilin vukû'unda söylenen bir ta'bîrdir. Orada bu beyit misâl olarak gösterilmiştir:

شد راتبهٔ رد من از کوی تو گردی اینجاست موجه مثل گَرْدی و مُرْدی

[Ya'nî "Bana senin mahallenden düşen sâdece reddedilmek ve toz oldu. Burada toz topraktan başka birşey bulunmaz."]

Ya'nî, bu uyku hâli içinde "evet" cevâbını verecek kimsenin varlığı nerede? Zîrâ bu cümleyi ya'nî varlığı ve irâdeyi ve benliği uyku ve yokluk seli alıp götürdü. Yâhud bir timsah gibi olan gece hepsini berbâd edip yuttu."

صبحدم چون تیغ گوهر دار خَود از نیام ظلمت شب بر کَنَد

2319. *Vaktâki sabâh zamânı, kendinin gevher tutucu olan kılıcını, gece karanlığı kınından çıkarır.*

Vaktâki sabâh zamânı, ziyâlı ve parlak bir kılıç gibi olan güneşi, gecenin kılıç kını gibi olan karanlığından dışarıya çıkarır.

آفتاب شرق شب را طی کند این نهنگ آن خوردها را قی کند

2320. *Şarkın güneşi geceyi tayy eder. Bu timsah o yutulmuşları kayy eder.*
[2303]

Şarkdan doğan güneş geceyi dürüp büker. Bu gece timsahı efrâd-ı beşerin yutmuş olduğu sıfatlarını da kusar.

رسته چون یونس ز معده آن نهنگ منتشر گردیم اندر بو و رنگ

2321. *O timsahın mi'desinden Yûnus gibi kurtulup, koku ve renk içinde münteşir oluruz.*

Bu ve âtîdeki beytlerde Yûnus (a.s.)ın kıssasına işâret buyurulur. Bu kıssa 2. cildin 3123 numarasına müsâdif olan یونست در بطن ماهی پخته شد. مخلصش را نیست از تسبیح بُدْ [ya'nî "Senin Yûnus'un balık karnında pişmiş oldu; onun halâsına tesbîhten gayrı çâre yoktur"] beytinde beyân olunmuştur, oraya mürâcaat. "Koku" ve "renk"ten murâd, sıfât-ı beşeriyyedir. Ve "gece" timsaha ve "beşerin mevhûm olan enâniyet"i Hz. Yûnus'a teşbîh buyurulmuştur.

Ya'nî, bizim varlığımız o timsah gibi olan gecenin mi'desinden ve içinden kurtulup, yine kendi sıfât-ı beşeriyyemiz ve mevhûm varlığımız içinde münteşir oluruz.

خلق چون یونس مسبح آمدند　　کاندران ظلمات پر راحت شدند

2322. *Halk Yûnus gibi müsebbih geldiler. Zîrâ o karanlıklar içinde pür-râhat oldular.*

Halk, bu gece timsahının içinde Yûnus (a.s.)ın balık karnında tesbîh etmesi gibi, tesbîh edici geldiler. Zîrâ o gece karanlıkları içinde rûhlarını kemiren mevhûm varlıklarından kurtulup ziyâde râhat oldular. Ve bu hâl içinde onların rûhları rubûbiyet-i mutlakanın yed-i kudretinde oldu. Ve rûhun tesbîhi hakkında 2. cildin 3123 numaralı beytinden i'tibâren îzâhât geçmiştir.

هر یکی گوید بهنگام سحر　　چون ز بطن حوت شب آید بدر

2323 *Vaktâki her birisi seher vaktinde gece balığının karnından zâhir olur; der*

کای کریمی کاندران لیل وَحِشْ　　گنج رحمت بنهی و چندین چَشِشْ

2324. *Ki: "Ey bir kerîm ki! O vahşetli olan gece içine rahmet hazînesini ve bu kadar lezzeti koyarsın."*

"Vahiş", vahşet gösterici ve vahşetli demektir. "Rahmet hazînesi"nden murâd, bunların râhatına ve sıhhatine sebeb olan uykudur. Nitekim âyet-i kerîmede وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا (Nebe, 78/9) ya'nî "Biz sizin uykunuzu bedenleriniz için râhat kıldık" buyurulur. Ve "lezzet"ten murâd, kezâ uykunun lezzeti ve güzel rü'yâ görenler için dahi o rü'yâların lezzetidir.

چشم تیز و گوش تازه و تن سبك　　از شب همچون نهنگ ذُو الْحُبُكْ

2325. *Zü'l-hubük olan timsah gibi geceden, göz keskin ve kulak tâze ve cisim hafîftir.*

"Hubük", "hıbâk" kelimesinin cem'idir. Ma'nâ-yı lügavîsi "durgun su üzerine esen rüzgârdan dolayı suyun sathında pul pul görünen dalgalar ve kezâ yumuşak kumu rüzgâr dağıttığı vakit pul pul görünen yerler" demektir. Timsah dahi su üzerinde yürüdüğü vakit, dalgalar hâsıl ettiğinden "hubükler sâhibi" buyurulmuştur. Burada bu ma'nâ münâsibdir. Gecenin, suyu dalgalandırarak yürüyen timsaha teşbîhi ile, gece karanlığının arzın devri yüzünden kat'-ı mesâfe etmesine işâret buyurulur. Ya'nî, suyu dalgalandırarak yürüyen timsah gibi, arzın devriyle kat'-ı mesâfe eden gece karanlığındaki uykudan vücûd râhat ederek, göz kuvvetlenip keskin ve kulak tâzelenip kuvvetlenir ve cismin yorgunluğu gidip hafîf olur.

از مقامات وَحشْ رُو زين سپس   هيچ نگريزيم ما با چون تو كس

2326. *Mâdemki biz senin gibi kimse ile berâberiz, bundan sonra yüzü vahşetli makāmlardan kaçmayız.*

Yâ Rab! Mâdemki, biz böyle korkunç ahvâl içine letâfet koyan senin gibi bir zât-ı kerîm ile berâberiz, zîrâ sen kelâm-ı şerîfinde وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) ya'nî "Her nerede olsanız o sizinle berâberdir" buyurdun, binâenaleyh biz bundan sonra yüzü vahşetli ve korkunç olan kabir ve ba's ve haşr ve neşr ve hesâb ve mîzân... ilh. gibi makāmlardan korkup kaçmayız.

موسى آنرا نار ديد و نور بود   زنگيئ ديديم شب را حور بود

2327. *Mûsâ onu ateş gördü ve nûr idi. Geceyi zenci gördük, hûr idi.*

"Hûr", "havrâ" kelimesinin cem'idir. "Âhû gözü gibi kara gözlü mahbûbe" ma'nâsınadır. Ya'nî, Mûsâ (a.s.) Kur'ân-ı Kerîm'de beyân buyurulduğu üzere Hakk'ın ağaçtaki tecellîsini ateş sûretinde gördü. Halbuki o nûr idi. Ve ma'lûmdur ki, ateş aydınlık vermek ile berâber yakar. Nûr ise aydınlık verir, fakat yakmaz. Binâenaleyh ateş sûretinde vâki' olan tecellî, kahır sûretinde görünen lutuf idi. Ey kimse! Sen de zencî gibi kara olan geceyi gördün. Halbuki o karanlık gece kara gözlü mahbûbe gibi latîf idi. Zîrâ sana râhat ve zevk verdi.

بعد ازين ما ديده خواهيم از تو بس   تا نپوشد بحر را خاشاك خس

2328. *Bundan sonra biz senden ancak göz isteriz. Tâ ki deryâyı çörçöp örtmesin!*

Ya'nî, Yâ Rab! Mâdemki senin kahrında lutfun ve lutfunda dahi kahrın gizlidir, binâenaleyh bundan sonra biz bunları görebilmek için ancak senden basîret gözümüzün açık olmasını isteriz. Tâ ki, senin vücûd-i hakîkîn deryâsını çörçöp mesâbesinde olan suver-i cismâniyye ve vücûdât-ı izâfiyye perdeleri örtmesin! Ve birtakım kavânîn-i tabîiyyenin te'sîrât-ı zâhiriyyesine aldanmayalım!

ساحرانرا چشم چون رست از عما   کف زنان بودند بی‌این دست و پا

2329. *Vaktâki sâhirlerin gözü körlükten kurtuldu, bu el ve ayak olmaksızın el çırpıcı oldular.*

Vaktâki Fir'avn zamânında Mûsâ (a.s.)a mukābele eden sihirbâzların basar-ı basîretleri körlükten kurtuldu ve vücûd-i hakîkî sâhibi olan Hakk'ın tasarrufunu o basîret gözü [ile] gördüler, Fir'avn'ın "Ben sizin elinizi ve ayağınızı keserim" diye vâki' olan tehdîdinden korkmadılar. Bu cismin eli ve ayağı olmaksızın kemâl-i meserretle rûhlarının elini çırpıcı oldular ve Fir'avn'a "Bizim için senin icrââtından ve i'dâmından zarar yoktur; biz Rabbimize rücû' ederiz" dediler. Bu kıssanın tafsîli 3. cildde geçti.

چشم بند خلق جز اسباب نیست   هر که لرزد بر سبب ز اصحاب نیست

2330. [2313] *Halkın gözünün bağı esbâbın gayrı değildir. Her kim sebeb üzerine titrer ise ashâbdan değildir.*

Halkın basîret gözünün bağı, bu hayât-ı sûriyyede sebebler[i] teşkîl eden suver-i cismâniyye ve hayâliyyenin gayrı değildir. Onlar sebeb olan sûretleri görürler ve bu sebeb perdesinin arkasındaki fâil-i hakîkîyi görmezler. Binâenaleyh her kim sebebe sarılıp elinden kaçırmamak için titrer ise o kimse hakîkat yolunun ashâbından değildir. Bu esbâb hakkında Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 16. faslında şöyle buyururlar:

"İnsanların nazarı esbâbadır ve işleri o esbâbdan bilirler. Onun için müsebbibi görmezler ve bilmezler. Bu ona benzer ki, bir kimse perde arkasından söz söyler ve perde söz söylüyor zannederler ve perdede bir iş olmayıp hicâb olduğunu bilmezler. Vaktâki mütekellim olan kimse perdeden dışarıya çıkar, perdenin bahâne olduğu ma'lûm olur. Evliyâ-yı Hak esbâb hâricinde menkūşen zâhir olan birtakım işleri gördüler. Nitekim dağdan nâka çıktı; ve Mûsâ (a.s.)ın asâsı bir büyük yılan oldu; ve bir mermerden on iki pınar aktı; ve kezâ Mustafâ (s.a.v.) ayı âletsiz bir işâret ile yardı; ve Âdem (a.s.) baba-

sız ve anasız ve Îsâ (a.s.) babasız vücûda geldi; ve İbrâhîm (a.s.) için ateşten gül ve gülistân peydâ oldu. Ve ilâ-mâ-lâ-nihâye böyle şeyler vâki' oldu. İmdi vaktâki bunu gördüler, bildiler ki esbâb bahânedir ve işi gören başka şeydir. Avâmmın meşgûliyeti için esbâb bir nikābdan başka bir şey değildir... ilh."

Ve kezâ [62.] faslında dahi şöyle buyururlar:

"Esbâbın kâffesi dest-i kudret-i Hak'ta bir kalem gibidir. Muharrik ve muharrir Hak'tır. O istemedikçe kalem hareket etmez. İmdi sen kaleme nazar edip "Bu kaleme bir el lâzımdır" dersin. Kalemi görüp onu tahattur edersin. Fakat onlar, dâimâ eli görüp "Bu ele bir kalem lâzımdır" derler. Belki elin güzelliğinin mütâlaasından dolayı kalemin mütâlaasına lüzûm görmezler ve "Böyle bir el kalemsiz olmaz" derler. Bir mahaldeki kalemin temâşâsı sebebiyle, senin için elin temâşâsı kaydı yoktur. O elin lezzet-i temâşâsı sebebiyle onlar için nasıl temâşâ-yı kalem kaydı olur? Sen arpa ekmeğinden lezzet bulduğun cihetle, buğday ekmeği hâtırına bile gelmiyor. Hiç onlar buğday ekmeği varken arpa ekmeğini yâd ederler mi?"

Bu beyt-i şerîfte murâd, esbâbı reddetmek değildir. Zîrâ esbâbın vaz'ı hikmete müsteniddir. Binâenaleyh esbâba teşebbüs zarûrîdir. Merdûd olan, müsebbibi terk edip esbâbı müessir bilmektir.

ليك حق اصحابنا و اصحاب را   در گشاده و برد تا صدر سرا

2331. *Fakat ey ashâbımız! Hak ashâba kapı açtı ve sarayın sadrına kadar götürdü.*

"Ashâbunâ"da edât-ı nidâ olan "ey" mahzûftur. Ya'nî, ey bize tâbi' olan ashâbımız ve mürîdânımız! Hak bu yolun ashâbına esrâr-ı hakîkat kapısını açtı ve saray-ı hakîkatin sadrına kadar götürdü. Onlar hakkında فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ (Kamer, 54/55) ya'nî "Melîk-i muktedir indinde mak'ad-i sıdktadırlar" buyurulur. Hind nüshalarında bu beytin birinci mısrâ'ı ليك حق اصحاب ونا اصحاب را sûretindedir. Bu hâlde beytin ma'nâsı "Fakat Hak bu yolun ashâbına ve ashâbı olmayana kapı açtı ve sarayın sadrına kadar götürdü" demek olur. Aşağıdaki beyit ma'nâsının bu nüshaya irtibâtı ve muvâfakatı vardır.

با كفش نامستحق و مستحق   معتقان رحمتند از بند رق

2332. *Müstahık olmayan ve müstahık olan, onun eli ile kölelik bağından rahmetin âzâd olmuşudurlar.*

"Rıkk", kölelik ve kulluk ve ubûdiyet demektir. Burada "bend-i rıkk"dan murâd, suver-i âleme muhabbet edip, onların kulluklarına bağlanmaktır. Meselâ nefsine muhabbet edenlere "abdü'n-nefs" ve paraya muhabbet edenlere "abdü'd-dînâr" ve riyâsete muhabbet edenlere "abdü'l-câh" derler. Ya'nî, hakîkate vâsıl olmak için bir kimsenin istihkākı ve adem-i istihkākı şart değildir. Vâsıl olanlar Hakk'ın lutfu ile bu kulluk bağından rahmet-i ilâhiyye ile âzâd olmuşlardır. Nitekim 5. cildin 1537 ve 1538 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

چارۀ آن دل عطای مبدلیست　　داد او را قابلیت شرط نیست

بلکه شرط قابلیت داد اوست　　داد لب و قابلیت هست پوست

[Ya'nî "O kalbin çâresi bir mübdilin atâsıdır; O'nun atâsına kābiliyet şart değidir. Belki kābiliyetin şartı onun atâsıdır; atâ iç ve kābiliyet kabuktur."]

Zîrâ çok kimseler bu rahmet-i ilâhiyye ile fısktan salâha ve kesretten vahdete teveccüh etmişlerdir. Nitekim, Şeyhülislâm Ahmed en-Nâmekî el-Câmî (k.s.) kendi hallerinden haber verip buyururlar ki:

"Ben yirmi iki yaşında idim. Meclis-i fıskta arkadaşlarım ile berâber bulunurdum. Şarâb içiyor idik. Arkadaşlarımızdan Nâmık ismindeki zâbıta me'mûrunu beklemekte idik. Hâzır olan rufekā devr-i akdâh istediler. "Nâmık'ı bekleyelim!" dedim. "Biz bekleyemeyiz, belki geç gelir" dediler. Devr-i akdâh ettik. Nâmık geldi, şarâb istedi. Bir taraftan taâm hazırlığı yapılmakta idi. Bir kimse şarâb getirmek için şarâb küplerinin bulunduğu yere gitti. Orada kırk küp var idi. Hepsini boş buldu. Gelip haber verdi ve taaccüb ettim. İçimden "Bu olur şey değildir!" dedim. Fakat kimseye bir şey söylemedim. Başka yerden şarâb getirdim ve onların önlerine koydum. Bağdaki şarâbdan getirmek üzere hayvanıma bindim ve acele sürdüm. Şarabı aldım, hayvana yükledim. Hayvan yürümedi, serkeşlik etti. Arkadaşlarıma muhabbetim olduğundan bir ân evvel onlara kavuşmak için hayvana birçok darbeler indirdim. Ansızın kulağıma bir ses gelip dedi ki: "Ahmed niçin bu hayvanı incitiyorsun? Bizim ona yürümek için fermânımız yoktur. Eğer zâbıta me'mûru özrünü kabûl etmezse, biz kabûl ederiz." Bunun üzerine hemen yüzümü yerlere sürüp dedim ki: "İlâhî! Bir daha şarâb içmemeye tövbe ettim. Beni arkadaşlarımın yanında mahcûb etmemek için hayvanıma emr et, yürüsün!" Hayvan yürüdü. Vaktâki şarâbı onların önüne koydum. Bana kadeh teklîf ettiler. "Tövbe ettim" dedim. Dediler ki: "Bizim ile mi, yoksa kendin ile mi alay

ediyorsun?" Israr ettiler. Yine ansızın kulağıma şöyle bir ses geldi: "Ey Ahmed! Al ellerinden tat ve bu kadehten onlara da tattır!" Hemen aldım ve tattım. O şarâb Hakk'ın emriyle bal olmuş idi. Onların hepsine de tattırdım. Derhâl tövbe ettiler ve dağılıp gittiler."

در عدم ما مستحقان کی بدیم   که برین جان و بر این دانش زدیم

2333. *Biz ademde ne vakit müstahıklar idik ki, bu cân ve bu ilim üzerine çarptık?*

"Adem"den murâd, adem-i izâfîdir. Zîrâ nâmütenâhî olan vücûd-i mutlak-ı Hak mukābilinde bir de adem-i mutlak yoktur. Ya'nî biz هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا (İnsân, 76/1) ya'nî "İnsan üzerine dehrden bir zaman geçti ki, zikr olunan bir şey olmadı" âyet-i kerîmesi mûcibince vücûd-i mutlak-ı Hak deryâsında mahv ve müstağrak ve adem-i izâfî hâlinde olup, adı sanı anılan bir şey değil idik. Bu vücûd-i izâfî âlemine gelmek için istihkāk sâhibi de değil idik. O deryâ-yı rahmet olan vücûd-i mutlak-ı Hak esmâsına rahmeten bizlere cân ve ilim verip, denizin dalgaları gibi, bu vücûd-i izâfî âlemine çıkardı ve bizleri hayât ve ilim ve sem' ve basar ve irâde ve kudret ve kelâm sıfatlarına mazhar kıldı.

ای بکرده یار هر اغیار را   وی بداده خلعت گل خار را

2334. *Ey her ağyârı yâr etmiş ve ey dikene gül hil'atini vermiş olan!*

"Ağyâr"dan murâd, ehl-i gaflet olan kimselerdir ki, bunlar âriflerin zıddı ve muhâlifidir. Ya'nî, ey ağyâr ve yabancı olan ehl-i gafleti ârif kullarına lutfu ile yâr eden ve ey dikene latîf olan gül libâsını giydiren Hak Teâlâ hazretleri!

خاك ما را ثانيا پاليز کن   هيچ نی را بار ديگر چيز کن

2335. *Bizim toprağımızı sâniyen bâğ ve bostan et! Hiç yoğu diğer def'a şey yap!*

"Pâlîz", yeşillik ve bâğ ve bostan demektir. Ya'nî, bizim cisimlerimizi evvelen topraktan yarattın. Bu toprak cisimlerimizi sâniyen maârif-i ilâhiyyenin bâğı ve bostanı yap! Ve hiç yok olan bir şeyi lutfun ile tekrâr bir şey yap! Zîrâ ma'rifetsiz bir cisim bir şey değildir. O cisim ma'rifet-i ilâhiyyen sâyesinde kemâl bulup bir şey olur ve bir kıymet iktisâb eder.

این دعا تو امر کردی ز ابتدی ور نه خاکی را چه زهره آن بدی

2336. *Bu duâyı ibtidâdan sen emr ettin. Yoksa bir toprağa onun ne mecâli olur idi?*

"İbtidî", "ibtidâ" kelimesinin imâle olunmuşudur. Ya'nî, biz duâ ediyoruz ve senden istiyoruz. Zîrâ bu duâ etmeyi ibtidâdan sen emr ettin ve اُدْعُونِى أَسْتَجِبْ لَكُمْ (Mü'min, 40/60) ya'nî "Bana duâ edin, kabûl edeyim ve benden isteyin, vereyim!" buyurdun. Yoksa senin azametinin önünde bir avuç topraktan ibâret olan bizlerin senden bir şey istemeye tâkati ve mecâli olur mu idi? Nitekim bu âlem-i sûrette bile üstü başı mülevves ve murdâr olan bir dilenci azametli ve şevketli bir hükümdârın huzûruna çıkıp bir şey istemeyi kendisine yakıştıramaz.

چون دعا مان امر کردی ای عُجاب این دعای خویش را کن مستجاب

2337. *Ey ucâb! Mâdemki bize duâyı emr ettin, bu kendi duânı müstecâb et!*

"Ucâb", taaccüb olunan şey demektir. Yâ Rab! Bizim gibi hakîrlerden duâ istemen taaccüb olunan bir şeydir. Mâdem lutfen tenezzül edip bize duâyı emr ettin, zât-ı celîline mahsûs olan bu duâyı da yine sen kabûl et!

شب شکسته کشتئ فهم و حواس نی امیدی ماند و نه خوف و نه یاس

2338. *Gece fehim ve havâs gemisini kırmıştır. Ne bir ümîd ve ne korku ve ne ye's kaldı.*

Bu beyit yukarıda 2315 numarada geçen هر شبی تدبیر و فرهنگم بخواب... الخ. [ya'nî "Her bir gece benim tedbîrim ve ferhengim uykuda... ilh."] beytine merbûttur. Ya'nî, gece cisme âid olan anlayış ve havâss-i hamse gemisi uyku deryâsında kırılmış ve batmıştır. O uyku hâli içinde cismâniyet âlemine âid ne bir ümîd ve ne bir korku ve ne de bir ye's kalmamıştır. Böyle bir kimse rü'yâ görse bile, ancak gördüğü menâzır ve ahvâl içinde müstağrak olur. Demez ki: "Bu gördüğüm rü'yâdır. Benim uyanıklık hâlindeki meşgalem şöyle ve böyle idi."

برده در دریای رحمت ایزدم تا ز چه فن پُر کند بفرستدم

2339. *Hâlık'ım beni rahmet deryâsına götürmüş. Acabâ, ne fenden doldurur, beni gönderir?*

Geceleri uyku hâli cisme râhat ve zevk bahş ettiği için Hakk'ın rahmet deryâsıdır. Hâlık'ım beni o rahmet deryâsına götürmüştür; ve fehim ve havâs o der-

yâda batmıştır. Acabâ, o fehim va havâssim gemisine ne gibi endîşeler ve fikirler doldurup beni uyanıklık hâline gönderir? "Tâ zi çi"deki "tâ" taaccüb içindir.

آن یکی را کرده پر نور جلال　　　و آن دگر را کرده پر وهم و خیال

2340. [2323] *O birini nûr-ı celâl ile doldurmuş; ve o diğerini vehm ve hayâl ile doldurmuştur.*

Hak Teâlâ bu gemileri muhtelif şeyler ile doldurup geri gönderir. Birisini celâl ve azamet nûru ile doldurmuştur; ve diğerini de vehim ve hayâl ile doldurmuştur. Uyandıkları vakit bu iki sınıfın fiillerinde ve sözlerinde bu doldurulmuş olan şeylerin âsârı zâhir olur.

گر بخویشم هیچ رأی و فن بدی　　　رأی و تدبیرم بحکم من بدی

2341. *Eğer kendimde hiçbir re'y ve fen olaydı, re'y ve tedbîrim benim hükmümde olurdu.*

Ya'nî, işte bu uyku hâli şâhiddir ki, benim kendimde hiçbir re'y ve fen ve hüner yoktur. Zîrâ zâhirde benim gibi görünen re'y ve tedbîr hakîkatte benim re'yim ve tedbîrim olaydı, bunlar benim hükmümün altında olurdu ve uyku hâli içinde ben bunlara sâhib olurdum.

شب نرفتی هوش بی‌فرمان من　　　زیر دام من بدی مرغان من

2342. *Gece benim fermânım olmaksızın akıl gitmezdi. Benim kuşlarım tuzağım altında olurdu.*

Ya'nî, gece vakti uyku hâli içinde aklım ve idrâkim benim fermânım ve emrim olmaksızın gitmez ve muattal olmaz idi. Benim havâss-i hamsemin ve kuvâ-yı bedeniyyemin kuşları cismimin tuzağı altında kalırlar idi.

بودمی آگه ز منزلهای جان　　　وقت خواب و بی‌هشی و امتحان

2343. *Uyku ve bî-huşluk ve imtihân vaktinde cânın menzillerinden âgâh olurdum.*

Bu beyt-i şerîfte insanın üç hâli mezkûrdür. 1-Uyku ve rü'yâ, 2-Uyanıklık içinde bir sebeb tahtnda kendinden geçişi, 3-İmtihân ya'nî bir mihnete giriftârlık hâlidir. Bu üç hâl içinde insan kendinin kendiliğinden gâfil olur. Zîrâ rü'yâ hâli içinde ne gösterilirse onu görür ve nereye götürülürse oraya gider. Hattâ rü'yâda bir kimse zinâ etse ve şarâb içse ve birini öldürse, had ve kı-

sâs-ı şer'î lâzım gelmez. Çünkü irâdesi yoktur. Ve kezâ uyanık iken baygınlık ve manyetizma olmak gibi bî-hûşluk halleri içinde insan irâdesine sâhib değildir.Ve hastalık vesâire mihnetler zamânında insan o mihnetlerin cereyânına kapılır. İrâdesini kullanıp o mihnetlerin hâricine çıkamaz. Ve bu üç hâlin hükmü ve te'sîri altında kaldığından kendinin kendiliğini tedkîk edip sülûkü esnâsında cânının tayy ettiği menzillerden âgâh olamaz.

چون کفم زین حل و عقد او تهیست   ای عجب این مُعْجبئ من ز کیست

2344. *Mâdemki benim elim onun bu hall ve akdından boştur, ey aceb! Benim bu mu'cibliğim kimdendir?*

"Mu'cib", ism-i fâildir, "kendini beğenip kibir eden kimse." "Yâ", masdariyet içindir. "Mû'cibî", "kibir edicilik ve kendini beğenicilik" demektir. "Hall", burada "bir işi çözüp cereyân vermek" ve "akd", "bir işi düğümleyip cereyânını men' etmek" ma'nâlarınadır. "O" zamîri yukarıda geçen re'y ve tedbîre râci'dir. Ya'nî, mâdemki benim elim ve kudretim o re'y ve tedbîrden bu üç hâl içinde boştur, taaccüb olunacak bir şeydir ki, benim bu kendimi beğenmem ve tekebbürüm kimden ve ne sebebden nâşîdir. Zîrâ re'y ve tedbîre mâlik olmayan bir kimsenin tekebbürü ve kendini beğenmesi gülünecek bir şeydir.

دیده را نادیده خود انگاشتم   باز زنبیل دعا برداشتم

2345. *Görülmüşü görülmemiş tasavvur ettim. Yine duâ zenbîlini kaldırdım.*

"Engâşten", zannetmek ve tasavvur etmek demektir. Ya'nî, bu üç hâlin şehâdeti ile insanın irâdesizliği ve re'y ve tedbîrine hâkim olamadığı görülmüş ve sâbit olmuş iken, ben bu görülmüşü görülmemiş tasavvur edip, defîneyi bulmak için re'y ve tedbîrime mürâcaat ettim. Boş çıktı ve aczimi anladım. Yâ Rab! Ben senin kerem kapının dilencisiyim. Yine duâ ve niyâz zenbîlini kaldırdım. Keremini dileniyorum.

چون الف چیزی ندارم ای کریم   جز دلی دلتنگتر از چشم میم

2346. *Ey kerîm! Mîmin gözünden daha içi dar bir gönülden gayrı elif gibi bir şey tutmam.*

Ya'nî, ey kerîm olan Allâh'ım! Elif harfi gibi şekilden ve noktadan hiçbir şeye mâlik değilim. Mîm harfinin gözünden daha içi dar olan bir gönülden başka bir şeyim yoktur.

این الف وین میم اُمّ بود ماست　　　میم ام تنگست الف زو نر گداست

2347. *Bu elif ve bu mîm bizim vücûdumuzun ümmüdür. Ümmün mîmi dardır; elif ondan daha fakîrdir.*

Ya'nî, insanın vücûdu ve varlığı iki hâlden mürekkebdir. Onlar da bî-hûşluk ve intibâh halleridir. Bî-hûşluk hâli içinde re'y ve tedbîre mâlik değildir. Bu hâl nokta ve şekilden hiçbir şeye mâlik olmayan elif harfine benzer; ve ayıklık ve intibâh hâlinde ise, kendisini re'y ve tedbîr sâhibi görür ve kendisini ve muhîtini idâre etmek ister. Şuûnât-ı âlem kendisinin re'y ve tedbîri hilâfında cereyân edince içi daralır ve muztarib olur. Onun kalbinin içi mîm harfinin gözünden daha dar olur. Nitekim Hz. Pîr efendimiz bir rubâîlerinde şöyle buyururlar:

با هشیاری غصهٔ هرچیز خوریم　　　چون مست شدیم هر چه بادا بادا

"Ayıklık hâli ile her şeyin gamını ve gussasını yeriz; mest ve bî-hûş olduğumuz vakit ne olursa olsun!"

İmdi mîm harfine benzeyen bu ayıklık hâlinde bir varlık vardır. Ve elif harfine benzeyen bî-hûşluk hâli ise bu varlık hâlinden daha muhtâç ve fakîrdir. Çünkü onda bir şey yoktur. Binnetîce, bu elif ile mîm harfinin cem'inden "ana" ma'nâsına olan Arapça "ümm" kelimesi hâsıl olur ki, işte bu iki hâl bizim varlığımızın anası ve aslı olmuş olur.

آن الف چیزی ندارد غافلیست　　　میم دلتنگ آن زمان عاقلیست

2348. *O elif bir şey tutmaz, gâfilliktir. Dil-teng olan mîm o âkıllik zamânıdır.*

İnsanın, şekilden ve noktadan hâlî o elif gibi olan bî-huşluk hâli kendinin kendiliğinden gâfilliliğidir. İçi dar olan mîm harfine benzeyen ayıklık hâli ise, âkıllik ve kendinin kendiliğine âgâhlık zamânıdır.

در زمان بیهشی خود هیچ من　　　در زمان هوش اندر پیچ من

2349. *Bî-hûşluk zamânında muhakkak ben hiçim. Akıl zamânında ben kıvrıntı içindeyim.*

Ben bu iki hâlden bî-hûşluk zamânımda muhakkak hiçim ve re'y ve tedbîrden hâlîyim. Akıl ve âgâhlığım zamânında ise, bu re'y ve tedbîrim yüzünden kıvrıntı içindeyim ve ıztırâbdayım. "Onu öyle ve bunu böyle yapamadım ve bu iş arzûma muvâfık olmadı!" diye üzülüp dururum.

هیچ دیگر بر چنین هیچی منه　　　نام دُولَتْ بر چنین پیچی منه

2350. *Diğer hiçi böyle bir hiç üzerine koyma! Dûlet nâmını böyle bir kıvrıntı*
[2333] *üzerine koyma!*

"Diğer hiç"ten murâd, varlık ve vücûd hâlidir. "Böyle hiç"ten murâd, insanın bî-hûşluk ve ayıklıktaki ıztırâbı hâlidir. "Dûlet", burada yiğitlik ve üstün ve fâik olmak demektir. Ya'nî, yâ Rab! Benim benliğim bî-hûşluk ve ayıklıktaki kıvrıntı ve ıztırâb hâlinden mürekkebdir. Bunlar ise hiçtir. Binâenaleyh böyle bir hiç üzerine diğer bir hiç olan varlık ve vücûd hâlini ve vehmini koyma! Yiğitlik ve fâikıyyet nâmını böyle bir ıztırâb ve kıvrıntı üzerine koyma! Ba'zı nüshalarda "pîçî" yerine "gîcî" vâki'dir. "Perâkende ve perîşân" demektir. Ya'nî, fâikıyyet ve kahramanlık nâmını böyle bir perîşân üzerine koyma, demek olur.

خود ندارم هیچ به سازد مرا　　　چون ز وهم دارمست این صد عَنا

2351. *Muhakkak hiç iyi tutmam ki beni ıslâh ede! Zîrâ bu yüz renc, tutarım vehmindendir.*

İkinci mısrâ'daki "dârem", "tutarım" demek olup, birinci mısrâ'daki "nedârem", ya'nî "tutmam" sözünün zıddıdır. "Vehm-i dârem", terkîb-i izâfî olup "tutarımın vehmi" demek olur. Ya'nî, bî-hûşluk ve ayıklık hallerimde hiç iyi bir şey tutmam ve iyilik nâmına hiçbir şeyim yoktur ki, bana çeki-düzen versin. Zîrâ bu hayât-ı sûrî içinde benim çektiğim birçok meşakkat ve zahmet "Ben bir şeyi tutarım ve bende re'y ve tedbîr vardır" vehminden nâşîdir. Bu vehm ise bir hiçtir. Yâ Rab! Bu hiçi benim hiçliğim üzerine koyma!"

در ندارم هم تو دارایم کن　　　رنج دیدم راحت افزائیم کن

2352. *Kapı tutmam. Bana yine sen dârâlık et! Renc gördüm. Bana râhat artırıcılık et!*

Ya'nî, yâ Rab! Islâhım için mürâcaat edecek bir kapım yoktur. Bana yine sen dârâlık ve şâhlık et! Bu mevhûm varlığımdan zahmet ve meşakkat gördüm. Beni bu mevhûm varlığımdan halâs etmek sûretiyle râhatımı artır!

هم در آب دیده عریان بیستم　　　بر در تو چونکه دیده نیستم

2353. *Yine senin kapın üzerinde göz suyu içinde üryân dururum. Çünkü bana göz yoktur.*

İkinci mısrâ'daki "dîde", "görmüş" ma'nâsına olmak câiz olduğu gibi, "göz" ma'nâsına olmak da câizdir. Birinci veche göre ma'nâ şöyle olur: "Yâ Rab! Yine senin kereminin kapısında bütün hünerlerimden ve re'y ve tedbîrimden soyunmuş bir hâlde göz yaşı içinde dururum. Çünkü hakîkat-i eşyâyı görmüş değilim." İkinci veche göre de ma'nâ şöyle olur: "Yâ Rab! Ben senin kereminin kapısında bütün hünerlerimden ve re'y ve tedbîrlerimden soyunmuş olduğum hâlde göz yaşı içinde dururum. Çünkü göz değilim." Bu vecih 1. cildin 1431 numarasında vâki' şu beytin ma'nâsını müeyyid olur: آدمی دیدست وباقی پوستست دیده آنست آنکه دید دوستست [ya'ni] "İnsan gözdür ve bâkî kabuktur. O şey ki dostu görmektir, görmek odur."

Zîrâ "insân", lügatte "göz bebeği"ne derler.

آب دیدهٔ بندهٔ بی‌دیده را سبزهٔ بخش و نباتی زین چرا

2354. *Gözsüz olan bendenin göz suyuna bu otlaktan bir yeşillik ve bir nebât bahş et!*

"Çerâ", mer'â ve otlak demektir. Bundan murâd, mezâhir-i esmâiyye olan bu âlem-i keserât ve dünyâdır. Ya'nî, basar-ı basîreti açık olmayan bu kulunun cisim gözünden akıttığı yaşlara mukābil bu dünyâ otlağından bir ma'rifet yeşilliği ve nebâtı bağışla ki, gördüğüm suver-i eşyânın hakîkatini idrâk edeyim!

ور نماند آب آبم ده ز عین همچو عینین نبی هَطّالَتَین

2355. *Ve eğer su kalmazsa, hettâleteyn olan olan nebînin iki gözü gibi, bana gözden su ver!*

"Hetl", hâ'nın fethi ve ["hitl"] kesri ile, "yağmurun ve göz yaşının birbiri arkasına gelmesi" demektir. "Hettâle", mübâlağa ile ism-i fâil olup, "hettâleteyn" bu sîganın müennes-i tesniyesidir. "Şiddetle iki akıcı" demek olur. Bu beyt-i şerîfte şu hadîs-i nebevîye işâret buyurulur: "Hz. Cibrîl Resûl-i Ekrem Efendimiz'e gelip dedi ki: لو بکی محزون فی امة رحم الله تلك الامة فقال النبی صلی الله علیه وسلم انا المحزون امتی هی الامة فقال اللهم اعطنی هطالتین قبل ان یکون الدمع دما والا ضراس جمرا ya'nî "Eğer bir ümmet içinde bir mahzûn ağlasa, Allâh Teâlâ o ümmete rahmet eder. Nebî (s.a.v.) buyurdu ki: Ben mahzûnum. Benim ümmetim dahi o ümmettir. Müteâkıben buyurdu: Ey benim Allâh'ım! Göz yaşı kan ve dişler ateş parçası gibi olmadan evvel, bana şiddetle yaş akıcı olan iki göz ver!" Ya'nî, yâ Rab! Eğer benim gözümün yaşı gelmezse, şiddetle yaş akıcı olan Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in iki gözü gibi benim iki gözlerimden bana su ver ve yaşlar akıt!

او چو آب دیده جست از جود حق　　با چنان اقبال و اجلال و سبق

2356. *O öyle iclâl ve ikbâl ve sebk ile berâber Hakk'ın cûdundan mâdemki göz suyu istedi.*

Ya'nî, mâdemki Resûl-i Ekrem hazretleri öyle bir iclâl ve ikbâl sâhibi bulunduğu ve bilcümle enbiyâ (a.s.)dan ileri olduğu hâlde Hakk'ın cûd ve kereminden göz yaşı istedi.

چون نباشم ز اشك خون باريك ريس　　من تهى دست فضول كاسه ليس

2357. *Ben çanak yalayıcı, kāsır olan eli boş, niçin kanlı yaştan bârîk-rîs olmayayım?*

"Bârîk-rîs", vasf-ı terkîbî olup, "ince bükücü" demektir. İnce fikir ve hayâl edici olan kimseden kinâye olarak kullanılır. Ya'nî, Resûl-i Ekrem hazretlerinin hâli böyle olunca, benim gibi bir çanak yalayıcı ve eli her türlü kemâlâttan boş olan kāsıra ve âcize ne düşer? Niçin gözlerimden ince sicim gibi kanlı yaşlar büküp akıtmayayım?

چون چنان چشم اشك را مفتون بود　　اشك من بايد كه صد جيحون بود

2358. *Mâdemki öyle göz, göz yaşına meftûn ola, gerektir ki benim göz yaşım Ceyhûn ola!*

Mâdemki o dünyânın ve âhiretin sultânı olan Resûl-i Ekrem'in mübârek gözü, göz yaşını akıtmaya meftûn ola ve muhabbet ede, artık benim gözümün yaşı Ceyhûn nehri gibi akmak gerektir.

قطرهٔ زان زين دو صد جيحون بهست　　كه بدان يك قطره جن و انس رست

2359. *Ondan bir katre bu iki yüz Ceyhûn'dan iyidir. Zîrâ o bir katre sebebiyle cin ve ins kurtuldu.*

Ya'nî, Resûl-i Ekrem hazretlerinin mübârek gözlerinden bir katre yaş akması, bu âcizin gözünden iki yüz Ceyhûn nehri kadar akacak olan göz yaşından efdaldir. Zîrâ o Server-i âlemin mübârek gözünden akan bir katre yaş ile yukarıda mezkûr hadîs-i şerîf mûcibince, ümmeti olan insanlar ve cinler rahmet-i ilâhiyyeye nâil olarak kahr-ı ilâhîden kurtuldu.

چونكه باران جست آن روضهٔ بهشت　　چون نجويد آب شوره خاك زشت

2360. [2343] *Mâdemki o cennetin ravzası yağmur istedi, çirkin toprak niçin tuzlu su istemesin?*

Mâdemki o cennet bahçesi olan Resûl-i Ekrem'in cism-i şerîfi göz yaşı yağmurunu istedi, çirkin ve çorak topraktan ibâret olan benim cismim niçin tuzlu suyu ve göz yaşını istemesin?

ای اخی دست از دعاکردن مدار　　　　با اجابت یا رد اویت چه کار

2361. *Ey kardeşim! Elini duâ etmekten kaldırma! Onun kabûlü veyâ reddi ile senin ne işin var?*

Bu ve âtîdeki beytler Hz. Pîr tarafından sâlikleri irşâden beyân buyurulur. Ya'nî ey kardeş! Duâ etmekten el kaldırma; ya'nî fâriğ olma! Zîrâ duâ kulluğun ve zilletin ve iftikārın ızhârıdır. Binâenaleyh ettiğin duânın kabûlüne veyâ reddine nazar etme! Hak Teâlâ'nın ادعونی أستجب لكم (Mü'min, 40/60) ya'nî "Bana duâ edin, size icâbet edeyim!" emrine tebaan, kulluk ettiğine ve Hakk'a karşı zillet ve iftikār arz etmiş olduğuna bak! Zîrâ hadîs-i şerîfte الدعاء مخ العبادة ya'nî "Duâ ibâdetin iliğidir" buyurulmuştur. Binâenaleyh "Duâ ettim de Hak kabûl etmedi" diye duâdan vazgeçme! Ma'lûm olsun ki, Hak yolu sâliklerinin ibâdeti ve niyâzı ve duâsı hakîkatte âlem-i kesâfette vücûd-i hakîkînin nûrundan ve kudretinden, kendi varlığının verdiği hicâb sebebiyle, düştüğü makām-ı aczden yine o makām-ı kudrete irtikāsını istemekten ibârettir. Her ne kadar acz ve zillet ve iftikār ile Zât-ı mutlaka ibâdeti ve niyâzı ve aşkı çok olursa, terakkîsi dahi o nisbette olur; ve nihâyet vücûd-i Hak ile bâkî olmak saâdetini bulur ki, buna "bekā-billâh" derler. Fakat inâyet-i Hak olmayınca bu derece ibâdeti ve niyâzı ve ızhâr-ı aczi ve aşkı bulmak müşkildir. Zîrâ mevâni' çoktur.

نانکه سد و مانع این آب بود　　　　دست از آن نان می‌بباید شست زود

2362. *Ekmek ki bir suyun seddi ve mâni'i olur, eli o ekmekten çabuk yıkamak gerektir.*

Ya'nî, göz yaşına sed ve mâni' olan şey sâlikin bol bol yeyip içmesi ve nefsinin hazlarını kemâliyle icrâ etmesidir. Binâenaleyh böyle yaşayışı terk edip gıdâyı zarûret mikdârı almak ve nefsinin hazlarını şerîatin haddi dâiresine hasr etmek lâzımdır.

خویش را موزون و چست و سخته کن　　　　زآب دیده نان خود را پخته کن

2363. *Kendini mevzûn ve çâlâk ve sehte et! Kendi ekmeğini göz yaşından pişmiş et!*

"Sehte", sîn'in fethi ve ["suhte], zammı ile "tartılmış, vezn edilmiş" demektir (*Burhân*). Ey sâlik! Hak yolunda kendini mevzûn et! Ya'nî kavâid-i

sülûke riâyet et! Ve sülûkünde çevik ve çâlâk ol! Akvâl ve ef'âl ve ahlâkını şerîat terâzîsi ile ve insanlık mîzânı ile vezn et! Yediğin ekmek ve gıdâ cisminde kuvve-i şehvâniyyeye ve gazabiyyeye inkılâb etmemek için, o ekmeği göz yaşı akıtarak pişir de ahlâk-ı hamîdeye tebeddül etsin!

آواز دادن هاتف مر طالب گنج را و اعلام کردن از حقیقت اسرار آن

Hâtifin defîne tâlibine ses vermesi ve onun esrâr-ı hakîkatten i'lâm etmesi

اندر این بود او که الهام آمدش　　کشف شد این مشکلات از ایزدش

2364. *O bunda idi ki, ona ilhâm geldi. Bu müşkilât ona Hâlık'tan keşf oldu.*

O defîne tâlibi olan fakîr Hakk'a duâ ve niyâz hâlinde idi ki, ona ilhâm-ı ilâhî geldi ve defîneyi bulmak husûsunda müşkilât ona Hak Teâlâ tarafından keşf oldu.

کو بگفتت در کمان تیری بنه　　کی بگفتندت که اندر کش تو زه

2365. *Denildi ki: "O sana dedi: Yaya bir oku koy. Ne vakit sana dediler ki, kirişi içeriye çek!"*

Ya'nî ilhâm tarîkıyla o fakîre denildi ki: "Evvelce sana hâtif "Yaya bir oku koy!" dedi. Oku yaya koyduktan sonra, kendi mahâretini kullanıp, yayın kirişini içeriye doğru ger ve oku ileriye doğru fırlat, demedi."

"Yay"dan murâd, akıl ve "ok"tan murâd fikirdir. "Defîne"den murâd, esrâr-ı hakîkattir. Ya'nî, ey tâlib-i hakîkat! Sana evvelce denilmiş idi ki: "Kelâm-ı ilâhî ile kelâm-ı nebevîde olan ma'nâları anlamak için akıl yayına fikir okunu koy! Yoksa kendi ilmini ve dirâyetini göstermek için türlü te'vîlâta kıyâm edip, o kelâmlar altında münderic olan ma'nâlardan ileriye tecâvüz et, denilmemiş idi."

او نگفتت که کمانرا سخت کش　　در کمان نه گفت او نی پر کنش

2366. *"O sana demedi ki: "Yayı sıkı çek! O yaya koy!" dedi. "Onu dolu et!" demedi."*

"O hâtif sana: "Akıl yayını sıkı çek! dedi. O fikir okunu yaya koy!" dedi. Onu olanca kuvvetin ile çek ve tekellüfât-ı fikriyyede bulunup te'vîlâta sap, demedi."

از فضولی تو کمان افراشتی　　　صنعت قوّاسیئ برداشتی

2367. *Sen fodulluktan dolayı yayı yükselttin. Kavvâslık san'atını kaldırdın.*

"Kavvâs", ok atıcı demektir. Ya'nî, sen fodulluktan ve haddi tecâvüz etmeklikten dolayı akıl yayını yukarı kaldırdın ve kendi zekâvetini ve fikrinin parlaklığını göstermeye kalktın.

ترك این سخته کمانی رو بگو　　　در کمان نه تیر و پریدن مجو

2368. *Git, yay düzücülüğü terk et! Oku yaya koy ve uçurmak isteme!*

"Terk güften", "terk etmek" ma'nâsına müsta'meldir. "Terk be-gû", "terk et!" demek olur. "Sahte kemânî", yaya çekidüzen vericilik, demektir. Ya'nî git, bu yaya çekidüzen vericiliği terk et! Yaya oku koy ve oku uzaklara uçurmak isteme!

چون بیفتد برکن آنجا می‌طلب　　　زور بگذار و بزاری جو ذهب

2369. *Vaktâki düşer, orayı kaz, taleb et! Kuvveti bırak, altını zârîlik ile iste!*

Vaktâki tekellüfsüz olarak yaya koyduğun ok düşer, orayı kaz ve defîneyi orada iste ve ara! Kuvveti ve mahâreti bırak! Hakîkat altınını tazarru' ve niyâz ile iste! Meselâ Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ (Hadîd, 57/3) ya'nî "Evvel O'dur ve Âhir O'dur ve Zâhir O'dur ve Bâtın O'dur" buyurmuştur. Ey fikr-i dakîk ve mahâret-i ilmiyye göstermek isteyen âlim efendi! Sen dersin ki: "Hak nasıl zâhir olur? Zîrâ zâhir dediğimiz şey bu eşyâdır; ve bu eşyâ ise hâdistir. Hak Teâlâ ise hudûsten münezzehtir. Binâenaleyh Hak Teâlâ bu eşyâyı zâtı ile muhît olmak câiz değildir. Ancak ilmi ile muhît olmak lâzım gelir." Halbuki sen, bu fikrin ile Hakk'ın zâtını bu eşyâdan hâriç tutup, Hak ile eşyâya birer had ta'yîn etmiş olursun; ve bu te'vîl zımmında dahi وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) ya'nî "Nerede olsanız o sizinle berâberdir" nass-ı kur'ânîsine ve diğer emsâli olan âyât-ı kur'âniyyeye ve ahâdîs-i nebeviyyeye muhâlefet etmiş olursun. Binâenaleyh aklının yayına koyduğun bu fikir oku ile hakîkat defînesini nasıl bulursun? Sana lâzım olan, "Hak Teâlâ Kur'ân'da "Zâhir O'dur" buyurmuştur, bunu te'vîle mahal yoktur; binâenaleyh bu kelâmı te'vîl etmeyip, onun eşyâda zâhir olması ma'nâsını tedkîk ede-

yim, bunun zımmındaki hakîkat definesini bulayım!" demek idi. Ve bu tarz ise, akıl yayına fikir okunu koyup bırakmak ve ileriye fırlatmamak idi.

آنچه حقست اقرب از حبل الورید　　تو فگنده تیر فکرت را بعید

2370. *O şey ki, şahdamardan daha yakındır, Hak'tır. Sen fikrinin okunu*
[2353] *uzak düşürdün.*

Ya'nî, Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (Kāf, 50/16) ya'nî "Biz o kimseye şahdamarından daha yakınız" buyurmuştur. Sen ise fikrinin okunu uzağa fırlatıp atmışsın. Nass-ı sarîhi te'vîl edip sana şahdamarından daha yakın ve nerede olsan seninle berâber olan Hakk'ın sende ve eşyâda zuhûrunu inkâr etmişsin; ve ehl-i hakîkatin bu ma'nâya dâir olan sözlerine şiddetli i'tirâzlarda bulunmuşsun. Nitekim 1. cildin 1098 ve 1099 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi;

کردهٔ تأویل حرف بکررا　　خویش را تأویل کن نه ذکررا

برهوا تأویل قرآن می کنی　　پست و کژ شد ازتو معنئ سنی

[Ya'ni] "Bikr olan kelâmı te'vîl etmişsin. Kendini te'vîl et! Kur'ân'ı değil! Akl-ı cüz'înin hevâsı üzerine Kur'ân'ı te'vîl ediyorsun, senden dolayı yüksek olan ma'nâ alçak ve eğri oldu."

ای کمان و تیرها بر ساخته　　صید نزدیك و تو دور انداخته

2371. *Ey yayı ve okları düzmüş olan! Av yakındır ve sen uzağa atmışsın.*

Ey akıl yayını ve fikir oklarını keserât âlemine mahsûs olan birtakım kıyâsât-ı mantıkıyyeye göre tertîb etmiş olan âlim efendi! Bu fikir oku ile avlamak istediğin hakîkat-i vücûd sana senden daha yakındır. Sen ise onu bulmak için birtakım delâil-i fikriyye oklarını uzaklara atmışsın. Beyt-i Yûnus Emre (k.s.):

Dervîşlik baştadır, tacda değildir
Kızdırmak oddadır, sacda değildir.
Ararsan Mevlâ'yı kendinde ara;
Kudüs'te, Mekke'de, hacda değildir.

هر که دور اندازتر او دورتر　　وز چنین گنجست او مهجورتر

2372. *Her kim daha uzak atıcıdır, o pek uzaktır; ve böyle bir defîneden o pek mehcûrdur.*

Her kim hakāyık-ı eşyâyı anlamak için delâil-i fikriyyeyi uzaklara atıcı ise, o kimse esrâr-ı hakîkatten pek uzaktır ve böyle bir hakîkat defînesinden o pek mehcûr ve metrûk kalmıştır. Ma'lûm olsun ki, vücûd ve varlık aslâ tahdîd ve ta'dîd kabûl etmeyen bir mefhûm-i küllî olup, ondan ilerisi ademdir ve yokluktur; ve ademin aslâ sâhası yoktur. Eğer olsa vücûd ve varlık olurdu. Adem ancak vücûdun mukābili olarak zihinde tahayyül olunan bir ma'nâ-yı zulmânîdir. Vücûd bir nûr-ı muhîttir. Nûr kendi zâhir ve eşyâyı muzhir olduğu gibi, vücûd dahi kendisi zâhir ve eşyâyı muzhirdir. Meşhûd olan eşyâda en evvel göze çarpan, varlıktır. Her şey vardan var olur. Binâenaleyh eşyâda olan varlık ancak vücûd-i hakîkînin varlığıdır. Tahdîd ve ta'dîd kabûl etmeyen vücûdu ve varlığı ikiye ayırıp tahdîd ve ta'dîd etmek şaşılıktan başka bir şey değildir. Zîrâ vahdet-i vücûdun zıddı kesret-i vücûddur. Vücûdun birliğini red ve inkâr edenlerin onun zıddı olan kesret-i vücûdu kabûl etmeleri lâzım gelir. Bu ise varlıkta Hakk'a şirk koşmaktır. Velhâsıl vücûd-i hakîkî bu âlem-i sûrette pek açık bir sûrette zâhirdir; ve şiddet-i zuhûru hafâsını îcâb etmiştir. Beyt-i Mısrî-i Niyâzî (k.s.):

Her ne rütbe âşikâr etsem hafâsın artırır;
Zâhir iken Ol, O'nu örter delâil-i beyyinât.

فلسفی خود را از اندیشه بکشت   گو بدو کورا سوی گنجست پشت

2373. *Felsefî kendisini endîşeden öldürürdü. Ona de!: "Ey kör! Arkan defîne tarafınadır."*

İkinci mısrâın tercümesinde üç vecih vardır: Birisi: "Gû", söyle; "bedû", ona; "ko-râ" ya'nî "ki orâ sûy-ı gencest püşt": "Ki, onun arkası genc tarafınadır." İkinci vech: "Gû" söyle; "be-dû" ona, "gûr-â": "Ey kör! Arka defîne tarafınadır." Üçüncü vech: "Gû" söyle; "bi-dev", koş; "ki orâ sûy-ı gencest püşt": "Ki, onun arkası genc tarafınadır."Bu üç vecihten ikinci vech daha açık ve daha ma'nîdârdır. Zîrâ feylesofun zâhir gözü pek açık ise de, bâtın gözü kördür. Şârihlerin ba'zıları beyt-i âtîdeki "mî deved" karînesiyle üçüncü veche göre tercüme etmişlerdir. Ya'nî, feylesof efendi hakîkati bulmak için tabîat kānûnlarını düşüne düşüne dimâğı yordu ve kendini birtakım düşüncelerden dolayı ezdi ve öldürdü. Sen ona de ki: "Ey kör! Tabîat ve âlem-i keserât vücûd-i hakîkî deryâsının köpükleridir ve birtakım hayâlâttır; ve hayâlâta teveccüh edenler arkalarını hakîkat defînesine çevirmişlerdir."

گو بدو چندانکه افزون می‌دود　　　از مراد دل جدا تر می‌شود

2374. *Ona de: "Ne kadar ziyâde koşarsa, gönlün murâdından pek ayrı düşer."*

Ya'nî, sen o feylesofa de ki: "Ne kadar ziyâde koşarsa, gönlünün murâdı olan hakîkati bulmak husûsundan o kadar çok ayrı olur. Zîrâ o feylesofun murâdı Hakk'ı ve hakîkati bulmak olduğu hâlde, âlem-i tabîata ve keserâta teveccüh edip koşuyor ve kendi murâdına arkasını çevirip koşmuş oluyor; ve koştukça murâdından o nisbette uzak düşüyor.

جَاهِدُوا فِينَا بگفت آن شهريار　　　جَاهِدُوا عَنَّا نگفت اى بى‌قرار

2375. *O şehriyâr "Câhidû fînâ" dedi. Ey karârsız! "Câhidû annâ" demedi.*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Ankebût'un nihâyetinde olan وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا (Ankebût, 29/69) ya'nî "O kimseler bizim hakkımızda mücâhede ettiler, biz elbette onları yolumuza hidâyet ederiz" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'nî, Hak Teâlâ bu âyet-i kerîmede "Bizim hakkımızda mücâhede ettiler" buyurdu. İ'râz için kullanılan "an" kelimesiyle, "Bizden i'râzan mücâhede ettiler" buyurmadı. Hak hakkında mücâhede sâlikin kendi mevhûm varlığını Hakk'ın hakîkî varlığı müvâcehesinde fedâya sebeb olan mücâhededir ki, bu mücâhedenin zaferi vücûd-i Hakkānî ile kāim olmaktır. Bunlar ehlullâhtır. Hak'tan i'râzan mücâhede dahi, kendinin ve eşyânın vücûdunu vücûd-i hakîkî müvâcehesinde nefsü'l-emrde sâbit görüp, lezâiz-i nefsâniyye-i uhreviyyeye nâiliyet için çalışanların mücâhedesidir ki, bu mücâhedenin zaferi dahi cennete vusûldür. Bu tâife ehl-i cennet ise de, ehlullâh değildir. Nitekim hadîs-i şerîfte الدنيا حرام على اهل الآخرة والآخرة حرام على اهل الدنيا وهما حرامان على اهل الله ya'nî "Dünyâ ehl-i âhirete harâmdır; ve âhiret ehl-i dünyâya harâmdır; ve her ikisi de ehlullâha harâmdır" buyurulmuştur. Bu sûrette mücâhid olan mü'minler iki tâifeden ibâret olmuş olur ki, birisi şer'in zâhirine ve bâtınına müsteniden Hak hakkında ve diğeri dahi şer'in yalnız zâhirine müsteniden ve Hak'tan i'râzan kendi nefsi hakkında mücâhede edenlerdir. Bu ikinci tâifenin îmânları delîle müstenid bulunduğundan ve bir delîl diğer delîli ibtâl ettiğinden beyt-i şerîfte bunlar hakkında "karârsız" ta'bîri isti'mâl buyurulmuştur.

همچو كنعان كوز ننگ نوح رفت　　　بر فراز قلهٔ آن كوه زفت

2376. *Ken'ân gibi ki, o Nûh'un ârından, o büyük dağın yükseğinin tepesi üzerine gitti.*

Ya'nî, yukarıda zikr olunan ikinci tâife ki, bunlar ehlullâhı ve onların tarîklerini ve maâriflerini münkir olan ulemâ-i zâhirdir; bunlar Nûh (a.s.)ın oğlu Ken'ân gibi, Nûh (a.s.) meşrebinde olan insân-ı kâmile ve onun tarîkına tebaiyetten âr edip kendi enâniyetleri dağının tepesine çıkarlar; ve o ilim sâhibi ise, "Bizde de ilim vardır, niçin tâbi' olalım?" derler. Bil'âhare sıfât-ı nefsâniyyelerinin tûfânından kurtulamayıp, garkolurlar.

هر چه افزونتر همی‌جست او خلاص   سوی کُه می‌شد جدا تر از مناص

2377. *Her ne kadar o halâsı ziyâde istedi, dağ tarafına gitti menâsdan pek ayrı oldu.*

Ya'nî Nûh (a.s.)ın oğlu Ken'ân her ne kadar tûfândan kurtulmayı ziyâde istedi ve dağ tarafına gitti ise de, mahall-i halâstan daha ayrı ve uzak düştü. Bunun gibi kendilerini beğenen mütekebbir âlim efendiler ve feylesoflar dahi kendi bilgilerine mağrûren enbiyâya ve insân-ı kâmile tâbi' olmayıp, her ne kadar enâniyetleri dağına iltica ettilerse, sıfât-ı nefsâniyyeleri tûfânından kurtulmadan uzak oldular. Pek ziyâde i'timâd ve istinâd ettikleri ilm-i kelâm ve kıyâsât ve delâil-i mantıkıyye ve ulûm-i tabîiyye Hakk'ı ve hakîkati bulmak emrinde işlerine yaramadı. Mahrûmiyet ve hasret içinde kaldılar.

همچو این درویش بهر گنج و کان   هر صباحی سخت تر جستی کمان

2378. *Bu dervîş gibi defîne ve kân için her bir sabâh pek sıkı yay istedi.*

Bu kıssasını söylediğimiz dervîş gibi ki, o da hakîkat defînesi ve cevher-i ma'rifet ma'deni ehl-i hakîkatin sözlerini anlamak için, her bir sabâh fikir oklarını atmak üzere şiddetle akıl ve muhâkeme yayını kullandı; ve o sözleri okuyup delâil-i akliyye ile sırr-ı vahdete vâkıf olmak istedi. Halbuki insanın vücûdundaki sırr-ı hakîkat tefekkür tarîkıyla inkişâf etmek muhâldir. Nitekim 5. cildin 4141 ve 4142 numarlı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

کی شود کشف از تفکر این انا   این انا مکشوف شد بعد از فنا

می‌فتد این عقلها در افتقاد   در مغاکِ حلول و اتحاد

[Ya'nî "Bu "ene" tefekkür cihetinden ne vakit keşf olur? Bu "ene" fenâdan sonra mekşûf olur. Bu akıllar nazarlardan gāib olan Hakk'ı aramakta hulûl ve ittihâd çukuruna düşer."]

Tercümesi ve îzâhâtı ma'lûm olmak üzere oraya mürâcaat olunsun.

هر کمانی کو گرفتی سخت تر   بود از گنج و نشان بد بخت تر

2379. *Her bir yayı ki o pek sıkı tutardı, defîneden ve nişândan pek bedbaht idi.*

Ya'nî, o dervîş sıkı sıkı tutup sarıldığı her bir nazar-ı aklî ve muhâkeme-i fikrî netîcesinde hakîkat defînesini ve onun nişân ve eserini bulmaktan pek bedbaht olurdu. Ya'nî nazar-ı aklî ve muhâkeme-i fikrî ile ehl-i hakîkatin sözlerinden bir netîce çıkarıp hükm-i kat'î veremez idi. Nitekim ilm-i kelâm ulemâsı irâde-i cüz'iyye bahsinde uzun uzadıya münâkaşât yaparlar ve birinin getirdiği delîli diğerinin getirdiği delîl çürütür ve sûret-i kat'iyyede işin içinden çıkmak mümkin olamaz. Fakat hiçbirisi bir insân-ı kâmile intisâb edip bu hakîkati zevkan ve hâlen idrâke çalışmak tarafına meyl etmez. Çünkü gurûr-ı ilmîleri mâni' olur.

این مثل اندر زمانه جانیست   جان نادانان برنج ارزانیست

2380. *Bu mesel zamânede câna mensûbdur. Câhillerin cânı zahmete lâyıktır.*
[2363]

İşte bu darb-ı mesel, zamânede câna mensûb ve pek rûhlu ve esaslı bir darb-ı meseldir. O da budur ki: "Câhillerin cânı zahmete lâyıktır." Zîrâ câhil bilmez ve bilmediğini de bilmez. Kendisini her işte üstâd ve mâhir zanneder. Ve kendinin mevhûm bilgisine ve nefsinin kibir ve gurûruna istinâden her başladığı işte türlü türlü zahmetlere ve meşakkatlere giriftâr olur. Türkçe'de, böyle mütekebbir ve mağrûr olanların başlarına bir zahmet ve belâ geldiği vakit, "şeytan azabda gerektir" darb-ı meseli kullanılır. Zîrâ kibir ve gurûr şeytanın sıfatıdır.

زانکه جاهل ننگ دارد ز اوستاد   لاجرم رفت و دکان نو گشاد

2381. *Zîrâ ki câhil, üstâddan âr tutar. Şübhesiz gitti ve yeni dükkân açtı.*

Câhilin zahmette ve meşakkatte olmasının sebebi budur ki; Üstâda tâbi' olmaktan arlanır ve üstâda baş eğmeyi kendisince zillet ve tenezzül addeder. Binâenaleyh mevhûm olan gurûr-ı ilmîsine istinâden yeni bir ilim ve ma'rifet dükkânı açıp kendi gibi birtakım câhilleri başına toplar ve onlara kendi hayâlâtını satmaya başlar. Nitekim muhakkıkların münkiri olan ulemâ-i zâhire ve felâsife büyük kürsüler kurup, câhil halka karşı, muhakkıkların beyân buyurdukları hakāyık ve maârifi inkâr ve ibtâle sa'y ederler; ve hattâ bir tarîkate intisâb edip, fenâ makāmından bî-haber olduğu hâlde, mürşidlik da'vâsına kıyâm edenler dahi böyle dükkân açanlar kabîlindendir.

آن دکان بالای استاد ای نگار   گنده و پر کژدمست و پر ز مار

2382. *Ey nigâr! O dükkân üstâdın fevkında kokmuş ve akreb ve yılan doludur.*

"Nigâr", nakış ve sûret demektir. Ya'nî, ey insanlığın ma'nâsından gāfil ve bir kalıp ve sûretten ibâret olan câhil efendi! O muhakkık olan üstâdın açtığı ulûm-i ledünniyye ve maârif-i rabbâniyye dükkânının fevkında olarak senin açmış olduğun o ma'rifet dükkânı kesâfet-i cismâniyye ile kokmuştur ve her birisi akreb ve yılan mesâbesinde olan sıfât-ı nefsâniyye ile doludur.

زود ویران کن دکان و باز گرد   سوی سبزه و گلستان و آبخورد

2383. *Çabuk dükkânı vîrân et! Ve yeşillik ve gülistân ve pınar tarafına geri dön!*

Ya'nî, çabuk o dükkânı yık! Ve ulûm-i ledünniyye yeşilliği ve maârif-i ilâhiyye gülistânı ve füyûzât-ı rabbâniyye pınarı olan insân-ı kâmil tarafına geri dön!

نی چو کنعان کو ز کبر و ناشناخت   از که عاصم سفینهٔ فوز ساخت

2384. *Ken'ân gibi değil ki, o kibirden ve tanımamazlıktan dolayı hıfz edici dağdan necât gemisi düzdü.*

Nûh (a.s.)ın oğlu Ken'ân gibi olma ki, o Ken'ân kibr-i nefisten ve Hakk'ı tanımamazlıktan dolayı, kendi zu'münce hıfz edici gördüğü kendinin enâniyet dağından necât ve kurtuluş gemisi yaptı ve netîcede helâk oldu.

علمِ تیر اندازیش آمد حجیب   وان مراد او را بده حاضر بجیب

2385. *Onun ok atıcılığı ilmi hicâb geldi. Halbuki o murâd ona cepte hâzır olmuş idi.*

"Şîn" zamîr-i gāibi, define arayan fakîre râci' olmak münâsibdir. "Hicîb", "hicâb" kelimesini imâle olunmuşudur. Define arayan fakîrin kendi fikir okuna i'timâdı aradığı hakîkat definesinin hicâbıdır. Halbuki o fakîrin nazar-ı aklî ile anlamak istediği o murâd ve maksûd onun cebinde ve kendi vücûdunda hâzır ve mevcûd olmuş idi. Zîrâ Hak Teâlâ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) ya'nî "Nerede olsanız o sizinle berâberdir" buyuruyor. Kendisi ile berâber bulunan Hakk'ı bir kimsenin delâil-i fikriyye ile arayıp isbâta çalışması abes olduğu gibi, bu getirdiği delîller onun hicâbı olur. Meselâ bir kimsenin cebinde bir şey olsa, onun vücûdunun isbâtına kıyâm etmek gülünç bir şey olur. Onu bulmanın çâresi elini sokup çıkarmaktır.

ای بسا علم و ذکاوات و فطن   گشته هرورا چو غول و راهزن

2386. *Ey ne çok ilimler ve zekâvetler ve fıtnatlar! Gūl ve yol vurucu gibi yolcuyu öldürmüştür.*

Hey gidi hey! Ne çok ilimler ve zekâvetler ve fıtnatlar vardır ki, gūlyabânî ve yol vurucu şakîler gibi, Hak yolunun sâliklerini ve yolcularını doğru yollarından çıkarıp helâk-i ma'nevî vâdîlerine atmışlardır.

بیشتر اصحاب جنت ابلهند   تا ز شر فیلسوفی می‌رهند

2387. *Ashâb-ı cennet en ziyâde eblehlerdir, tâ ki feylesofluk şerrinden kurtulalar!*

Bu beyt-i şerîfte اکثر اهل الجنة بله ya'nî " Ehl-i cennetin çoğu eblehlerdir" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. "Cennet"ten murâd, cennet-i visâl ve "ebleh-ler"den murâd, kelâm-ı ilâhîye ve ahâdîs-i nebeviyyeye karşı nazar-ı fikrîyi ve muhâkeme-i akliyyeyi terk edenlerdir. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.) *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinde nazar-ı fikrîyi ve muhâkemât-ı akliyyeyi terk ettiklerini beyân buyururlar ki, bu beyân-ı âlîlerinin hulâsası şudur:

"Ben îmânı anamdan ve babamdan taklîd ile aldım ve amel ettim. Akl-ı nazarî îcâbınca aslâ o îmânın ihtilâfı ihtimâli hâtırıma hutûr etmedi; ve bu amelim netîcesinde bana o taklîden yaptığım hükm-i mütehayyel ve mütevehhemin hakîkati aynen ve tafsîlen zâhir oldu. Binâenaleyh amelim netîcesinde tafsîlen ve aynen müşâhede ettiğim şeylerin ilmi, o taklîd ile aldığım îmândan beni uzaklaştırmadı."

Ya'nî, ashâb-ı visâl feylesofluk meşrebinden kurtulmak için Kur'ân'a ve hadîse ve peygamberlerin vârisleri olan evliyâ-yı kirâmın Kur'ân'ın ve ahâdîsin lübbü olan ulûm-i ledünniyyelerine karşı, nazar-ı fikrîyi ve muhâkemât-ı akliyyeyi terk edip onlara tâbi' olanlardır. Meselâ tavr-ı aklın hâricinde olan mu'cizât-ı enbiyâ ve husûsiyle mi'râc-ı peygamberî hakkında nazar-ı fikrî sâhibi olanların türlü türlü mütâlaaları vardır ki, bunlar[ı] kendi şübhelerini hall için düşünmüşler ve bu mütâlaâtı meydâna koymuşlardır. Demişlerdir ki: "Peygamberler ma'sûmlardır. Gördüklerini bilirler ve bildiklerini söylerler. Biz ise onların gördüklerini görmüyoruz. Binâenaleyh onlar ne görmüş ve söylemişler ise, aynen kabûlde şübhemiz yoktur."

خویش را عریان کن از فضل و فضول   تا کند رحمت ترا هر دم نزول

2388. *Kendini fazldan ve fuzûlden üryân et! Tâ ki sana her dem rahmet nüzûl etsin!*

Binâenaleyh ey his gözünün gördüğü şeylerden başka bir şey görmeyen âlim-i zâhirî ve feylesof efendi! O zâhirî ilimlerin verdiği fazldan ve taşkınlıktan ve hadd-i tecâvüzden kendini soy ve çıplak yap! Tâ ki senin kalbine her dem Hakk'ın rahmeti nâzil olsun!

زیرکی ضد شکستست و نیاز　　　　زیرکی بگذار و با گولی بساز

2389. *Zeyreklik, kırıklığın ve niyâzın zıddıdır. Zeyrekliği bırak ve hamâkat ile uyuş!*

"Gûl", ahmak demektir. Burada "hamâkat"ten murâd, beyne'n-nâs mezmûm olan "aptallık" demek değildir. Kendi akl-ı cüz'îsinin zekâvet ve ilmine i'timâden kelâm-ı ilâhîyi ve ahâdîs-i nebeviyyeyi te'vîlâta kıyâm etmeyerek, bilâ-te'vîl kabûl edip tâbi' olmaktır. Ya'nî, zekâvet inkisârın ve kırıklığın ve niyâzın zıddıdır. Hak yolunda zekâveti ve nazar-ı fikrîyi ve akl-ı cüz'înin muhâkemelerini bırak! Tavr-ı aklın hâricinde olan esrâr-ı ilâhiyyeye karşı hamâkat ile ve sâdedillik ile uyuş!

زیرکی دان دام بُرد و طمع و گاز　　　　تا چه خواهد زیرکی را پاك باز

2390. [2373] *Zeyrekliği râhatın tuzağı ve tama' ve makas bil! Acabâ pâk-bâz olan zeyrekliği niçin istesin?*

"Berd", burada "râhat" ma'nâsınadır. "Gâz", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "makas" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, zeyrekliği ve zekâveti hevâ-yı nefsin ve ucüb ve gurûrun tuzağı ve Hakk'ın gayrına tama' ve Hak ile kul arasındaki râbıtayı kesen makas bil! Binâenaleyh pâk-bâz, ya'nî hulûs-i tâm ile Hakk'a müteveccih olan kimse, acabâ bu zekâveti niçin istesin? "Tâ çi"deki "tâ" taaccüb içindir.

زیرکان با صنعتی قانع شده　　　　ابلهان از صنع در صانع شده

2391. *Zeyrekler bir san'ata kāni' olmuşlardır. Eblehler sun'dan sânia gitmişlerdir.*

Aklına ve dirâyetine mağrûr olan zekî kimseler bir san'at ile ya'nî Hakk'ın sun'u olan bu âlem-i zâhire ve keserât-ı eşyâya ve onun huzûzât-ı sûriyyesine kanâat etmişler ve Hak'tan uzak düşmüşlerdir. Eblehler ya'nî akl-ı maâşın nazarını bırakıp kemâl-i hulûs ile Hakk'a teveccüh edenler ise, sun'dan ya'nî bu âlem-i keserât ve onların huzûzuna nazardan vazgeçip onların sâni'i olan Hakk'a gitmişlerdir.

زانکه طفل خردرا مادر نهاد   دست و پا باشد نهاده بر کنار

2392. *Zîrâ ki küçük çocuğu ana gündüz kucağa koyup el ayak olur.*

Zîrâ ki, akl-ı maâşın nazar-ı fikrîsini terk edip kemâl-i hulûs ile Hakk'a teveccüh ve kendisini Hak'a teslîm edenler küçük çocuk mesâbesindedir. Anası küçük çocuğu nasıl ki gündüz uyandığı vakit kucağına alıp onun eli ve ayağı mesâbesinde olursa, Hak Teâlâ dahi gaflet uykusundan uyanıp kendisine teveccüh eden bu eblehleri ve bu hulûs sâhiblerini kendi kucağına alıp onun eli ve ayağı olur. Nitekim hadîs-i kudsîde كنت له سمعا وبصرا ولسانا ويدا فبى يسمع وبى يبصر وبى ينطق وبى يبطش ya'nî "Ben sevdiğim kulumun sem'i ve basarı ve dili ve eli olurum, binâenaleyh benim ile işitir, benim ile görür, benim ile söyler ve benim ile tutar" buyurulur. Âtîdeki hikâyede kendilerini Hakk'a teslîm edenler ile kendi hayâlât-ı nefsâniyyelerine tâbi' olanların hâli mü'mine, yahûdîye ve hıristiyâna temsîlen beyân buyurulur.

داستان آن سه مسافر مسلمان و ترسا و جهود و آنگه بمنزلی
قوتی یافتند ترسا و جهود سیر بودند گفتند این قوت را فردا خوریم
و مسلمان صائم بود و گرسنه ماند زانکه مغلوب بود

Müslümân ve hıristiyân ve yahûdî olan üç yolcunun hikâyesidir. O vakitte bir menzilde bir gıdâ buldular. Hıristiyân ve yahûdî tok idiler. Dediler ki: "Bu gıdâyı yarın yiyelim!" Müslümân oruçlu idi ve aç kaldı. Zîrâ ki mağlûb idi

یك حکایت بشنو اینجا ای پسر   تا نگردی ممتحن اندر هنر

2393. *Ey oğul! Burada bir hikâye dinle! Tâ ki hünerde mümtehan olmayasın!*

"Ey püser!" ta'bîri ile Hak yolu mübtedîlerine hitâb buyurulur. "Mümtehan", ism-i mef'ûl olup "mihnetlenmiş" demektir. Ya'nî ey mübtedî sâlik! Hak yolunda çok mihnet geçitleri vardır. Bu hikâyeyi dinle de ibret al! Tâ ki kendi hünerine ve akıl ve zekâvetine mağrûr olup mihnetlere ve meşakkatlere giriftâr olmayasın!

آن جهود و مؤمن و ترسا مگر　　　　همرهی کردند با هم در سفر

2394. *O yahûdî ve mü'min ve hıristiyân ancak seferde birbiriyle yoldaş idiler.*

Fikirleri ve i'tikādları birbirine muhâlif olan yahûdî ve mü'min ve hıristiyân ikāmet ettikleri bir şehirde birbirlerine yabancıdırlar. Onlar ancak yolculuk hâli içinde birbirlerine yoldaşlık ettiler. Beyt-i şerîfte mü'minin ikisinin ortasında zikri وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا (Bakara, 2/143) ya'nî "Kezâlik biz sizi ümmet-i vasat kıldık" âyet-i kerîmesine işârettir. Zîrâ yahûdîler dînde ifrât ve Îsevîler tefrît üzerindedir. Mü'minler ise ifrât ve tefrîtin vasatı olan i'tidâl hâlindedir.

با دو گمره همره آمد مؤمنی　　　　چون خرد با نفس و با آهرمنی

2395. *Akıl nefis ile, şeytan ile berâber olduğu gibi, iki azgın bir mü'mine yoldaş geldi.*

İ'tidâl sâhibi olan akıl ifrât ve tefrît sâhibleri olan nefis ve şeytan ile berâber olduğu gibi, iki azgın ve dalâlet sâhibi seferde birbirlerine yoldaş oldu.

مرغزی و رازی افتد از سفر　　　　همره و هم سفره پیش همدیگر

2396. *Mergazî ve Râzî sefer cihetinden yoldaş ve birbirinin önünde hem-sofra vâki' olur.*

"Mergaz", bir mahal ve makāmın ismidir (*Burhân*). "Yâ" nisbet içindir. "Mergazî", Mergazlı demek olur. Ba'zı nüshalarda "Mervezî" vâki'dir, "Merv" şehrinin isme mensûbu olur. "Râzî", Rey şehrine mensûb demektir. Nitekim 1. cildin 292 numaralı beytinde şöyle buyurulmuş idi: گرچه هر دو بر سر یك بازیند　　هر دو با هم مروزی ورازیند [Ya'nî "Vâkıa her ikisi bir oyunun başı üstündedir; her ikisi birbiriyle Merv'li ve Rey'lidir."]

Burada "Mergazî" veyâ "Mervezî" ile "Râzî"den murâd bâtınları birbirine yabancı olanlardır. Ya'nî, hemşehrî olmayıp birbirine yabancı olan kimseler sefer cihetinden birbirine yoldaş olmak ve birbirinin önünde yemek yemek vâki' olur.

در قفص افتند زاغ و جغد و باز　　　　جفت شد در حبس پاك و بی‌نماز

2397. *Karga ve baykuş ve doğan kafese düşerler. Hapis içinde pâk ve bî-namâz çift oldu.*

Meselâ bir avcı kargayı ve baykuşu ve doğanı avlayıp bir kafese koyar; ve bunlar zarûrî olarak birleşirler. Ve kezâ bir sebeble hükûmet tarafından habsedilmiş müslim ve gayr-i müslim orada birleşip sohbet ederler. Bu dünyâ hapsi de böyledir. Pâk ya'nî müstaidd-i ezelî ile bî-namâz ya'nî şakî-i ezelî bu dünyâ hapsi içinde birbirlerine bizzarûre eş ve arkadaş olurlar.

کرده منزل شب بیك کروان سرا　　　اهل شرق و اهل غرب و ما ورا

2398. *Şark ehli ve garb ve Mâverâ ehli, bir misâfirhânede gece menzil etmiştir.*

Nitekim birbirlerine yabancı olan şark ve garb ve Mâverâünnehr ahâlîsinden bir sürü yolcular bir misâfirhâneye inip gece kalmışlardır.

مانده در کروانسرا خرد و شگرف　　　روزها با هم ز سرما و ز برف

2399. *Küçük ve büyük misâfirhânede soğuktan ve kardan dolayı günlerce berâber kalmışlardır.*

Hattâ küçük ve büyük yolcular çok kar yağıp yollar kapandığı ve şiddetle soğuk olduğu vakit, o misâfirhânede günlerce berâber kalıp vakit geçirirler.

چون گشاده شد ره و بگشاد بند　　　بگسلند و هر یکی سویی روند

2400. [2383] *Vaktâki yol açılır ve bağ açılır, her biri munkatı' olup bir tarafa giderler.*

Ba'zı nüshalarda birinci mısrâ' چون شاید راه بردارند بند ya'nî "Vaktâki yol açılır ve bağı kaldırırlar" sûretindedir. Ya'nî, vaktâki soğuklar hafifler ve karlar ve buzlar eriyip yol açılır ve bağ çözülür, o yabancı kimseler birbirlerinden ayrılıp her birisi bir tarafa giderler.

چون قفص را بشکند شاه خرد　　　جمع مرغان هر یکی سویی پرد

2401. *Vaktâki akıl şâhı kafesi kırar, kuşların cem'i her biri bir tarafa uçar.*

"Akıl şâhı"ndan murâd, Hak Teâlâ ve "kuşlar"dan murâd, "ervâh" olmak münâsibdir. Ya'nî, akıl üzerinde hâkim olan Hak Teâlâ hazretleri vaktâki ervâh kuşlarının kafesi olan cisimleri ölüm vâsıtasıyla kırar, bu dünyâ habsinde sûret-i beşeriyyeleri hasebiyle birbirlerine yoldaş olan o rûhların her biri bir tarafa uçar.

پر گشاده پیش ازین پر شوق و باد　　　در هوای جنس خود سوی معاد

2402. *Kendi cinsi hevâsında maâd tarafına bundan evvel pür-şevk ve bâd kanat açmış idi.*

"Bâd" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "âh ve nâle" ma'nâsı olmak münâsibdir. Ya'nî, bu rûhların her birisi bu hapis içinde iken kendi cinsine kavuşmak üzere kemâl-i şevk ve âh ile kanat açmış idi. Kafes kırıldığı vakit, maâd tarafına kendi cinsinin hevâsında ve muhabbetinde olduğu hâlde uçar. Ya'nî ervâh-ı tayyibe ve habîse kendi cinslerine kavuşur.

پر گشاده هر دمی با اشك و آه ليك پريدن ندارد روى و راه

2403. *Her bir dem göz yaşı ve âh ile kanat açmış. Fakat uçmaya yüz ve yol tutmaz.*

O rûh kuşları kendi cinslerinden ayrıldığı için, her bir dem göz yaşı ve âh ile kanat açmış ve fakat cisim kafesi henüz kapalı olduğu için uçup kendi cinsi tarafına gitmeye yüz ve yol bulamamıştır.

راه شد هر يك پرد مانند باد سوى آن كز ياد آن پر مى گشاد

2404. *Yola gitti mi, her biri rüzgâr gibi uçar. Onun tarafına ki onun yâdından kanat açtı.*

Ba'zı nüshalarda birinci mırsa' şu sûretlerde vâki'dir:

1- چونكه ره يابد پرد هر يك چو باد ya'nî "Vaktâki yol bulur, her biri rüzgâr gibi uçar."

2- چونكه ره واشد پرد مانند باد ya'nî "Vaktâki yol açık oldu, her biri rüzgâr gibi uçar."

Ya'nî, beden kafesinde mahbûs olan o rûhlardan her birisi yol bulduğu ve açıldığı vakit, mahbûs iken yâd ettiği tarafa kanat açıp rüzgâr gibi sür'atle uçar.

آن طرف كه بود اشك و آه او چونكه فرصت يافت باشد راه جو

2405. *O tarafa ki, onun göz yaşı ve âhı var idi, fırsat bulduğu vakit, yol isteyici olur.*

Ya'nî, hasretinden göz yaşı döktüğü ve âh ettiği o tarafa fırsat bulduğu vakit yol isteyici ve arayıcı olur.

در تن خود بنگر اين اجزاى تن از كجاها گرد آمد در بدن

2406. *Kendi cismine ve cisminin eczâsına bak! Nerelerden cisimde toplandı?*

Ya'nî, ma'nâları ve tabîatları birbirine zıd olan şeylerin muhtelif yerlerden gelip bir yere toplanmasının misâlini istersen, kendi cismine ve cisminin ec-

zâsına bak! Nerelerden dolaşa dolaşa senin bu cismine gelip toplandılar ve cisminde mahbûs kaldılar. Meselâ insanın cismindeki bir karbon veyâ azot zerresinin bu cisme gelinceye kadar nerelerden dolaşıp geldiğinin ta'kîb ve tahkîki mümkin olsa, insan hayret eder.

آبی و خاکی و بادی و آتشی   عرشی و فرشی و رومی و کشّی

2407. *Suya ve toprağa ve havaya ve ateşe, arşa ve ferşe ve Rûm'a ve Keş'e mensûbdur.*

"Rûmî"den murâd, Rûm diyârına mensûb ve "Keşî"den murâd, "Keş" şehrine mensûb demektir. Ve "Keş", Semerkand'a yakın bir şehrin adıdır. "Arşî"den murâd, her bir unsurun ma'nâsıdır; ve "ferşî"den murâd, her bir unsurun sûretidir. Ma'lûm olsun ki, anâsırın ma'nâlarına "tabîat" ve sûretlerine "unsur" derler. Bunlar birbirine karıştığı vakit "mizâc" hâsıl olur; ve bunların sûretleri birbirine karışınca ma'nâları da berâber karışmış olur. Sûretlerine "cisim," ma'nâlarına "rûh" derler. Binâenaleyh mizâc hem cisimde ve hem de rûhta olur. Cismin her bir mertebede bir adı vardır. Rûh-ı cemâd, rûh-ı nebât, rûh-ı hayvân derler; ve insan hayvandan bir nevi'dir. Cisim âlem-i mülktendir. Rûh âlem-i melekûttandır. Cisim âlem-i halktandır ve rûh âlem-i emrdendir. Binâenaleyh bu îzâhâttan rûh bir olduğu zâhir olur. Şu hâlde rûhun ta'rîfi böyle olur: Rûh cevherdir. Mertebe-i nebâtta bittabi' ve mertebe-i hayvânda bi'l-ihtiyâr ve mertebe-i insânda bilfiil cismin muharriki ve mükemmilidir. Beyt-i şerîfin îzâhan ma'nâsı şudur: Bu eczâ-yı cismin bir kısmı içilen suya ve bir kısmı da topraktan çıkan buğday ve sebze ve meyve gibi yenilen mevâdda ve teneffüs edilen havâ-yı nesîmîye ve âlem-i terkîbde husûle gelen harârete mensûbdur; ve o eczâdan her birinin bâtını arş-ı ma'nâya ve zâhiri ferş-i sûrete mensûbdur; ve o eczânın geldiği yerler dahi muhteliftir. Meselâ kimi rûh diyârından ve kimi Mâverâünnehr'de Semerkand şehrine yakın "Keş" şehrinden dolaşa dolaşa cisme gelmiştir.

از امید عود هر یك بسته طرف   اندرین کروانسرا از بیم برف

2408. *Bu kervânsaray içinde, avdet ümîdi için her birisi kar korkusundan göz bağlamıştır.*

"Tarf", göz. "Kar"dan murâd, cismâniyet âleminin donukluğudur. "Kervânsaray"dan murâd, cism-i insânîdir. Ya'nî, her birisi başka başka yerlerden gelip cism-i insânî misâfirhânesinde toplanmış olan muhtelif tabîattaki anâsır,

cismâniyet âleminin donukluğu korkusundan dolayı asıllarına avdet ve rücû' ümîdi için, birbirine karşı zıddiyeti ızhârdan gözlerini kapamıştır. Cismâniyet âleminin donukluğu korkusu budur. Her bir unsurun ma'nâsı âlem-i emrdendir; ve her biri bir ism-i ilâhînin mazharıdır. Binâenaleyh her birisi kendi müsemmâsı olan Zât-ı Hakk'a avdet ümîdindedir. Fakat bu anâsırın insan cisminin gayrı olan yerlerde dönüp dolaşması Zât-ı Hak'tan uzaklıklarını mûcib olup, ancak cism-i insânî misâfirhânesinde mahfûz oldukları vakit, Zât-ı Hakk'a kurbiyetleri hâsıl olur. Zîrâ Hak Teâlâ insanı kendi sûreti, ya'nî sıfatı üzere yaratmıştır. Nitekim meşhûr olan hadîs-i şerîfte ان الله خلق آدم علی صورته ya'nî "Muhakkak Allâh Teâlâ, Âdem'i kendi sûreti ya'nî sıfatı üzere yarattı" buyurulur. Ve "insân"dan murâd, Hak'tan gâfil olmayan insandır. Hak'tan gâfil olan insanların hayvandan farkı yoktur. Belki onlar أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ (A'râf, 7/179) ya'nî "Onlar hayvan gibidirler; belki ondan daha şaşkındırlar" âyet-i kerîmesi mûcibince hayvandan daha aşağıdırlar. Zîrâ onların cisimlerine gelen zerrât-ı anâsır, onların gafletleri içinde gelir ve her birisi türlü türlü sıfât-ı nefsâniyyeye bürünüp dağılır ve yine gaflet içinde çıkar. Nitekim 1. cildin 277 numarasına müsâdif olan beyt-i şerîfte şöyle buyurulmuştur: این خورد گردد همه بخل وحسد . وآن خورد زاید همه نورا حد ya'nî "Bu insân-ı nâkıs yer. Yediği şeyler hep buhl ve hased gibi sıfât-ı nefsâniyye olur; ve o insân-ı kâmil yer. O yediği şeylerden hep nûr-ı Ahad olan maârif-i ilâhiyye doğar." Binâenaleyh Hak'tan gâfil olmayan bir insân-ı kâmilin cismine gelen her bir zerre-i anâsır Hakk'a vâsıl olur. Bunun için muhakkıklar derler ki: "Her bir zerre insân-ı kâmile gelmeye âşıktır." İşte bu beyt-i şerîfte ve ebyât-ı âtiyede bu dekāyıka işâret buyurulur.

برف گوناگون جمود هر جماد   در شتای بُعدِ آن خورشید داد

2409. *O atâ güneşinin uzaklığı kışında her cemâdın türlü türlü cümûdunun karı vardır.*

"Cemâd"dan murâd, kesâfet-i cismiyyedir. "Cümûd", donukluk. "Kar"dan murâd, soğuk olan gaflet perdesi. "Atâ güneşi"nden murâd, Zât-ı Hak'tır. "Kış"tan murâd, zulmet-i tabîat. Ya'nî, her kesâfet-i cismiyye sâhibinin Zât-ı Hak'tan uzaklığı kışında ve bu uzaklığa sebeb olan tabîat zulmeti içinde türlü türlü donukluğunun karı ve soğuk gaflet perdesi vardır. Bu beyt-i şerîfte insân-ı nâkısların hâline işâret buyurulur. Ya'nî her bir kesâfet-i cismiyye sâhibi olan insân-ı nâkıs kış gibi zulmet-i tabîat içinde Zât-ı Hak'tan ve o atâ ve ihsân güneşinden uzaktır; ve onun türlü türlü donukluğunun birtakım soğuk gaflet perdesi vardır. Bunlar da onun sıfât-ı nefsâniyye ve hayvâniyyesidir.

چون بتابد تف آن خورشید خشم   کوه گردد گاه ریگ و گاه پشم

2410. [2393] *Vaktâki o hışım güneşinin harâreti kızdırır, dağ gâh kum ve gâh yün olur.*

"Hışım güneşi"nden murâd, tecellî-i celâlî ve kahrî sâhibi olan Hak. "Dağ"dan murâd, insân-ı nâkısın enâniyeti ve benliğidir. Ya'nî, vaktâki Hak tecellî-i celâlîsi ve kahrîsi ile o insân-ı nâkısın kesâfet-i cismiyyesini aşk harâreti ve te'sîri ile kızdırır, o gāfilin dağ gibi olan enâniyeti ve benliği ba'zan kum gibi yumuşar ve ba'zan daha ziyâde yumuşayıp yün gibi olur. Ya'nî gafleti ve enâniyeti derece derece azalır.

در گداز آید جمادات گران   چون گداز تن بوقت نقل جان

2411. *Ağır cemâdât, cânın nakli vaktinde cismin erimesi gibi erimeye başlar.*

Ya'nî, atâ ve ihsân güneşi olan Hak Teâlâ, cismânî ve câmid olan insân-ı nâkıslara, tecellî-i celâlîsi ile mütecellî olduğu vakit, rûhun ölüm hâlinde âlem-i berzaha intikāli vaktinde, kesîf olan cismin kabirde erimesi ve inhilâli gibi, ağır ve kesîf olan cemâdlar ve donuklar erimeye başlar; ve nâkıs insanların enâniyetleri dağı, kıyâmette sûrî dağların yumuşayıp perâkende olması gibi yumuşar ve onun hâli موتوا قبل ان تموتوا ya'nî "Ölmezden evvel ölünüz!" emr-i risâlet-penâhîsine mâsadak olur.

چون رسیدند این سه همره منزلی   هدیه شان آورد حلوا مقبلی

2412. *Vaktâki bu üç yoldaş bir menzile eriştiler, bir mukbil onlara helva hediye getirdi.*

"Mukbil", öne gelen ve bir şeye tevecüh eden kimse demektir. Ya'nî, bâtınları birbirine zıd olan bu üç yoldaş, gecelemek için bir menzile geldikleri vakit, onların önüne gelen bir kimse hediye olarak helva getirdi.

برد حلوا پیش آن هر سه غریب   مُحْسِنِي از مطبخِ انّی قَرِیبْ

2413. *Bir muhsin "İnnî karîb"in matbahından o her üç garîbin önüne helva götürdü.*

"Muhsin", ihsân edici demektir. İkinci mısrâ'da sûre-i Bakara'da vâki' وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِى عَنِّى فَإِنِّى قَرِيبٌ (Bakara, 2/186) ya'nî "Vaktâki benim kullarım benden sana suâl ettiler, imdi ben yakınım" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

Ya'nî, bir ihsân edici kimse "Muhakkak ben kullarıma yakınım!" buyuran Zât-ı Hakk'ın matbahından o üç garîbin önüne helva getirdi.

نان گرم و صحن حلوای عسل   برد آنکه در ثوابش بود امل

2414. *Sıcak ekmek ve bal helvasının sahanını götürdü, o kimse ki, onun sevâbında emeli var idi.*

Ya'nî, o üç garîbe sıcak ekmekle berâber bal helvası tepsisini götüren kimse bu hediyenin sevâbını kazanmak ümîdinde idi.

اَلْكِيَاسَهْ وَ الْاَدَبْ لِاَهْلِ الْمَدَرْ   اَلضِّيَافَهْ وَ الْقِرَى لِاَهْلِ الْوَبَرْ

2415. *Kiyâset ve edeb şehir ehli içindir. Ziyâfet ve misâfire ikrâm çadır ehli içindir.*

"Kiyâset", aklın kuvveti. "Meder", "kerpiç kırıkları" demek ise de burada "şehir" ma'nâsınadır. "Ehl-i meder", şehir ehli demektir. "Veber", lügatte "deve yünü" ma'nâsınadır. Fakat çadırda oturan göçebelere de "veber" derler. "Ehl-i veber", çadırda oturan göçebeler demek olur. "Kırâ", ziyâfet etmek ve misâfire ikrâm ederek, yedirip içirmek ve yatırmak. Ya'nî, şehir ahâlîsine düşen vazîfe halka kiyâset ve edeb ta'lîm etmek ve göçebe olan sahrâ-nişînlere düşen vazîfe dahi, oralara yolları düşen garîblere ziyâfet ve ikrâm etmektir. Efrâd-ı beşer arasındaki teâvün bunu iktizâ eder. Nitekim hadîs-i şerîfte الضيافة على اهل الوبر وليست على اهل المدر ya'nî "Ziyâfet ehl-i veber üzerinedir ve ehl-i meder üzerine değildir" buyurulur. Zîrâ şehre gelen misâfir her tarafta yiyecek ve yatacak yer bulur. Fakat sahrâya düşen garîbler oralarda bu ihtiyâclarını te'mîn edemezler.

اَلضِّيَافَه لِلْغَرِيبِ وَ الْقِرَى   اَوْدَعَ الرَّحْمَنُ فِى اَهْلِ الْقُرَى

2416. *Garîb için ziyâfeti ve misâfire ikrâmı Rahmân karyeler ehline vedîa koydu.*

Birinci mısrâda' "kırâ", yine "ziyâfet ve misâfire ikrâm" ma'nâsınadır. İkinci mısrâ'daki "kurâ", "karye"nin cem'i olup "karyeler" demektir. Ya'nî, Rahmân rahmet-i âmmesiyle garîbe ziyâfeti ve ikrâmı karyeler ehline vazîfe olarak tevdî' buyurdu.

كُلَّ يَوْمٍ فِى الْقُرَى ضَيْفٌ حَدِيثْ   مَا لَهُ غَيْرُ الْاِلَهِ مِنْ مُغِيثْ

2417. *Her bir gün karyelerde yeni bir misâfir vardır. Onun için İlâh'ın gayrı bir yardım edici yoktur.*

"Muğîs", yardım ve imdâd edici demektir. "Zayf", misâfir. "Kurâ", karyeler. "Hadîs", yeni demektir. Ya'nî, her gün karyelerde ve köylerde bir yeni misâfir ve yolcu vardır. O ıssız karyelerde o misâfir için Allâh Teâlâ'dan gayrı imdâd ve yardım edici yoktur.

كُلَّ لَيْلٍ فِى الْقُرَى وَفْدٌ جَدِيدْ   مَا لَهُمْ ثَمَّ سِوَى اللّٰهِ الْمَجِيدْ

2418. *Her gece karyelerde bir yeni cemâat vardır. Onlar için orada Mecîd olan Allâh'ın gayrı yoktur.*

"Vefd", cemâat. "Semme", orada demektir. "Mecîd", esmâ-i ilâhiyyeden olup "kerîm ve gālib" ma'nâsınadır; ve diğer bir ma'nâsı da "hayvana doyuncaya kadar yem verici" demektir. Ya'nî, her bir gece karyelerde yolculardan yeni bir cemâat ve gürûh vardır. O yolcuların ihtiyâcına yardımcı ve kerem edici Allâh'ın gayrı yoktur. Veyâhud o yolculara doyuncaya kadar gıdâ verici olan Allâh'ın gayrı yoktur, demek olur.

تخمه بودند آن دو بیگانه ز خور   بود صائم روز آن مؤمن مگر

2419. *O iki yabancı yemekten tuhme idiler. Ancak o mü'min gündüz oruçlu idi.*

"Tuhme", çok yemekten cismin sakîl olması ve mi'de dolgunluğu. Ya'nî, i'tikāden mü'mine yabancı olan o iki arkadaş yemekten tuhme idiler ve mi'deleri dolu idi. Ancak mü'min gündüz oruçlu ve mi'desi boş idi.

چون نماز شام آن حلوا رسید   بود مؤمن مانده در جوع شدید

2420. *Vaktâki akşam namazında o helva erişti, mü'min cû'-ı şedîdde kalmış idi.*
[2403]

Ya'nî, akşam namazı esnâsında o helva geldiği vakit, mü'min pek ziyâde açlık içinde kalmış idi.

آن دو کس گفتند ما از خور پریم   امشبش بنهیم و فردایش خوریم

2421. *O iki kimse dediler: "Biz yemekten doluyuz. Onu bu gece koyalım ve onu yarın yiyelim!"*

O yahûdî ve hıristiyân dediler ki: "Bizim mi'demiz yemekten doludur. Binâenaleyh o helvayı bu gece bırakalım, yarın acıktığımız vakit yiyelim!"

صبر گیریم از خور امشب تن زنیم   بهر فردا لوت را پنهان کنیم

2422. *"Bu gece yiyecekten sabır tutalım! Sükût edelim! Gıdâyı yarın için saklayalım!"*

"Bu gece yemek husûsunda sabr edelim ve yemekten bahsetmeyip sükût edelim! Bu getirilen gıdâyı yarın için saklayalım!"

گفت مؤمن امشب این خورده شود صبر را بنهیم تا فردا بود

2423. *Mü'min dedi: "Bu bu gece yenilmiş olsun! Sabrı koyalım, tâ yarın olsun!"*

Mü'min onlara cevâben dedi: "Bu ekmek ile helva bu gece tarafımızdan yenilmiş olsun! Sabrı bırakalım ve sabr etmek yarınki güne kalsın!"

پس بدو گفتند زین حکمت گری قصد تو آنست تا تنها خوری

2424. *Sonra ona dediler ki: "Senin bu hikmetgerliğinden kasdın odur ki, nihâyet yalnız yiyesin!"*

Yahûdî ve hıristiyân, mü'mine dediler ki: "Senin "Sabrı yarına bırakalım!" gibi hikmetli söz söylemekteki kasdın o gıdâyı yalnızca yemek içindir."

گفت ای یاران نه که ما سه تنیم چون خلاف افتاد تا قسمت کنیم

2425. *Dedi: "Ey arkadaşlar! Biz üç kişi değil miyiz? Mâdemki hilâf vâki' oldu, nihâyet taksîm edelim!"*

Ya'nî, "Mâdemki bu gıdâyı bu gece yemek ve yarına saklamak husûsunda aramızda ihtilâf vâki' oldu, nihâyet taksîm edelim, bu ihtilâf kalksın!"

هر که خواهد قسم خود بر جان نهد هر که خواهد قسم خود پنهان کند

2426. *"Her kim isterse kendi payını cân üzerine koysun. Her kim isterse kendi payını saklasın!"*

"Cânı üzerine koymak"tan murâd, rûh-ı hayvânîyi takviye etmekten kinâyedir. Ya'nî, "Taksîm olunduktan sonra isteyen kendi payını yesin ve rûh-ı hayvânîsini takviye etsin, isteyen ertesi güne saklasın!"

آن دو گفتندش ز قسمت در گذر گوش کن قسام فی النار از خبر

2427. *O iki ona dediler ki: "Taksîmden geç! Haberden "Kassâm fi'n-nâr"ı işit!"*

Ya'nî, mü'minin bu taksîm etmek teklîfi yahûdî ve hıristiyânın işlerine gelmedi. Çünkü onlar hırs-ı nefsânîleri gālib olduğundan, bu gıdânın hepsine müstakıllen mâlik olmak için düşündükleri hîleyi bozacak idi. Mü'mini doğru ve haklı olan fikrinden vazgeçirmek için ona Resûl-i Ekrem hazretlerinin hadîs-i şerîfinden bahsettiler de dediler ki: "Bu taksîm etmek fikrinden vaz-

geç! Zîrâ sizin peygamberiniz القسام فی النار ya'nî "Taksîm edici cehennemdedir!" buyurdu.

گفت قسام آن بود کو خویش را کرد قسمت بر هوا و بر خدا

2428. *Dedi: "Taksîm edici olur ki, kendisini hevâ üzere ve Hudâ üzere taksîm etti."*

Mü'min cevâben ve bu hadîsin ma'nâsını îzâhen dedi: "Cehennemde olan taksîm edici öyle bir kimse olur ki: Kendi varlığını hevâ-yı nefsine ve Hudâ'nın emrine pay etti." Ya'nî Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا (Zuhruf, 43/85) ya'nî "Gökler ve arzın ve ikisinin arasındaki eşyâ Hakk'ın mülküdür" buyurduğu hâlde, o pay edici kimse kendi varlığını kendinin mülkü tahayyül edip, yaptığı taksîmde hem kendi mıuhayyel olan varlığına ve hem de Hakk'ın emrine hisse çıkarır. Halbuki şer'an taksîmde adâlet şarttır; ve adâlet bir mülkü tamâmen hak sâhibine ayırmaktır. Binâenaleyh kendi varlığını nefsinin hevâsına ve arzûsuna ve Hakk'a taksîm eden kimsenin taksîminde adâlet olmadığı için, bittabi' Hak'tan uzaklık cehennemi içindedir.

ملك حق و جمله قسم اوستی قسم دیگر را دهی دو گوستی

2429. *Hakk'ın mülkü ve hep onun payısın. Payı başkasına verir isen iki söyleyicisin.*

Ya'nî, senin varlığın Hakk'ın mülküdür ve hep onun payısın. Binâenaleyh sen bütün Hakk'ın payı olan varlığı başkasına ve onun gayrına verir isen, bu varlığı ikiye taksîm edici ve "Varlık ikidir" söyleyicisin. Zîrâ vücûdun vahdeti ehl-i keşf indinde keşf hâli ve zevki ile; ve akl-ı selîm indinde keşf-i aklî ve ilmî ile mertebe-i hakîkatte sâbittir; Ve onun zıddı olan kesret-i vücûd ise, keşf-i vehmî ile mertebe-i hayâlde maznûndur. Binâenaleyh eğer Hakk'ın mülkü olan vücûdu onun gayrı görünen hayâlâta da verir isen, vücûdda Hakk'a şerîk ittihâz edip, Hak'tan ve hakîkatten uzaklık ateşi içinde kalırsın.

این اسد گر بود غالب بر بقور نوبت گاوان بدو آن گاو زور

2430. [2413] *Gerçi bu arslan öküzler üzerine gâlib idi. Öküzlerin ve o kuvvet öküzünün nevbeti idi.*

"Bukûr", "öküz" ma'nâsına olan "bakar"ın cem'idir. "Gâv-i zûr" terkîbinde iki ma'nâ vardır. "Gâv", kâf-ı Fârisî ile olursa "öküz" ve kâf-ı Arabî ile "kâv"

olursa "pehlivân ve şecî'" ma'nâsınadır. "Zûr", Fârisî olduğuna göre "kuvvet ve tâkat" ve Arabî olduğuna göre "yalan" demektir. Ya'nî, bu mücâdelede bâtını arslan olan mü'min gerçi bâtınları öküz olan kendi muhâliflerine ma'nen gālib idi. Fakat sûrette galebe nevbeti öküzlerin ve o kuvvet öküzünün veyâhud yalan pehlivânının idi. Zîrâ esmâ-i ilâhiyye Mudill ve Hâdî ve emsâli gibi birbirine zıd ve mütekābil ahkâmı hâizdir. Ba'zan ism-i Mudıll'in mezâhiri ism-i Hâdî mezâhirine ve ba'zan dahi ism-i Hâdî'nin mezâhiri ism-i Mudıll'in mezâhirine gālib olur. Nitekim Mısır'da galebe nevbeti Fir'avn'da ve avenesinde iken, ism-i Hâdî'nin mezâhiri olan Benî İsrâîl mağlûb idiler. Vaktâki galebe nevbeti ism-i Hâdî'nin mezâhirine intikāl etti, Fir'avn ve avenesi mağlûb oldular. Bu beyt-i şerîfte bu zâhirî kuvvet "öküz"e teşbîh buyurulmuş olur.

این اسد غالب شدی هم بر سگان گر نبودی نوبت آن بد رگان

2431. *Eğer o kötü damarlıların nevbeti olmasa idi, bu arslan köpekler üzerine de gālib olurdu.*

Eğer o kötü damarlı, ya'nî Mudıll isminin mazharı olan yahûdî ve hıristiyânın galebe nevbeti olmasa idi, bu bâtını arslan ve ism-i Hâdî'nin mazharı olan mü'min, köpek meşrebli olan bunlara da gālib olurdu. Fakat ne çâre ki, galebe nevbeti ism-i Mudıll'in idi. Nitekim zuhûr-ı İslâm'da, galebe nevbeti müşriklerin olduğu vakit mü'minler namazlarını gizli kılarlar idi.

قصدشان آن کان مسلمان غم خورد شب برو در بی‌نوایی بگذرد

2432. *Onların kasdı o ki, müslümân gam yesin! Gece onun üzerine bî-nevâlıkta geçsin!*

Ya'nî, o yahûdî ve hıristiyânın murâdı, oruçlu olan müslümânın gece yiyecek bulamayarak kederlenmesi ve eziyet çekmesi idi.

بود مغلوب او به تسلیم و رضا گفت سمعاً طاعةً اصحابنا

2433. *O mağlûb idi. Teslîm ve rızâ ile dedi. "Ey ashâbımız! Dinledim ve itâat ettim."*

Ya'nî, ekseriyet onlarda olduğundan, müslümân onlara mağlûb idi. Binâenaleyh onların murâdına nefsini teslîm etti ve hükümlerine râzı oldu da: "Ey arkadaşlar! Fikrinizi dinledim ve itâat ettim. Nitekim Resûl-i Ekrem hazretleri dahi müşriklerin gālib olduğu bir zamanda onlar ile akd ettiği Hudeybiye Musâlahası'nda musâlaha-nâmeyi müşriklerin arzûsuna muvâfık olarak ka-

bûl buyurmuşlar idi. Zîrâ bu âlem-i sûrette ism-i Zâhir'in ahkâmı gālibdir ve ekseriyâ kuvvet-i zâhirenin hükmü cârîdir.

پس بخفتند آن شب و برخاستند   بامدادان خویش را آراستند

2434. *Sonra o gece uyudular ve kalktılar. Sabahleyin kendilerini süslediler.*

Bu hüküm ve karârdan sonra o gece üçü de yattılar ve sabâh olunca uyandılar ve kalktılar ve giyinip kuşandılar; ve uyku hâli içinde perîşân olan saçlarına ve sakallarına çeki ve düzen verdiler.

روی شستند و دهان و هر یکی   داشت اندر وِرْد راه و مسلکی

2435. *Yüzlerini, ağızlarını yıkadılar ve her birisi virdde bir yol ve bir meslek tuttu.*

"Vird", vazîfe-i dîniyye demektir. Ya'nî, yüzlerini ve ağızlarını yıkadılar ve her birisi vazîfe-i dîniyyeyi îfâ husûsunda bir başka yol ve bir başka meslek tuttu.

یك زمانی هر یکی آورد رو   سوی وِرْدِ خویش از حق فضل جو

2436. *Bir hayli zaman her birisi Hak'tan fazl isteyici olarak kendi virdi tarafına yüz getirdi.*

Ya'nî, uykudan uyandıktan sonra üç arkadaş birbirleriyle hiç konuşmadılar. Hayli zaman sâkitâne bir sûrette her birisi Hak'tan fazl ve kerem isteyici olarak kendi vazîfe-i dîniyyesini îfâya teveccüh etti. "Yek zemânî"deki "yâ" kesret ve ta'zîm içindir.

مؤمن و ترسا جهود و گبر و مُغْ   جمله را رو سوی آن سلطان اُلُغْ

2437. *Mü'min ve hıristiyân ve yahûdî ve putperest ve mecûsî, hepsinin yüzü o ulu sultân tarafınadır.*

"Uluğ", Türkçe "büyük" demektir ki, zamânımızda "ulu" sûretinde telaffuz olunur. Ya'nî, her bir millet kâinâtın Hâlık'ı olan Allâh Teâlâ'nın vücûdunu kabûl ederler; ve hakîkatte hepsinin teveccühü ulu sultân olan Hak Teâlâ tarafınadır. Aralarındaki fark, anlayışlarına göre hayâllerinde peydâ olan muhtelif bilgilerinden tevellüd eder. İmdi vücûd-i hakîkî cemî'-i merâtib-i mevcûdâtta Hakk'ın olup, i'tikādât-ı muhtelife ashâbından her birisi Hakk'a olan ibâdetinde, vücûh-ı Hak'tan bir veche teveccüh eder. Binâenaleyh i'tikādât-ı bâtıle ashâbı vücûh-ı ilâhiyyeden bir vech-i mukayyede taparlar.

Mü'minler ise vech-i mutlak-ı Hakk'a ve ahadiyyet-i zâtiyyeye ibâdet ederler. Nitekim âyet-i kerîmede وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ (İsrâ, 17/23) ya'nî "Ey Resûlüm! Senin Rabbin ancak kendisine ibâdet etmenizi hükm etti" buyurulur. İmdi Hak Teâlâ hazretleri bir şeyin vukū'una hükm buyurursa, âciz olan kullar o Sultân-ı azîmü'ş-şânın hükmüne nasıl muhâlefet ederler? Bu âyet-i kerîmeden anlaşılıyor ki, muhtelif milletlerin teveccühü kâmilen Hakk'adır. Hak ve bâtıl onların Hak hakkındaki anlayışlarına ve ma'rifetlerine âiddir; ve bâtıl olan i'tikād ve ma'rifet ise, vech-i mutlakın hicâbıdır. Nitekim Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'in 55. faslında şöyle buyururlar:

"Hakk-ı Bârî'deki muhabbet bütün âlem ve halâyıkta, mecûsî, yahûdî, nasrânîde ve cümle mevcûdâtta kâmindir. Bir kimse mûcidini nasıl sevmez? Muhabbet onda kâmindir. Ancak mevâni' onu mahcûb kılar. Mevâni' mürtefi' olunca, o muhabbet zâhir olur."

بلکه سنگ و خاك و کوه و آب را　　　هست واگشت نهانی با خدا

2438. *Belki taş ve toprak ve dağ ve suyun Hudâ'ya gizli bir rücû'u vardır.*

Ya'nî, milel-i muhtelifenin Hakk'a teveccüh ve rücû'u şöyle dursun, belki taş ve toprak gibi cemâdâtın bile Hakk'a gizli rücû'u vardır. Nitekim âyet-i kerîmede وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ (İsrâ, 17/44) ya'nî "Hakk'ı hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur, velâkin siz onların tesbîhini idrâk etmezsiniz" buyurulur. Ve 3. cildin 1018 numarasına müsâdif olan beyt-i şerîfte de: از جمادی عالم جانها روید　　غلغل اجزای عالم بشنوید Ya'nî "Cemâdlıktan canlar âlemine gidiniz! Eczâ-yı âlemin gulgulesini işitiniz!" buyurulmuş idi.

این سخن پایان ندارد هر سه یار　　　رو بهم کردند آندم یاروار

2439. *Bu söz nihâyet tutmaz. Her üç yâr, yâr gibi o demde yüzlerini birbirine ettiler.*

Ya'nî, bu Hakk'a teveccüh ve rücû' sözünün nihâyeti yoktur. Bunu bırakalım da kıssaya rücû' edelim. Velhâsıl o üç arkadaş kendi vazîfe-i dîniyyelerini îfâ ettikten sonra bâtınları müttehid dostlar gibi yüzlerini birbirine çevirip konuşmaya başladılar.

آن یکی گفتا که هر که خواب خویش　　　آنچه دید او دوش گو آور بپیش

2440. [2422] *O birisi dedi ki: "Her kim kendi rü'yâsını, o şeyi ki o dün gece gördü, söylesin, öne getirsin!"*

Ya'nî, o üç arkadaşın ikisinden birisi ki, ya yahûdî veyâ hıristiyân idi, dedi ki: "Haydi bakalım, her kim dün gece görmüş olduğu rü'yâsını söylesin ve önümüze koysun, dinleyelim!"

هر كه خوابش خوشتر اين را او خورد   قسم هر مفضول را افضل برد

2441. *"Her kimin rü'yâsı daha latîf ise, bunu o yesin! "Her mefdûlün kısmetini efdal götürsün!"*

Ya'nî, "Bu gece gördüğümüz rü'yâlardan hangimizin rü'yâsı daha latîf ise, sakladığımız ekmek ile helvayı o yesin! Zîrâ rü'yâsı çok latîf olan kimse, rü'yâsı o kadar latîf olmayan kimseden efdaldir; ve efdal olmayanın payını efdal olan kimsenin yemesi lâzım gelir."

آنكه اندر عقل بالاتر رود   خوردن او خوردن جمله بود

2442. *"O kimse ki akılda daha yukarı gider, onun yemesi cümlenin yemesi olur."*

Ya'nî, "Akılda ve zekâda üstün olan kimsenin yemesi akılları onun aşağısında olan bilumûm kimselerin yemesine muâdil olur. Zîrâ bu akılları nâkıs olanlar, zâhirde ve bâtında bu âkılin vücûduna muhtâcdırlar." Nitekim 1. cildin 3349 numaralı beytinde جمله حيوانرا پى انسان بكش . جمله انسانرا بكش ازبهرهش ya'nî "Bütün hayvanları insan için öldür ve bütün insanları da akıl için öldür!" buyurulmuştur. Ve akılda bilumûm insanların fevkinde olan ise, akl-ı küllün mazharı olan insân-ı kâmildir.

فوق آمد جان پر انوار او   باقيانرا بس بود تيمار او

2443. *"Onun pür-envâr olan cânı fevk geldi. Bâkîlere onun tımarı kâfî olur."*

"Tîmâr", burada "hizmet etmek" demektir. Ya'nî, "O akl-ı küllün mazharı olan insân-ı kâmilin nûr-ı ilm-i ledünnî ile dolu olan cânı, diğer nâkıs insanların cânından üstündür. Binâenaleyh o nâkıslara insân-ı kâmile hizmet etmek kâfî bir vazîfe olur ve o vazîfe-i hizmet ile saâdete nâil olurlar."

عاقلانرا چون بقا آمد ابد   پس بمعنى اين جهان باقى بود

2444. *"Mâdemki âkıller için ebed, bekā geldi, binâenaleyh bu cihân ma'nâ sebebiyle bâkî olur."*

Ya'nî, "Âlem-i sûret akl-ı küllün tertîbi dâiresinde deverân eder. Binâenaleyh akl-ı küllün mazharı olan insân-ı kâmilin bekāsı ebedîdir ve bu âlem-i

sûret ma'nâ sebebiyle bâkî olur. Zîrâ her sûret ma'nâsıdan dolayı nakş olunur. Ma'nâsı olmayan sûretin resim ve nakşı abestir."

پس جهود آورد آنچه دیده بود   تا کجا شب روح او گردیده بود

2445. *İmdi, yahûdî görmüş olduğu şeyi getirdi. Gece onun rûhu nereye kadar dolaşmış idi?*

İmdi bu beyânâttan sonra, yahûdî rü'yâsında görmüş olduğu şeyleri ve gece uyku hâlinde rûhunun nerelere kadar gidip dolaşmış olduğunu anlattı da;

گفت در ره موسی‌ام آمد به پیش   گربه بیند دنبه اندر خواب خویش

2446. *Dedi: "Mûsâ yolda benim önüme geldi." Kedi kendi rü'yâsında kuyruk görür.*

Yahûdî dedi ki: "Uykuya daldığım vakit, bir yolda gidiyordum. O yolda Mûsâ (a.s.) hazretleri benim önüme çıkageldi." Bu rü'yâ o bîçâre yahûdînin hayâli idi. Nitekim kedi rü'yâsında yağlı bir kuyruk görür. O kuyruğun hakîkatte aslı ve sûreti vardır. Rü'yâda gördüğü kuyruk o hakîkatin ve aslın hayâlidir. O kedi o yağlı kuyruğu uyanıklık hâlinde eline geçiremediği için hayâl âlemi olan rü'yâda görür. Yahûdînin hâli de bunun nazîridir.

در پی موسی شدم تا کوه طور   هر سه مان گشتیم ناپیدا ز نور

2447. *"Mûsâ'nın arkasında Tûr dağına kadar gittim. Bizim her birimiz nûrdan nâ-peydâ olduk."*

Yahûdî sözüne devâm edip dedi: "Hz. Mûsâ (a.s.)ın arkasına düştüm ve onu ta'kîb ettim. Berâberce Tûr-ı Sînâ dağına kadar gittim. Bir nûr-ı ilâhî zâhir oldu. Bizim her üçümüz, ya'nî Hz. Mûsâ, ben ve dağ o nûrun istîlâsı içinde kaybolduk." Ma'lûm olsun ki, bu beyitlerdeki beyânât-ı aliyye, sülûk esnâsında sâliklere vâki' olan tecelliyât-ı Hakk'ı tefhîm olup, ayn-ı hakîkattir. Fakat yahûdîye nazaran hayâldir. Muhakkıklar indinde bu hâle "tecellî-i sıfât-ı nûrânî" derler. Bu tecellînin zuhûrunda sâlikin ve eşyânın vücûdu kalmaz. Bu nûr yeşil veyâ kırmızı ve beyaz ve siyah veyâ sarı vesâire türlü türlü renklerde olur. Bu tecellî hâlinde sâlik kendinin kendiliğini müdrik olmakla berâber kendinin ve eşyânın vücûdât-ı kesîfelerini bulamaz.

هر سه سایه محو شد در آفتاب   بعد ازان زان نور شد یك فتح باب

2448. *"Her üç gölge güneşte mahv oldu. Ondan sonra o nûrdan feth-i bâb oldu."*

"Bizim her üçümüzün vücûdu gölge ve zıl idi. O tecellî güneşinde mahv oldu. Ondan sonra o nûrdan feth-i bâb oldu. Ya'nî bu tecellî-i sıfât-ı nûrânîde bir kapı açıldı."

نور دیگر از دل آن نور رُسْت　　　پس ترقی جست آن ثانیش چست

2449. *Başka nûr, o nûrun içinde bitti. Sonra o ikinci çabuk terakkî istedi.*

Ya'nî, bu sıfâtî olan nûrun içinde başka bir nûr neşv ü nemâ bulup zâhir oldu. Bu ikinci nûr çabuk terakkî ve ittisâ' edip, sıfâtî olan evvelki nûru istîlâ etti ki, bu nûr Zât-ı Hakk'ın bî-renk nûru idi. Ya'nî Zât-ı ilâhînin bî-renk olan nûrunda renk sâhibi olan envâr-ı sıfâtiyye istitâr etti. Muhakkıklar bu tecellî, tecellî-i sıfâtiyyenin diğer bir mertebesini olduğunu beyân ederler. Bu tecellîde sâlikin ve eşyânın taayyünâtı kalmaz. Kâmilen mahv olur. Fakat bu tecellî tecellî-i zâtî değildir. Tecellî-i sıfâttan nûr-ı zâtın müşâhedesi hâlidir. Zîrâ tecellî-i zâtîde gören ve görünen ve görmek hâli şey'-i vâhid olur. Bu hâlin ta'rîfine lafız ile imkân yoktur.

هم من و هم موسی و هم کوه طور　　　هر سه گم گشتیم زان اشراق نور

2450. [2432] *"Hem ben ve hem Mûsâ ve hem Tûr dağı, her üçümüz o nûrun işrâkından kaybolduk."*

"Bu nûrun işrâkından ve tulû'undan hem ben ve hem Mûsâ (a.s.) ve hem de Tûr dağının ve her üçümüzün taayyünü ve sûreti mahv oldu."

بعد ازان دیدم که کُهْ سه شاخ شد　　　چونکه نور حق درو نفّاخ شد

2451. *"Ondan sonra gördüm ki, dağ üç şâh oldu. Çünkü nûr-ı Hak ona neffâh oldu."*

"Ondan sonra dağın üç şak (شاق) ve parça parça olduğunu gördüm. Çünkü bu tecellî-i sıfâtîden müşâhede olunan zâtın nûru ve o dağın taayyününe nefh edici ve feyz verici oldu." Ma'lûm olsunki, hadîs-i şerîfte Tûr dağının altı parça olduğu beyân buyurulmuştur. Yahûdînin üç parça demesi, kendi i'tikādına göre olup, bu hadîse muhâliftir. Fakat Hz. Pîr efendimiz, bu muhâlif beyânın zımmında başka bir hakîkate işâret buyururlar. Ya'nî tecellî-i sıfâtîde sâlikin taayyünü kalmaz ise de, kendinin kendiliğine idrâki vardır. Zîrâ zât ile sıfât arasında ma'nâ i'tibâriyle bir vecihten gayriyet vardır, fakat tecellî-i zâtîde bu gayriyyet-i i'tibâriyye dahi kalkar. Zât ve sıfât müttehid olur. Onun yahûdî lisânından "Gördüm" ta'bîri mezkûrdür ve ilm-i ilâhîde sâbit

olan bilcümle hakāyık-ı eşyâya vücûd ve taayyün bahş eden bu nûr-ı Zât olduğundan ikinci mısrâ'da dağın taayyününe ve sûretine Hakk'ın neffâh olduğu beyân buyurulmuştur. Dağın üç şak olması ile bilumûm taayyünâtın emr-i tekvîni, ferdiyyet-i selâsiyye üzerine müstenid olduğuna işâret buyurulmuştur. Ve ferdiyyet-i selâsiyye hakkındaki îzâhât *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Sâlihî'dedir. Burada tafsîli uzundur.

وصف هيبت چون تجلی زد برو　　　　می‌شکست از هم همی‌شد سو بسو

2452. *Vaktâki vasf-ı heybet onun üzerine tecellî vurdu, birbirinden kırıldı, taraf taraf gitti.*

Ya'nî, "Dağın ferdiyet-i selâsiyye üzere üç şak olarak tekvîninden sonra Hakk'ın sıfat-ı heybeti ve celâli o üç şak olan dağın taayyünü ve sûreti üzerine çarptı. Bu şaklar birbirinden ayrılıp parçalandı. Muhtelif taraflara dağılıp gitti."

آن یکی شاخِ کُه آمد سوی یم　　　　گشت شیرین آب تلخ همچو سم

2453. *"Dağın o bir parçası deniz tarafına geldi. Zehir gibi acı su tatlı oldu."*

Bu ve âtîdeki beyitte tecellî-i celâlî zımnında tecellî-i cemâlî gizli olduğuna işâret buyurulur.

آن یکی شاخش فرو شد در زمین　　　　چشمهٔ دارو برون آمد معین

2454. *"Onun o bir parçası zemîne battı, akıcı olarak ilâç pınarı dışarıya geldi."*

"Maîn", akıcı su demektir. "Muîn", yardım edici ma'nâsınadır. Her iki ma'nâ dahi muvâfık olur. Ya'nî, "Dağın bir parçası da fırlayıp zemîne battı ve gömüldü ve hastalıklara karşı akıcı veyâ hastalara yardım edici bir ilâç pınarı olarak dışarıya çıktı."

که شفای جمله رنجوران شد آب　　　　از همایونیِ وحی مستطاب

2455. *"Ki su müstetâb olan vahyin mübârekliğinden bütün hastaların şifâsı oldu."*

"Hümâyûn", mübârek; "müstetâb", latîf ve pâk olmuş olan. Ya'nî, "Arzdan dışarıya bir ilâç pınarı çıktı ki, o çıkan soğuk ve sıcak su, vahy-i ilâhînin mübârekliğinden bütün hastalara şifâ oldu. Bu da Hakk'ın tecellî-i celâlîsi netîcesinde hâsıl olan bir lutuf ve cemâl idi."

آن یکی شاخ دگر پرید زود تا جوار کعبه که عرفات بود

2456. *"O bir başka şâh Ka'be civârına kadar çabuk uçtu ki, Arafât oldu."*

Ya'nî, "Tûr dağının üçüncü parçası, çarçabuk Kâ'be civârına kadar uçtu ki, o parça el-ân hac zamânında hacıların toplandığı Arafat dağı oldu." Âtîde sebebi îzâh olunacağı üzere bu müşâhede yahûdînin i'tikādına muhâliftir ve sâliklere mahsûs olan bir i'tikāddır.

باز ازان صعقه چو با خود آمدم طور بر جا بُدْ نه افزون و نه کم

2457. *"Vaktâki baygınlıktan tekrâr kendime geldim, Tûr yerinde idi, ne ziyâde ve ne eksik!"*

"Sa'ka", bî-hûş ve baygın olmak. Ya'nî, "Vaktâki o tecellî-i celâlînin baygınlığından ayıldım ve tekrâr kendime geldim, gördüm ki, ne ziyâde ve ne de eksik olarak Tûr dağı hey'et-i asliyyesi üzere yerinde durur idi." Ya'nî bir parçası denize ve bir parçası yere ve bir parçası Kâ'be tarafına gitmekle sûret-i zâhirede dağılmış ve eksilmiş değil idi. Bu beyt-i şerîfte bilcümle taayyünâtın tecellî-i celâlî ve kahrî ile i'dâmına ve tecellî-i lutfî ve cemâlî ile îcâdına işâret buyurulur.

لیك زیر پای موسی همچو یخ می گدازید او نماندش شاخ و شخ

2458. *"Fakat o Mûsâ'nın ayağının altında [buz gibi] eridi. Onun şâhı [:parçası] ve dağ hey'eti kalmadı."*

"Şah" (شخ), dört ma'nâsı vardır: "Dağ, dağ eteğindeki katı yer, kavî olan her şey, "şâh"ın muhaffefidir." Burada "dağ hey'eti" ma'nâsı münâsibdir. Fakat gördüm ki, o dağ Mûsâ (a.s.)ın ayağının altında buz gibi eridi. Onun ne şâhı ve ne de dağ hey'eti ve dağlıklığı kalmadı.

با زمین هموار شد کُهْ از نهیب گشت بالایش ازان هیبت نشیب

2459. *"Dağ korkudan zemînle berâber oldu. Onun tepesi o heybetten alçak oldu."*

"Nîhîb", Fârisî'de "korku" ma'nâsına müsta'meldir. Ya'nî, "Dağ tecellî-i celâlînin korkusundan yayılıp düz yer ile berâber oldu. Onun tepesi o heybetten alçak oldu." Bu beyt-i şerîfte tecellî-i celâlîye mazhar olan abdin enâniyet dağı heybet-i Hak'tan acz ve zillete inkılâb edeceğine işâret buyurulur.

باز با خود آمدم زان انتشار　　　باز دیدم طور و موسی برقرار

2460. *"O intişârdan tekrâr kendime geldim. Yine Tûr'u ve Mûsâ'yı gördüm."*
[2442]

"İntişâr", yayılmak demektir. Ya'nî, "Dağın yayılıp zemînle berâber olmasından sonra, müstağrak olduğum bîhûşluktan yine kendime geldim. Tekrâr Mûsâ (a.s.)ın ve Tûr'un taayyünleri ve sûretlerini berkarâr ve yerlerinde durur bir hâlde gördüm."

و آن بیابان سر بسر در ذیل کوه　　　پر خلایق شکل موسی بر وجوه

2461. *"Ve o sahrâ baştan başa dağ eteğinde vücûh üzere Mûsâ şekilli halâyık dolu idi."*

Ya'nî, "Gördüm ki, o sahrâ baştan başa dağ eteğinde yüzleri Mûsâ (a.s.)ın şeklinde olan halâyık ile dolu idi. Ba'zı nüshalarda "ber-vücûh"yerine "bâ-şükûh" vâki'dir. "Mûsâ (a.s.)ın heybetli olan şeklinde" demek olur.

چون عصا و خرقهٔ او خرقه شان　　　جمله سوی طور خوش دامن کشان

2462. *"Hırkaları onun hırkası ve asâsı gibi hepsi Tûr tarafına latîf dâmen çekici idi."*

Ya'nî, "O Mûsâ (a.s.)ın sûretinde görünen halkın giydikleri hırkalar Hz. Mûsâ'nın giydiği hırka gibi ve ellerindeki asâ dahi Mûsâ (a.s.)ın elindeki asâ gibi idi; ve hepsi Tûr dağı tarafına doğru latîf bir sûrette eteklerini toplayıp yürüyücü ve teveccüh edici idiler."

جمله کفها در دعا افراخته　　　نغمهٔ أرِنی بهم در ساخته

2463. *"Hepsi ellerini duâya kaldırmışlar, "Erinî" nağmesini berâber düzmüşlerdir."*

Mûsâ (a.s.) sûretindeki zevâtın hepsi ellerini duâya kaldırmışlar ve Kur'ân-ı Kerîm'de beyân buyurulan رَبِّ أَرِنِی أَنظُرْ إِلَیْكَ (A'râf, 7/143) ya'nî "Yâ Rab! Bana görün, sana nazar edeyim!" nağmesini ve kelâmını berâberce tertîb edip söylemekte idiler. Bu müşâhede dahi yahûdînin i'tikādına muhâliftir. Zîrâ yahûdî Kur'ân'ı münkirdir. Îzâhı âtîde gelecektir.

باز ازان غشیان چو از من رفت زود　　　صورت هر یك دگرگونم نمود

2464. *"Vaktâki tekrâr o baygınlık benden çabuk gitti, her birinin sûreti bana başka türlü göründü."*

"Gaşeyân", bî-hûş olmak ve kendinden geçmek ma'nâsınadır. Ya'nî, "Ben bu halleri baygınlık içinde görüyor idim. Vaktâki bu baygınlık benden çabuk gitti, o Hz. Mûsâ şeklinde gördüğüm halkın her birinin sûreti bana başka başka göründü."

انبيا بودند ايشان اهل وُدْ   اتّحاد انبيا ام فهم شد

2465. *"Onlar ehl-i muhabbet olan enbiyâ idiler. Enbiyânın ittihâdı bana fehm oldu."*

Ya'nî, "Anladım ki, onların her birisi ehl-i muhabbet olan peygamber idi; ve bana yakîn hâsıl oldu ki, peygamberlerin sûretleri ve zâhirleri başka başka ve fakat bâtınları müttehiddir; ve bu müşâhededen Kur'ân-ı Kerîm'de beyân buyurulan لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِه (Bakara, 2/285) ya'nî "Biz resûllerden hiçbirinin arasını tefrîk etmeyiz" âyet-i kerîmesinin ma'nâsı bana zâhir oldu." Bu müşâhede dahi yahûdînin i'tikādına muhâliftir. Zîrâ âlem-i ma'nâda peygamberlerin ittihâdı hakîkaten kendisine münkeşif olsa Îsâ (a.s.) ile Resûl-i zîşân Efendimizin nübüvvetini inkâr etmezdi.

باز املاكى همى‌ديدم شگرف   صورت ايشان بد از اجرام برف

2466. *"Yine birtakım azîm melekler gördüm. Onların sûreti kar cirmlerinden idi."*

"Bu müşâhedem esnâsında yine birtakım sûretleri cesîm melekler gördüm. Fakat onların sûret-i cismâniyyeleri kar cirmlerinden idi. Ya'nî kesîf ve sakîl olan ecsâm cinsinden değil idi. Kar gibi hafîf olan ecsâm nev'inden idi." Bu ve âtîdeki beyitte melâike-i unsuriyyûnun sûretlerine işâret buyurulur. Bunlardan ba'zıları kuvâ-yı miyâhiyye ve ba'zıları kuvâ-yı harûriyyedir. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz اتانى ملك الجبال وملك البحار ya'nî "Bana dağların meleği ve denizlerin meleği geldi" buyurmuşlardır.

حلقهٔ ديگر ملائك مستعين   صورت ايشان بجمله آتشين

2467. *"Diğer melekler halkası yardım isteyici idiler. Onların sûretleri hep âteşîn idi."*

"Başka melekler halkası ve cem'iyeti daha gördüm ki, onlar celâl-i ilâhîden yardım isteyici idiler. Onların sûreti hep âteşîn idi." Elyevm kuvâ-yı elektrikiyyenin arz üzerindeki tasarrufâtı zâhirdir. Ma'lûm olsun ki. Bu kıssa birçok rumûz ile doludur. "Üç yolcu"dan murâd, Hak yoluna sülûk eden muhtelif meşrebli üç sâliktir. Birisinin meşrebi yahûdîler gibi tenzîh-i sırf üze-

rine ve diğerinin meşrebi Îsevîler gibi sırf teşbîh üzerinedir; ve üçüncüsünün meşrebi de zevk-i Muhammedî dâiresinde hem tenzîh ve hem teşbîh üzerinedir. Buradaki beyânât yahûdîler gibi meşrebi sırf tenzîhe kāil olan sâlikin esnâ-yı sülûkündeki keşifleridir. Nitekim rü'yâ sâhibinin Tûr'un bir parçasını Arafât dağı olduğu ve Hz. Mûsâ'nın şeklinde görünen zevâtın müctemian "Rabbi erinî [Rabbim bana göster!]" dediklerini görmesi ve ittihâd-ı enbiyâyı anlamaması bu ma'nâların sıhhatine karînedir. Meşrebi tenzîh ve teşbîh üzerine olanlar vücûd-ı mecâzînin verdiği ilimden tok olduklarından ulûm-i evliyâya ve sırr-ı vahdete meyil etmeyip arkalarına atarlar. Ancak meşreb-i muhammedî üzerine tenzîhi ve teşbîhi câmi' olanlar vücûd-i mecâzînin verdiği ilimlere karşı oruçludurlar. Binâenaleyh ulûm-i enbiyâ ve evliyâ ve sırr-ı vahdet onların nasîbi olur. Binâenaleyh bu kıssanın yalnız zâhiri ile iktifâ olunmayıp cihet-i bâtınîsi dahi bu sûretle teemmül olunmak îcâb eder.

زین نسق می‌گفت آن شخص جهود   بس جهودی کآخرش محمود بود

2468. *O yahûdî olan şahıs bu neskden söyledi. Çok bir yahûdî vardır ki, onun sonu mahmûd oldu.*

O yahûdî olan şahıs veyâhud tenzîh-i sırfa kāil olan sâlik bu minvâl üzere gördüklerini söyledi. Böyle birçok yahûdî veyâ tenzîh-i sırfa kāil olan kimseler vardır ki, bilâhire îmân-ı hakîkîye kāil ve zevk-i muhammedî üzere sırr-ı vahdete vâsıl olup sonu mahmûd ve makbûl oldu.

هیچ کافر را بخواری منگرید   که مسلمان مردنش باشد امید

2469. *Hiçbir kâfire horluk ile bakmayınız! Zîrâ onun müslümân olması ümîdi olur.*

"Kâfir", münkir ve sâtir ma'nâlarınadır. Ya'nî, zâhirde dîn-i Hakk'ı inkâr eden gayr-i müslime veyâhud ulûm-i enbiyâ ve evliyâyı inkâr eden bir müslime horluk ile ve nazar-ı hakāretle bakmayınız! Zîrâ kâfir-i zâhirînin müslümân olarak ölmesi ümîd olunur. Veyâhud bir mukallid müslimin İslâm-ı hakîkîyi kabûl ederek ölmesi me'mûl olur. Bunun böyle olduğu her zaman bir gayr-i müslimin ihtidâsıyla ve münkir-i tarîk-ı evliyâ olan bir mukallid müslimin bilâhire tarîk-ı evliyâya intisâb edip kesb-i irfân eylediği sâbittir.

چه خبر داری ز ختم عمر او   که بگردانی ازو یکباره رو

2470. [2452] *Onun ömrünün hatminden ne haber tutarsın? Tâ ki ondan bir uğurdan yüz çeviresin!*

Zîrâ öyle bir kimsenin âhir-i ömründen ne haberin vardır? Tâ ki, "Bu kâfirdir ve bu münkir-i evliyâdır" diye onların hâli hakkında kat'î hüküm vererek külliyyen yüz çeviresin. Zîrâ herkesin son nefesi sırr-ı kadere bağlıdır ve sırr-ı kader ise meçhûldür. Hak yolunun sâliklerine lâzım olan şey hiçbir ferde nazar-ı hakāretle bakmamaktır.

بعد ازان ترسا در آمد در کلام　　　　که مسیحم رو نمود اندر منام

2471. *Ondan sonra hıristiyân söze geldi. Dedi ki: "Bana rü'yâda Mesîh göründü."*

Yahûdî bu sûretle rü'yâsını anlattıktan sonra hıristiyân kelâma ve kendi rü'yâsını söylemeye başladı. Dedi ki: "Rü'yâda bana Mesîh Îsâ (a.s.) yüz gösterdi."

من شدم با او بچارم آسمان　　　　مرکز و مثوای خورشید جهان

2472. *"Ben onunla cihân güneşinin merkezi ve mesvâsı olan dördüncü göğe gittim."*

"Mesvâ", lügatte "uyuyacak ve karâr edecek yer" demektir. Ya'nî, "Îsâ (a.s.) ile berâber dördüncü göğe çıktım ki, o dördüncü gök bu âlem-i sûret güneşinin merkezi ve mahall-i karârıdır. Ehl-i İslâm'ın i'tikādına göre Îsâ (a.s.) ikinci kat göktedir; ve bu "ikinci kat gök"ten murâd, mertebe-i şehâdetten i'tibâren yukarıya doğru nazar olunursa, rûhâniyet mertebesi, mertebe-i misâlden sonra ikinci kat semâ olur. Beyt-i şerîfte hıristiyânın yanlış i'tikādına ve fikren âlem-i kesâfet ve sûrette ve vücûd-i izâfî âleminde istiğrâkına işâret buyurulur.

خود بدایعهای قلعهٔ آسمان　　　　نسبتش نبود بآیات جهان

2473. *"Muhakkak gök kal'asının bedâyi'leri vardır. Cihân âyetlerinin ona nisbeti olmaz!"*

Ya'nî, hıristiyân der ki: "Muhakkak gök kal'asının bedâyi'leri acîb ve garîb sûretleri vardır ki, bu dünyâda gördüğümüz suver-i eşyânın o bedîalara aslâ nisbeti ve mümâseleti yoktur." Bunun böyle olması tabîîdir. Zîrâ tecellî-i Hak'ta tekrâr yoktur ve fevkımızde parlayan ecrâm-ı bî-nihâyeden her birinin dahi bizim kavânîn-i arziyyemize müşâbih kānûnlar dâiresinde deverân etmeyip her birinin kendilerine mahsûs kavânîn-i tabîiyyesi olacağı aklın ve fennin tahmînâtındandır. Çünkü arzımızın hatt-ı istivâsı ile kutupları sekene-

sinin şerâit-i hayâtiyyesi arasında bile pek büyük farklar vardır. Bu beyt-i şerîfte dahi hıristiyânın meclûb-i sûret olduğuna işâret buyurulur.

هر کسی دانند ای فخر البنین　　　که فزون باشد فن چرخ از زمین

2474. *"Ey oğulların fahri! Her bir kimse bilirler ki, feleğin fenni yeryüzünden ziyâde olur."*

Hıristiyân, sözünün hülâsası olmak üzere dedi ki: "Ey Âdem oğullarının sebeb-i iftihârı! Herkes aklen ve ilmen bilir ki, feleğin hilkatindeki fen ve san'at yeryüzündeki fen ve san'attan ziyâdedir." Bu beyt-i şerîfte meclûb-i sûret olan hıristiyânın dar olan düşüncesine işâret buyurulur. Yukarıki beyitte îzâh olunduğu üzere ecrâm-ı semâviyyeden her birinin küre-i arza uymayan ayrı ayrı kavânîn-i tabîiyyeleri ehl-i arza acîb ve bedî' geldiği gibi, ecrâm-ı semâviyye sâkinlerine dahi arzın kavânîn-i tabîiyyesi acîb ve garîb gelir. Binâenaleyh ehl-i arza nazaran kal'a-i âsumânın bedâyi'i var ise, ehl-i semâya nazaran dahi kal'a-i arzın bedâyi'i vardır. Zîrâ her vakit görmeye alıştığı şey insana garîb ve acîb gelmez.

حکایت شتر و گاو و قُچ که در راه بندی گیاه یافتند هر یکی گفت من می‌خورم

Devenin ve öküzün ve koçun hikâyesidir ki, yolda bir demet ot buldular. Her biri "Ben yerim!" dedi

اشتری گاو و قچی در پیش راه　　　یافتند اندر روش بندی گیاه

2475. *Bir deve, bir öküz ve bir koç gidişte yol önünde bir demet ot buldular.*

گفت قچ بخش ار کنیم این را یقین　　　هیچ کس از ما نگردد سیر ازین

2476. *Koç dedi: "Eğer bunu pay edersek muhakkak bizden hiçbir kimse bundan doymaz."*

لیك عمر هر که باشد بیشتر　　　این علف او راست اولی گو بخور

2477. *"Fakat her kimin ömrü daha ziyâde ise, bu alef ona evlâdır. Ye, de!"*

Ya'nî, "Yaş i'tibâriyle içimizden hangimiz daha büyük ise, bu otun hepsi ona mahsûs olmak münâsibdir. Binâenaleyh o büyüğe "Bu otu ye!" de! vesselâm."

که اکابر را مقدم داشتن آمدست از مصطفی اندر سنن

2478. *Zîrâ büyükleri mukaddem tutmak Mustafâ'dan sünenlerde gelmiştir.*

Ya'nî Resûl-i Ekrem Efendimiz من لم يوقر كبيرنا ولم يرحم صغيرنا ليس منا ya'nî "Bizim büyüğümüze tevkîr ve hürmet etmeyen ve küçüğümüze merhamet etmeyen kimse bizden değildir" buyurmuşlardır. Binâenaleyh büyüklere hürmet edip ileriye geçirmek Mustafâ (a.s.) Efendimiz'in sünnet-i seniyyelerindendir.

گرچه پیران را در این دور لئام در دو موضع پیش می‌دارند عام

2479. *Gerçi bu alçaklar devrinde ihtiyarları, avâm iki mevzu'da ileri tutarlar:*

یا در آن لوتی که او سوزان بود یا بر آن پل کز خلل ویران بود

2480. [2462] *Ya bir gıdâda ki, o yakıcı olur; yâhud o köprü üzerinde ki, bozukluktan harâb olur.*

Ya'nî, bu alçak ve ahlâksız olan avâm, ihtiyarları ve büyükleri ancak iki mevzu'da ileri geçirirler. Birisi budur ki, bir sofrada taâm yeneceği vakit, eğer yemek pek sıcak olup ağız yakıcı olursa. Ve diğeri de pek bozuk ve harâb bir köprü üzerinden geçilecek olursa öne geçirirler. Yemeğin sıcaklığını ihtiyârın ağzının yanmasıyla ve köprünün metânetini ihtiyarın düşmeyip köprüden geçebilmesi ile tecrübe ederler.

خدمت شیخی بزرگی قایدی عام نارد بی‌قرینهٔ فاسدی

2481. *Avâm bir fâsid olmaksızın bir şeyhin, bir büyüğün, bir kāidin hizmetini getirmez.*

"Şeyh", "ihtiyar" ma'nâsına geldiği gibi, "tarîk-ı Hak'ta rehber olan kimse" ma'nâsına da gelir. "Kāid", öne geçip yederek götüren demektir. "Nâred", "neyâred" sîgasının muhaffefidir. "Karîne", burada garaz ve maksaddan kinâyedir. Ya'nî, avâm, bir şeyhin ve bir büyüğün ve bir rehberin hizmetini bozuk bir garaz ve maksadı olmazsa, gelip îfâ etmez. Onun o büyüğe olan hizmetinde mutlakā bir fâsid garaz vardır.

خیرشان اینست چه بود شرشان قبح شان را باز دان از فرشان

2482. *Onların hayrı budur. Onların şerri ne olur? Onların şerrini onların ferrinden bil!*

Ya'nî, sûret-i zâhirede hayır görünen avâmmın işi böyledir. Bak artık onların şerri ne olacağını kıyâs et! Onların şerrini onların bu gibi ferrinden ve iyiliklerinden açık bir sûrette bil ve anla! "Ferr", iyilikten ve güzellikten kinâyedir.

مَثَل

Mesel

سوی جامع می‌شدی یك شهریار خلق را می‌زد نقیب و چوب دار

2483. *Bir şehriyâr câmi' tarafına giderdi. Nakîb ve deynek tutucu halkı döverdi.*

"Nakîb", halkın iyisi, kethüdâ, kefîl ve müfettiş ma'nâlarına gelir. Burada murâd "zâbıta me'mûru"dur. Ya'nî, bir şehriyâr ve hükümdâr ibâdet etmek için câmi' tarafına giderdi. Hükümdârın geçtiği yolda toplanan halkı dağıtmak için zâbıta me'mûru ve deynekçiler toplanan halkı döverdi.

آن یکی را سر شکستی چوب زن وآن دگر را بر دریدی پیرهن

2484. *Deynekçi o birinin başını yardı ve o diğerinin gömleğini yırttı.*

Deynekçi, temâşâ için toplanan halktan birisinin başını yardı ve diğer birisinin de gömleğini çekip yırttı.

در میانه بی‌دلی ده چوب خورد بی‌گناهی که برو از راه بُرد

2485. *"Git, yoldan uzak ol!" diye, arada günâhsız olan bir fakîr on deynek yedi.*

"Berd", "yoldan uzak ol!" ma'nâsınadır (*Burhân*). Ba'zı nüshalarda "berd" yerine "gerd" vâki'dir. "Yoldan dön!" demek olur.

خون چکان رو کرد با شاه و بگفت   ظلم ظاهر بین چه پرسی از نهفت

2486. *Kanı damlayarak yüzünü şâha döndü ve dedi ki: "Zâhir olan zulmü gör! Gizliden ne sorarsın?"*

Zâbıta me'mûru tarafından başı yarılan fakîr, pâdişâh geçerken başının kanı damlayarak yüzünü pâdişâha çevirip dedi ki: "Ey hükümdâr! Senin me'mûrların benim hiç kabâhatim olmadığı hâlde, işte benim başımı yardılar. Me'mûrların halka yaptığı gizli zulümleri sormaktan vazgeç de, bu zâhir ve meydanda olan zulmü gör! Me'mûrlarının ef'âli hakkında sana kâfî derecede kanâat gelir."

خیر تو اینیست جامع می‌روی   تا چه باشد شرّ و زورت ای غوی

2487. *"Senin hayrın budur. Câmiye gidiyorsun, ey azgın, acabâ senin şerrin ve zûrun ne olur?"*

"Ey pâdişâh! Sen câmiye gidip namaz kılmak ve Hakk'a ibâdet etmek hayrını îfâ ederken, senin bu hayrın yüzünden böyle meydanda zulümler yapılıyor. Hayrın böyle olursa, acabâ şerrin ve zûrun ve cebrin nasıl olur? Var kıyâs et!"

یك سلامی نشنود پیر از خسی   تا نه پیچد عاقبت از وی بسی

2488. *Pîr bir alçaktan bir selâm işitmez, tâ ki âkıbet ondan birçok kıvrılmaya!*

Sinnen ihtiyar veyâ tarîkatte reîs olan kimse, bir alçak tabîatli kimseden bir selâm ve ihtirâma dâir bir söz işitirse, sonunda o iltifâttan birçok kıvrılır ve ıztırâba düşer. Zîrâ o alçağın selâm ve ihtirâmdan bir kasd-i fâsidi vardır.

گرگ دریابد ولی را به بود   زانکه دریابد ولی را نفس بد

2489. *Velîyi kurt bulsa iyi olur, ondan ki, velîyi kötü nefis bula!*

Ya'nî, bir velîyi kötü nefisli bir alçak kimsenin bulmasından ve ona mülâkî olmasından ise, bir kurdun bulması ve ona mülâkî olması daha iyidir.

زانکه گرگ ار چه که بس استمگریست   لیکن آن فرهنگ و کید و مکر نیست

2490. *Zîrâ ki kurt her ne kadar birçok sitemgerdir, fakat onun ferhengi ve keydi ve mekri yoktur.*
[2472]

"Ferheng", ilim, dâniş, edeb, büyüklük ve muvâzene ma'nâlarınadır. Ya'nî, kurt her ne kadar çok ziyâde zâlim ve yırtıcı ise de, onun ilim dâiresinde düşüncesi ve hîlesi ve mekri yoktur.

ور نه کی اندر فتادی او بدام　　مکر اندر آدمی باشد تمام

2491. *Yoksa o ne vakit tuzağa düşerdi? Mekr âdemîde tamâm olur.*

Ve eğer kurdun ilim dâiresinde düşüncesi ve hîlesi olsaydı, o bîçâre tuzağa tutulur mu idi? İlim dâiresinde düşünüp birtakım hîleler yapmak âdemde tamâm olur. Zîrâ hîlekâr âdem başka türlü düşünür ve hîlesine revâc vermek için başka türlü söyler. "Ve âdemde tamâm olur" ibâresi ile ba'zı hayvanlarda dahi hîlekârlık var ise de, nâkıs olduğuna işâret buyurulur. Nitekim maymun ve kedi ve sıçan gibi hayvanlarda bu nâkıs hîlelerin envâ'ı zâhirdir. Fakat hiçbirinin hîlesi insanın hîlesi ve dolabı kadar mükemmel değildir.

گفت قوچ با گاو و اشتر ای رفاق　　چون چنین افتاد ما را اتفاق

2492. *Koç, öküze ve deveye dedi ki: "Ey refîkler! Mâdemki bize böyle ittifâk vâki' oldu,"*

"Rifâk", "seferde yoldaş" ma'nâsına olan, "râ"nın zammı ["rüfka"] ve kesriyle "rifka"nın cem'idir. Ya'nî, koç, öküze ve deveye dedi ki: "Ey sefer yoldaşları! Mâdemki bize böyle birbirimize tesâdüf ve ittifâk vâki' oldu."

هر یکی تاریخ عمر اِبْدَا کنید　　پیرتر اولیست باقی تن زنید

2493. *"Her biriniz ömrünüzün târîhini ızhâr ediniz! Pek ihtiyar evlâdır. Bâkîniz susunuz!"*

"İbdâ", ızhâr etmek, meydâna çıkarmak demektir. Ba'zı nüshalarda "ibdâ" yerine "imlâ" vâki'dir. "Kendi fikrinden birisine bir şey yazdırmak" demektir. Ya'nî, "Bulduğumuz ot demetini mâdemki en büyüğümüz yemek lâzım gelecektir, binâenaleyh her biriniz ömrünüzün târîhini, ya'nî doğum târîhinizi ve yaşınızı ızhâr ediniz! İçimizde hangimiz pek ihtiyar ise bu otu yemeye o lâyıktır. Küçüklerin bu otta hakkı kalmaz, susmak lâzım gelir."

گفت قوچ مرج من اندر آن عهود　　با قچ قربان اسماعیل بود

2494. *Koç dedi: "O ahidler içinde benim mer'âm, İsmâîl kurbânının koçu ile berâberdi."*

"Merc", otlak ve mer'â. "Uhûd", "ahd"in cem'idir. Burada "zamanlar ve devirler ve vakitler" ma'nâsınadır. Ya'nî koç kendi yaşının büyüklüğünü göstermek için dedi ki: "O eski devirlerde benim mer'âm ve otlağım İsmâîl (a.s.) için gönderilen kurbanlık koç ile berâber idi ve ben bu koç ile berâber mer'âda otlar idim. 1. cildin 228 numarasına müsâdif olan همچو اسماعيل پيشش سر بنه [ya'nî "İsmâîl gibi onun önüne baş koy!"] beytinde îzâh olunduğu üzere zebîh, ehl-i keşf indinde İshâk (a.s.)dır. Ve Hz. Pîr efendimiz indinde de böyledir. Nitekim *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde buyururlar:

اسحق نبى بايد بودن قربان شده بر خاك در من

اسحق منى ومن والد تو كى بشكستمت اى گوهر من

"Benim kapımın toprağı üzerinde kurbân olmuş İshâk nebî olmak gerektir. Sen benim İshâk'ımsın ve ben senin pederinim. Ey benim gevherim! Ben seni ne vakit kırarım?"

Fakat *Mesnevî-i Şerîf*'te avâmmın zihinlerini karıştırmamak için Hz. Pîr efendimiz kavl-i meşhûra binâen İsmâîl (a.s.)ı zikr etmişlerdir.

گاو گفتا بوده ام من سال خورد جفت آن گاوى كش آدم جفت كرد

2495. *Öküz dedi: "Ben sâlhûrdeyim. O öküzün eşiyim ki, Âdem onu çifte koştu."*

Öküz, koça daha yaşlı olduğunu göstermek için dedi ki: "Ben sene yemişim ve daha çok yıllar bu âlemde ömür sürmüşüm. Zîrâ ben Âdem (a.s.)ın çift sürerken istihdâm ettiği iki öküzden birisiyim."

جفت آن گاوم كش آدم جد خلق در زراعت بر زمين مى كرد فلق

2496. *"O öküzün eşiyim ki, halkın ceddi olan Âdem onunla zirâatte yer üzerinde yarma yapardı."*

"Falk", "yarmak" demektir. Ba'zı nüshalarda birinci mısrâ'daki "şîn" zamîr-i gāibi yoktur. "Gâvem ki Âdem" sûretindedir. Ya'nî, "Ben halkın ve insanların ceddi olan Âdem (a.s.)ın zirâat ederken yerleri yardığı öküzün eşiyim ki, o hazret ikimizi bir boyunduruk altında kullanır idi."

چون شنيد از گاو و قچ اشتر شگفت سر فرو آورد و آنرا بر گرفت

2497. *Vaktâki deve, öküzden ve koçtan işitti, taaccüb etti. Başını aşağıya getirdi ve onu tuttu.*

Vaktâki deve, öküzden ve koçtan bu ömür uzunluğu sözlerini dinledi, bu sözlerin fâidesizliğine taaccüb edip, fiilî bir kudret ve mahâret göstermek üzere başını aşağıya uzattı ve o ot demetini yakaladı.

در هوا برداشت آن بند قصیل اشتر بختی سبك بی‌قال و قیل

2498. *Bir semiz deve o kasîl demetini hafîf kıyl u kālsiz havaya kaldırdı.*

"Buht", semiz ve büyük deve (*Şemsü'l-Lügāt*). "Kasîl", tâze arpa başağı demeti. Ya'nî, o bir semiz ve büyük deve, o tâze arpa başağı demetini ağzıyla tutup hafîfçe ve hiç söz söylemeksizin havaya kaldırıverdi.

که مرا خود حاجت تاریخ نیست کین چنین جسمی و عالی گردنیست

2499. *Dedi ki: "Benim için târîhe hâcet yoktur. Zîrâ benim böyle bir cismim ve yüksek boynum vardır."*

Deve bu fiilî kudretini ve mahâretini gösterdikten sonra dedi ki: "Bu tâze başak demetini yemek için nice ihtiyar ve çok yaşlı olmaya hâcet yoktur. Benim böyle azîm bir cismim ve uzun bir boynum varken bu husûsta dedikoduya hâcet yoktur." Bu kıssada ulûm-i enbiyâ ve evliyânın tahsîli için tarîk-ı Hak'ta eski olmanın te'sîri olmayıp rûhun kuvvetli ve ayn-ı sâbitenin isti'dâdı yüksek olması mu'teber olduğuna işâret buyurulur. Binâenaleyh ba'zı ashâb-ı tarîkın "Ben eskiyim, sen yenisin!" gibi aralarındaki kıyl u kāl boştur. İ'tibâr akıl ve isti'dâdadır.

خود همه کس داند ای جان پدر که نباشم از شما من خردتر

2500. [2482] *"Ey babanın cânı! Muhakkak herkes bilir ki, ben sizden daha küçük olmam."*

داند این را هر که زاصحاب نهاست که نهاد من فزون تر از شماست

2501. *"Akıl sâhiblerinden olan her bir kimse bunu bilir ki, benim tab'ım sizden daha ziyâdedir."*

Ya'nî, "Sözün ve çok yaşamanın kıymeti yoktur. Kıymet akılda ve fiildedir. Binâenaleyh benden sâdır olan kuvvet ve kudret-i fiiliyyeye nazaran akıl sâhiblerinden olan her bir kimse bilir ki, benim tab'ım ve yaratılışım sizden daha efdaldir; ve kuvvet ve mahârette sizden daha küçük değilim."

جملگان دانند کین چرخ بلند هست صد چندانکه این خاك نژند

2502. *"Cümle bilirler ki, bu yüksek olan çarh, bu eski toprağın yüz kadarı vardır."*

Bu beyt-i şerîf hıristiyânın lisânındandır. Ya'nî, "Ben Îsâ (a.s.) ile eflâke çıktım ve herkes bilir ki, felek bu toprak kürenin yüz kadar fevkındedir."

کو عجائبهای بام آسمان　　　کو خرابیهای گنج خاکدان

2503. *"Gök damının acâibleri nerede? Bu hâkdân köşesinin harâblıkları nerede?"*

"Binâenaleyh bu toprak kürenin damı ve semâsı olan göğün acîb olan sûretleri nerede? Bu küre-i arz köşesinin her dem harâb ve vîrân olan sûretleri nerede? İmdi yahûdîye olan tecellî yeryüzünde vâki' olmuştur. Ben ise yeryüzünün fevkı olan semâya çıktım. Elbette benim rü'yâm ondan daha âlîdir!"

جواب گفتن مسلمان آنچه دید بیارانش جهود و ترسا و حسرت خوردن ایشان

Müslümânın o yahûdî ve hıristiyân olan arkadaşlarına gördüğü şeyi söylemesi ve onların hasret yemesi

پس مسلمان گفت ای یاران من　　　پیشم آمد مصطفی سلطان من

2504. *İmdi müslümân dedi: "Ey benim arkadaşlarım! Benim sultânım Mustafâ benim önüme geldi."*

Ya'nî, yahûdîden ve hıristiyândan sonra rü'yâ söylemek nöbeti müslümâna geldi ve müslümân dedi ki: "Ey benim arkadaşlarım! Rü'yâmda benim sultânım Mustafâ (s.a.v.) hazretleri benim önüme geldi."

پس مرا گفت آن یکی بر طور تاخت　　　با کلیم و حق نرد عشق باخت

2505. *Müteâkıben bana dedi: "O biri Tûr üzerine koştu. Kelîm ve Hak ile aşk oyununu oynadı."*

"O sultân-ı enbiyâ zuhûrunu müteâkıb bana dedi ki: "O yahûdî Tûr-i Sînâ tarafına doğru koştu. Mûsâ (a.s.) ile ve Hz. Hak ile orada aşk oyununu oynadı ve nâil-i füyûzât-ı ilâhiyye oldu."

وآن دگر را عیسئ صاحب قران   بُرْد بر اوج چهارم آسمان

2506. *"Ve o diğerini sâhib-kırân olan Îsâ dördüncü göğün ucu üzerine götürdü."*

"Sâhib-kırân", ehl-i nücûm ıstılâhında doğumu ve ana rahmine düşmesi Zühal ve Müşterî seyyârelerinin kırânına müsâdif olan kimsedir ki, böyle bir kimse pek ziyâde saâdetli olur. Ya'nî, Resûl-i Ekrem hazretleri buyurdu ki: "Ve o hıristiyânı dahi sâhib-kırân olan Îsâ Rûhullâh hazretleri alıp dördüncü göğün üzerine ve yukarısına götürdü."

خیز ای پس ماندهٔ دیده ضرر   باری آن حلوا و یخنی را بخور

2507. *"Ey zarar görmüş olan geride kalmış! Kalk, bâri, o helvayı ve yahniyi ye!"*

Yukarılarda dahi îzâh olunduğu üzere "yahûdî"den murâd, tenzîh-i sırf ve "Îsevî"den murâd dahi, teşbîh-i sırf erbâbı olan kimselerdir ki, bunlar mütekellimîn sınıfındandırlar. Zîrâ mütekellimînden olan fırak-ı islâmiyyenin asılları sekiz tâifedir ki, bunlar da, Havâric, Mu'tezile, Şîa, Mürcie, Neccâriyye, Cebriyye, Müşebbihe ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'tir. Bunların fürûâtı hadîs-i şerîfi mûcibince yetmiş üç fırkadır ki, her birinin i'tikādâtı ve getirdikleri delîller *Milel ve Nihal* ismindeki ve sâir akāid kitâblarında münderictir; ve bu fırkaların hepsi hükümlerini delâil-i akliyye ve nakliyyeye müsteniden verirler ve hükümlerinde ifrât ve tefrîte meyil ederler. Bunlardan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat tâifesine Hanâbile, Eşâire ve Mâtürîdiyye derler. Bu üç tâifenin delîlleri mehmâ-emken ifrât ve tefrîtten ârî ve vasat ve i'tidâl dâiresinde olduğundan ulemâ-i zâhire arasında mu'teberdir; ve avâmm-ı mü'minîn için tevessül edilecek akāid-i sahîhadır. Ancak bu üç tâife arasında dahi fürûâtta ihtilâf vardır. Zîrâ ilm-i kelâm, ilm-i tecellî olmayıp, delâil-i akliyyeye müsteniddir ve ashâb-ı ukūlün tarîkıdır; ve ukūl ise hadd-i zâtında mütefâvit olduğu gibi, dâire-i hakāyıka nüfûz etmekten âcizdir. Binâenaleyh ilm-i kelâm ile Hakk'a ve hakîkate vusûl mümkin değildir. Hak ve hakîkat ancak riyâzat ve mücâhedât ile tasfiye-i bâtın eden evliyâullâha vâki' olan ulûm-i ledünniyyeyi idrâk ile mümkindir. Ulemâ-i zâhire ise kendi akıllarına ve delîllerine muhâlif gördükleri ulûm-i evliyâyı inkâr ederler ki, onların noksanları ve kabâhatleri buradadır. İşte bu beyt-i şerîfte "mü'min" ile tenzîh ve teşbîh beynini câmi' olan "mü'min-i muhakkık"a işâret buyurulur; ve "helva ve yahni"den murâd dahi, ulûm-i enbiyâ ve evliyâdır. Zîrâ ilm-i kelâm erbâbı keşf-i hakāyıkı âhirete ta'lîk ederler; ve muhakkıklar ise o hakāyıkı âcilen burada görürler. Ya'nî, "Ey hayâl âlemine dalan Mûsevî ve Îsevî'den geri kalmış olan ve hayâlâta

dalamayıp zarar görmüş olan müslümân! Onların âtîye ta'lîk ettikleri hakāyıkı kalk da, bâri bu âlemde gör ve hakîkat helva ve yahnisini ye!"

آن هنرمندان پر فن راندند　　　نامهٔ اقبال و منصب خواندند

2508. *"O pür-fen olan hünerliler sürdüler. İkbâl ve mansıb nâmesini okudular."*

"O ulûm-i nazariyye fenni ile dolu olan hüner sâhibleri getirdikleri delîller ile da'vâlarını ileriye sürdüler. Âleme karşı kendilerinin ikbâl ve mansıb nâmesini ve fermânını okudular. "Biz ilimde ve akılda üstâdız!" dediler."

آن دو فاضل فضل خود دریافتند　　　با ملایك از هنر دربافتند

2509. *"O iki fâzıl kendi fazllarını buldular. Hüner cihetinden meleklere karıştılar."*

"Der bâften", karışmak ve şerîk olmaktan kinâyedir. Ya'nî, "O iki fâzıl olan Mûsevî ve Îsevî kendilerinde fazl buldular ve kendilerinde gördükleri ve anladıkları hünerlerden dolayı mertebede meleklere şerîk oldular."

ای سلیم و گول واپس مانده هین　　　بر جه و بر کاسهٔ حلوا نشین

2510. [2492] *"Ey geride kalmış olan safdil ve ahmak! Haydi, sıçra ve helva kâsesi nezdine otur!"*

"Selîm", safdil ve aptal; ve "gûl", ahmak demektir. Bu kelimeler burada âkıl geçinen ulûm-i zâhiriyye erbâbının bir insân-ı kâmilin hizmetine teslîm-i nefs eden sâlikler hakkında kullandıkları ta'bîrâta telmîhen mezkûrdür. Zîrâ onların nazarında kemâl-i hulûs ile bir insân-ı kâmilin tarîkine intisâb ve hizmetine şitâb eden bir dervîş aptal ve ahmaktır. Fakat vâris-i ulûm-i nebevî olan o insân-ı kâmil dahi, onlara rağmen "Al, benim aptalcığım ve ahmakçığım, bu hakîkat helvasını ve yahniyi ye!" der.

پس بگفتندش که آنگه تو حریص　　　ای عجب خوردی حلوای خبیص

2511. *Sonra ona o vakit dediler ki: "Acîb şey! Sen harîs bal helvasını yedin, ha?"*

"Habîs", "hurma ve yağdan ma'mûl bir nevi' helva" ismidir. Bu diyârlarda un ve bal ile yaptıkları helvadır ki, Türkler "un helvası" derler (*Kāmûs*). Ya'nî, müslümân helvayı ve yahniyi yediğini söyledikten sonra Mûsevî ve

Îsevî o vakit ona dediler ki: "Acîb şey! Buğdaya harîs olan sen bal helvasını yedin, ha?" Ma'lûmdur ki, Mûsevîler ve Îsevîler "Hak Teâlâ eşyâyı yarattı; zâtı bu eşyâdan hâriçtir. Fakat yeryüzünde cereyân eden ahvâli bilir" derler. Mütekellimînden olan ulemâ-i zâhir dahi أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ (Fussılet, 41/54) ya'nî "Âgâh ol! Hak Teâlâ her şeyi muhîttir" âyet-i kerîmesini te'vîl ederek وَأَنَّ اللّٰهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا (Talâk, 65/12) ya'nî "Allâh Teâlâ muhakkak her şeyi ilmen muhîttir" âyet-i kerîmesi mûcibince yalnız ihâta-i ilmiyye isbât ederler; ve eşyâda sereyân-ı zâtîyi nefy ederler. Binâenaleyh onların Hak hakkındaki ma'rifetleri nâkıs ve hayâle müsteniddir. Ma'rifet-i tâmme sâhibi olanlar âyet-i kerîmeyi te'vîl etmeyip Hakk'ın zâtı ve ilmi ile eşyâyı ihâta buyurduğuna kāil olanlar ve zevkan bu ma'rifet helvasını yiyenlerdir. İmdi bu zevkan ma'rifet helvasını yiyenlerin ahvâl-i acîbeleri zâhir olduğu vakit hayâlde kalan tâife taaccüb edip onların hâllerine hasret çekerler.

گفت چون فرمود آن شاه مطاع   من که بودم تا کنم زان امتناع

2512. *Dedi: "Mâdemki mutâ' olan o şâh buyurdu, ben kim olurum, tâ ki ondan imtinâ' edeyim?"*

Ya'nî, onların taaccüb ve hasret içinde vâki' olan i'tirâzlarına cevâben mü'min dedi: "Ben kim oluyorum ki, o Sultân-ı enbiyâ'nın mutâ' olan emrini icrâdan imtinâ' edeyim ve ona karşı muhâlefet edeyim?"

تو جهود از امر موسی سرکشی   گر بخواند در خوشی یا ناخوشی

2513. *"Eğer seni hoşluğa ve nâhoşluğa da'vet etse, sen yahûdî, Mûsâ'nın emrinden baş çeker misin?"*

Ya'nî, "Sen yahûdî olduğun hâlde Mûsâ (a.s.) eğer seni hoşluğa veyâhud nâhoşluğa, hoşlandığın veyâhud hoşlanmadığın bir şeye da'vet etse, onun emrine karşı muhâlefet eder misin?"

تو مسیحی هیچ از امر مسیح   سر توانی تافت در خیر و قبیح

2514. *"Sen Mesîhî, hayırda ve şerde hiç Mesîh'in emrinden baş bükebilir misin?"*

"Sen Mesîhî olduğun hâlde, gerek hayır olan ve gerek zâhirde şer görünen bir şeyde hiç Mesîh Îsâ (a.s.)ın emrinden baş büküp muhâlefet edebilir misin?"

من ز فخر انبیا سرچون کشم　　　خورده ام حلوا و این دم سرخوشم

2515. *"Ben enbiyânın fahrinden nasıl baş çekerim? Helvayı yemişim ve bu demde sarhoşum!"*

"Binâenaleyh ben müslümân olduğum hâlde, vücûduyla peygamberlerin iftihâr ettiği Muhammed Mustafâ (s.a.v.)in emrine karşı nasıl muhâlefet ederim? Emr-i risâletpenâhî mûcibince hakîkat helvasını yemişim ve imdi o hakîkatin verdiği neşve içinde sarhoşum!"

پس بگفتندش که و الله خواب راست　　　تو بدیدی وین به از صد خواب ماست

2516. *Sonra ona dediler ki: "Vallâhi, doğru rü'yâyı sen gördün ve bu bizim yüz rü'yâmızdan iyidir.*

Bu beyt-i şerîfte rü'yânın "keşf-i mücerred" kısmına işâret buyurulur. Zîrâ rü'yâ üç nevi'dir: Keşf-i mücerred, keşf-i muhayyel ve hayâl-i mücerreddir. Eğer âlem-i misâlden nâzil olan sûretler ta'bîre muhtâç olmayıp, âlem-i histe aynı ile zuhûr ederse buna "keşf-i mücerred" derler. Nitekim Resûl-i Ekrem hazretleri rü'yâlarında Kâ'be- Şerîfe'yi tavâf ettiğini gördü ve bu rü'yâ aynen vâki' oldu. Ve *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İshâkî'de beyân buyurulduğu üzere, Resûl-i Ekrem hazretleri Takî b. Mahled ismindeki bir velîye süt içirdi ve o uyandığı vakit kayy edip mi'desinden süt çıktı. Ve eğer rü'yâda görülen suver-i hayâliyye kendisine münâsebeti olan suver-i hissiyye ile ta'bîre muhtâç olursa, buna da "keşf-i muhayyel" derler. Nitekim Resûl-i Ekrem hazretleri rü'yâlarında "süt" gördü ve "ilim" ile ta'bîr buyurdu. Hayâl-i insânîye cihet-i süfliyyeden mün'akis olan sûretlere de "hayâl-i mücerred" ve "adgās-i ahlâm" derler. Nitekim tuzlu yemekler yeyip uyuyan kimse rü'yâsında çeşmeler ve pınarlar görür. Doktorların bahsettikleri rü'yâlar âlemi bu nevi'dendir. Bu rü'yâ bahsinin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İshâkî ve Yûsufî'dedir. Burada onların zikri uzundur. Ya'nî, Mûsevî ve İsevî Muhammedî'ye dediler ki: "Vallâhi doğru rü'yâyı sen gördün ve senin rü'yân keşf-i mücerred nev'indendir ve ta'bîre muhtâç değildir. Bu bizim rü'yâmız ise, "keşf-i muhayyel" nev'inden olduğundan ta'bîre muhtâçtır. Binâenaleyh senin rü'yân bu bizim rü'yâlarımızın fevkındedir ve daha iyidir."

خواب تو بیداریست ای بو بطر　　　که بیداری عیانستش اثر

2517. *"Ey sürûrun babası! Senin rü'yân uyanıklıktır. Zîrâ onun eseri uyanıklıkta ayândır."*

"Batar", çok sevinmek, şiddet-i ferah, hayret, dehşet ve tekebbür ma'nâlarınadır. Burada "sevinç" ma'nâsı münâsibdir. "Bû batar", "sevinç babası" ve şiddet-i ferah sâhibi demek olur. Ya'nî, "Ey şiddet-i ferah sâhibi! Senin rü'yân uyanıklık hâlidir. Zîrâ o rü'yâ keşf-i mücerred nev'inden olduğundan, onun eseri aynen uyanıklıkta zuhûr eder."

در گذر از فضل و از جلدی و فن   کار خدمت دارد و خلق حسن

2518. *Fazldan ve celâdetten ve fenden geç! İşi hizmet ve güzel huy tutar.*

"Celdî", "celâdet, zor, kuvvet, şiddet" demek olup burada "münâzara ve cedelde şiddet göstermek"ten kinâyedir. Ya'nî, ey âlim ve feylesof efendi! Halka karşı fazîlet göstermekten ve münâzarada ve mübâhasede şiddetten ve hüner ızhârından geç! Hakk'a karşı işe yarayan hâl, emr-i ilâhîye itâat ve sünen-i peygamberîye riâyet ve nefsin kötü sıfatlarını terk edip güzel ahlâk sâhibi olmaktır. Cenâb-ı Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 38. faslında şöyle buyururlar:

"Hüsâmeddîn-i Erzincânî, hizmet-i fukarâya vusûlden mukaddem, onlar ile sohbet eder ve azîm bir bahhâs idi. Her nereye giderse, cidd ile bahs ve münâzara eyler idi. Hoş söyler idi. Ammâ, vaktâki dervîşler ile mücâleset etti, o bahis ve münâzara gönlünde soğudu. نبرد عشق را جز عشق دیگر ya'nî "Aşkı ancak bir başka aşk izâle eder." من اراد ان یجلس مع الله فلیجلس مع اهل التصوف ya'nî "Allah ile oturmak isteyen ehl-i tasavvuf ile berâber otursun." Bu ilimler ahvâl-i fukarâya nisbeten bir oyundur ve ömrü zâyi' etmektir. Nitekim Kur'ân-ı Mecîd'de أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ (Hadîd, 57/20) ya'nî "Dünyâ [hayâtı bir] oyundur" buyurulmuştur.... ilh."

Ve 2. cildin 805 numaralı beytinde من ندیدم در جهان جست و جو . هیچ اهلیت به از خوی نکو [ya'nî "Ben cüst u cû âleminde, hiç iyi huydan iyi ehliyet görmedim"] buyurulmuş olduğu gibi, 806 numaralı beyt-i şerîf dahi bu beytin nazîri olarak şöyle buyurulmuş idi: در گذر از فضل و گستاخی و فن کار خدمت دارد و خلق حسن [Ya'nî "Fazldan ve küstahlıktan ve fenden geç; hizmet ve hüsn-i hulk iş tutar."]

بهر این آورد یزدان شان برون   مَا خَلَقْتُ الْإِنْسَ إِلَّا يَعْبُدُونْ

2519. *Hâlık onları bunun için dışarıya getirdi: "İnsanı ancak ibâdet etsinler diye yarattım" buyurdu.*

Hâlık Teâlâ hazretleri o kullarını sûre-i Zâriyât'ta وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) ya'nî "Ben cin ve ins tâifesini ancak bana ibâdet ve

kulluk etmeleri için *yarattım*" âyet-i kerîmesinde beyân buyurduğu vech ile ancak kendisini bilip ibâdet ve kuluk etsinler diye bâtından zâhire çıkardı. Binâenaleyh ma'rifet-i ilâhiyyeyi bırakıp bu âlem-i kesâfet ve tabîate âid ilim ve hünerler ile iştigâl gāye-i hilkate muhâlif olur. Nitekim 3. cildin 2978 numarasına müsâdif olan ما خَلَقْتُ الْجِنَّ وَ الْإِنْسَ اين بخوان . جز عبادت نيست مقصود از جهان [ya'nî "Bu 'mâ halaktü'l-cinn ve'l-ins'i [ya'nî "Ben îns ve cinni ancak bana ibâdet etmeleri için yarattım" (Zâriyât, 51/56) âyetini oku, cihandan maksûd ibâdetin gayrı değildir "] beytinde bu ma'nâ beyân buyurulmuş idi.

سامريرا آن هنر چه سود كرد　　كان فن از بَابُ اللّٰهْ مردود كرد

2520. [2502] *Sâmirî'ye o hüner ne fâide etti? O fen onu Allâh'ın kapısından merdûd etti.*

Mûsâ (a.s.)ın ümmeti efrâdından bulunan Sâmirî, Benî-İsrâîl'i taptırmak için ses veren bir buzağı heykeli yaptı. Bu husûsta gösterdiği hüner ve ma'rifet kendisine ne fâide verdi? Hak kapısından kovulup hem hayât-ı dünyeviyyede ve hem hayât-ı uhreviyyede zilletine sebeb oldu.

چه كشيد از كيميا قارون ببين　　كه فرو بردش بقعر خود زمين

2521. *Kārûn kîmyâdan ne çekti? Gör ki, onu yerin dibine, aşağıya çekti.*

"Kîmyâ", burada "ma'denleri altına kalbetmek usûlünü gösteren ilim"dir. Ya'nî, Kārûn kîmyâ ilminden ne çekti? Bu ilim onu yerin dibine kadar götürdü. Kārûn'un İbrânîce ismi Kārûh'tur. Mûsâ (a.s.)a karâbet-i nesebiyyesi var idi; ve dâimâ Tevrât okur ve Mûsâ (a.s.)dan ulûm-i garîbe ve fünûn-i acîbe tahsîl ederdi. O ilimlerden birisi kîmyâ ilmi idi. Bu ilim sâyesinde çok zengin oldu. Mûsâ (a.s.) ona malının zekâtını vermesini emr etti. Merkûm muhâlefet etti; ve servetine tama'an birçok kimseler onun başına toplandı. Kārûn, Mûsâ (a.s.)ı halkın nazarından düşürmek için bir fâhişe kadına para ve mücevherât va'd edip Hz. Mûsâ'nın kendisi ile zinâ ettiğini halk müvâcehesinde söylemesini teklîf etti. Hz. Mûsâ Benî-İsrâîl'e va'z u nasîhat buyurduğu esnâda o kadın o meclise geldi. Fakat Kārûn'un tezvîrini açıkça söyledi ve kendisi o mecliste fuhşiyâttan tövbe etti. Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) Kārûn'un kahrı için Cenâb-ı Hakk'a yalvardı. Kārûn'un sarayının bulunduğu mahal çöktü ve orada bulunanlar ile berâber Kārûn ve sarayı ve malı ve mülkü ve tevâbi'i ile berâber yere battı (*Ravzatü's-Safâ*'dan hülâsa.)

بو الحکم آخر چه بر بست از هنر　　　سر نگون رفت او ز کفران در سقر

2522. *Bü'l-Hikem nihâyet hünerden ne bağladı? O küfrândan dolayı Sakar'a baş aşağıya gitti.*

"Bü'l-Hikem", Ebû Cehil'in lakabıdır. Müşrikler arasında merkūmun zekâveti ve fetâneti hasebiyle lakabı evvelce Bü'l-Hikem idi; ve müşkil işlerini Ebû Cehil'e sorarlar idi. Resûl-i Ekrem hazretleri onu putlardan Hâlık-ı hakîkîye ibâdete da'vet buyurduğu vakit nefsindeki hırs-ı riyâset dumanı gözlerini bürüdü. Bu hakîkati görmeye mâni' oldu ve mu'cizât-ı nebeviyyeyi sihire haml edip, cehil vâdîsine düştü; ve âkıller arasında "Ebû Cehil" lakabını ihrâz etti. Binâenaleyh onun bu akıl ve zekâsı basar-ı basîretini bağladı. Tabakāt-ı cehennemden birisi olan Sakar'a baş aşağı düştü.

خود هنر آن دانکه دید آتش عیان　　　نه گپ دَلَّ عَلَی النَّارِ الدُّخَانْ

2523. *Muhakkak hüner onu bil ki, ateşi ayân görmedir. Duman ateşe delâlet etti, lâfı değildir.*

"Gep", söz ve lâf demektir (*Burhân*). "Dîd", masdar-ı tahfîfîdir, "görme" ma'nâsınadır. "Ateş"ten murâd, hakîkat-i vücûddur. "Duhân"dan murâd, vücûd-i hakîkînin delîli olan vücûdât-ı izâfiyyedir. Ya'nî, ey kimse! Hüner ve ma'rifet "duman ateşin vücûduna delâlet eder" sözünü söylemek değildir. Belki ateşi açıktan açığa görmektir. Ya'nî hüner ve ma'rifet bu vücûdât-ı izâfiyye âleminde hakîkat-i vücûdu zevkan ve vicdânen açıktan açığa müşâhede etmektir.Yoksa "bu eşyânın vücûdu elbet bir sâni'in vücûduna delâlet eder" demek ve o vücûd-i hakîkîye bu delîli perde ve hicâb etmek değildir. Zîrâ هُوَ الظَّاهِرُ (Hadîd, 57/3) [ya'nî "O Zâhir'dir"] âyet-i kerîmesi mûcibince bilcümle eşyâda zâhir olan o vücûd-i hakîkîdir. Onu te'vîlât ile ve birtakım delîller ile örtmeye hâcet yoktur. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 22. faslında Hz. Pîr efendimiz şöyle buyururlar:

"Bir kimse Sultân-ı mahbûbîn Mevlânâ Şemseddîn-i Tebrîzî hazretlerinin huzûrunda "Ben delîl-i kātı' ile Hakk'ın mevcûdiyetini isbât ederim," dedi. Ertesi sabâh Mevlânâ Şemseddîn hazretleri buyurdular ki: "Dün gece melâike gelmişler idi ve o adam hakkında, "Elhamdü lillâh, bizim Hudâ'mızı sâbit kıldı, Allah ona ömürler versin, âlemiyân hakkında taksîr etmedi," diye duâ ettiler." Ey âdemcik! Hak sâbittir. O'nun delîl nesine lâzım? Eğer bir iş görmek istersen, O'nun huzûrunda kendine bir mertebe ve makām isbât et! Ve yoksa O senin delîlin olmaksızın sâbittir. Nitekim işâret buyurulur: وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ (İs-

râ, 17/44) ya'nî "Mahlûkâttan hiçbir şey yoktur illâ ki Allâh Teâlâ'yı hamd ile tesbîh ederler." Şek yoktur ki, bu fakîhler hüşyâr ve sâhib-i zekâvettirler ve on kimse hükmündedirler. Müntesib oldukları fende on görürler. Velâkin bu ilim ile onların arasına "yecûz, lâ-yecûz" kāidesinin muhâfazası için bir duvar çekilmiştir. Eğer o duvar onların hicâbı olmasa onu hiç okumazlar ve o iş muattal kalır... ilh."

ای دلیلت گنده تر پیش لبیب　　　در حقیقت از دلیل آن طبیب

2524. *Ey kimse! Senin delîlin lebîbin önünde, hakîkatte o tabîbin delîlinden daha kokmuştur.*

Ey âlim-i zâhirî! Veyâ feylesof efendi! Sen varlığı, birisi Hakk'ın ve diğeri halkın olmak üzere iki müstakil kısma taksîm ettin; ve Hakk'ın varlığını halkın varlığından uzaklaştırıp, Hak, eşyâyı zâtıyla değil, ilmi ile muhîttir, dedin. Halkın vücûdunu [Hakk'ın] varlığına perde yaptın. Sonra da Hakk'ın varlığına ortak ve şerîk yaptığın bu halkın varlığını Hakk'ın varlığına delîl getirdin ve dedin ki: "Ben, eserden müessir olan Hakk'ın vücûdunu isbât ettim. Bu senin delîlin âriflerin nazarında tabîbin teşhîs-i maraz husûsunda delîl olarak kullandığı hastanın idrârından ve necâsetinden ve kanından ve cerâhatinden daha kokmuş oldu. Zîrâ zâhirî olan idrâr ve necâset ve kan ve cerâhat su ile temizlenir ve kokusu da gider. Velâkin senin Hakk'ın zâtının varlığına şirk koşmak sûretiyle getirdiğin delîl neces-i bâtınî olduğu için Bahr-i Muhît'in suyu ile bile temizlenemez. Görmez misin ki, âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ (Tevbe, 9/28) ya'nî "Müşrikler ancak necestir" buyuruyor. Halbuki müşrikler cisimleri yıkanmış ve temiz ve elbiseleri de yepyeni ve süslüdür. Binâenaleyh âyet-i kerîmede neces-i bâtınîye işâret buyurulur; ve bu necislik müşriklerin celîsine de hafîsine de âmdır.

چون دلیلت نیست جز این ای پسر　　　گوه می‌خور در گمیزی درنگر

2525. *Ey oğul! Mâdemki senin bundan başka delîlin yoktur, necâset ye ve sidiğe nazar et!*

"Gûh", b... ve neces; ve "gemîz", hayvânâtın sidiği. "Püser" ta'bîri ile âlim ve zekî geçinen böyle kimselerin çocuk mesâbesinde olduğuna işâret buyurulur. Ya'nî, ey oğul! Mâdemki senin ma'rifet-i Hak husûsunda bundan başka delîlin ve hünerin yoktur ve bu delîlin ise ancak neces-i bâtınîden ibârettir, binâenaleyh var git rûhunun ağzıyla bu neces-i bâtınî olan şirki yeme-

ye devâm et! Ve dâimâ da rûhunun ve aklının gözü bu neces-i bâtınîye bakıp dursun. Zîrâ bu delîline ve hünerine i'timâd edip insân-ı kâmil kapısına mürâcaattan kendini müstağnî addetmektesin. Sana lâyık olan şey ancak budur. Bu beyt-i şerîfte bir incelik daha vardır. O da budur ki, ulemâ-i zâhire; "eşyâda necâset ve bevl ve sâir eşyâ-yı hasîse vardır, binâenaleyh Hakk'ın zâtı eşyâya sârî olmak lâzım gelse, hâşâ ki Hakk'ın bunlara da sereyânı lâzım gelir" deyip, muhakkıkların mu'tekadı olan vahdet-i vücûdu inkâr ederler; ve eser olan bu eşyâdan tenzîh ettikleri Hakk'ın zât-ı müessiresini isbât ederler. Hz. Pîr burada işâret buyururlar ki: "Ey âlim-i zâhirî! Mâdemki eser-i ilâhî olan bu eşyânın vücûdunu onun varlığına delîl ittihâz ediyorsun, âsâr arasında senin i'tikādına göre necâset ve sidik gibi eşyâ-yı hasîse de vardır, binâenaleyh Hakk'ın varlığına bu gibi murdâr ve kokmuş şeyler dahi senin delîlin oluyor. Halbuki muhakkıkların nazarında eşyâ arasında hakîkatte senin gördüğün neces yoktur. Binâenaleyh onlar sereyân-ı zâtîyi isbât ederlerse, edeb hâricine çıkmış olmazlar. Senin nazarında ise bu murdâr eşyâ sâbittir. Eğer sen onları vücûd-i Hakk'a delîl getirir isen, edeb hâricine çıkmış olursun ve ârifler nazarında senin bu delîlin kokmuş bir şey olur.

ای دلیل تو مثال آن عصا   در کَفَتْ دَلَّ عَلَى عَيْبِ الْعَمَى

2526. *Ey kimse! Senin delîlin o deyneğin misâlidir. Senin elinde körlük ayıbına delâlet etti.*

Ya'nî, ey delîl-i aklî sâhibi! Ma'rifet-i Hak için senin ikāme ettiğin delîl, körün elindeki değnek gibidir. Zîrâ kör, görmediği için deyneği kendisine rehber ve delîl olarak kullanır ve bu deynek onun elinde körlük ayıp ve kusûruna delâlet eder; ve onu gören dahi "Bu zavallı kördür" diye hükmeder. Hakk'ın varlığını isbât için senin getirdiğin âsâr delîlleri de sende körlük ayıbı olduğunu isbât eder. Zîrâ insan gözünü açtığı vakit ilk gördüğü şey varlıktır. O varlıklar hep Hakk'ın varlığıdır. Eşyânın varlığını da Hakk'ın nûr-ı vücûdu ile görür. Nitekim gündüz gözünü açan bir kimse evvelâ ziyâyı görür. Sonra o ziyâ vâsıtasıyla eşyâyı görür. Ziyânın vücûdunu isbâta kıyâm etmek ne kadar abes ise, senin Hakk'ın varlığını isbâta kıyâm etmen dahi öylece abestir ve körlük alâmetidir.

غلغل و طاق و طُرُمْ و گیر و دار   که نمی‌بینم مرا معذور دار

2527. *Gulgul ve tâk [u turum] ve cenk: "Görmüyorum, beni ma'zûr tut!" demektir.*

"Gulgul", insanların gürültüsü ve şamatası olup burada kıyâsât-ı mantıkıyye dedikoduları murâd buyurulur. "Tâk u turum", tumturâk, hodnümâlık, gösteriş, debdebe ve tantana, ma'nâlarınadır. Ya'nî, ma'rifet-i Hak bahsinde kıyâsât-ı mantıkıyye gulgulesi ve gürültüsü ve senin birtakım mustalahâne sözler ile gösteriş yapman ve kendini halka gösterip hüner satman ve mübâhaselerin ve münâzaraların: "Beni ma'zûr tut, ben körüm, Hakk'ın varlığını görmüyorum, isbâta çalışıyorum!" demek olur.

منادی کردن سید ملك ترمدی که هر که در سه یا چهار روز بسمرقند رود
بفلان مهم خلعت و اسب و غلام و کنیزك و چندین زر دهم ، و شنیدن دلقك خبر این
منادی را در ده و آمدن باُولَاقْ نزد شاه که باری من نتوانم رفتن آنجا و این کار من نیست

Tirmîz Şâhı Seyyid'in, "Filân-ı mühim için her kim Semerkand'a üç yâ dört günde giderse, hil'at ve at ve köle ve câriye ve bu kadar altın veririm!" diye nidâ ettirmesidir. Ve Delkak'in köyde münâdînin bu haberini işitmesi ve ulak ile berâber, "Bir kere ben oraya gidemem, bu benim işim değildir!" diye şâhın nezdine gelmesi

"Delkak", pâdişâhı eğlendiren ve güldüren bir maskaranın ismidir. "Ulak", bu kelime Türkçe "ulaşmak" masdarından müştak olup, sür'at-i seyr için istihdâm olunan "posta tatarı" demektir. Bunlar eski zamanlarda bindikleri hayvanı pek hızlı sürerler ve eğer yolda menzilhâneler olup değiştirilecek hayvan bulunmazsa, hayvan çatlar idi. Nitekim Delkak köyden ulakla berâber gelirken iki hayvanın yolda sakatlandığı âtîde beyân buyurulmuştur. Bu kıssanın yukarıki bahse rabtı budur ki: Vücûd-ı Hakk'ı isbât için ulemâ-i zâhire ve ehl-i tarîkat geçinen meşâyıh-ı rüsûm, kürsüler üzerinde birçok delîller gösterirler ve meclislerde birçok mübâhaseler ve münâzaralar yaparlar ve sâmi'lerin zihinlerini teşvîş ederler. Halbuki bunların bu tekellüflerinden "Ben Hakk'ı anlamıyorum ve göremiyorum, beni ma'zûr tut!" ma'nâsı çıkar. İşte bu hâl bu kıssada beyân buyurulan Delkak'in telâşına ve latîfesine benzer ki, bu latîfe ve telâş onu sonunda belâya düşürdü.

سید ترمد که آنجا شاه بود مسخرهٔ او دلقك دلخواه بود

2528. *Tirmid'in Seyyid'i ki, orada şâh idi, onun maskarası dil-hâh olan Delkak idi.*

"Tirmid", Asya'da bir yerin ismidir. Oradaki sâdât sahîhü'n-nesebdirler. "Zâl", harfiyle de "Tirmiz" telaffuz olunur. "Dil-hâh", gönlün matlûbu ma'nâsınadır. Ya'nî Tirmiz şehrinin sahîhü'n-neseb olan seyyidi orada şâh olmuş idi; ve onun maskarası da onun gönlünün matlûbu olan "Delkak" isminde bir komik ve bir nekre adam idi.

داشت کاری در سمرقند او مهم جُست اولاقی تا شود او مستتم

2529. *O Semerkand'da mühim bir iş tutardı. O bir ulak aradı, tâ ki, o müstetim ola!*

Ya'nî, şâhın Semerkand'da görülecek mühim bir işi var idi. Bu işi tamâmlayıcı olmak için bir ulak aradı.

زد منادی هر که اندر پنج روز آردم ز آنجا خبر بدهم کنوز

2530. [2512] *"Her kim beş günde bana oradan haber getirirse, hazîneler veririm!" diye münâdî bağırttı.*

"Zeden", masdarı aslında "vurmak" demektir. Fakat *Burhân*'ın beyânına göre bir isim ile mürekkeb olarak isti'mâl olunduğu vakit birçok ma'nâya gelir. Burada "münâdî zeden", "münâdî bağırtmak" ma'nâsı münâsibdir. Türkçe'de "dellâl çağırtmak" demek olur. Eski zamanlarda Türkiye'de dahi pâdişâhların vefâtı ve yerine diğerinin cülûsu, mahallelerde böyle dellâl çağırtılarak i'lân olunur idi. Ya'nî şâh, "Her kim Semerkand'a beş günde gidip gelir ve oradan bana haber getirirse, ona hazîneler veririm!" diye dellâl çağırttı.

دلقك اندر دهٔ بُد و آن را شنید بر نشست و تا بترمد می‌دوید

2531. *Delkak köyde idi ve onu işitti. Bindi ve Tirmiz'e kadar koştu.*

Ya'nî, dellâl çağırılırken Delkak pâdişâhın nezdinde değil idi. Köyde idi ve köyde dellâlı işitti. Hemen ata bindi ve Tirmiz'e kadar koştu.

مرکبی دو اندر آن ره شد سقط از دوانیدن فرس را زان نمط

2532. *Atı o nevi'den koşturmaktan dolayı, iki hayvân o yolda sakat oldu.*

"Nemat", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "nevi'" demektir. Ya'nî, Delkak Tirmiz'e bir ân evvel yetişmek için bindiği atı sür'at nev'iyle koşturmaktan dolayı o yolda iki hayvân sakat oldu.

پس به دیوان در دوید از گرد راه　　　وقت ناهنگام ره جست او بشاه

2533. *Yol tozundan dîvâna koştu. Münâsebetsiz vakitte o şâha yol istedi.*

"Dîvân", burada pâdişâhın ve vezirlerin ve hükûmet adamlarının büyük meclisi demektir. Ya'nî Delkak, köyden tozu dumana katarak koşa koşa geldi ve üstünün başının tozuyla berâber dîvâna koştu. Pâdişâhın vüzerâsıyla berâber mühim bir işi müzâkere ile meşgûl olduğu bir sırada ve münâsebetsiz bir vakitte pâdişâhın huzûruna girmek için yol ve izin istedi.

فجفجی در جملهٔ دیوان فتاد　　　شورشی در وهم آن سلطان فتاد

2534. *Dîvânın cümlesine fısıltı düştü. O sultânın vehmine bir karışıklık düştü.*

Ya'nî, Delkak'in bu sür'at ve acelesinden meclis ehlinin hepsine "Acabâ ne var?" diye bir fısıltı düştü. Sultânın vehmine de "Acabâ memlekete düşman mı musallat oldu?" diye karışıklık ârız oldu.

خاص و عام شهر را دل شد ز دست　　　تا چه تشویش و بلا حادث شدست

2535. *"Acabâ ne teşvîş ve belâ hâdis olmuştur?" diye şehirde hâs ve âmmın gönlü elden gitti.*

یا عدوی قاهری در قصد ماست　　　یا بلای مهلکی از غیب خاست

2536. *"Yâhud, bir kāhir düşman bizim kasdımızda mıdır? Yâhud, bir mühlik belâ mı gaybdan kalktı?"*

که زده دلقك بسیران درشت　　　چند اسب تازی اندر راه کشت

2537. *"Ki, Delkak sert seyrâna çarpmıştır! Birkaç Arab atını yolda öldürdü."*

جمع گشته بر سرای شاه خلق　　　تا چرا آمد چنین اشتاب دلق

2538. *"Acabâ Delk niçin böyle acele geldi?" diye halk pâdişâhın sarayına cem' olmuş idi.*

"Delk", Delkak'in muhaffefidir. Ya'nî, Delkak'in bu telâşı şehir halkını da telâşa düşürdü. "Acabâ ne var ki Delkak böyle acele bir haber ile koşup sa-

raya geldi? Ne olduğunu biz de anlayalım!" diye halk pâdişâhın sarayına toplandılar.

از شتاب او و فحش اجتهاد   غلغل و تشویش در ترمد فتاد

2539. *Onun acelesinden ve ictihâdının fahşından Tirmiz'e gulgul ve teşvîş düştü.*

Ya'nî, Delkak'in böyle köyden acele gelmesinden ve latîfesindeki ictihâdının kötülüğünden Tirmiz şehri halkına gulgule ve teşvîş ve karışıklık düştü ve onun bu latîfesi bir hükûmet ve inzıbât mes'elesi vücûda getirdi.

آن یکی دو دست بر زانو زنان   وآن یکی از وهم واویلی کنان

2540. *O biri iki elini dizine vurucu ve o biri vehimden nâşî vâveylâ edici idi.*
[2522]

Halkın kimi "Eyvâh! Başımıza ne belâ gelecek?" diye ellerini dizine vurur idi ve bir kısmı da şehre umûmî bir âfet geleceği vehminden nâşî, feryâd ve vâveylâ edici idi.

از نفیر و فتنه و خوف نکال   هر دلی رفته به صد کونه خیال

2541. *Feryâddan ve fitneden ve azâb korkusundan her bir gönül yüz türlü hayâle gitmiş idi.*

هر کسی فالی همیزد از قیاس   تا چه آتش اوفتاد اندر پلاس

2542. *Her bir kimse "Acabâ, pelâsa ne ateş düştü?" diye kıyâs cânibinden bir fal vurdu.*

"Pelâs", sahrâda oturan göçebelerin çadır yaptıkları ve giydikleri kilim ve giyecek demektir. "Âteş üftâden der pelâs", pelâsa ateş düşmek, hâdise-i azîme vukû'undan kinâyedir. "Fâl", burada hükm-i gāibâneden kinâyedir. Ya'nî, her bir kimse "Acabâ ne gibi bir hâdise-i azîme vâki' oldu?" diye kıyâs cihetinden birbirinden başka gāibâne bir hüküm verdi.

راه جست و راه دادش شاه زود   چون زمین بوسید گفتش هی چه بود

2543. *Yol istedi ve şâh ona çabuk yol verdi. Vaktâki yer öptü, ona dedi: "Hey, ne oldu?"*

Ya'nî, Delkak huzûr-ı şâha girmek için yol ve izin istedi ve şâh ona derhâl izin verdi. Vaktâki o zamanlara mahsûs olan merâsim-i hürmet mûcibince Delkak yer öptü, pâdişâh ona: "Hey, ne oldu?" diye sordu.

هر که می‌پرسید حالی زآن ترش　　دست بر لب می‌نهاد او که خمش

2544. *Her kim o ekşiden bir hâl sordu ise o "Sus!" diye elini dudağı üstüne koyardı.*

Ya'nî, o şâhın huzûruna girinceye kadar, o ekşi yüzlü Delkak'den her kim "Ne var? Ne oldu?" diye bir hâl sordu ise, "Sus!" diye işâretle elini dudağı üstüne koyar ve onları büsbütün merâka düşürür idi.

وهم می‌افزود زان فرهنگ او　　جمله در تشویش گشته دنگ او

2545. *Onun o ferhenginden vehim ziyâde olurdu. Cümle teşvîş içinde onun hayrânı olmuş idi.*

"Ferheng", hüner ve ma'rifet ve ilim ve edeb demektir. Ya'nî, Delkak'in gösterdiği o latîfe hünerinden halkın vehmi artardı. Bütün şehir halkı fikir karışıklığı içinde onun o hünerinin hayrânı olmuş idi.

کرد اشارت دلقك ای شاه کرم　　یکدمی بگذار تا من دم زنم

2546. *Delkak işâret etti de dedi ki: "Ey kerem şâhı! Bir dem bırak, tâ ki nefes vurayım!"*

Ya'nî, Delkak şâhın huzûruna girdiği vakit şâh ona "Söyle, ne oldu?" dedi. Delkak dahi pek yorgunluk hâli göstererek işâret edip dedi ki: "Ey kerem şâhı! Biraz müsâade et, tâ ki nefes alayım ve söyleyeyim!" "Dem zeden", söylemek demektir.

تا که باز آید بمن عقلم دمی　　که فتادم در عجائب عالمی

2547. *"Tâ ki aklım bana geri gelsin! Zîrâ acâib bir âleme düştüm."*

Ya'nî, Delkak latîfesini yaldızlamak için aslı olmayan vaz'iyetler gösterip dedi ki: "Aman şâhım bana biraz müsâade et, tâ ki aklım başıma gelsin! Zîrâ ben acâib bir âleme düştüm ve kendimden geçtim."

بعد يك ساعت که شه از وهم و ظن　　تلخ گشتش هم گلو و هم دهن

2548. *Bir sâat sonra ki şâh vehim ve zandan onun hem boğazı ve hem de ağzı acı oldu.*

Şâh Delkak'e müsâade edip bir müddet bekledi ve bu intizâr esnâsında "Acabâ ne felâket vardır?" diye vehmi ve zannı daha ziyâdeleşti. Fakat bu

vehim ve zandan ağzında tükrüğü kurudu, hem boğazı ve hem de ağzı acı oldu.

که ندیده بود دلقك را چنین   که ازو خوشتر نبودش هم نشین

2549. *Zîrâ Delkak'i böyle görmemiş idi ki, ondan daha hoş onun hem-nîşini olmasın!*

Ya'nî, Delkak komik ve maskara bir adam idi. Pâdişâhın her huzûruna girişinde evvelki girişinden daha hoş bir maskaralık yapar ve pâdişâhı güldürür idi. Binâenaleyh Delkak'i hiçbir vakit böyle ciddî ve telâşlı bir hâl içinde görmemiş idi. Bu sebebden pâdişâha ziyâde vehim müstevlî oldu.

دائما دستان و لاغ افراشتی   شاهرا او شاد و خندان داشتی

2550. [2532] *Dâimâ hikâye ve latîfe kaldırırdı. Şâhı o şâdân ve handân tutardı.*

Ya'nî, şâh dâimâ meclisinde o Delkak'i hikâye ve latîfe îrâd eder bir hâlde görürdü ve o şâh dâimâ mesrûr ve gülme içinde vakit geçirir idi. Aslâ şimdiki hâli gibi abûsü'l-vech görünmez idi.

آنچنان خندان کردی در نشست   که گرفتی شه شکم را با دو دست

2551. *Oturmak vaktinde onu öyle gülücü ederdi ki, şâh iki eliyle karnını tutardı.*

Delkak şâhı oturduğu yerde öyle güldürür idi ki, şâh gülmenin şiddetinden iki eli ile karnını tutardı. Zîrâ karnının içi çok gülmekten pek ziyâde sarsılır idi.

که ز زور خنده خوي کردی تنش   رو در افتادی ز خنده کردنش

2552. *Zîrâ gülmenin kuvvetinden onun cismi terler idi. O gülmekten yüz üstü düşerdi.*

"Hûy kerden", ter yapmak demektir. Ya'nî, gülmenin kuvvetinden ve şiddetinden şâhın cismi ter yapardı ve şâh hande etmekten dolayı kendisini tutamayıp yüz üstü düşerdi.

باز امروز اینچنین زرد و ترش   دست بر لب میزند کای شه خمش

2553. *Bugün başka, böyle sarı ve ekşi. "Ey şâh! Sus!" diye elini dudağına vuruyor.*

"Bâz", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "başka" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, Delkak her zaman böyle komik olduğu hâlde, bugün başka olmuştur; ve böyle sarı ve ekşi yüzlüdür. Sonra "Ey şâh, sus, biraz müsâade et!" diye ciddiyet gösteriyor ve elini dudağına götürüyor.

وهم در وهم و خیال اندر خیال   شاه را تا خود چه آید از نکال

2554. *"Acabâ, azâb cihetinden ne gelecek? diye şâhın vehmi vehim içinde ve hayâli hayâl içinde idi.*

Ya'nî, şâhın vehmi kat kat oldu ve hayâli birbirini ta'kîb etti.

که دل شه با غم و پرهیز بود   زانکه خوارزمشاه بس خونریز بود

2555. *Zîrâ şâhın gönlü gamlı ve perhîzli idi. Çünkü Hârezmşâh çok kan dökücü idi.*

Ya'nî, o tarafın şâhlarından bulunan Muhammed Hârezmşâh çok kan dökücü bir şâh olduğundan, Tirmiz şâhının gönlü onun bir gün kendisine tecâvüz edeceğini düşünerek gamlı idi ve Hârezmşâh'tan sakınmak üzere idi.

بس شهان آن طرف را کشته بود   یا بحیله یا بسطوت آن عنود

2556. *O inâdçı ya hîle ya satvet ile o tarafın çok şâhlarını öldürmüş idi.*

Kendi maksadına nâil olmak husûsunda inâdçı olan o Muhammed Hârezmşâh o tarafın şâhlarının çoğunu ya hîle ve tedbîr ile yâhud kuvvet ve satvet ile harb edip öldürmüş idi. Hattâ merkûm, *Nefahâtü'l-Üns*'te kıssası tafsîlen beyân olunduğu üzere evliyâullâhtan Mecdeddîn-i Bağdâdî (k.s.) hazretlerini dahi bî-günâh olarak nehirde boğdurmuş idi.

این شه ترمد ازو در وهم بود   و ز فن دلقك خودان وهمش فزود

2557. *Bu Tirmiz şâhı ondan vehim içinde idi. Delkak'in fenninden muhakkak onun vehmi ziyâde oldu.*

Bu Tirmiz şâhı Seyyid, Muhammed Hârezmşâh'ın tecâvüzünden vehim içinde idi. Delkak'in yaptığı bu latîfe fenninden "Acabâ Hârezmşâh mı tecâvüz edecektir? Delkak alelacele bu haber ile mi geldi?" diye şâhın bu vehmi arttı.

گفت زوتر باز گو تا حال چیست   این چنین آشوب و شور تو ز کیست

2558. *Dedi: "Pek çabuk açık söyle! Acabâ hâl nedir? Senin böyle fitnen ve gürültün kimdendir?"*

Şâh Delkak'e dedi: "Haydi pek çabuk açık söyle, acabâ ne gibi bir hâl hâdis olmuştur? Senin böyle köyden acele koşup gelmen ve fitnen ve gürültü ve patırtı etmen kimden dolayıdır?"

گفت من در ده شنیدم آنکه شاه　　　زد منادی بر سر هر شاهراه

2559. *Dedi: "Ben köyden onu işittim ki, şâh her câdde başında dellâl çağırttı."*

که کسی خواهم که تازد در سه روز　　　تا سمرقند و دهم او را کنوز

2560. [2542] *"Böyle diye ki: "Üç günde Semarkand'a koşan bir kimse isterim ve ona hazîneler veririm!"*

گنجها بدهم ورا اندر عوض　　　چون شود حاصل زپیغامش غرض

2561. *"Onun haberinden garaz hâsıl olduğu vakit, ıvazda ona hazîneler veririm!"*

Ya'nî, "Semarkand'a acele gidip gelen kimsenin getireceği haberden maksad hâsıl olduğu vakit, o kimseye ıvaz ve mükâfât olarak hazîneler ve birçok paralar veririm!" Dellâl bağırıp bunları söylüyor idi."

من شتابیدم بر تو بهرآن　　　تا بگویم که ندارم آن توان

2562. *"Ben senin nezdine onun için koştum ki, diyeyim ki: O kuvveti tutmam!"*

"Ey şâh! Ben senin huzûruna, bende o kadar zamanda Semarkand'a gidip gelmek kuvveti yoktur, demem için koşa koşa geldim."

این چنین جستی نیاید از چو من　　　بار این اومید را بر من متن

2563. *"Benim gibiden böyle çabukluk gelmez. Bâri bu ümîd için bana teveccüh etme!"*

"Çustî", çabukluk ve çeviklik. "Me-ten", "tenîden" masdarından emr-i hâzır olup, burada "teveccüh etme!" demek olur. Ya'nî, "Ey şâh! Benim gibi bir adamın elinden bu kadar çabukluk ve çeviklik gelmez. Bâri Semarkand'a sür'atle gidip gelmek ümîdi için bana teveccüh etme ve bu işi benden bekleme! İşte huzûr-ı şâhânene bunu haber vermek için acele ve telâş ile geldim!" dedi.

گفت شه لعنت برین زودیت باد　　　که دو صد تشویش در شهر اوفتاد

2564. *Şâh dedi: "Senin bu çabukluğuna la'net olsun! Zîrâ şehir içine yüz teşvîş düştü."*

Şâh Delkak'e cevâben dedi: "Senin bu çabukluğuna ve köyden böyle acele gelişine la'net olsun! Zîrâ şehir halkı içine birçok karışıklık düştü ve herkesi ayağa kaldırdın. Senin acelenin bir ma'nâsı var zannettik."

از برای این قدر ای خام ریش　　آتش افکندی تو در مرج و حشیش

2565. *"Ey maskara! Bu kadardan dolayı sen otlağıma ve ota ateş bıraktın."*

"Hâm-rîş", lügatte "ham sakallı" demek olup, maskara ma'nâsından kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'nî, "Ey maskara! Bu kadar aceleden dolayı sen otlak mesâbesinde olan şehre ve ot mesâbesinde olan halka vehim ateşini bıraktın." Herkes "Acabâ ne felâket var?" diye vehme ve ıztırâba düştü.

همچو این خامان با طبل و علم　　که اولاقانیم در فقر و عدم

2566. *Biz fakrda ve ademde ulaklarız, diye davullu ve bayraklı bu hâmlar gibi...*

Bu ve âtîdeki beytlerde Hz. Pîr efendimiz Delkak kıssasından alınacak hisseyi beyân buyururlar. "Hâmlar"dan murâd, nefsin sıfatlarından tamâmiyle geçip fânî-fillâh ve bâkî-billâh olmadan mürşidlik da'vâsına kıyâm eden kimselerdir. "Davul"dan murâd, böyle bir kimse[nin] başına topladığı birtakım ahmakların "Bizim mürşidimiz şöyle kâmildir ve böyle ârifdir ve ehl-i hâldir!" diye halka i'lânâtta bulunmasıdır; ve "bayrak"tan murâd kâzibin kâmillerin ahvâlini taklîd etmesidir. Ya'nî, Delkak'in hâli, hakîkatte keyfiyyet-i irşâddan bî-haber olan müddeîlere benzer ki, onlar başına topladıkları birtakım ahmaklar vâsıtasıyla halka karşı kemâl ve irşâd davulunu çalarlar ve ehl-i kemâle taklîd bayrağını açarlar ve derler ki: "Biz fakr ve yokluk yolunun ulaklarıyız. Bize tâbi' olanları çarçabuk Hakk'a vâsıl ederiz. Halbuki hakîkî bir mürşid ve insân-ı kâmil herkesi başına toplamaktan kaçar ve kimseyi kendisine da'vet etmez; ve kendisine mürâcaat edenlerin isti'dâdına ve ayn-ı sâbitelerine nazar edip, müstaid olmayanları ba'zı vasâyâ-yı şer'iyye ile başından savar. Bu yalancı mürşidlerin ahvâli 3. cildin 680 numaralı beytinden 722 numaralı beytine kadar tasvîr buyurulmuştur. Ve ehl-i zekâ ve irfân bunlardan ibret alıp bu yalancı mürşidlerin tuzağına tutulmaz.

لاف شیخی در جهان انداخته　　خویشتن را بایزیدی ساخته

2567. *Şeyhlik lâfını cihâna atmış, kendini bir Bâyezîd yapmıştır.*

Bu maskaralar şeyhlik ve mürşidlik lâfını ve övünmesini halka karşı i'lân etmişler ve kendilerini birer Bâyezîd-i Bestâmî hazretleri gibi kâmil göstermiş-

lerdir. Nüfûz-i nazar sâhibi olmayan birtakım humekā dahi. Başına toplanıp bunu öyle göründüğü gibi zannetmişlerdir.

هم ز خود سالك شده واصل شده محفلى واكرده در دعوتكده

2568. *Hem kendi sâlik olmuş, vâsıl olmuş; da'vet mahallinde bir mahfil açmış.*

"Mahfil", meclis ve cem'iyet-gâh demektir. Ya'nî, böyle bir maskara hem kendinden sâlik olmuş ve hem de kendi kendine Hakk'a vâsıl olmuştur. Ya'nî birkaç rü'yâ görüp kendisini kâmil ve makām-ı irşâda vâsıl zannederek Hak yoluna hem kendi kendine sülûk etmiş ve hem de kendi kendine vâsıl olmuştur; ve Hakk'a vusûlü bu kadar kolay bir şey zannederek da'vet mahallinde halkı toplamak için bir mahfil açmıştır. Şâirin birisi bu gibiler hakkında ne güzel söylemiştir: Beyit:

Şeyhimiz kendisini bilmede kalmış âciz
Nerede kaldı ki keyfiyyet-i irşâdı bile!

Ömer Hayyâm dahi bu gibi müddeîleri tezyîfen bir rubâîsinde şöyle söyler: Rubâî:

شيخى بزن فاحشه گفتا مستى هر لحظه بدام ديگرى دربستى

گفتا شيخا تو هر چه گفتى هستم ايا تو چنانى نى كه نمائى هستى

"Şeyhin birisi bir fâhişe kadına dedi ki: "Sarhoşsun, her lahza başka bir kimsenin tuzağına bağlandın." Fâhişe kadın cevâben dedi: "Ey şeyh! Sen her ne söylersen ben oyum. Fakat insâf et; sen de göründüğün gibi misin ya?"

خانهٔ داماد پر آشوب و شر قوم دختر را نبوده زين خبر

2569. *Dâmâdın evi âşûb ve şer doludur. Kızın kavminin bundan haberi yoktur.*

Bu yalancı mürşidin hâli kendi kendine güveyi olan kimsenin hâline benzer. Meselâ dâmâdın evi âşûb ve şerden, ya'nî düğün îcâbı olan gürültü ve patırtı ve çalgı çağanak ile doludur. Halbuki nikâh edeceği kızın kavim ve kabîlesinin bu düğünden haberi bile yoktur.

ولوله كه كار نيمى راست شد شرطهايى كه ز سوى ماست شد

2570. *Velvele ki, işin yarısı doğru oldu, bizim tarafımızdan olan şartlar oldu.*
[2550]

Ya'nî, alacağı kız için dâmâdın kendi evinde yaptığı velvele ve gürültü düğün için yapılması lâzım gelen bir iş idi. Onun dâmâd tarafından yapılması

doğru oldu. Bizim dâmâdımız tarafından yapılması îcâb eden şartlar hâsıl oldu ve yerini buldu. Bunun gibi mürşid-i nâkısın tekye açıp başına adamlar toplaması ve cem'iyetle zikirler ve hây u hûylar yapması ve kürsülere çıkıp va'z u nasîhat etmek irşâd işinin yarısıdır. Bu yarı iş o mürşid-i nâkıs tarafından yapılmış ve hâsıl olmuştur.

خانها را روفتيم آراستيم   زين هوس سر مست و خوش برخاستيم

2571. *Evleri süpürdük, süsledik. Bu hevesten dolayı sermest ve hoş olarak kalktık.*

Düğün evini süpürdük ve süsledik. Bu zâhirî hazırlık hevesinden dolayı sermest ve mesrûr olarak ayağa kalktık; ve keza mürşid-i nâkıs dahi tekyesini usûl-i zâhirîsi vechi ile tertîb edip süsledi ve bu zâhirî tertîbât hevesinden dolayı kendinden geçti ve "tertîbâtım yerinde oldu" diye mesrûr ve sarhoş olarak irşâda kalktı.

زان طرف آمد يكى پيغام نى   مرغى آمد اين طرف زآن بام نى

2572. *"O taraftan bir haber geldi mi?" Hayır! "O damdan bu tarafa bir kuş geldi mi?" Hayır!*

Bunlar pek a'lâ. Fakat işin yarısıdır. "Bu iş tamâm olmak için, ey mürşid efendi! Sana Hak tarafından irşâda me'zûniyet haberi geldi mi? Ve o âlî damdan, ya'nî hakîkat-i muhammediyyeden bir mürg, ya'nî bir insân-ı kâmil gelip seni irşâda me'zûn kıldı mı?" diye sorarsan, eğer lisânen doğru söyler bir adam ise zâhiren ve eğer yalancı ise bâtınen ve hâlen "hayır" diye cevâb verir.

زين رسالات مزيد اندر مزيد   يك جوابى زان حواليتان رسيد

2573. *"Bu mezîd ender mezîd olan risâletler cinsinden o havâlîden size bir cevâb geldi mi?"*

"Mezîd ender mezîd risâlet"ten murâd, Zât-ı Hak'tan hakîkat-i muhammediyyeye ve hakîkat-i muhammediyyeden insân-ı kâmile gelen, vârid olan teblîğlerdir. Ya'nî, "Size vazîfe-i irşâdı îfâ için Zât-ı Hak'tan hakîkat-i muhammediyyeye ve hakîkat-i muhammediyyeden sâhib-i irşâd olan bir insân-ı kâmile olan teblîğ ve risâlet cinsinden, o âlem-i ma'nâ havâlîsinden bir cevâb geldi mi?" diye sorarsan:

نی ولکن یار ما زین آگهست زانکه از دل سوی دل لا بد رهست

2574. *"Hayır! Velâkin bizim yârimiz bundan âgâhtır. Zîrâ ki gönülden gönül tarafına lâ-büd yol vardır."*

"Hayır, böyle bir şey vâki' olmadı. Fakat tarîkına mensûb olduğumuz yârimiz ve pîrimiz bizim irşâda teşebbüsümüzden âgâhtır. Biz bu işi onun âgâhlığına istinâden yaparız. Zîrâ ki elbette kalbden kalbe yol vardır."

پس ازان یاری که اومید شماست از جواب نامه ره خالی چراست

2575. *"Binâenaleyh öbür yârdan, ki sizin ümîdiniz vardır, nâmenin cevâbından niçin yol hâlîdir?"*

"Ey mürşid efendiler! Mâdemki sizin pîr-i tarîkatinizin sizden âgâhlığına ümîdiniz vardır, kalbinizden pîrinize gönderdiğiniz nâme-i teveccühe niçin cevâb gelmiyor? Ve bu kalb yolu niçin gönderdiğiniz nâmenin cevâbından hâlîdir?" Ma'lûm olsun ki, irşâd keyfiyeti sülûkünü itmâm edip fenâ ve bekā mertebelerini hâiz olduktan sonra mensûb olduğu kâmilin izniyle olur; ve fenâ ve bekā mertebelerini hâiz olan bir kimse terbiye edeceği bir sâlikin ahlâkını, meşrebini kendisi söylemeye hâcet olmaksızın kalbine nazar etmek sûretiyle görür ve bilir; ve ona göre ma'nevî ilâçlar ve tedâvîler yapar. Nitekim 4. cildin 1795 ve 1796 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

کاملان از دور نامت بشنوند تا به قعر تار و پودت در روند

بلکه پیش از زادن تو سالها دیده باشندت ترا با حالها

[Ya'ni] "Kâmiller senin adını uzaktan işitirler. Senin târ ve pûdunun ya'nî ayn-ı sâbitenin ka'rına kadar giderler. Belki sen doğmadan senelerce evvel seni hallerin ile görmüş olurlar."

Binâenaleyh bir sâlikin ahvâl-i bâtınesini görmeyen ve bilmeyen bir kimse mürşid değildir; Ve bir pîrin tarîkına intisâb edip bir müddet mücâhede ve riyâzattan sonra bilâ-me'zûniyet irşâda teşebbüs câiz değildir.

صد نشانست از سرار و از جهار لیك بس کن پرده زین در بر مدار

2576. *Gizlilerden ve âşikârlardan yüz nişân vardır. Fakat iktifâ et, bu kapıdan perdeyi kaldırma!*

Ya'nî, bu mukallid mürşidlerin bâtınlarından ve zâhirlerinden bizim indimizde birçok nişânları ve sıfatları vardır; fakat ey Mevlânâ, bu kadar söz yeter! Bu tezvîrât kapısından perdeyi kaldırma ve esrârı ifşâ etme!

باز رو تا قصهٔ آن دلق گول   که بلا بر خویش آورد از فضول

2577. *O ahmak Delkak kıssasına kadar geri git ki, fuzûlden dolayı kendi üzerine belâ getirdi.*

Ey Mevlânâ! Ahmak Delkak'in kıssasına geri dön ki, o Delkak latîfede haddi tecâvüz eylediği ve fuzûlluk ettiği için kendi üzerine belâ getirdi. İmdi ey kimse! Bu kıssadan ibret al! Böyle bilâ-me'zûniyet haddi tecâvüz edip fuzûlî olarak mürşidliğe kıyâm edenlerin başlarına Hak tarafından bir belâ geleceğini de anla! Nitekim zamânımızda böyle fuzûlî olarak şeyhlik edenlerin başlarına gelen belâlar şâyân-ı ibrettir.

پس وزیرش گفت ای حق را ستن   بشنو از بندهٔ کمینه یك سخن

2578. *Sonra vezîr ona dedi: "Ey hakkın direği! Bu hakîr bendeden bir söz dinle!"*

Pâdişâh Delkak'in köyden böyle bir latîfe kasdiyle acele gelmesini tel'în ettikten sonra orada bulunan vezîr pâdişâha dedi: "Ey hakkın ve adâletin sütunu ve direği olan şâh! Bu hakîr bendenin dahi bir sözünü dinle!"

دلقك از دهٔ بهر کاری آمدست   رای او گشت و پشیمانش شدست

2579. *"Delkak köyden bir iş için gelmiştir. Onun re'yi döndü ve ona pişman olmuştur."*

"Delkak köyden şehre kadar bu derece sür'atle mutlakā hayır bir iş için gelmiştir ve bir fikr-i mahsûsu vardır. Fakat şehre geldiği vakit re'y ve fikrini değiştirdi ve o fikrinden pişman olup vazgeçti."

زآب و روغن کهنه را نو می کند   او بمسخرگی برون شو می کند

2580. [2561] *"Sudan ve yağdan eskiyi yeni yapıyor. O maskaralık ile hâric olucu ediyor."*

"Tûl müddet kalmış ve eskimiş yağı yeni yapmak," başka türlü düşünüp başka türlü söylemekten kinâyedir. "Birûn-şev", vasf-ı terkîbî olduğuna göre "hâric olucu" demektir. "Birûn-şev kerden", "hâric olucu etmek" demek olur. Ya'nî "Delkak başka türlü düşünüp başka türlü söylüyor ve maksadını saklıyor; ve o maskaralık ile kendini bu sakladığı düşünceden hâric olucu ediyor."

او نیام بنمود پنهان کرد کارد   بی گمان اورا همی باید فشارد

2581. *"O kını gösterdi, bıçağı gizledi. Şübhesiz onu sıkıştırmak gerektir."*

"Meselâ o kını gösterdi, fakat bıçağı sakladı ve göstermedi. Binâenaleyh o asıl maksadını ızhâr etmek için onu sıkıştırmak gerektir."

پسته را یا جوز را تا نشکنی نی نماید دل نه بدهد روغنی

2582. *"Fıstığı yâhud cevizi kırmadıkça ne içini gösterir, ne bir yağ verir."*

"Nitekim fıstığı yâhud cevizi kırmayınca içi meydâna çıkmaz ve bunların içlerinde gizli olan yağlar alınmaz. Bunun gibi Delkak'i de sıkıştırmalıdır ki, bu husûstaki fikri ve maksadı meydâna çıksın!"

مشنو این دفع وی از فرهنگ او در نگر در ارتعاش و رنگ او

2583. *"Onun bu ferhenginden onun bu def'ini dinleme! Onun titremesine ve rengine bak!"*

"Ferheng", "ilim ve hüner" demek olup burada "hîle ile tedbîr-i idârî" murâd buyurulur. Ya'nî, "Ey şâh! Sen Delkak'in kendisine vâki' olacak tazyîki def' için hîle ile yapacağı tedbîr-i idârîsine kulak asma! Ve onun bu tedbîrini def' et! Onun zâhirinde görülen titremesine ve renginin bozulmasına bak! Eğer bâtınında gizlediği bir hâl olmasa zâhiri böyle mütegayyir olmazdı."

گفت حق سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ زانکه غمازست سیما و مُنِم

2584. *"Hak, "Onların yüzlerinde onların alâmetleri vardır" buyurdu. Zîrâ ki âlâmet gammâz ve münimmdir."*

"Münimm", if'âl bâbından ism-i fâil olup "birinin sözünü diğerine götüren nemmâm ve gammâz" demektir. "Sîmâ", alâmet ve eser ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfte sûre-i Feth'te olan سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ (Feth, 48/29) ya'nî "Onların yüzlerinde onların eseri ve alâmeti vardır" âyet-i kerîmesine ve sûre-i Rahmân'da olan يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ (Rahmân, 55/41) ya'nî "Mücrimler alâmetleri ile tanınır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'nî, "Zîrâ ki eser-i zâhirî gammâzdır ve nemmâmdır. Bunun için Hak Teâlâ hazretleri sâlihler ve âsîler yüzlerindeki alâmetlerinden tanınır buyurdu." Nitekim 1. cildin 1291 numarasında da: حق چو سیما را معرف خوانده است چشم عارف سوی سیما مانده است [Ya'ni] "Hak sîmâya muarrif ta'bîr etmiştir. Ârifin gözü sîmâ tarafında kalmıştır."

Ve 4. cildin 1790 numaralı beytinin başındaki sürh-i şerîfte de bu ma'nâ beyân buyurulmuştur.

این مُعَاینْ هست ضد آن خبر   که بشر بسرشته آمد این بشر

2585. *"Bu muâyin o haberin zıddıdır. Zîrâ ki bu beşer şarâbla yoğurulmuştur."*

"Muâyin", müfâale bâbından ism-i fâildir. "Ta'yîn edici ve gösterici" demektir. Bundan murâd, Delkak'in titremesi ve yüzünün sararmasıdır. Ya'nî, "Delkak'in yüzünde görülen ve zamîrini gösterici olan titremesi ve yüzünün sararması, lisânen verdiği haberin ve sözün zıddını beyân ediyor. Binâenaleyh o her ne kadar lisânen ben bu hareketimi sizi güldürmek için yaptım, diyor ise de yüzünde görülen alâmet bu hareketinin iç yüzü böyle olmadığını gösteriyor."

گفت دلقك با فغان و با خروش   صاحبا در خون این مسکین مکوش

2586. *Delkak figān ve huruş ile dedi: "Ey musâhib! Bu miskînin kanına sa'y etme!"*

Delkak vezîrin pâdişâha karşı bu sözleri söylediğini işitince pek müteessirâne bir sûrette vezîre hitâben dedi ki: "Ey pâdişâhın vezîri olan musâhib-i muhterem! Bu gibi sözler ile pâdişâhı öfkelendirip, bu benim gibi fakîrin kanına ve i'dâmına çalışma!"

بس گمان و وهم آید در ضمیر   کآن نباشد حق و صادق ای امیر

2587. *"Ey emîr! Zamîre çok vehim ve gümân gelir ki, o hak ve sâdık olmaz."*

Ya'nî, "Ey vezîr olan bey! İnsanın kalbine birçok vehimler ve zanlar gelir. Fakat o vehim ve zan hadd-i zâtında doğru değildir. Zîrâ vehim insanın vücûdunda, âfâkta olan şeytanın nazîridir. Şeytan insanları nasıl yanlış yollara sevk ederse, vehim de varı yok, yoğu var gösterir ve insanı ıdlâl eder."

إنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إثْمست ای وزیر   نیست استم راست خاصه بر فقیر

2588. *"Muhakkak zannın ba'zısı günâhtır, ey vezîr! Husûsiyle bir fakîr üzerine zulüm doğru değildir."*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Hucurât'ta olan يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيراً مِنَ الظَّنِّ انَّ بَعْضَ الظَّنِّ اثْمٌ (Hucurât, 49/12) ya'nî "Ey îmân eden kimseler! Zannın çoğundan sakınınız! Muhakkak zannın ba'zısı günâhtır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Buradaki "zan"dan murâd, kötü zandır. Binâenaleyh zan iki nevi' olur. Birisi kötü zan ve diğeri iyi zandır. Âyet-i kerîmede "Zannın ba'zısı günâhtır" kaydıyla kötü zanna işâret ve iyi zan istisnâ buyurulmuş olur. Ef'âl ve ahvâlinde fıskı ve zulmü zâhir olmayan mü'minler hakkında sû'-i zan câiz değil-

dir ve onları gıybet dahi harâmdır. Fıskını ve zulmünü enzâr-ı nâsta ızhâr eden kimselerin gıybeti ve onlar ile muâmelede hazm ve ihtiyât lâzımdır. Nitekim hadîs-i şerîfte من القى جلباب الحياء فلا غيبة له ya'nî "Hayâ gömleğini kaldırıp atmış olan kimse için gıybet yoktur" buyurulur. Ve hazm ve ihtiyât ise sû'-i zandır. Nitekim 3. cildin 270 ve 271 numaralı beyitlerinde حزم آن باشد که ظن بد بری . تا گریزی و شوی از بد بری ya'nî "Hazm o olur ki, sû'-i zan edesin, tâ ki kaçasın ve kötüden berî olasın!" ve حزم سوء الظن گفته ست آن رسول . هر قدم را دام می‌دان ای فضول ya'nî "O Resûl "Hazm sû'-i zandır" buyurdu. Ey fuzûl! Her adım için tuzak bil!" Ya'nî, Delkak sözüne devâm ile dedi ki: "Ey vezîr! Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de "Zannın ba'zısı günâhtır" buyurdu. Binâenaleyh zulmetmek iş başında bulunanlara lâyık değildir. Hele benim gibi bir fakîr hakkında hiç câiz değildir."

شه نگیرد آنکه می‌رنجاندش   از چه گیرد آنکه می‌خنداندش

2589. *"Şâh onu inciten kimseyi muâhaze etmez. Onu güldüren kimseyi neden muâhaze etsin?"*

Ya'nî, "Şâh halîm ve kerîmdir. Kendisini inciten ve müteessir eden kimseyi afv edip muâhaze etmez. Ben ise onu dâimâ güldürürüm ve bu yaptığım hareketi dahi gülünç bir hâl olmak üzere yaptım. Binâenaleyh beni neden muâhaze etsin?"

گفت صاحب پیش شه جا گیر شد   کاشف این مکر و این تزویر شد

2590. [2571] *Sâhibin sözü şâhın indinde yer tutucu oldu. Bu mekrin ve tezvîrin kâşifi oldu.*

Delkak şâhın fikrini kendi aleyhinden çevirmek için bu sözleri söyledi amma, vezîrin sözü pâdişâha daha mu'teber ve makbûl göründü. Binâenaleyh vezîrin tevehhümüne tebean Delkak'in bu hareketinde mestûr olması lâzım gelen mekr ve tezvîrin keşfi tarafına meyil edici oldu.

گفت دلقك را سوی زندان برید   جابلوس و زرق او را کم خرید

2591. *"Delkak'i zindân tarafına götürünüz. Onun yaltaklanmasını ve riyâsını az satın alınız!"*

"Câblûs", aldatıcı ve yaltaklanıcı ve tatlı dilli. "Zerk", riyâ ve nifâk demektir. Ya'nî, pâdişâh Delkak'i tazyîke karâr verip dedi ki: "Delkak'i alın, zindâna götürün! Gerçi o maskaralık ile sizi güldürmeye ve yapacağınız tazyîkâtı tahfî-

fe çabalar ve sizin tab'ınız dahi ona mülâyemet göstermek cihetine meyl eder. Onun maskaralıklarına az gülünüz ve ona karşı dâimâ ekşi yüzlü olunuz!"

می‌زنیدش چون دُهُلْ اشکم تهی　　تا دهل وار او دهدمان آگهی

2592. *"Ona karnı boş davul gibi vurunuz, tâ ki o bize davul gibi âgâhlık versin!"*

"Delkak'e merhamet etmeyip, içi boş davula vurur gibi vurunuz! Davul nasıl ses çıkarırsa, o da bâtınında gizlediği fikri bize ızhâr etsin!" Nitekim "biz fenâ makāmındayız" diye kemâl da'vâsında bulunan yalancı mürşidler, başlarına bir belâ-yı ilâhî geldiği vakit, bâtınlarında sakladıkları sıfât-ı beşeriyyelerini ızhâr ederler.

تَرّ و خشك و پُرّ و تی باشد دُهُلْ　　بانگ اوْ آگه کند ما را ز کل

2593. *"Davul yaş ve kuru ve dolu ve boş olsa, onun sesi bizi hepsinden âgâh eder."*

"Davulun derisi yaş mıdır, kuru mudur ve içi dolu mudur, boş mudur? Çomak vurulduğu vakit bizi tamâmiyle kendi hâlinden âgâh eder. Zîrâ yaş derinin sesi başka ve kuru derinin sesi başkadır; ve kezâ içi dolu olan davul ile boş davulun sesi başka başka çıkar." Bunun gibi belâ vaktinde cismi sıfât-ı beşeriyyeden kurumuş ve içi boşalmış olan insân-ı kâmilin ef'âli ve akvâli başkadır; ve cismi sıfât-ı beşeriyye ile yaş ve bâtını bu sıfatlar ile dolu olan nâkısın ef'âli ve akvâli dahi başkadır.

تا بگوید سر خود از اضطرار　　آنچنانکه گیرد این دلها قرار

2594. *"Nihâyet ıztırârdan dolayı kendi sırrını söyler. Öyle ki, bu gönüller karâr tutar."*

"Delkak nihâyet, dayak ıztırârından dolayı bâtınında sakladığı sır ne ise, onu dosdoğru olarak meydâna çıkarmaya mecbûr olur; ve onun bu doğru sözüne karşı gönüllerde bir karâr ve inanmak hâsıl olur."

چون طمانینست صدق با فروغ　　دل نیارامد بگفتار دروغ

2595. *"Mâdemki sıdk fürûğlu olan tuma'nînettir, gönül yalan söz ile râhat etmez."*

"Tuma'nînet", bir şeye i'timâd ve rabt-ı kalb edip onunla râhat ve sükûnet bulmak demektir. Bu beyt-i şerîfte ان الصدق طمأنينة وان الكذب ريبة ya'nî "Mu-

hakkak sıdk tuma'nînet ve kizb reybettir" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'nî, "Mâdemki bu hadîs-i şerîf mûcibince nûrlu olan doğru söz kalbe inanmak duygusu ve sükûnet verir, binâenaleyh gönül yalan söze inanmaya meyil etmez ve sükûnet bulmaz."

کذب چون خس باشد و دل چون دهان　　　خس نگردد در دهان هرگز نهان

2596. *Yalan, çöp gibi ve gönül ağız gibi olur. Çöp aslâ ağızda gizli olmaz.*

Ya'nî, yalan söz ağıza giren bir çöp gibidir. Bu ağıza giren çöp nasıl ağızda gizli kalmaz ve hissolunur ise, ağız mesâbesinde olan kalbe giren çöp mesâbesindeki yalan söz dahi öylece kalbde hissolunur.

تا درو باشد زبانی می‌زند　　　تا بدانش از دهان بیرون کند

2597. *Onda oldukça, ilim ile ağızdan çıkarmak için, bir dil vurur.*

Ya'nî, insân, o çöp ağızda durdukça dilini o çöpe temâs ettirerek ilim ve usûl ile boğazına kaçırmadan dışarıya çıkarıp atar.

خاصه که در چشم افتد خس ز باد　　　چشم افتد در نم و بند و گشاد

2598. *Husûsiyle ki; göze rüzgârdan çöp düşer; göz, yaşa ve kapama ve açmaya düşer.*

Hele rüzgârdan göze çöp kaçarsa, gözün hiç tahammülü yoktur. Derhâl yaşarır ve o çöpü dışarıya atmak için açılıp kapanmak ile meşgûl olur. Evvelki beyt-i şerîfte kalbin ağıza teşbîhi kulûb-i âmmeye ve bu beyitte göze teşbîhi kalb-i kâmile nazaran vâki' olmuştur. Zîrâ kâmilin kalbi göz mesâbesindedir.

ما پس این خس را زنیم اکنون لکد　　　تا دهان و چشم ازین خس وارهد

2599. *İmdi biz şimdi bu çöpe tekme vuralım, tâ ki ağız ve göz bu çöpten kurtulsun!*

İmdi biz çöp gibi olan yalan sözlere karşı, firâset ayağı ile bir tekme vuralım, tâ ki kalbimizin ağzı ve gözü bu çöpten kurtulsun!

گفت دلقك ای مَلِك آهسته باش　　　روی حلم و مغفرت را کم خراش

2600. [2581] *Delkak dedi: "Ey şâh, yavaş ol! Hilmin ve mağfiretin yüzünü az tırmala!"*

Delkak pâdişâhın bu sözlerine karşı dedi: "Ey şâh, yavaş ol! O ahlâk-ı hamîdeden olan hilmin ve afv ve mağfiretin yüzünü, sıfat-ı gazabın tırnakları ile az tırmala!" "Kem harâş", "az tırmala" ta'bîriyle ba'zan sıfat-ı gazabın dahi ızhârı lâzım geleceğine işâret buyurulur. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri Zât-ı azîmü'ş-şânın وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ (Fetih, 48/6) [ya'nî "Allah onlara gazablandı"] âyet-i kerîmesinde gazab ve رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ (Beyyine, 98/8) [ya'nî "Allah onlardan râzı oldu"] âyet-i kerîmesinde dahi rızâ sıfatlarıyla tavsîf buyurdu. Ve insan ise cemî'-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mazharıdır. Binâenaleyh iktizâ-yı hâle göre kendisinden gazab sıfatının zuhûru dahi tabîîdir. Şu kadar ki, bu gazab nefsin feverânı ile olursa mezmûmdur; Hak için olursa makbûldür. Nitekim âtîde îzâh buyurulur.

تا بدين حد چيست تعجيل نقَم　　　من نمى پرم بدست تو دَرَم

2601. "*Bu hadde kadar nıkmetleri ta'cîl nedendir? Ben uçmuyorum. Senin elindeyim; beni yırt!*"

"Nikam", ukûbet ile mükâfât etmek ma'nâsına olan "nıkmet"in cem'idir, "azâblar ve gazablar" demek olur. Ba'zı şârihler "derem" kelimesindeki "der"in zâid olduğunu beyân etmişlerdir. Fakat "derîden" masdarının emr-i hâzırı olmak münâsib görünür. Şu hâlde "der-em", "beni yırt ve kahr et!" ma'nâsına gelir. Ya'nî, "Ey şâh! Benim hakkımda bu derece gazabları ve azâbları ta'cîl etmenin sebebi nedir? Ben uçup kaçmıyorum. Senin elindeyim. Teennî et; eğer îcâb ederse beni yırt ve kahret!"

آن ادب كه باشد از بهر خدا　　　اندران مستعجلى نبود روا

2602. *O te'dîb ki Allah için olur, onda müsta'cillik câiz değildir.*

Ya'nî, bir hâkim bir kimseyi Allah için te'dîb etmek isterse, bu te'dîb ve cezâ husûsunda hâkimin müsta'cilliği ve âcil olması câiz değildir. Bilakis teennî ile hareketi adle muvâfık olur.

وآنچه باشد طبع و خشم عارضى　　　مى‌شتابد تا نگردد مرتضى

2603. *Ve o şey ki, tab' ve ârızî olan hışm ola ve murtazâ olmamak için acele eder.*

Ve fakat bir kimsenin te'dîb ve cezâsı tab'-ı nefsânî ve ârızî olan öfkeden dolayı olursa bu öfkenin hükmü geçip kendisinde sıfat-ı rızâ hâsıl olmamak için acele eder ve nefsindeki intikâm zevkine mağlûb olur.

ترسد ار آید رضا خشمش رود   انتقام و ذوق آن فایت شود

2604. *Korkar ki eğer rızâ gelirse onun öfkesi gider. İntikām ve onun zevki fâit olur.*

Zîrâ o kimse korkar ki, eğer kendisinde sıfat-ı rızâ hâsıl olursa, bu sıfatın zıddı olan gazabı ve öfkesi gider. İntikām duygusu ve nefsinin intikām alma zevki fevt olur. Zîrâ rızâ sıfatı su ve gazab sıfatı ateş gibidir. Rızâ sıfatı gelince gazab ateşi söner.

Menkıbe: "İmâm-ı Hüseyin (a.s.) hazretleri bir sofrada bulundukları esnâda sofraya yemek getiren köleleri dikkatsizlik sebebiyle yemeği hazretin üzerine döker. Hz. İmâm nazar-ı infiâl ile köleye baktığı vakit köle وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ (Âl-i İmrân, 3/134) ya'nî "Allâh Teâlâ cenneti öfkesini yutanlar için hazırlamıştır" âyet-i kerîmesini okur. Hz. İmâm cevâben: "Öfkemi hazm ettim" buyururlar. Köle âyet-i kerîmenin alt tarafı olan وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ (Âl-i İmrân, 3/134) ya'nî "Nâsdan afv ediciler(e dahi cenneti hazırlamıştır)" cümlesini okur. Hz. İmâm cevâben: "Seni afv ettim" buyurur. Köle yine bu cümlenin mâba'di olan وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (Âl-i İmrân, 3/134) ya'nî "Allâh Teâlâ ihsân edenleri sever" âyet-i kerîmesini dahi okur. Hz. İmâm: "Seni Allah rızâsı için âzâd ettim!" buyurur."

شهوت كاذب شتابد در طعام   خوف فوت ذوق هست آن خود سقام

2605. *Kâzib olan şehvet taâmda acele eder. Zevkin fevti korkusu vardır; o ise marazdır.*

Ya'nî, mi'dede yalancı bir şehvet ve istek olduğu vakit, bu şehvet yemek tarafına acele eder. Zîrâ biraz yemeğe sabretse, yemek yemek zevki gidecek ve yerine isteksizlik gelecektir. Binâenaleyh "Aman bu zevk gitmesin de taâmın lezzetini duyayım!" diye yemeğe acele eder. Halbuki iştihâ-yı kâzib mi'denin bir hastalığıdır. Atş-ı kâzib ve susamak dahi böyledir. İşte zevk-ı intikām dahi böyle şehvet-i kâzibe gibidir. Sabır ile zâil olur.

اشتها صادق بود تأخير به   تا گواريده شود آن بی گره

2606. *İştihâ-yı sâdık olur, te'hîr iyidir, tâ ki o kerihsiz hazm olmuş ola!*

"Girih", "kerîh" ma'nâsınadır, "nâhoş olan ve iğrenme veren" demektir. Ya'nî, iştihâ-yı kâzibde sabr olunursa iştihâ sâdık olur. Binâenaleyh yemeğe acele etmeyip te'hîr etmek evlâdır. Tâ ki bu iştihâ-yı sâdık sebebiyle yenilen yemek mi'dede nâhoş olmayarak hazm olmuş olur. Ya'nî gazab hâlinde hük-

mü terk edip teemmül etmelidir. Tâ ki o gazabın nefsânî mi yoksa Hakkānî mi olduğu bu teemmül netîcesinde zâhir olsun!

تو پی دفع بلایم میزنی   تا ببینی رخنه را بندش کنی

2607. *"Sen beni def'-i belâ için dövüyorsun, tâ ki rahneyi göresin, onu bağlayasın!*

"Rahne", "yırtık ve yıkık" demektir. Burada murâd, Delkak'in telâş ile şehre gelmesi üzerine erbâb-ı hükûmet ve halk arasında teşevvüş-i fikr ve karışıklık husûle gelmesidir. Ya'nî, "Ey şâh! Benim hareketimden dolayı şehrin âsâyişi ve emr-i idârede rahne husûle geldiğini görüyorsun ve o rahneyi bağlamak istiyorsun ve beni bu belânın def'i için dövüyorsun."

تا ازان رخنه برون ناید بلا   غیر آن رخنه بسی دارد قضا

2608. *"Tâ ki o rahneden hârice belâ gelmeye! Onun gayrı kazânın birçok rahnesi vardır."*

"İstersin ki, o intizâm-ı idârede hâsıl olan o rahneden dışarıya bir belâ-yı idârî çıkmasın! Halbuki hâdisât-ı kevniyyenin kâffesi kazâ-yı ilâhîye bağlıdır. Binâenaleyh onları bu gibi zevk-i intikām tedbîrleriyle def' etmek mümkin değildir."

چارۀ دفع بلا نبود ستم   چاره احسان باشد و عفو و کرم

2609. *"Zulüm def'-i belânın çâresi olmaz. Çâre ihsân ve afv ve kerem olur."*

Ya'nî, "Nefsin hazzına mağlûb olup zevk-i intikāma meyletmek bir zulümdür; ve zulüm işe def'-i belânın çâresi olamaz. Eğer şâhlar memleketlerindeki belâ-yı idârîlerin çâresini isterlerse, o çâre ve tedbîr halka ihsân ve mücrimleri afvetmek ve ızhâr-ı kerem etmektir."

گفت الصَّدَقَةُ تَرُدُّ لِلْبَلَا   دَاوِ مَرْضَاكَ بِصَدَقَهْ يا فتى

2610. [2591] *"Sadaka belâyı redd eder" buyurdu. Ey delikanlı! Sen hastalarına sadaka ile ilâç et!*

Ya'nî, ihsân ve afv ve kerem sadakadır. Resûl-i Ekrem Efendimiz الصدقة ترد البلاء وتزيد العمر ya'nî "Sadaka belâyı def' eder ve ömrü ziyâde eder" buyurdu. Ya'nî, ey âlem-i hayâtta tecrübesiz olan delikanlı! Sen hastalarını, muhtâclara ihtiyâcları olan şeyleri vermekle tedâvî et! Ma'lûm olsun ki "sadaka" riyâ-

sız ve süm'asız, sıdk ve ihlâs ile, Allah rızâsı için verilen maldan ibârettir. Fakat *Sahîhayn*'da mezkûr كل معروف صدقة ya'nî "Her bir emr-i ma'rûf sadakadır" hadîs-i şerîfi mûcibince zulümden ve şer'den tevakkî dahi sadaka hükmündedir. Zîrâ bunlardan tevakkî etmek emr-i ma'rûftur. Binâenaleyh beyt-i şerîfte sadaka ile bu ma'nâya da işâret buyurulur. İkinci mısrâ' dahi bu ma'nâyı müeyyiddir. Zîrâ paraya muhtâç olanlar fakr ile ma'lûldür, onların tedâvîsi para vermekle olur; ve kabâhatliler haklarında lâhık olacak cezâ korkusuyla ma'lûldür. Onların tedâvîsi dahi afv ile olur. Velhâsıl her bir kimse bir ihtiyâç illeti ile ma'lûldür. Onların tedâvîsi dahi bu ihtiyâçlarının te'mîni ile olur.

صدقه نبود سوختن درویش را　　　کور کردن چشم حلم اندیش را

2611. *"Fakîri yakmak, hilim düşünücü olan gözü kör etmek sadaka olmaz."*

"Ey şâh! Senin hilim sıfatını düşünücü olan kabâhatlinin ümîd gözünü, sıfat-ı gazab ile kör etmek ve benim gibi bir fakîri gazab ateşiyle yakmak, Resûl-i Ekrem hazretlerinin vesâyâsına muhâlif olduğundan sadaka olmaz."

گفت شه نیکوست خیر و موقعش　　　لیك چون خیری کنی در موضعش

2612. *Şâh dedi: "Bir hayrı eğer kendi mevzi'inde yapar isen, hayır ve onun mevki'i iyidir."*

Şâh Delkak'in bu sözlerine cevâben dedi: "Fakat bir hayrı eğer yerinde yaparsan o hayır iyidir ve onun yeri de iyidir. Yerine masrûf olmayan hayır, ayn-ı şer' olur ve onun konulduğu yer dahi fenâ olur.

موضع رخ شه نهی ویرانیست　　　موضع شه اسب هم نادانیست

2613. *"Ruhun mevzi'ine şâhı koyarsan vîrânlıktır. Şâhın mevzi'i at dahi nâdânlıktır."*

"Ruh" ve "şah" ve "esb", satranç oyununda kullanılan mührelerin isimleridir. Ya'nî, "Meselâ satranç oyununda "ruh" taşının yerine "şâh" taşını koyarsak ters olur ve oyun berbâd olur. Ve keza "şâh" taşının konacağı hâneye "esb" taşını koyarsak câhillik olur; ve satranç oyununu bilmediğine hükmolunur."

در شریعت هم عطا هم زجر هست　　　شاهرا صدر و فرس را درگهست

2614. *"Şerîatte hem atâ hem zecr vardır. Şâh için sadr ve at için dergâh vardır."*

"Şer'-i ilâhîde atâ ve ihsân etmek vardır. Nitekim Hak Teâlâ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (Âl-i İmrân, 3/134) ya'nî "Allâh Teâlâ ihsân edicileri sever" buyurur. Ve keza zecr ve men'etmek dahi vardır. Nitekim âyet-i kerîmede وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِى دِينِ اللّٰهِ (Nûr, 24/2) ya'nî "Zinâ eden kadın ile erkeği dövünüz. Allâh'ın dîninde onlara merhamet etmeyiniz!" buyurulur. Ve muâmelât-ı nâs arasında da her şeyin bir münâsib yeri vardır. Meselâ pâdişâh için sadr ve yüksek makām vardır; ve at için dahi pâdişâhın kapısı vardır. Pâdişâhın kapıda oturması ve atın sadrda durması ters ve zulüm olur."

عدل چه بود وضع اندر موضعش　　ظلم چه بود وضع در ناموقعش

2615. *"Adl ne olur? Onu mevzi'ine koymaktır. Zulüm ne olur? Onu mevki'inin gayrına koymaktır."*

Ya'nî, "Adl ne demektir? Bir şeyi lâyık olduğu mahalle koymaktır. Zulüm ne demektir? Bir şeyi lâyık olduğu yerden başka yere koymaktır."

نیست باطل هر چه یزدان آفرید　　از غضب و ز حلم و ز نصح و مکید

2616. *"Hâlık gazabdan ve hilimden ve nasîhatten ve mekrden her neyi yarattı ise, bâtıl değildir."*

"Nush", nasîhat etmek. "Mekîd", mekr ve hubs ma'nâsınadır. Ya'nî, "Hâlık Teâlâ hazretleri bu âlem-i sûrette gazabdan ve hilimden ve nasîhatten ve mekr ve hubsten her neyi yarattı ise, hiçbirisi bâtıl değildir. Nitekim âyet-i kerîmede وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا (Sâd, 38/27) ya'nî "Biz göğü ve yeri ve onların arasında olan şeyleri bâtıl olarak yaratmadık" buyurulur. Binâenaleyh gazab ve hilim sıfatları yerlerinde masrûf olmak şartıyla makbûldür; ve bu âlem-i sûrette esmâ-i ilâhiyye muktezâsı olarak sâlihin ve fâsıkın vücûdu zarûrîdir. Binâenaleyh nasîhat etmek sâlihlerin ve mekr ve hubs fâsıkların işidir.

خیر مطلق نیست زینها هیچ چیز　　شر مطلق نیست زینها هیچ نیز

2617. *"Bunlardan hiçbir şey hayr-ı mutlak değildir. Bunlardan hiçbir şey şerr-i mutlak değildir."*

Ya'nî, "Gazab ve hilim gibi ahlâkın hiçbirisi sûret-i mutlakada hayır değildir ve mutlak şer dahi değildir. Zîrâ her birisi mevzi'ine göre değişir. Meselâ sıfat-ı hilmi, tasavvur ve tasmîm ile bir kimseyi öldüren adam hakkında isti'mâl edip onu kısâs etmemek şer olur. Hayır olan hâl, onu kısâs etmektir; ve nefsini ve ırzını müdâfaa için bir kimseyi öldüren adama da gazab edip kısâs

etmek dahi şer olur. Binâenaleyh ona karşı halîmâne davranıp kısâs etmemek hayır olur. Nitekim cezâ kānûnlarındaki hükümler dahi buna göredir. Velhâsıl âlemde hayır ve şerr-i mutlak yoktur. Hayriyet ve şerriyet mukayyeddir."

نفع و ضری هر یکی در موضعست   علم ازین رو واجبست و نافعست

2618. *Nef' ve zarar her biri yerindedir. İlim bu yüzden vâcib ve nâfi'dir.*

Bu âlem-i sûrette nef' ve zararın herbiri yerindedir. Zîrâ "nef'", Nâfi' ism-i ilâhîsinin ve "zarar" "Dârr" ism-i şerîfinin iktizâsıdır. Binâenaleyh ilm-i esmâî ve sıfâtî kullar üzerine vâcibdir ve fâidelidir. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz طلب العلم فريضة لكل مسلم ومسلمة ya'nî "İlim talebi herbir müslim erkek ve kadın için farzdır" buyurulur ve diğer bir hadîs-i şerîflerinde dahi تفكروا فى آلاء الله ya'nî "Allâh Teâlâ'nın âlâsında ya'nî esmâ ve sıfâtında tefekkür ediniz!" buyururlar. Zîrâ bu ilim vâsıtasıyla insan hayır ile şerri tefrîk edebilir; ve bu ilim sâyesinde sıfât-ı celâliyyeyi ehl-i celâle ve sıfât-ı cemâliyyeyi de ehl-i cemâle tahsîs edebilir.

ای بسا زجری که بر مسکین رود   در ثواب از نان و حلوا به بود

2619. *Ey, ne çok bir zecr vardır ki, miskîn üzerine gider; sevâbda ekmekten ve helvadan iyi olur.*

Ey kimse! Miskîn ve fakîr üzerine vâki' olan ne çok bir zecr ve cezâ vardır ki, bu zecr ve cezâ sevâb husûsunda o fakîre ekmek ve helva vermekten daha fâideli ve iyi olur. Zîrâ o zecr ve cezâ yerinde vâki' olduğu için adl olur.

زانکه حلوا بی‌اوان صفرا کند   سیلیش از خبث مستنقا کند

2620. *Zîrâ ki vakitsiz helva safrâ yapar. Tokat onu hubsten temiz yapar.*
[2601]

"Evân", vakit ve hîn; "müstenkā", temizlenmiş demektir. Ya'nî, meselâ tab'ında harâret gālib olan bir hastaya, o harâret geçmeden, vakitsiz helva ve tatlı verilirse, onda safrâ yapar. Bunun gibi ba'zı kimseye hiddet ve şiddet göstermek îcâb ettiği vakit, ona helva mesâbesinde olan hilim ile muâmele etmek, onun safrâ mesâbesinde olan kötü ahlâkının büsbütün kararmasına sebeb olur. Bilakis tokat vurmak ahlâk-ı mezmûme hubsünden ve fenâlığından o fakîri temizler.

سیلئ در وقت بر مسکین بزن   که رهاند آنش از گردن زدن

2621. *Bir tokadı vaktinde miskîne vur ki, onu boynu vurulmaktan kurtarasın!*

Bir tokadı vaktinde miskîne vur ki, o kötü ahlâkına revâç vererek büsbütün azgın olmasın! O bir tokat daha büyük fenâlığa cür'et etmesine mâni' olarak onu boynu vurulmaktan kurtarsın!

زخم در معنی فتد از خوی بد　　　چوب بر گرد اوفتد نه بر نمد

2622. *Zahm ma'nâda kötü huy üzerine vâki' olur. Sopa kilim üzerine değil, toz üzerine vâki' olur.*

Ya'nî, zahm ve darbe her ne kadar sûrette fakîrin cismine vâki' olur ise de, ma'nâda onun kötü huyu üzerine müteveccihtir. Nitekim sopa her ne kadar sûrette kilim ve halı üzerine vurulur ise de, ma'nâda toz üzerine düşer ve sopa kilime ancak tozu çıksın diye vurulur. Bunun gibi sülûkte riyâzat ve mücâhede sopaları da her ne kadar cisme müteveccih görünür ise de hakîkatte sıfât-ı nefsâniyyenin kuvvetlerini kırmak içindir.

بزم و زندان هست هر بهرام را　　　بزم مخلص را و زندان خام را

2623. *Her Behrâm'ın bezmi ve zindanı vardır. Bezm muhlise ve zindan hâmadır.*

"Behrâm", Acem şâhlarından birinin ismidir ve Merih yıldızına da derler. Fakat burada mutlak "şâh" ma'nâsınadır. Ya'nî, her şâhın huzûrunda bir meclis-i hâs olduğu gibi bir de huzûrundan uzak zindanı ve hapishânesi vardır. O meclis-i hâs şâhın kendi muhlis bendeleri ve musâhibleri içindir; ve zindan dahi insanlıktan bî-behre olup hayvan tabîatında kalmış olan hamlar içindir.

شق باید ریش را مرهم کنی　　　چرك را در ریش مستحکم کنی

2624. *Yarayı yarmak gerektir ki merhem yapasın; cerâhati yarada müstahkem edersin.*

Ya'nî, meselâ bir yaraya merhem koymak için duyacağı evcâ'ı düşünmeksizin, behemehâl onun yarasını yarmak ve içindeki cerâhetleri yıkayıp temizlemek lâzımdır. Eğer yarmadan ve temizlemeden merhem koyar isen, yara içindeki cerâhati kuvvetlendirmiş olursun.

تا خورد مر گوشت را در زیر آن　　　نیم سودی باشد و پنجه زیان

2625. *Nihâyet onun altındaki eti yer. Yarım bir fâide ve elli ziyân olur.*

Nihâyet o cerâhat yaranın altındaki eti yer ve tahrîb eder. O merhem yaraya bir fâide etse bile elli zarar vermiş olur ve acımak yüzünden hastanın yarası kangren olur. Bunun gibi kötü ahlâklıların te'dîbi emrinde erbâb-ı hükûmet tarafından müsâmaha edilmemek îcâb eder.

گفت دلقك من نمی گويم گذار   من همی گويم تحری بيار

2626. *Delkak dedi: "Ben "Bırak!" demiyorum. Ben "Bir taharrî getir!" diyorum."*

Delkak bu sözleri şâhtan dinledikten sonra cevâben dedi: "Ey şâh! Ben sana, benim yaptığım hareketi nazar-ı i'tibâra almaktan vazgeç, demiyorum. Belki şunun bunun sözüne kapılarak hakkımda vereceğin hükümde acele etme, vicdânında en doğru ve lâyık olan fikri araştır, diyorum."

هين ره صبر و تأنى در مبند   صبر كن انديشه مى كن روز چند

2627. *"Âgâh ol! Sabır ve teennî yolunu bağlama! Sabr et ve birkaç gün endîşe et!"*

"Hükümde müteyakkız ol! Sabır ve teennî yolunu fikrin üzerine bağlama! Sabr et,vereceğin hükmü birkaç gün düşün! Binâenaleyh hükmün en doğrusunu ver!"

در تأنى بر يقينى بر زنى   گوشمال من بايقانى كنى

2628. *"Teennîde bir yakîn üzerine vurasın! Benim te'dîbimi îkān ile yapasın!"*

"Îkān", tahkîk üzerine şübhesiz bilmek. "Gûşmâl", tokat, şamar, te'dîb, tekdîr demektir. Ya'nî, "Teennî netîcesinde hükmünde adle isâbet edesin ve benim te'dîbimi şübhesiz bir bilgi üzerine yapmış olasın!"

در روش يَمْشِى مُكِبًّا خود چرا   چون همى شايد شدن در استوا

2629. *"Mâdemki istivâda gitmek lâyık olur, gidişte "Yemşî mükibben" ne için olur?"*

"İstivâ'", berâberlik, karâr, sübût, kasd etmek, galebe etmek ma'nâlarınadır. Burada "istikāmet" demektir. Birinci mısrâ'da sûre-i Mülk'de olan أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Mülk, 67/22) ya'nî "Acabâ yüz üzerine sürünerek yürüyen kimse mi, yoksa doğru yol üzerinde kāimen ve seviyyen yürüyen kimse mi daha doğru yolu görücüdür?" âyet-i

kerîmesine işâret buyurulur. Ya'nî, "Mâdemki emr-i idârede ve hükûmette istikāmet dâiresinde gitmek ve yürümek lâyık ve münâsib olur; etrâfı görmeksizin yüz üstü sürünerek yürümek ne içindir?"

مشورت کن با گروه صالحان　　　بر پیمبر امر شاورهم بدان

2630. [2611] *"Sâlihler gürûhu ile meşveret et! Peygamber üzerine "Şâvirhüm!" emrini bil!"*

"Binâenaleyh işleri, kalbleri sâf olan sâlihler ile meşveret et! Ve Peygamber üzerine Hak Teâlâ'nın وَشَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِ (Âl-i İmrân, 159) ya'nî "Emrde onlar ile meşveret et!" emrini bil ve bu emirden gāfil olma ki, hükmünde yüzüstü sürünerek yürüyenler ve etrâfını göremeyenler gürûhuna dâhil olmayasın!"

أمرهم شورى براى اين بود　　　كز تشاور سهو و كژ كمتر رود

2631. *"Emruhüm şûrâ" bunun için olur. Zîrâ teşâvürden sehv ve eğri pek az gider."*

"Sûre-i Şûrâ'da olan وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ (Şûrâ, 42/38) ya'nî "Emrlerinde o sâlihler meşveret ederler" âyet-i kerîmesi, doğru yolda seviyyen ve kāimen yürümek içindir. Zîrâ erbâb-ı akl ile müşâvereden hükümde sehv etmek ve yanlış karârlar vermek pek az vâki' olur."

اين خردها چون مصابيح انورست　　　بيست مصباح از يكى روشن‌ترست

2632. *"Bu akıllar kandiller gibi enverdir. Yirmi kandil birden daha aydınlıktır."*

"Bu akıllar nûrlu ve ziyâlı kandillere benzer. Bir kandilin ziyâsı başka ve yirmi kandilin ziyâsı başkadır. Binâenaleyh bir mes'ele hakkında bir aklın düşünüp vereceği hüküm ile yirmi aklın berâberce düşünüp vereceği hüküm arasında isâbet i'tibâriyle çok fark vardır."

بو كه مصباحى فتد اندر ميان　　　مشتعل گشته ز نور آسمان

2633. *"Ola ki, arada âsumânın nûrundan müşteil olmuş bir kandil olsun!"*

Ya'nî, "Câiz ki, bu müşâvere olunan akıllar arasında hakîkat güneşinin ya'nî hakîkat-i muhammediyyenin nûrundan parlamış ve nûrlanmış bir akıl kandili ya'nî bir insân-ı kâmil de bulunmuş olsun!"

غيرت حق پردهٔ انگيختست　　　سفلى و علوى بهم آميختست

2634. *Hakk'ın gayreti bir perde yapmıştır. Süflî ve ulvî birbirine karışmıştır.*

"Engîhten", masdarının müteaddid ma'nâları vardır. Burada "peydâ etmek ve düzmek ve inşâ etmek" ma'nâları münâsibdir. "Gayret", burada "Hak Teâlâ'nın kendi sevdiğini yabancıların gözünden saklaması" demektir. Nitekim hadîs-i şerîfte اوليائى تحت قبابى لايعرفهم غيرى ya'nî "Benim dostlarım benim kubbelerimin altındadır. Onları benden başkası tanımaz" buyurulur. Ya'nî Hakk'ın gayreti bu sûret âleminde bir sûret perdesi koymuştur. O sûret perdesi içinde süflî olan nâkıslar ile ulvî olan kâmiller birbirine karışmıştır. Kâmil ile nâkısın ikisi dahi sûrette insandır; fakat ma'nâda birbirine pek uzaktır. Nitekim 1. cildin 1033 numarasında گر بصورت آدمى انسان بدى . احمد و بو جهل خود يكسان بدى ya'nî "Âdemî sûret ile insan olaydı, Ahmed ve Ebû Cehil elbet müsâvî olurdu" buyurulmuştur.

گفت سيرُوا مى‌طلب اندر جهان   بخت و روزى را همى كن امتحان

2635. *"Sîrû!" buyurdu, cihânda taleb et! Bahtı ve nasîbi imtihân et!*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Rûmda olan سِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ (Rûm, 30/42) ya'nî "Yeryüzünde geziniz! Evvelden gelenlerin âkıbeti nasıl olduğuna bakınız!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ve "gezmek"ten murâd, ne olduğu dahi sûre-i Hac'da vâki' olan اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا اَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا (Hac, 22/46) ya'nî "Acabâ yeryüzünde gezmezler mi ki, onlar için taakkul edecek kalbler yâhud işitecek kulaklar hâsıl olsun!" âyet-i kerîmesinde îzâh buyurulmuştur. Binâenaleyh bu beyt-i şerîfte dahi yeryüzünde gezmek ve kemâlât-ı akliyye tahsîli için gezmek olur. "Baht", tâli', kader, kısmet, izzet, saâdet. "Rûzî", rızık ve nasîb ma'nâlarınadır; ve bunlardan murâd akl-ı kâmildir. İkinci mısrâ'daki "baht ve rûzîrâ" ibâresi hem birinci mısrâ'a ve hem de ikinci mısrâ'daki "hemî kün imtihân" ibâresine merbûttur. Ya'nî, Hak Teâlâ "Yeryüzünde geziniz!" buyurdu. Binâenaleyh cihânda gez; ve saâdet ve rızık ve nasîb-i ma'nevî olan akl-ı kâmili taleb et! Ve gezip yürüdüğün yerlerde insanlar arasında bu akl-ı kâmili araştır ve tecrübe et! Veyâhud kendi tâli'ini ve nasîbini tecrübe et! Zîrâ sahte ve nâkıs mürşidler arasında insân-ı kâmili bulup tanımak güçtür ve tâli' işidir.

در مجالس مى‌طلب اندر عقول   آنچنان عقلى كه بود اندر رسول

2636. *Meclislerde akıllar içinde Resûl'de olan öyle bir aklı taleb et!*

Ya'nî, gezip yürüdüğün yerlerde ve insan meclislerinde akıllar ve âkıllar içinde Resûl-i Ekrem hazretlerinde olan öyle bir akla vâris olan insân-ı kâmili taleb et!

زانکه میراث از رسول آنست و بس   که ببیند غیبها از پیش و پس

2637. *Zîrâ ki Resûl'den mîrâs ancak odur ki, önden ve arkadan ayıbları görür.*

Zîrâ ki Resûl-i Ekrem hazretlerinden ümmetine mîrâs kalan şey ancak o akıldır; ve o akıl his gözünden kaybolan ma'nâları önden ve arkadan görür; ve o aklın gözü her tarafa nâzırdır. Nitekim Resûl-i Ekrem hazretleri hadîs-i şerîflerinde ان الانبياء ماورثوا درهما ولادينارا وانما ورثوا العلم فمن اخذه اخذ حظا وافرا ya'nî "Muhakkak peygamberler altın ve gümüş ve para mîrâs bırakmadılar; ve ancak ilmi mîrâs bıraktılar. Binâenaleyh kim ki o ilmi aldı, çok haz aldı" buyururlar. Ulûm-i ledünniyye ve hikemiyyât-ı ilâhiyyenin tahsîline sebeb akıl olduğundan, Resûl-i Ekrem hazretleri hadîs-i şerîflerinde zikr-i müsebbib ve irâde-i sebeb kabîlinden ilmi beyân buyurmuşlardır. Ve diğer bir hadîs-i şerîfte العاقل صديقى والاحمق عدوى ya'nî "Âkıl benim dostumdur ve ahmak düşmanımdır" buyurmuşlardır. Zîrâ ahmak zâhirde mü'min olsa bile bu hamâkati onu îmândan uzaklaştırır; ve âkıl zâhirde münkir bile [olsa] o akıl onu bilâhire îmâna takrîb eder.

در بصرها می طلب هم آن بصر   که نتا ند شرح آن این مختصر

2638. *Basarlar içinde de o basarı taleb et ki, onun şerhine bu muhtasar tâkat getiremez.*

Gözler içinde de öyle bir insân-ı kâmilin gözünü ve görüşünü taleb et ki, o görüşün yanında bu *Mesnevî* kitâbı muhtasar bir şey kalır. Binâenaleyh bu muhtasar olan *Mesnevî* o gözün ve görüşün şerhine kifâyet edemez.

بهر این کردست منع آن باشکوه   از ترهب وز شدن خلوت بکوه

2639. *O azametli bundan dolayı terehhübden ve dağda yalnız olmaktan men' etmiştir.*

"Şükûh", mehâbet, azamet, şân ve şevket. "Terehhüb", ruhbanlaşmak. Ya'nî, o azametli ve şevketli olan Resûl-i Kibriyâ hazretleri o insân-ı kâmili arayıp bulmak ve sohbetinde olmak maksadından dolayı لارهبانية فى الاسلام ya'nî "İslâm'da ruhbâniyet yoktur" buyurdu; ve ruhbanlıktan ve dağlarda tenhâ yerlere çekilip ancak kendi ictihâdıyla riyâzât ve mücâhedât ile meşgûl olmaktan men' buyurdu. Ve 5. cildin 574 numaralı beytinin başındaki sürh-i şerîfte لارهبانية فى الاسلام hadîs-i şerîfi hakkında îzâhât geçmiştir.

تا نگردد فوت این نوع التقا   کان نظر بختست و اکسیر بقا

2640. [2621] *Tâ ki bu nevi' iltikā fevt olmaya! Zîrâ o nazar bahttır ve iksîr-i bekādır.*

Tâ ki bu nevi' iltikā ya'nî akl-ı kâmile mülâkî olmak imkânı fevt olmaya! Zîrâ insân-ı kâmilin o gayb görücü olan nazarı baht ve saâdettir. Ve bekā-billâh mertebesine vusûlün iksîri ve müessiridir. Nitekim Ferîdüddîn-i Attâr hazretleri buyururlar. Beyit:

يك دمی بودن بمردان خدا   بهتر از صد سال بودن در تقا

"Bir ân merdân-ı Hudâ olan insân-ı kâmiller ile berâber olmak, yüz yıl takvâda olmaktan daha iyidir."

Ve Hâfız-ı Şîrâzî hazretleri de şöyle buyururlar. Beyit:

آنانکه خاکرا بنظر کیمیا کنند   آیا بود که گوشهٔ چشمی بما کنند

"O kâmiller ki toprak olan cismi nazar ile kimyâ yaparlar. Acabâ olabilir mi ki, bize de göz ucu ile baksınlar."

Ve 2. cildin 2149 ve 2150 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

هر که خواهد همنشینی باخدا   گو نشیند در حضور اولیا

از حضور اولیا گر بگسلی   تو هلاکی زانکه جزوی نی کلی

[Ya'ni] "Her kim Hudâ ile berâber oturmak isterse, evliyâ huzûrunda otursun, de! Eğer huzûr-ı evliyâdan munkatı' olur isen, sen helâke mensûbsun; zîrâ ki cüzsün, küll değilsin."

در میان صالحان یك اصلحیست   بر سر توقیعش از سلطان صحیست

2641. *Sâlihler arasında bir aslah vardır. Onun [sultandan] fermânının başı üzerinde bir sahh vardır.*

"Sahh", fermânların mu'teber ve sahîh olduğunu tasdîkan baş taraflarına konulan nişân ve işârettir. Ya'nî, Hakk'ın sâlih kulları ve velîleri arasında bir aslah ve mümtâz olan velî vardır ki, onun irşâd fermânının başı üzerinde sultân-ı hakîkî olan Hak tarafından bir "sahh" işâreti vardır. Bu beyt-i şerîfte velîlerin merâtibine işâret buyurulur. Zîrâ bir velî vardır ki, nefsinde kâmildir fakat başkasını kemâle getiremez. Diğer bir velî dahi vardır ki, başkasını ancak

sülûkte bir mertebeye kadar terakkî ettirebilir. Daha ilerisine geçiremez. Onu kendinden daha yüksek bir velîye gönderir. Ve bir velî dahi vardır ki, kâmil ve mükemmildir. Müstaid olan sâliki her türlü makāmlardan geçirip Hakk'a vâsıl kılar. Bu beyt-i şerîfte "aslah" ta'bîriyle bu kâmil ve mükemmile işâret buyurulur. "Tevkî'", berât ve fermân ma'nâsınadır.

کان دعا شد با اجابت مقترن　　　　کفو او نبود کبار انس و جن

2642. *Zîrâ o icâbete mukterin duâ oldu. İnsin ve cinnin büyükleri onun küfüvü olamaz.*

Ya'nî, sâlihler arasında en sâlih olan velî, kabûle yakın olan duânın ve talebin aynı ve kendisi oldu. Duânın kendisi olmak budur ki: Ehassu'l-havâssın zübdesinin süzülmüşü olan evliyâ, niyâbet ve hilâfeti hasebiyle murâdât-ı ibâdâtı is'âf ve muhtâcların hâcetlerini tevzî' edicidir. Binâenaleyh bir kulun Hak'tan olan mutâlebâtı için insân-ı kâmile teveccühü kifâyet eder. Nitekim Hz. Pîr *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar, Beyit:

همه دعا شده ام من زبس دعا کردن　　　　که هر بیند رویم زمن دعا خواهد

"Ben çok duâ etmekten hep ayn-ı duâ olmuşumdur. Zîrâ her kim benim yüzümü görürse benden duâ ister."

İmdi insanların ve cinlerin büyükleri ve velîleri bu derece-i kemâlde olan velînin küfüvü ve nazîri olmaz.

در مری‌اش آنکه حلو و حامضست　　　　حجت ایشان بر حق داحضست

2643. *Onun mücâdelesinde o kimse ki tatlı ve ekşidir, onların hücceti Hak indinde bâtıldır.*

"Mirî", mücâdele ve inâd; "hulv", tatlı; "hâmız", ekşi; "dâhız", bâtıl olan ma'nâlarınadır. "Hulv"dan murâd, tatlı dil ile münâzara ve mücâdele edenler ve "hâmız"dan murâd, ekşi yüz ile ve sert lisân ile münâzara ve mücâdele edenlerdir. Ya'nî, berâtına Hak tarafından "sahh" işâreti çekilmiş olan kâmil ve mükemmilin huzûrunda tatlı dil yâhud sert lisân kullanmak sûretiyle ilimde münâzara ve mücâdele edenlerin o kâmili ilzâm için getirdikleri hüccet ve burhân Hak indinde bâtıldır. Zîrâ kâmilin ilmi ilm-i Hak'tır ve ulûm-i zâhiriyye erbâbının getirdikleri hüccetler vehim ile karışık olan aklın îcâd ettiği delîllerdir.

که چو ما او را بخود افراشتیم　　　　عذر و حجت از میان برداشتیم

2644. *Der ki: "Biz onu zâtımız ile yükselttik. Özrü ve hücceti ortadan kaldırdık."*

Ya'nî, Hak Teâlâ o mücâdele edenlere hitâben buyurur ki: "Biz kulları en ziyâde ıslâh edici olan kâmil kulumuzu zâtımız ve vücûd-i Hakkānîmiz ile yükselttik. İkilik perdesini yırttık. Binâenaleyh ikilik ve hicâb âlemine mahsûs olan özrü ve hücceti ve delîli onun nazarından kaldırdık. Onun ilmi hüccete ve delâile müstenid bir ilim değildir ki, bu ilmin ibtâli için hüccet ve delîl ikāme olunabilsin. Binâenaleyh ilm-i ledünnîyi ibtâl için ulûm-i akliyye erbâbının getirdikleri delâil-i akliyye Hak indinde bâtıl olur. Bu beyitlerde sûre-i Şûrâ'da vâki' وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ (Şûrâ, 42/16) ya'nî "Kendisine cevâb verildikten sonra Allâh Teâlâ hakkında cidâl eden kimselerin hüccetleri Rablerinin indinde bâtıldır" âyet-i kerîmesine telmîh buyurulur.

قبله را چون کرد دست حق عیان　　　　پس تحری بعد ازین مردود دان

2645. *Hakk'ın eli vaktâki kıbleyi ayân etti, binâenaleyh bundan sonra taharrîyi merdûd bil!*

Hakk'ın kudret eli vaktâki o aslah olan kulunu vücûd-i Hakkānîsi ile kāim kıldı, hakîkatin kıblesi olan o insân-ı kâmili bu âlem-i sûrette âşikâr etti. Bundan sonra sen "Hakîkati bulacağım!" diye o hakîkat kıblesini aramayı merdûd bil!

هین بگردان از تحری رو و سر　　　　که پدید آمد معاد و مستقر

2646. *Âgâh ol! Taharrîden yüzü ve başı çevir! Maâd ve müstekar zâhir geldi.*

"Maâd", avdet mahalli, "müstekarr", istirâhat ve karâr edecek yer demektir. Ya'nî, ey delîl-i aklî sâhibi efendi! Âgâh ol! Hakîkat kıblesini aramaktan sarf-ı nazar et! Zîrâ senin dönüp dolaşıp nihâyet avdet edeceğin ve avdetten sonra fikrinin istirâhat ve karâr edeceği yer olan insân-ı kâmilin huzûru zâhir ve âşikâr oldu. Zîrâ delâil-i akliyye ashâbı bir mes'elede âciz kaldıkları vakit bizzarûre insân-ı kâmile mürâcaat ederler. Nitekim şimendifer yeni îcâd olunduğu vakit İngiliz mu'teberânından birisi o zamanki Mısır hidîvine: Sizin kitâbınız olan Kur'ân'da وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ (En'âm, 6/59) ya'nî "Yaş ve kuru yoktur; illaki Kitâb'da zâhirdir" âyeti vardır. Bu yeni îcâd olunan şimendifer dahi var mıdır? diye sorar. Hidîv: "Ulemâmıza soralım!" der. Ule-

mâ-i zâhir: "Kur'ân'da böyle bir şeye tesâdüf etmedik," deyip cevâbdan âciz kalırlar. Bununla berâber o civârda ma'rûf ve münzevî bir velî varmış. Ona mürâcaat edip sorarlar. O zât buyurur ki: "Evet, şimendifer olduğu gibi, bundan sonra zuhûr edecek daha bizim bilmediğimiz birçok merâkib vardır. Hak Teâlâ sûre-i Nahl'de وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ (Nahl, 16/8) ya'nî "Allâh Teâlâ binmeniz ve zînetiniz için atları ve katırları ve eşekleri yarattı ve daha sizin bilmediğiniz merâkibi yaratacaktır" buyurur. Ve filhakîka zamânımızda gördük ki, şimendiferden sonra elektrik tramvayları ve otomobiller, zeplinler, tayyâreler yaratıldı ki, beşer bunlara binip seyâhat etmektedirler; ve ihtimâl ki, bundan sonra daha bilmediğimiz birtakım binilip gezilecek şeyler zuhûr edecektir. İşte şu vak'a ulemâ-i zâhirin ilmi ve anlayışı ile bir veliyy-i kâmilin ilmi ve anlayışı arasındaki farkı gösterir. Menâkıb-ı evliyâda bu gibi hâdisât ve vakāyi' çoktur, zikri uzun olur.

یك زمان زین قبله گر ذاهل شوی　　　سُخْرَهٔ هر قبلهٔ باطل شوی

2647. *Eğer bir zaman bu kıbleden zâhil olur isen, her bâtıl kıblenin mağlûbu olursun.*

"Zâhil", unutucu ve gāfil; "suhre", zebûn ve mağlûb demektir. Ya'nî, eğer sen bir zaman bu hakîkat kıblesi olan kâmilden zâhil ve gāfil olursan, birer bâtıl kıbleden ibâret olan her müddeînin mağlûbu ve esîri olursun. "Hakāyık budur" diye o müddeî senin fikrini ve i'tikādını zehirleyip durur.

چون شوی تمییز ده را ناسپاس　　　بجهد از تو خطرت قبله شناس

2648. *Vaktâki temyîz vericiye şükürsüz olasın, senden kıble tanıyıcı hâtırası sıçrar.*

"Hatre", fikre ve akla gelen sûret ve hayâl demektir. Ya'nî, vaktâki senin aklına temyîz verici olan insân-ı kâmile karşı mücâdele etmek sûretiyle "nâsipâs" ya'nî şükürsüz olasın ve onun kadrini bilmeyesin, kıble tanıyıcı olmak fikri ve hatresi senden sıçrar ve kaçar. O insân-ı kâmili sâir nâkıs insanlar mertebesinde görürsün ve ta'zîm etmek lüzûmunu hissetmez olursun. Zîrâ ta'zîm o kâmilin kadrini anlamak sebebiyle hâsıl olur.

گر ازین انبار خواهی برّ و برّ　　　نیم ساعت هم ز هم دردان مبُر

2649. *Eğer bu anbardan ihsân ve buğday istersen, hem-derdlerden yarım sâat munkatı' olma!*

"Birr", ihsân; "bürr", buğday demektir. Ya'nî, eğer bu ilm-i ledünnî anbarı olan insân-ı kâmilden ihsân ve ilim ve ma'rifet buğdayını ve zahîresini istersen, idrâk-i hakāyık derdinde olan o kâmilin sâliklerinden yarım sâat bile munkatı' olma ki, bunlar vâsıtasıyla o kâmile mülâkî olmak ve onun anbâr-ı ma'rifetinden nasîb almak imkânını bulasın!

که در آن دم که ببری زین معین　　　مبتلا گردی تو با بئس القرین

2650. *Zîrâ o demde ki, bu muînden munkatı' olasın, sen bi'se'l-karîne mübtelâ olursun.*
[2631]

Zîrâ sen yardımcı olan hem-derd kimseden yüz çevirip munkatı' olduğun demde kötü arkadaşa ve fenâ musâhibe mübtelâ olursun. Fikrin ve i'tikādın perîşân olur. Nitekim bu ma'nâyı gösteren âtîdeki hikâyeden ibret al!

حکایت تعلق کردن موش با چغز و بستن پای هر دو برشتهٔ
دراز و برکشیدن زاغ موش را برهوا و معلق شدن چغز و نالیدن
و پشیمانئ او از تعلق با غیر جنس و با جنس خود ناساختن

Sıçanın kurbağaya taalluk etmesinin ve uzun iplik ile her ikisinin ayağını bağlamasının ve karganın sıçanı havaya çekmesinin ve kurbağanın asılmış olmasının ve onun nâlesinin ve onun hilâf-ı cinsine taallukundan ve kendi cinsi ile uyuşmadığından pişmanlığının hikâyesidir

از قضا موش و چغز با وفا　　　بر لب جو گشته بودند آشنا

2651. *Kazâdan bir sıçan ve vefâlı kurbağa ırmak kenarında âşinâ oldular.*

Ya'nî, kazâ-yı ilâhîden dolayı birbirlerinin cinsi olmayan bir sıçan ile bir vefâlı kurbağa ırmak kenarında birbirlerine tesâdüf edip dost ve âşinâ oldular.

هر دو تن مربوط میقاتی شدند　　　هر صباحی گوشهٔ می‌آمدند

2652. *Her iki kimse bir mîkātın merbûtu oldular. Her bir sabâh bir köşeye gelirler idi.*

Ya'nî, her iki şahıs ve vücûd, musâhabet için bir vakt-i muayyen tahsîs etmiş idiler. Her bir sabâh bir köşeye gelip birbirlerine mülâkî olur ve sohbet ederler idi.

نرد دل با همدگر می‌باختند   از وساوس سینه می‌پرداختند

2653. *Gönül oyununu birbiriyle oynadılar. Vesveselerden sîneyi hâlî kıldılar.*

Muhabbetten ibâret olan gönül oyununu birbiriyle oynadılar ve seviştiler. Birbirlerine karşı her türlü vesveselerden sînelerini ve kalblerini hâlî kıldılar. Zîrâ dostluğun ve musâhabetin îcâbı birbirlerine karşı şübheli fikirlerden ve vesveselerden kalbin âzâde olmasıdır.

هر دو را دل از تلاقی متسع   همدگر را قصه خوان و مستمع

2654. *Her ikisinin gönlü telâkîden müttesi' birbirine kıssahân ve müstemi' idi.*

Her ikisinin kalbi birbirlerine mülâkî oldukları vakit geniş ve ferâh olur idi. Birbirlerine kıssalar ve hâdiseler söylerler ve biri söylediği vakit diğeri dinler idi.

رازگویان با زبان و بی‌زبان   الجماعة رحمه را تأویل دان

2655. *Dil ile ve dilsiz sır söyleyicidirler. "Cemâat rahmettir"in te'vîl bilicisidirler.*

"Dil ile söz söylemek"ten murâd, bâtında mestûr olan fikri lafız ile ızhâr etmektir. "Dilsiz söz söylemek"ten murâd, evzâ' ve harekât ile bâtında mestûr olan muhabbeti ızhâr etmektir. "Sıçan"dan murâd, ehl-i sûret ve "kurbağa"dan murâd, ehl-i ma'nâdır; ve "ırmak"tan murâd, âlem-i ma'nâdır. Ya'nî bu iki şahsiyet duygularını birbirlerine gâh dil ve lafız ile ve gâh söz söylemeksizin evzâ' ve harekât ile bildiricidirler. Böyle bir yerde toplanmak ile "Cemâat rahmettir" hadîs-i şerîfinin te'vîlini bilici idiler. Cemâatin rahmet olması sohbetten dolayı akılların tenevvür etmesindendir. Maahâzâ hayvanların dahi birbirine dilleriyle ve dilsizce sırlarını ızhâr etmesi müsteb'ad değildir. Çünkü sûre-i En'âm'da وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّا اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ (En'âm, 6/38) ya'nî "Yeryüzünde yürüyen hiçbir zî-rûh hayvân ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur, illâki sizin emsâliniz [topluluklar]dır" buyurulur. Binâenaleyh insanlardaki hâlâtın emsâli onlarda da olmak îcâb eder.

آن اُسُرْ چون جفت آن شاد آمدی   پنج ساله قصه شان یاد آمدی

2656. *O bağlar vaktâki o çiftin sürûru geldi, beş senelik kıssa onların hâtırına gelir idi.*

"Üsür", kitâb vezninde "isâr" kelimesinin cem'idir, "bağlar ve sargılar" demektir (*Kāmûs*). Ya'nî, sıçan ile kurbağa arasında bağlar vaktâki o bir çift arkadaşın sebeb-i sürûru olurdu, onların her birinin başından beş sene zarfında geçmiş olan kıssa ve sergüzeşt hâtırlarına gelirdi de, bu kıssaları birbirlerine söylerler idi.

جوش نطق از دل نشان دوستیست　　　بستگئ نطق از بی الفتیست

2657. *Gönülden nutkun kaynaması dostluk nişânıdır. Nutkun bağlanması ülfetsizliktendir.*

Ya'nî, gönülde söylemek iştihâsı iki kimse arasında dostluk alâmetidir. Sözün bağlanması ve istek hâsıl olmaması iki kimse arasında ülfet arzûsu olmamaktandır. Ya'nî birbirini seven iki kimse biraraya geldikleri vakit zevk ve şevk ile konuşurlar; ve birbirlerini sevmeyen kimseler biraraya geldikleri vakit cebr-i tabîat ile pek az konuşurlar.

دل که دلبر دید کی ماند ترش　　　بلبلی گل دید کی ماند خمش

2658. *Gönül ki, dilberi gördü, ne vakit ekşi kalır! Bir bülbül gülü gördü, ne vakit sâkit kalır!*

Ya'nî, bir gönül kendi dilberini ve mahbûbunu gördüğü vakit ekşi yüzlü olur mu? Bilakis, beşâşetle tatlı tatlı konuşur. Bir bülbül gülü gördüğü vakit hiç ötmez mi?

ماهئ بریان ز آسیب خضر　　　زنده شد در بحر گشت او مُستَقِر

2659. *Kızarmış balık Hızır'ın mülâkātından diri oldu. O, denize firâr edici oldu.*

Bu beyt-i şerîf, sûre-i Kehf'de olan kıssaya müsteniddir. Hulâsası budur ki: Mûsâ (a.s.) cenâb-ı Hakk'a: "Yâ Rab! Bu zamanda senin benden daha âlim bir kulun var mıdır?" Dedi. Hak Teâlâ dahi: "Benim kendi tarafımdan ilim öğrettiğim Hızır isminde bir kulum vardır. İki denizin birleştiği yerdeki kayada sâkindir," buyurdu. Hz. Mûsâ: "Yâ Rab! Ben orasını nasıl bulurum? Ve o kuluna vâsıl olmamın alâmeti nedir?" Dedi. Hak Teâlâ dahi cevâben: "Bir kızarmış balık al ve dağarcığına koy! O kızarmış balık nerede dirilirse, o kulum oradadır, buyurdu." Hz. Mûsâ bir kızarmış balık aldı ve dağarcığına koydu ve refîki olan Hz. Yûşa' ile yola çıktı. Birçok vakit yürüdükten sonra bir kayaya tesâdüf ettiler ki, o kayadan su fışkırıp denize doğru akar giderdi.

Hz. Mûsâ'ya orada yorgunluktan uyku galebe etti ve Hz. Yûşa'a: "Sen otur, ben biraz uyuyayım!" dedi. Vaktâki Hz. Mûsâ uykuya daldı, dağarcıktaki kızarmış balık dirildi ve akan su içine sıçradı ve akıntı ile denize gitti. Hz. Yûşa' bu hâdiseyi gördü. Fakat Hz. Mûsâ'ya söylemeyi unuttu. Mûsâ (a.s.) uyandıktan sonra tekrâr yola devâm ettiler. Mûsâ (a.s.) Yûşa''a: "Biraz yemek yiyelim!" dedi. Yûşa' dağarcığı açınca hâtırına balığın dirilme hâdisesi geldi ve Mûsâ (a.s.)a söyledi. Mûsâ (a.s.): "Bizim maksûdumuz balığın dirildiği yeri bulmak idi," dedi. Tekrâr geri döndüler ve o kaya tarafına geldiler ve Hızır (a.s.)ı orada buldular.

Bu beyt-i şerîften murâd, ilm-i ledün sâhibi olan Hızır'a mülâkāttan kızarmış ve ölmüş balık dirildi ve kendinin devâm-ı hayâtına sebeb olan deryâya kaçtı. Eğer kalbi ölü olan bir insan böyle bir insân-ı kâmile mülâkî olursa, onun da kalbi hayât bulur ve vücûd-i hakîkî deryâsına sıçrar, demek olur.

یار چون با یار خوش بنشسته شد   صد هزاران لوح سر دانسته شد

2660. [2641] *Yâr vaktâki latîf yâr ile oturmuş ola, yüz binlerce sır levhini bilmiş olur.*

"Hoş" kelimesi, hem "yâr"in ve hem de "nîşeste"nin sıfatı olabilir. Tercüme yârin sıfatı olduğuna göredir. Eğer "nîşeste"nin sıfatı olursa, tercüme "Yâr vaktâki yâr ile latîf bir sûrette oturmuş ise" tarzında olur. Birinci "yâr"dan murâd sâlik ve ikinci "hoş yâr"dan murâd, onun mürebbîsi olan insân-ı kâmil olur. Ya'nî, vaktâki sâlik latîf olan insân-ı kâmil ile oturmuş oldu, birçok esrâr-ı ilâhiyye levhini bilmiş oldu. Zîrâ insân-ı kâmil sâlike ulûm-i ledünniyyeyi ve esrâr-ı rabbâniyyeyi ta'lîm buyurur ve sâlik evvelce hiç bilmediği ve anlamadığı şeylere muttali' olur.

لوح محفوظیست پیشانئ یار   راز کونینش نماید آشکار

2661. *Yârin alnı bir levh-i mahfûzdur. Ona iki günün sırrını açık gösterir.*

Yârin ya'nî insân-ı kâmilin alnı bir levh-i mahfûzdur. Onun alnı sâlike dünyânın ve âhiretin ve zâhirin ve bâtının sırlarını apaçık bir sûrette gösterir. Zîrâ ulûm-i ledünniyyenin idrâkiyle dünyânın ve âhiretin sırları sâlike ma'lûm olur.

هادئ راهست یار اندر قدوم   مصطفی زین گفت اصحابی نجوم

2662. *Yâr kudûmde yolun hâdîsidir. Bundan dolayı Mustafâ "Benim ashâbım yıldızlardır" buyurdu.*

"Kudûm", "seferden gelmek" ma'nâsınadır. Burada âlem-i ervâhtan âlem-i sûrete gelmek murâd buyurulur. Ya'nî, yâr olan insân-ı kâmil âlem-i ervâhtan tabîat karanlığındaki âlem-i sûrete gelmiş olan yolculara doğru yolu göstericidir. Bundan dolayı Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz اصحابی کالنجوم بأیهم اقتدیتم اهتدیتم ya'nî "Benim ashâbım yıldızlar gibidir; hangisine iktidâ ederseniz doğru yolu bulursunuz" buyurdu.

انجم اندر ریگ و دریا رهنماست   چشم اندر نجم نه کو مقتداست

2663. *Yıldızlar kumda ve denizde yol göstericidir. Gözü yıldıza koy ki, o muktedâdır.*

Ya'nî, yıldızlar kum çölünde ve denizde gece karanlıklarında yol göstericidir. Nitekim âyet-i kerîmede وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِى ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ (En'âm, 6/97) ya'nî "O Allâh Teâlâ sizin için yıldızlar yarattı ki, karanın ve denizin karanlıklarında onlar ile doğru yolu bulursunuz" buyurulur. Bunun gibi bu âlem-i sûretin tabîat ve kesâfet karanlıklarında gözünü yıldızlar gibi yol gösteren insân-ı kâmile dik! Zîrâ o kâmil kendisine uyulacak bir şahsiyettir. Seni yanlış yola gitmekten ve helâk olmaktan hıfz eder.

چشم را با روی او میدار جفت   گرد منگیزان ز راه بحث و گفت

2664. *Gözü onun yüzü ile çift tut! Bahs ve söz cihetinden toz koparma!*

Ya'nî, ey sâlik! Gözünü insân-ı kâmilin yüzünden ayırma! Söylediği sözlere dikkat et! Ondan işittiğin sözler, şâyet senin havsalana sığmaz ise, onunla bahis ve münâzaraya girişme ve i'tirâz etme! Zîrâ insân-ı kâmil senin görmediklerini görür ve gördüğünü söyler.

زانکه گردد نجم پنهان زان غبار   چشم بهتر از زبان با عثار

2665. *Zîrâ ki yıldız o tozdan gizli olur. Göz, kaymalı olan dilden daha iyidir.*

"'İsâr", kaymak demektir. Ya'nî, eğer sen hidâyet yıldızı olan insân-ı kâmilin sözlerine i'tirâz edersen, o yıldızdan senin kalbine gelecek olan nûr ve aydınlık senin kaldırdığın o i'tirâz ve mübâhase tozlarıyla örtülür ve sen o nûr-ı ilâhîden mahrûm kalırsın. Zîrâ o kâmilin sözleri müşâhedeye müsteniddir ve görgü üzerine söylenen sözler, ezberlenip söylenen sözlere benzemez. Çünkü o sözler gözden ve bu sözler dilden çıkar. Halbuki dilin sözlerinde çok kaymalar ve yanlışlıklar vardır.

تا بگوید او که وحیستش شعار | کان نشاند گرد و ننگیزد غبار

2666. *Tâ ki o söylesin. Zîrâ ona vahy şiârdır ki tozu oturtur ve toz koparmaz.*

"Şiâr", alâmet ve cisme muttasıl olan libâs demektir. Ya'nî, ey sâlik! Sen o kâmilin huzûrunda bahis ve münâzarayı bırak ki, o söylesin ve sen dinle! Zîrâ vahy-i ilâhî onun cismine muttasıl olan libâs gibidir ki, senin kalbine gelen toz mesâbesindeki i'tirâz fikirlerini o oturtur ve senin kalbine gelen o i'tirâz tozlarını ayağa kaldırmaz. Zîrâ o kâmil senin i'tirâzlarının cevâbını sen söylemeksizin birer birer verir ve sen de hayrette kalırsın.

چون شد آدم مظهر وحی و وداد | ناطقهٔ او علم الاسماء گشاد

2667. *Vaktâki Âdem vahyin ve vidâdın mazharı oldu, onun nâtıkası "Alleme'l-esmâ"yı açtı.*

Vaktâki Hz. Âdem Hakk'ın vahyine ve muhabbetine mazhar oldu, onun nefs-i nâtıkası ve rûh-ı insânîsi وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا (Bakara, 2/31) ya'nî "Allâh Teâlâ Âdem'e isimlerin hepsini öğretti" âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı şerîfini açtı ve her bir şeyin hakîkatini bilerek ismini söyledi. Bu ma'nâ 2. cildin 3257 ve 3258 numaralarına müsâdif:

درس آدم را فرشته مشتری | محرم درسش نه دیو است و پری

آدم أنبئهم بأسما درس گو | شرح کن اسرار حق را مو به مو

[Ya'nî "Âdem'in dersine melek müşterîdir, onun dersinin mahremi şeytan ve perî değildir. Ey Âdem! 'Enbi'hüm bi-esmâihim' dersini söyle; esrâr-ı Hakk'ı mû-be-mû şerh ver!"] olan beyitlerinde geçti ve orada her bir insân-ı kâmilin Hz. Âdem gibi olduğu îzâh olundu.

نام هر چیزی چنآنکه هست آن | از صحیفهٔ دل روی گشتش زبان

2668. *Her bir şeyin adını olduğu gibi gönül sahîfesinden onun dili rivâyet edici oldu.*

"Revî", burada "rivâyet edici" demektir. "Her şeyin adı"ndan murâd, taş ve toprak ve ağaç gibi na'tlar değildir. Belki her bir şeyi esmâ-i ilâhiyyeden hangisinin mazharı ise o ismin hâssıyyetine ve hakîkatine göre o şeyin ismini ta'yîn etmektir. Ya'nî, Hz. Âdem eşyâda esmâ-i ilâhiyyeyi gördü ve o isimlerin hâssıyyeti ve hakîkati ne ise onu kalbinin sahîfesinden okuyup dili ile de rivâyet etti.

فاش می گفتی زبان از رؤیتش   جمله را خاصیت و ماهیتش

2669. *Dil onun rü'yetinden cümlenin hâssıyetini ve onun mâhiyetini açık söylerdi.*

Ya'nî, Hz. Âdem'in dili kalbinin sahîfesinde gördüğü her şeyin hakîkatini açık söyledi ve o şeyin mazharı olduğu ismin hâsıyetini ve te'sîrini bildirir idi. Beyt-i Mısrî-i Niyâzî (k.s.):

Ârife eşyâda esmâ görünür
Cümle esmâda müsemmâ görünür
Bu Niyâzî'den de Mevlâ görünür
Âdem isen "semme vechullâh"ı bul!
Kande baksan ol güzel Allâh'ı bul!

آنچنان نامی که اشیا را سزد   نی چنانکه حیز را خواند اسد

2670. *Öyle bir adı ki eşyâya lâyık olur. Öyle değil ki, korkağa arslan ta'bîr ede!*
[2651]

"Hîz", nâmerd, muhannes, korkak, kadın tabîatli kimse ve mef'ûl ma'nâlarına gelir. Burada "korkak" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, Hz. Âdem'in eşyâya taktığı isimler o eşyânın her birine lâyık olan isimler olurdu. Meselâ korkak olan bir kimsede şecâat ve cesâret olmadığı için, o kimseye cesâret ve şecâatin mümessili olan "arslan"ın adını vermezdi.

نوح نه صد سال در راه سوی   بود هر روزیش تذکیر نوی

2671. *Nûh dokuz yüz yıl doğru yolda her gün ona bir yeni tezkîr oldu.*

İnsân-ı kâmillerin kalblerinin sahîfesinde gördüklerini söylediklerinin bir numûnesi dahi budur ki: Nûh (a.s.) dokuz yüz yıl doğru yolda ya'nî Hak yolunda kavmine her gün birbirine benzemeyen, yeni yeni va'z u nasîhat buyurur idi ve kavmini tarîk-ı hidâyete da'vet ederdi. Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Ankebût'ta وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا (Ankebût, 29/14) ya'nî "Biz Nûh'u kavmine gönderdik. Onların arasında elli yıl müstesnâ olmak üzere bin sene kaldı" âyet-i kerîmesi mûcibince Nûh (a.s.)ın kavmini 950 sene da'vet ettiği anlaşılır. Binâenaleyh beyt-i şerîfteki dokuz yüz adedi hasr ve tahdîd için değildir. Nûh (a.s.) kavmi arasında çok müddet kalıp, onları da'vet ettiğine ve her gün yeni yeni hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeden bahsettiğine işâret buyurulur.

لعل او گويان ز ياقوت القلوب　　نه رساله خوانده نه قوت القلوب

2672. *Onun la'li kalblerin yâkūtundan söyleyici idi. Ne Risâle ne de Kūtü'l-Kulûb okumuştur.*

"La'l"den murâd, kırmızı olan dildir. "Yâkūt"tan murâd, maârif-i ilâhiyye-dir. "*Risâle*"den murâd, İmâm Kuşeyrî'nin *Risâle-i Kuşeyriyye*'sidir. *Kūtü'l-Kulûb* Ebû Tâlib-i Mekkî (k.s.) hazretlerinin te'lîfi olan bir kitâbın ismidir ki, ehl-i tasavvuf indinde pek mu'teberdir. Ya'nî, Nûh (a.s.) tasavvufa müteallık kitâblardan hiçbirini okumamış olduğu hâlde, kalblerin yâkūtu olan maârif-i ilâhiyyeden la'l mesâbesindeki dilinin kelâmı her zaman tâze idi.

وعظ را ناموخته هيچ از شروح　　بلكه ينبوع كشوف و شرح روح

2673. *Hiçbir şerhlerden va'zı öğrenmemiş idi. Belki keşifler pınarından ve rûhun şerhinden...*

Ya'nî, Hz. Nûh, kitâb şerhlerinin hiçbirinden va'z mevzû'larını öğrenmiş değil idi. Belki onun va'z u nasîhatleri kalbin keşifleri pınarından ve kendi rûh-ı latîfinin şerhinden idi.

زان ميى كان مى چو نوشيده شود　　منطق هر گنگ جوشيده شود

2674. *Bir meyden ki, o mey içilmiş olduğu vakit, söz her dilsizden kaynamış olur.*

Hz. Nûh'un sözleri bir meyin sarhoşluğundan gelirdi ki, o mey içilmiş olduğu vakit söz her dilsizden ve söz bilmezden kaynamış olur ve bu şarâb-ı ilâhîyi içen gāyet fasîh ve belîğ sözler söylemeyi başlar.

طفل نو زاده شود حبر فصيح　　حكمت بالغ بخواند چون مسيح

2675. *Yeni doğmuş olan çocuk fasîh âlim olur. Mesîh gibi hikmet-i bâliği okur.*

"Hıbr", âlim ve fâzıl kimse demektir. "Bâliğ", burada kâmil demektir. Ya'nî, o şarâb-ı ilâhîyi yeni doğmuş olan bir çocuk içmiş olsa, fasîh bir âlim ve fâzıl olur. Îsâ Mesîh (a.s.) gibi kâmil olan kimselerin hikmetini okur. Nitekim Îsâ (a.s.) beşikte bir çocuk iken sûre-i Meryem'de beyân buyurulduğu üzere إِنِّى عَبْدُ اللّٰهِ آتَانِى الْكِتَابَ وَجَعَلَنِى نَبِيًّا . وَجَعَلَنِى مُبَارَكًا (Meryem, 19/30-31) ya'nî "Ben Allâh'ın kuluyum. Bana İncîl kitâbını verdi ve beni peygamber yaptı ve beni mübârek kıldı" buyurdu.

از كهى كه يافت زان مى خوش لبى صد غزل آموخت داود نبى

2676. *Latîf bir dudak bulan bir dağdan Dâvûd-ı Nebî yüz gazel öğrendi.*

"Gazel", aşk ve muhabbete ve şarâba ve hicr ve visâle ve ma'şûkun senâsına dâir olan şiirdir ki, beş beyitten az ve yirmi beyitten çok olamaz. "Öğrenmek"ten murâd, Dâvûd (a.s.)ın münâcâtını dağlardan ve kuşlardan dinlemesidir. Bu beyt-i şerîfte sûre-i Sebe'de vâki' يَاجِبَالُ أَوِّبِى مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ (Sebe, 34/10) ya'nî "Ey dağlar ve kuşlar! Münâcâtında Dâvûd'a berâber uyun ve onunla berâber söyleyin! Ve biz ona demiri yumuşak yaptık" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu âyet-i kerîmenin tefsîri 3. cildin 4254 numaralı beytinin başındaki sürh-i şerîfte ve onu müteâkıb olan beyitlerdedir. Ya'nî o şarâb-ı ilâhîden bir latîf dudak bulan bir dağdan Dâvûd peygamber (a.s.) Hakk'ın senâsına dâir birçok gazel öğrendi ve dinledi.

جمله مرغان ترك كرده جيك جيك هم زبان و يار داود مليك

2677. *Bütün kuşlar, melîk olan Dâvûd'un hem-zebânı ve yâri olarak cik ciki terk etmiştir.*

"Melîk", sâhib-i mülk demektir. Dâvûd (a.s.)ın tasarruf-ı sûrî sâhibi olduğuna işâret buyurulur. Ya'nî, bütün kuşlar kendi dilleri olan cik cik diye ötmeyi terk edip, tasarruf-ı sûrî sâhibi olan Dâvûd (a.s.) ile hem-zebân ve ona yâr ve refîk oldular.

چه عجب گر مرغ گردد مست او چون شنيد آهن نداى دست او

2678. *Mâdemki demir onun elinin sadâsını işitti, kuş onun mesti olursa ne acîbdir?*

Bu beyt-i şerîfte وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ (Sebe, 34/10) ya'nî "Biz onun için demiri yumuşattık" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'nî, mâdemki cemâd cinsinden olan demir o Hz. Dâvûd'un elinin nidâsını işitti ve emr-i ilâhî mûcibince onun elinde balmumu gibi yumuşadı ve o Hz. Dâvûd'un eli o demirden zırh halkaları yaptı, eğer cemâdın fevkında hayvan cinsinden olan kuş onun sadâsını işitip sarhoş olursa acîb bir şey değildir.

صرصرى بر عاد قتالى شده مر سليمان را چو حمالى شده

2679. *Bir sarsar Âd üzerine bir kattâl olmuştur. Süleymân'a bir hammâl gibi olmuştur.*

"Sarsar", sert rüzgâr ve fırtına demektir. Ya'nî, emr-i ilâhî olunca bir şeyin aynından iki zıd şey zuhûr eder. Nasıl ki el-Hâkka sûresindeki وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ (Hâkka, 69/6) ya'nî "Âd kavmine gelince, haddi mütecâviz bir fırtına ile ihlâk olundular" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere sert rüzgâr Âd kavmini helâk etmiş ve öldürücü olmuştur. Fakat yine o fırtına Süleymân (a.s.)a bir hamâl gibi olmuş idi. Nitekim sûre-i Sebe'de وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ (Sebe, 34/12) ya'nî "Biz Süleymân'a rüzgârı teshîr ettik ki, sabâhtan öğleye kadar bir aylık ve akşama kadar da bir aylık yol giderdi" buyurulur.

صرصری می‌برد بر سر تخت شاه　　　هر صباح و هر مسا یك ماهه راه

2680. [2661] *Bir sarsar şâhın tahtını baş üzerinde her sabâh ve her akşam bir aylık yol götürür idi.*

Bir sert rüzgâr zamânının hem şâhı ve hem de peygamberi olan Süleymân (a.s.)in tahtını başı üzerinde her sabâh ve her akşam bir aylık yol götürürdü.

هم شده حمال و هم جاسوس او　　　گفت غائب را کنان محسوس او

2681. *Hem hammâl ve hem de onun câsusu olup gāibin sözünü onun mahsûsü edici idi.*

O rüzgâr Hz. Süleymân'ın hem hammâlı ve hem de câsusu olup, nazar-ı hissinden kaybolan kimselerin sözünü onun his kulağına getirici idi.

باد دم که گفت غائب یافتی　　　سوی گوش آن مَلِكْ بشتافتی

2682. *Rüzgâr gāibin sözü olan demi bulaydı, o şâhın kulağı tarafına koşardı.*

"Bâd dem ki", ibâresinde "bâd" kelimesinin izâfetle değil, kat' ile okunması münâsib olur. Ya'nî, esen rüzgâr huzûr-ı Süleymân'dan kaybolan kimsenin sözü olan demi ve nefesi bulaydı, o rüzgâr o sözü hâmil olan nefes ve haber ile o şâhın ya'nî Hz. Süleymân'ın tarafına koşardı. Bu beyt-i şerîfte nâkıl-i sadânın hava olduğuna işâret buyurulur. Ba'zı nüshalarda birinci mısrâ' باد چون گفتار غائب یافتی sûretindedir. Ma'nâsı "Rüzgâr vaktâki gāibin sözünü bulaydı" demek olur.

که فلانی اینچنین گفت این زمان　　　ای سلیمان مه صاحب قران

2683. *Derdi ki: "Ey sâhib-kırân olan büyük Süleymân! Bir filân şimdi böyle söyledi."*

"Sâhib-kırân", iyi tâli'li. "Mih", büyük demektir. Ya'nî, o rüzgâr derdi ki: Ey iyi tâli'li büyük Süleymân! Bir filân kimse şimdi böyle söyledi. Rüzgârın söylemesi söyleyen kimsenin sadâsını nakl etmesinden kinâyedir. Ba'zı nüshalarda "mih" yerine "şeh" vâki'dir.

تدبیر کردن موش با چغز که من نمی‌توانم بر تو آمدن بوقت حاجت
در آب ، میان ما وصلتی باید که چون من بر لب جو آیم ترا توانم خبر کردن
و تو چون بر سر سوراخ موش خانه آیی مرا توانی خبردن .

Sıçanın "Ben hâcet vaktinde su içinde iken sana gelemiyorum. Aramızda bir vuslat gerektir ki, ben ırmak kenarına geldiğim vakit, sana haber verebileyim! Ve sen vaktâki sıçan evinin deliği tarafına gelesin, bana haber verebilesin!" diye kurbağaya karşı tedbîr etmesidir

این سخن پایان ندارد گفت موش   چغز را روزی که ای مصباح هوش

2684. *Bu sözün nihâyeti yoktur. Sıçan bir gün kurbağaya dedi ki: "Ey aklın kandili!"*

Ya'nî, insân-ı kâmilin mazhariyetine dâir sözlerin nihâyeti yoktur. Sıçan ve kurbağa kıssasına dönelim. Sıçan bir gün kurbağaya dedi ki: "Ey aklı nûrlandıran kandil!"

وقتها خواهم که گویم با تو راز   تو درون آب داری تُرك تاز

2685. *"Sana sır söyleyeceğim vakitler sen su içinde türktâz tutarsın."*

"Türk-tâz", habersiz cevelân ederek yağmaya koşan demektir. Burada "koşup cevelân etmek" ma'nâsınadır. Ya'nî, "Ey kurbağa! Ben sana sır söyleyeceğim vakitlerde sen su içinde oraya buraya koşup cevelân edersin."

بر لب جو من ترا نعره زنان   نشنوی در آب نالهٔ عاشقان

2686. *"Ben ırmak kenarında sana na'ra vurucuyum. Su içinde âşıkların na'rasını işitmezsin."*

"Ben ırmak kenarında na'ra vurup seni çağırırım, sen ise su içinde koşup dolaşmak ile meşgûl olur ve âşıkların feryâdını işitmezsin."

من درین وقت معین ای دلیر　　　　می‌نگردم از محاکات تو سیر

2687. *"Ey cesûr! Ben bu muayyen vakitte senin muhâkâtından tok olmuyorum."*

Ya'nî, "Ey su içinde cevelân etmekte cesûr olan kurbağa! Benim seninle olan mülâkāt zamânım muayyendir. Ben bu muayyen zamân içinde senin musâhabetine ve hikâye söylemelerine doymuyorum."

پنج وقت آمد نماز رهنمون　　　　عاشقان را فی صلاة دائمون

2688. *Reh-nümûnun namazı beş vakit geldi. Âşıklar için salâtta dâimûn olmak vardır.*

"Reh-nümûn", vasf-ı terkîbî olup, "yol gösterici" demektir. Bundan murâd, yalnız zâhir-i şerîat ile iktifâ edip, ahvâl-i evliyâdan bî-haber bulunan ulemâ-i zâhiredir ki, onlar avâmma şerîat yolunu göstericidirler. Binâenaleyh onların reh-nümûnluğu, sûre-i Nisâ'da vâki' إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا (Nisâ, 4/103) ya'nî "Namaz mü'minler üzerine vakit ile mahdûd bir farz oldu" âyet-i kerîmesi mûcibince beş vakte tahsîs olunan namazı kıldırmaya münhasırdır; ve namaz şerîatte zâhiren ve bâtınen Hakk'a teveccüh etmekten ibârettir. Nitekim hadîs-i şerîfte الصلاة معراج المؤمن ya'nî "Namaz mü'minin mi'râcıdır" buyurulur. Binâenaleyh bir kimse zâhiren namaz ile fakat kalben Hakk'ın gayrı efkâr ile meşgûl olursa, o kimsenin namazı kâmil olmaz. Zîrâ hadîs-i şerîfte لا صلاة الا بحضور القلب ya'nî "Namaz ancak huzûr-ı kalb ile olandır" buyurulur. Hakk'ın âşıkları ise bu beş vakit namazı zâhiren ve bâtınen Hak'la meşgûl olarak huzûr-ı tâm ile kıldıktan sonra sûre-i Nisâ'da vâki' فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِكُمْ (Nisâ, 4/103) ya'nî "Namaz bittikte Allâh'ı ayakta dururken ve oturur iken ve yanınız üzerine yatarken zikr ediniz!" âyet-i kerîmesi mûcibince ale'd-devâm Hakk'ı tefekkürden gâfil olmazlar. Binâenaleyh âşıklar namazda dâim olurlar. Nitekim sûre-i Meâric'de إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا . إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا . وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا . إِلَّا الْمُصَلِّينَ . الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ (Meâric, 70/19-23) ya'nî "İnsan harîs olarak yaratıldı. Şer isâbet ederse feryâd edicidir. Hayır isâbet ederse buhl ve imsâk edicidir. Ancak namazlarında dâim olanlar müstesnâdır" buyurulur. Bu âyet-i kerîme mûcibince ancak aleddevâm Hakk'a müteveccih olan âşıklar zikr olunan sıfât-ı nefsâniyyeden pâk olurlar.

نه بپنج آرام گیرد آن خُمارْ　　　　که دران سرهاست نه پانصد هزار

2689. *O humâr ki, o başlarda vardır, ne beş ile ne de beş yüz ile ârâm tutmaz.*

"Humâr", lügatte "sarhoşluktan sonra ârız olan baş ağrısı ve sersemlik" ma'nâsınadır. Burada "mahmûrluk ve sarhoşluk" demektir. Ya'nî, aşk-ı ilâhî şarâbından başlarda olan humâr ve sarhoşluk ma'şûk-ı hakîkî olan Hakk'a teveccühte ne beş vaktin namazı ile, ne de beş yüz bin vaktin namazı ile kanâat edip ârâm ve râhat tutmaz. Belki her ân-ı gayr-i münkasim içinde ma'şûktan ayrılmak istemez.

نیست زُرْ غبّاً وظیفهٔ عاشقان　　　　سخت مستسقیست جان صادقان

2690. *Âşıkların vazîfesi "Zür gıbben!" değildir. Sâdıkların cânı pek müsteskîdir.*
[2671]

Bu beyt-i şerîfte cenâb-ı Peygamber'in Ebû Hüreyre hazretlerine buyurduğu زرنی غبا تزدد حبا ya'nî "Beni ara sıra ziyâret et ki, muhabbet ziyâde olsun!" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Zîrâ çok görünmek lâübâlîliğe ve hürmette kusûra sebeb olur. Türkçe'de buna "yüz göz olmak" derler. Ve bu hadîs-i şerîf sûret âleminin te'sîri altında olanlara göredir. Zîrâ sûret âleminde sûretlerden doymak ve usanmak vardır. Fakat ma'nâ âleminde ma'nâdan doymak ve bıkmak yoktur. Binâenaleyh ehl-i ma'nâ olan âşıkların vazîfesi "Zür gıbben!" hadîs-i şerîfiyle âmil olmak değildir. Çünkü aşkında sâdık olanların cânı ma'şûka karşı susamıştır.

نیست زر غباً وظیفهٔ ماهیان　　　　زانکه بی‌دریا ندارد اُنْسِ جان

2691. *Balıkların vazîfesi "Zür gıbben" değildir. Zîrâ ki deryâsız üns-i cân tutmaz.*

Nitekim balıkların vazîfesi kendilerinin sebeb-i hayâtı olan suya karşı o suyu vakit vakit ziyâret etmek değildir. Zîrâ balıklar deniz olmaksızın cân ünsiyetini tutmazlar ya'nî canları tenleriyle ünsiyet tutmaz. Sudan çıkınca derhal terk-i hayât ederler.

آب این دریا که هائل بُقْعَه ایست　　　　با خمار ماهیان خود جرعه ایست

2692. *Bu deryânın suyu ki, korkunç bir mekândır, balıkların humârına muhakkak bir cür'adır.*

"Buk'a", yer, mekân demektir. Ya'nî, vücûd-i hakîkî deryâsının suyu olan bu vücûd-i izâfî âlemi korkunç bir yer ve bir mekândır. Balık mesâbesinde

olan kâmillerin sarhoşluğuna muhakkak bir cür'a ve bir katredir. Ya'nî bu vücûd-i izâfî âleminde suver-i eşyâda sıfât ve esmâsı ile zâhir olan gerçi Hak'tır; fakat gayriyyet-i i'tibâriyyeyi hâiz bir mekân ve bir mevtındır; ve kesâfet-i vücûdiyye cihetinden ma'şûktan ayrılığa sebeb olduğundan korkunç bir mekândır. Binâenaleyh balık mesâbesinde olan kâmillerin cemâl-i Hak sarhoşluğuna karşı bu âlem-i sûretteki müşâhede bir yudum şarâb mesâbesindedir. Onlar bu müşâhedeye kāni' olmazlar. Nitekim Sadreddîn-i Konevî hazretleri Hz. Pîr'in hastalıklarında ziyâretine geldi ve "Allâh Teâlâ size acele şifâ ihsân etsin!" dedi. Hz. Pîr Efendimiz cevâben: "Bundan sonra "Allah şifâ versin!" duâsı sizin olsun! Âşık ile ma'şûk arasında kıldan bir gömlekten ziyâde bir şey kalmamıştır. İstemez misiniz ki o gömlek dahi kalkıp nûr nûra ulaşsın!" buyurmuştur. Ya'nî "Bu vücûd-i izâfî âleminden çıkıp, vücûd-i hakîkî deryâsında müstağrak olayım!" demektir.

یك دم هجران بر عاشق چو سال   وصل سالی متصل پیشش خیال

2693. *Âşığa bir dem hicrân yıl gibidir. Muttasıl bir yılın vaslı onun önünde hayâldir.*

Ya'nî, âşığa bir ân hicrân ve ayrılık bir yıl kadar uzun gelir; ve aleddevâm bir yıl visâl dahi o âşığın önünde hayâldir. Zîrâ o bir yıl devâm eden vuslata doymaz.

عشق مستسقیست مستسقی طلب   در پی هم این و آن چون روز و شب

2694. *Aşk susamıştır ve susamış isteyicidir. Bu ve o dahi teâkubda gündüz ve gece gibidir.*

"Müsteskî", susamış; "müsteskî-taleb", vasf-ı terkîbî olup "susamış isteyici" demektir. "Pey", burada "teâkub" ma'nâsınadır. Ya'nî, aşk denilen ma'nâ âşığın vücûduyla zâhir olacağından aşk âşığa susamıştır ve aşka susamış âşık isteyicidir. Ya'nî aşk, âşığın tâlibidir ve âşık dahi aşkın tâlibidir. Bunların ikisi birbirinden ayrılmazlar ve birbirini ta'kîb etmek husûsunda gündüz ile gece gibidirler.

روز بر شب عاشقست و مضطر است   چون ببینی شب بر او عاشق ترست

2695. *Gündüz geceye âşıktır ve muztardır. Vaktâki bakasın, gece ona daha âşıktır.*

Ya'nî, bu âlem-i keserâtta zıd zıd ile inkişâf ettiğinden, gündüz, kendisini ızhâr etmek için geceye âşıktır; ve onun vücûduna intizârda muztardır. Eğer dikkatle bakar isen, gece dahi kendisini göstermek için gündüze daha âşıktır. Binâenaleyh gündüz ile gecenin hâli âşık ile ma'şûkun hâline benzer.

نیست آن از جست و جو یك لحظه ایست   از پی همشان یکی دم ایست نیست

2696. *Ona cüst u cûdan bir lahza tevakkuf yoktur. Onların birbirinin teâkubundan bir dem tevakkuf yoktur.*

"İst", "tevakkuf" demektir. Ya'nî, aşka ve ma'şûka âşık aramakta durmak ve tevakkuf etmek yoktur; ve âşık dahi aşkı ve ma'şûku arar. Binâenaleyh bunlar birbirinin teâkubünden bir ân tevakkuf etmezler. Beyit:

عآشقان هر چند مشتاق جمال دلبرند   دلبران برعاشقان ازعاشقان عاشقترند

"Âşıklar her ne kadar dilberin cemâlinin müştâkı iseler de, dilberler dahi âşıklara âşıklardan daha âşıktırlar."

این گرفته پای آن آن گوش این   این بر آن مدهوش و آن بیهوش این

2697. *Bu onun ayağını, o bunun kulağını tutmuştur. Bu onun üzerinde medhûş ve o bunun bî-hûşudur.*

Bu âşık o ma'şûkun iki ayağını tutmuş, kendi tarafına cezb eder; ve o ma'şûk dahi bu âşığın kulağını tutmuştur. Kulağına ma'şûkundan başkasının sözleri girmez. Bu âşık ma'şûkunun aşkı üzerinde medhûş ve o ma'şûk dahi bu âşığının bî-hûşudur.

در دل عاشق بجز معشوق نیست   در میانشان فارق و فاروق نیست

2698. *Âşığın kalbinde ma'şûkun gayrı yoktur. Onların arasında fârık ve fârûk yoktur.*

"Fârık", fark edici; "fârûk", ziyâde fark edici demektir. Ba'zı nüshalarda "fârûk" yerine ism-i mef'ûl sîgasıyla "mefrûk" vâki'dir; "fark olunmuş" demektir. Ya'nî, âşığın kalbinde kendi ma'şûkunun gayrı olan bir fikir ve düşünce yoktur. Âşık ile ma'şûk arasında onları birbirinden az veyâ çok ayırıcı bir fikir ve düşünce olmaz.

در دل معشوق جمله عاشقست   در دل عَذرا همیشه وامقست

2699. *Ma'şûğun kalbinde hep âşık vardır. Azrâ'nın kalbinde dâimâ Vâmık vardır.*

"Azrâ", bir ma'şûkanın ismidir. "Vâmık", onun âşığının adıdır. Ya'nî, ma'şûğun kalbinde hep âşık vardır. Çünkü dâimâ onu düşünür. Nasıl ki, Azrâ'nın kalbinde dâimâ kendi âşığı olan Vâmık vardır.

بر یکی اشتر بود این دو دراً　　　پس چه زر غباً بگنجد این دو را

2700. [2681] *Bu iki çıngırak bir devede olur. Binâenaleyh "Zür gıbben!" bu ikiye nasıl çıkar?*

"Dirâ", çıngırak demektir. Ya'nî, ma'şûğun ve âşığın vücûdları deve mesâbesinde olan aşkın üzerinde iki çıngırak gibidir ki, onlar aşk denilen ma'nânın vücûdunu i'lân ederler. Binâenaleyh bu iki çıngırağa ya'nî âşık ve ma'şûğa "Birbirinizi ara sıra ziyâret ediniz!" emri nasıl sığar? Zîrâ birbirinden ayrılmak imkânı yoktur ki, vakit vakit ziyâret hâli bahs olunabilsin.

هیچ کس با خویش زر غباً نمود　　　هیچ کس با خود بنوبت یار بود

2701. *Hiçbir kimse kendisine "Zür gıbben"i gösterdi mi? Hiçbir kimse kendisine nöbet ile yâr oldu mu?*

Ya'nî, aşk dediğimiz hâl mâdemki hem âşığa ve hem de ma'şûğa müstevlîdir, onların cisimleri her ne kadar ayrı ise de, hâlde ve ma'nâda müttehid ve birdirler. Binâenaleyh ma'nâ cihetinden âşık ma'şûktur ve ma'şûk dahi âşıktır. Böyle olunca âşığa va ma'şûğa "Birbirinizi vakit vakit ziyâret ediniz!" demek "Kendinizi vakit vakit ziyâret ediniz!" demekten başka bir şey olmaz. Hiçbir kimse kendisine vakit vakit ziyâret etmek hâlini gösterir mi? Ve hiçbir kimse kendi nefsine nöbet ile yâr ve dost olur mu?

آن یکئ نی که عقلش فهم کرد　　　فهم این موقوف شد بر مرگ مرد

2702. *O birlik değildir ki, akıl onu anladı. Bunun fehmi Âdem'in ölümüne mevkûf oldu.*

Bu beyitlerde Hak ile kul arasındaki aşkı beyân husûsunda misâller îrâd buyurulmuştur; ve matlûb olan ma'nâ يحبهم ويحبونه (Mâide, 5/54) ya'nî "Allâh Teâlâ onları sever ve onlar da Allâh'ı severler" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan muhabbettir. Kul şiddet-i aşk ile kendi varlığını Hakk'ın hakîkati olan varlığında mahv edip kendi nefsinden ve vehminden fânî olur; ve ikilik ma'nâsını mutazammın olan "Ene'l-abd" [Ben kulum] da'vâsı için kendisinde varlık göremez. Nazarında Hak'tan gayrı bir mevcûd kalmaz. "Ene'l-

Hak!" der. Bu hâl akıl ve tefekkür ile anlaşılır şey değildir. Nitekim 5. cildin 4141 ve 4142 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

کی شود کشف از تفکر این انا   آن انا مکشوف شد بعد از فنا

می‌فتد این عقلها در افتقاد   در مغاکئ حلول و اتحاد

[Ya'ni] "Bu "ene" tefekkür cihetinden ne vakit keşf olur? Bu "ene" fenâdan sonra mekşûf olur. Bu akıllar nazarlardan gāib olan Hakk'ı aramakta hulûl ve ittihâd çukuruna düşer."

İmdi bu âtîdeki beyitler, bu zikr olunan beyitlerin te'kîdi olur. Ya'nî, bu bizim söylediğimiz birlik ve ittihâd, aklın anladığı ittihâd değildir. Zîrâ akıl evvelen iki şey tasavvur eder, sonra onları birleştirir. Bunu anlamak موتوا قبل ان تموتوا ya'nî "Ölmezden evvel ölünüz" emr-i peygamberîsi mûcibince insanın dâimâ ikilik gösteren nefsinin ölümüne ve nefsin sıfatlarından kurtulup sıfât-ı Hakkānî ile kıyâmına mevkūftur.

ور بعقل ادراك این ممکن بدی   قهر نفس از بهر چه واجب شدی

2703. *Eğer bunu akıl ile idrâk mümkin olaydı, neden nefsin kahrı vâcib olurdu?*

Eğer bu birlik ve ittihâd hâlini akıl ile ve tefekkür ile idrâk etmek mümkin olaydı, bu ikilik gösteren nefsin riyâzât ve mücâhedât ile kahrı neden vâcib olurdu?

با چنان رحمت که دارد شاه هش   بی‌ضرورت چون بگوید نفس کش

2704. *Aklın şâhı mâlik olduğu öyle rahmet ile zarûretsiz nasıl "Nefsi öldür!" der?*

Bu beyitte iki vecih câizdir: "Akıl şâhı"ndan murâd, Hak Teâlâ olursa ma'nâ şöyle olur: Ya'nî, aklın şâhı ve mâliki olan Hak Teâlâ hazretleri öyle azîm rahmet ve kerem ile berâber, zarûretsiz ve lüzûmsuz olarak niçin Kur'ân-ı Kerîm'de فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ (Bakara, 2/54) ya'nî "Hâlık'ınıza rücû' ediniz, nefislerinizi öldürünüz!" desin? "Nefsi öldürmek" intihâr etmek ve insanların birbirini öldürmesi değildir. Rûh-ı insânînin kuvveti zâhir oluncaya kadar, riyâzât ve mücâhedât ile nefsin kuvvetini ve sıfatlarını kırmak demektir.

Ve eğer "aklın şâhı"ndan murâd, اول ما خلق الله العقل ya'nî "Allâh'ın evvel yarattığı şey akıldır" hadîs-i şerîfi mûcibince hakîkat-i muhammediyye olursa, ma'nâ şöyle olur: Ya'nî, Resûl-i Ekrem hazretleri ümmetine son derece-

de merhametli olduğu hâlde, zarûretsiz olarak nefsin ölümüne işâretle niçin موتوا قبل ان تموتوا ya'nî "Ölmezden evvel ölünüz!" desin? Demek olur.

مبالغه کردن موش درلابه وزاری کردن ووصلت جستن از چغزآبی

Sıçanın yalvarmada ve nâle etmekte suya mensûb kurbağadan vuslat istemekte mübâlağa etmesi

گفت کای یار عزیز مهر کار　　　　من ندارم بی‌رخت یکدم قرار

2705. *Dedi ki: "Ey şefkatli olan azîz yâr! Ben senin yüzün olmaksızın bir dem karâr tutmam."*

Sıçan kurbağaya dedi ki: "Ey benim şefkatli ve muhabbetli azîz dostum! Senin yüzünü görmedikçe benim bir ân bir karârım ve râhatım yoktur."

روز نور و مکسب و تابم توی　　　　شب قرار و سلوت و خوابم توی

2706. *"Gündüz nûrum ve meksebim ve kuvvetim sensin. Gece karârım ve ni'metim ve uykum sensin."*

"Mekseb", kâr, kazanç. "Selvet", ni'met demektir. Ya'nî, "Gündüz bana güneş gibi nûr verirsin ve kalbim senden revh ve râhat kazanır ve vücûdumda kuvvet hâsıl olur. Gece vakti ise, seni tefekkür ile karâr ederim ve ni'metim ve uykum sen olursun."

از مروت باشد ارشادم کنی　　　　وقت و بی‌وقت از کرم یادم کنی

2707. *"Beni irşâd edersen, vakitli vakitsiz beni kerem cihetinden yâd edersen mürüvvetten olur."*

در شبانروزی وظیفهٔ چاشتگاه　　　　راتبه کردی وصال ای نیك خواه

2708. *"Ey dost! Visâlini gece ve gündüzde, kuşluk hizmeti olarak vazîfe yaptın."*

"Nîk hâh", iyilik isteyen, ya'nî "dost" demektir. "Çâşengâh", kuşluk vakti. "Râtibe", ta'yîn, me'mûriyet, hizmet, maâş. Ya'nî, "Ey dostum! Gece ve

gündüz içinde vuslat ve görüşmek vaktini ancak kuşluk zamânına hasr ettin ve bu vakti vazîfe-i vuslat olarak gösterdin."

من برين يك بار قانع نيستم در هوايت طرفه انسانيستم

2709. *"Ben bu bir def'aya kāni' değilim. Ben senin muhabbetinde acîb bir insanım."*

Kıssa, hilkatleri muhtelif iki kimsenin birbiriyle dost olmasını musavvir olduğundan, beyt-i şerîfte "ben acîb bir insanım" buyurulması mahall-i i'tirâz değildir. Ya'nî, "Sen bizim görüşmemizi yirmi dört sâat zarfında ancak kuşluk vaktine hasr ettin, ben ise böyle bir def'a görüşmeye kanâat edemem. Zîrâ seni çok seviyorum ve benim seni sevişim başka insanların seni sevmelerine benzemez."

پانصد استسقاستم اندر جگر با هر استسقا قرين جوع البقر

2710. [2690] *"Ciğerimde beş yüz susuzluk vardır. Her susuzluğa sığır açlığı karîndir."*

"Cûu''l-bakar", doymak bilmez olan açlıktır. Ya'nî, "Ciğerimde senin muhabbetinden dolayı beş yüz susuzluk vardır. Her bir susuzluk cûu'l-bakar mertebesine karîndir ki, seninle her dakîka berâber olsam bu susuzluk benden geçmez."

بى‌نيازى از غم من اى امير ده زكات جاه و بنگر در فقير

2711. *"Ey emîr! Sen benim gamımdan bî-niyâzsın. Mertebenin zekâtını ver ve fakîre bak!"*

Bu ve âtîdeki beyitler sâlik tarafından insân-ı kâmile hitâb olmak münâsibdir. Nitekim yukarıda 2667 numaralı beyitte چون شد آدم مظهر وحى و وداد . ناطقه او علم الاسما گشاد [ya'nî "Vaktâki Âdem vahyin ve vidâdın mazharı oldu, onun nâtıkası "Alleme'l-esmâ"yı açtı."] buyurulmuş idi. Ve keza 1. cildin 1259 numaralı beytinde de بو البشر كو علم الاسما بگست . صد هزاران علمش اندر هر رگست [ya'nî "Alleme'l-esmâ'nın beyi olan beşerin babasının her bir damarında, yüz binlerce O'nun ilmi vardır"] buyurulmuş idi. Ya'nî, "Alleme'l-esmâ"nın beyi olan insân-ı kâmil, sen benim gamımdan bî-niyâzsın ve müstağnîsin ve senin bana ihtiyâcın yoktur. Ben ise senin irşâdlarına muhtâcım. Binâenaleyh mertebenin zekâtını ver! Nazar-ı merhamet ile bu fakîre bak!"

این فقیر بی‌ادب نادر خورست　　لیك لطف عام تو زان برترست

2712. *"Bu edebsiz fakîr lâyık değildir. Fakat senin umûmî olan lutfun ondan pek yüksektir."*

Ya'nî, "Gerçi edeb-i bâtınîden bî-haber olan bu fakîr senin lutfuna lâyık değildir. Fakat senin umûmî olan lutfun lâyık olanı ve olmayanı seçmekten pek yüksektir."

می‌نجوید لطف عام تو سَنَد　　آفتابی بر حدثها می‌زند

2713. *"Senin umûmî olan lutfun sened istemez. Bir güneş pislikler üzerine çarpar."*

"Hades", pislik ve necâset demektir. "Sened", dayanacak yer ve sebeb ma'nâsınadır. Ya'nî, "Senin muhtâçlar hakkında umûmî olan lutfun bir dayanacak yer istemez, güneş gibidir. Nitekim güneş pislikler üzerine de çarpar."

نور او را زان زیانی نامده　　وآن حدث از خشکیٔ هیزم شده

2714. *Onun nûruna ondan bir ziyân gelmemiştir. Halbuki o pislik kuruluktan odun olmuştur.*

Ya'nî, o güneşin nûruna o pisliğe çarptığı için, bir ziyân ve noksan gelmemiştir. Bilakis o güneşin ziyâsı pisliği kurutur ve ocakta yanacak bir odun hâline getirir ve halk ondan istifâde ederler.

تا حدث در گلخنی شد نور یافت　　در در و دیوار حمامی بتافت

2715. *Hattâ pislik bir külhana gitti, nûr buldu. Bir hamamın kapısını ve duvarını kızdırdı.*

Hattâ bu pislik güneşin ziyâsı ile kuruyup odun olduktan sonra bir külhâna gider ve orada iştiâl edip nûr bulur ve hamamın her tarafını kızdırır.

بود آلایش شد آرایش کنون　　چون برو بر خواند خورشید آن فسون

2716. *Bulaşık idi, şimdi zînet oldu. Vaktâki güneş onun üzerine efsûn okudu.*

Ya'nî, bu pislik evvelce bulaşık ve cıvık bir murdâr idi. Güneş ziyâsıyla onun üzerine efsûn okuduğu vakit kurudu ve külhanın zîneti ve levâzımı oldu.

شمس هم معدهٔ زمین را گرم کرد   تا زمین باقی حدثها را بخورد

2717. *Güneş yeryüzünün mi'desini dahi sıcak yaptı. Nihâyet yeryüzü bâkî pislikleri yedi.*

O güneş yeryüzünün mi'desini ve içini de ısıttı. Nihâyet bu harâret sebebiyle külhana gitmeyen çürümüş hayvan cesedleri gibi bâkî pislikleri de yedi ve onları hazm edip kuvve-i inbâtiyyesi çoğaldı.

جزو خاکی گشت و رُست از وی نبات   هَکَذَا يَمْحُو الْاِلَهُ السَّيِّئَاتْ

2718. *Toprağa mensûb cüz oldu ve ondan nebât bitti. İşte İlâh seyyiâtı böyle mahv eder.*

O pislik güneşin te'sîri ve yeryüzünün hazmı ile toprağın cüz'ü oldu ve ondan türlü türlü nebâtât bitti. İşte bunun gibi, Hak Teâlâ hazretleri seyyiâtı mahv edip hasenâta tebdîl eder. Nitekim âyet-i kerîmede فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ (Furkān, 25/70) ya'nî "Allâh Teâlâ onların fenâlıklarını iyiliğe tebdîl eder" buyurulur.

با حدث که کمترینست این کند   کش نبات و نرگس و نَسرین کند

2719. *Pek aşağı olan pisliğe bunu yapar ki, onu nebât ve nergis ve nesrîn eder.*

"Nesrîn", ma'rûf bir gülün adıdır. İki nevi'dir. Birisine "gül-i müşkîn" ve diğerine "gül-i nesrîn" derler ki Arapçası "verdü's-Sînî"dir, ya'nî "Çin gülü" demektir. Ya'nî, mevcûdâtın en aşağısı olan ve halk indinde müstekreh bulunan pisliği "Mübeddilü'l-ahvâl" olan Hak Teâlâ hazretleri halk indinde mu'teber olan türlü türlü nebâtât ve nergis çiçeği ve nesrîn gülü yapar.

تا بنسرین مَنَاسِكْ در وفا   حق چه بخشد در جزا و در عطا

2720. *Acabâ, vefâda menâsik nesrînine Hak cezâda ve atâda ne bahş eder?*
[2700]

"Menâsik", "mensek" kelimesinin cem'idir; ve "mensek," ibâdet mahalli ve kurbân yeri demek olup, "nüsük"den me'hûzdür; ve "nüsük," ibâdet etmek ma'nâsınadır. "Nesrîn-i menâsik", ibâdet fiillerinden kinâye olur. Zîrâ zâhirde teklîf, bâtında tekvîn içindir. Ya'nî, kul teklîf-i ilâhîye itâat edip amel-i sâlih işlerse, o amellerin sûretlerinden bâtında güzel güzel sûretler peydâ olur ve onları, ehl-i keşf olanlar bu dünyâda görür; ve ehl-i keşf olmayanlar dahi, ölüm vâsıtasıyla kesâfet perdesi kalkıp âlem-i bâtına intikāl ettiği vakit görür. Ce-

nâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfte bu a'mâl-i zâhire sûretlerinin tebeddülüne işâret buyururlar. Ya'nî kul ahdine vefâ edip a'mâl-i sâliha işlerse, o ibâdet fiillerine mükâfât ve ihsân husûsunda acabâ Hak Teâlâ ne bahş eder? Var kıyâs et!.

چون خبيثانرا چنين خلعت دهد　　　　طيبين را تا چه بخشد در رصد

2721. *Vaktâki habîslere böyle hil'at verir; acabâ tayyiblere rasadda ne bahş eder?*

"Rasad", "muntazır olmak ve beklemek" ma'nâsına masdardır. Ya'nî, Hak Teâlâ vaktâki habîslere ve pisliklere böyle latîf hil'atler ve libâslar verir, ya acabâ mükâfât beklemekte olan tayyiblere ve iyilere ve temizlere ne ihsânlar yapar?

آن دهد حقشان که لا عين رأت　　　　که نگنجد در زبان و در لغت.

2722. *Onlara onu verir ki, bir göz görmedi, zîrâ dile ve lügate sığmaz.*

Ya'nî, o tayyiblere ve temizlere Hak Teâlâ gözler görmedik şeyleri verir ki, o verilen ihsânları dil ile ve lügat ile ta'rîf etmek mümkin değildir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (Secde, 32/17) ya'nî "Amel ettikleri şeye mükâfât olarak gözün aydın olması cihetinden Hak Teâlâ'nın o amel sâhibleri için gizlediği şeyi bir nefis bilemez" buyurulur. Ve bu âyet-i kerîmeyi müeyyid olan hadîs-i kudsîde dahi اعددت لعبادى الصالحين مالاعين رأت ولا أذن سمعت ولاخطر على قلب بشر ya'nî "Ben sâlih kullarım için göz görmedik ve kulak işitmedik ve kalb-i beşere hutûr etmedik şeyler hazırladım" buyurulur. İmdi mâdemki o ihsânlar gözlerin görmediği ve kulakların işitmediği ve hayâllerin erişemediği şeyler olacaktır, şu hâlde bunları dil ile söylemek ve ta'rîf etmek için elbette lügat bulmak imkânı yoktur. Beşer ancak gördüğü ve işittiği ve hayâl ettiği şeylere lügat vaz' etmiştir. Ma'lûm olsun ki, âlem-i bâtının mezâhir-i esmâiyye ve sıfâtiyyesi bu âlem-i sûretin taayyünâtına sığmaz. Halbuki esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye nâmütenâhîdir. Âlem-i kesâfette zâhir olanlardan başka, âlem-i bâtında da bî-nihâye mezâhir-i ilâhiyye vardır ki, bunlar akl-ı beşer hâricindedir.

ما كسييم اين را بيا اى يار من　　　　روز من روشن كن از خلق حسن

2723. *Biz bunun için kimiz? Gel ey benim yârim, güzel huydan benim günümü aydın et!*

Bu ve âtîdeki beyitlerin sâlik tarafından insân-ı kâmile hitâb olması münâsib görünür. Ya'nî, biz kim oluyoruz ve yaptığımız a'mâl-i sâlihanın ne kıymeti vardır ki, Hakk'ın bu derece âlî olan ni'metlerine lâyık olalım!. Bu ni'metlere nâiliyet bizim istihkākımızdan değildir. Zîrâ biz esâsen kendi varlığımızı ve vücûdumuzu istihkākımız olduğundan dolayı bulmadık. Kerem-i ilâhî bize vücûd bahş etti. Binâenaleyh gel ey benim yâr-i kâmilim, sen تخلقوا باخلاق الله ya'nî "Allâh'ın ahlâkıyla ahlâklanınız!" hadîs-i şerîfi mûcibince ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallıksın. Benim gündüzümü o güzel ahlâkın ile aydın et!

منگر اندر زشتی و مکروهیم   که ز پر زهری چو مار کوهیم

2724. *Benim çirkinliğime ve mekrûhluğuma bakma ki, dağa mensûb zehir dolu yılan gibiyim.*

Ey mürşid-i kâmil! Benim bâtınımın çirkinliğine ve mekrûh olan ahvâl-i zâhireme bakma! Zîrâ ben dağ gibi olan nefsimin enâniyeti üzerinde zehir dolu yılan gibiyim.

ای که من زشت و خصالم جمله زشت   چون شوم گل چون مرا او خار کشت

2725. *Ey yâr! Ben çirkinim ve benim huyum da çirkindir. Nasıl gül olurum? O beni diken dikti.*

Ey mürşid-i kâmil! Benim zâhir olan ef'âlim çirkindir ve bâtın olan huyum ve ahlâkım dahi çirkindir. Zîrâ ben henüz nefsânîyim. Ben bu sıfât-ı nefsâniyyemde müstağrak oldukça ne vakit rûhânî bir gül olurum? Zîrâ Hakk'ın kudret eli benim nefsimi bu âlem-i sûrette diken olarak dikti. Bu beyt-i şerîfte şahsın şekāvetine değil, nefsin şekāvet-i ezeliyyesine işâret buyurulur. Zîrâ şekāvet-i ezeliyyesi sâbit olan şahsın saîd olması mümkin değildir. Çünkü kalb-i hakāyık lâzım gelir. Kalb-i hakāyık ise mümkin değildir. Ve şakî-i ezelî ancak şekāvet-i ezeliyyesi sâbit olan nefsin sıfatlarından ayrılmadığı için şakî olur. 5. cildin 1537 ve 1538 numaralı beyitlerinde bu husûsta îzâhât vardır. İmdi bu âlem-i sûrete gelen her bir insan evvelen sıfât-ı nefsâniyye ile muttasıftır. Saâdet-i ezeliyyesi olanların nefsi insân-ı kâmilin terbiyesiyle müeddeb olup onda sıfât-ı rûhâniyye hâsıl olur. Nitekim aşağıdaki beyt-i şerîfte bu terbiyeye işâret buyurulur.

نو بهار حسن گل ده خار را   زینت طاوس ده این مار را

2726. *Dikene gül güzelliği nev-bahârını ver! Bu yılana tâvûs zînetini ver!*

Ya'nî, ey mürşid-i kâmil! Beni terbiye et! Bu diken gibi olan nefsime füyûzât-ı rûhâniyyen ile güle güzellik veren bir nev-bahâr ver! Ve bu yılan gibi olan nefsimin kötü sıfatlarını izâle et ki, ona tâvûsun parlak tüyleri mesâbesinde olan sıfât-ı rûhâniyyeyi ver!

در کمال زشتیم من منتها   لطف تو در فضل و در فن منتها

2727. *Çirkinliğin kemâlinde ben müntehâyım. Senin lutfun fazlda ve fende müntehâdır.*

Ben nefsimin hükmü altında bulundukça çirkinliğin son mertebesindeyim. Ey insân-ı kâmil! Senin lutfun fazlda ve taşkınlıkta ve terbiye fenninde son dereceye vâsıldır.

حاجت این منتهی زان منتهی   تو برآر ای حسرت سرو سهی

2728. *Ey serv-i sehînin hasreti! O müntehâdan bu müntehânın hâcetini yukarı getir!*

"Serv-i sehî", doğru ve müstakîm olan servi ağacı demektir. Sûre-i Şûrâ'da vâki' وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ (Şûrâ, 42/15) ya'nî "Emrolunduğun şey üzere istikāmet et!" âyet-i kerîmesi mûcibince insân-ı kâmilin emr-i ilâhîye tebaiyyette dosdoğru olduğuna işâret buyurulur. Ya'nî, ey istikāmette ve doğrulukta müstakîm olan servi ağacı! Kendisine hasret çek[il]en ve gıbta ed[il]en insân-ı kâmil! Ben çirkinlikte müntehâyım ve son mertebedeyim; ve sen de fazl ve keremde son mertebedesin. Binâenaleyh sen son mertebedeki fazlından benim son mertebedeki çirkinliğimin iyiliğe olan ihtiyâcını yukarı getir!

چون بمیرم فضل تو خواهد گریست   از کرم گر چه ز حاجت او بریست

2729. *Öldüğüm vakit senin fazlın ağlayacaktır. Gerçi o kerem cihetinden hâcetten berîdir.*

Ben bu sıfât-ı nefsâniyyemde müstağrak bir hâlde olarak öldüğüm vakit, senin fazl ve keremin her ne kadar ibzâl-i lutf ve kerem etmek hâcetinden berî ise de, merhametinden dolayı benim hâlime ağlayacaktır. Zîrâ kâmillerin vücûdu ayn-ı rahmet-i ilâhiyyedir.

بر سر گورم بسی خواهد نشست   خواهد از چشم لطیفش آب جست

2730. [2710] *Mezârımın başı üzerinde birçok oturacak, onun latîf gözünden su sıçrayacaktır.*

Bu beyitlerde [insân-ı] kâmilin fazl u keremi şahsa teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, senin fazlın öldüğüm vakit mezârımın başı üzerinde birçok zaman oturacak ve onun latîf gözünden yaş akacaktır. Zîrâ benim gibi bir müflisin hâlini görüp son derece merhamet edecektir.

Menkıbe: "Bir gün Hz. Mevlânâ efendimizin ehl-i dünyâdan bulunan mürîdlerinden birisi hâl-i ihtizârında "Hz. Mevlânâ'nın üç gün kabrimin başında bulunmalarını arzû ederim" diye vasiyet etti. Mûmâileyhin vefâtından sonra bir gün kâmilen onun kabri üzerinde oturdular. Gece müteveffânın oğullarından birkaçı rü'yâlarında pederlerinin temiz elbiseler giyip salına salına geldiğini gördüler ve "Hâlin nedir?" diye sordular. Cevâb verdi ki: "Kabre vaz'ımı müteâkıb bana azâb etmek için zebânîlerden birkaçı hâzır oldular. Velâkin Hz. Mevlânâ'ya riâyeten yakına gelmediler. Nâgâh rahmet meleği bir köşeden zuhûr edip melâike-i azâba dedi ki: "Haydi siz gidiniz ki, Hak (celle ve alâ) hazretleri bu şahsı dergâh-ı Mevlânâ'ya koyup afv u mağfiret eyledi." Mesnevî:

زان بیاورد اولیارا برزمین تا کند شان رحمة للعالمین

Nazmen tercüme:

"Getirdi evliyâyı Hak zemîne,
Ki, rahmet olsun onlar âlemîne."

(*Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'dan mütercemdir.)

نوحه خواهد کرد بر محروميم چشم خواهد بست از مظلوميم

2731. *Benim mahrûmluğuma nevha edecektir. Benim mazlûmluğumdan dolayı göz kapayacaktır.*

"Mazlûmluk"tan murâd, nefsin zulmü altında makhûr olmaktır. Zîrâ insan nefis ile rûhtan mürekkebdir; ve nefis bu âlem-i tabîat ve kesâfetten olup rûhu kendi âlemine çekmeye çalışır ve huzûzât-ı âcileyi gösterir. Binâenaleyh bu nefis beşer için büyük fitne ve imtihân-ı ilâhîdir. Ya'nî, hayât-ı dünyeviyyemde nefsimin zulmü yüzünden rûhâniyet âleminden mahrûm kaldığıma senin fazlın nevha edecek ve nefsimin mazlûmu olduğumdan dolayı acıyıp, kötülüklerime karşı göz kapayacaktır.

اندکی زان لطفها اکنون بکن حلقهٔ در گوش من کن زان سخن

2732. *O lutuflardan şimdi biraz yap! O sözden benim kulağıma halka yap!*

Ya'nî, mezârımın başında benim rûhuma yapacağı lutuflardan birazını şimdi hayât-ı dünyeviyyemde yap! Ben öldükten sonra rûhumun kulağına söyleyeceğin sözden şimdi benim zâhir ve bâtın kulağıma halka yap! Ba'zı nüshalarda "zân suhan" yerine "bî-suhan" vâki'dir. Bu sûrette beyt-i şerîfin tercümesi şöyle olur: "Şimdi o lutuflardan birazını hayât-ı dünyeviyyemde yap ve o lutufların birazını harfsiz ve sadâsız olarak rûhumun kulağına halka yap!" demektir.

آنچه خواهی گفت تو با خاك من　　　بر فشان بر مدرك غمناك من

2733. *O şeyi ki benim toprağıma söyleyeceksin, benim gamlı olan mahall-i idrâkime saç!*

"Medrek", ism-i mekândır, "mahall-i idrâk" demek olur ki murâd, rûhtur. Ya'nî, mezârımda benim toprak olan şahsiyetime söyleyeceğin hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeyi benim gamlı olan mahall-i idrâkime, ya'nî rûhumun kulağına saç ve ibzâl et!

لابه كردن موش مر چغز را كه بهانه ميندیش و در نسيه مينداز انجاح اين حاجت مرا كه فى التأخير آفات و صوفى ابن الوقت و ابن دست از دامن پدر باز ندارد واب مشفق صوفى كه وقتست او را بنگرش بفردا محتاج نگرداند. چندانش مستغرق دارد در گلزار سريع الحسابىء خويش نه چون عوام مستقبل باشد. نهرى باشد نه دهرى كه لَا صَبَاحَ عِنْدَ اللهِ وَلَا مَسَاءَ، ماضى و مستقبل و ازل و ابد آنجا نباشد، آدم سابق و دجال مسبوق نباشد كه اين رسوم در خطهٔ عقل جزويست و روح حيوانى. در عالم لامكان و لا زمان اين رسوم نباشد پس او ابن وقتست لَا يُفْهَمُ مِنْهُ اِلَّا نَفْىُ تَفْرِقَةِ الْاَزْمِنَةِ چنانكه ان الله واحد فهم شود نفىِ دُوى نه حقيقت واحدى

Sıçanın kurbağaya yalvarmasıdır, böyle diye ki: "Bahâne düşünme! Benim bu hâcetimi kazâ etmeyi veresiye atma! Zîrâ te'hîrde âfetler vardır." Ve sûfî vaktin oğludur ve oğul ise, elini babanın eteğinden geri tutmaz; ve sûfînin müşfik olan babası vakittir. Onu intizâr ile yarına

muhtâç etmez. Onu kendisinin serîu'l-hisâb olan gülzârında o kadar müstağrak tutar ki, avâm gibi müstakbelin muntazırı olmaz. Dehrî değil nehrî olur. Zîrâ Allah'ın indinde sabâh ve akşam yoktur. Orada geçmiş ve gelecek ve ezel ve ebed olmaz. Âdem ileride ve Deccâl geride olmaz. Zîrâ bu rüsûm akl-ı cüz'î ve rûh-ı hayvânî hıttasındadır. Mekân ve zamân olmayan âlemde bu rüsûm olmaz. Binâenaleyh o vaktin oğludur. Ondan ancak zamanların tefrikasının nefyi anlaşılır. Nitekim "Muhakkak Allah birdir," sözünden ikiliğin nefyi anlaşılır. Yoksa birliğin hakîkati değil.

"Nüsye", veresiye ve te'hîr, demektir. "İncâh", iş bitirmek ve hâcetini kazâ etmek. "Nigeriş", "nigirîsten" masdarından ism-i masdardır, "intizâr ve beklemek" ma'nâsınadır. "Nehr", ırmak ve her çok akan şey ve kelâm-ı galîz ile men' etmek, ma'nâlarınadır. Burada vücûd-i izâfî âleminde كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) ya'nî "Her ânda bir şe'ndedir" âyet-i kerîmesi mûcibince Hakk'ın sıfât ve esmâsıyla tecelliyât-ı dâimesi murâd buyurulur. "Dehr", zaman ma'nâsınadır. "Hıtta", çizgi çekilip hudûdu ta'yîn edilmiş olan mahal, demektir. "Ezel", ibtidâsı olmamak, "ebed", nihâyeti olmamak ma'nâlarınadır. Burada "fâre"den murâd, nefsi cîfe-i dünyâdan kurtulmamış olan sâliktir; ve "kurbağa"dan murâd, nefsi hakāyık ve maârif-i ilâhiyye suları içinde deverân eden insân-ı kâmildir. Ya'nî, sâlik insân-ı kâmile yalvarıp der ki: "Benim sohbet istediğime karşı özür ve bahâne düşünme ve bu sohbeti sonraya atma! Benim senin sohbetine olan hâcetimi kazâ et! Zîrâ bir işi sonraya atmakta âfetler vardır." Çünkü bu âlem-i kevnde gelecek meçhûldür. Bunun için sûfînin i'tibârı bulunduğu hâle ve vaktedir. O sûfî vaktin oğludur. Nitekim oğul yürürken dâimâ babasının eteğine yapışır, Aslâ elinden bırakmaz; ve sûfînin şefkatli olan babası vakittir ve içinde bulunduğu ân ve sâattir ki, o vakit Hakk'ın ona bir tecellîsidir; ve o vakit ve tecellî o sûfîyi intizâr sebebiyle ferdâya ve yarına muhtâç etmez. O sûfîyi o vakit kendisinin serîu'l-hisâb olan tecellî-i Hak gülzârında o kadar müstağrak tutar ki, sûfî mü'minlerin avâmmı gibi müstakbelin ve gelecek olan ölüm ve âhiretin muntazırı ve bekleyicisi olmaz. Binâenaleyh o sûfî zamâna mensûb değil, كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) [ya'nî "Her ânda bir şe'ndedir"] âyet-i kerîmesi mûcibince Hakk'ın tecelliyâtı nehrine mensûb olur. Zîrâ Allâh Teâlâ indinde sabâh ve akşam yoktur; ve âlem-i hakîkatte geçmiş ve gelecek ve ezel ve ebed olmaz. Binâenaleyh o hakîkat âleminde Âdem'in vücûdu evvel ve Deccâl'in vücûdu sonra olmaz. Zîrâ Hz.

Âdem'in evvel gelmesi ve âhir zamanda gelecek olan Deccâl'in böyle sonraya kalması rüsûm ve i'tibârları âlem-i hakîkatten hudûdu ayrılmış olan âlem-i kesâfetteki akl-ı cüz'î ve rûh-ı hayvânîye göredir. Binâenaleyh mekân ve zamân olmayan âlem-i hakîkatte bu resimler ve i'tibârlar olmaz. İmdi, mâdemki sûfî âlem-i hakîkate nâzırdır, binâenaleyh o vaktin oğludur. Bizim bu "sûfî vaktin oğludur" sözümüzden ancak mâzî, hâl ve müstakbelden ibâret olan üç nevi' zamânın hakîkat cihetinden birbirinden ayrı görülmesinin nefyi anlaşılır. Yoksa bu âlem-i kevn ve kesâfette bu üç nevi' zamânın nefyi değil. Zîrâ bu üç zamandan her birinin hakîkatleri ilm-i ilâhîde sâbittir. Bunun gibi, biz "Muhakkak Allâh Teâlâ birdir" deriz; bu sözümüzden Allâh Teâlâ'nın varlığından ikiliği nefy ettiğimiz anlaşılır. Yoksa, âlem-i kesâfette mu'teber olan adedlerin menşei bulunan birliğin hakîkatinin nefyi anlaşılmaz. Ya'nî birliğin hakîkati sâbit olmasa âlem-i keserât vücûda gelmezdi. Meselâ iki adedi vücûda gelmek için 1+1=2 ve üç adedi vücûda gelmek için 1+1+1=3 deriz. İşte bütün adedler dahi böyle birlik hakîkatinden sudûr eder.

صوفیئ را گفت خواجهٔ سیم پاش　　　ای قدمهای ترا جانم فراش

2734. *Bir sûfîye gümüş saçıcı efendi dedi: "Ey kimse! Senin ayaklarına cânım döşeme olsun!"*

"Sîm-pâş", vasf-ı terkîbî olup muhtâclara para dağıtan cömerd kimse demektir. Ya'nî, bir sûfîye cömerd olan bir efendi dedi ki: "Ey kimse! Benim sana çok muhabbetim vardır. Senin rûhunun yürüyüşüne benim rûhum döşek ve yaygı olsun!"

یك درم خواهی تو امروز ای شهم　　　یا که فردا چاشتگاهی سه درم

2735. *"Ey benim şâhım! Bugün sen bir direm mi istersin? Yâhud kuşluk vakti üç direm mi?"*

"Direm", dirhem, akçe, para ma'nâsına olup zamanlara göre mikdârı değişen para ve vâhid-i kıyâsîsidir. Nitekim zamânımıza göre "kuruş" diye tercüme edilmek münâsib olur. Ya'nî, efendi, sûfîye: "Ey benim şâhım! Bugün sen bir kuruş mu istersin, yâhud yarın kuşluk vakti üç kuruş mu istersin?" dedi.

گفت دی نیم درم راضیترم　　　زانکه امروز این و فردا صد درم

2736. *Dedi: "Dün yarım düreme pek râzıyım. Ondan ki, bugün bir ve yarın yüz direm ola!"*

Sûfî efendiye cevâben dedi: "Bugün elime geçecek bir kuruştan veyâhud yarınki yüz kuruştan dün elime geçen yarım kuruşa daha râzıyım." Bu beytin birinci mısrâ'ı ba'zı nüshalarda dört vecih ile yazılmıştır:

1- گفتت امروز اين درم راضى ترم "Dedi: Bugün bir direme pek râzıyım."

2- گفتت نى نيمى درم راضى ترم "Dedi: Hayır, yarım direme pek râzıyım."

3- گفتت ازنيمى درم راضى ترم "Dedi: Yarım diremden pek râzıyım."

4- گفتت ده نيمى درم راضى ترم "Dedi: Ver, yarım direme pek râzıyım."

Bu beyit sürh-i şerîfteki "Te'hîrde âfetler vardır; ve sûfî ibnü'l-vakittir" ibâresine merbûttur. Binâenaleyh sûfînin hulâsa-i cevâbı "Ben ibn-i vaktim. Dün yarım kuruş olsa idi, peşin olduğu için râzı idim. Nitekim yarın verilecek olan yüz kuruştan bugün verilen bir kuruş daha makbûldür" demek olur.

سيلئ نقد از عطاى نسيه به   نك قفا پيشت كشيدم نقد ده

2737. *"Peşin olan tokat veresiye olan atâdan iyidir. İşte kafayı senin önüne çektim, peşin ver!"*

خاصه آن سيلى كه از دست توست   كه قفا و سيليش مست توست

2738. *"Husûsiyle o tokat ki senin elindendir. Kafa ve onun tokadı senin mestindir."*

Sürh-i şerîfin îzâhında beyân olunduğu üzere bu sözler, sâlik tarafından insân-ı kâmiledir. Zîrâ insân-ı kâmilin sâlike kahır ile olan muâmelesinin zımmında lutf-ı azîm vardır. Nitekim *Nefahâtü'l-Üns*'te Mevlânâ Câmî (k.s.) hazretleri şu menkıbeyi beyân buyurur:

"Bir kocakarı Gavs-i A'zam Abdülkâdir-i Geylânî (k.s.) hazretlerinin huzûruna geldi ve oğlunu da berâber getirdi ve dedi ki: "Oğlumun gönlünü sana ziyâde muallak görüyorum. Ben kendi analık hakkımdan onun zimmetini ibrâ eyledim." O Pîr-i a'zam Allah rızâsı için onu kabûl etti ve riyâzat ve mücâhede emretti. Birkaç gün sonra o kocakarı oğlunu görmeye geldi. Arpa ekmeği yemekten ve uykusuzluktan zayıf olduğunu gördü. Kalkıp Hz. Pîr'in huzûruna geldi. Üzerinde Hz. şeyhin yiyip çıkardığı kuş kemikleri bulunan bir tabağı gördü. Hz. Pîr'e dedi ki: "Efendim, sen kuş etlerini yiyorsun ve benim oğlum arpa ekmeği yiyor ve zayıf düşmüştür. Gavs-i A'zam hazretleri elini o kemiklerin üzerine koyup قومى باذن الله تعالى الذى يحيى العظام وهى رميم ya'nî "Çürümüş kemikleri dirilten Allâh Teâlâ'nın izni ile kalkınız!" dedi. O kuşlar dirilip ötmeye başladılar. Sonra Hz. Pîr o kocakarıya: "Vaktâki senin oğlun da böyle olur, her ne isterse yesin!" buyurdular."

هین بیا ای شادیٔ جان و جهان　　خوش غنیمت دار نقد این زمان

2739. *Haydi gel, ey cânın ve cihânın sürûru! Bu zamânın peşînini hoş ganîmet tut!*

در مدزد آن روی مه از شب روان　　سر مکش از جوی ای آب روان

2740. [2720] *O ayın yüzünü gece gidicilerden çalma! Ey akan su! Irmaktan baş çekme!*

"Şeb-revân", vasf-ı terkîbî olup, "gece gidiciler" demektir. "Âb-ı revân", akıcı su ma'nâsınadır. "Gece gidiciler"den murâd, henüz zulmet-i tabîat ve nefsâniyet içinde vakit geçiren sâliklerdir. "Ayın yüzü"nden murâd, insân-ı kâmilin kalb-i şerîfidir. "Akan su"dan murâd, hakāyık ve maârif-i ilâhiyyedir. "Irmak"tan murâd, ale'd-devâm insân-ı kâmillerin kalblerine cârî olan tecelliyât-ı ilmiyye-i ilâhiyyedir. Ya'nî, ey insân-ı kâmil! O kalb-i şerîfinin yüzünü bizim gibi tabîat ve nefsâniyet karanlığı içinde yürüyen kimselerden çalma ve gizleme! Ey tecelliyât-ı ilmiyye-i Hak ırmağının akan suyu! Bize karşı bu ırmaktan baş çekme! Ya'nî ibzâl-i maâriften imtinâ' etme!

تا لب جو خندد از آب معین　　لب لب جو سر بر آرد یاسمین

2741. *Irmağın kenarı akan sudan güldükçe, ırmağın lebinin lebinde yâsemin baş kaldırır.*

"Irmağın kenarı"ndan murâd, insân-ı kâmilin cism-i şerîfi. "Akan su"dan murâd, maârif-i ilâhiyyedir. "Gülmek", hakāyık ve maârif ibzâli husûsunda insân-ı kâmile şevk gelmektir. İkinci mısrâ'da birinci "leb"den murâd, rûhun dudağı ve ikinci "leb"den murâd dahi, cisminin ağzı. "Yâsemin"den murâd, maârif-i latîfedir. Ya'nî, insân-ı kâmilin cism-i şerîfi vâridât-ı ilâhiyyeden şevke geldikçe rûhun dudağının dudağı olan insân-ı kâmilin zâhirî ağzında maârif-i latîfe zâhir olur. Beytin ma'nâ-yı zâhirîsini îzâha hâcet yoktur.

چون ببینی بر لب جو سبزه مست　　پس بدان از دور کآنجا آب هست

2742. *Mâdemki ırmak kenarında yeşilliği mest görürsün, binâenaleyh uzaktan bil ki, orada su vardır.*

Ma'nâ-yı zâhirîsi ma'lûmdur. Ma'nâ-yı bâtınîsi şudur: Mâdemki insân-ı kâmilin cism-i şerîfinde mestâne şevk görürsün, binâenaleyh uzaktan o hâle bak da bil ki, orada vâridât-ı ilâhiyye vardır.

گفت سیماهم وجوه کردگار   که بود غماز باران سبزه زار

2743. *Fâil-i hakîkî "Yüzlerde onların alâmetleri vardır" buyurdu. Zîrâ yeşillik yağmurun gammâzı olur.*

Sûre-i Fetih'te سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ (Fetih, 48/29) ya'nî "Onların yüzlerinde secdeler eserinden onların alâmetleri vardır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'nî, zâhir hâl, bâtın olan hâlin gammâzı ve haber vericisidir. Nitekim bir arzda yeşillik görülürse, oraya yağmur yağdığını haber verir.

گر ببارد شب نبیند هیچ کس   که بود در خواب هر نَفْسُ و نَفَسْ

2744. *Eğer yağmur gece yağsa, hiç kimse görmez. Zîrâ her nefis ve nefes uykudadır.*

Ma'nâ-yı zâhirîsi kezâlik ma'lûmdur. Ma'nâ-yı bâtınîsi budur: Ya'nî, füyûzât-ı ilâhiyye yağmuru insân-ı kâmilin kalb-i şerîfine yağsa, bu sebeble onun zâhirinde olan şevki hiç kimse görmez. Zîrâ her nefs-i insânî ve onun nefes-i idrâki uykudadır. Uyurken nefes alır, fakat bu nefesin hârici idrâk ile alâkası yoktur. Nitekim *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde Hz. Pîr buyururlar. Beyit:

همه خفتند و من دلشده را خواب نبرد   همه شب دیدۀ من بر فلك استاره شمرد

خوابم از دیده چنان رفت که هرگز ناید   خواب من زهر فراقی تو نبوشید و بمرد

Nazmen tercüme:

"Cümle halk uykuda, ben dil-şüde dâim bîdâr;
Gözlerim rûy-ı felekte gece istâre sayar.
Öyle bir gitti ki, gözden ebedî gelmez hâb;
Öldü uykum, içerek zehr-i firâkın ey yâr!"

تازگئ هر گلستان جمیل   هست بر باران پنهانی دلیل

2745. *Her güzel gülistânın tâzeliği gizli olan yağmura delîldir.*

Maârif-i ilâhiyyenin her güzel gülistânı olan insân-ı kâmilin tâze tâze hakāyıktan ve maâriften gündüzler bahş etmesi, onlara gecelerde halk uykuda iken yağan feyz yağmurunun delîlidir.

رجوع بحكايت موش و چغزآبى

Sıçanın ve suya mensûb olan kurbağanın hikâyesine dönüş

ای اخی من خاکیم تو آبیئ لیك شاه رحمت و وهابئ

2746. *"Ey kardeş! Ben toprağa mensûbum. Sen suya mensûbsun. Fakat rahmetin şâhısın. Bir vehhâbîsin!" dedi.*

Sıçan kurbağaya, ya'nî sâlik insân-ı kâmile: "Ey kardeş! Ben hâkî ve nefsânîyim. Sen ise âbî ve rûhânîsin. Fakat rahmet-i ilâhiyyenin şâhısın ve bu rahmet-i ilâhiyyeyi vehb etmeye vâsıtasın!" dedi.

آنچنان کن از عطا و از قسم که گه و بیگه بخدمت می‌رسیم

2747. *"Atâdan ve kısmetlerden öyle yap ki, vakitli vakitsiz hizmete erişeyim!"*

"Kısem", "kısmet"in cem'idir. Ya'nî, "Ey insân-ı kâmil! Maârif ve hakāyık-ı ilâhiyyeden yapacağın atâyı ve kısmetleri öyle yap ki ben, senin huzûruna vakitli vakitsiz gelip istifâde edeyim!"

بر لب جو من بجان می‌خوانمت می‌نبینم از اجابت مرحمت

2748. *"Ben ırmak kenarında seni cân ile çağırıyorum. İcâbetten merhamet görmüyorum."*

آمدن در آب بر من بسته شد زانك ترکیبم ز خاکی رسته شد

2749. *"Suya gelmek benim üzerime bağlanmıştır. Zîrâ ki terkîbim bir topraktan bitmiştir."*

"Irmak kenarı"ndan murâd, cismâniyet âlemidir. "Su"dan murâd, rûhâniyet âlemidir. "Hâk"ten murâd, kesâfet-i cismâniyyedir. Ya'nî, "Ey kâmil! Ben seni cismâniyet âlemi içinde çağırıyorum. Fakat sen rûhâniyet âleminde müstağrak olduğun için benim da'vetime icâbet cihetinden senden merhamet görmüyorum."

یا رسولی یا نشانی کن مدد تا ترا از بانگ من آگه کند

2750. [2730] *"Ya bir resûlü yâhud bir nişânı meded et, tâ ki, seni benim sesimden âgâh etsin!"*

"Resûl"den murâd, insân-ı kâmilin müntehî olan sâlikleridir ki, o mürşid-i kâmilin ahvâline vâkıf olur ve ona göre muâmele eder. "Nişân"dan murâd, mürşidin sâlike beyân edeceği hâl-i sahvıdır. Ya'nî, "Benim seni çağırdığıma seni âgâh etmek için araya ya bir râbıta koy veyâhud bana bir nişân ver!"

بحث کردند اندرین کار آن دو یار　　　آخر این بحث آن آمد قرار

2751. *Bu işte o iki yâr bahsettiler. Bu bahsin sonu o karâra geldi.*

که بدست آرند یك رشتهٔ دراز　　　تا ز جذب رشته گردد کشف راز

2752. *Ki, bir uzun ipliği ele getireler, tâ ki, ipliği çekişten râzın keşfi ola!*

Ya'nî, sıçan ile kurbağa karâr verdiler ki, bir uzun iplik bulup bu ipliği birbirlerine bağlayalar. Bu ipliği çekmek sûretiyle birbirlerini haberdâr edeler.

یك سری بر پای این بندهٔ دو تو　　　بست باید دیگری بر پای تو

2753. *"Bir tarafı bu iki kat olan bendenin ayağına, diğerini de senin ayağına bağlamak gerektir."*

Bu karârda fâre kurbağaya dedi ki: "Bu ipliğin bir ucunu bu beli bükülüp iki kat olan bendenin ayağına, diğer ucunu da senin ayağına bağlamak gerektir."

تا بهم آییم زین فن ما دو تن　　　اندر آمیزیم چون جان با بدن

2754. *"Tâ ki, bu fenden biz iki kimse birbirimize gelelim! Beden ile cân gibi karışalım!"*

"Tâ ki, bu ipliği ayaklarımıza bağlamak fen ve hünerinden dolayı istediğimiz vakit birbirimize gelelim ve cisim ile rûh gibi birbirimiz ile imtizâc edelim!"

هست تن چون ریسمان بر پای جان　　　می کشاند بر زمینش ز آسمان

2755. *Cisim cân ayağına ip gibidir. Onu gökten yeryüzüne çeker.*

Bu ve âtîdeki beyitlerde rûh kurbağaya ve cisim gâh ipe ve gâh sıçana teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, cisim cânın ayağına bağlanmış ip gibidir. Fezâ-yı bî-nihâyede serbest bir sûrette cevelân eden rûhu yeryüzüne çeker. Beyt-i Mısrî-i Niyâzî (k.s.):

Gökte uçarken seni indirdiler,
Çâr unsur bendlerine vurdular.
Nûr iken adın Nîyâzî verdiler,
Şol ezelki i'tibârın nerdedir?

چغز جان در آب خواب بیهشی　　　رسته از موش تن آید در خوشی

2756. *Cân kurbağası bî-hûşluk uykusunun suyunda, ten sıçanından kurtulup hoşluğa gelir.*

"Bî-hûşluk", kendinden geçmek demektir. Beyt-i şerîfte bu bî-hûşluk uykuya ve uyku hâli de kurbağanın dolaştığı suya teşbîh buyurulmuştur. Ma'lûmdur ki, bütün efrâd-ı beşer uyku hâli içinde âlem-i cismâniyyetten bî-haber bir hâle gelirler ve bunlardan safvet-i kalb sâhiblerinin rûhları âlem-i ervâhın zevkleri ve hoşlukları içine dalarlar. Nitekim 1. cildin 2121 numaralı beytinde ihtiyar çalgıcının uyku içindeki hâlini beyânen گشت آزاد از تن و رنج جهان در جهان ساده و صحرای جان ya'nî "Sâf âlemde ve cân sahrâsında tenden ve dünyânın meşakkatinden âzâd oldu" buyurulmuş idi. Fakat bu bî-hûşluk kâmillere uyanıklık hâli içinde de vâki' olur ve halkı irşâd için cisimleri onları cismâniyet âlemine çeker.

موش تن زان ریسمان بازش کشد　　　چند تلخی زین کشش جان می‌چشد

2757. *Ten sıçanı onu ondan tekrâr çeker. Bu çekişten cân ne kadar acılık duyar?*

Ya'nî, ten sıçanı o rûh kurbağasını dalmış olduğu rûhâniyet âleminden tekrâr cismâniyet âlemine geri çeker. Rûh, cismin bu çekmesinden ne kadar acılık duyar ve o zevk ve hoşluk âleminden ayrıldığı için ne kadar müteessif olur?

گر نبودی جذب موش گنده مغز　　　عیشها کردی درون آب چغز

2758. *Eğer beyni kokmuş sıçanın çekmesi olmaya idi, kurbağa su içinde ayşlar ederdi.*

Eğer beyni kokmuş sıçan mesâbesinde olan cismin çekmesi olmaya idi, rûh kurbağası rûhaniyet suyu içinde ayşlar ve zevkli yaşayışlar yapardı.

باقیش چون روز برخیزی ز خواب　　　بشنوی از نور بخش آفتاب

2759. *Onun bâkîsini, vaktâki gündüz uykudan kalkarsın, güneşin nûr bahşinden dinlersin.*

"Nûr-bahş", vasf-ı terkîbîdir, "nûr bahş edici" demektir. "Nûr-bahş-ı âfitâb" terkîb-i izâfîdir. Ya'nî "güneşin nûr bahş edicisi" demek olur ki, bundan murâd, Hak Teâlâ hazretleridir. "Uyku"dan murâd, gaflet. "Gündüz"den murâd, nûr-ı ma'rifet olur. Ya'nî, ey sâlik! Vaktâki kalbinde nûr-ı ma'rifet hâsıl

olur ve gaflet uykusundan uyanırsın, bu cisim ve rûhun birbirine bağlanması kıssasının bâkîsini güneşe nûr bahşedici olan Hak Teâlâ'dan ilhâm tarîkıyla dinlersin; ve eğer bu âlemde gafletten uyanıp ma'rifet nûrunu tahsîl edemez isen, ba's gününde ölüm uykusundan uyandığın vakit, cismin rûhu nasıl çektiğini Hak Teâlâ'dan dinlersin.

یک سر رشته گره بر پای من   وآن سر دیگر تو بر پا عقده زن

2760. *"İpliğin bir ucunu benim ayağıma düğüm ve diğer ucunu sen ayağın*
[2740] *üzerine ukde vur!"*

Ya'nî, sıçan kurbağaya dedi ki: "İpliğin bir ucunu benim ayağıma düğüm vur ve diğer ucunu dahi senin ayağın üzerine düğümle!"

تا توانم من ترا خشکی کشید   مر ترا نک شد سر رشته پدید

2761. *"Tâ ki ben bu karalığa çekebileyim! İşte sana muhakkak iplik zâhir oldu."*

Ya'nî, "Bu ipliği birbirimize böyle bağlar isek, ben seni istediğim vakit su içinde kara tarafına çekebilirim. İşte üflet ve musâhabet husûsunda benim rişte-i murâdım ve maksûdum bu idi. Bu maksad dahi bu iplik bağlamak hüneriyle sana zâhir oldu."

تلخ آمد بر دل چغز این حدیث   که مرا در عقده آرد این خبیث

2762. *Kurbağanın gönlüne bu söz acı geldi. Dedi ki: "Bu habîs beni düğüme getirir."*

Burada "kurbağa"dan murâd, rûhânî ve sâf olan şahıs ve "sıçan"dan murâd, cismânî ve nefsânî olan şahıstır.

هر کراهت در دل مرد بهی   چون در آمد زآفتی نبود تهی

2763. *Vaktâki iyi adamın gönlüne her kerâhet gelir, bir âfetten hâlî olmaz.*

"Behî", güzel ve iyi ma'nâsınadır. Burada "merd-i behî"den murâd, safvet-i kalb sâhibi olan velîdir. Ya'nî, bir velînin kalbine musâhabetten aks eden her kerâhet ve nefret bir âfetten ve fenâlıktan hâlî olmaz.

وصف حق دان آن فراست را نه وهم   نور دل از لوح کل کردست فهم

2764. *O firâseti Hakk'ın vasfı bil; vehim değil! Gönlün nûru levh-i küllden fehm etmiştir.*

اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله ya'nî "Mü'minin firâsetinden hazer ediniz, zîrâ o Allâh'ın nûru ile bakar" hadîs-i şerîfi mûcibince o velînin musâhibini anlamak husûsundaki firâsetini Hakk'ın vasfı bil! Onun kalbinde hâsıl olan o nefret firâsettendir, vehimden münbais değildir. Zîrâ kalbinde safvet olmayan kimselerin kalbine de musâhibi hakkında türlü türlü düşünceler gelir. Halbuki bunların aslı yoktur [ve] vehminden münbaistir. Zîrâ vehim varı yok ve yoku da var gösterir. Velînin gönlünün nûru o ma'nâyı levh-ı küllden ya'nî levh-ı mahfûzdan idrâk etmiştir.

امتناع پیل از سیران بیت　　　با جدِ آن پیلبان و بانگ هیْت

2765. *O filcilerin ciddi ve "Gel!", sadâsıyla berâber filin Beyt'e seyrândan imtinâ'ı oldu.*

Ya'nî, Yemen hükümdârı Ebrehe'nin halkın teveccühünü Yemen'de yapacağı ma'bede çevirmek için Kâ'be'yi yıkmak üzere getirdiği fil, o filcilerin ciddine ve sa'yine ve "Gel!" diye bağırmalarına rağmen Beyt-i Muazzam'a karşı yürümekten imtinâ' etti.

جانب کعبه نرفتی پای پیل　　　با همه لَتْ نی کثیر و نی قلیل

2766. *Filin ayağı ne çok ne de az, bütün dövmek ile berâber Kâ'be tarafına gitmezdi.*

"Let", dövmek, darb etmek. Ya'nî, filciler fili yürütmek için az ve çok her ne kadar dövdüler ise de Kâ'be tarafına doğru gitmezdi.

گفتیئ خود خشك شد پاهای او　　　یا بمُرْد آن جان صَوْل افزای او

2767. *Derdin ki: "Muhakkak onun ayakları kurudu. Yâhud onun hücûm artırıcı olan cânı öldü."*

Ya'nî, filin bu hâlini görsen derdin ki: "Muhakkak ayakları kurudu da, bir adım atamaz oldu. Yâhud onun cisminin hücûmlarını çoğaltan cânı öldü de, böyle hareketsiz kaldı." Ba'zı nüshalarda "savl" yerine "hevl" vâki'dir. "Hevl-efzâ", "korku artırıcı" demek olur.

چون که کردندی سرش سوی یمن　　　پیل نر صد اسبه گشتی گام زن

2768. *Vaktâki onun başını Yemen tarafına çevirirler idi, erkek fil yüz at kadar adım atıcı olurdu.*

"Esb", at; nihâyetindeki "hâ", hâ-yı mikdârdır. "Sad esbe", "yüz at kadar" demektir. "Gâm", adım, "gâm-zen", vasf-ı terkîbîdir. Ya'nî fil Kâ'be tarafına gitmezdi. Fakat başını Yemen tarafına çevirince sür'atle koşardı.

حس پیل از زخم غیب آگاه بوُد   چون بود حس ولیّ با ورود

2769. *Filin hissi gaybın zahmından âgâh idi. Vâridât sâhibi olan velînin hissi nasıl olur?!*

"Vürûd", nüzûl etmek ve dâhil olmak ve hâzır olmak demektir. Burada vâridât-ı ilâhiyye demektir. Ya'nî, filin hiss-i zâhirîsi âlem-i gaybın zahmından ve dürtmesinden ve darbesinden âgâh olup, Kâ'be-i Muazzama'yı tahrîb tarafına gitmedi. Acabâ vâridât-ı ilâhiyye sâhibi olan velînin hissi nasıl olur? Var kıyâs et!

نی که یعقوب نبی آن پاك خو   بهر یوسف با همه اخوان او

2770. [2750] *O temiz huylu Ya'kūb nebî değil mi ki, Yûsuf için bütün kardeşlerine,*

از پدر چون خواستندش دادران   تا برندش سوی صحرا یك زمان

2771. *Bir zaman onu sahrâ tarafına götürmek için kardeşleri babadan istedikleri vakit*

جمله گفتندش میندیش از ضرر   یك دو روزی مهلتی ده ای پدر

2772. *Hepsi ona dediler ki: "Onu zarar cihetinden düşünme! Ey baba! Bir iki gün mühlet ver!"*

که چرا ما را نمی‌داری امین   یوسف خود را بسیران و ظعین

2773. *"Ki, niçin kendi Yûsuf'unu seyrâna ve sefere bizi emîn tutmazsın?"*

"Zaîn", göç ve sefer demektir.

تا بهم در مرجها بازی کنیم   ما در این دعوت امین و محسنیم

2774. *"Tâ ki otlaklarda berâber oynayalım! Biz bu da'vette muhsin olan emîniz."*

گفت این دانم که نقلش از برم   می‌فروزد در دلم درد و سقم

2775. *Dedi: "Bunu bilirim ki, benim indimden onun nakli, benim gönlümde derd ve sekam artırır."*

"Dedi" fiili yukarıdaki 2770 numaralı beytin ikinci mısrâ'ına merbûttur. Ya'nî, Hz. Ya'kūb Yûsuf (a.s.) için bütün kardeşlerine cevâben dedi, demek olur. Aradaki beyitler Yûsuf (a.s.)ın kardeşleri lisânındandır ki, bu kıssa sûre-i Yûsuf'ta mufassalen îzâh buyurulmuştur.

این دلم هرگز نمی گوید دروغ　　　　که ز نور عرش دارد دل فروغ

2776. *"Bu gönlüm aslâ yalan söylemez. Zîrâ gönül arşın nûrundan fürûğ tutar."*

Ya'nî, "Ey oğullarım! Yûsuf'u benim yanımdan ayırıp gezmeye götürmek istiyorsunuz. Halbuki onun bu sûretle benim yanımdan ayrılmasından gönlüm mahzûn oluyor ve kerâhet ediyor; ve benim gönlüm duygusunda aslâ yalan söylemez. Onun bu hüznünün ve kerâhetinin elbette bir aslı vardır. Zîrâ bu gönül arş-ı ilâhînin nûrundan ziyâ ve parlaklık tutar."

آن دلیل قاطعی بد بر فساد　　　　و ز قضا آنرا نکرد او اعتداد

2777. *O fesâda bir delîl-i kātı' idi. Halbuki kazâdan dolayı o onu saymadı.*

Ya'nî Ya'kūb (a.s.)ın kalb-i şerîfine gelen o kerâhet ve hüzün hudûsü, kazâ-yı ilâhî olan fesâda bir delîl-i kātı' idi. Fakat kazâ-yı ilâhînin infâzı lâzım geldiğinden dolayı o hazretin kalbine gelen bu kerâhete i'tibâr edip, Yûsuf (a.s.)ı kardeşleriyle berâber göndermemek husûsunda ısrâr edemedi. Hz. Enes ve Alî (r.a.)dan rivâyet buyurulan hadîs-i şerîfte اذا اراد الله انفاذ قضائه وقدره سلب عن ذوى العقول عقولهم حتى ينفذ فيهم قضائه وقدره فاذا امضى امره رد اليهم عقولهم ووقعت الندامة ya'nî "Allâh Teâlâ kazâsının ve kudretinin infâzını ve icrâsını murâd ettiği vakit, onlar hakkındaki kazâsını ve kaderini infâz ve icrâ edinceye kadar, akıl sâhiblerinden onların akıllarını selb eder. Emrini icrâ ettiği vakit, onların akıllarını yine onlara geri verir; ve nedâmet vâki' olur" buyurulur. Beyit:

Hâkim-i hükm-i kazâ tenfîz için takdîrini
Selbeder erbâb-ı aklın re'yini tedbîrini.

در گذشت از وی نشانی آنچنان　　　　که قضا در فلسفه بود آن زمان

2778. *Ondan öyle bir nişân geçti ki, o zaman kazâ felsefede idi.*

"Nişân"dan murâd, Ya'kūb (a.s.)ın kalb-i şerîfinde olan hüzün ve kerâhet; ve "felsefe"den murâd, muhâkemât-ı akliyyedir. Ya'nî, kardeşleri Yûsuf (a.s.)'ı gezmeye götürmek için Hz. Ya'kūb'dan istedikleri vakit o hazretin kalbinde âtîde hâdis olacak bir kazâ-yı ilâhîye nişân olmak üzere hüzün ve

kerâhet zuhûr etti. Fakat bu esnâda bu kazâ Hz. Ya'kûb'un muhâkemât-ı akliyyesine ve felsefeye dâhil oldu ve Hz. Ya'kûb aklen bir muhâkeme yürütüp "Bu Yûsuf benim oğlumdur, bunlar da benim oğlumdur. Nihâyet Yûsuf'u gezmeye ve teferrüce götürecekler; ve bana da muhâfaza edeceklerini va'd ettiler. Binâenaleyh Yûsuf'u onlar ile göndermek münâsib olur" diye karâr verdi. Nitekim avâmma da ba'zı kazâlar hakkında hiss-i kable'l-vukū' hâsıl olur ve düşündüğü işe kalben mübâşeret etmek istemez. Fakat muhâkemât-ı akliyyesi kendisini ister istemez o işe sevk eder; ve kazâ dahi zuhûra gelir. Fakat avâmmın vehmi gālib olduğundan kalblerine gelen korku yalan olur. Enbiyâ ve evliyânın kulûb-i şerîfeleri ise, duygularında aslâ yalan söylemez. Zîrâ şeytân-ı vehmin onların kalbleri üzerine tasallutu yoktur.

این عجب نبود که کور افتد بچاه　　　بو العجب افتادن بینای راه

2779. *Bu aceb olmaz ki, kör kuyuya düşe! Çok aceb olan şey, yol görücü olanın düşmesidir.*

"Kör"den murâd, avâmdır. "Görücü olan"dan murâd, enbiyâ ve evliyâdır. Ya'nî, kalb gözleri kör olan avâmmın kazâ-yı ilâhî kuyusuna düşmesine taaccüb olunmaz. Çok taaccüb olunacak şey, kalb gözleri görücü olan enbiyâ ve evliyâ hazarâtının bu kazâ-yı ilâhî kuyusuna düşmeleridir. Bunun sebebi budur ki: Bu bâbdaki müşâhede tecellî ile istitâr arasındadır. Binâenaleyh müşâhede dâimî olmaz. Beyt-i Şeyh Sa'dî (k.s.):

یکی پرسید از آن گم کرده فرزند　　　که ای روشن گهر پیر خرد مند
زمصرش بوی پیراهن شنیدی　　　چرا در چاه کنعا نش ندیدی
بگفت احوال ما برق جهانست　　　دمی پیدا ودیگر دم نهانست
گهی بر طارم اعلی نشینم　　　گهی بر پشت پای خود نبینم

"Birisi oğlunu kaybetmiş olan Hz. Ya'kûb'dan sordu ki: "Ey parlak gevherli, âkıl ihtiyâr! Mısır'dan o Hz. Yûsuf'un gömleğinin kokusunu duyardın; niçin onu Ken'ân'ın kuyusunda görmedin?" Cevâben dedi ki: "Bizim ahvâlimiz dünyânın şimşeğidir. Bir demde zâhir ve diğer demde gizlidir. Ba'zan yüksek dam olan gök üzerinde otururuz, ba'zan ayağımızın dibini görmeyiz."

وین قضا را گونهگون تصریفهاست　　　چشم بندش یفعل الله ما یشاست

2780. [2760] *Bu kazânın türlü türlü tasrîfleri vardır. Onun göz bağı "Allah dilediğini işler"dir.*

Bu kazâ-yı ilâhînin türlü türlü tasrîfleri ve tarz-ı cereyânları vardır. Meselâ Hz. Mûsâ'nın zuhûrunu müneccimlerden haber alan Fir'avn, Benî-İsrâîl'in çocuklarını öldürttüğü hâlde, kazâ-yı ilâhînin infâzına hizmet ederek, Hz. Mûsâ'yı sarayında besleyip büyüttü. Velhâsıl bu kazâ-yı ilâhîyi görmekten men' eden şey, يَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ (İbrâhîm, 14/27) ve يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ (Mâide, 5/1) ya'nî "Allâh Teâlâ dilediğini işler" ve "Dilediği şeye hükm eder" âyet-i kerîme[leri] mûcibince Allâh Teâlâ'nın kendi murâdına müstenid olan fiilidir.

هم بداند هم نداند دل فنش　　　موم گردد بهر این مهر آهنش

2781. *Gönül onun fennini hem bilir, hem bilmez. Onun demiri bu mühür için mum olur.*

Kazânın fennini hem bilmek ve hem bilmemek, hem havâssa ve hem de avâmma şâmil olur. Havâssın bilişi müşâhedeye ve avâmmın bilişi hiss-i mübheme müsteniddir. Havâssın bilişine vehim karışmaz. Fakat avâmmın hiss-i mübhemine vehim karışır. Meselâ Ya'kūb (a.s.)ın Yûsuf (a.s.) hakkında cârî olacak kazâ-yı ilâhîye vukūfu kalbindeki müşâhedeye mebnî idi ve âlem-i sûrette de tamâmen vâki' oldu. Fakat avâmmın korktuğu birtakım ahvâl olur ki, bunlardan ba'zısı vâki' olur ve ba'zısı vâki' olmaz. Vâki' olanlar hiss-i kable'l-vukū' hâlidir ve vâki' olmayanlar ise sırf vehimdir. Bu kazâ fenninin bilinmemesi cihetine gelince, bunun türlü türlü tarzı olur. Hak Teâlâ bu kazâsını infâz için öyle vaz'iyetler ihdâs buyurur ki, kul o kazânın üzerine kendi irâdesiyle gitmekten başka çâre bulamaz; ve kul bu husûsta bir sarhoş gibi hareket eder. Nitekim 1. cildin 1218 numaralı beytinde چون قضا آید نبینی غیر پوست . دشمنان را باز نشناسی ز دوست [ya'nî "Kazâ geldiği vakit postun gayrısını göremezsin; düşmanları dahi dosttan anlıyamazsın"] ve 1257 numaralı beytinde dahi چون قضا آید شود دانش بخواب . مه سیه گردد بگیرد آفتاب [ya'nî "Kazâ-yı ilâhî geldiği vakit ilim uykuya gider; ay kararır, güneş de tutulur"] ve 5. cildin 1707 numarasına müsâdif olan beyitte چون قضا آید طبیب ابله شود . و آن دوا در نفع هم گمره شود [ya'nî "Kazâ geldiği vakit tabîb ahmak olur; ve o ilâç dahi nefi'de azgın olur"] buyurulmuş idi. Ya'nî gönül o kazânın fennini hem bilir, hem de bilmez. O kalbin demir gibi kuvvetli olan re'yi ve tedbîri bu kazâ-yı ilâhî mührü için mum gibi yumuşak olur; ve o kuvvetli re'y ve tedbîrin hükmü kalmaz.

گوییا دل گویدی که میل او　　　چون درین شد هر چه افتد باش گو

2782. *Gûyâ gönül derdi ki: "Mâdemki onun meyli bunda oldu, her ne vâki' olursa, "Ol!" de!"*

Ya'nî, gönül kendisinin sâhibine derdi ki: "Mâdem o kazânın meyli bu işin böyle olması cihetine vâki' oldu, "Artık her ne olacaksa olsun!" de!" Avâm bu hâle "işi cereyân-ı tabîîsine bırakmak" derler.

خویش را زین هم مغفل می کند　　　　در عقالش جان معقل می کند

2783. *Kendini de bundan gafletlenmiş eder. Onun bağında cânı muakkal eder.*

"Mugaffel", gâfil kılınmış ve gafletlenmiş demektir. "Ikâl", devenin dizine bağladıkları ip. "Muakkal", "bağ" ma'nâsına olan "akl"dan me'hûz olup "bağlanmış" demektir. Ya'nî, gönül kendisini "Her ne olacaksa olsun" demekten dahi gâfil kılar ve o kazânın bağında cânı bağlanmış eder. Ya'nî uyku içinde yürüyüp gezen ve kendisinden haberi olmayan "sâir fi'l-menâm" [=uyur gezer] dedikleri bir kimse gibi kazâ-yı ilâhîye doğru yürür.

گر شود مات اندرین آن بو العلا　　　　آن نباشد مات باشد ابتلا

2784. *Eğer bunda bü'l-ulâ mât olursa, o mât olmaz, ibtilâ olur.*

"Bü'l-ulâ", "ulüv ve kadr ve menzilet sâhibi" demek olup, bundan murâd, ârif-billâh olur. Ya'nî, ârif-i ilâhî bu kazâda zâhiren mât ve mağlûb olursa, bâtınen mât ve mağlûb değildir. Onun bu hâli bir ibtilâ-yı ilâhîdir ve imtihân-ı rabbânîdir. Nitekim sûre-i Muhammed'de وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ (Muhammed, 47/31) ya'nî "Sizden mücâhid ve sâbir olanları bilmemiz için sizi imtihân ederiz" buyurulur.

یك بلا از صد بلا اش می خرد　　　　یك هبوطش بر تعارجها برد

2785. *Bir belâ onu yüz belâdan kurtarır. Onun bir hübûtu taârücler üzerine görünür.*

"Hübût", aşağıya inmek; "taârüc", yukarıya çıkmak demektir. Bir belâ ve imtihân-ı ilâhî o ârifi yüz belâdan kurtarır. Onun bulunduğu hâlden bir def'a aşağıya inişi, daha yüksek haller üzerine çıkışlara götürür. Ba'zı nüshalarda "taârüc-hâ" yerine "maâric-hâ" vâki'dir. "Mi'râclar" demek olur.

خام شوخی که رهانیدش مدام　　　　از خمار صد هزاران زشت خام

2786. *Bir hâm şûhî ki, müdâm onu ham, çirkin olan yüz binlerce humârdan kurtarır.*

"Şûh", cesûr, lâübâlî, açık meşreb olan kimse. "Hâm şûh"tan murâd, cezbe sâhibi sâlik olmak münâsibdir. "Müdâm", şarâb ma'nâsına olup burada im-

tihân ve ibtilâ-yı ilâhî şarâbıdır. "Hâm ve çirkin humâr"dan murâd, hayâle ve evhâma mensûb olan fikirlerdir. Ya'nî, henüz Hak yolunda pişmemiş ve cezbeler içinde lâübâlî hareket etmekte bulunmuş olan sâliki, bu belâ-yı ilâhî müdâmı ve şarâbı, hayâle ve evhâma mensûb olan ham ve çirkin fikirlerden kurtarır. Ma'lûm olsun ki, sâliklerden ba'zılarına öyle cezbeler ârız olur ki, bu cezebât sâikasıyla kendisini kâmil ve kâmilleri nâkıs görmeye başlar. Eğer mürşidi kâmil olursa, onu birtakım ibtilâlar ile o vartadan geçirir; ve eğer kâmil değilse, o hâl içinde kalır. "Hâm şûh"tan murâd, bir medrese softası olmak dahi câizdir. Zîrâ bunlar ulûm-i evliyâya karşı i'tirâzda cesûr ve bî-edebdirler.

عاقبت او پخته و استاد شد　　　جست از رقّ جهان و آزاد شد

2787. *Âkıbet o pişmiş ve üstâd oldu. Cihânın köleliğinden sıçradı ve âzâd oldu.*

Ya'nî, o hâm olan şûh, kendisine isâbet eden ibtilâ netîcesinde pişti ve çiğlikten kurtuldu ve kâmil ve üstâd oldu. Cihânın köleliğinden, ya'nî bu hayâle mensûb olan efkâra bağlanmaktan ve esîr olmaktan sıçradı ve âzâd oldu.

از شراب لایزالی گشت مست　　　شد ممیز از خلایق باز رست

2788. *Lâ-yezâlî olan şarâbdan mest oldu. Mümeyyiz oldu. Artık halâyıktan kurtuldu.*

Ya'nî, evvelce hayâl şarâbından sarhoş olan o hâm, bu def'a lâ-yezâlî olan hakîkat şarâbından sarhoş oldu. Hak ile halkı temyîz edici ve ayırıcı oldu. Ya'nî nazarında halkın vücûdu Hakk'a ve Hakk'ın vücûdu da halka hicâb olmadı; ve Hakk'ın varlığından başka bir varlık görmez oldu ve halâyıkın i'tibârî olan varlığı hükmünden kurtuldu. Bu ma'nâ "mümeyyiz" kelimesi ism-i fâil olduğuna göredir. "Mümeyyez", ism-i mef'ûl olduğuna göre, beytin ma'nâsı şöyle olur: "O hâm olan şûh, şarâb-ı lâ-yezâlîden sarhoş oldu; ve halâyıktan ayrılmış oldu ve onların arasından çıkıp kurtuldu." Ya'nî onun hâli bu şarâb-ı lâ-yezâlîden sonra halâyıkın hâline benzemez oldu. Burada "halâik"dan murâd, avâmm-ı halktır.

ز اعتقاد سست پر تقلیدشان　　　وز خیال دیدهٔ بی‌دیدشان

2789. *Onların taklîd dolu olan gevşek i'tikâdından ve onların görgüsüz olan hayâl gözünden kurtuldu.*

O şarâb-ı lâ-yezâlîden sarhoş olan kimse, hâl cihetinden avâmm-ı halktan ayrıldığı gibi, i'tikâd cihetinden dahi ayrıldı ve onların ulemâ-i zâhireden tak-

lîd tarîkıyla aldıkları delâil-i akliyyeye müstenid gevşek i'tikādlarından ve onların hakîkati göremeyen hayâl gözünden kurtuldu. Ma'lûm olsun ki, avâmmın Hak hakkındaki taklîde müstenid olan gevşek i'tikādları budur ki: Onlar, Hakk'ı tenzîh edeceğiz, diye Hakk'ın varlığına bir had ta'yîn edip, âlemin varlığının haddinden ayırırlar; ve "Zât-ı Hakk'ın bu âlem-i kesîf ile hâlıkıyyet ve mahlûkıyyet nisbetinden başka hiç münâsebeti yoktur. Hak, âlemi zâtıyla değil, ilmi ile muhîttir" derler. هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ (Hadîd, 57/3) [ya'nî "O Evvel'dir, O Âhir'dir, O Zâhir'dir ve O Bâtın'dır"] ve فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ (Bakara, 2/115) ya'nî "Ne tarafa teveccüh ederseniz Hakk'ın vechi ve zâtı vâki'dir" ve وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا (Nisâ, 4/26) ya'nî "Allâh Teâlâ her şeyi kuşatıcıdır" ve emsâli âyetleri te'vîl ederler. Binâenaleyh onlar, birisi Hakk'ın ve diğeri halkın olmak üzere iki varlık isbât ederler. Bu ise varlıkta ve vücûdda Hakk'ın vücûduna ve varlığına halkın vücûdunu ortak yapmak ve şirk koşmak olur. Onların hakîkati göremeyen hayâl gözleri bu şirkin farkına varamaz.

ای عجب چه فن زند ادراکشان　　　پیش جزر و مد بحر بی‌نشان

2790. [2770] *Ey aceb! Onların idrâki nişânsız olan denizin cezri ve meddi önünde ne fen vurur?*

Ya'nî, avâmm-ı halkın pür-taklîd olan gevşek i'tikādları budur. Acabâ, nişânsız olan adem-i izâfî deryâsının cezri ve meddi, ya'nî suver-i âlemin bir taraftan mevcûd ve diğer taraftan ma'dûm olması hakkında onların idrâkleri ne fen vurur ve anlayışları ne merkezdedir ve nasıl te'vîl bulur? Zîrâ onlar bu âleme Hakk'ın vücûdundan hâriç bir vücûd vermişler idi. Halbuki evvelce mevcûd olmayan bir sûret bu âlemde yeniden peydâ olur ve bir müddet sonra da yeniden yok olur. Bu iki yokluk hâli arasında görünen bir varlık ise yok hükmündedir; ve âlemin hey'et-i mecmûasının hâli budur. Acabâ, âlemin vücûduna bir istiklâl veren bu gevşek i'tikādlıların idrâki, bu adem-i izâfî deryâsının cezr ve meddinden ibâret olan bu nümâyişleri nasıl te'vîl ederler; ve bu sûretler hangi sâhada zâhir olup, kaybolur?

زان بیابان این عمارتها رسید　　　ملك و شاهی و وزارتها رسید

2791. *O sahrâdan bu imâretler erişti. Mülk ve şahlıklar ve vezîrlikler erişti.*

Bu âlemin türlü türlü sûretleri ve ma'mûr bağlar ve bostanlar ve şehir ve mülkler ve şahlıklar ve vezîrlikler hep o adem-i izâfî sahrâsından erişti ve zâhir oldu.

زان بیابان عدم مستان شوق   می‌رسند اندر شهادت جوق جوق

2792. *O adem sahrâsından şehâdete bölük bölük şevkin sarhoşları erişirler.*

Beyt-i şerîfteki "adem"den murâd, adem-i izâfîdir, adem-i mutlak değildir. Zîrâ adem-i mutlaktan hiçbir şey çıkmaz. Adem-i izâfî çekirdeğin içindeki ağacın ve sulb-i pederdeki veledin sûretleri gibidir. Ya'nî bilkuvve mevcûd ve bilfiil ma'dûm olan eşyâ adem-i izâfîdedir. Binâenaleyh adem-i izâfî vücûd-i mahz ve mutlak ile, adem-i mahz ve mutlak arasında bir berzahtan ibârettir. Ya'nî bu ma'mûreler o adem-i izâfî sahrâsından bu mertebe-i şehâdete ve bu âlem-i sûrete zuhûr şevkinin sarhoşları olarak erişip gelirler. Zîrâ vücûd ayn-ı rahmettir ve adem ise ayn-ı azâbdır. Binâenaleyh zât-ı ahâdiyyette mahfî va mahbûs ve adem-i izâfî hâlinde olan sıfât ve sıfâta müstenid olan esmâ zuhûra ve vücûda müştâktırlar; ve Hakk'ın "Kün!" [Ol!]" emrine muntazırdırlar. Bu emri alır almaz âlem-i şehâdete ve cihân-ı sûrete fırlayıp her birisi geniş nefes alırlar. Bizim her birerlerimizin varlığımız ve vücûdât-ı izâfiyyemiz dahi bu şevk ile zâhir olmuş ve adem-i izâfî azâbından yakasını kurtarmıştır; ve o vücûd-i hakîkî sâhibi olan Hakk'a nihâyetsiz hamd ve senâ olsun ki, bizim izâfî olan varlıklarımıza dünyâca ve âhiretçe ebedü'l-âbâd kendi varlığından imdâd buyurur.

کاروان بر کاروان زین بادیه   می‌رسد در هر مسا و غادیه

2793. *Bu bâdiyeden her akşam ve her sabâh kervân kervân üzerine erişir.*

"Bâdiye", sahrâ. "Gādiye", sabahleyin bulutun semâda toplanması; ve sabahleyin gelen ve giden kimseye "gādî" derler. Müennesinde "gādiye"dir. Arabî'de "nefis" müennes olduğu için, nüfûs-ı beşeriyye kervânları hakkında müennes olarak "gādiye" kelimesini isti'mâl buyurmuşlardır. Ya'nî, bu adem-i izâfî bâdiye ve sahrâsından her akşam ve her sabâh nüfûs-ı beşeriyye ve suver-i eşyâ kervânları ve kāfileleri birbirlerini ta'kîb ederek erişir.

آید و گیرد وثاق ما گرو   که رسیدم نوبت ما شد تو رو

2794. *Gelir ve "Eriş[dim]. Bizim nöbetimizdir, sen git!" diye bizim evimizi rehin tutar.*

"Âyed", "gelir" fiili yukarıki beyte merbûttur. "Vüsâk", "ev" demektir. "Girev", "rehin ve hapis" ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfte teceddüd-i emsâle işâret buyurulur. Ya'nî, bu âlemin hey'et-i mecmûası Hakk'ın her ân-ı gayr-ı mün-

kasim içinde vâki' olan tecelliyâtı ile mevcûd ve ma'dûm olmaktadır. Ma'dûm olmak bir nevi' mevt ve kıyâmettir; ve tekrâr mevcûd olmak dahi bir nevi' ba's ve haşr ve neşr hâlidir. Fakat bu îcâd ve i'dâm ihtizâzât-ı elektrikıyye ile sâbit olan sür'at-i şedîd dâiresinde vâki' olduğundan aslâ âfâkta ve nefislerde his olunamaz ve eşyâ sâbit bir hâlde durur zannolunur. Nitekim bu bâbdaki îzâhât 1. cildin 2066 numaralı beytinde geçti. Binâenaleyh yeni tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyye geldiği vakit evvelki tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyeye "Haydi, biz geldik, bizim nöbetimizdir, sen git!" der ve bizim cismimizin evini hapis ve zabt eder. Bu teceddüd-i emsâl mes'elesi ahîren keşf olunan elektron nazariyesiyle bir dereceye kadar erbâb-ı fen nazarında tavazzuh etmiştir.

چون پسر چشم خرد را بر گشاد — زود بابا رخت بر گردون نهاد

2795. *Vaktâki oğul akıl gözünü açtı, baba yükünü hemen araba üzerine koydu.*

"Raht ber gerdûn nihâden", ya'nî "yükü arabaya koymak", göç etmek ve intikāl etmekten kinâyedir. Bu beyit yukarıki beytin ma'nâsını te'yîd için bir temsîldir. Ya'nî, tecelliyât-ı Hak gelince eski tecelliyât intikāl eder. Meselâ oğul bâliğ olup akıl gözünü açar ve tasarrufa ehliyet kesb ederse, artık baba yükünü arabaya yükleyip göç eder ve tasarrufâtı âkıl ve bâliğ olan oğlunun eline bırakır.

جادهٔ شاهست آن زین سو روان — وان ازان سو صادران و واردان

2796. *Büyük caddedir, o bu taraftan gidici ve o, o taraftan sudûr ediciler ve gelicilerdir.*

Bu âlem-i şehâdet ve cismâniyet büyük bir caddedir. O tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyenin bir gürûhu bu cismâniyet âleminde gidici ve öbür gürûhu dahi o adem-i izâfî âleminden sudûr edici ve gelicilerdir.

نیك بنگر ما نشسته می‌رویم — می‌نبینی قاصد جای نویم

2797. *İyi bak! Biz oturmuş olarak gidiyoruz. Görmüyor musun, bir yeni yerin kāsıdıyız?*

Ey hakîkat tâlibi! İyi bak! Biz oturmuş olarak gidiyoruz. Ya'nî, biz cismimizi sâbit bir hâlde görüyoruz. Halbuki her ân-ı gayr-i münkasim içinde cismimiz bir halk-ı cedîddedir; ve akıl gözüyle görmüyor musun, her ân bir yeni yerin müteveccihiyiz? Nitekim sûre-i Kāf'ta da أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ

(Kāf, 50/15) ya'nî "Halk-ı evvel ile bize yorgunluk mu geldi? Belki onlar yeni yaratılıştan lebs ve şübhe içindedirler" buyurulur. Bu halk-ı cedîd his gözüyle de zâhirdir. Nitekim cisim evvelen çocuk, sonra delikanlı, sonra ihtiyar olur. Hz. Pîr efendimiz bu ma'nâlara işâreten *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar:

ای خفتهٔ رفته دوان ای مردهٔ نادادہ جان

برخیز رفته کاروان ای دل دمی بیدار شو

"Ey koşarak gitmiş olan uyumuş! Ve ey cânını vermemiş olan ölü! Kalk, kervân gitmiştir. Ey gönül! Bir dem uyan!"

بهر حالی می‌نگیری رأس مال بلکه از بهر غرضها در مأل

2798. *Re's-i mâli hâl için tutmazsın. Belki meâlde garazlardan dolayı tutarsın.*

"Re's-i mâl", tâcirin sermâyesi. "Meâl", "zübde ve muhassal ve nihâyet" ma'nâlarınadır. Ya'nî, ey sâlik! Senin cismin tecelliyât-ı Hakk'ın büyük caddesidir; ve bu tecelliyâtın gelip gitmesi hâl-i hâzır içinde sana vücûd bahş eder. İmdi senin bu hâl-i hâzırdaki vücûdun bir tâcirin re's-i mâli ve sermâyesi mesâbesindedir; ve sen ticârette sermâyeyi hâl-i hâzır için saklamazsın. Nihâyette ve intikālde garazlar ve maksadlar için saklar ve tutarsın. İmdi mâdemki sen dâimâ yeni bir yere doğru müteveccihsin, bu hâl-i hâzırdaki vücûdunun sermâyesini nihâyetteki ve müstakbeldeki fâide ve kâr için kullan, ya'nî amel-i sâlihe hasret!

پس مسافر این بود ای ره پرست که مسیر و روش در مستقبلست

2799. *İmdi, ey yola tapan! Misâfir bu olur ki, onun mesîri ve yüzü müstakbeledir.*

"Mesîr", seyr etmek ve yürümek. "Reh-perest", vasf-ı terkîbî olup, "yola tapan" demektir. "Yola tapmak"tan murâd, dâimâ işi gücü yolculuk olan kimsedir. Ya'nî, ey dâimâ işi gücü yolculuk olan kimse! Misâfir demek, gitmesi ve yüzü müstakbele olan kimse demektir.

همچنان کز پردهٔ دل بی‌کلال دمبدم در می‌رسد خیل خیال

2800. [2780] *Öyleki, gönül perdesinden kelâlsiz dembedem hayâl askeri erişir.*

Ya'nî, adem-i izâfî âleminden her ân-ı gayr-ı münkasimde bu âlem-i şehâdete tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyye vâki' olup, evvelki tecelliyât zâil oldu-

ğu gibi, kalb perdesinden dahi öylece yorgunluksuz ve tekellüfsüz dembedem hayâl askeri erişir; ve kalbe hayâllerin bir takımı gelir ve bir takımı gider.

گرنه تصويرات از يك مغرسند   در پى هم سوى دل چون مى‌رسند

2801. *Eğer tasvîrât bir mağresten olmasa idiler, birbiri akabinde gönül tarafına nasıl erişirler?*

"Mağres", "ağaç dikilen yer" demektir ki, bundan murâd, sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin suver-i ilmiyyeleri mertebesi olan a'yân-ı sâbite âlemidir. "Tasvîrât"tan murâd, suver-i zihniyye ve hayâliyyedir ki, bu suver-i zihniyye her ferde kendi ayn-ı sâbitesinin isti'dâdına göre kalblerinde zâhir olur; ve bu suver-i hayâliyye askeri peyderpey a'yân-ı sâbite mağresinden gelir ve her ferdin suver-i hayâliyyesi diğerine benzemez. Çünkü bir mazhara iki aynı tecellî vâki' olmaz.

جوق جوق اسپاه تصويرات ما   سوى چشمهٔ دل شتابان از ظما

2802. *Bizim tasvîrâtımızın askeri susuzluktan dolayı bölük bölük gönül çeşmesine şitâbândırlar.*

Bizim hayâlât-ı zihniyyemizin ve fikirlerimizin askeri zuhûra olan susamışlıklarından dolayı, bölük bölük kalbimizin çeşmesine ve pınarına koşucudurlar ki, bunlar lafız ve sadâ ile yâhud kalem ve mürekkeb ile kâğıtlar üzerinde menkûş olarak zâhir olurlar. "Zamâ'", susuzluk ve susamak demektir.

جرّها پر مى كنند و مى‌روند   دائما پيدا و پنهان مى‌شوند

2803. *Testilerini doldururlar ve giderler. Dâimâ zâhir ve gizli olurlar.*

"Cerre", testi demektir. Ya'nî, bu suver-i zihniyye ve hayâliyye a'yân-ı sâbite mağresinden zuhûra susamış bir hâlde kalb çeşmesine gelirler ve testilerini doldurup giderler; ve bunlar dâimâ kalb âlemine gelip zâhir olurlar ve yine gizlenirler. Ya'nî bunların zuhûrları rûhâniyet ve ma'nâ âleminde olur. Zîrâ a'yân-ı sâbite âlemi rûhâniyet âleminin bâtını ve rûhâniyet âlemi a'yân-ı sâbite âleminin zâhiridir.

فكرها را اختران چرخ دان   دائر اندر چرخ ديگر آسمان

2804. *Fikirleri feleğin yıldızları bil! Başka göğün feleğinde dönücüdür.*

Ey sâlik! Sen o kalbe vârid olan fikirleri bu zâhirî feleğin yıldızlarına müşâbih bil! Onlar başka göğün, ya'nî rûhâniyet göğünün feleğinde dönücüdür-

ler. Nitekim 1. cilddin 2065 numaralı beytinin baş tarafındaki sürh-i şerîfte Hakîm Senâî hazretlerinin beyt-i şerîfinde şöyle buyurulmuş idi:

آسمانهاست در ولایت جان   کار فرمای آسمان جهان

در ره روح پست وبالا هاست   کوههای بلند ودریا هاست

"Cân vilâyetinde gökler vardır ki, cihânın göğüne iş buyurucudur. Rûh yolunda aşağılar ve yukarılar vardır. Yüksek dağlar ve denizler vardır."

سعد دیدی شکر کن وایثار کن   نحس دیدی صدقه و استغفار کن

2805. *Sa'd gördün, şükür et ve îsâr et! Nahs gördün, sadaka ve istiğfâr et!*

Ya'nî, zâhirî göğün yıldızlarında sa'd ve nahs, ya'nî mübâreklik ve uğursuzluk olduğu gibi, rûhâniyet göğünde ma'nevî yıldızlardan ibâret olan bu fikirlerin dahi sa'di ve nahsi vardır. Eğer kalbe vârid olan bu fikirlerden sa'd ve mübârek olanlarını gördüğün vakit, Hakk'a şükr et! Efkârı elfâz ve sadâ ile ızhâr ve ihvân-ı dîne îsâr et! Ve eğer nahs ve uğursuz olanlarını görürsen, fukarâya sadaka ver ve istiğfâr et! Ve o fikirleri elfâz ve sadâ ile aslâ ızhâr etme! Ma'lûm olsun ki, kalbe gelen havâtır ve efkâr dört nevi'dir: Rahmânî, melekî, nefsânî ve şeytânîdir. Rahmânî ve melekî olan efkâr sa'ddir ve mübârektir ve hayırdır; ve nefsânî ve şeytânî olan havâtır ve efkâr, nahsdir ve uğursuzdur ve şer'dir; ve bunların mîzânı şerîattir. Nefsânî ve şeytânî olan efkâr kalbde takarrur edip fiile gelmemek için sadaka ve istiğfâr lâzımdır; ve bu havâtırın kalbe vürûdunda insanın ihtiyârı olmadığı için muâhaze olunmaz. Nitekim hadîs-i şerîfte عفی عن امتی ما حدثت به انفسها ya'nî "Benim ümmetimden nefislerinin tahdîs ettiği şey afv olunmuştur" buyurulur. Fakat kalbe vârid olan bu nefsânî ve şeytânî hâtıralar ve fikirler, kalbde tesbît ve hattâ fiile kasd ve teveccüh olunursa, esbâb-ı mânia haylûletiyle fiile gelmese bile bir kimse bundan dolayı muâhaze olunur. Nitekim sûre-i Bakara'nın nihâyetindeki âyet-i kerîmede وَاِنْ تُبْدُوا مَا فٖى اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ (Bakara, 2/284) ya'nî "Eğer siz nefislerinizde olan şeye niyet ve azm ve kasdı izhâr veyâ ihfâ ederseniz, Allâh Teâlâ onunla sizi muhâsebe eder" buyurulur.

ما کسییم این را بیا ای شاه من   طالعم مقبل کن و چرخی بزن

2806. *Biz kimiz bunun için? Ey benim şâhım gel! Tâli'imi mukbil kıl! Ve bir çarh vur!*

"Çarh zeden", burada "döndürmek" demektir. Ya'nî, gerçi biz nahs olan fikirlerden dolayı sadaka ve istiğfârdan bahsettik. Fakat biz kim oluyoruz ki, vârid olan bu menhûs fikirler için tasarrufa kādir olalım? Gel ey benim şâhım, benim nahs olan yıldızlar mesâbesindeki efkârımı mukbil kıl ve onu "sa'd"e ve mübârek fikirlere döndür!

روح را تابان کن از انوار ماه　　　　که ز آسیب ذَنَب شد جان سیاه

2807. *Rûhu ayın nûrlarından tâbân et! Zîrâ zenebin âsîbinden cân siyâh oldu.*

"Ay"dan murâd, hakîkat-i muhammediyyedir. Nitekim hadîs-i şerîfte انا من الله والمؤمنون من نوری ya'nî "Ben Allah'tanım ve mü'minler benim nûrumdandır" buyurulur. "Zeneb", ehl-i hey'et ıstılâhından olup, ay bedir hâlinde bulunduğu vakit arzın zıllı bu zeneb noktasında ayın üzerine düşmesiyle husûf vâki' olur. Bundan murâd, kesâfet-i beşeriyyedir. Ya'nî, ey şâh-ı hakîkî! Rûhu ay mesâbesinde olan hakîkat-i muhammediyyenin nûrlarından parlat! Zîrâ rûh kesâfet-i beşeriyye isâbetinden dolayı karardı. Bu beyitler Hz. Pîr tarafından sâliklere ta'lîm için münâcâttır.

از خیال و وهم و ظن بازش رهان　　　　از چَه و جَورِ رَسَن بازش رهان

2808. *Hayâlden ve vehimden ve zandan dahi onu kurtar! Kuyudan ve ip oynatıcının cevrinden onu kurtar!*

Rûhu kesâfet-i beşeriyyenin îcâbı olan hayâlden ve vehimden ve zandan kurtar! Ve bu âlem-i tabîat kuyusundan ve bu kuyudan yukarıya çıkmak için bu kuyunun ipini oynatıcı olan akl-ı maâşın cevrinden o rûhu kurtar! Zîrâ bu akl-ı maâş, âlem-i hakîkate hayâl ve vehim ve zan vâsıtasıyla çıkmak ister. Ve netîcede her hükmünün fesâdı zâhir olduğu için rûhu yorar ve bîtâb bırakır.

تا ز دل داریٔ خوب تو دلی　　　　پَر بر آرد بر پَرَد زآب و گلی

2809. *Tâ ki senin güzel olan gönül tutuculuğundan bir gönül kanat getirsin, bir âb ve gilden uçşun!*

Ey şâh-ı hakîkî! Tâ ki senin güzel olan gönül tutuculuğundan ve gönül senin aşkına giriftârlığından kanatlansın, bu âb u gilden, ya'nî bu kesâfet-i cismâniyyeden âlem-i hakîkate doğru uçsun!

ای عزیز مصر و در پیمان درست　　　　یوسف مظلوم در زندان تست

2810. [2790] *Ey Mısır'ın azîzi ve peymânda dürüst! Mazlûm olan Yûsuf senin zindanındadır.*

Bu beyt-i şerîf sâlik tarafından insân-ı kâmile hitâb olmak münâsibdir. "Azîz"den murâd, mürşid-i kâmil. "Mısır"dan murâd, âlem-i sûret ve mertebe-i şehâdet. "Peymân", ahid ma'nâsınadır. Ya'nî, ey âlem-i şehâdet Mısr'ının azîzi ve ahde sağlam ve doğru olan insân-ı kâmil! Sıfât-ı nefsâniyyemin zulmü altında mazlûm olan rûhumun Yûsuf'u senin tertîb ettiğin mücâhedât ve riyâzât zindanı içindedir.

در خلاص او یکی خوابی به بین　　　زود کالله یحب المحسنین

2811. *Onun halâsında bir rü'yâ gör! Çabuk, zîrâ Allah muhsinleri sever.*

"Rü'yâ"dan murâd, insân-ı kâmilin sâlikin ayn-ı sâbitesini müşâhede etmesidir. Zîrâ rü'yâ hayâldir ve ayn-ı sâbite dahi vücûd-i hakîkî-i Hak'tan mütekevvin olan zılâl-ı sıfât ve esmâdır ve hayâldir. Nitekim 1. cildin 72 numarasına müsâdif olan beyitte آن خیالاتی که دام اولیاست . عکس مهرویان بستان خداست [ya'nî "O hayâller ki, evliyânın tuzağıdır; Hudâ'nın bostanı meh-rûlarının aksidir"] buyurulmuş ve orada bu beytin ma'nâsı îzâh edilmiş idi. Bu ve âtîdeki beyitler Yûsuf (a.s.)ın kıssasına teşbîhen îrâd buyurulmuştur. Ma'lûmdur ki, Yûsuf (a.s.) azîz-i Mısr'ın karısı Züleyhâ'nın iftirâsı üzerine zindana atılıp habsedildi. Sonra Mısır pâdişâhı bir rü'yâ gördü. Gördüğü rü'yâ şu idi: Yedi semiz öküzü yedi zayıf öküz yedi; ve yedi yeşil başağı da yedi kuru başak yedi. Zamânın ta'bîrcileri pâdişâhın bu rü'yâsını ta'bîr edemediler. Zindandan Yûsuf (a.s.)ı çağırdı. Hz. Yûsuf, evvelen yedi sene kıtlık ve yedi sene bolluk olacaktır, diye ta'bîr etti; ve bu rü'yâ cenâb-ı Yûsuf'un zindandan kurtulmasına sebeb oldu. Kıssanın tafsîli sûre-i Yûsuf'da tefsîr kitâblarındadır; ve sûre-i Yûsuf'ta vâki' إِنِّى أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ (Yûsuf, 12/43) [ya'nî "Muhakkak ben yedi semiz öküzü yedi zayıf öküzün yediğini görüyorum"] âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan rü'yânın ta'bîrine âid birtakım hakāyık dahi 5. cildin 930 numaralı beytinden i'tibâren geçti. Burada "yedi semiz öküz"den ve "yedi yeşil başak"tan murâd, rûhun yedi evsâf-ı hamîdesi ve "yedi zayıf öküz" ve "yedi kuru başak"tan murâd dahi, nefsin yedi sıfât-ı zemîmesidir. Nefsin bu kötü sıfatları rûhun iyi sıfatlarını yuttuğu vakit, cisim Mısr'ında ve şehrinde füyûzât-ı ilâhiyye kıtlığı vâki' olur. Ya'nî ey mürşid-i kâmil! Benim ayn-ı sâbiteme nazar et! Rûhumun Yûsuf'unu bu zindandan kurtarmak emrinde îcâb eden terbiye ne ise, çabuk onu yap! Bu benim hakkımda bir ihsândır. Zîrâ Allâh Teâlâ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (Âl-i İmrân, 3/134) ya'nî "Allah ihsân edenleri sever" buyurur.

هفت گاو لاغرئ پر گزند　　　هفت گاو فربهش را می‌خورند

2812. *Zarar dolu olan yedi zayıf öküz, yedi semiz öküzü yiyorlar.*

Yedi zayıf öküz mesâbesindeki nefsimin zararlı ve kötü olan gazab, şehvet, ucüb, hased, kibir, hırs ve tûl-i emel gibi sıfât-ı esâsiyyesi, rûhumun hilim ve iffet ve acz ve gıbta ve tevâzu' ve kanâat ve kasr-ı emel gibi yedi sıfât-ı esâsiyyesini yeyip mahv ediyorlar.

هفت خوشهٔ خشك زشت ناپسند　　　سنبلات تازه اش را می‌چرند

2813. *Nâ-pesend olan yedi çirkin kuru başak onun tâze başaklarını otluyorlar.*

Ve kezâ nâ-makbûl olan yedi çirkin kuru başak mesâbesindeki nefsimin kötü sıfatları rûhumun tâze başaklar mesâbesindeki sıfatlarını otlayıp mahv ediyorlar.

قحط از مصرش بر آمد ای عزیز　　　هین مباش ای شاه این را مُستَجیز

2814. *Ey azîz! Onun Mısr'ından kıtlık zâhir oldu. Ey şâh! Sakın bunu müstecîz olma!*

Ey âlem-i sûret ve şehâdetin azîzi olan insân-ı kâmil! Rûh Yûsuf'unun Mısr'ından füyûzât-ı ilâhiyye kıtlığı zâhir oldu. Ey şâh! Sakın sâlikin bu hâline icâzet verme ve onu bu hâl içinde bırakma!

یوسفم در حبس تو ای شه نشان　　　هین ز دستان زنانم وارهان

2815. *Ey şâh! Ben Yûsuf'um, sen habsinde oturt! Âgâh ol, beni, kadınların mekrinden kurtar!*

Bu tercüme "nişân" kelimesi "nişânden" masdarının emr-i hâzırı olduğuna göredir. Bu ma'nâya göre bu beyt-i şerîfte sûre-i Yûsuf'ta olan قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ (Yûsuf, 12/33) ya'nî "Hz. Yûsuf dedi: Ey habsin Rabbi! Bu kadınların çağırmalarından bana zindan daha sevgilidir. Eğer onların şerrini benden döndürmez isen, ben onlara meyl eder de câhillerden olurum" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'nî, ey şâh ve ey mürşid-i kâmil! Ben Yûsuf mesâbesindeyim. Sen beni mücâhedât ve riyâzât içinde oturt! Âgâh ol! Beni Hz. Yûsuf'a musallat olan kadınlar mesâbesindeki sıfât-ı nefsâniyyemin mekrinden ve hîlesinden kurtar! Birinci mısrâ'daki "nişân" kelimesi "alâmet" ma'nâsına geldiğine göre

beyt-i şerîfin tercümesi şöyle olur: "Ey şâh alâmetli mürşid-i kâmil! Ben senin habsinde Yûsuf'um. Âgâh ol! Beni kadınlar mesâbesindeki sıfât-ı nefsâniyyemin mekrinden kurtar!"

از سوی عرشی که بودم مَرْبَطِ او   شهوت مادر فگندم که اهبطوا

2816. *Bir arş tarafından ki, o bana merbat idi, ananın şehveti beni "İhbitû!" diye aşağıya bıraktı.*

"Merbat", "bağlanacak mahal" demektir. Ya'nî, zîrâ bu âlem-i sûrette kadınların vazîfesi pek müessirdir. Nitekim bana bağlanacak yer olan rûhâniyet arşı tarafından ananın şehveti beni "İhbitû!" ya'nî "Âlem-i süflîye ininiz!" diye bu cismâniyet âlemine düşürdü.

پس فتادم ز آن کمال مُسْتَتِم   از فن زالی به زندان رَحِم

2817. *Binâenaleyh tamâmlık taleb edici olan kemâlden dolayı, bir Zâl'in fenni yüzünden rahim zindanına düştüm.*

"Müstetim", tamâmlık taleb edici. "Kemâl"den murâd, âlem-i ef'âlde zuhûrdur. Zîrâ mertebe-i rûhâniyyet âlem-i sıfâttır. Âlem-i sıfât, âlem-i ef'âl olan cismâniyet âleminde zâhir olmadıkça kemâl-i celâ ve isticlâ hâsıl olmaz. Nitekim rûh, cisimde mahsüs olur. Zîrâ rûh bir şe'n-i ilâhîdir; ve şuûnât ancak âlem-i ecsâmda âsârını gösterir; ve kezâ akıl bir şe'ndir. Onun tavrı cismâmiyet âleminde zâhir olur. Zâl, Îrân pehlivânlarından birinin ismi olduğu gibi, "kadın" ma'nâsına da gelir. "Pehlivân" ma'nâsına geldiğine göre "baba"dan ve "kadın" ma'nâsına geldiğine göre de "ana"dan kinâye olur. Ya'nî, ben âlem-i ervâhta idim ve âlem-i ef'âle gelmediğim için zuhûrum nâ-tamâm idi. Binâenaleyh kemâl-i celâ ve isticlâ husûlü için babanın veyâ ananın fenn-i cimâ'ından dolayı ana rahmi zindanına düştüm.

روح را از عرش آرد در حطیم   لاجرم کید زنان باشد عظیم

2818. *Rûhu arştan hatîme getirir. Şübhesiz kadınların mekri azîm olur.*

"Hatîm", lügatte Kâ'be duvarının hâricine derler. Burada vücûd-i hakîkî-i latîf Kâ'be'sinin hârici olan âlem-i kesâfete işâret buyurulur. Ya'nî, kadın rûhun cisme taalluku sûretiyle âlem-i süflîye nüzûlünü takrîr için en mühim vâsıtadır. Zîrâ kadın olmasa babanın nutfesi mahv olur gider ve şehvetinin tenâsül husûsunda aslâ fâidesi olmaz. Binâenaleyh o kadın, rûhu rûhâniyet ar-

şından âlem-i kesâfet hatîmine getirir. Şübhesiz bu cihetle kadınların rûh Yûsuf'una karşı mekri azîm olur.

اول و آخر هبوط من ز زن   چونکه بودم روح و چون هستم بدن

2819. *Evvel ve âhir benim hübûtum kadındandır. Vaktâki rûh idim ve nasıl beden oldum?*

"Evvel"den murâd, sâlikin ecdâdı ve "âhir"den murâd, sâlikin cismânî olan şahsiyetidir. Ya'nî, gerek ecdâdımın ve gerek benim rûhlarımızın âlem-i süflîye nüzûlü ve hübûtu hep kadın yüzündendir. Bir vakitler rûh idim. Görmez misin, şimdi nasıl cisim oldum?

بشنو این زاریٔ یوسف در عثار   یا بران یعقوب بی‌دل رحم آر

2820. [2800] *Sukûtta Yûsuf'un bu nâlesini işit! Yâhud bî-dil olan Ya'kûb üzerine rahm getir.*

"İsâr", kaymak, düşmek demektir. Bu beyt-i şerîf, sâlik tarafından kutb-ı zamândan istimdâda işâret olmak münâsibdir. Bu sûrette "Ya'kûb"dan murâd, sâlikin mürşidi olur. Zîrâ bilcümle füyûzât-ı ilâhiyye kutb-ı zamânın kalb-i şerîfinden ehl-i âleme tevzî' buyurulur. Binâenaleyh sâliklerini terbiye eden her bir mürşid-i kâmil dahi, kutb-ı zamânın füyûzâtına muntazırdır; ve her sâlikin rûhunun imâmı tâbi' olduğu mürşid-i kâmildir. Nitekim 1. cildin 2967 numaralı beytinde خود جهان آن یك کسست او ابلهست . هر ستاره بر فلك جزو مهست [ya'nî "Cihân muhakkak o bir kimsedir; o eblehtir; her yıldız felek üzerinde ayın cüz'üdür"] buyurulmuş idi ki, orada bu ma'nâya dâir îzâhât vardır. Ya'ni, ey kutb-ı zamân! Âlem-i rûhâniyyetten âlem-i süflîye sukûtta benim Yûsuf mesâbesinde olan rûhumun feryâdını işit! Yâhud o rûhumu terbiye eden tâbi' olduğum Hz. Ya'kûb mesâbesindeki mürşidimin sa'yine merhamet et ve onun himmetine yardım et!

ناله از اخوان کنم یا از زنان   که فگندندم چو آدم از جنان

2821. *Kardeşlerden mi yâhud kadınlardan mı nâle edeyim? Zîrâ beni Âdem gibi cennetlerden düşürdüler.*

"Kardeşler"den murâd, rüfakâ-yı sülûktür ki, bunlar henüz sıfât-ı nefsâniyyeden kurtulamamış oldukları için aralarında muhâsede vardır. "Kadınlar"dan murâd dahi, sâlikin kendi sıfât-ı nefsâniyyesidir. "Cennetler"den mu-

râd, cennât-i a'mâldir ki, sâlik amellerinin derecelerine göre bu cennetlere nâil olur ve kezâ cennât-ı sıfâttır ki sâlik, sıfât-ı ilâhiyye ile ittisâf ve ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallık olduğu vakit, kendi sıfatlarının ve huylarının derecelerine göre bu cennetlere nâil olur. Ya'nî, ihvân-ı tarîkın muhâsedesinden mi, yâhud kendi sıfât-ı nefsâniyyem kadınlarından mı feryâd edeyim? Zîrâ beni Hz. Âdem gibi cennât-i a'mâlden ve cennât-i sıfâttan esfel-i sâfilîne düşürdüler.

زان مثال برگ دی پژمرده ام　　　کز بهشت وصل گندم خورده ام

2822. *Ondan dolayı sonbaharın yaprağı gibi pejmürdeyim. Zîrâ vasl cennetinden buğday yemişim.*

"Cennet"ten murâd, burada vücûd-i mutlak-ı Hakk'ın mertebe-i sıfâtı olan âlem-i ervâhtır. "Buğday yemek"ten murâd, âlem-i kesâfete teveccüh etmektir. Ya'nî, âlem-i sıfât cenneti ki, zâta muttasıldır, ben bu vasl cennetinden buğday yemiş, ya'nî âlem-i kesâfete teveccüh etmiş olduğum için, firâk ve ayrılık âlemine düştüm. Ondan dolayı böyle sonbaharda solan yaprak gibi pejmürde ve solmuş bir hâldeyim.

چون بديدم لطف و اكرام ترا　　　و آن سلام و سلم و پيغام ترا

2823. *Vaktâki senin lutfunu ve ikrâmını ve selâmını ve sulhunu ve haberini gördüm.*

Ey insân-ı kâmil ve mürşid! Vaktâki bu âlem-i kesâfet içinde senin lutfunu ve ikrâmını ve selâmını ve sulhunu ve haberini ya'nî beni aslıma îsâl için beni da'vetini ve haberini gördüm.

من سپند از چشم بد كردم پديد　　　در سپندم نيز چشم بد رسيد

2824. *Ben kötü gözden dolayı üzerlik tohumunu zâhir kıldım. Benim üzerlik tohumuma da kötü göz erişti.*

Nazar değmesin diye kötü gözden dolayı üzerlik tohumunu hazırlayıp tütsülendim. Fakat benim üzerlik tohumuma da kötü göz erişti. Senin benim hakkımdaki lutfuna ve ikrâmına nazar değdi.

دافع هر چشم بد از پيش و پس　　　چشمهاى پر خمار تست و بس

2825. *Ancak senin pür-humâr olan gözlerin her kötü gözün önden ve arkadan dâfi'idir.*

Ey mürşid-i kâmil! Anladım ki, senin aşk-ı ilâhî şarâbı ile pür-humâr ve mahmûr olan gözlerin her kötü gözü önden ve arkadan def' edici ve beni tarîk-ı Hak'ta ve sülûkte muhâfaza edicidir.

چشم بد را چشم نیکویت شها   مات و مستأصل کند نعم الدوا

2826. *Ey şâh! Senin iyi gözün kötü gözü mât ve müste'sal eder. Ne güzel ilâcdır!.*

"Müste'sal", "kökünden koparılmış" demektir. Ya'nî, ey şâh ve ey mürşid-i kâmil! Nazar değdiren kötü gözü, senin müessir olan iyi gözün mağlûb eder ve kökünden koparılmış bir hâle getirir. Binâenaleyh kötü gözlere karşı senin o mahmûr gözlerin ne güzel ilâcdır!

بل ز چشمت کیمیاها می‌رسد   چشم بد را چشم نیکو می کند

2827. *Belki senin gözünden kimyâlar erişir. Kötü gözü iyi göz yapar.*

Ya'nî, senin o latîf gözün ve nazarın kötü gözün te'sîrini def' etmek değil, belki kimyâ ve iksîr gibi o kötü gözün aslını değiştirir ve o kötü gözü iyi göz yapar. Beyt-i Hâfız-ı Şîrâzî (k.s.):

آنانکه خاکرا بنظر کیمیا کنند   آیا بودکه گوشهٔ چشمی بما کنند

"Onlar ki nazar ile toprağı kimyâ ve iksîr yaparlar, acabâ, olabilir mi ki, bize de göz ucu ile baksınlar?!"

چشم شه بر چشم باز دل زدست   چشم بازش سخت با همت شدست

2828. *Şâhın gözü gönül doğanının üzerine vurmuştur. Onun doğanının gözü pek himmetli olmuştur.*

Şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın inâyet gözü insân-ı kâmilin doğan kuşu mesâbesindeki kalbi üzerine vâki' olmuştur. Binâenaleyh onun bu doğan kuşu olan kalbinin bakışı pek himmetli olmuştur. Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin [11]. faslında şöyle buyururlar:

"Azîzin birisi maksûdunu taleb için halvette oturmuş idi. Ona "Böyle bir maksûd-ı âlî halvette hâsıl olmaz. Halvetten dışarıya çık, sana bir azîzin nazarı vâki' olduğu vakit, o maksûdun hâsıl olur" diye nidâ geldi. "O azîzi nerede bulayım?" dedi. "Git, o seni tanır ve sana nazar eyler; ve alâmeti odur ki, nazarı senin üzerine vâki' olunca elinden ibrik düşer ve bîhûş olursun.

Onun nazarı senin üzerine vâki' olduğunu bundan bilirsin" dediler. Su dolu ibriği eline aldı. Mescidin cemâatine su dağıtır ve safların arasını dolaşırdı. Nâgehân onda bir hâl zâhir oldu ve na'ra vurup, ibrik elinden düştü ve bîhûş olarak bir köşede kaldı. Halkın kâffesi gittiler. Vaktâki kendine geldi, kendisini yalnız gördü. Ona nazar eden o şâhı orada görmedi. Velâkin maksûduna vâsıl oldu. Hakk'ın öyle adamları vardır ki, gâyet-i azîmetten ve gayret-i Hak'tan yüzlerini göstermezler. Fakat halkı maksûd-ı azîmlerine îsâl ve bezl-i âtıfet eylerler; ve herkesin işlerini Hakk'ın bildiği kubbelerin üstünden aşırırlar. Ne kerîm ve cevâddırlar! Böyle pâdişahlar nâdir ve nâzenîndirler."

با ز بس همت که یابید از نظر　　　　می‌نگیرد باز شه جز شیر نر

2829. *Doğan nazardan himmet buldu ki, şâhın doğanı erkek arslanın gayrını tutmaz.*

Doğan kuşu, ya'nî insân-ı kâmilin kalbi Hakk'ın nazar-ı inâyetinden o kadar çok himmet buldu ki, şâh-ı hakîkînin doğan kuşu olan insân-ı kâmilin kalbi erkek arslandan başkasını tutmaz ve avlamaz. Ya'nî ancak mürşid ve insân-ı kâmil olmaya müstaid ve lâyık olanları avlar. Bu beyt-i şerîften husûsiyet-i ma'nâ i'tibâriyle şu da anlaşılabilir: "Doğan"dan murâd, Hz. Pîr efendimizin kalb-i şerîfleri ve "erkek arslan"dan murâd dahi, Çelebi Hüsâmeddîn (k.s.) hazretleridir. Ya'nî, benim kalb-i latîfim Hakk'ın nazar-ı inâyetinden o kadar çok himmet buldu ki, Hüsâmeddîn Çelebi hazretleri gibi erkek arslandan başkasını avlamaz. Gerçi Hz. Pîr efendimizin zamân-ı şerîflerinde pek çok mensûbları var idi. Fakat Çelebi Hüsâmeddîn efendimize olan nazarları onlara olan nazarlardan pek başka idi. Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf*'in muhtelif mahallerinde o hazret hakkındaki medh ve sitâyişlerden bu nazarın derecesi zâhir olur.

شیر چه کان شاهباز معنوی　　　　هم شکار تست و هم صیدش توی

2830. [2810] *Arslan nedir ki! O ma'nevî olan şâhbâz hem senin şikârındır ve hem de onun avı sensin.*

Bu beyt-i şerîfte kesretten vahdete rücû' buyurulur. Ey şâh-ı hakîkî! Ben arslan avlar diyorum, bu keserât âlemine mahsûs bir sözdür. Âlem-i vahdette arslan ne demektir? Çünkü القلب بين الاصبعين من اصابع الرحمن يقلبها كيف يشاء ya'nî "Kalb Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır. Onu istediği gibi döndürür" hadîs-i şerîfi mûcibince o ma'nevî şâhbâz olan kalb dahi Sen'in

avındır. Ve لا يسعنى ارضى ولاسمائى ولكن يسعنى قلب عبدى المؤمن التقى النقى ya'nî "Ben yerime ve göğüme sığmadım. Velâkin takî ve nakî olan mü'min kulumun kalbine sığdım" hadîs-i kudsîsi mûcibince onun avı dahi Sen'sin ve o kalb Sen azîmü'ş-şânı avlamıştır.

شد صفير باز جان در مرج دين   نعرههاى لا أحبّ الآفلين

2831. *Cân doğanının safîri dîn mer'âsında "Ben kaybolanları sevmem!" na'raları oldu.*

"Safîr", kuş sadâsı. Ya'nî, cân doğan kuşunun sadâsı ve ötüşü dîn mer'âsında ve otlağında لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ (En'âm, 6/76) ya'nî "Ben kayıp ve zâil olanları sevmem!" na'raları oldu; ve âlem-i keserât ise, kayıp ve zâil olan sûretler ile doludur. Binâenaleyh benim kalbim ancak zevâl şânından olmayan zât-ı latîfine av olur ve aynı zamanda da seni avlamış olur. Nitekim hadîs-i şerîfte من كان لله كان الله له ya'nî "O kimse ki Allah için oldu, Allah dahi onun için oldu" buyurulur; ve bu hâl netîcesinde de vahdete müstağrak olur.

باز دل را كز پى تو مىپريد   از عطاى بىحدت چشمى رسيد

2832. *Senin için uçan gönül doğanına senin hadsiz atândan bir göz erişti.*

Ey şâh-ı hakîkî! Sana vâsıl olmak için uçan ve himmeti sana vusûlden ibâret olan gönül doğanına, senin haddi ve nihâyeti olmayan atâlarından ve inâyetlerinden bir göz erişti ki, o göz ile âlem-i gaybı müşâhede eder.

يافت بينى بو و گوش از تو سماع   هر حسى را قسمتى آمد مشاع

2833. *Senden burun koku ve kulak semâ' buldu. Her bir hisse (حسه), müşâ' olarak hisse (حصه) geldi.*

"Müşâ'", bir mülkün hissedârân arasında taksîmi hâlinde her birinin hakkı, diğer hisselerin her cüz'üne sârî ve şâyi' olmak hâlidir. Binâenaleyh bu mülk hem taksîm olunmuş ve hem de taksîm olunmamış hükmündedir. Ya'nî o kâmilin cânının burnu senden koku aldı ve cânının kulağı senden işitmek buldu. Velhâsıl onun havâss-i zâhire ve bâtınesine müşterek bir hisse geldi. Ya'nî, evvelce havâss-i hamseden her birinin ayrı ayrı vazîfesi var idi. Birinin vazîfesine diğeri karışmaz idi. Şimdi böyle değildir. Gördüğü vakit bütün a'zâsıyla görür ve kokladığı vakit kezâlik bütün a'zâsıyla koklar ve işittiği vakit dahi kezâlik bütün a'zâsıyla işitir. Bu hâl kesâfet-i cismiyyenin letâfet kesb ettiğine işâret olur.

هر حسی را چون دهی ره سوی غیب   نبود آن حس را فتور مرگ و شیب

2834. *Vaktâki her bir hisse gayb tarafına yol veresin, o his için ölüm ve ihtiyarlık fütûru olmaz.*

Ey şâh-ı hakîkî! Vaktâki her bir hisse âlem-i gaybı idrâk etmek üzere yol veresin, artık o his için ölüm ve ihtiyarlık fütûru ve aczi vâki' olmaz. Zîrâ ölüm ve ihtiyarlık ancak kesâfet-i cismâniyyeye ârız olan hallerdir. Cisim rûhun reng-i latîfine boyandıktan sonra bu gibi fütûrlar ve aczler vâki' olmaz.

مالك الملكى بحس چیزى دهى   تا كه بر حسها كند آن حس شهى

2835. *Mülkün mâlikisin. Hisse bir şey verirsin, tâ ki o his, hisler üzerine şâhlık eder.*

Ey şâh-ı hakîkî! Sen zâhir ve bâtın olan mülkün mâliki ve sâhibisin. İnsân-ı kâmilin hissine öyle bir hâssa verirsin ki, artık onun o hissi sâir insanların hisleri üzerine şâhlık ve hükm eder.

Menkıbe: *Reşahât*'ta yazılmıştır ki: "Ulemâ-i zâhirden Molla Cemâleddîn isminde bir adam var idi. Fenn-i mantıkda ve ulûm-i riyâziyyede pek mâhir idi; ve kalenderler hey'etinde gezer ve namaz kılmaz ve ahkâm-ı şer'iyyeye karşı lâkayd idi. Kendi asrında bulunan Ubeydullâh-ı Ahrâr (k.s.) hazretleri aleyhinde dâimâ birtakım sözler söyler ve evliyâyı inkâr ederdi. Hz. Ubeydullâh'ın şâkirdânından Nâsıruddîn isminde bir zât nakl eder ki: "Bir gün Cemâleddîn'in meclisinde bulundum. Benim o hazrete mensûbiyetimi anlayınca, cenâb-ı Ubeydullâh hakkında itâle-i lisâna başladı ve dedi ki: "Siz bir kimseye mu'tekıd olmuşsunuz ki, ne ilmi, ne hâli, ne zikri ve ne halveti vardır. Ben bugün onun meclisine gideyim ve ondan gizli esrar yiyeyim; ve ona filân taâmı ve filân helvayı benim için hazırla, diye hükmedeyim. Size de onun hiç bâtını ve hâli olmadığı ma'lûm olsun." Ben onun hezeyânından muztarib oldum. Lâkin mukâbele etmeyi münâsib görmedim. Derhâl kalkıp mahzûn bir hâlde o cemiyeti terk ettim ve Ubeydullâh hazretlerinin huzûruna geldim. O herîf dahi kendine benzeyen üç arkadaşı ile berâber oraya geldiler. Cemâleddîn elinde gizlediği esrarı gizlice ağzına attı ve yutmak istedi. Bir türlü yutamadı. Her ne kadar hâlini belli etmemek istedi ise de mümkin olmadı. Esrar boğazında kaldı ve yüzü morardı. Çırpınmaya başladı. Ubeydullâh hazretleri: "Ensesine bir yumruk vurun!" buyurdu. Birisi kalktı, herîfin kafasına şiddetli bir yumruk indirdi. Boğazındaki esrar odanın ortasına fırladı. Herkes gülüşmeye başladılar. Herîf bir derece rezîl oldu ki, ta'rîfe sığmaz. Arkadaşlarıyla

berâber meclisten def' olup gittiler. Bu vak'a Taşkend'de şâyi' oldu. Orada da duramadı, çıkıp gitti."

İmdi Hz. Ubeydullâh'ın hissi Cemâleddîn'in hissinde şâhlık etti ve onun hissine hükmetti. Menâkıb-ı evliyâ'da bu kabîl hâdisât çoktur.

حکایت شب و دزدان که سلطان محمود شب در میان
ایشان افتاد که من یکی از شمایم و بر احوال ایشان مطلع شدند

Gecenin ve hırsızların hikâyesidir ki, gece Sultân Mahmûd "Ben sizden biriyim!" diye onların arasına düştü ve onların ahvâline muttali' olması

شب چو شه محمود بر می‌گشت فرد   با گروه قوم دزدان باز خورد

2836. *Vaktâki gece Şâh Mahmûd yalnız olarak dolaşırdı. Hırsızların kavminin gürûhuna mülâkî oldu.*

"Bâz hûrden", "mülâkî ve muttasıl olmak" ma'nâsına kinâyât-ı Acem'dendir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'nî, Şâh Mahmûd-ı Gaznevî karanlıkta yalnız başına dolaşırdı. Hırsızlardan bir bölük kimseye tesâdüf etti ve mülâkî oldu.

پس بگفتندش کیی ای بو الوفا   گفت شه هم من یکی ام از شما

2837. *Müteâkıben ona dediler ki: "Ey vefâ sâhibi sen kimsin?" Şâh dedi: "Ben dahi sizden biriyim."*

Tesâdüfü mütâakıb hırsızlar Sultân Mahmûd'a dediler ki: "Ey vefâlı adam! Sen kimsin ve hâl ve şânın nedir?" Sultân Mahmûd cevâben: "Ben de sizin gibi hırsızlardan biriyim!" dedi.

آن یکی گفت ای گروه مکر کیش   تا بگوید هر یکی فرهنگ خویش

2838. *O birisi dedi: "Ey hîle mezhebli tâife! Tâ ki her bir kimse ferhengini söylesin!"*

Sultân Mahmûd bu cevâbı verdikten sonra o hırsızlardan birisi dedi ki: "Ey işi gücü hîleden ibâret olan hırsız tâifesi! Herkes kendi ferhengini ve

san'atını ve mahâretini söylesin! Bakalım içimizde bizim san'atımıza yardım edebilecek kimse var mıdır, yok mudur? Bilelim!"

تا بگوید با حریفان در سمر   کو چه دارد در جبلّت از هنر

2839. *"Tâ ki kendi mahremlerine müsâmerede söyleye ki, hüner cinsinden cibilliyette ne tutar?"*

"Semer", gece masalları ve söylenen hikâyeler. Ya'nî, "Arkadaşlarımızdan her birisi hilkatinde ve tabîatinde hüner ve ma'rifet cinsinden neye mâlik ise, bu gece musâhabesi esnâsında onu söylesin!"

آن یکی گفت ای گروه فن فروش   هست خاصیت مرا اندر دو گوش

2840. [2820] *O biri dedi: "Ey fen satıcı olan gürûh! Benim hâssıyetim benim iki kulağımdadır."*

O hırsızlardan birisi cevâben dedi ki: "Ey fen ve hüner satıcı olan tâife! Benim hâssıyetim ve ma'rifetim iki kulağımdadır."

که بدانم سگ چه می گوید ببانگ   قوم گفتندش ز دیناری دو دانگ

2841. *"Zîrâ köpek sadâ ile ne söylüyor? Ben bilirim." Kavim ona: "Bir altından iki dângtir!" dediler.*

Ya'nî, "Köpek havladığı vakit ne söylediğini ben anlarım," dedi. Diğer hırsızlar ona, "Bu senin ma'rifetin o kadar büyük bir şey değildir. Bir altının iki dângi kıymetinde gāyet cüz'î bir şeydir," dediler.

آن دگر گفت ای گروه زر پرست   جمله خاصیت مرا چشم اندرست

2842. *O diğeri dedi: "Ey altına tapan gürûh! Benim bütün hâssıyetim gözümdedir."*

هر کرا بینم شب اندر قیروان   روز بشناسم من او را بی گمان

2843. *"Etrâf-ı âlemde gece her kimi görsem, ben onu şübhesiz gündüz tanırım."*

"Kayruvân", etrâf-ı mecmûa-i âlem (*Burhân*). Ya'nî, "Ben gece karanlığında etrâf-ı âlemde her kimi görsem, gündüz o adama rast geldiğim vakit, derhâl tanırım ve aslâ acabâ o mudur? demem."

گفت یك خاصیتم در بازوست   که زنم من نقبها با زور دست

2844. *Birisi dedi: "Benim hâssıyetim kolumdadır. Zîrâ ben elimin kuvveti ile delikler açarım."*

گفت يك خاصيتم در بينيست　　　كار من در خاكها بو بينيست

2845. *Birisi dedi: "Benim hâssıyetim burnumdadır. Benim işim topraklarda koku görücülüktür."*

سِرِّ اَلنَّاسُ مَعَادِنْ داد دست　　　كه رسول آنرا پى چه گفته است

2846. *"En-Nâs maâdin" sırrı elverdi ki, Resûl onu neden dolayı buyurmuştur?*

Bu beyt-i şerîfte الناس كمعادن الذهب والفضة خيارهم فى الجاهلية خيارهم فى الاسلام اذا فقهوا ya'nî "Nâs altın ve gümüş ma'denleri gibi ma'denlerdir. Onların câhiliyetteki hayırlıları fakîh oldukları vakit İslâm'ın da hayırlılarıdır" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Bu hadîs-i şerîfe nazaran insanların kıymeti ilm-i ilâhîdeki ma'lûmâtları nisbetindedir. Ve bu ma'nâ 2. cildin 2062 numaralı beytine müsâdif olan ياد الناس معادن هين بيار . معدنى باشد فزون از صد هزار [ya'nî "Âgâh ol! 'En-nâsü maâdin'i hâtıra getir! Bir ma'den yüz binden fazla olur"] beytinde geçti. Bu beyt-i şerîfte hırsızın lisânından insân-ı kâmilin lisânına intikāl buyurulur. Ya'nî, "Ben Resûl-i Ekrem hazretlerinin الناس كمعادن . . . [ya'nî "İnsanlar ma'denlerdir..."] ilh. hadîs-i şerîfinin neden dolayı beyân buyurulmuş olduğunu, bu hadîs-i şerîfin sırrını idrâk etmek sûretiyle anladım.

من ز خاك تن بدانم كاندران　　　چند نقدست و چه دارد او ز كان

2847. *"Ben cisim toprağından bilirim ki, onda ne kadar nakd vardır ve o ma'denden ne tutar?"*

"Ben topraktan mahlûk olan bir cisimde ne kadar nakd-i ilm ve irfân vardır ve ne cins ma'dene mâliktir? Onda medfûn olan ilim ve ma'rifet bakır mıdır, demir midir? Altın mı, yoksa gümüş müdür? Bilirim."

در يكى كان زر بى‌اندازه درج　　　وان دگر دخلش بود كمتر ز خرج

2848. *O bir ma'dende ölçüsüz altın dercdir ve o diğerinin îrâdı masraftan daha azdır.*

"Görürüm ki, birisinde ulûm-i ledünniyye altınları ölçüsüz ve hesâbsız münderic olmuştur ve o diğerinde de îrâdı masraftan daha azdır. Ya'nî vâridât-ı kalbiyyesi söylediği sözlerden daha azdır. O çok söylediği sözler, ezberlenmiş sözlerdir, vâridât-ı kalbiyyesi değildir.

همچو مجنون بو کنم من خاك را   خاك ليلى را بيابم بی‌خطا

2849. *"Ben Mecnûn gibi toprağı koklarım. Hatâsız, Leylâ'nın toprağını bulurum."*

Ya'nî, "Leylâ'nın âşığı olan Mecnûn, bir şahsın delâleti olmaksızın toprağı koklayarak Leylâ'nın mekânını bulduğu gibi, Leylâ-yı hakîkî olan Hakk'ın toprağı mesâbesinde olan cism-i beşeri hatâsız bir sûrette koklarım."

بو کنم دانم ز هر پيراهنی   گر بود يوسف و گر آهرمنی

2850. [2830] *"Gerek Yûsuf ve gerek Ehremen olsun, koklarım. Her bir gömlekten bilirim."*

"Âhermen", "Ehremen", mecûsîlerin "hâlık-ı şer" dedikleri rabb-i muhayyel olup, burada "şeytan" ma'nâsınadır. Ya'nî, "Ben koklarım. Hz. Yûsuf meşrebinde olan kimse ile, şeytan tabîatinde bulunan kimseyi, gömlekleri mesâbesinde olan cisimlerini koklamak ile bilirim."

همچو احمد که برد بوی از يمن   زان نصيبی يافت اين بينیٔ من

2851. *"Ahmed gibi ki, Yemen'den koku götürür. Benim bu burnum ondan bir nasîb buldu."*

Ya'nî, "Ahmed (a.s.v.) Efendimiz Yemen cihetinden Üveys-i Karanî hazretlerinin kokusunu aldığı gibi, benim cânımın burnu dahi, o Nebiyy-i zîşândan bir nasîb ve hisse aldığından, böyle uzaktaki insân-ı kâmilden gelen Hak kokusunu duyar. Bu ma'nâ hakkında 4. cildin 1822 numarasına müsâdif olan که محمد گفت بر دست صبا . از يمن مى‌آيدم بوی خدا [ya'nî "Öyle ki, Muhammed 'Sabânın eliyle bana Yemen'den Hudâ'nın kokusu geliyor!' buyurdu"] beyti ile onu müteâkıb olan beyitlerde îzâhı geçti; ve birinci mısrâ'da işâret buyurulan انى لأجد نفس الرحمن من قبل اليمن ya'nî "Muhakkak ben Yemen tarafından nefes-i Rahmân'ı bulurum" hadîs-i şerîfi dahi yine 4. cildin 1830 numaralı beyt-i şerîfinin baş tarafında mündericdir.

که کدامين خاك همسايهٔ زرست   يا کدامين خاك صفر و ابترست

2852. *"Ki, hangi komşunun toprağında altın vardır? Yâhud hangi toprak sıfır ve ebterdir?"*

"Ben cisim topraklarını kokladığım vakit, bilirim ki hangi komşunun ve musâhibin sûret-i cismâniyyesinde hakāyık ve maârif-i ilâhiyye altını vardır?

Yâhud hangi cisim toprağı bu hakāyık ve maâriften boştur ve sıfırdır ve ebterdir?"

گفت یك نك خاصیت در پنجه ام　　که کمندی افکنم طول علم

2853. *Birisi dedi: "İşte hâssıyet benim pençemdedir ki, dağ uzunluğu bir kemend atarım."*

"Alem", burada "dağ" demektir. Ya'nî, hırsızlardan diğer birisi dahi dedi ki: "İşte hâssıyet ve ma'rifet benim pençemdedir. Zîrâ ben elimdeki kemendi bir dağın zirvesine kadar fırlatabilir ve oraya rabt edebilirim."

همچو احمد که کمند انداخت جانش　　تا کمندش برد سوی آسمانش

2854. *"Ahmed gibi ki, onun cânı kemend attı. Nihâyet onun kemendi onu âsumân tarafına götürdü."*

"Ahmed (a.s.v.) hazretleri gibi ki, onun rûh-ı muazzamı aşk-ı ilâhî kemendini âlem-i ıtlâk semâsına attı. O attığı kemend zât-ı şerîflerini o semâ-i ıtlâk tarafına götürdü ve bilcümle âlem-i mukayyedât ve suverden geçirdi."

گفت حقش ای کمند انداز بیت　　آن ز من دان ما رَمَیْتَ إذْ رمیت

2855. *Hak ona dedi: "Ey beytin kemend atıcısı! Onu benden bil! "Attığın vakit sen atmadın!"*

"Beyt"ten murâd, âlem-i sûret ve cismâniyet evi olan dünyâdır. Ya'nî, "Ey dünyâ evinde yükseklere kemend atmak hünerini bilen habîbim! O kemend atmak mahâretini وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) ya'nî "Attığın vakit sen atmadın, velâkin Allâh Teâlâ attı" âyet-i kerîmesi mûcibince benden bil! Beyt-i şerîfteki âyet-i kerîme de şimdiye kadar birçok mahallerde geçti ki, âtîde numaralarıyla işâret olunur:

2. cilt 1299 numaralı beyit: ما رَمَیْتَ إذْ رَمَیْتَ گفت حق . کار حق بر کارها دارد سبق

[Ya'nî "Hak, 'Mâ rameyte iz rameyte' buyurdu; Hakk'ın işi, işlerin üzerine sebk tutar."]

1. cilt 3831 numaralı beyit: مَا رَمَیْتَ اذْ رَمَیْتَمْ در حراب . من چو تیغم و آن زننده آفتاب

[Ya'nî "Bu muhârebede "Mâ rameyte iz rameyt"im; ben kılıç gibiyim ve O vurucu güneştir."]

2. cilt 2521 numaralı: ما رَمَیْتَ إذْ رَمَیْتَ راست دان . هر چه کارد جان بود از جان جان

[Ya'nî "Mâ rameyte iz rameyte'yi doğru bil; cânın cânından getirdiği her şey cân olur"]

3. cilt 3644 numaralı: ما رَمَیْتَ إذْ رَمَیْتَ نسبت است . نفی و اثباتست وهر دو مثبت است

[Ya'nî, "'Mâ rameyte iz rameyte' nisbettendir, nefy ve isbât vardır ve her ikisi müsbettir."]

4. cilt 766 numaralı: ما رَمَیْتَ إذْ رَمَیْتَ خوانده . لیك جسمی در تجزی مانده

[Ya'nî "'Mâ rameyte iz rameyte'yi okumuşsun; fakat cisimsin, tecezzîde kalmışsın."]

4. cilt 1721 numaralı: ما رَمَیْتَ إذْ رَمَیْتَ از ابتلاست . بر نبی کم نه گنه کآن از خداست

[Ya'nî "'Mâ rameyte iz rameyte' ibtilâdandır; Nebî üzerine kabâhati az koy, o Hudâ'dandır."]

Mesnevî-i Şerîf'te mükerrer görünen bu ebyât mükerrer değildir. Bu âyet-i kerîmenin muhtelif nikāt-ı nazardan tefsîridir. İyi dikkat olunmak lâzımdır.

پس بپرسیدند زان شه کای سند   مر ترا خاصیت اندر چه بود

2856. *Sonra o şâhtan, "Ey mu'temed, senin hâssıyetin ne şeydedir?" diye sordular.*

Sonra hırsızlar o şâhtan, ya'nî Sultân Mahmûd'dan, "Ey i'timâd olunmuş kimse! Senin hâssıyetin ne şeydedir? Ve bizim işimize yarayacak ne hünerin vardır?" diye sordular.

گفت در ریشم بود خاصیتم   که رهانم مجرمان را از نِقَمْ

2857. *Dedi: "Benim hâssıyetm sakalımdadır. Zîrâ mücrimleri azâbdan kurtarırım."*

Sultân Mahmûd cevâben dedi: "Benim hâssıyetim dahi sakalımdadır. Zîrâ kabâhatliler zâbıta eline geçip cezâ edilecekleri vakit sakalımı oynatınca onları o cezâdan kurtarırım." "Nekam", "nıkmet"in cem'idir, şiddetler ve ukūbetler demektir. Nûn'un fethi ve kāf'ın kesriyle "nikam" ve "nikamât" dahi gelir (*Ahterî*).

مجرمان را چون بجلادان دهند   چون بجنبد ریش من ایشان رهند

2858. *"Vaktâki mücrimleri cellâdlara verirler, benim sakalım kımıldayınca onlardan kurtulurlar."*

چون بجنبانم برحمت ریش را   طی کنند آن قتل و آن تشویش را

2859. *"Vaktâki sakalı merhametle kımıldatırım, o katli ve o teşvîşi tayy ederim."*

"Tayy kerden", "dürüp bükmek" ma'nâsınadır. Ya'nî, "Mücrimler cellâd eline geçip öldürülecekleri vakit, ben merhametle sakalımı kımıldatırım. Cellâdlar o katli ve o karışıklığı dürüp bükerler, ya'nî icrâ-yı katlden vazgeçerler."

قوم گفتندش که قطب ما توی   که خلاص روز محنتها شوی

2860. [2840] *Kavim ona dediler ki: "Bizim kutbumuz sensin. Zîrâ mihnetler gününün halâsı olursun."*

Hırsızlar Sultân Mahmûd'dan bu hâssıyetini işitince ona dediler ki: "Sen bizim kutbumuz ve reîsimizsin. Zîrâ bizim mesleğimizin âkıbeti böyle bir tehlikeye ma'rûz kalmaktır. Sen ise mihnetlere ve belâlara uğradığımız gün, bizim kurtulmamıza sebeb olursun."

بعد ازان جمله بهم بیرون شدند   سوی قصر آن شه میمون شدند

2861. *Ondan sona hepsi berâber dışarıya çıktılar. O mes'ûd olan şâhın köşkü tarafına gittiler.*

چون سگی بانگی بزد از سوی راست   گفت می‌گوید که سلطان با شماست

2862. *Vaktâki sağ taraftan bir köpek bağırdı: "Sultân sizinle berâberdir, diyor" dedi.*

Ya'nî, hırsızlardan köpek havladığı vakit, ne söylediğini anlayan kimse, sağ taraftan bir köpeğin bağırdığını işittiği vakit bu köpek: "Sultân sizinle berâberdir, diyor, arkadaşlar," dedi. Bu beyt-i şerîfte وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) ya'nî "Nerede olsanız, o sizinle berâberdir" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ma'lûm olsun ki, birçok mahallerde dahi îzâh olunduğu üzere, Hak abdin hüviyetidir. Binâenaleyh onların bilcümle ahvâlini hıbret, ya'nî zevk-i ilmî ile zâhiren ve bâtınen görür ve bilir. Mü'minlerin bu âyet-i kerîmeye îmânı olduğu hâlde, Hakk'ı gāib farz edip, emrine muhâlif ve nehyine muvâfık işlerde bulunurlar. Bir ârif çıkıp onlara bu âyetin ma'nâsını söyleyip îkāz etse, kulak asmazlar. Yine kendi revişlerine devâm ederler. Hırsızlar da arkadaşlarından böyle bir söz işittikleri hâlde, kulak asmayıp yine kötü fiillerine devâm ettiler.

خاك بو كرد آن دگر از ربوهٔ　　　گفت اين هست از وثاق بيوهٔ

2863. *Bir yüksek yerden o diğeri toprağı kokladı. "Bu bir dul kadının evidir!" dedi.*

Ya'nî, hâssıyeti burnunda olan hırsızlardan birisi, bir yüksek yere çıkıp, toprağı kokladı. "Bu önlerine gelen ev bir dul kadının evidir. Buradan altın kokusu gelmiyor," dedi. "Rebve", yüksek yer ma'nâsınadır.

پس كمند انداخت استاد كمند　　　تا شدند آن سوى ديوار بلند

2864. *Sonra kemend üstâdı kemend attı. O yüksek duvar tarafına gittiler.*

Ya'nî, kemend atmak hünerini bilen üstâd, kemend atıp önlerine gelen dul kadının evini aştılar ve sarayın yüksek tarafına geldiler.

جاى ديگر خاك را چون بوى كرد　　　گفت خاك مخزن شاهيست فرد

2865. *Vaktâki diğer yerde toprağı kokladı, "Ferd olan şâhın hazînesinin toprağıdır" dedi.*

Koklamakta mahâreti olan hırsız, vaktâki o yüksek duvar civârında başka bir yerde toprağı kokladı, "Ve işte saltanatta ferd olan şâhın hazînesinin toprağı budur!" dedi.

نقب زن زد نقب و در مخزن رسيد　　　هر يكى از مخزن اسبابى كشيد

2866. *Delik delici delik deldi ve hazîneye erişti. Her birisi hazîneden bir esbâb çekti.*

"Esbâb", burada "eşyâ" ma'nâsınadır. Duvarları delmekte mâhir olan hırsız, sarayın duvarını deldi ve o delikten hazîneye kadar yol açtı. Hırsızlar içeriye girdiler ve her birisi oradaki eşyâdan bir şey yakaladı ve yağmaya başladı.

بس زر و زربفت و گوهرهاى زفت　　　قوم بردند و نهان كردند تفت

2867. *Kavim, çok altın ve sırmalı kumaş ve azîm gevherleri götürdüler ve acele sakladılar.*

Hırsız tâifesi, hazîneden birçok altın ve sırmalı kumaşları ve mühim cevherleri çalıp götürdüler ve acele sakladılar. "Zerbeft", sırmalı kumaş demektir. Ma'lûm olsun ki, bu beyitlerde "pâdişâhın hazînesi"nden murâd,

insân-ı kâmilin kalbi ve bâtınıdır. "Koklamak"tan murâd, insân-ı kâmilin yüksek sözlerinden tatmaktır. "Duvarı delmek"ten murâd, insân-ı kâmile intisâb ve mücâhede ve riyâzat tarîkıyla değil, belki onun sözlerinden ulûm ve maârif-i ilâhiyye cevherlerini çalmak sûretiyle şeyhlik ve mürşid[lik] dâiyesinde bulunan kimselerdir. Nitekim Hz. Pîr bu gibiler hakkında 1. cildin 2311 numaralı beytinde şöyle buyurmuş idi: حرف درویشان بدزدیده بسی تا گمان آید که خود هست او کسی [Ya'ni] "Dervîşlerin birçok sözlerini çalmıştır, tâ ki, onu muhakkak mühim bir kimse zannedeler."

Halbuki kâmillerin ulûm ve maârifi zevkî ve vicdânîdir. Onların elfâz kisvelerine bürüdükleri o ma'nâları bir kimse o merâtibe vâsıl olmadıkça, zevkan ve vicdânen anlamak mümkin değildir. Gerçi o ma'nâların ba'zıları zevk-i ilmî ile bir dereceye kadar idrâk olunabilir ise de, yine hakkıyla anlaşılamaz. Nitekim 5. cildin 4141 ve 4142 numaralı beytlerinde şöyle buyururlar:

کی شود کشف از تفکر این انا — این انا مکشوف شد بعد از فنا

می فتد این عقلها در افتقاد — در مغاکئ حلول و اتحاد

[Ya'nî "Bu ene ne vakit tefekkür cihetinden keşf olur? Bu ene fenâdan sonra mekşûf olur. Bu akıllar gāibi aramakta hulûl ve ittihâd çukuruna düşer."]

شه معین دید منزلگاهشان — حلیه و نام و پناه و راهشان

2868. *Şâh onların menzilgâhlarını, hilyelerini ve adlarını ve sığınacak yerlerini muayyen gördü.*

Sultân gece hırsızlar ile berâber bulunduğu için, onların bütün ahvâl-i husûsiyyelerini gözleriyle gördü. Nazarından hiçbir halleri gizli kalmadı.

خویش را دزدید از ایشان باز گشت — روز در دیوان بگفت آن سر گذشت

2869. *Onlardan kendisini uğruladı. Avdet etti. Gündüz dîvânda o sergüzeşti söyledi.*

Ya'nî, hırsızlar pâdişâhın hazînesini soyduktan sonra eşyâyı bir yere sakladılar ve kendileri de müctemian bir yere saklandılar. Sultân Mahmûd onların arasından kendisini çaldı, ya'nî gizlice sıvıştı ve sarayına avdet etti. Gündüz olunca dîvânda vüzerâsını ve vükelâsını topladı. Gece vâki' olan bu hâdisâtı

tafsîlâtı ile onlara anlattı. Pâdişâha karşı kendilerini mes'ûliyet mevki'inde gören vükelâ maiyyetlerindeki zâbıta me'mûrlarına şedîd emirler verdiler.

پس روان گشتند سرهنگان مست تا که دزدانرا گرفتند و ببست

2870. [2850] *Sonra kızgın çavuşlar revân oldular, tâ ki hırsızları tutalar ve bağlayalar.*

"Serhengân-ı mest", "kızgın ve azgın çavuşlar" demek olur. Ya'nî, âmirleri tarafından vazîfe-i muhâfazada kusûrları yüzlerine çarpılan zâbıta me'mûrları kızgın ve azgın bir hâlde hırsızları tutup bağlamak için yola çıktılar.

دست بسته سوی دیوان آمدند وز نهیب جانِ خود لرزان شدند

2871. *Eli bağlanmış olarak dîvân tarafına geldiler ve kendilerinin cânı korkusundan titreyici oldular.*

Ya'nî, âkıbet hırsızlar yakalanıp pâdişâhın vezîrleriyle berâber bulunduğu dîvân tarafına elleri bağlanmış olarak geldiler ve canlarının korkusundan titreyici bir hâlde idiler. "Nihîb", korku demektir.

چونکه استادند پیش تخت شاه یار شبشان بود آن شاه چو ماه

2872. *Vaktâki şâhın tahtı önünde durdular, o şâh onların ay gibi gece yâri idi.*

Vaktâki hırsızlar Sultân Mahmûd'un tahtı önünde elleri bağlı olarak durdular, ki o şâh ay nasıl ışığı ile gece yolcularına refâkat ederse, onlara öylece refâkat etmiş ve gece hırsızlığında onların arkadaşı olmuş idi.

آنکه شب بهر که چشم انداختی روز دیدی بی‌شکش بشناختی

2873. *O kimse ki, her kime gece göz ata idi, şeksiz olarak gündüz görürdü, tanırdı.*

Ya'nî, hırsızların arasında bir kimse var idi ki, "Ben gece etrâf-ı âlemde gece gördüğümü gündüz gördüğüm vakit derhâl tanırım," demiş idi.

شاه را بر تخت دید و گفت این بود با ما دوش شبگرد و قرین

2874. *Şâhı taht üzerinde gördü ve dedi: "Bu dün gece bizimle berâber gece gezici ve karîn idi."*

"Şeb-gerd", "gece gezici" demektir. Ya'nî, o gece gördüğünü gündüz şeksiz tanıyan hırsız, Sultân Mahmûd'u taht üzerinde görünce arkadaşlarına de-

di ki: "Yâhu! Bu zât dün gece bizimle berâber gece hırsızlığında gezici ve bize karîn ve refîk idi!"

آنكه چندان خاصيت در ريش اوست اين گرفت ما هم از تفتيش اوست

2875. *"O kimse ki, bu kadar hâssıyet onun sakalındadır, bizim tutulmamız dahi onun teftîşindendir."*

Ya'nî, "Bu taht üzerinde oturan bizim o dün geceki refîkimizdir ki, bize mücrimler cellâdların eline düştüğü vakit, "Benim sakalımın kımıldaması onları cellâdların elinden kurtarır," demiş idi ve sakalında bu kadar müessir hâssıyet olduğunu söylemiş idi. İşte bizim bugün tutulmamız dahi onun bizi teftîş ve ta'kîb etmesindendir." Ma'lûm olsun ki, "gece"den murâd, zulmet-i tabîat ve "gündüz"den murâd, zulümât-i tabîiyyenin zâil olduğu rûhâniyettir. "Gece gördüğünü gündüz tanıyan"dan murâd, fenâ ve bekā mertebelerini hâiz olan veliyy-i kâmildir. Zîrâ bu mertebede halkın vücûdu Hakk'a ve Hakk'ın vücûdu halka hicâb olmaz. Halkta Hakk'ı ve Hak'ta halkı görür. Avâmmın nazarında Hak gāibdir; ve kâmillerin nazarında Hak her yerde ve her zamanda hâzırdır. Binâenaleyh yukarıki ve aşağıki beyitler böyle bir kâmilin lisânından olur.

گفت وَ هُوَ مَعَكُم اين شاه بود فعل ما مى‌ديد و سرمان مى‌شنود

2876. *Dedi: "Ve hüve maaküm" bu şâh idi. Bizim fiilimizi görürdü ve sesimizi işitir idi."*

Ârif dedi: "Kur'ân-ı Kerîm'de وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) [ya'nî "Nerede olursanız, o sizinle berâberdir"] kelâmını söyleyen, bize bizim şahdamarımızdan daha yakın olup, bilcümle umûrumuzda bizimle berâber olan o şâh-ı hakîkî idi. Bizim fiilimizi görürdü ve bâtındaki fikrimizi bilirdi. Ve içimizden konuşmamızı işitir idi."

چشم من ره برد شب شه را شناخت جمله شب با روى ماهش عشق باخت

2877. *"Benim gözüm yol götürdü. Gece şâhı tanıdı. Bütün gece onun ay yüzü ile aşk oynadı."*

Ya'nî, "Benim gözüm yolunu buldu. Bu dünyâ zulmeti içinde o şâh-ı hakîkîyi tanıdı. Bu gece ya'nî bu karanlık olan hayât-ı dünyâ içinde onun ay gibi olan parlak yüzü ile aşk oynadı ve muâşaka etti." Beyt-i Hz. Attâr:

مردرا باید که باشد شه شناس تا شناسد شاهرا در هر لباس

"Kişiye şâhı tanıyıcı olmak gerektir, tâ ki şâhı her libâs içinde tanısın!"

امت خود را بخواهم من ازو کو نگرداند ز عارف هیچ رو

2878. *"Ben ondan kendi ümmetimi isterim. Zîrâ o, âriften hiç yüz çevirmez."*

"Ben bu karanlık hayât-ı dünyâ içinde de şâh-ı hakîkîyi görüyorum. Binâenaleyh ben ümmetimin ve bana tâbi' olanların necâtını isterim. Zîrâ o şâh kendini tanıyandan ve âriften aslâ yüz çevirmez ve onun şefâatini ve niyâzını kabûl eder." Bu beyt-i şerîfte insân-ı kâmilin Hak indinde kendi mensûblarına şefâatinin nâfiz ve makbûl olduğu tebşîr buyurulur. Beyt-i Abdullâh-ı Balyânî (k.s.):

تا حق بدو چشم سر نبینم هر دم از پای طلب می ننشینم هر دم

گویند خدا بچشم سر نتوان دید آن ایشانند ومن چنینم هر دم

"Ben Hakk'ı başın iki gözü her dem görmedikçe, taleb kasd u azminden her dem oturmam. Derler ki: Hudâ baş gözüyle görülmek mümkin değildir. Onlar onlardır. Ben ise her dem böyleyim."

چشم عارف دان امان هر دو کون که بدو یابید هر بهرام عون

2879. *Ârifin gözünü her iki âlemin emânı bil! Zîrâ her behrâm avni onun sebebiyle buldu.*

"Behrâm", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada mutlakan "pâdişâh ve hükümdâr" ma'nâsınadır. Ya'nî, ârif-billâh olan insân-ı kâmilin gözünü ve nazarını her iki âlemin ya'nî dünyânın ve âhiretin necâtı ve emânı bil! Zîrâ sûrî hükümdârlar bile tasarruf-ı sûrîlerindeki yardımı ve inâyet-i Hakk'ı ârifin nazarı sebebiyle buldu. Zîrâ ârif-billâh Muhammed (s.a.v.)in vârisidir.

زان محمد شافع هر داغ بود که ز جز حق چشم او ما زاغ بود

2880. [2861] *Ondan dolayı Muhammed her dağın şâfi'i oldu ki, onun gözü Hakk'ın gayrından "Mâ-zâğ" idi.*

"Dağ"dan murâd, günâh sâhibi olan kimsedir. Nitekim hadîs-i şerîfte شفاعتی لاهل الکبائر من امتی ya'nî "Benim şefâatim ümmetimden ehl-i kebâir içindir" buyurulur. İkinci mısrâ'da Ve'n-Necm sûresinde vâki' مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى (Necm,

53/17) ya'nî "Resûlümün basarı mâsivâya meyl etmedi ve emrimi tecâvüz etmedi" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'nî, Server-i enbiyâ Muhammed (a.s.v.) Efendimiz ondan dolayı her günâhkârın şefâat edicisi oldu ki, o hazretin gözü Hakk'ın gayrına meyl etmedi. Onun gözünün meyli ancak her ânda Hakk'a idi.

در شب دنيا كه محجوبست شيد   ناظر حق بود زو بودش اميد

2881. *Dünyâ gecesindeki güneş mahcûbdur. Nâzır-ı Hak idi ve onun ümîdi ondan idi.*

"Şîd", "güneş" ma'nâsına olan "hurşîd" kelimesinin muhaffefidir. Ya'nî, vücûd-i hakîkî-i Hak güneşi dünyâ gecesinde suver-i kesîfe perdeleri arkasında mestûrdur ve halkın nazarından mahcûbdur. Böyle iken Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz, o dünyâ gecesinde Hakk'a nâzır olup, suver-i kesîfe perdelerine karşı göz yummuş idi ve bilcümle umûrunda ümîdi Hak'tan idi.

از أَلَمْ نَشْرَحْ دو چشمش سرمه يافت   ديد آنچه جبرئيل آن بر نتافت

2882. *Onun iki gözü "Elem neşrah"tan sürme buldu. O şeyi gördü ki, Cebrâîl ona tâkat getirmedi.*

Ya'nî, o Resûl-i zîşânın iki gözü أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ (İnşirâh, 94/1) ya'nî "Biz senin sadrını şerh etmedik mi?" hitâbından sürme buldu ve sadr-ı mübâreği münşerih olup, bâtın gözü açıldı; ve o sürme sebebiyle o şeyi gördü ki, makâmı Sidretü'l-müntehâ olan Hz. Cibrîl onun gördüğü şeyi görmeye tâkat getiremedi. Nitekim mi'râcda Resûl-i Ekrem Efendimiz Sidre'ye vâsıl olduğu vakit, Hz. Cibrîl'e daha ileriye refâkat etmesini teklîf etti; ve Hz. Cibrîl dahi لو دنوت انملة لأحترقت ya'nî "Eğer bir parmak ileri geçersem yanarım" dedi.

مر يتيمى را كه سرمه حق كشد   گردد او در يتيمى با رشد

2883. *Muhakkak bir yetîme ki Hak sürmeyi çeker, o rüşdlü dürr-i yetîm olur.*

"Yetîm", babası vefât etmiş olan çocuğa derler. "Dürr-i yetîm", "büyük ve vücûdu nâdir inci" ma'nâsınadır. "Rüşd", doğru yol ve hidâyet. "Bâ-rüşd", "doğru yol ve hidâyet sâhibi" demektir. Bunlardan murâd, Resûl-i Ekrem Efendimiz'dir. Ya'nî, muhakkak bir yetîme ki, Hak Teâlâ böyle bir sürme çeker, o yetîm efrâd-ı beşer arasında rüşd ve hidâyet sâhibi olan bir dürr-i yetîm ve emsâlsiz bir inci tânesi olur ve efrâd-ı beşer arasında misli bulunmayan bir insan olur.

نور او بر درها غالب شود　　　　آنچنان مطلوب را طالب شود

2884. *Onun nûru inciler üzerine gālib olur. Öyle matlûbu tâlib olur.*

Hâtem-i Enbiyâ'nın nûru her biri inci mesâbesinde olan diğer peygamberlerin nûru üzerine gālib olur; ve kezâ kalb-i muhammedî üzere vâki' olan kutb-ı âlemin nûru zamânındaki bilcümle evliyânın nûru üzerine gālib olur. O evliyânın her birisi o kâmilin nazarına mazhar olmak için böyle matlûbu tâlib olur.

در نظر بودش مقامات العباد　　　　لاجرم نامش خدا شاهد نهاد

2885. *Kulların makāmları onun nazarında oldu. Şübhesiz, Hudâ onun nâmını "Şâhid" koydu.*

"Kulların makāmları"ndan murâd, her kulun ayn-ı sâbitesinin isti'dâd ve kābiliyyet-i zâtiyyesidir ki, hakîkat-i muhammediyye bunların cümlesini muhîttir. Binâenaleyh bunların cümlesi, Sultân-ı Enbiyâ Efendimiz'in nazarındadır. Bu ihâtalı olan görüşünden dolayı Hak Teâlâ hazretleri o sultânın ism-i şerîfini "Şâhid" koydu. Nitekim sûre-i Ahzâb'da يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا (Ahzâb, 33/45) ya'nî "Ey resûlüm! Biz seni şâhid ve müjdeci ve korkutucu olarak gönderdik" buyurulur. Bu âyet-i kerîme 1. cildin 3866 numarasına müsâdif olan گفت ارسلناك شاهد در نذر . زانكه بود از كون او حر بن حر [ya'nî "(Hak) Kur'ân'da "Erselnâke şâhiden" buyurdu; zîrâ o kevnden hür oğlu hür idi"] beytinde geçti. Ma'lûm olsun ki, Rabbü'l-erbâb olan Hak Teâlâ her biri bir rabb-i hâs olan esmâsı ahkâmından marzî ve mağzûb olanların temyîzini irâde buyurur. Bu temyîz ise zuhûr-ı ahkâmdan sonra olur; ve zuhûr-ı ahkâm ise, imtihândan sonra mümkindir. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri sûre-i Muhammed'de وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ (Muhammed, 47/31) ya'nî "Biz sizden mücâhid ve sâbir olanları bilmemiz için sizi imtihân ederiz" buyurur. İmdi mâdemki zuhûr-ı ahkâm bu âlem-i kesâfet olan dünyâda vâki' oluyor, şu hâlde kulların bâtınları olan a'yân-ı sâbitelerine ve bu a'yân-ı sâbitelerinin isti'dâd ve kābiliyyet-i zâtiyyelerine göre onlardan zâhir olan ef'âl ve ahkâma şehâdet için, peygamberlerin zuhûru zarûrîdir. Nitekim Hak Teâlâ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا (Nisâ, 4/41) [ya'nî "Biz, her ümmetten bir şâhit getirdiğimizde ve seni de onların üzerine şâhit getirdiğimizde nasıl olur?"] buyurur. İşte rûz-i cezâda فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ (En'âm, 6/49) ya'nî "Allah için hüccet-i bâliğa sâbittir" âyet-i kerîmesi mûcibince şühûd ile tevessuk eden hüccet-i bâliğanın ikāmesinden sonra mukbiller ile mücrimler

ve ehl-i kurb ile ehl-i bu'd ayrılarak فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى السَّعِيرِ (Şûrâ, 42/7) ya'nî "Bir fırka cennette ve bir fırka da cehennemdedir" sırrı zuhûra gelir ve marzî olanlar kendi sırât-ı müstakîmlerinin nihâyeti olan cennete ve mağzûb olanlar da kendi müstakîmlerinin nihâyeti olan cehenneme vâsıl olurlar.

آلت شاهد زبان و چشم تیز   که ز شب خیزش ندارد سر گریز

2886. *Şâhidin âleti keskin dil ve gözdür ki, onun şeb-hîzinden sır gürîz tutmaz.*

"Şeb-hîz", vasf-ı terkîbîdir. "Gece uyumayıp kalkan" demektir. "Şîn" zamîr-i gāibî Resûl-i Ekrem hazretlerine râci'dir. Ve "şeb-hîz"den murâd, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in zulmet-i dünyâ içinde uyanık olan kalb-i şerîfleridir. Nitekim hadîs-i şerîfte تنام عيني ولاينام قلبي ya'nî "Benim gözüm uyur ve kalbim uyumaz" buyurulur. Ya'nî, şâhidin âleti keskin dil ve keskin gözdür. Nitekim hadîs-i şerîfte اذا رايت مثل الشمس فاشهد والا فدع ya'nî "Güneş gibi gördüğün vakit şehâdet et ve yoksa o şehâdeti terk et!" buyurulmuştur. İmdi mâdemki Hak Teâlâ Resûl-i Ekrem hazretlerini "Şâhid" olarak gönderdi, o hazretin zulmet-i dünyâ içinde uyanık olan kalb-i şerîfinden hiçbir sır firâr tutmaz. Ya'nî gizli olan hiçbir şey kaçmaz. Kalb-i şerîfinin gözüyle her şeyi görür.

گر هزاران مدعی سر بر زند   گوش قاضی جانب شاهد کند

2887. *Eğer binlerce müddeî baş kaldırsa, kādı kulağını şâhid tarafına eder.*

Meselâ dünyâ mahkemelerinde bir mes'ele hakkında eğer binlerce müddeî zâhir olsa, kādı o mes'ele hakkında bir hüküm verebilmek için kulağını şâhid tarafına çevirir. Zîrâ şâhidin keskin gözü ve keskin dili kādının elinde hüccet-i bâliğadır.

قاضیانرا در حکومت این فنست   شاهد ایشانرا دو چشم روشنست

2888. *Kādılar için hükûmette bu fen vardır; şâhid, onlar için iki parlak gözdür.*

گفت شاهد زان بجای دیده است   کو بدیده بی‌غرض سر دیده است

2889. *Şâhidin sözü ondan dolayı göz yerindedir ki o, garazsız göz ile sır görmüştür.*

Şâhid-i âdilin sözü ondan dolayı kādının gözü yerinde olmuştur ki, o şâhid-i âdil hiçbir garaza ve maksada müstenid olmayarak gizli olan şeyi ve hakîkati görmüştür. Ma'lûm olsun ki, enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ ha-

zarâtı bu âlem-i keserâtta Hakk'ın "insânü'l-ayn"ı ya'nî "gözbebeği" mesâbesindedirler. Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri meşhûr olan hadîs-i kudsîde فبی یبصر ya'nî "Benim ile görür" buyurur. Binâenaleyh onların görüşü Hakk'ın görüşü olur; ve görmek husûsunda onlar bu âlem-i keserâtta Hakk'ın âleti olurlar. Bu bahsin hakāyık ve dekāyıkı çoktur ve uzundur. Burada ehl-i irfâna bu kadar işâret kâfidir.

مدعی دیده ست اما با غرض   پرده باشد دیدهٔ دلرا غرض

2890. [2871] *Müddeî görmüştür, amma garaz ile. Gönül gözüne garaz perde olur.*

Gerçi müddeînin gözü dahi da'vâ ettiği şeyi görmüştür. Fakat onun görüşü garaza ve maksada ve kendinin menfaatine müstenid olduğundan, hâkim onun görüşüne ve sözüne kulak asmaz. Zîrâ garaz ve maksad gönül gözüne perde olur ve hakîkati örter. Görülmez mi ki, mahkemeye giden müddeî ile müddeâ-aleyhin her ikisi de "Hak benimdir" diye da'vâ ederler. Bittabi' hak ikisinin elinde olamaz. Biri haklı ve diğeri haksız olmak lâzımdır. Fakat onların gözlerine kendi garazları perde olmuştur, hakkı göremezler. Garazsız olan şâhid-i âdiller, o mes'elede bildiklerini ve gördüklerini hâkime söyledikleri vakit, kezâlik garazsız olan hâkim-i âdil, hak hangisinin elinde olduğunu anlayıp, birisinin lehine hükm eder.

حق همی‌خواهد که تو زاهد شوی   تا غرض بگذاری و شاهد شوی

2891. *Hak ister ki, sen zâhid olasın, tâ ki garazı bırakasın ve şâhid olasın!*

"Zühd", dünyâdan yüz çevirmek demektir. Burada huzûzât-ı dünyeviyye ve uhreviyyeden yüz çevirip Hakk'a teveccüh etmek murâd buyurulur. Zîrâ hadîs-i şerîfte الدنیا حرام علی اهل الآخرة والآخرة حرام علی اهل الدنیا وهما حرامان علی اهل الله ya'nî "Dünyâ ehl-i âhirete harâmdır; ve âhiret ehl-i dünyâya harâmdır; ve her ikisi de Allah ehline harâmdır" buyurulur. Ve "garaz"dan murâd, murâdât-ı nefsâniyyedir. Zîrâ dünyâ ehlinin nefsânî olan garazları, huzûzât-ı dünyeviyyeyi elde etmek ve âhiret ehlinin nefsânî garazları dahi huzûzât-ı uhreviyyeye nâil olmaktır. Bunların esâsı insanın kendi nefsinin varlığına olan muhabbetidir. Bu sebebden ehlullâh وجودك ذنب لا تقایس علیه ذنب آخر ya'nî "Vücûdun bir günâhtır ki, ona başka bir günâh kıyâs olunmaz" buyururlar. Vaktâki sâlik kendi vücûdundan geçer, artık hiçbir garaz-ı nefsânîsi kalmaz. O vakit her şeyin hakîkatini olduğu gibi, garazsız bir hâlde müşâhede eder; ve vâris-i nebevî olup, âdil şâhidler sırasına geçer.

کین غرضها پردهٔ دیده بود　　　　بر نظر چون پرده پیچیده بود

2892. *Zîrâ bu garazlar gözün perdesi olur, nazar üzerine perde gibi sarılmış olur.*

پس نبیند جمله را با طمّ و رمّ　　　　حُبُّكَ الْاَشْيَاءَ يُعْمِي وَ يُصِمّ

2893. *Binâenaleyh cümleyi tımm u rimm ile görmez. Senin eşyâya muhabbetin kör ve sağır eder.*

"Tımm u rimm", "mâl-i kesîr" ma'nâsında kullanılan bir terkîbdir. Burada eşyâda nûr-ı Hakk'ın zuhûrundan kinâyedir. Ya'nî, garazları âkıbet gözüne perde olan kimseler, cümle eşyâda nûr-ı Hakk'ın zuhûrunu görmez. Ancak garazına muvâfık olan bir nazar ile eşyâyı görür. Zîrâ hadîs-i şerîfte حبك الاشياء يعمى ويصم ya'nî "Senin eşyâya muhabbetin kalbinin gözünü kör ve sağır eder" buyurulmuştur.

در دلش خورشید چون نوری نشاند　　　　پیششْ اختر را مقادیری نماند

2894. *Vaktâki güneş onun kalbinde bir nûr dikti, onun önünde yıldızların makādîri kalmadı.*

Vaktâki hakîkî güneş olan Hak Teâlâ hazretleri öyle bir kimsenin kalbinde bir nûr dikti veyâhud oturttu, artık onun önünde her biri esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye mazharı olan eşyâ yıldızlarının mikdârları kalmadı. Çünkü o göz hepsini o nûr-ı muhît-i ilâhî içinde mahv ve müstehlek gördü.

پس بدید او بی‌حجاب اسرار را　　　　سر روح مؤمن و کفار را

2895. *Binâenaleyh o kimse hicâbsız esrârı, mü'min ve küffâr rûhunun sırrını gördü.*

Binâenaleyh o kimse, bu mezâhirin hicâbı olmaksızın, Hakk'ın esrârı olan hakāyık-ı eşyâyı ve mü'min ile kâfirlerin rûhunun sırrını o nûr-ı muhît içinde gördü.

در زمین حق را و در چرخ سَمِی　　　　نیست پنهانتر ز روح آدمی

2896. *Hakk'ın yeryüzünde ve yüksek felekte âdemînin rûhundan daha gizlisi yoktur.*

Hak'ın yeryüzünde ve âlî olan felekte insanın rûhundan daha gizli olan bir şeyi yoktur. Rûh-ı insânî ehl-i dünyânın ve ehl-i semânın idrâkinden gizlidir.

باز کرد از رطب و یابس حق نورد روح را مِنْ أَمْرِ رَبِّی مهر کرد

2897. *Hak ratb ve yâbisten düğümü açtı. Rûha "Min emri Rabbî"yi mühürledi.*

"Neverd", büküm demektir. Ya'nî, Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ (En'âm, 6/59) ya'nî "Yaş ve kuru yoktur, ancak Kitâb'da apaçıktır" âyet-i kerîmesinde kuru ve yaş olan dürülmüş ve bükülmüş esrârı açtığı hâlde, rûh hakkında قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّى (İsrâ, 17/85) ya'nî "Ey habîbim! Rûh rabbimin emridir, de!" buyurdu. Ma'lûm olsun ki, *Kāmûs*'un beyânına göre "emr", "buyruk ve buyruldu" ma'nâsına gelirse, cem'i "evâmir" ve eğer "hâl ve şe'n ve hâdise" ma'nâsına gelirse, cem'i "umûr" gelir. Binâenaleyh "Min emri Rabbî" ibâresinin bu iki ma'nâya da şümûlü vardır. Emir, "buyruk" ma'nâsına geldiğine göre rûh, Hakk'ın "Kün=Ol!" emrinden cevher-i mücerred-i nûrânî olarak zâhir olmuştur; ve cevher-i mücerred-i nûrânînin his gözüyle görülmesi ve elfâz ile ta'rîfi mümkin değildir. "Emr", "şe'n" ma'nâsına geldiğine göre rûh, Zât-ı Hakk'ın sıfât-ı Hayât'ının mazharı olan bir külldür; ve "şe'n" ta'rîfe sığmaz. Ancak bir cisimdeki eseriyle meşhûd olur. Arabça'da rûhun cem'i "ervâh" olduğu hâlde, Kur'ân-ı Kerîm'de cem' kelimesiyle mezkûr değildir. Hep müfred olarak zikri, rûhun bir vahdâniyyet-i külliyyeden ibâret olmasındandır. Onun taaddüdüne sebeb, efrâd-ı beşerin cisimlerinin müteaddid olmasıdır. Nitekim 4. cildin 411 numaralı beytinde مؤمنان معدود لیك ایمان یکی . جسمشان معدود لیکن جان یکی [ya'nî "Mü'minler ma'dûddur, fakat îmân birdir; onların cisimleri ma'dûd, fakat cân birdir"] ve 2. cildin 184 numaralı beytinde dahi مفترق شد آفتاب جانها . در درون روزن ابدانها [ya'nî "Canların güneşi bedenlerin penceresinde müfterık oldu"] buyurulmuş idi. Ancak bu rûhun merâtibde zuhûru muhteliftir. İnsanın zâhiri olan cismindeki tecellîsi rûh-ı hayvânîdir. Bu rûh cisimlerin tekevvünü ile hâsıl olur. Efrâd-ı beşer bu rûhta hayvanlar ile müşterektir; ve efrâd-ı beşerin her birinde başka başka tecellîsi vardır ve taaddüd eder. Fakat insanın bâtını olan nefs-i nâtıkasında birdir, aslâ taaddüd etmez. Nitekim 2. cildin 186 numaralı beytinde تفرقه در روح حیوانی بود . نفس واحد روح انسانی بود [ya'nî "Tefrika ve ayrılık, rûh-ı hayvânîde olur, rûh-ı insânî ise nefs-i vâhid olur"] buyurulmuş idi. İmdi rûh Rabbin bir şe'ni olduğuna göre, Kur'ân-ı Kerîm'deki ta'rîf pek vâzıh ve açıktır; ve bu hiss-i âlemde rûhun bundan başka türlü ta'rîfine de imkân yoktur. Meselâ "akıl" dediğimiz ma'nâ dahi bir şe'ndir. Bu ma'nâ ancak cism-i beşere taalluk eder ve ondan zuhûr eden eserler ile zâhir olur. Efrâd-ı

beşerin bu kadar ihtirââtı ve intizâm dâiresinde cem'iyetler teşkîl edip yaşayışları hep aklın âsârı ve îcâbındandır. Binâenaleyh akıl pek zâhir bir şey iken onu his gözüne göstermek mümkin değildir. Zîrâ akıl kendi âsârı arkasında gizlenmiştir. Binâenaleyh zuhûru kendinin zuhûruna perde olmuştur. İşte rûh-ı insânî dahi böyledir. Bütün âsârıyla zâhir ve bâhir ve her ferdin bizzât kendi hâli ve şe'ni iken, Hak Teâlâ zâhir-bîn olan kimselere karşı onu böyle iki ma'nâya gelen "emr" kelimesiyle mühürlemiş ve ma'lûm ve zâhir iken onu meçhûl olarak göstermiştir. Maahâzâ rûh, hiçbir vakitte bâtın-bîn olan enbiyâ ve evliyâ hazarâtına aslâ meçhûl değildir.

پس چو دید آن روح را چشم عزیز　　　پس برو پنهان نماند هیچ چیز

2898. *İmdi vaktâki o rûhu azîz olan göz gördü, artık onun üzerine hiçbir şey gizli kalmaz.*

"Çeşm-i azîz", hem terkîb-i tavsîfî ve hem de terkîb-i izâfî olmak ihtimâli vardır. Tercüme terkîb-i tavsîfî olduğuna göre yapıldı. Eğer terkîb-i izâfî olursa, tercüme "İmdi vaktâki azîz olan kimsenin gözü o rûhu gördü" sûretinde olur. Her iki vecihte de ma'nâ müttehiddir. Zîrâ azîz olan göz, azîz olan Hakk'ın velîsinde bulunur ve Hakk'ın velîsi de o rûhu görür; ve yukarıda îzâh olunduğu üzere rûh, bir vahdet-i külliyyeyi hâiz olup, bilcümle eşyâda onların mertebelerine göre zâhir olduğundan, rûhu gören bu azîzin nazarında artık hiçbir şey gizli kalmaz. Zîrâ rûhun îcâbı her bir mertebede her bir şeyin hakîkatine göre zâhir olmaktır.

شاهد مطلق بود در هر نزاع　　　بشکند گفتش خمار هر صداع

2899. *Her nizâ'da şâhid-i mutlak olur. Her baş ağrısının sersemliğini onun sözü kırar.*

"Şâhid", hâzır olup, bir şeyi tamâmiyle gör[en]. "Humâr", lügatte "sarhoşluğun bakıyyesi"ne derler. Burada sersemlikten kinâyedir. Ya'nî, insân-ı kâmile hakāyık-ı eşyâ, ya'nî a'yân-ı sâbite âlemi keşf olunmuş ve rûhun her bir mertebede her bir şeyin hakîkatine göre zuhûru dahi meşhûd olmuştur. Binâenaleyh âlem-i keserâtta tekābül ve tezâdd-i esmâ hasebiyle vâki' olan her bir nizâ'da bu insân-ı kâmil şâhid-i mutlak olur; ve bu görüşüne göre söylediği sözler birtakım ulûm-i akliyye kıyl u kālinden hâsıl olan baş ağrısının sersemliğini kırar ve izâle eder.

نام حق عدلست و شاهد آن اوست   شاهد عدلست زين رو چشم دوست

2900. [2881] *Hakk'ın nâmı Adl'dir ve Şâhid onun lâyığıdır. Bu yüzden dostun gözü şâhid-i adldir.*

"Adl", "her şeyi yerli yerince yapmak"tır ve zulüm ma'nâsının zıddıdır. Ya'nî, "Adl", esmâ-i hüsnâdan birisidir. "Şâhid" dahi, o ism-i şerîfe izâfe olunmaya lâyıktır. İnsân-ı kâmil ise bilcümle esmâyı câmî' olan "Allah" ism-i şerîfinin mazharıdır. Şu hâlde bu câmiiyet-i esmâ cihetinden Hakk'ın Habîb'i ve dostu olan Resûl-i Ekrem hazretlerinin ve onların vârisleri olan insân-ı kâmillerin kalb-i şerîflerinin iki gözü, sûret ve keserât âlemi olan dünyâda ve âhirette şâhid-i adldir.

منظر حق دل بود در دو سرا   كه نظر در شاهد آيد شاه را

2901. *Hakk'ın manzarı iki sarayda da gönül olur. Zîrâ şâhın nazarı şâhide gelir.*

"Manzar", "nazar mahalli" demektir. Ya'nî, Hakk'ın nazar mahalli dünyâda da, âhirette de insân-ı kâmilin kalb-i şerîfi olur. Nitekim hadîs-i kudsîde لا يسعنى ارضى ولاسمائى ولكن يسعنى قلب عبد المؤمن التقى النقى ya'nî "Ben yerime ve göğüme sığmadım. Velâkin takî ve nakî olan mü'min kulumun kalbine sığdım" buyurulur.

عشق حق و سر شاهد بازيش   بود مايۀ جمله پرده سازيش

2902. *Hakk'ın aşkı ve onun şâhidbâzlığının sırrı, hep onun perde düzücülüğünün mayası olur.*

Buradaki "şâhid", Fârisî'de "mahbûb ve ma'şûka" ma'nâsına gelen şâhiddir. "Perde düzücülük"ten murâd, vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın vücûd-i izâfî âlemini kendi zâtına perde ve hicâb yapıcılığıdır. Ma'lûm olsun ki, Hakk'ın zuhûra muhabbeti vardır. Nitekim hadîs-i kudsîde كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف ya'nî "Ben bir gizli hazîne idim; bilinmeye muhabbet ettim, halkı bilinmem için yarattım" buyurulur. Ve âyet-i kerîmede dahi وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) ya'nî "Ben cinni ve insi ancak ibâdet etsinler diye yarattım buyurulur. Sultânü'l-müfessirîn İbn Abbâs hazretleri "li-ya'büdûn" [:"kulluk etsinler için"] kelimesini "li-ya'rifûn" ["bilsinler için"] ile tefsîr buyurmuşlardır ki, bu hadîs-i kudsî ile âyet-i kerîmenin ma'nâsında tamâmiyle mutâbakat vardır. Zîrâ "bilinmeyen" Hâlık'a "ibâdet ve kulluk" da-

hi yapılmaz. Binâenaleyh hilkat-i eşyâ ve mezâhir Hakk'ın esmâ ve sıfâtının âsârıyla zuhûra olan muhabbetinden ve aşkından dolayı vâki' olmuştur; ve bu eşyâ ise, onun zât-ı latîfinin perdesidir ve Hak cem'iyyet-i esmâiyye ve sıfâtiyyesiyle, kendisini ancak insân-ı kâmilin mazharında müşâhede buyurur; ve insân-ı kâmilin kemâl-i zuhûru hasebiyle o insân-ı kâmil Hakk'ın mahbûbu olur. Binâenaleyh Hakk'ın cemâl-i mutlakına perde ve hicâb olan bu âlem-i kesâfeti yapıcılığının mayası ve aslı, Hakk'ın esmâ ve sıfâtı ile zuhûra olan aşkı ve bu âlem-i kessâfette endâm aynası mesâbesindeki insân-ı kâmil ile olan muâmelesinin sırrı olur.

پس ازان لولاك گفت اندر لقا　　　　در شب معراج شاهدباز ما

2903. *Binâenaleyh ondan dolayı bizim şâhid-bâzımız likāda mi'râc gecesinde "Levlâk" dedi.*

Böyle olunca işte yukarıda îzâh olunan sebebden dolayı, bizim şâhid-bâzımız, ya'nî mahbûb sevicimiz olan Hak Teâlâ hazretleri mi'râc gecesinde mülâkāt vaktinde kendi Habîb-i Ekrem'i olan (s.a.v.) Efendimiz'e لولاك لما خلقت الافلاك ya'nî "Ey habîbim! Sen olmasa idin eflâki yaratmaz idim!" buyurdu.

این قضا بر نیك و بد حاكم بود　　　　بر قضا شاهد نه حاكم می‌شود

2904. *Bu kazâ iyi ve kötü üzerine hâkim olur. Kazâ üzerine şâhid hâkim olmuyor mu?*

"Kazâ"dan murâd, Hakk'ın eşyâ hakkındaki hükm-i küllî-i icmâlîsidir. Bu bâbdaki îzâhât 1. cildin 625 ve 1697 numaralı beyitlerinde geçti. "Şâhid"den murâd, Resûl-i Ekrem Efendimiz'dir. "Şâhidin kazâ-yı ilâhî üzerine hâkim olması" budur ki: Hakîkat-i muhammediyye bilcümle eşyâyı muhîttir; ve Hakk'ın bir şey üzerine kazâsı ve onu takdîr etmesi, ancak o şeyin Hak'tan lisân-ı isti'dâd ile vâki' olan talebi üzerinedir; ve bu hüküm ve kazâ-yı ilâhî, iyi ve kötü üzerine hâkim olmuştur. Resûl-i Ekrem hazretleri ise kendi hakîkatinin ihâtası altında bulunan eşyânın isti'dâdât ve kābiliyyâtına şâhiddir. Binâenaleyh şâhid kazâ-yı ilâhî üzerine hâkim olur. Zîrâ hiçbir kimse üzerine Hakk'ın cebri yoktur ve istemediğini vermez. Hakk'ın verdiği şeyler abde nazaran iyi olsun, kötü olsun, hep abdin lisân-ı isti'dâdıyla Hak'tan taleb ettiği ve kendisine verilmesine hüküm eylediği şeylerdir. Bu bahsin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Üzeyrî'dedir. Nitekim bu ma'nâyı âtîdeki beyt-i şerîfin ma'nâsı daha ziyâde tavzîh buyurur. Bu ma'nâ hükû-

met-i zâhirede de böyledir. Meselâ hâkim bir hırsıza "Sen filândan filân şeyi çalmışsın, öyle mi?" diye sorduğu vakit, "Evet çaldım" derse, onun bu ikrârı "Evet, ben hırsızım. Benim üzerime hırsızlara mahsûs olan cezâ ile hükm et!" diye hırsız ma'nâda hâkim üzerine hükm eder; ve bu husûsta hâkim evvelen mahkûmün-aleyh olur. Sonra hırsızın bu isti'dâdına göre hâkim hırsız üzerine hükm eder; ve bu def'a da hırsız mahkûmün-aleyh olur. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 26. faslında bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar:

"Birtakım hayvancıklar vardır ki, yer altında yaşarlar ve zulmet içinde bulunurlar. Onların gözleri ve kulakları lezzet duyduğu o makāmda göze ve kulağa muhtâç değildir. Mâdemki lüzûmu yoktur, Hak Teâlâ ona niçin göz versin? Yoksa Hakk'ın indinde gözün ve kulağın kıtlığı mı vardır? Yâhud buhl mü ediyor? Ancak lüzûmu olan bir şeyi ihsân eder. Bir şeyi lüzûmu olmaksızın verse, o kimseye bir yük olur. Hakk'ın hikmeti ve lutfu ve keremi yükü def' ettiği hâlde, bir kimse üzerine nasıl yük vaz' eyler? Meselâ dülger keser ve testere vesâire gibi âletlerini bir terziye verip, "Al bununla iş gör!" dese, ona yük olur. Binâenaleyh Hak Teâlâ bir şeyi ihtiyâca göre verir... ilh."

شد اسيران قضا مير قضا   شاد باش اى چشم تيز مرتضى

2905. *Kazânın esîrleri kazânın beyi oldu. Şâd ol, ey makbûl olan keskin göz!*

"Esîrân-ı kazâ"dan murâd, eşyâdır. "Kazânın beyi"nden murâd, yine eşyâdır. Ya'nî, kazâ-yı ilâhînin esîrleri olan kulların yine kendileri, bu kazânın beyi ve hâkimi oldu. Nitekim Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî (k.s.) efendimiz Fass-ı Üzeyrî'de فما حكم القضاء على الاشياء الا بها ya'nî "Kazâ-yı ilâhî eşyâ üzerine ancak eşyâ ile hükm etti"; ve yine o fassın diğer bir cümlesinde de فكل حاكم محكوم عليه بما حكم به وفيه كان الحاكم من كان ya'nî "Hâkim, kim olursa olsun her hâkim, hükm eylediği şeyle ve hükm eylediği şeyde mahkûmün-aleyhtir" buyururlar. Ya'nî, hâkim olan Allâh Teâlâ hazretlerinin bir şey üzerine kazâsı ve onu takdîr eylemesi, ancak o şeyin muktezâ-yı kābiliyyetine göredir. Binâenaleyh hâkim hükmünde mahkûmün-aleyh olan şeyin taleb-i isti'dâdına tâbi'dir. Ve mahkûmün-aleyhin kābiliyet ve isti'dâdı hâkime der ki: Benim kābiliyet ve isti'dâdımın muktezâsı budur. Hakkımda bu kazâya göre hükm isterim. Hâkim dahi ona göre hükm eder. Binâenaleyh kazâ-yı ilâhînin esîrleri olan efrâd-ı beşer bu kazânın beyi ve hâkimi olmuş olur. Ey bu hakîkati böyle gördüğünden dolayı makbûl olan keskin göz! Şâd ol ve sevin! Sana gelen hükm yine sendendir.

عارف از معروف بس درخواست کرد　　کای رقیب ما تو اندر گرم و سرد

2906. *Ârif ma'rûftan çok niyâz etti. Dedi ki: "Ey germ ü serdde sen bizim Rakîb'imizsin!"*

"Ârif"ten murâd insân-ı kâmil, "ma'rûf"tan murâd Hak Teâlâ hazretleri. "Rakîb", "nâzır" ma'nâsınadır. "Germ ü serd," sıcak ve soğuk demek ise de, burada "iyi ve kötü ahvâlden" kinâyedir. İkinci mısrâ'da sûre-i Nisâ'da vâki' إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا (Nisâ, 4/1) ya'nî "Muhakkak Allâh Teâlâ sizin üzerinize bir Rakîb ve nâzırdır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'nî, ârif, bilcümle merâtib-i vücûdda ma'rûf olan Hak Teâlâ hazretlerine niyâz edip dedi ki: "Ey ma'rûf! İyi ve kötü ahvâlimiz içinde sen bizim Rakîb'imizsin!"

ای مشیر ما تو اندر خیر و شر　　از اشارتهات دلمان بی‌خبر

2907. *"Ey hayr u şerde sen bizim müşîrimizsin! Senin işâretlerinden bizim kalbimiz bî-haberdir."*

"Müşîr", "işâret edici" demektir. Ya'nî, "Ey hayır ve şerde sen bizim işâret edicimizsin. Halbuki senin işâretlerinden bizim kalbimiz bî-haberdir." Meselâ kuldan bir günâh ve fenâlık sâdır olur. Halbuki abd o fiilin fenâlığının farkında olmaz. Hak Teâlâ ona bunun fenâlığına ve tövbe ve istiğfâr etmesine işâret olmak üzere kalbine bir kabz ve sıkıntı verir. Veyâhud kuldan rızâyı ilâhîye muvâfık bir şey sâdır olur. O bunun farkında olmaz. Hak Teâlâ rızâsına ve hamd ve şükr etmesine işâret olmak üzere bir inbisât ve ferahlık verir. Nitekim Hz. Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 16. faslında şöyle buyururlar:

"Sana ârız olan bu kabzlar ve kederler ve nâhoşluklar yaptığın âzâr ve ma'siyetin te'sîri olduğunu bilmen için, böyle cezâ olarak erişir. Gerçi ne yapmış olduğun tafsîlâtıyla hâtırında değildir; velâkin cezâdan ef'âl-i zemîme-i kesîre yapmış olduğunu bil! O yaptığın kötü müdür veyâ cehilden ve gafletten midir veyâhud bir dinsize refâkat ettiğin vakit, sana günâhları teshîl etmiştir de, onun günâh olduğunu mu bilmedin? Bunları bilmezsen, cezâya nazar et ki, ne kadar bastın ve ne kadar kabzın vardır? Sûret-i kat'iyyede kabz ma'siyetin, bast tâatin cezâsıdır."

ای يَرَانَا لَا نَرَاهُ روز و شب　　چشم بند ما شده دید سبب

2908. *Ey gece ve gündüz bizi görür ve biz O'nu görmeyiz! Bizim gözümüzün bağı sebebi görmek olmuştur.*

Ey Zât-ı Ecell ü A'lâ ki, gece ve gündüz bizi ve ef'âlimizi görür ve biz O'nu görmeyiz! Görmeyişimizin sebebi budur ki: Bizim kalb ve akıl gözümüzün bağı, zulmânî ve nûrânî olan sebebleri görmek olmuştur. Halbuki bilcümle merâtib-i vücûdda zâhir olan ancak Hak'tır. Nitekim âyet-i kerîmede وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) ya'nî "O nerede olsanız sizinle berâberdir" buyurulur. Bu âyet-i kerîmenin tefsîri 1. cildde 1534 numaralı beyitten i'tibâren geçti.

چشم من از چشمها بگزیده شد   تا که در شب آفتابم دیده شد

2909. *Benim gözüm gözlerden güzîde oldu, tâ ki gece güneş bana görülmüş oldu.*

Benim gözlerim birçok gözlerden güzîde ve seçilmiş bir göz oldu. Hattâ bu zulmet-i tabîiyye gecesi olan dünyâda vücûd-ı hakîkî-i Hak güneşi bana görülmüş ve zâhir oldu.

لطف معروف تو بود آن ای بهی   پس كَمَالُ الْبِرِّ فِى اِتْمَامِه

2910. [2891] *O senin lutf-ı ma'rûfun olur, ey behî! Binâenaleyh ihsânın kemâli onun tamâmındadır.*

"Behî", "güzel" ma'nâsınadır. Ya'nî, o tabîat zulmeti içinde senin vücûd-ı hakîkînin güneşini gören seçilmiş göz, senin Habîb-i Ekrem'ine ihsân buyurduğun ma'rûf ve meşhûd olan bir lutuf idi ve o göz bizlere de mîrâs kaldı. Nitekim hadîs-i şerîfte ان الله اعطا موسى الكلام واعطانى الرؤية وفضلنى بالمقام المحمود والحوض المورود ya'nî "Muhakkak Allâh Teâlâ Mûsâ'ya kelâmı verdi ve bana rü'yeti verdi; ve beni makām-ı mahmûd ve havz-ı mevrûd ile tafdîl eyledi" buyurulmuştur. Ve bu ma'nâ 2. cildin 355 ve 356 numaralarına müsâdif olan beyitlerde şöyle buyurulmuş idi:

چونكه موسى رونق دور تو ديد   كاندرو صبح تجلى مى‌دميد

گفت يا رب آن چه دور رحمت است   آن گذشت از رحمت آنجا رؤيتست

[Ya'nî "Çünkü Mûsâ senin devrinin revnakını gördü ki, onda tecellî sabâhı zâhir oldu. Dedi ki: 'Yâ Rab! O ne devr-i rahmettir.' O rahmetten de geçti; orada rü'yet vardı"]

يَا رَبْ اَتْمِمْ نُورَنَا فِى السَّاهِرَه   وَاَنْجِنَا مِنْ مُفْضِحَاتِ قَاهِرَه

2911. *Yâ Rab! Bizim nûrumuzu sâhirede itmâm et! Ve bizi kāhire olan mufzıhâttan kurtar.*

"Sâhire", "mahşer arsası"na derler. "Uyanıklık" ma'nâsına olan "seher"den müştaktır. Arsa-i mahşerde herkese bâtınlar zâhir olup gaflet uykusundan uyanacaklarından "sâhire" denilmiştir. Ya'nî, yâ Rab! Sen bize bu dünyâ gecesinde gözümüze bir nûr verdin. Biz hakāyık-ı eşyâyı ve bâtınları gördük. Bu nûru mahşer arsasında da itmâm buyur ve bizi kahr edici rezâletlerden ve rüsvâylıklardan kurtar! Zîrâ orada herkesin iyi ve kötü olan bâtınları zâhir olur ve kötüler rezîl olurlar.

یار شب را روز مهجوری مده   جان قربت دیده را دوری مده

2912. *Gece yârine gündüz mehcûrluk verme! Yakınlık görmüş olan câna uzaklık verme.*

Yâ Rab! Dünyâ gecesinde biz Sen'in yârin idik. Âhiret gündüzünde de bize mehcûrluk ve ayrılık verme! Dünyâda yakınlık görmüş olan câna, âhirette uzaklık verme!

بُعْدِ تو مرگیست با درد و نَکَال   خاصه بُعْدی که بود بَعْدَ الْوِصَال

2913. *Senin uzaklığın dertli ve azâblı bir ölümdür. Husûsiyle bir uzaklık ki, visâlden sonra olur.*

Sen'in uzaklığın, ya'nî kulun zulmânî ve nûrânî hicâblar altında kalması dertli ve azâblı bir ölümdür. Husûsiyle o hicâblar yırtılıp sana vâsıl olduktan sonra kulun tekrâr o hicâblar altına düşmesi pek azâblı bir ölümdür.

آنکه دیدستت مکن نادیده اش   آب زن بر سبزهٔ بالیده اش

2914. *O kimse ki Sen'i görmüştür, onu görmemiş etme! Onun büyümüş olan yeşilliğine su ver!*

Yâ Rab! O kimse ki, bu dünyâ gecesinin karanlığı içinde Sen'i görmüştür, onu rûz-i mahşerde birtakım suver-i muhtelife hicâbları altına düşürüp, görmemiş etme! Onun büyümüş ve neşv ü nemâ bulmuş olan rûhunun yeşilliğine tecelliyât-ı zâtiyyen suyunu dök!

من نکردم لَاأُبَالِی در رَوِشْ   تو مکن هم لاابالی در خَلِشْ

2915. *Ben revişimde kayıdsızlık etmedim. Sen dahi halişde lâübâlîlik etme!*

"Lâübâlî", fiil-i muzâri'in nefs-i mütekellim vahdesinin menfîsi olup "çekinmem ve kayd etmem" demektir. Kayıdsız olan kimseler hakkında sıfat

makāmında isti'mâli şâyi' olmuştur. Meselâ "filân kimse lâübâlîdir" derler. "Haliş", "halîden" masdarından ism-i masdardır. "Diken ve emsâli şeylerin batması ve yarayı deşmek" ma'nâsına gelir. Burada kahr-ı ilâhîden kinâyedir. Ya'nî, Yâ Rab! Ben "Elestü bi-Rabbiküm" [ya'nî "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?] hitâbı vâki' olan, rubûbiyetin ve abdiyetin zâhir olduğu ikilik âleminden beri revişte ve seferlerimde seni taleb etmek husûsunda kayıdsızlık etmedim. Sen dahi bundan sonraki ya'nî bu hayât-ı dünyeviyyemden sonraki seferlerimde sûret-i cismâniyyemin kahrında kayıdsızlık etme! Ve bizi keserât âleminin ve ahkâm-ı tabîatin tasarrufu altında zebûn kılma!

هین مران از روی خود او را بعید   آنکه او یکبار آن روی تو دید

2916. *O kimse ki, bir kere Sen'in yüzünü gördü, sakın onu kendi yüzünden uzak sürme!*

Ya'nî, bu dünyâ gecesinde bir kere Sen'in yüzünü gören kulunu, sakın, vech-i zâtından birtakım hicâblar ve perdeler arkasına atıp uzaklara sürme!

دید روی جز تو شد غُلِّ گلو   كُلُّ شَىْءٍ مَا سِوَى اللّٰهِ بَاطِلُ

2917. *Sen'den gayrını görmek, boğazın zinciri oldu. Allâh'ın gayrı olan her şey bâtıldır.*

"Gull", eski zamanlarda "mücrimlerin boyunlarına bağladıkları zincir" demektir. İkinci mısrâ'da *Müslim* ve *Buhârî*'de sıhhatin[de] ittifâk olunan hadîs-i şerîfe işâret buyurulur. Hadîs-i şerîf şudur: اصدق كلمة قالها الشاعر كلمة لبيد الا كل شىء ما خلا الله باطل ya'nî "Sözün en doğrusunu şâir dedi ki -Lebîd'in sözüdür-: Âgâh ol! Allâh'ın gayrı olan her şey bâtıldır." Bu hadîs-i şerîf hakkındaki îzâhât 1. cildin 3965 numarasına müsâdif olan كل شىء ما خلا الله باطل . إن فضل الله غيم هاطل [ya'nî "Allah'tan hâlî olan her şey bâtıldır; muhakkak Allâh'ın fazlı yağdırıcı bir buluttur"] beytinde geçti. Ya'nî, Hakk'ın gayrı olarak tevehhüm edip gördüğün şey, senin boğazının zinciri oldu. Zîrâ Allâh'ın gayrı olan her şey bâtıldır. Ma'lûm olsun ki, hakîkatte Hakk'ın zâtından hâlî hiçbir şey yoktur ki, bâtıl-ı hakîkî olsun. Suver-i eşyâ hep hakîkate muzâf olan birer hayâldir ve bâtıl-ı izâfîdir; ve onları müstakil ve Hakk'ın gayri görmek ise rûhun boğazına takılmış bir zincirdir. Zîrâ âlem-i vücûdda Hakk'ın gayrı farz olunan ve görülen her şey bâtıldır; ve insanın vücûdu ve cismi ise suver-i eşyâdan bir şeydir.

باطل اندر می‌نمایندم رشد   زانکه باطل باطلان را می‌کشد

2918. *Bâtıldırlar; bana reşed gösterirler. Zîrâ ki bâtıl bâtılları çeker.*

"Reşed", doğru yol demektir. Ya'nî, evet, suver-i eşyâ bâtıldır ve bâtıl-ı izâfîdir; bana doğru yolu gösterirler, "Doğru yol benim tarafımdadır, benim tarafıma gel!" derler. Zîrâ benim cismâniyetim bâtıl-ı izâfîdir. O suver-i eşyâ dahi bâtıl-ı izâfîdir. Binâenaleyh bâtıl olan bâtılları çeker.

ذره ذره کاندر این ارض و سماست   جنس خود را هر یکی چون کهرباست

2919. *Bu yerde ve gökte olan zerre zerre kendi cinsi için her birisi kehrübâ gibidir.*

Bu yerde ve gökte zerre zerre olan eşyâdan her birisi kendi cinsini kehrübâ çöpü gibi kendi tarafına çektiği gibi çeker. Taâmülât-ı kimyeviyye bu ma'nânın bir misâl-i mahsûsüdür. Eczâ arasında münâsebetler olmadıkça onların birleşmelerinde aslâ taâmül-i kimyevî husûle gelmez. Efrâd-ı insâniyye arasındaki incizâblar dahi böyledir. Ahlâkan ve meşreben ve zevken birbirlerine benzeyenler müncezib olurlar. Benzemeyenler arasında münâferet ve firâr vâki' olur.

معده نان را می‌کشد تا مستقر   می‌کشد مر آب را تفّ جگر

2920. [2901] *Mi'de ekmeği müstakarrına kadar çeker. Muhakkak ciğerin harâreti suyu çeker.*

"Müstekar", "râhat mahalli" demektir. Burada "hazm sâhası" murâd buyurulur. Meselâ mi'de, ekmeği ağızdan hazm sâhasına kadar çeker. Zîrâ aralarında münâsebet vardır. Hazm etmeyeceği şeye karşı mi'de yabancıdır; ve ciğerin harâreti dahi suyu çeker. Zîrâ harâret ile su arasında taâmül cihetinden münâsebet vardır. Fakat harâreti olan kimse mâyi' cinsinden olan pekmezi ve zeytin yağını çekmez. Çünkü taâmül cihetinden bunlar ile harâret arasında münâsebet yoktur.

چشم جذاب بتان زین کویها   مغز جویان از گلستان بویها

2921. *Göz bu mahallelerden mahbûbların cezzâbıdır. Dimâğ gülistândan kokular isteyicidir.*

His gözü, bu sûret köyleri ve mahalleleri olan dünyâdan mahbûbları ve güzel sûretleri çekicidir. Zîrâ gözün nûrunda letâfet vardır. Bu letâfet ve gü-

zellik güzel sûretlerin cezbine sebebdir. Göz çirkin şeyleri gördüğü vakit onları temâşâ etmek istemez; ve kezâ dimâğ ve burun dahi gülistândaki güllerin ve çiçeklerin güzel kokularını isteyicidir. Çünkü aralarında münâsebet vardır.

زانکه حس چشم آمد رنگ کش　　　مغز و بینی می کشد بوهای خوش

2922. *Zîrâ ki gözün hissi renk çekici geldi. Dimâğ ve burun güzel kokuları çeker.*

Zîrâ ki his gözü güneşin ziyâsındaki renkleri çekici geldi. Hikmet-i tabîiyye erbâbı indinde ma'lûmdur ki, güneşin ziyâsının ma'lûm olan rengi beyazdır. Halbuki bu beyaz renk birbirinden farklı ve havâss-ı mahsûsayı hâvî yedi muhtelif hutût-ı şuâiyyeden mürekkeb olup, bunlar da, menekşe, çivîdî, mâî, yeşil, sarı, turuncu ve kırmızıdır. Bu renkleri tefrîk için kullanılan usûle "tahlîl-i tayfî" derler. Bu hakîkati görmek için şöyle bir tecrübe yapmak mümkindir. Dâire şeklinde kesilmiş mukavva veyâ tahta almalı ve bu dâireyi birtakım kutrlar ile bi'l-hendese yedi kısma taksîm etmeli. Bu yedi kısmın her birini yukarıda zikr olunan renklere sırasıyla boyamalı. Dâirenin merkezine bir mihver geçirip hızlı hızlı çevirmeli. Bu dönüş esnâsında o yedi renk kaybolup dâire beyaz bir tekerlek şeklinde görünür. İşte eşyânın türlü türlü renklerde görünmesi onlardan her birinin isti'dâdı nisbetinde ziyâdan aldığı bir rengi kabûl edip diğer renkleri kabûl etmemesindendir. Bizim his gözümüz dahi eşyânın ziyâdan çektiği bu renkleri çekici geldi. Çünkü gözün nûrunun ziyâ ile münâsebeti vardır. Dimâğ ve burun dahi rûh-ı insânînin letâfetine mebnî, latîf olan güzel kokuları çeker. Cismâniyetin müstekreh kokularından kaçar. Çünkü aralarında münâsebet yoktur.

زین کششها ای خدای راز دان　　　تو بجذب لطف خودمان ده امان

2923. *Ey sır bilici Hudâ! Bu çekişlerden sen kendi lutfunun cezbi ile emân ver!*

Ey eşyâ arasındaki münâsebâtın sırrını bilici olan Hudâ! Âlem-i sûret ve kesâfetteki bu çekişlerden sen kendi lutfunun cezbi ile bize hıfz ve emân ver ki, biz o bâtıl-ı izâfî olan sûretlerin meczûbu ve çekilmişi olmayalım!

غالبی بر جاذبان ای مشتری　　　شاید ار درماندگان را واخری

2924. *Ey müşterî! Câzibler üzerine gâlibsin. Eğer âcizleri satın alırsan lâyıktır.*

Bu beyt-i şerîfte "müşterî" ta'bîri ile sûre-i Tevbe'de olan إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ (Tevbe, 9/111) ya'nî "Allâh Teâlâ cennet mukābilinde mü'minlerden onların nefislerini ve mallarını iştirâ etti" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu âyet-i kerîme 1. cildin 2752 ve 2. cildin 2427 ve 5. cildin [1461] ve 1463 numaralı beyitlerinde de geçti. Ya'nî, ey mü'minlerin nefislerini ve mallarını satın alıcı olan Hak Teâlâ hazretleri! Sen bu âlem-i sûret ve kesâfetteki çekiciler üzerine gālibsin. Nitekim âyet-i kerîmede وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰى أَمْرِهِ (Yûsuf, 12/21) ya'nî "Allâh Teâlâ emri üzerine gālibdir" buyurulur. Eğer bizim gibi her taraftan çekilmekte olan âcizleri bu çekenlerin elinden kurtarır isen, şân ve merhametine lâyıktır.

رو بشه آورد چون تشنه بابر　　　آنکه بود اندر شب قدر آن بدر

2925. *O kimse ki, Kadir gecesinde bedrin lâyığı idi, susamışın buluta dönmesi gibi, yüzünü şâha getirdi.*

"Kadir gecesi"nden murâd, şeref sâhibi olan gecedir. "Bedr"den murâd, şâhtır. Bu ve aşağıdaki beyitler zâhirde hırsızın Sultân Mahmûd'a olan hitâbıdır. Fakat bâtında ârifin rûz-i cezâda şâh-ı hakîkî olan Hakk'a hitâbıdır. Ya'nî, gece karanlığında Sultân Mahmûd'u görüp, gündüz tahtında otururken tanıyan hırsızlardan birisi, şeref sâhibi olan gecede bedrin lâyığı idi ve pâdişâhı görmüş idi. Susamış olan kimsenin buluta teveccüh edip yağmur beklemesi gibi, yüzünü tanımış olduğu şâha çevirdi ve söz söylemeye başladı.

چون زبان و جان او بود آن او　　　آن او با او بود گستاخ گو

2926. *Mâdemki, onun dili ve cânı onun lâyığı idi. Onun lâyığı ona güstâh-gû olur.*

"Güstâh gû", "cesûrâne söz söyleyici" demektir. Ya'nî, mâdemki o ârifin dili ve cânı o şâh-ı hakîkîye lâyık idi, binâenaleyh öyle bir kimsenin lâyığı ve münâsibi olan şey, o şâha karşı cesâretle söz söyleyici olmak olur. Ya'nî ârif-billâh olan kimsenin Hakk'a olan hitâbâtı başkalarının hitâbâtına ve münâcâtına benzemez, cesûrâne olur. Evliyâullâhın bu kabîlden sözleri çoktur. Bu *Mesnevî-i Şerîf*'te birçokları geçmiştir. Gāfiller onları kendi hallerine kıyâs edip, Hakk'a karşı hiç böyle söz söylenir mi? diye i'tirâz ederler. Meselâ Yûnus Emre hazretleri de bir gazelinde şöyle buyurur. Beyit:

Sensin bize bizden yakın,
Görünmezsin hicâb nedir?
Çün aybın yok, gökçek yüzün,
Görünmezsin hicâb nedir?

Sen eyittin ey pâdişâ,
"Yehdillâhü limen yeşâ"
Şerîkin yok senin hâşâ,
Suçlu kimdir, azâb nedir?

گفت ما گشتیم چون جان بند طین　　آفتاب جان توی در یوم دین

2927. *Dedi: "Biz cân gibi çamurun bendi olduk. Yevm-i dînde cânın güneşi sensin!"*

O şâhı tanıyan ârif dedi ki: "Biz rûhun çamurdan ve topraktan mahlûk olan cisme bağlanması gibi, bu topraktan yaratılan sûretlere bağlandık ve onlar tarafından cezb edildik. Yevm-i dîn olan rûz-i cezâda bizim rûhlarımızın güneşi sensin. Zîrâ rûhlarımızın kıvâmı ve hayâtı senin sıfat-ı Hayât'ındandır."

وقت آن شد ای شه مکتوم سیر　　کز کرم ریشی بجنبانی بخیر

2928. *"Ey seyri gizli olan şâh! O vakit oldu ki, kereminden hayır ile bir sakal kımıldatasın!"*

"Ey suver-i eşyâ perdeleri arkasında seyri ve tasarrufu olan şâh-ı hakîkî! Keremini ızhâr ederek hayır ve lutuf ile sakalını kımıldatmak zamânı geldi."

هر یکی خاصیت خود را نمود　　آن هنرها جمله بد بختی فزود

2929. *"Her biri kendi hâssıyetini gösterdi. O hünerler hep bedbahtlık artırdı."*

"Kullarının her biri كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِه (İsrâ, 17/84) ya'nî "Her kimse cibilliyeti ve hilkati üzerine amel eder" âyet-i kerîmesi ve كل ميسر لما خلق له ya'nî "Her bir kimse ne için yaratıldı ise ona kolay gelir" hadîs-i şerîfi mûcibince bu âlem-i sûrette ve ef'âl sâhasında kendi hâssıyetini gösterdi. Fakat o hâssıyetler ve hünerler onların bedbahtlığını artırdı."

آن هنرها گردن ما را ببست　　زان مناصب سر نگون ساریم و پست

2930. [2911] *"O hünerler bizim boynumuzu bağladı. O mansıblardan pek baş aşağıyız ve alçağız."*

"Ser-nigûn", baş aşağı ve "sâr", mübâlağa ma'nâsını ifâde eden bir edattır. "Ser-nigûn-sâr", pek baş aşağı demek olur. Ya'nî, "Bu âlem-i sûrette gösterdiğimiz o hünerlerden her birisi bizi mücrim hâline getirip boynumuzu zincirler gibi bağladı. Birer mansıb ve mertebe addedip mağrûr olduğumuz o ulûm ve fünûn-i zâhireden dolayı bugün pek baş aşağı düştük ve alçak ve zelîl bir hâle geldik."

آن هنر فى جيدها حبل مسد   روز مردن نيست زان فنها مدد

2931. *"O hüner boyunlarda liften örülmüş bir iptir. Ölmek gününde o fenlerden meded yoktur."*

"O taklîdî olan ulûm ve fünûn-ı zâhire ve eser-i zekâ addolunan türlü türlü dolaplar ve hîleler bu dünyâ gecesinde boyunlarda فِى جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ (Tebbet, 111/5)dir, ya'nî "Hurma lifinden örülmüş ve bükülmüş bir ip" mâhiyetindedir. Bize verdiği gurûr-ı nefsânî ile bizi hakîkatten gaflet tarafına çekip durur. Halbuki ölüm gününde o fenlerden meded ve yardım yoktur. Zîrâ ölüm günü rûhâniyet günüdür. Cismâniyet âlemine âid olan o fenlerin âlem-i rûhânîde hiçbir fâidesi yoktur."

جز همان خاصيت آن خوش حواس   كه بشب بد چشم او سلطان شناس

2932. *Ancak o hoş havâssin hâssıyetten gayrı ki, gecede onun gözü sultân tanıyıcı oldu.*

"Hoş havâs"ten murâd, eşyâda Hakk'ı müşâhede eden ârif-billâhtır. Ya'nî, hırsızlardan her birinin bir hüneri vardı. O hünerlerin her birisi fâidesiz oldu. Ancak gözünde hâssıyeti olan hırsızın bu hâssıyeti fâideli oldu. Zîrâ gece vakti onun gözü gördüğü sultânı gündüz tanıdı. Kıssanın mevzûu hırsızlık üzerine olmasının sırrı budur ki: Halkın varlığı ve vücûdu ve sıfatları hazîne-i ilâhiyyeden me'hûzdür. Beyt-i Ferîdüddîn-i Attâr (k.s.):

مردرا بايد كه باشد شه شناس   تا شناسد شاهرا در هر لباس

"Âdeme şâhı tanıyıcı olmak gerektir, tâ ki şâhı her libâs içinde tanısın!"

آن هنرها جمله غول راه بود   غير چشمى كو ز شه آگاه بود

2933. *O hünerler hep yolun gūlu idi. Bir gözün gayrı ki, o şâhtan âgâh idi.*

Hırsızların o hünerleri hep hakîkat ve insanlık yolunun gūlyabânîsi idi. İçlerinde şâhtan âgâh olan kimsenin gözündeki hüner ve ma'rifet müstesnâdır. O gözdeki hüner hakîkat yolunun gūlyabânîsi değil idi.

شاه را شرم از وى آمد روز بار كه بشب بر روى شه بودش نظار

2934. *Bâr gününde ondan şâha hayâ geldi ki, gecede şâhın yüzüne onun bakması oldu.*

"Bâr", kelimesinin on altı kadar ma'nâsı vardır. Burada "yük" ma'nâsı münâsibdir. Ve "rûz-i bâr"dan murâd, "hüküm ve cezâ yükü yükletildiği gün" demek olur. Nitekim وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرٰى (En'âm, 6/164) [ya'nî "Hiç kimse başkasının yükünü çekmez"] âyet-i kerîmesi dahi, yük ve ağırlık ma'nâsına olan "vizr" kelimesi isti'mâl buyurulmuştur. "Nazâr", "bakmak" ma'nâsına olan "nazâre" kelimesinin muhaffefidir. Fârisîler bu kelimeyi "nazzâre" sûretinde teşdîd ile telaffuz ederler. Ya'nî, geceleyin yüzüne bakıp, gündüz kendisini tanıyan hırsızlardan şâha hayâ ve utanma geldi. Bunun gibi bu dünyâ gecesinde فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ (Bakara, 2/115) ya'nî "Ne tarafa dönerseniz Hakk'ın vechi vâki'dir" âyet-i kerîmesi mûcibince Zât-ı Hakk'ın vechi ve bilcümle eşyâda berâberliğini gören ârif-billâhdan rûz-i cezâda Hak Teâlâ hazretleri istihyâ muâmelesini buyurur. Zîrâ hayâ ahlâk-ı hesenedendir ve ahlâk-ı hasene kullarda ahlâk-ı ilâhiyyenin aks-i pertevidir. Ve Hak Teâlâ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيِى أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً (Bakara, 12/26) ya'nî "Allâh Teâlâ sivrisineği darb-ı mesel olarak getirmekten istihyâ etmez" âyet-i kerîmesinde zât-ı şerîfine istihyâ muâmelesini izâfe buyurdu. Zîrâ burada nefy-i istihyâ, ahvâlde istihyânın vukū'una delâlet eder.

و آن سگ آگاه از شاه وداد خود سگ كهفش لقب بايد نهاد

2935. *Şâh-ı vidâddan âgâh olan o köpek, muhakkak ona Ashâb-ı Kehf'in köpeği lakabını koymak gerektir.*

Muhabbet ve dostluk şâhının gece berâber olduğuna vâkıf olup bu berâberliği haber veren o köpeğe gelince, muhakkak o köpeğe Ashâb-ı Kehf'in köpeği lakabını koymak gerektir. Bu beyt-i şerîfte sıfât-ı hayvâniyyeden korkulmamak ve fakat Kur'ân ve ahâdîs-i şerîfenin ve ehl-i hakîkatin Hakk'ın berâberliği hakkındaki ihbârına îmân edip, ehl-i gaflete bunu haber veren sâlikin mertebesine işâret buyurulur ki, "Ashâb-ı Kehf"ten murâd, ehl-i keşf olan evliyâ ve "Ashâb-ı Kehf'in köpeği"nden murâd dahi, bu mertebedeki sâlik olmuş olur.

خاصیت در گوش هم نیکو بود كاو ببانگ سگ ز شیر آگه شود

2936. *Hâssıyet kulakta dahi iyi olur. Zîrâ o köpeğin sesi sebebiyle arslandan âgâh olur.*

Hâssıyetin kulakta olması ve işittiği sözlerin ma'nâsını tefekkür etmesi dahi iyi olur. Ankaravî (k.s.) hazretleri bu beyitlerdeki hünerleri üç kısma taksîm edip buyururlar ki: Hünerlerin en yükseği bu dünyâ gecesi içinde Hakk'ı müşâhede etmektir. Vasat derecedeki hüner dahi, bir kimsenin sıfât-ı nefsâniyyesi bâkî ve üzerinde hâkim iken evliyâullâha hizmet etmek ve onların kapısında Ashâb-ı Kehf'in köpeği gibi onlara mutî' olmaktır. En aşağı hüner dahi, evliyâya hizmet eden kimselerin sözlerini dinlemek ve Hakk'ın berâberliğini bilip îmân etmek ve onları inkâr etmemektir. Bu beyt-i şerîfte bu üçüncü mertebeye işâret buyurulur.

سگ چو بیدار است شب چون پاسبان بی‌خبر نبود ز شبخیز شهان

2937. *Köpek mâdemki bekçi gibi gece uyanıktır, şâhların gece kalkıcılığından habersiz olmaz.*

Sıfât-ı nefsâniyye ve hayvâniyyesi sebebiyle henüz köpek meşreb ve tabîatinde olan tarîk-ı Hak sâliki hizmet ettiği evliyânın kapısında bekçi gibi gece uyanıktır ve mürşidinin emri ve ta'lîmi mûcibince geceleri tâat ve ibâdet ile meşgûldür. Binâenaleyh o sâlik her birisi ma'nâ şâhı olan velîlerin gece kalkıcılığından ve geziciliğnden habersiz olmaz.

هین ز بد نامان نباید ننگ داشت هوش بر اسرارشان باید گماشت

2938. *Âgâh ol! Kötü adlılardan âr tutmamalıdır. [Onların esrârına aklı havâle etmek gerektir.]*

Ya'nî, biz sıfât-ı nefsâniyye sâhibi olan sâlikler hakkında "köpek" ta'bîrini kullandık. Gerçi halk indinde bu kötü bir addır, fakat iyi kimse, sakın sen kötü adlılardan âr tutup onlardan yüz çevirme! Aklını onların esrârına ve iç yüzüne havâle et! Köpeğin zâhiri halkın menfûrudur, fakat bâtınını tefekkür edersen, ehl-i hakîkat indinde makbûl olan birtakım ahlâk-ı hasene olduğunu görürsün. Nitekim hadîs-i şerîfte طوبى لمن كان عيشه كعيش الكلاب عشر خصال عيب كلها عند المؤمن اولها ليس له امال والثانى ليس له قدر بين الخلايق والثالث الارض كلها بساط والرابع اكثر اوقاته جائع والخامس ان ضرب صاحبه لايترك بابه والسادس يأخذ العدو ويترك الصديق والسابع يحفظ باب صاحبه بالليل والنهار لاينام والثامن اكثر عمله السكوت والتاسع بما يدفعه صاحبه راضيا قليلا و كثيرا والعاشر اذا امات لم يبق له ميراث ya'nî "Köpeğin yaşayışı gibi yaşayan kim-

seye ne mutlu! On ahlâkı vardır ki, hepsi mü'minin indinde ayıp ve kusûrdur. Birincisi: Malı yoktur. İkincisi: Halâyık arasında kadri yoktur. Üçüncüsü: Yeryüzünün hepsi döşeğidir. Dördüncüsü: Çok vakti aç geçer. Beşincisi: Eğer sâhibi döverse kapısını terk etmez. Altıncısı: Düşmana hücûm eder ve dostu bırakır. Yedincisi: Sâhibinin kapısını gece ve gündüz muhâfaza eder, uyumaz. Sekizincisi: Amelinin en çoğu sükûttur. Dokuzuncusu: Az çok sâhibinin verdiği şeye râzıdır. Onuncusu: Öldüğü vakit mîrâs bırakmaz." Bunun gibi zâhirde halkın menfûru olan birtakım velîler vardır ki, onların esrârı ve iç yüzü pek âlî ve makbûl-i ilâhîdir. Bunlara Melâmiyye tâifesi derler. Binâenaleyh halkın nazarında kötü ad kazanmış kimselerden sûret-i mutlakada yüz çevirme! Onların esrârını tefahhus ve tecessüs et!

هر که او یکبار خود بد نام شد خود نباید نام جست و خام شد

2939. *Her kim ki, o bir uğurdan bed-nâm oldu, muhakkak ona nâm istemek ve hâm olmak gerekmez.*

Ma'lûm olsun ki, halk nazarında kötü adlı olmak, onların tâbi' oldukları kuyûd ve rüsûm hâricine çıkmaktan neş'et eder. Evliyâ-yı Hak ise, sûret ve rüsûm kaydından kurtulup kendi ezvâk-ı ma'neviyyeleri dâiresinde hür bir hâlde yaşarlar ve halkın dedikodularına aslâ kulak asmazlar. Zîrâ sıfât-ı nefsâniyyelerinden kurtuldukları için, halkın medhine ve zemmine karşı lâkayd bir hâldedirler. Beyit:

Açıldı defter-i ehl-i melâmet, kayd olan gelsin.
Çekenler âr-ı kaydı gelmesin, lâkayd olan gelsin.

Binâenaleyh her kim sıfât-ı nefsâniyyesinden bir uğurdan kurtulup halk nazarında bed-nâm oldu ise, artık ona nâm istemek ve tekrâr sıfât-ı nefsâniyyelerinin esîri olan hamlar arasına girmek lâyık olmaz.

ای بسا زر که سیه تابش کنند تا شود ایمن ز تاراج و گزند

2940. [2921] *Ey ne çok altın ki, onu siyeh-tâb ederler, nihâyet târâc ve zarardan emîn olur.*

"Besâ"daki elif, taaccüb içindir. "Siyeh-tâb" vasf-ı terkîbî olup, "kara parlayıcı" demektir. "Târâc", yağma demektir. Ya'nî, ey ne çok altın vardır ki, o altını boyayıp kara parlayıcı bir hâle getirirler. Nihâyet o altın yağmadan ve zarardan emîn olur. Bunun gibi, bâtını nûr-ı ilâhî ile parlayan altın gibi olan ehl-i hakîkat, halkın ayıp ve kusûr gördüğü ahvâl ile zâhirlerini ayıplandırır-

lar. Altın mesâbesinde olan bâtınlarının nefis ve şeytan ve ehl-i gaflet taraflarından yağma edilmesinden ve zarar verilmesinden emîn olurlar.

قصه آن که گاو بحری گوهر کاویان از قعر دریا بر آورد شب بر ساحل دریا نهد تا در درخش و تاب آن می‌چرد، بازرگان از کمین برون آید چون گاو از گوهر دورتر رفته باشد بازرگان گوهر را بلجم و گل تیره بپوشاند و بر درخت گریزد

Onun kıssasıdır ki, su sığırı Kâvîler'in gevherini denizin dibinden dışarıya getirir, deniz kenârına koyar. Tâ ki onun ziyâsında ve aydınlığında otlaya! Tâcir pusudan dışarıya gelir. Sığır gevherden ziyâde uzak gitmiş olur. Tâcir gevheri kara çamur ile örter ve ağaç üzerine kaçar

"Gevher-i Kâviyân", "Kâvîler'e mensûb gevher" demektir. "Kâve", Acem şâhlarından Dahhâk'in aleyhine kıyâm eden bir demircinin adıdır. İş gördüğü vakitlerde önlük olarak kullandığı kaplan postundan esnâ-yı kıyâmda bayrak yapmış idi. Muzaffer olunca o bayrağı kıymetli mücevherât ile tezyîn ettiler. Binâenaleyh "Kâvîler'e mensûb cevher," kıymetli cevherden kinâye olur. "Lecem", Fârisî'dir, "havuz dibindeki tortu ve çamur" ma'nâsınadır.

گاو آبی گوهر از بحر آورد   بنهد اندر مرج و گردش می‌چرد

2941. *Suya mensûb olan sığır gevheri denizden getirir. Mer'âya koyar ve onun etrâfında otlar.*

Su sığırı denizin dibinden bir gevher çıkarır ki o gevher, kendi zâtından ziyâ ve aydınlık neşr eder. Nitekim zamânımızda keşf olunan radyum ma'deninde bu hâssa vardır. Sığır bu gevheri mer'âya koyar ve onun etrâfında otlamaya başlar.

در شعاع نور گوهر گاو آب   می‌چرد از سنبل و سوسن شتاب

2942. *Su sığırı gevherin nûrunun şuâ'ında acele sünbülden ve sûsenden otlar.*

Buradaki "sünbül", siyah renkli ve güzel kokulu bir çiçektir ki, tıp kitâblarında ona "sünbül-i tayyib" derler. "Sûsen", mâî renkli bir çiçeğin adıdır. Arabî'de sînin fethi ile "sevsen" derler. Ya'nî, su sığırı gevherin zâtında mevcûd olan nûrdan etrâfına saçtığı ziyâ ve şuâ' içinde böyle güzel kokulu çiçekleri otlar.

زان فگندهٔ گاو آبی عنبرست　　　　که غدایش نرگس و نیلوفرست

2943. *Ondan dolayı su sığırının fegendesi anberdir. Zîrâ ki onun gıdâsı nergis ve nilüferdir.*

"Fegende-i gâv-i âbî", "su sığırının bıraktığı" demektir ki, bundan murâd, onun gübresidir. "Anber", güzel kokulu balmumu gibi bir maddedir. Ateşte mum gibi erir. Sûret-i tekevvünü hakkında muhtelif rivâyetler vardır. Meşhûr olan rivâyet, su sığırının gübresi olmasıdır. Hz. Pîr efendimiz bu kavl-i meşhûru almıştır. "Nîlüfer", bir çiçeğin ismi olup iki kısımdır. Âfitâbî ve mâhitâbî olur. "Âfitâbî", kırmızı olup, güneş doğduğu vakit açılır; ve "mâhitâbî" iki nevi'dir. Birisi beyaz ve diğeri mâviye mâildir; ve bu iki nevi'akşam vakti açılırlar.

هر که باشد قوت او نور جلال　　　　چون نزاید از لبش سحر حلال

2944. *Her kim ki onun gıdâsı nûr-ı celâl olur, onun dudağından nasıl sihr-i helâl tutmaz?*

"Sihr-i helâl", sihir derecesinde fasîh ve belîğ olan müessir söz. Gıdânın nûr-ı celâl olması ile ابیت عند ربی یطعمنی ویسقینی ya'nî "Ben Rabbimin indinde gecelerim. Bana yedirir ve içirir" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'nî, her kimin gıdâsı nûr-ı celâl-i ilâhî olan gıdâ-yı ma'nevî olursa, onun dudağından sihir derecesinde müessir sözler doğmaz mı?

هر که چون زنبور وحیستش نُقَل　　　　چون نباشد خانهٔ او پر عسل

2945. *Her kim ki arı gibi ona vahy nukllerdir, onun hânesi nasıl bal dolu olmaz?*

"Nukl", içki mezesi demek olup, "nukal" onun cem'idir. Burada mutlak gıdâlar ma'nâsınadır. Birinci mısrâ'da sûre-i Nahl'de olan وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ (Nahl, 16/68) ya'nî "Senin Rabb'in bal arısına vahy etti" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'nî, Hak Teâlâ bal yapması için bal arısına vahy ettiği gi-

bi, her kime vahy-i ilâhî gıdâlar olursa, onun kalbinin evi nasıl bal mesâbesinde olan ulûm-i ledünniyye ile dolmaz?

می‌چرد در نور گوهر آن بقر　　ناگهان گردد ز گوهر دورتر

2946. *O sığır gevherin nûrunda otlar. Ansızın gevherden ziyâde uzakta olur.*

O su sığırı mer'âya bıraktığı gevherin nûrunda ve ziyâsında otlamaya daldığı vakit, o parlak cevherden ziyâdece uzaklaşır.

تاجری بر دُرّ نهد لجم سیاه　　تا شود تاریك مرج و سبزه گاه

2947. *Bir tâcir, mer'â ve yeşillik karanlık olmak için inci üzerine kara çamur koyar.*

Pusuda bekleyen bir tâcir, sığırın denizden çıkardığı ziyâdâr cevher ve inci üzerine kara çamur döker ve cevherin aydınlık neşr etmesine mâni' olur.

پس گریزد مرد تاجر بر درخت　　گاو جویان مرد را با شاخ سخت

2948. *Sonra tâcir olan adam ağaç üzerine kaçar. Sığır sert boynuzu ile adamı arayıcı olur.*

بیست بار آن گاو تازد گرد مرج　　تا کند آن خصم را در شاخ درج

2949. *Sığır o hasmı boynuzuna derc etmek için yirmi kere o mer'ânın etrâfında koşar.*

"Derc", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "bir şeyin içine dâhil etmek" demektir. "Yirmi kere" ta'bîri, tahdîd için değildir, kesret ma'nâsı beyân içindir. Ya'nî, mer'ânın karardığını gören sığır, bu karanlığa sebeb olan düşmanı boynuzları arasına dâhil edip öldürmek için, o mer'ânın etrâfında birçok def'a koşar. Fakat tâcir ağaç üzerine kaçmış olduğu için bulamaz.

چون ازو نومید گردد گاو نر　　آید آنجا که نهاده بد گهر

2950. [2931] *Vaktâki o erkek sığır ondan nevmîd olur, gevheri koymuş olduğu o mahalle gelir.*

لجم بیند فوق دُرّ شاهوار　　پس ز طین بگریزد او ابلیس‌وار

2951. *Şâha lâyık olan incinin üstünde kara çamur görür. Binâenaleyh o İblîs gibi çamurdan kaçar.*

Sığır, şâh-ı hakîkîye lâyık olan cevher-i nûrânînin üstünde kara çamuru görünce, İblîs Âdem'in topraktan mahlûk olan cismini görüp rûh-ı nûrânîsini göremeyerek kaçtığı gibi, o çamurdan kaçar.

کان بلیس از متن طین کور و کرست   گاو کی داند که در گل گوهرست

2952. *Zîrâ o İblîs çamurun metninden kör ve sağırdır. Sığır ne vakit bilir ki, çamurda gevher vardır?*

"Metn", muhkem ve yüksek ve mürtefi' yer; ve her şeyin vechi ve a'lâsı ve arkası ve ortası. Burada "arka ve bâtın" ma'nâsınadır. Zîrâ İblîs, çamurdan mahlûk olan cism-i beşerin arkasından ve bâtınından kördür ve sağırdır. Cismânî olan sığır, çamurda gevher-i nûrânî olan rûh bulunduğunu ne bilir?

اهبطوا افکند جان را در حضیض   از نمازش کرد محروم این محیض

2953. *Cânı hazîza "İhbitû!" bıraktı. O mahîz onu namazdan mahrûm etti.*

"Hazîz", "alçak yer" demek olup bundan murâd, esfel-i sâfilîn mertebesi olan âlem-i cismâniyettir. "Mahîz", hayız görmek. اهبطوا (Bakara, 2/36) [Ya'nî] "İniniz!" emr-i ilâhîsidir; ve "namâz"dan murâd, huzûr-ı Hak'tır. Ya'nî, rûh-ı insânîyi bu alçak yer olan âlem-i cismâniyete "İniniz!" emr-i ilâhîsi bıraktı. O rûhun hayız görmesi, onu huzûr-ı ilâhîden ve namazdan mahrûm etti. "Hayız görmek"ten murâd, rûhun âlem-i ef'âlde zuhûra olan meyli ve muhabbetidir. Ma'lûm olsun ki, 5. cildin 3116 numarasına müsâdif olan بازگونه زین سخن کاهل شدی . منعکس ادراك و خاطر آمدی [ya'nî "Tersine olarak bu sözden tenbel oldun, idrâki ve hatırı mün'akis geldin"] beytinde tafsîl ve îzâh olunduğu üzere, âlem-i ma'nâda taleb ve istek evvelâ Zât-ı ahadiyyede mahfî olan sıfatlarındır. Bunlar Zât-ı ahadiyyeden lisân-ı isti'dâd ile zuhûr taleb ederler. Zât-ı Hak dahi mertebe-i ulûhiyette ancak o sıfatların ve isimlerin isteklerinin zuhûrunu murâd eder. Âlem-i sıfâtta irâde ve istek olunca, bu irâdenin ve isteğin ervâh ve misâl ve şehâdet mertebelerine irtibâtı tabîî olur. İmdi rûhtaki bu hevâ ve zuhûra meyil ve muhabbet kadınların hayzı mesâbesinde olur. Zîrâ kadınları hayız namazdan men' ettiği gibi, rûhun bu meyil ve hevâsı dahi, onun namazdan ve huzûr-ı ilâhîden men' etti; ve onun âlem-i süflîde zuhûra meyli ve isteği olunca, Hak Teâlâ dahi onların talebini is'âf için o rûhlara اهبطوا [ya'nî] "Pekâlâ, mâdemki istiyorsunuz, âlem-i cismâniyete ininiz!" diye emir buyurdu. Nitekim âtîdeki beyt-i şerîfte bu ma'nâya işâret buyurulur.

ای رفیقان زین مقیل و زان مقال　　اتّقوا انَّ الْهَوَی حَیْضُ الرِّجَالْ

2954. *Ey refîkler! Bu makîlden ve o makālden sakının. Zîrâ hevâ ricâlin hayzıdır.*

"Makîl", gün yarısında uyunan mahal ve mahall-i istirâhat. Bundan murâd, gaflet uykusuna sebeb olan cismâniyet âlemidir. "Makāl", söz ve kelâm ma'nâsına olup, burada delâil-i akliyye ile îrâd edilmiş sözler ve da'vâlardır. Ya'nî, ey cismâniyet âleminin arkadaşları! Bu cismin mahall-i istirâhati âlem-i sûret ve kesâfetten ve havâssin verdiği birtakım delâil-i akliyye ile söylenecek sözler ki, onlar nefsin istekleri ve arzûlarıdır. Bu hevâdan ve meyil ve muhabbetten sakınınız! Zîrâ bu hevâ ve arzû erkeklerin hayzıdır ki, onları namazdan ve huzûr-ı Hak'tan mahrûm eder. Nitekim bu hevâ ve meyil, rûhu "İhbitû!" emriyle âlem-i süflîye indirdi.

اهْبِطُوا افکند جانرا در بدن　　تا بگل پنهان بود در عدن

2955. *Cânı bedene "İhbitû!" emri bıraktı, tâ ki Aden incisi çamura gizli ola!*

"Aden", Bahr-i Ahmer'in cenûbunda vâki' bir şehrin ismidir ki, orada makbûl inciler çıkarılır. Ya'nî, rûhu cisme Hak Teâlâ'nın "İhbitû" emri bağladı; ve bu emrin sudûrunun sırrı, rûhun âlem-i sûrete meyli ve isteği olmasından dolayı idi. Fakat bunda diğer bir sır daha vardır ki, bu da Aden şehrinin incisi gibi makbûl olan rûhun cisim çamurunda gizlenmesi idi; ve bu gizlenme dahi imtihân-ı ilâhî sebebiyle bâkî oldu.

تاجرش داند و لیکن گاو نی　　اهل دل دانند و هر گل کاو نی

2956. *Onu tâcir bilir, velâkin sığır değil! Ehl-i dil olanlar bilir, her çamur kazıcı değil!*

"Tâcir"den murâd, إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ (Tevbe, 9/111) ya'nî "Hak Teâlâ cennet mukābilinde mü'minlerden nefislerini ve mallarını satın aldı" âyet-i kerîmesi mûcibince, cismâniyetini fedâ edip rûhâniyete teveccüh eden mü'mindir. Bu âyet-i kerîme 1. cildin 2752 ve 2. cildin 2427 ve 5. cildin [1461] ve 1463 numaralı beyitlerinde de geçti. "Sığır"dan murâd, cismânî olan kimsedir. İkinci mısrâ'daki "gil-kâv", vasf-ı terkîbî olup "çamur kazıcı" demektir ki bundan murâd, ulûm-i cismâniyye tahsîline hasr-ı efkâr edenlerdir. Ya'nî, cisimde gizli olan cevher-i rûhu ancak rûhâniyete teveccüh eden mü'min bilir, sığır meşrebinde olan cismânî değil.

O cevheri gönül sâhibi olan mü'min bilir, ulûm-i cismâniyyeyi tefahhus eden ve onların tahsîline hasr-ı efkâr eden her bir kimse değil.

هر گلی کاندر دل او گوهریست   گوهرش غماز طین دیگریست

2957. *Her bir çamur ki, onun içinde bir gevher vardır, onun gevheri diğer çamurun gammâzıdır.*

Ya'nî, her bir çamurdan mahlûk olan cismin içindeki gevher-i rûh, diğer bir cismin gammâzıdır. Ya'nî diğer bir cismin hâlini tanıyıp haber vericidir; ve o gevher-i rûh, diğer bir cisim sâhibini gördüğü vakit, onun üzerinde rûh-ı hayvânî mi gālibdir yoksa rûh-ı insânî mi gālibdir bunu anlar. Bu hâssa rûhânî olan zâtlarındır. Cismânî olan kimselerde bu hâssa yoktur. Zîrâ onlar ahvâl-i rûhtan bî-haberdirler.

و آن گلی کز رش حق نوری نیافت   صحبت گلهای پر در بر نتافت

2958. *Ve o bir çamur ki Hakk'ın saçışından bir nûr bulmadı, inci dolu olan çamurların sohbetine tâkat getiremedi.*

Bu beyt-i şerîfte ان الله تعلى خلق خلقه فى ظلمة ثم رش عليهم نوره فمن اصابه من ذلك النور يومئذ اهتدى ومن اخطأه ضل ya'nî "Muhakkak Allâh Teâlâ mahlûkātını zulmet içinde yarattı. Sonra onların üzerine nûrunu saçtı. Bu nûrdan kime isâbet etti ise bugün doğru yolu buldu; ve kime isâbet etmedi ise yolunu şaşırdı" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'nî, o cisim ki, Hakk'ın nûrunu saçışından bir nûr bulmadı, içerisi ulûm-i rûhâniyye incileriyle dolu olan cisimlerin sohbetine tâkat getiremedi. Ya'nî cismânî olan kimseler rûhânî olan kimselerin sohbetine tâkat getiremedi. Meselâ bir cismânî ve nefsânî olan kimseye hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeden söz söylense, sıkılıp esnemeye başlar ve nihâyet kaçar. Fakat huzûzât-ı nefsâniyyeden bahs olunduğu vakit, harâretle dinler ve bahse de karışır.

این سخن پایان ندارد موش ما   هست بر لبهای جو بر گوش ما

2959. *Bu sözün nihâyeti yoktur. Bizim sıçanımız ırmağın kenarlarında bizim gûşümüz üzeredir.*

Bu rûhun ve cismin ahvâline âid sözlerin nihâyeti yoktur. Sıçan ve kurbağa kıssasına rücû' edelim! Zîrâ bizim sıçanımız ırmak kenarlarında bizim gûşümüz üzeredir; ya'nî bizi dinlemek üzeredir.

رجوع كردن بقصه طلب كردن آن موش آن چغز را كه در لب
جوى بود و كشيدن سر رشتهٔ تا چغز را خبر شود در آب از طلب او

Sıçanın ırmak kenarında olan o kurbağayı çağırması ve su içinde onun talebinden kurbağanın haberi olmak için ipliğin ucunu çekmesi kıssasına rücû' etmektir

آن سرشتهٔ عشق رشته مى كشد   بر اميد وصل چغز با رشد

2960. [2941] *O aşkın yoğurulmuşu, reşed sâhibi olan kurbağanın vaslı ümîdi üzerine ipliği çekiyor.*

"Reşed", hayır, rahmet ve hidâyet ma'nâlarınadır. Ya'nî, o kurbağanın aşkıyla yoğurulmuş olan sıçan hayırlı ve hidâyetli olan kurbağaya kavuşmak ümîdi üzerine ipliği çeker. Burada "sıçan"dan murâd, ehl-i dünyâ ve nefsânî olan kimse, "kurbağa"dan murâd, tarîk-ı Hak sâliki olmak münâsibdir. "Gönül ipliği"nden murâd, bir kimsenin sûret-i hayâliyyesini muhabbetle kalbinde tutmak demektir. Bu tahayyül-i hubbî o kimseyi kendi tarafına cezb eder. Eğer bu tahayyül-i hubbî bir insân-ı kâmil hakkında olursa, ona tarîkda "râbıta" derler ki, bu hayâl-i hubbî, o kimseyi bilcümle mâsivâ hayâllerinden kurtarır. Nitekim 2. cildin 74 numarasına müsâdif olan beyt-i şerîfte bu ma'nâya işâreten şöyle buyurulmuş idi: چون خليل آمد خيال يار من   صورتش بت معنى او بت شكن [Ya'ni] "Vaktâki benim yârimin hayâli araya girici geldi veyâhud yârimin hayâli Halîl gibi geldi, onun sûreti put ve fakat onun ma'nâsı put kırıcı idi." Ve eğer bu hayâl-i hubbî bir nâkıs ve ehl-i dünyâdan birisi hakkında olursa, bu kıssada olduğu gibi, şeytan kargası o nefsânî kimseyi avladığı vakit, ona merbût olan sâliki dahi berâberce hevâ-yı nefsânîye kaldırır. Beytin hülâsa-i ma'nâsı: Ehl-i dünyâdan olduğu hâlde, hidâyetli ve hayırlı bir Hak yolu sâlikinin aşk ve muhabbetine tutulmuş olan kimse, sâlik maârif-i ilâhiyyenin teemmülü ve zevki ile meşgûl iken, gönül ipliği ile ya'nî râbıta-i kalbiyye ile, onu kendi tarafına çeker.

می‌تند بر رشتهٔ دل دمبدم   که سر رشته بدست آورده ام

2961. *"İpliğin ucunu ele getirmişim!" diye gönül ipliği üzerine dembedem teveccüh eder.*

"Tenîden", burada "teveccüh etmek" demektir. Ya'nî, "Gönül ipliğinin ucunu yakalamışım!" diyerek vakit vakit, o gönül ipliği üzerine ve râbıta-i kalbiyyeye teveccüh eder.

همچو تاری شد دل و جان در شهود   تا سر رشته بمن رویی نمود

2962. *İpliğin ucu bana yüz gösterdikçe, gönül ve cân şühûdda bir iplik gibi oldu.*

Ya'nî, ipliğin ucu ve dostun muhabbetle tahayyülü bana yüz gösterdikçe, gönül ve cân o dostun müşâhedesi şevkınde bir iplik gibi ince ve nâzik ve ihtizâz edici oldu.

چون غراب البین آمد ناگهان   در شکار موش بردش زان مکان

2963. *Vaktâki sıçanın şikârına alaca karga geldi, onu o mekândan götürdü.*

چون بر آمد بر هوا موش از غراب   منسحب شد چغز نیز از قعر آب

2964. *Vaktâki kargadan dolayı sıçan hava üzerine geldi, kurbağa dahi suyun dibinden çekilmiş oldu.*

"Münsehab", "insihâb"dan ism-i mef'ûldür, "çekilmiş" demektir. Ya'nî, vaktâki karganın yakalayıp götürmesinden dolayı sıçan havaya yükseldi, bir iplik ile sıçana bağlı olan kurbağa dahi suyun dibinden havaya doğru çekilmiş idi.

موش در منقار زاغ و چغز هم   در هوا آویخته پا در رتم

2965. *Sıçan karganın gagasında ve kurbağa dahi havada ayağı hâtıra ipliklerinde asılmış idi.*

"Retem", "retîme"nin cem'idir (*Sarrâh*); ve "retîme", bir şeyi hâtıra getirmek için parmağa bağladıkları iplik ma'nâsınadır. Kurbağanın ayağına bağlanan iplik dahi, mülâkât vakitlerini hatırlamak için takılmış iplik olduğundan cem' hâlinde zikr edilmiştir. Ya'nî sıçan karganın gagasında ve kurbağa dahi havada, mülâkât vakitlerini ihtâr için bağlanmış olan ipliklerde ayağı asılmış bir hâlde kaldı.

خلق می‌گفتند زاغ از مکر و کید چغز آبی را چگونه کرد صید

2966. *Halk dediler ki: "Karga mekr ve hîle cihetinden suya mensûb olan kurbağayı nasıl avladı?"*

Halk havada karganın ağzındaki sıçanı ve sıçana bağlı olan kurbağayı görünce dediler ki: "Acîb şey! Şu karga nasıl bir hîle yaptı da, sudaki kurbağayı böyle sıçan ile berâber avladı?"

چون شد اندر آب و چونش در ربود چغز آبی کی شکار زاغ بود

2967. *"Suya nasıl gitti ve onu nasıl kaptı? Suya mensûb kurbağa nasıl karganın şikârı oldu?"*

Ya'nî, karga suya giremez. Fakat suya nasıl gitti de, o kurbağayı böyle iplik bağlayarak kaptı? Velhâsıl, sudaki kurbağa nasıl oldu da, havadaki karganın avı oldu?

چغز گفتا این سزای آن کسی کو چو بی‌آبان شود جفت خسی

2968. *Kurbağa cevâben dedi: "Bu bir kimsenin lâyığıdır ki, o susuzlar gibi bir alçağın arkadaşı olur."*

Fakîre lâyih olan ma'nâ budur ki: "Sıçan"dan murâd, sâlikin nefsi, "kurbağa"dan murâd, akl-ı cüz'îsi, "ırmak"tan murâd, tâbi' olduğu insân-ı kâmilin ulûm ve maârifi, "karga"dan murâd, ins ve cinn-i şeytânîdir. Akıl rûhun sıfatı olduğundan, nefsin cinsinden değildir. Nefis rûh ile fa'âl olduğu için rûha ve onun sıfatı olan akl-ı cüz'îye müştâkdır. Aklı daldığı maârif-i ilâhiyye ırmağından kendi tarafına çekmek ister. Akl-ı cüz'î nefsin kendisine bağladığı muhabbet râbıtasıyla ona meyil ettiği vakit, şeytan veyâhud fesâdda nâib-i şeytân olan insan bu nefsi avlayınca, akıl dahi ona tebean berâber avlanır ve hevâ-yı nefsânî içinde asılı bir hâlde kalır.

Ma'nâ-yı beyt: Halkın taaccübüne karşı kurbağa cevâben dedi: "Bu hevâ-yı nefsânîde asılıp kalma hâli bir kimsenin lâyığıdır ki, o kimse bir insân-ı kâmilin sohbetine vâsıl iken, kâmilin ma'rifet ırmağı içinde olmayan susuzlar ve nefsânî kimseler gibi, bir alçağın arkadaşı olmuştur."

ای فغان از یار ناجنس ای فغان همنشین نیك جویید ای مهان

2969. *Nâ-cins olan dosttan ey figān, ey figān! Ey büyükler, iyi hem-nişîn isteyin!*

İnsana kendi cinsi olmayan dosttan gelen zarardan feryâd, feryâd! Ey bir insân-ı kâmilin sohbetinde bulunmak sûretiyle gâfillere nisbeten büyük olan sâlikler! يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ (Tevbe, 9/119) ya'nî "Ey mü'minler! [Allâh'a karşı takvâ sâhibi olun ve] sâdıklar ile berâber olun!" âyet-i kerîmesi mûcibince, iyi ve sâdık arkadaş arayınız!

عقل را افغان ز نفس پر عیوب　　همچو بینی بدی بر روی خوب

2970. *Akıl için ayıblar dolu olan nefisten efgān vardır. Bir kötü burun güzel*
[2951] *yüz üstünde olduğu gibidir.*

Aklın birçok ayıblar ve kusûrlar sâhibi olan nefsin elinden feryâdı vardır. Akıl ile nefsin insanda ictimâ'ı güzel yüz üzerinde bir kötü ve çirkin burun bulunmasına benzer.

Mesnevîhân Ahmed Remzî Efendi hazretleri tarafından tercüme ve tab' edilip *Rehnümâ-yı Ma'rifet* ismi verilen, Ebû Sâbit Muhammed b. Abdülmelik et-Tûsî ed-Deylemî nâmındaki ârifler bir risâlesinde nefis şöyle buyurur:

"Nefse bir sûret verilse şekli şudur: Başı kibir, gözü ucüb, ağzı hased, dili yalan ve gıybet, kulağı unutkanlık, göğsü hıkd ve kin, karnı şehvet ve iftirâ, elleri hıyânet ve sirkat, ayakları emel, kalbi gaflet ve rûhu küfürdür."

İşte nefis bu kadar kusûrları ve ayıblarıyla berâber, ahsen-i takvîm üzere mahlûk olan insanda, güzel yüz üstündeki çirkin bir buruna benzer.

عقل می‌گفتش که جنسیت یقین　　از ره معنیست نی از آب و طین

2971. *Akıl ona dedi ki: "Muhakkak cinsiyet ma'nâ yolundandır. Su ve çamur yolundan değildir!"*

"Akıl"dan murâd, akl-ı kâmildir. "Şîn" zamîr-i gāibi yukarıki beyitte mezkûr olan akl-ı cüz'îye râcî' olmak münâsibdir. Ya'nî, akl-ı kâmil akl-ı cüz'îye dedi ki: "Muhakkak cinsiyet ma'nâ yolundandır, su ve çamurdan mahlûk olan cismâniyet ve sûret yolundan değil!"

هین مشو صورت‌پرست و این مگو　　سر جنسیت به صورت در مجو

2972. *"Sakın sûret-perest olma ve bunu deme! Cinsiyet sırrını sûrette arama!"*

Ya'nî, akl-ı kâmil dedi ki: "Ey akl-ı cüz'î: Sakın sûrete ve cismâniyete tapıcı olma ve bu sûret ve cismâniyetin kıymetinden bahsetme ve insanlar ara-

sındaki cinsiyet sırrını onların sûretlerinde arama! Ma'nâdan bî-haber olan sûret-i insâniyyenin duvara dayanmış odundan farkı yoktur. Nitekim sûre-i Münâfikûn'da وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ (Münâfikûn, 63/4) ya'nî "Ey Resûlüm! Sen o ma'nâdan bî-haber olan münâfıkları gördüğün vakit, onların cisimlerinin tenâsüb ve intizâmına taaccüb edersin ve eğer söz söyleseler, onların fesâhatli belâgatli olan sözlerini dinlersin. Gûyâ onlar duvara dayanmış odun gibidirler" buyurulur.

صورت آمد چون جماد و چون حجر　　　نیست جامد را ز جنسیت خبر

2973. *Sûret cemâd gibi ve taş gibi geldi. Câmidin cinsiyetten haberi yoktur.*

Ya'nî, suver-i cismâniyye cemâd ve taş gibidirler. Binâenaleyh câmid olan cismin cinsiyetten haberi yoktur. Nitekim bu ma'nâ hakkında Hz. Pîr Efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 13. faslında şöyle buyururlar:

"İş fikirlerindir. Sûretlerin kâffesi tâbi' ve âlettirler; ve fikir olmayınca muattaldırlar ve cemâddırlar. Böyle olunca sûreti gören kimse, cemâd demektir. O kimse için ma'nâya yol yoktur. Her ne kadar sûretâ ihtiyar ve yüz yaşında ise de o çocuktur, nâ-bâliğdir... ilh."

جان چو مور و تن چو دانهٔ گندمی　　　می کشاند سو بسویش هر دمی

2974. *Cân karınca ve cisim buğday tânesi gibidir. Her bir dem onu taraf betaraf çeker.*

Ya'nî, cismin cemâd cinsinden olduğu meydandadır. Zîrâ onu kımıldatan cisimdeki rûhtur. Meselâ, cân karınca ve cisim buğday tânesi gibidir. Karınca buğday tânesini yakalayıp o tarafa, bu tarafa çektiği gibi, cân dahi irâdesiyle cismi her bir demde o tarafa bu tarafa çeker.

مور داند کان حبوب مرتهن　　　مستحیل و جنس من خواهد شدن

2975. *Karınca bilir ki: "O mürtehen olan habbeler benim müstahîlim ve cinsim olacaktır.*

"Mürtehen", rehin olunmuş ve mahbûs ve mukayyed olmuş demektir. "Müstahîl", bir hâlden bir hâle dönücü ve muhâl olan şey ma'nâlarınadır. Ba'zı nüshalarda "müstahîl" ile "cins" arasında vâv-ı âtıfe vardır. Tercüme bu nüshaya göre yapılmıştır. Bu sûrette ma'nâ: "Karınca yakalayıp hapsettiği habbeler hakkında bunu bilip der ki: "Bu buğday tânesini ben yiyeceğim ve

bana tahavvül edecektir ve benim cinsim olacaktır." Ba'zı nüshalarda dahi "müstahîl-i cins", terkîb-i izâfî olarak mezkûrdür. Bu sûrette ma'nâ: "Karınca yakalayıp hapsettiği ve mukayyed kıldığı tâneler hakkında bunu bilir ve der ki: "Bu tâneler benim cismimin müstahîli olacaktır, ya'nî benim cismim olmak muhâldir. Zîrâ ben canlıyım ve bu cansızdır."

آن يكى مورى گرفت از راه جَوْ　　　مور ديگر گندمى بگرفت و دو

2976. *O bir karınca yoldan arpa yakaladı. Diğer karınca bir buğday ve koşma tuttu.*

"Dev", "koşmak" ma'nâsınadır. Meselâ o bir karınca yoldan bir arpa tânesi yakaladı. Diğer bir karınca da bir buğday tânesini tuttu ve koşmaya başladı. Her iki karıncadan birisinin ağzında arpa ve diğerinin ağzında buğday tânesi olduğu hâlde birbirlerine doğru yaklaşmaya ve bu tâneler dahi karıncalar ile berâber yürümeye başladı.

جَوْ سوى گندم نمى‌تازد ولى　　　مور سوى مور مى‌آيد بلى

2977. *Buğday arpa tarafına koşamaz. Fakat karınca karınca tarafına gelir. Evet!*

Buğday cemâddir. Bittabi' cemâd olan arpa tarafına koşamaz. Fakat zîrûh olan karınca, ağzındaki buğday ile ağzında arpa olan karınca tarafına gelir. Evet, bu böyle olur!

رفتن جو سوى گندم تابعست　　　مور را بين كه بجنسش راجعست

2978. *Arpanın buğday tarafına gitmesi tâbi'dir. Karıncayı gör ki, o cinse râci'dir.*

Arpanın buğday tarafına gitmesi kendi irâdesiyle değildir. Karıncanın hareketine tâbi'dir. Binâenaleyh arpanın buğday tarafına gitmesini görme! Kendi cinsi tarafına giden karıncayı gör!

تو مگو گندم چرا شد سوى جَوْ　　　چشم را بر خصم نه نى بر گرَوْ

2979. *Sen, niçin buğday arpa tarafına gitti? Deme! Gözü hasm üzerine koy, mukayyed üzerine değil!*

Sen cemâd olan buğday ve arpayı görüp, "Niçin buğday arpa tarafına gitti?" deme! Gözünü bu cemâdların hasmı olan canlı karıncalar üzerine koy! Yoksa bu karıncaların ağızlarında mukayyed ve mahbûs olan buğdaya ve ar-

paya değil! Bunun gibi ecsâm-ı beşeriyyeyi taşıyan dahi onların rûhlarıdır. Fâsıkın rûhu kendi cinsi olan fâsıkın rûhuna meyil ettiği için bu âlem-i sûrette cemâd nev'inden olan cisimleri de birbirlerine yaklaşır; ve kezâ sâlihin rûhu da böylece kendi gibi bir sâlihin rûhuna temâyül eder. Binâenaleyh his gözüyle cemâd olan cisimlere bakılmayıp akıl gözüyle onların rûhlarının ahvâli görülmek lâzımdır.

مور اسود بر سر لبْد سیاه　　　مور پنهان دانه پیدا پیش راه

2980. [2961] *Kara karınca kara keçe üzerinde, karınca gizli; tâne yol üzerinde zâhirdir.*

"Libd", yünden örülmüş keçe demektir. Meselâ kara karınca kara keçe üzerinde yürüdüğü vakit, his gözü o karıncayı fark edemez. Karınca nazardan gizli kalır. Fakat renkli olan buğday veyâ arpa tânesi kara keçe üzerinde his gözüne zâhir olur.

عقل گوید چشم را نیکو نگر　　　دانه هرگز کی رود بی‌دانه بَر

2981. *Akıl göze der: "İyi bak! Tâne, tâneyi götürücü olmaksızın hiç nasıl gider?"*

Bu manzarayı gören his gözüne akıl der ki: "İyi bak! Bir canlı götürücü olmaksızın, cansız ve câmid olan buğday veyâ arpa tânesi hiç kendi kendine hareket edip yürür mü? Akıl his gözünü dâimâ böyle irşâd eder."

زین سبب آمد سوی اصحاب کلب　　　هست صورتها حبوب و مور قلب

2982. *Bu sebebden dolayı köpek, Ashâb-ı Kehf tarafına geldi. Sûretler hubûbât ve kalb karıncadır.*

Ya'nî, cansızı canlı nakl etmesi sebebinden dolayı, bir köpek Ashâb-ı Kehf tarafına geldi ve onun sûret-i cismâniyyesi köpek olduğu hâlde, bâtını ve kalbi o Ashâb-ı Kehf'in bâtını ile münâsebetdâr idi. İşte bu münâsebet-i bâtıniyyeden dolayı Ashâb-ı Kehf o köpeği kovdukları hâlde onlardan ayrılmadı. Zîrâ sûretler hubûbât ve kalb karınca gibidir. Karıncalar hubûbâtı taşıdıkları gibi, kalbler ve bâtınlar dahi cisimleri taşır.

زان شود عیسی سوی پاکان چرخ　　　بد قفصها مختلف یك جنس فَرْخ

2983. *Ondan dolayı Îsâ feleğin pâkleri tarafında olur. Kafesler muhtelif, kuşun yavruları bir cinstir.*

"Ferh", kuş yavrusu. "Pâkân-i çarh"tan murâd, ervâh-ı âliyedir. Ya'nî sûretin nâkıli ma'nâ olmasından dolayı Îsâ (a.s.) feleğin pâkleri olan ervâh-ı âliye tarafındadır. Meselâ, ma'nâları müttehid olan cisimler kafese ve bu ma'nâlar dahi bir cinsten olan kuş yavrularına benzer.

این قفص پیدا و آن فرخش نهان   بی‌قفص کش کی قفص باشد روان

2984. *Bu kafes âşikâr ve onun o kuş yavrusu gizlidir. Kafes çekici olmaksızın kafes ne vakit gidici olur?*

Bu kafes mesâbesinde olan cisimler zâhir ve âşikârdır; ve onların o kuş mesâbesinde olan rûhları gizlidir. Kafesler câmid olduğu için, onları bir çekip götürücü olmazsa, bittabi' kendiliklerinden hareket edemezler.

ای خنك چشمی که عقلستش امیر   عاقبت بین باشد و حبر و قریر

2985. *Ey ne mutlu bir göze ki, akıl ona beydir, âkıbet görücü ve âlim ve nûrlu olur.*

"Hıbr", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "âlim ve fâzıl" ma'nâsınadır. "Karîr", "göz nûrlu olmak" ma'nâsına olan "kurre"den müştaktır. Ba'zı nüshalarda "karîr" yerine "münîr" vâki'dir. Ya'nî, ey ne mutlu ve ne saâdet bir his gözüne ki, o göz sâhibine onun aklı bey ve hâkimdir; ve bu his gözü o aklın tasarrufu altındadır. Böyle bir göz her şeyin sonunu görücü ve âlim ve nûrlu olur.

فرق زشت و نغز از عقل آورید   نی ز چشمی کز سیه گفت و سپید

2986. *Çirkinlik ve güzellik farkını akıldan getiriniz, bir gözden değil ki, karadan ve aktan söyledi.*

Ey hakîkati görmek isteyen kimseler! Çirkini ve güzeli akıl vâsıtasıyla ayırt ediniz, ancak beyazı ve karayı ayırt edebilen his gözü vâsıtasıyla değil! Zîrâ his gözü pek âciz ve bîçâredir. Nitekim pek uzakta olan gâyet büyük bir cismi pek küçük görür; ve kalıbı, kıyâfeti muntazam ve süslü olan bir kimseyi mu'teber ve makbûl görür. Onun bâtınının ve ma'nâsının boşluğunu fark edemez.

چشم غره شد بخضرای دمن   عقل گوید بر محك ماش زن

2987. *Göz mezbelede biten yeşilliğe aldandı. Akıl der ki: "Onu bizim mihekkimize vur!"*

"Hadrâ", "yeşillik"; "dimen", "mezbele ve gübre yığını" demektir. Bu beyt-i şerîfte ایاکم وخضراء الدمن ya'nî "Gübre yığınında biten yeşillikten sakını-

nız!" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur ki, bu hadîs-i şerîf sûreti gâyet güzel ve ahlâkı gâyet fenâ olan kadınlardan kinâye olur. Ya'nî, bir his gözü gübre üzerinde biten yeşilliğe aldandı ve onu kıymetli bir şey sandı. Fakat akıl bu aldanan his gözüne der ki: "O gördüğün güzelliği evvelen bizim mihekkimize ve mîzânımıza vur, onun hakkındaki hükmünü sonra ver!"

آفت مرغست چشم کام بین　　　　مخلص مرغست عقل دام بین

2988. *Murâd görücü olan göz kuşun âfetidir. Tuzak görücü olan akıl kuşun mahall-i halâsıdır.*

Murâd görücü ve hevâ-yı nefsânîye meyl edici olan his gözü rûh kuşunun âfeti ve belâsıdır. O murâdın altındaki tuzağı gören akıl, rûh kuşunun mahall-i halâsı ve o tuzaktan kurtulmak için sığınacak bir yerdir.

دام دیگر بد که عقلش درنیافت　　　　وحی غائب بین بدین سو ز آن شتافت

2989. *Başka tuzak oldu ki, akıl onu anlamadı. Gāib görücü olan vahy ondan dolayı bu tarafa koştu.*

Fakat birtakım başka tuzaklar vardır ki, akıl o tuzağı anlamaz. Meselâ bu keserât-ı eşyâyı görür, vücûdda onları müstakil zanneder ve vahdet-i vücûdu idrâkten âciz kalır; ve vücûd-i vâhid-i hakîkînin sıfatlarını o mevhûm olan suver-i fâniyeye isnâd eder. Nitekim şark ve garb feylesoflarının felsefî mesleklerinde birbirlerine karşı olan münâzaraları ve i'tirâzları akl-ı cüz'înin idrâk-i hakāyıktaki acziyetinin açık birer delîlidir. İşte akl-ı cüz'î idrâk-i hakāyıkta âciz olduğundan dolayı, o akl-ı cüz'înin nazarından gāib olan hakāyıkı göstermek ve anlamak için, bu gāibi görücü olan vahy-i ilâhî bu âlem-i keserât tarafına koşa koşa geldi; ve فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ (Bakara, 2/115) ya'nî "Ne tarafa dönerseniz Allâh'ın vechi vâki'dir" ve وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ (Hadîd, 57/4) ya'nî "Hak nerede olursanız sizinle berâberdir" ve وَفِى أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ (Zâriyât, 51/21) ya'nî "Sizin nefsinizdedir, görmüyor musunuz?" ve emsâli sözler ile aklı îkāz ve irşâd etti.

جنس و ناجنس از خرد دانی شناخت　　　　سوی صورتها نشاید زود تاخت

2990. [2971] *Cinsi ve cins olmayanı tanımayı akıldan bilirsin. Çabuk sûretler tarafına koşmak lâyık olmaz.*

Ey kimse! Mâdemki his gözü akıl gözüne muhtâçtır, binâenaleyh ma'nâda cinsi ve cins olmayanı tanımayı akıl vâsıtasıyla bilirsin, öyle ise, his gö-

züne tâbi' olup, çarçabuk sûretler tarafına koşmak ve akıl gözüyle onun ma'nâsını görmeksizin onu kendine dost ittihâz etmek lâyık olmaz.

نیست جنسیت بصورت لی و لك　　　عیسی آمد در بشر جنس ملك

2991. *Sûrette benim için ve senin için cinsiyet yoktur. Îsâ beşer içinde melek cinsi geldi.*

"Lî ve lek" ta'bîr-i Arabî'dir, "benim ve senin için" demektir. Ya'nî, ey sâlik! Bir insan sûretini gördüğün vakit, onda benim ve senin için mutlak cinsiyet olduğunu hükm etme! Zîrâ i'tibâr sûrete değil, ma'nâya ve rûhadır. Nitekim Îsâ (a.s.) beşer sûretinde zâhir oldu. Fakat rûh-ı musavver olduğu için melek cinsinden idi. O hazretin düşmanları onun sûretini görüp kendileri gibi zannederek sû'-i kasd ettiler ve ma'nâsından gâfil oldular.

بر کشیدش فوق این نیلی حصار　　　مرغ گردونی چو چغزش زاغوار

2992. *Feleğe mensûb olan kuş, onu kurbağa gibi, kargaca bu mâvi hisârın üstüne çekti.*

"Nîlî hisâr", "mâvi kal'a" demek olup bundan murâd, âlem-i kesâfet olan küre-i arzın hârici ve âlem-i ulvîdir. "Feleğe mensûb olan kuş"tan murâd, Îsâ (a.s.)ın ma'nâsı veyâhud Hz. Cibrîl (a.s.)dır. Ya'nî, Îsâ (a.s.)ın feleğe mensûb olan kuşu ve rûhu onun sûret-i beşeriyyesini kıssada beyân olunan karganın kurbağayı yukarı çekmesi gibi, bu mâvi hisârın üstüne ve âlem-i ulvîye çekti. Yâhud feleğe mensûb olan kuş, ya'nî Hz. Cibrîl (a.s.) rûh-ı musavver olan Îsâ (a.s.)ı karganın kurbağayı yukarı çekmesi gibi, âlem-i ulvîye çekti.

قصهٔ عبد الغوث و ربودن پریان او را و سالها در میان پریان ساکن
شدن او و بعد از سالها آمدن او بشهر و فرزندان خویش و باز ناشگفتن
او ازان پریان بحکم جنسیت معنی و همدلی او با ایشان

Abdülgavs'in ve onu perilerin kapmasının ve onun senelerce periler arasında sâkin olmasının ve senelerden sonra onun şehrine ve

evlâdlarına gelmesinin ve ma'nâ cinsiyeti ve onlar ile hemdemliği hükmüyle tekrâr o perilerden sabr edememesinin kıssasıdır

"Peri", "cin tâifesinin latîf kısmı"na derler. Habîs kısmına da "ifrît" derler. Cin tâifesinin mü'mini ve kâfiri vardır. Mü'minlerinin sâlihleri insanların sâlihlerini severler ve onların sohbetlerine rağbet ederler. Nitekim *Nefahâtü'l-Üns*'te bu ma'nâya dâir menkıbeler mevcûddur; ve Mısır'da 1326 sene-i hicriyyesinde tab' edilmiş olan *Âkâmü'l-Mercân fî Ahkâmi'l-Cânn* ismindeki kitabda cinlerin ahvâli hakkında birçok ma'lûmât vardır. Bu kıssada mezkûr olan Abdülgavs dahi sulehâ-yı ümmetten bir zât olduğundan, cinlerin latîf kısmından olan sâlihleri onu insanlar arasından kapmışlar ve bu zât senelerce onlar ile berâber yaşamıştır. Âilesi nezdine avdet ettikten sonra, periler ile berâber yaşamaya alıştığı ve ma'nen onlar ile cinsiyet husûle geldiği için, o perilerden ayrı yaşamaya sabr edememiş ve yine onlara karışmıştır.

بود عبد الغوث هم جنس پری   چون پری نه سال در پنهان پری

2993. *Abdülgavs dokuz yıl peri gibi gizli uçuculukta perinin hemcinsi idi.*

Abdülgavs ismindeki sâlih bir zât dokuz yıl periler gibi insanların gözlerinden gizlenmiş ve periler hemcinsi olmuş idi.

شد زنش را نسل از شوی دیگر   و آن یتیمانش ز مرگش در سمر

2994. *Onun karısının diğer bir kocadan nesli oldu; ve onun yetîmleri onun ölümünden semerde idiler.*

"Semer", "geceleri vakit geçirmek için söylenen hikâye ve masal" ma'nâsınadır. Ya'nî, Abdülgavs'in dokuz yıl kaybolması üzerine, öldü zannıyla onun karısı başka kocaya vardı ve o kocadan dahi çocukları oldu; ve Abdülgavs'in kendi çocukları ve yetîmleri babalarının ölümünden geceleri bahs ve hikâye ederlerdi.

که مر او را گرگ زد یا رهزنی   یا فتاد اندر چهی یا مکمنی

2995. *Derlerdi ki: "Muhakkak onu kurt ve eşkiyâ vurdu. Yâhud bir kuyuya, yâhud bir pusuya düştü."*

Onun yetîmleri ondan bahs edip derlerdi ki: "Muhakkak babamızı kurt parçaladı, yâhud dağlarda eşkiyâ öldürdü. Yâhud bir kuyuya düştü veyâhud bir düşman pusuna uğradı."

جمله فرزندانش در اشغال مست   خود نگفتندی که بابایم هست

2996. *Bütün onun evlâdları şuğuller içinde mest idiler. Demezlerdi ki: "Bizim babamız vardır."*

Abdülgavs'in bütün evlâdları kendi işleri ve güçleri ile meşgûl olup, bu işlerine dalmış idiler ve "Bizim babamız vardır ve sağdır" demezler idi.

بعد نه سال آمد او هم عاریه   گشت پیدا باز شد متواریه

2997. *Dokuz yıl sonra da o âriye olarak geldi. Zâhir oldu, tekrâr mütevâriye oldu.*

"Âriye", "âriyetî" kelimesinden muharref olarak Türkçe'de "iğreti" ma'nâsınadır. "Örtünücü ve gizlenici" ma'nâsına olan "mütevâriye" kelimesi de zarûret-i vezn için "mütvâriye" okunmak îcâb eder. Âhirindeki te'nîs alâmeti olan "hâ", kâfiye zarûretinden nâşîdir. Maahâzâ Abdülgavs'in nefsine işâret olunursa, nefis müennes olduğu için, kâfiye zarûreti bertaraf olur. Ya'nî Abdülgavs dokuz yıl sonra âilesi arasına ikāmet kasdiyle değil, iğreti olarak geldi. Onların arasında zâhir oldu. Onun nefsi tekrâr gizlenici oldu.

يك مهی مهمان فرزندان خويش   بود و زان پس کس نديدهش رنگ بيش

2998. *Bir ay kendi evlâdlarının misâfiri oldu; ve ondan sonra onun rengini artık kimse görmedi.*

"Renk"ten murâd, sûrettir. Ya'nî, Abdülgavs perilerin arasından ayrılıp bir ay evlâdlarının yanına geldi ve misâfir oldu ve tekrâr kayboldu. Artık onun sûretini hiçbir kimse bir yerde görmedi. Ma'lûm olsun ki, zâhir-bîn olanlar cin tâifesinin vücûdunu inkâr ederler. Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Cin'de bu tâifeden bahs buyurulduğundan, her ne kadar zâhir-bîn olsalar bile, cinnin vücûdunu mü'minlerin inkâr edememeleri îcâb eder. Eğer inkâr ederlerse îmân ile alâkaları kalmaz. Bununla berâber bu gibi zâhir-bîn olanları iknâ' edebilecek birçok hâdisât-ı cinniyye vâki' olmuştur ki, bu hâdisâtın hiçbirisini evhâm ve hayâlâta atf etmek mümkin olmaz. Ezcümle Mevlânâ Câmî hazretleri *Nefahâtü'l-Üns*'te Abdullâh-ı Hafîf hazretlerinden naklen şu vak'ayı hikâye buyurur:

"Ebu'l-Kāsım-ı Kusrî dâimâ başını önüne eğerdi. Sebebi soruldukta dedi ki: "Ben evvelleri bir hafta mütemâdiyen oruç tutar ve bir kere iftâr ederdim. Cinden birisi gelip bana selâm verdi. Fakat şahsı görmedim. Ona "Zâhir ol, seni göreyim!" dedim. Gāyet güzel sûrette bir şahıs zâhir oldu. "Sen kimsin?"

dedim. "Mü'min cinlerdenim. Senin gibi böyle riyâzat sâhiblerinden bir kimseyi gördüğümüz vakit, severiz ve selâm veririz" dedi. "Bundan sonra bana zâhir ol, sohbet edelim!" dedim. Öyle yaptı ve bana muhabbet gösterdi ve tamâmiyle ünsiyet tuttu ve bana ba'zı şeyler öğretti. Bir gün ona "Gel, seninle mescide girelim ve bir müddet oturalım!" dedim. Bana cevâben dedi ki: "Eğer biz mescide girip konuşmaya başlarsak halk seni görürler, beni görmezler ve seni vehm ve hayâle mübtelâ olmuş bir adam zannederler." Dedim ki: "Gel, mescidin son safında oturalım ki, herkes bizi görmesin." Muvâfakat etti. Mescide girip oturduk. Bana dedi ki: "Bu adamları nasıl görüyorsun?" Dedim ki: "Ba'zısını yarım gaflet uykusunda ve ba'zısını tamâmen uykuda ve ba'zısını da uyanık görüyorum." "Başları üstünde olanları görüyor musun?" dedi. "Hayır" dedim. Gözlerimi sildi. Gördüm ki, her kişinin başı üzerinde bir karga oturmuş. Ba'zısının gözlerini kanadlarıyla örtmüş ve ba'zısının ancak başının üstüne konmuş; ve ba'zısının gözlerini kanadlarıyla gâh örter ve gâh açar. Bunun üzerine dedi ki: "Hak Teâlâ Kur'ân'da sûre-i Zuhruf'ta وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَانِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ (Zuhruf, 43/36) ya'nî "Kim ki, Rahmân'ın zikrinden körlük ve i'râz ederse, biz bir şeytanı onun için bedel veririz ki, o onun karînidir" buyurur. Bunların başları üzerinde oturan o şeytanlardır ve her birisine gafleti kadar müstevlî olmuşlardır." Bu cinnî böyle bana gelir ve giderdi. Nihâyet bir gün ziyâde acıktım. Âdetim üzere iftârım vaktine dört gün kalmış idi. Bir parça ekmek yedim. Açlığım geçti. Yine o cinnî gelip selâm verdi, fakat görünmedi ve dedi ki: "Biz bu riyâzatlardan ve bu belâlara sabrından dolayı seni severdik. Vaktâki seni imtihân ettik, sabr edici bulmadık." Böyle söyledi ve gitti. Artık bir daha gelmedi. O vakitten beri başımı önüme eğerim."

برد همجنسی پریانش چنان   که ربايد روح را زخم سنان

2999. *Rûhu mızrağın yarası kaptığı gibi, onu perilerin hemcinsliği götürdü.*

Ya'nî, Abdülgavs'in isti'dâdında perilerin hemcinsliği var idi. Mızrağın sûret-i cisme açtığı mühlik yara, insanın rûhunu nasıl kapıp ma'nâ âlemine götürürse, Abdülgavs'in bu hemcinsliği dahi, onu insanların görünen suver-i kesîfesi arasından kaptı ve görünmeyen perilerin arasına götürdü.

چون بهشتی جنس جنت آمدست   هم ز جنسيت شود يزدان پرست

3000. [2981] *Vaktâki cennetlik cennetin cinsi gelmiştir, yine cinsiyetten Hâlık'a tapıcı olur.*

Hak Teâlâ sûre-i Tevbe'de cennetler hakkında وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِى جَنَّاتِ عَدْنٍ (Tevbe, 9/72) ya'nî "Adn cennetlerinde iyi olan meskenler vardır" buyurur; ve sûre-i Nûr'da dahi وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ (Nûr, 24/26) ya'nî "İyi olanlar iyi olanlar içindir" buyurur. Mü'minlerin ahlâkı ve ef'âli iyi ve latîf olduğu için, onlar cennet cinsinden olurlar. İşte bu cinsiyetten dolayı onlar bâkî olan Hâlık'a tapıcı olurlar. Fakat münkirlerin ahlâkı ve ef'âli hayvânî ve nefsânî olduğundan, onların bu fenâ sıfatları fenâ bir yer olan cehennem cinsindendir. Onun için onlar Hâlık'a değil, fânî olan halka tapıcıdırlar.

نه نبى فرمود جود و محمده شاخ جنت دان بدنيا آمده

3001. *Peygamber "Cûd ve mahmideti dünyâya gelmiş cennetin dalı bil!" buyurmadı mı?*

"Cûd", cömerdlik ve sehâvet. "Mahmide", menzile vezninde olup, mezemmetin zıddıdır; "övmek ve güzel huyların çokluğu" demektir. Bu beyt-i latîfte şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur: السخاء وحسن الخلق غصنان من شجرة الجنة ya'nî "Cömerdlik ve güzel huy, cennet ağacından iki daldır" ve السخاء شجرة من اشجار الجنة اغصانها متدليات فى الدنيا فمن اخذ بعضا منها قاده ذلك الغصن الى الجنة والبخل شجرة من النار اغصانها متدليات فى الدنيا فمن اخذ بعضا من اغصانها قاده ذلك الغصن الى النار ya'nî "Cömertlik cennet ağaçlarından bir ağaçtır. Dalları dünyâya sarkmıştır. Kim ki, ondan ba'zısını yakalarsa bu dal onu cennete yeder; ve hasîslik ateşten bir ağaçtır. Onun dalları da dünyâya sarkmıştır. Kim ki onun dallarından ba'zısını yakalarsa, bu dal onu ateşe yeder."

مهرها را جمله جنس مهر خوان قهرها را جمله جنس قهر دان

3002. *Mihrleri hep mihrin cinsi ta'bîr et! Kahırları hep kahrın cinsi bil!*

Ya'nî, bu sûret-i âlemdeki merhametlerin hepsini, efrâd-ı beşerin hangi kısmında olursa olsun merhamet cinsindendir, de! Ve kahırların hepsini de yine kahır cinsinden bil! Ya'nî kahır, ister mü'minden ve ister kâfirden zâhir olsun, her ikisi de bir cinsindendir, aralarında gayriyet yoktur.

لاابالى لاابالى آورد زانكه همجنسند در رأى و خرد

3003. *Lâubâlî lâubâlîyi getirir. Zîrâ ki re'yde ve akılda hemcinsdirler.*

"Lâubâlî", "korkusuz ve pervâsız" ma'nâsında kullanılan bir terkîb-i Arabî'dir. Ya'nî, korkusuz ve pervâsız olan bir kimse, kendisi gibi bir kor-

kusuz ve pervâsız kimseyi musâhib ve refîk olarak getirir. Zîrâ düşüncede ve akılda bir cinsdendirler ve her bir kimsenin kendi cinsine meyl etmesi tabîîdir.

بود جنسيت در ادريس از نجوم   هشت سال او با زحل بد در قدوم

3004. *İdrîs'te nücûmdan cinsiyet var idi. O sekiz yıl Zühal ile kudûmde oldu.*

"Kudûm", "seferden gelmek" demektir. Ma'lûm olsun ki, güneş etrâfında mahrekleri üzerinde devr eden seyyârelerin cismâniyetleri olduğu gibi, rûhâniyetleri de vardır. Bu beyt-i şerîfte ismi geçen Zühal seyyâresi de bunlardan birisidir. Bu seyyârenin cismi ehl-i hey'etin keşfine göre dünyâdan 750 def'a büyük olup, kendi mihveri üzerindeki devrini 10 sâat 14 dakîkada bitirir. Bu cihetle oradaki günler küre-i arzın günlerinden daha kısadır. Güneş etrâfındaki hareketini 29 senede itmâm eder; ve kendi etrâfında bir de büyük halkası vardır. Ehl-i havâs yedi seyyâreden her birinin rûhâniyetlerini ba'zı azâim ve esmâ ve buhûrlar vâsıtasıyla ve himmetleriyle celb ederler; ve onların rûhâniyetlerinin nüzûlüne "tenezzül-i ma'nevî" derler. Bu tenezzülün seyyârâtın cisimleri ile alâkası yoktur. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber (r.a.) hazretleri *Havzu'l-Hayât* ismindeki risâlesinde bu bâbda bir hayli ma'lûmât yazmışlardır. Zâhir-bîn olanların bu işlerden haberleri olmadığı için inkâr ederler. Bu mukaddime anlaşıldıktan sonra beyt-i şerîfin hulâsa-i ma'nâsı şöyle olur: İdrîs (a.s.)ın rûh-ı şerîfinde nücûmun ya'nî seyyârâtın rûhâniyetlerinden cinsiyet var idi. Binâenaleyh o hazret sekiz yıl Zühal ile kudûmde oldu. Ya'nî onların rûhâniyetleri Zühal'in rûhâniyetine ve Zühal'in rûhâniyeti dahi o hazretin rûhâniyetine gidip gelmekte oldu.

در مشارق در مغارب يار او   هم حديث و محرم آثار او

3005. *Maşrıklarda ve mağriblerde onun yâri onun hem-hadîsi ve mahrem-i âsârı oldu.*

Ya'nî, İdrîs (a.s.) küre-i arzın hem maşrık taraflarında ve hem de mağrib taraflarında Zühal seyyâresinin rûhâniyetinin yâri ve onun musâhibi ve küre-i arz üzerindeki eserlerinin mahremi oldu. Zîrâ güneş etrâfında devr eden seyyârelerden her birinin diğeri üzerinde hem cismânî ve hem de rûhânî te'sîrleri vardır ki, cismânî te'sîrleri ehl-i hey'et tarafından peyderpey keşfolunmaktadır. Rûhânî te'sîrleri dahi ehl-i havâs tarafından kitâblarda bildirilmiştir. Ehl-i havâssın beyânına göre Zühal nahs-i ekberdir.

بعد غیبت چونکه آورد او قدوم　　　در زمین می‌گفت او درس نجوم

3006. *Vaktâki gaybetten sonra o kudûm getirdi, yeryüzünde nücûm dersi söylerdi.*

Ya'nî, İdrîs (a.s.) nücûmun rûhâniyetleri âlemine dalıp, beşeriyet âleminden kaybolduktan sonra, tekrâr beşeriyet âlemine geldiği vakit, yeryüzünde halka nücûmun ve seyyârelerin ahvâl ve havâssına müteallık ders söyledi.

پیش او استارگان خوش صف زده　　　اختران در درس او حاضر شده

3007. *Onun önünde yıldızlar hoş saf vurmuşlar idi. Yıldızlar onun dersinde hâzır olmuşlar idi.*

Hz. İdrîs'in önünde yıldızların rûhâniyetleri hoş ve muntazam saf olup halka verdiği dersler esnâsında hâzır olmuşlar idi.

آنچنانکه خلق آواز نجوم　　　می‌شنیدند از خصوص و از عموم

3008. *Öyle ki, umûmdan ve husûstan olan halk, nücûmun âvâzını işitirler idi.*

Hz. İdrîs'in dersi öyle olurdu ki, onun dersinde bulunan halkın avâm ve havâssı o esnâda beşeriyetlerinden tecerrüd edip, rûhâniyet âlemine tececcüh ederler ve derste saf olan seyyârelerin rûhâniyetlerinin sesini işitirler idi. Zîrâ rûhâniyet âleminde sadâlar ve gulguleler vardır. Nitekim 3. cildin 1018 numaralı beyt-i şerîfinde از جمادی عالم جانها روید . غلغل اجزای عالم بشنوید ya'nî "Cemâdlıktan ve cismâniyetten rûhlar âlemine gidiniz. Eczâ-yı âlemin gulgulesini işitiniz!" buyurulmuş idi.

جذب جنسیت کشیده تا زمین　　　اختران را پیش او کرده مُبین

3009. *Cinsiyetin cezbi yıldızları yeryüzüne kadar çekip onun huzûrunda zâhir olmuşlar idi.*

"Mübîn", ism-i fâil olup "zâhir" ma'nâsınadır. Ya'nî, İdrîs (a.s.)ın rûhâniyeti seyyârelerin rûhâniyetleri ile hemcins idi. Bu cinsiyet o yıldızların rûhâniyetlerini yeryüzüne kadar çekti ve o hazretin huzûrunda zâhir oldular.

هر یکی نام خود و احوال خود　　　باز گفته پیش او شرح رصد

3010. [2991] *Her birisi kendi adını ve kendi ahvâlini açık söyleyip onun huzûrunda şerh-i rasad ederdi.*

"Rasad", yıldızların tulû' ve gurûbunu ve sâir ahvâlini muâyene etmek ve gözetlemek. Ya'nî, seyyârelerden her birinin rûhu, kendi adını ve kendi ahvâlini ve hâssıyetini açık söyleyip Hz. İdrîs'in huzûrunda rasad ilminin şerhini ve tafsîlini söylerdi.

چیست جنسیت یکی نوع نظر   که بدان یابند ره با همدگر

3011. *Cinsiyet nedir? Bir nevi' nazardır ki, o sebeble birbirine yol bulurlar.*

Ya'nî, rûhlar arasındaki cinsiyet nedir? Akıl ve idrâkin bir nevi' nazarıdır ki, eğer o nazar birleşir ise, insanlar birbiriyle musâhabete yol bulurlar. Meselâ iki kimsenin nazarları ma'rifet-i Hak tarafına olunca, hangi milletten olursa olsun, onlar bir cinsten olurlar. Sûretlerine i'tibâr olunmaz. Fakat birinin nazarı ma'rifet-i Hakk'a ve diğerinin nazarı halka ve nefsâniyet âlemine olunca, bu iki kimse bir milletten olsalar bile, onlar bir cinsten olmazlar. Çünkü insanın cismine hâkim olan akıl ve idrâk onların cisimlerini başka başka taraflara çeker ve birbirlerine musâhib olmanın imkânı kalmaz.

آن نظر که کرد حق در وی نهان   چون نهد در تو تو گردی جنس آن

3012. *O nazarı ki Hak onda gizledi, vaktâki sana koya, sen onun cinsi olursun.*

Ya'nî, Hak Teâlâ insân-ı kâmilde gizlediği nazarı sana koyduğu vakit, sen o insân-ı kâmilin cinsi olursun ve onun sohbetinden ayrılmak istemezsin.

هر طرف چه می‌کشد تن را نظر   بی‌خبر را کی کشاند با خبر

3013. *Cismi her tarafa ne çeker? Nazar. Habersizi kim çeker? Haberli.*

Cismi her tarafa ne çeker? Aklın nazarı çeker. Hakîkatten habersiz olan cismânî bir kimseyi hakîkat ve ma'nâ tarafına kim çeker? Hakîkatten ve ma'nâdan haberli olan insân-ı kâmil çeker. Yâhud ikinci mısrâ'ın ma'nâsı şöyle olur: Cemâd nev'inden olup habersiz ve idrâksiz olan cismi o tarafa bu tarafa kim çeker? İdrâkli ve haberli olan rûh çeker. Velhâsıl, insanın cismine hâkim olan onun ma'nâsıdır.

چونکه اندر مرد خوی زن نهد   او مخنث گردد و گان می‌دهد

3014. *Vaktâki erkeğe kadın huyunu koyar, o puşt olur ve g.. verir.*

Meselâ, vaktâki Hak Teâlâ hazretleri erkeğin sûretine ve cismine kadın huyunu ve ma'nâsını koyar, artık o puşt olup, kendisine livâta ettirir. "Mu-

hannes", "kadın tabîatli ve korkak ve puşt" ma'nâlarına gelir. "Gân", g.. ma'nâsınadır.

چون نهد در زن خدا خوی نری　　　طالب زن گردد آن زن سعتری

3015. *Vaktâki kadına erkeğin huyunu koyar, o sevici kadın kadının tâlibi olur.*

"Sa'ter", "sevici kadın" ma'nâsınadır ki, böyle bir kadın bir haşîn maddeden âlet-i racûliyyet yapıp diğer bir kadın ile fiil-i şenî' yapar. Vaktâki Hak Teâlâ kadının cismine erkeklik huyunu ve ma'nâsını koyar, bir katı maddeden zıbık yapıp kadının tâlibi olur.

چون نهد در تو صفات جبرئیل　　　همچو فرخی بر هوا جویی سبیل

3016. *Vaktâki sana Cebrâîl'in sıfatlarını koyar, bir kuş yavrusu gibi hava üzerine yol istersin.*

Vaktâki sana Hak Teâlâ "Rûhu'l-emîn" olan Cebrâîl (a.s.) sıfatlarını koyar, sen o rûhânî sıfatlar sebebiyle nefsânî sıfatlarını riyâzât ve mücâhedât ile mağlûb edip, bir kuş yavrusu gibi rûhâniyet âlemine uçmak istersin. "Ferh", "kuş yavrusu" demektir.

منتظر بنهاده دیده در هوا　　　از زمین بیگانه عاشق بر سما

3017. *Gözü hava üzerine muntazır koymuş. Semâya âşık, zemînden bîgânedir.*

Böyle bir kimse rûhunun gözünü rûhâniyet havası üzerine muntazır koymuştur. O rûhâniyetin semâsına âşık olan kimse, bu kesîf yeryüzüne ve bu hayât-ı hayvâniyyeye yabancıdır.

چون نهد در تو صفتهای خری　　　صد پرت گر هست بر آخُر پری

3018. *Vaktâki sana eşeklik sıfatlarını koyar, eğer senin yüz kanadın olsa ahır tarafına uçarsın.*

"Eşeklik sıfatları"ndan murâd, bol bol yemek, içmek ve uyumak ve muâmele-i cinsiyye ile meşgûl olmaktan kinâyedir; ve "kanat"tan murâd, ulûm-i akliyye ve felsefiyyedir. "Ahır"dan murâd, bu âlem-i kesâfet olan dünyâdır. Ya'nî, ey kimse! Eğer Hak Teâlâ sana eşeklik ve hayvâniyet sıfatları olan bol bol yemek, içmek ve uyumak ve muâmele-i cinsiyye ile meşgûl olmak sıfatlarını koyarsa, ma'nâ âlemine uçmak için kanatlar mesâbesinde olan ulûm-i akliyye ve felsefiyyede mütebahhir olsan bile, o kanatlar ile yine hayvan ahı-

rı mesâbesinde olan bu dünyâ tarafına uçarsın. Nitekim eski Yunan feylesofları zamânındaki bir fâhişeye feylesoflar hakkındaki mütâlaasını sormuşlar. Cevâben demiş ki: "Ben onların ne düşündüklerini bilmem. Fakat şunu bilirim ki: Akşam olunca onlar da herkes gibi bizim kapıyı çalıyorlar."

از پی صورت نیامد موش خوار　　　از خبیثی شد زبون موشخوار

3019. *Sıçan sûretinden dolayı hakîr geldi. Habîsliğinden dolayı sıçan yiyicinin zebûnu oldu.*

"Mûş-hâr", vasf-ı terkîbî olup, "sıçan yiyici" demektir. Kediden kinâye olur. Ya'nî, sıçan, sûretinden dolayı halkın nazarında hakîr olmamıştır. Belki tabîatinin ve ahlâkının pisliğinden dolayı halkın menfûru ve kedinin zebûnu oldu. Zîrâ sıçan pislikler içinde gezer ve karanlığı sever; ve dolaplarda ve sandıklarda bulduğu elbiseleri keskin dişleriyle keser. Kedinin tab'ı ve ahlâkı bunun hilâfınadır. Dâimâ yalanıp üstünü başını temizler ve yatmak için koklayıp temiz yer arar ve zarar-ı hayvânîsi pek azdır. Bu ihtilâf tabîat ve ahlâktan dolayı sıçanın düşmanıdır.

طعمه جوی و خائن و ظلمت پرست　　　از پنیر و فستق و دوشاب مست

3020. [3001] *Tu'me-cûdur ve hâin ve zulmet-peresttir. Peynirden ve fıstıktan ve pekmezden sarhoştur.*

"Tû'me", yemeklik; "tu'me-cû", vasf-ı terkîbîdir, "yemeklik arayıcı" demek olur. Ya'nî, sıçanın ahlâkı murdârdır. Pis ve temiz her ne olursa, yemeklik arayıcıdır ve zarar verici hâindir ve karanlıkta gezmeyi sever. İnsanın gıdâsı olan peynire ve fıstığa ve pekmeze sarhoşça musallattır.

باز اشهب را چو باشد خوی موش　　　ننگ موشان باشد و عار وحوش

3021. *Vaktâki beyaz doğanın sıçan huyu ola, sıçanın ayıbı ve vuhûşun ârı olur.*

"Vuhûş", insandan ürküp kaçan yabânî hayvan ma'nâsına olan "vahş"in cem'idir. Ya'nî, vaktâki avcılar indinde sûret i'tibâriyle makbûl olan beyaz renkli doğan kuşunda sıçan huyu olsa, sıçanlardan ve vahşî hayvanlardan daha aşağı olur; ve bu hayvanlar arasında onun vücûdu kusûr ve leke olur.

خوی آن هاروت و ماروت ای پسر　　　چون بگشت و دادشان خوی بشر

3022. *Ey oğul! Vaktâki Hârût ve Mârût'un huyu döndü, onlara beşer huyu verdi.*

Hârût ve Mârût iki meleğin ismidir ki, onlar beşerin emr-i ilâhîye muhâlefetlerini takbîh ettiler ve kendilerinin itâatlerine mağrûr oldular. Hak Teâlâ onları sıfât-ı melekiyyetden sıfât-ı beşeriyyete indirdi. Nitekim bunların kıssası 1. cildin 543 numaralı beytinde mücmelen zikr olunmuştur; ve yine o cildin 3361 ve 3362 ve 5. cildin 620 numaralı beyitlerinde de bunlardan bahis buyurulmuştur.

در فتادند از لَنَحْنُ الصَّافُّونْ   در چه بابل ببسته سر نگون

3023. *"Le-nahnü's-sâffûn"dan Bâbil kuyusuna baş aşağıya bağlanmış olarak düştüler.*

Bu melekler beşeriyet sıfâtıyla âlem-i kesâfete nüzûl ettikten sonra, kendilerinden dahi emr-i ilâhîye muhâlefet sâdır oldu. Haklarında Ve's-Sâffât Sûre-i şerîfesinde vâki' وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ (Sâffât, 37/165) ya'nî "Biz saf hâlinde bulunan melekleriz" buyurulan melekiyet mertebesinden Bâbil şehrinin kuyusuna baş aşağıya bağlanmış olarak düştüler.

لوح محفوظ از نظرشان دور شد   لوح ایشان ساحر و مسحور شد

3024. *Levh-i mahfûz onların nazarından uzak oldu. Onların levhi sâhir ve meshûr oldu.*

"Levh-i mahfûz", kazâ-yı ilâhînin tafsîlini hâvî olan levh-i kaderdir ki, melekler bu levhe nazaran fa'âliyette bulunurlar. İşte bu levh-i kader Hârût ve Mârût'un nazarından uzak düştü ve onların levhi bu suver-i kesîfe âlemindeki sihir edici ve sihir edilmiş kimselerin sûretleri oldu. Zîrâ onlar sihir ilminde mâhir idiler. Binâenaleyh nazarları kendi ilimlerinin dâiresine mahsûr kaldı; ve bu ilim onları levh-i kaderi görmekten ve onun ahkâmını bilmekten hicâba düşürdü. Nitekim sâir efrâd-ı beşeriyye dahi böyledir.

پر همان و سر همان هیکل همان   موسئ بر عرش و فرعونی مهان

3025. *Kanat yine o, baş yine o, heykel yine odur. Bir Mûsâ arş üzerinde ve bir Fir'avn hakîr olmuştur.*

"Per", "kanat" demek olup burada el ve ayak murâd buyurulur. "Mühân", hakîr edilmiş ma'nâsınadır. Ya'nî, velhâsıl, sûrete i'tibâr yoktur; ve i'tibâr o sûretin ma'nâsınadır. Nitekim kol ve kanat ve baş ve heykel ve cisim, Mûsâ (a.s.) ile Fir'avn'da bir olduğu hâlde Mûsâ (a.s.)ın ma'nâsı ve rûhu arş üzerinde âlî ve Fir'avn'ın ma'nâsı ve rûhu esfel-i sâfilîn olan bu dünyâda hakîr ve zelîl olmuştur.

در پی خو باش و با خوشخو نشین   خو پذیری روغن گل را ببین

3026. *Huy ardınca ol! Güzel huylu ile otur! Gül yağının huy kabûl ediciliğini gör!*

Ey kimse! Mâdemki insan sûret ile değil, ma'nâ ile insan olur ve insanın ma'nâsı da kendinin ahlâkıdır, binâenaleyh ma'nâdan ibâret olan güzel huy tahsîli arkasında koş ve güzel huylu olan kâmiller ile otur! Gül yağının, gülün huyu ve ma'nâsı olan güzel kokuyu kabûl ediciliğini gör! Zîrâ tabîat-ı beşeriyye ahlâkı kendisine çeker ve sohbet insanın tab'ına te'sîr eder. Bu sebeble âyet-i kerîmede يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ (Tevbe, 9/119) ya'nî "Ey mü'minler! [Allâh'a karşı takvâ sâhibi olunuz ve] sâdıklar ile berâber olunuz!" buyurulur. Şeyh Sadî hazretleri *Gülistân*'ında bu ma'nâyı şu beyitler ile îzâh buyurmuşlardır:

گلی خوش بوی در حمام روزی   رسید از دست محبوبی بدستم
بدو گفتم که مشکی یاعنبری   تو از بوی دلآویز تو مستم
بگفتا من گلی ناچیز بودم   ولیکن مدتی با گل نشستم
کمال همنشین در من اثر کرد   و گرنه من همان خاکم که هستم

"Bir gün hamâmda güzel kokulu bir kil, bir dostun elinden benim elime erişti. O kile dedim ki: "Misk misin yâhud anber misin? Senin gönül açıcı olan kokundan sarhoşum." Bana cevâben dedi ki: "Ben nâçîz ve kıymetsiz bir çamur idim. Fakat bir müddet gül ile berâber oturdum. Benim musâhibim olan gülün kemâli bana te'sîr etti; ve yoksa ben yine olduğum gibi aynı toprağım."

خاك گور از مرده هم يابد شرف   تا نهد بر گور او دل روی و کف

3027. *Mezârın toprağı da ölüden şeref bulur. Hattâ gönül onun mezârı üzerine yüz ve el koyar.*

Mezârın toprağı dahi insân-ı kâmilin sûrette ölmüş görünen cisminin definden şeref bulur. Hattâ insân-ı kâmilin kadrini ve mertebesini müdrik olanların gönlü o kâmilin mezârı üzerine teveccüh edip, yüzünü ve elini sürer. Fakat insân-ı kâmilin kadrini ve mertebesini müdrik olmayanlar ise, hayvan sürüleri gibi geçip giderler. Ba'zı nüshalarda "ez mürde hem" yerine "ez mürd-i Hak" vâki'dir.

خاك از همسايگئ جسم پاك | چون مشرف آمد و اقبال ناك

3028. *Toprak pâk olan cismin hem-sâyeliğinden nasıl müşerref ve ikbâl-nâk geldi.*

Ya'nî, o toprak insân-ı kâmilin defninden evvel hiçbir kimsenin teveccüh ettiği bir yer değil iken, bak ki insân-ı kâmilin pâk olan cisminin hem-sâyeliğinden ve komşuluğundan o toprak nasıl müşerref ve ikbâl-nâk oldu!

پس تو هم الجار ثم الدار گو | گر دلی داری برو دلدار جو

3029. *Binâenaleyh sen dahi "Evvel komşu, sonra ev!" de! Eğer bir gönül tutarsan, git, dildârı iste!*

Binâenaleyh sen dahi evvelen komşuya bak! Sonra da o komşunun yanında kendine ev ittihâz et! Nitekim hadîs-i şerîfte الجار ثم الدار الرفيق ثم الطريق ya'nî "Evvelen komşu, sonra ev; evvelen refîk, sonra yol!" buyurulmuştur. Eğer sende bir insan kalbi var ise, git, gönül tutucu ve mahbûb olan insân-ı kâmili iste!

خاك او هم سيرت جان می‌شود | سرمهٔ چشم عزيزان می‌شود

3030. [3011] *Onun toprağı dahi cânın sîreti olur. Azîzlerin gözünün sürmesi olur.*

O insân-ı kâmilin bu hayât-ı sûriyyesinde tasarrufu olduğu gibi, vefâtından sonra dahi onun toprağı ve kabr-i şerîfi onun rûh-ı latîfinin tab'ı ve sîreti üzerine olur. Azîzlerin rûhlarının gözünün sürmesi olur; ve kâmillerin kabr-i şerîflerinin ziyâreti yüzünden gözlerine âlem-i gaybın ahvâli münkeşif olur. Nitekim Hâce Muhammed Bahâüddîn Şâh-ı Nakşbend (k.s.) hazretleri buyurmuşlardır ki:

"Bir gece ahvâlimin ibtidâlarında ve cezbelerimin galebesi esnâsında Buhârâ kabirlerinden üç velînin kabrini ziyârete gittim. Her birisinde birer yanar kandil gördüm ve kandillerde yağ ve fitil var. Fakat daha parlak yanmak için fitillerini biraz harekete getirmek lâzım. Diğer bir kabr-i şerîfte kıbleye müteveccih oturdum O teveccühte kendimden geçtim. Kıble tarafından bir büyük kürsü zuhûr etti. Önünde bir yeşil perde var idi. O kürsünün etrâfında birtakım zevât var idi ki, içlerinde Muhammed Baba Semmâsî hazretleri de bulunuyor idi. Bunların bu âlemden intikāl etmiş zevât olduklarını anladım. O cemâatten birisi kürsü üstündeki zâtın Abdülhâlık Gucdüvânî (k.s.) hazretleri olduğunu söyledi. Önünden perdeyi kaldırdılar. Nûrânî bir pîr olduğunu gör-

düm. Selâm verdim, selâmımı aldı. Ondan sonra bana sülûkün bidâyetine ve vasatına ve nihâyetine âid olan birçok beyânâtta bulundu ve buyurdu ki: "Kabirlerde gördüğün kandiller şuna işârettir ki: Senin bu tarîka isti'dâd ve kābiliyetin vardır. Fakat parlamak ve esrâr zuhûra gelmek için isti'dâd fitilini harekete getirmek lâzımdır. Bunlardan başka bana birçok vesâyâda bulundular" (*Nefahâtü'l-Üns*'ten).

Velhâsıl insân-ı kâmilin kabr-i şerîfine teveccühten sûrî ve ma'nevî büyük istifâdeler hâsıl olur.

ای بسا در گور خفته خاك وار　　　　به ز صد احيا بنفع و انتشار

3031. *Ey, ne çok toprak gibi mezârda yatmış vardır. Nef'de ve intişârda yüz diriden iyidir.*

"İntişâr", dağılmak ve yayılmak demektir. Burada tasarrufun yayılması ve nâfiz olması demek olur. Ba'zı nüshalarda "ibtişâr" vâki'dir, "müjdelemek" ma'nâsınadır. Ya'nî, birçok kâmiller vardır ki onlar, kabr-i şerîflerinde sâkin ve sâkit bir hâlde yatmışlardır. Fakat fâide vermek ve tasarrufları her tarafa yayılıp nâfiz olmakta yeryüzünde dönüp dolaşan dirilerden daha iyidirler. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da mezkûr olan şu vak'a bu hâlin şâhididir:

"Hz. Hudâvendigâr'ın irtihâllerinden sonra Şehzâde Keygātu Aksaray'a gelip ümerâ ve Etrâk'i da'vet için Konya'ya elçi gönderdi. Arnavudlar'dan birkaç kimse küstahlık edip elçiyi öldürdüler. Bu hâli Keygatu işittikde öfkelenip bütün askerlerinin Konya'ya giderek şehri muhâsara etmelerini ve feth ettikleri vakit ahâlîsini katl edip yağma ile meşgūl olmalarını emr etti. O esnâda kendi umerâsından hiçbirisi öfkesinin def'ine muvaffak olamayıp, bizzarûre işi cereyân-ı tabîîsine bıraktılar. Konya ahâlîsinin havâssı ve avâmmı hep o fitnenin vukū'undan müteessir oldular. Hz. Mevlânâ efendimize sığınmaktan başka kurtuluş çâresini göremeyip, hepsi türbe-i şerîfe giderek ağladılar ve yalvardılar. Keygatu ahâlîye muvâsalat ettikde gece Hz. Hudâvendigâr'ı rü'yâsında gördü. O sûrette ki, azîm heybet ile kubbe-i şerîflerinden dışarıya çıkıp şehrin kenarına gelerek sarıklarını çözdüler ve şehrin etrâfına dolayıp düğümlediler. Sonra Keygatu'nun yanına gelip parmaklarıyla mûmâileyhin boğazını sıkarak: "Ey Türk! Ey Türk! Bu fikir ve hareketten vazgeç! Yoksa cânını kurtaramazsın!" buyurdular. Keygatu uyanıp ümerâsını ve mukarreblerini çağırdı. Bunlar huzûruna gittikleri vakit, onu korkmuş ve titrer bir hâlde buldular. Sebebini sorduklarında rü'yâsını söyledi. Mukarrebler hep

bir ağızdan dediler ki: "Biz bu ma'nâyı düşünüyor, velâkin korkumuz sebebiyle söyleyemiyor idik." Ondan sonra Keygatu askerlerin geri dönmelerini emr etti. Gündüz olunca da bizzât türbe-i mutahharanın ziyâretine gidip birçok kurbânlar kesti. Türbe-i şerîfe mürettebâtına birçok sadakalar verdi."

İmdi, evliyâ-yı Hakk'ın mekâbirine vâki' olan teveccüh ve istimdâdın böyle müessir netîceleri zâhir olursa, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in Ravza-i mutahharalarına hulûs-i kalb ile teveccüh ve istimdâdın ne derece nef' ve fâidesi olacağı tasavvur olunsun!

سايه برده او و خاكش سايه مند　　　صد هزاران زنده در سايهٔ ويند

3032. *O sâyeyi götürmüş ve onun toprağı sâye gibidir. Yüz binlerce diri onun sâyesindedirler.*

Ya'nî, o kâmil lutf-ı Hakk'ın sâyesi olan cism-i şerîfini âhirete götürmüş ve âlem-i sûrette onun kabri ve toprağı kalmıştır; ve o toprak ise yine sâye sâhibidir. Birçok diriler onun sâyesindedirler; ve sıkıldıkları zaman halk o kâmilin kabr-i şerîfine ilticâ edip onun tasarruf-ı ma'nevîsi ile o sıkıntılardan halâs olurlar.

Ba'zı nüshalarda birinci mısrâ'da "sâye burde" yerine "sâye bûd" yazılmıştır. Bu nüshaya göre beytin tercümesi "O sâye idi, onun toprağı dahi sâye sâhibidir. Yüz binlerce diri onun sâyesindedirler" sûretinde olur. Ya'nî, o kâmilin cism-i şerîfi hayât-ı dünyeviyyesinde Hakk'ın bir lutfu ve sâyesi idi. Âlem-i âhirete intikālinden sonra da toprağı ve kabr-i şerîfi sâyelidir ve lutf-ı Hakk'ın mahall-i zuhûrudur. Birçok diriler onun sâyesindedirler. Nitekim Hz. Pîr efendimizin kabr-i şerîfi sâyesinde şimdiki hâlde dahi ma'nen ve mâddeten sâyebân olanlar vardır. Gerçi ehl-i sûret olan münkirler onların türbe-i şerîflerini de kendi mezârlarına kıyâs edip "Ölmüşlerin kabirlerini ziyârette hiçbir fâide yoktur" derler ise de, bu hüküm onların cehle müstenid olan vehim ve hayâllerinden münbaistir. Enbiyâ ve evliyâ hazarâtının mekâbir-i şerîfleri ehl-i gaflet mezârlarına kıyâs olunmaz. Zîrâ Resûl-i Ekrem Efendimiz من زار قبرى بعد وفاتى فكأنما زارنى فى حياتى ya'nî "Vefâtımdan sonra benim kabrimi ziyâret eden kimse, beni hayatımda ziyâret etmiş gibidir" buyurmuşlardır.

داستان آن مرد که وظیفه داشت از محتسب تبریز و وامها کرده بود بر امید آن وظیفه
و او را خبر نی از وفات او ، الحاصل از هیچ زنده وام او گزارده نشد الا
از محتسب متوفی گزارده شد چنانکه گفته اند

لَيْسَ مَنْ مَاتَ فَاسْتَرَاحَ بِمَيْتٍ　　اِنَّمَا الْمَيْتُ مَيْتُ الْاَحْيَاءِ

O adamın hikâyesidir ki, Tebrîz'in muhtesibinden vazîfe tutardı; ve o vazîfe üzerine borç etmiş idi; ve onun vefâtından onun haberi yok idi. Elhâsıl, hiçbir diriden onun borcu ödenmiş olmadı. Ancak müteveffâ olan muhtesibden ödenmiş oldu. Nitekim demişlerdir:
"Ölüp istirâh eden kimse ölü değildir. Ölü ancak dirilerin ölüsüdür."

"Muhtesib", eskiden bir şehirde halkın intizâm-ı muâmelâtına bakan ve alım satım gibi işlerde su'-i isti'mâlâtı men' eden bir me'mûrdur ki, ona "ihtisâb ağası" derlerdi. Zamânımızda zâbıta-i belediye me'mûru demek olur. "Vazîfe", burada "aylık ve maâş" ma'nâsınadır. "Meyt", "ölü" ma'nâsına olan "meyyit" kelimesinin muhaffefidir. Ya'nî, Tebrîz şehrinin ihtisâb ağası bir adama aylık bağlamış idi ve o adam dahi bu aylığı karşılık tutarak ba'zı kimselere borçlar etmiş idi. Fakat o ihtisâb ağası vefât etmiş ve bu adamın dahi onun vefâtından haberi olmamış idi. Bu sebeble o adamın aylığı kesildi. Diri olan zenginlerin hiçbirisinden borçlarını ödemek husûsunda yardım göremedi. Onun borçlarını ödeyen yine o ölen muhtesib oldu. Nitekim Hakîm Senâî hazretleri bir beyt-i şerîfinde şöyle buyururlar:

"Sûrî ölümle ölüp rûhu âlem-i bekāda râhat eden kimse ölü değildir. Ölü ancak bu âlem-i sûrette hayât-ı hayvâniyye ile yaşayıp hayât-ı ma'neviyyeden bî-haber olan kimsedir."

Hz. Pîr Efendimiz dahi *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki bir beyitte bu ma'nâya işâretle şöyle buyururlar:

ای خفتهٔ رفته دوان　　ای مردهٔ نادادہ جان
برخیز رفته کاروان　　ای دل دمی بیدار شد

"Ey gaflet uykusuna yatıp koşarak gitmiş olan kimse! Ey cânını vermemiş olan ölü! Kalk, ehl-i hakîkat kervânı gitmiştir. Ey kalb sâhibi olan insan! Bir dem olsun uyan!"

آن یکی درویش ز اطراف دیار　　جانب تبریز آمد وامدار

3033. *O bir fakîr etrâf-ı diyârdan borçlu olarak Tebrîz tarafına geldi.*

نه هزارش وام بود از زر مگر　　بود در تبریز بدر الدین عمر

3034. *Meğer onun dokuz bin altın borcu var idi. Tebrîz'de Bedreddîn Ömer var idi.*

Meğer o fakîrin dokuz bin altın borcu var idi. Tebrîz şehrinde de Bedreddîn Ömer isminde bir zât var idi.

محتسب بود او بدل بحر آمده　　هر سر مویش یکی حاتم کده

3035. *Muhtesib idi. Gönülde deryâ gelmiş, onun her kılının ucu Hâtem-kede idi.*

"Muhtesib", şehrin zâbıta-i belediye me'mûru. "Hâtem", evlâd-ı Arab'dan cömerdlik ile meşhûr bir zâtın ismidir. "Kede", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "hâne ve mahal" ma'nâsınadır. "Hâtem-kede", Hâtem'in hânesi ve mahalli demek olur. Ya'nî, Tebrîz şehrinde bulunan Bedreddîn Ömer o şehrin muhtesibi idi. Onun gönlü deryâ gibi geniş ve onun her kılının ucu cömerdlik ve sehâvet husûsunda bir Hâtem'in oturduğu hâne ve mahal idi. Ba'zı nüshalarda "kede" yerine "şude" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ "Onun her bir kılının ucu bir Hâtem olmuş idi" demek olur.

حاتم ار بودی گدای او شدی　　سر نهادی خاك پای او شدی

3036. *Eğer Hâtem olaydı, onun dilencisi olurdu. Onun ayağının toprağına baş koyardı.*

Eğer Hâtem, Bedreddîn Ömer zamânında hayatta olaydı, sehâvette onun kapısının dilencisi olur ve cömerdlik dilenir ve onun ayağının toprağına baş koyup kemâl-i hürmetinden dolayı yüzünü gözünü sürerdi.

گر بدادی تشنه را آب زلال　　در کرم شرمنده بودی زان نوال

3037. *Eğer susamışa tatlı su vere idi, o ihsândan keremde utanıcı olurdu.*

Bedreddîn Ömer'in sehâveti bir derecede idi ki, meselâ bir susamışa tatlı ve latîf bir su vermiş olsa idi, o ihsânından dolayı, yaptığı keremde utanıcı olur ve "Ben bu muhtâca bir hizmet ve iyilik yapamadım" diye vicdânen hicâb duyardı.

ور بکردی ذرهٔ را مشرقی   بود اندر همتش نالایقی

3038. *Ve eğer bir zerreyi maşrık ede idi, onun himmetinde bir lâyıksız idi.*

Ve eğer bir zerreyi maşrık ve güneşlik mahall-i tulû'u hâline getirmiş olsa idi, bu hizmet onun yüksek himmetinin yanında bir lâyıksız iş görünürdü ve "Lâyıklı bir hizmet edemedim" der idi.

بر امید او بیامد آن غریب   کو غریبان را بدی خویش و نسیب

3039. *O garîb onun ümîdi üzerine geldi. Zîrâ garîblere karîb ve nesîb idi.*

O borçlu olan garîb o muhtesibin keremi ümîdi üzerine Tebrîz şehrine geldi. Zîrâ o muhtesib böyle garîblere yakın ve sâhib-i nisbet idi. Ba'zı nüshalarda "nesîb" yerine "hasîb" ve "habîb" vâki'dir.

با درش بود آن غریب آموخته   وام بی‌حد از عطایش توخته

3040. [3021] *O garîb onun kapısı ile bildik idi. Onun atâsından hadsiz borcu ödenmiş idi.*

"Tûhte", "tûhten" masdarının ism-i mef'ûlüdür ve bu masdarın müteaddid ma'nâları vardır. Burada "ödenmek ve edâ edilmek" ma'nâsınadır. Ya'nî, o borçlu garîb muhtesibin keremini evvelden dahi bilir idi. Zîrâ onun atâsı ve ihsânı yüzünden birçok borçları ödenmiş ve edâ edilmiş idi.

هم بپشت آن کریم او وام کرد   که ببخششهاش واثق بود مرد

3041. *Yine o kerîmin i'timâdı ile borç etti. Zîrâ onun bahşişlerine vâsık idi.*

"Püşt", "arka" demektir. Burada "penâh ve i'timâd"dan kinâyedir. "Vâsık", "i'timâd edici" demektir. Ya'nî, o fakîr o kerîmin keremine dayanarak yine borç etti. Zîrâ o fakîr adam o muhtesibin bahşişlerine ve atâlarına i'timâd edici ve dayanıcı idi.

لاابالی گشته زو و وام جو   بر امید قلزم اکرام خو

3042. *Ondan dolayı ikrâm huylu kulzümün ümîdi üzerine lâübâlî ve borç edici olmuş idi.*

"Kulzüm" ve "kulzem", "deniz ve suyu ve suyu çok kuyu ve Bahr-i Ahmer, "Şâb Denizi" ma'nâlarınadır. Burada mutlakan deniz ma'nâsı münâsibdir. *Gıyâsü'l-Lügāt*'ın beyânına göre "kulzüm", "bir şeyi yutmak" ma'nâsına

olan "kulzüme"den me'hûzdür. Deniz gāyet derin olduğu için "kulzüm" demişlerdir.

Ya'nî, evvelce birçok borcu ödenmiş olmasından dolayı ikrâm huylu olan kerem deryâsı muhtesibin bahşişleri ümîdi üzerine, o fakîr çekinmeksizin borç edici olmuş idi.

وام داران رو ترش او شاد کام   همچو گل خندان ازان روض الکرام

3043. *Borçlular ekşi yüzlü, o şâd-kâm, kerîmlerin bahçelerinden gül gibi handân idi.*

"Şâd-kâm", sıfat mevsûfdan evvel zikr olunmak sûretiyle yapılmış vasf-ı terkîbîdir. "Mesrûr" demektir. "Ravz", bahçe ma'nâsına olan "ravza"nın cem'idir. "Kirâm", "kerîm"in cem'idir. Ya'nî, borçlular "borcumu ödeyemedim" diye mağmûn ve ekşi yüzlü olurlar. O fakîr ise mesrûr idi. Kerîmlerin bahçelerinden açılmış gül gibi gülücü idi.

گرم شد پشتش ز خورشید عرب   چه غمستش از سبال بو لهب

3044. *Onun arkası Arab güneşinden sıcak oldu. Ebû Leheb'in bıyıklarından ona ne gam vardır?*

"Sibâl", "bıyık" ma'nâsına olan "seblet"in cem'idir. Kibir ve gurûr ve nahvetten kinâye olur. Hind şârihlerinden Abdülvâhid bu beytin şerhinde şöyle buyurur: "Arka sıcak olmak, âsûde ve hoş olmaktan kinâyedir. "Hurşîd-i Arab", Server-i âlem cenâb-ı Peygamber Efendimiz'in zât-ı şerîfinden kinâyedir; ve "borç" Resûl-i Ekrem Efendimiz'e eziyet ve cefâ eden Ebû Leheb'e teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, o garîb, muhtesibden âsûde ve râhat oldu. Binâenaleyh ona borçtan gam yoktur. Ve bu beyitte "Bir kimse Server-i mevcûdât Efendimiz'in zât-ı pâkinden hoş-vakit olursa, Ebû Leheb mesâbesinde olan kimselerin tekebbüründen ve eziyetinden o kimseye gam yoktur" ma'nâsı murâd buyurulur.

چون که دارد عهد و پیوند سحاب   کی دریغ آید ز سقّایانش آب

3045. *Mâdemki bulutun ahdini ve ittisâlini tutar, ona sakkālardan suyu esirgemek ne vakit gelir?*

"Sakkā", "halka su veren" kimseye derler. Türkçe'de "saka" dedikleri kimsedir. "Bulut"tan murâd, hakîkat-i muhammediyyedir. Zîrâ hakîkat-i

muhammediyye vücûd-i mutlak-ı Hak ile vücûd-i izâfî'-i halka arasında berzah-ı azîmdir. Vücûd-i hakîkîden nâzil olan atâyâ-yı zâtiyye ve esmâiyye hakîkat-i muhammediyye vâsıtasıyla tevzî' olunur. "Sakkālar"dan murâd, halka ulûm-i ledünniyye sularını tevzî' eden insân-ı kâmillerdir. Ya'nî, hakîkat-i muhammediyyeye ahdi ve ittisâli olan kutb-ı zamân o hakîkatten aldığı ulûm-i ledünniyye suyunu, diğer insân-ı kâmillere tevzî' etmekten, esirger mi? Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf* lutf-ı Hak ile o hakîkatten alınan ulûm-i ledünniyye ve maârif ve esrâr-ı ilâhiyyedir ki, kutb-ı zamân olan Hz. Mevlânâ efendimiz havâss-ı evliyâya ve avâmm-ı mü'minîne ibzâl buyurmuşlardır.

ساحران واقف از دست خدا　　　کی نهند این دست و پا را دست و پا

3046. *Hudâ'nın destinden âgâh olan sâhirler, ne vakit bu ele ve ayağa el ve ayak koyarlar?*

"Dest", "kudret" ma'nâsınadır. Ya'nî, vaktâki Fir'avn'ın sihirbâzları Hakk'ın kudret elinden ve âlem-i sûrette ancak Hakk'ın tasarrufundan âgâh oldular, artık bu âlem-i kudrette cisimlerde olan ele ve ayağa, el ve ayak adını koymadılar. Fir'avn onların Mûsâ (a.s.)a tâbi' olduklarına öfkelenip لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ (A'râf, 7/24) ya'nî "Ben elbette sizin ellerinizi ve ayaklarınızı keserim!" diye tehdîd ettiği vakit لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ (Şuarâ, 26/50) ya'nî "Zarar yoktur, biz Rabbimize münkalib oluruz" diye cevâb verdiler ve elsiz, ayaksız kalacaklarından korkmadılar. Zîrâ bildiler ki, Hakk'ın dest-i kudreti onların rûhlarına bu zâhirî elden ve ayaktan başka eller ve ayaklar verir.

روبهی که هست زان شیران پشت　　　بشکند کلّهٔ پلنگان را بمشت

3047. *Bir tilki ki, ona arslanlardan arka vardır, kaplanların kellesini yumruk ile kırar.*

"Tilki"den murâd, kudret-i ma'neviyyesi ve rûhâniyyesi olmayan zayıf kimsedir. "Arslan"dan murâd, kudret-i ma'neviyye ve rûhâniyye sâhibi olan insân-ı kâmillerdir. "Kaplanlar"dan murâd, tasarruf-ı sûrî sâhibi olan kimselerdir. Ya'nî, kudret-i rûhâniyyeden ârî ve zayıf kimseye ma'nâ âleminin arslanları olan kâmiller muzâheret ve yardım ettiği vakit o zayıf kimse, tasarruf-ı sûrî sâhiblerinin bir yumrukla başını kırar.

آمدن جعفر رضی الله عنه بگرفتن قلعه بتنهایی و مشورت کردن ملك آن قلعه
با وزیر در دفع او و گفتن آن وزیر ملك را که زنهار تسلیم کن و از جهل تهور
مکن که این مرد مؤیدست و از حق جمعیت عظیم دارد در جان خویش

Ca'fer (r.a.)ın yalnızlık ile kal'ayı zabt etmeye gelmesi ve o kal'anın pâdişâhı onun def'i husûsunda vezîr ile meşveret etmesi ve o vezîrin pâdişâha: "Sakın ha! Teslîm et ve cehilden dolayı tehevvür etme! Zîrâ bu adam müeyyeddir ve Hak'tan kendi cânibinde cem'iyyet-i azîm tutar" diye söylemesi

چونکه جعفر رفت سوی قلعهٔ　　　قلعه پیش کام خشکش جرعهٔ

3048. *Vaktâki Ca'fer bir kal'a tarafına gitti. Kal'a onun kuru olan ağzı önünde bir cur'a idi.*

Ca'fer (r.a.) İmâm Alî (k.A.v.) efendimizin büyük kardeşidir. 2. cildin 3556 numaralı جعفر طیاررا پر جاریه است . جعفر طراررا پر عاریه است [ya'nî "Ca'fer-i Tayyâr için kanat câriyedir; Ca'fer-i tarrâr için kanat âriyettir"] beytinde beyân buyurulduğu üzere lakab-ı şerîfleri "Tayyâr"dır. Bu bâbdaki ma'lûmât o beytin îzâhında geçti. "Kâm", kâf-ı Arabî ile "ağız" ma'nâsına geldiğine göre, îzâhan ma'nâ şöyle olur: Vaktâki Ca'fer-i Tayyâr (r.a.) yalnızca bir kal'ayı zabt etmeye gitti. Zîrâ kal'a onun önünde bir yudum su mesâbesinde idi.

Ba'zı nüshalarda "gâm", "adım" ma'nâsına olan kâf-ı Fârisî iledir. Ve "huşk" yerine "hoş" ma'nâsına olan "hunk" vâki'dir; ve "Cur'a", Kûfe ile Hîra arasında bir merhalenin adıdır. Bu sûrette îzâhan ma'nâ şöyle olur: Hz. Ca'fer bir kal'ayı yalnızca zabtetmeye gitti. Zîrâ kal'a onun hoş ve latîf olan adımının önünde bir merhale mesâbesinde idi.

یك سواره تاخت تا قلعه بکر　　　تا در قلعه ببستند از حذر

3049. *Bir süvârî olarak hamle ile kal'aya kadar koştu. Hattâ hazerden dolayı kal'anın kapısını bağladılar.*

"Süvâr", "binmiş ve râkib olan", ["süvâre"] âhirindeki "hâ", mikdâr içindir. "Yek süvâre", "bir binici mikdârı" demek olur ki, "yalnız başına bir süvârî olarak" ma'nâsına gelir. "Kerr", "hamle etmek" demektir. Ya'nî, Cenâb-ı Ca'fer tek başına bir ata binip hücûm ve hamle ile kal'aya kadar koştu. Hattâ onun böyle tek başına hücûmunu gören kal'a halkı hazerden dolayı kal'a kapısını da kapadılar.

زَهْرَه نه کس را که پیش آید بجنگ   اهل کشتی را چه زهره با نهنگ

3050. [3031] *Kimsenin cesâreti yok ki cenk ile öne gelsin! Gemi ehlinin timsah ile ne cesâreti vardır?*

"Zehre", öd, cesâret ve şecâat ve tâkat ma'nâlarına gelir. Ya'nî, kal'a ehlinden onunla cenk ve harb etmek için dışarıya çıkmaya kimsenin cesâreti olmadı. Meselâ denizde bir büyük timsah çıksa, geminin içindeki yolculardan bu timsaha karşı bir kimsenin cesâreti olur mu?

روی آورد آن مَلِكْ سوی وزیر   که چه چاره ست اندرین وقت ای مشیر

3051. *O pâdişâh vezîr tarafına yüz getirdi. Dedi ki: "Ey müşîr! Bu vakitte çâre nedir?"*

Ya'nî, kal'anın hükümdârı vezîrine dönüp dedi ki: "Ey müşâvirim! Şimdi bu muhâribe karşı çâre nedir ve ne yolda hareket edelim?"

گفت آنکه ترك گوئی کبر و فن   پیش او آیی بشمشیر و کفن

3052. *Dedi: "Odur ki, kibri ve fenni terk edesin, onun önüne kılıç ve kefen ile gelesin!"*

"Terk güften", "terk etmek" ma'nâsınadır. "Kılıç ve kefen ile gelmek", emre itâat etmekten kinâyedir. Vezîr pâdişâha cevâben dedi ki: "Pâdişâhlık kibrini ve azametini ve harb etmek fen ve hünerini terk edesin ve o muhâribin huzûruna "Emrine itâat ettim!" diye gelesin!

گفت آخر نی یکی مردیست فرد   گفت منگر خوار در فردیٔ مرد

3053. *Dedi: "Nihâyet bu bir tek adam değil midir?" Dedi: "Adamın tekliğine hakîr bakma!"*

Pâdişâh vezîre cevâben dedi: "Bu bizim ile harb etmeye gelen nihâyet bir tek ve yalnız başına bir adam değil midir? Bu kadar askerimiz olduğu hâlde,

bu bir adama nasıl boyun eğelim?" Vezîr pâdişâha cevâben dedi ki: "Ey şâh! Sen adamın sûret-i zâhiresine bakma ve onun tekliğini ve yalnızlığını hor ve hakîr görme!"

چشم بگشا قلعه را بنگر نکو　　همچو سیمابست لرزان پیش او

3054. *"Gözünü aç! Kal'aya iyi bak! Onun önünde cıva gibi titreyicidir."*

"Ey şâh! Zâhir gözünü kapa da, ma'nâ ve akıl gözünü aç ve bu göz ile kal'aya iyi bak! O kal'anın ehli onun himmeti önünde cıva gibi titreyici bir hâlde olduğunu gör!" "Kal'a"dan murâd, mecâz tarîkıyla kal'a ehlidir.

شسته در زین آنچنان محکم پیست　　گوییا شرقی و غربی با ویست

3055. *"Eyer üzerinde oturmuş öyle sâbit-kademdir. Gûyâ şarkî ve garbî onunla berâberdir."*

"Zeyn", at eyeri. "Şeste", "nişesten"in muhaffefidir. Ya'nî, "O şecî' olan zât atın eyeri üzerinde öyle sâbit-kadem bir hâlde oturmuştur ki, gûyâ şarka ve garba mensûb olan halk onunla berâberdir ve onunla müttehiden hareke- te müheyyâ bir hâldedirler."

چند کس همچون فدایی تاختند　　خویشتن را پیش او انداختند

3056. *Birkaç kimse fedâî gibi koştular. Kendilerini onun önüne attılar.*

Meydâna atılan kimseler zâhirde fedâî oldukları hade beyt-i şerîfte "fedâî gibi" buyurulmasındaki işâret budur ki: Hakîkî fedâîlik Hak yolunda olan fe- dâîliktir. Onların fedâîliği ise, Hak yolunda değil, nefsin kibir ve nahveti uğ- runda idi ve bu fedâîlikleri zâhirde Hak yolunun fedâîliklerine benzedi.

هر یکی را او بگرزی در فگند　　سر نگونسار اندر اقدام سمند

3057. *O her birini bir topuz ile atın ayaklarına baş aşağı düşürdü.*

داده بودش صنع حق جمعیتی　　که همی زد یك تنه بر امتی

3058. *Hakk'ın sun'u ona bir cem'iyet vermiş idi ki, yalnız başına bir ümmet üzerine vururdu.*

Hakk'ın sun'u ve fiili Hz. Ca'fer'in kalb-i şerîfine bütün kuvâ-yı zâhire ve bâtınesini cem' etmek hâssasını vermiş idi. Bu cem'iyet sebebiyle yalnız ba- şına br ümmet ve kavm üzerine hücûm etti.

چشم من چون دید روی آن قباد   کثرت اعداد از چشمم فتاد

3059. *Vaktâki benim gözüm o kubâdın yüzünü gördü, adedlerin çokluğu gözümden düştü.*

Bu beyt-i şerîf Hz. Pîr efendimiz tarafındandır. Vezîr tarafından olmak da câizdir. Ya'nî, vaktâki basîret gözüm o büyük şâh olan Hz. Ca'fer'in iç yüzünü gördü, cismânî olan adedlerin çokluğu gözümden düştü ve bu çokluğun kıymeti kalmadı. Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 2. faslında şöyle buyururlar:

"Halkın bu ta'dâdı fitnedir. Meselâ halkın "Bu birdir ve onlar yüzdür" ya'nî velîye birdir ve halk-ı kesîre yüz bindir demeleri fitne-i azîmedir. وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ فِتْنَةً (Müddessir, 74/31) [ya'nî "Biz onların mikdârını ancak bir fitne kıldık."] Hangi yüz, hangi elli, hangi altmış veyâ yüz binden bahs ediyorsun? Sen şimdi, o halk-ı kesîre altmış veyâ yüz veyâ bin diyorsun ve velîye bir? Halbuki onlar hiçtir; ve bu, bin ve yüz binlerce bindir. قليل اذا عدوا كثير اذا شدوا ya'nî "Sayılınca azdır, fakat kuvvet ve mukāvemete gelince çoktur." ... ilh."

اختران بسیار و خورشید ار یکیست   پیش او بنیاد ایشان مندکیست

3060. [3041] *Güneş bir ise de yıldızlar çoktur. Onun önünde onların bünyâdı parça parça olucudur.*

"Mündik", "indikâk" masdarından ism-i fâildir. Sülâsîsi, "vurmak ve dökmek ve parça parça etmek" ma'nâsına olan "dekk" masdarıdır. "Güneş"ten murâd, cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâiz olan insân-ı kâmildir; ve "yıldızlar"dan murâd, esmâ-i müteferrikanın zâhiri olan insanlardır. Ya'nî, güneş doğduğu vakit yıldızların ziyâsı kaybolduğu gibi, insân-ı kâmilin kudret-i tasarrufu zâhir olduğu vakit, sâir insanların vesâit-i tabîiyye ile olan tasarrufâtı muattal olur.

گر هزاران موش پیش آرند سر   گربه را نی ترس باشد نی حذر

3061. *Eğer binlerce sıçan öne baş getirseler, kediye ne korku olur, ne çekinme!*

Meselâ binlerce sıçan meydâna çıksalar kedi onlardan ne çekinir, ne de korkar.

کی به پیش آیند موشان ای فلان   نیست جمعیت درون جانشان

3062. *Ey filân! Sıçanlar ne vakit öne gelirler? Onların cânının içinde cem'iyet yoktur.*

Ey filân kimse! Sıçanlarda cesâret olmadığından meydâna çıkamazlar. Zîrâ onların cânının içinde cem'iyet ve ittihâd yoktur. Her birisi mazhar olduğu ism-i mutasarrıfın îcâbı olarak kendi nefsinin ve varlığının kaydındadır. Nitekim sûre-i Haşr'da münkirler hakkında تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى (Haşr, 59/14) ya'nî "Ey Resûlüm! Sen onları müctemi' ve müttehid zannedersin, halbuki onların kalbleri müteferriktir" buyurulur.

هست جمعيت بصورتها فشار   جمع معنى خواه هين از كردگار

3063. *Sûretlerde olan cem'iyet beyhûdedir. Âgâh ol! Kirdigâr'ın ma'nâ cem'iyetini iste.*

"Fütâd", "herze ve beyhûde". "Kirdigâr", fâil-i hakîkî olan Hakk'ın ism-i şerîfidir. Ya'nî, kalblerde ittihâd olmadıktan sonra, sûretlerde olan cem'iyet ve topluluk beyhûdedir ve boştur. Âgâh ol! Fâil-i hakîkîden ma'nâ ve rûh cem'iyetini ve topluluğunu iste!

نيست جمعيت ز بسيارئ جسم   جسم را بر باد قائم دان چو اسم

3064. *Cem'iyet cisimlerin çokluğundan değildir. Cismi isim gibi hava üzerinde kāim bil!*

Ya'nî, birçok şahısların bir yerde toplanması her ne kadar zâhirde bir cem'iyet görünür ise de, kalblerinde ittihâd bulunmadığı vakit, o cem'iyet hakîkî bir cem'iyet değildir. Zîrâ cisimler, isimler ve lakablar gibidir; ve isimler harf ü savt makūlesinden ve harf ü savt ise hakîkatte nefes ve havâ üzerinde kāim olup sebâtı yoktur. İşte cisimler de isimler gibi böyle sebâtsızdır.

در دل موش ار بُدى جمعيتى   جمع گشتى چند موش از حَمِيَتى

3065. *Eğer sıçanın kalbinde bir cem'iyet olaydı, bu kadar sıçan hamiyetten dolayı cem' olurdu.*

"Hamiyyet", "gazab etmek ve âr tutmak" ma'nâsınadır. Ve "hımye", "perhîz ve muhâfaza" ma'nâsınadır. Evvelki ma'nâya göre "hamyet", beyt-i şerîfte zarûret-i vezn için şeddesiz telaffuz olunur; ve ikinci ma'nâya göre tekellüfsüz bir kāfiye olur. Ya'nî, sıçanların kalbinde bir cem'iyet ve ittihâd olaydı, bu kadar sıçan bir yere toplandığı vakit, kediye karşı öfkelerinden ve gayretlerinden veyâhud nefislerini muhâfazadan dolayı müttehiden ve müctemian hareket ederler idi.

بر زدندی چون فدائی حملهٔ   خویش را بر گربهٔ بی‌مهلهٔ

3066. *Bir fedâî gibi bir hamle edip kendilerini bir mühletsiz kedi üzerine vururlar idi.*

Ya'nî, sıçanların kalblerinde bir fedâî gibi cem'iyet ve ittihâd olaydı, kendilerini bir mühlet vermeksizin hemen kedi üzerine bir hamle edip çarparlar idi.

آن یکی چشمش بکندی از ضراب   و آن دگر گوشش دریدی هم بناب

3067. *O birisi mudârebeden onun gözünü koparırdı; ve o diğeri dişi ile de onun kulağını yırtar idi.*

"Dırâb", müfâale bâbının masdarı olup, "vuruşmak ve dövüşmek ve mudârebe" demektir. "Nâb", dört ön dişleri ve büyük diş ma'nâlarınadır. Ya'nî, sıçanlar müttehiden hücûm edip kimisi kedinin gözünü çıkarır ve kimisi de kulağını yırtar idi.

وان دگر سوراخ کردی پهلوش   از جماعت گم شدی بیرون شوش

3068. *Ve o diğeri onun yanını deler idi. Cemâatten onun "bîrûn-şev!"i kaybolurdu.*

"Bîrûn-şev", "hâriç ol ve dışarı çık!" ma'nâsına olup "def' ol!" diye kovmaktan kinâye olur. Ya'nî, kediye hücûm eden sıçanlardan diğeri de kedinin yanını ısırıp deler idi ve o kedinin sıçanların cem'iyetine karşı "def' olun!" diye onları kovması kaybolur ve hükmü kalmaz idi.

لیك جمعیت ندارد جان موش   بجهد از جانش ببانگ گربه هوش

3069. *Fakat sıçanın cânı cem'iyet tutmaz. Kedinin sesi ile onun cânından akıl sıçrar.*

Fakat her bir sıçanın rûh-ı hayvânîsinde cem'iyet ve ittihâd kuvveti yoktur. Kedinin sesini duyduğu gibi onun rûhunda kendisine göre olan aklı ve tedbîri sıçrayıp gider.

خشك گردد موش زان گربهٔ عیّار   گر بود اعداد موشان صد هزار

3070. *Eğer sıçanların adedleri yüz bin olsa, ayyâr olan kediden sıçan kuru olur.*
[3051]

"Ayyâr", "çok gidip gelen ve çok hareket eden" ma'nâsınadır (*Müntehabü'l-Lügât*). Zarûret-i vezinden dolayı şeddesiz telaffuz olunur. Ya'nî, sıçan-

ların adedi ne kadar çok olursa olsun, hareketi çok olan kediyi görünce, o sıçanların cümlesi kupkuru ve cansız ve müncemid bir hâle gelirler.

از رمهٔ انبه چه غم قصاب را انبهیٔ هش چه بندد خواب را

3071. *Kalabalık sürüden kasaba ne gam vardır? Aklın kalabalığı uykuyu nasıl bağlar?*

"Enbüh", "kalabalık ve kesret ve çokluk" ma'nâsına olan "enbûh" kelimesinin muhaffefidir. Ya'nî, kalabalık ve çokluk olan koyun sürüsünden kasabın korkusu ve gamı olur mu? Ve kezâ aklın birçok düşünceleri ve fikirleri olur. Cisme uyku galebe ettiği vakit dimâğ bî-tâb olup o fikirler ve düşünceler cisme müstevlî olan uykuya mâni' olamaz. Zîrâ kasab koyun sürüsüne ve uyku akla ve fikre gālibdir.

مالك الملكست جمعيت دهد شير را تا بر گلهٔ گوران جهد

3072. *Mâlikü'l-mülk'tür. Arslana cem'iyet verir, hattâ yaban öküzü sürüsü üzerine sıçrar.*

"Gele", hayvan sürüsü; "gûr", yaban eşeği ve yaban öküzü ma'nâsınadır. Ya'nî, Hak Teâlâ hazretleri mülkün mâliki ve sâhibidir. Arslana bir cem'iyet-i kalb verir ki, kuvvetli ve mühâcim olan yaban öküzlerinin sürüsü üzerine hücûm eder; ve onlarda arslandaki cem'iyet-i kalb olmadığından hepsi korkup kaçar.

صد هزاران گور دهٔ شاخ دلیر چون عدم باشند پیش صول شیر

3073. *Bu binlerce on boynuzlu yaban öküzü, arslanın korkusu önünde adem gibi olurlar.*

"Çûn adem"de "çûn" kelimesi edât-ı teşbîh olduğu gibi, edât-ı istifhâm olmak da câizdir. Ya'nî, on boynuzlu olan yaban öküzlerinin birçoğu arslan korkusu önünde yok gibi olurlar. Yâhud nasıl yok olurlar ve kendi kuvvetlerini ve varlıklarını kaybederler? "Savl", hamle ve hücûm etmek demektir. Ba'zı nüshalarda "savl" yerine "hevl" vâki'dir. "Korku" demektir.

مالك الملكست بدهد ملك حسن يوسفی را تا بود چون ماه مزن

3074. *Mülkün mâlikidir. Bir Yûsuf'a güzellik mülkünü verir. Hattâ ak bulutun ayı gibi olur.*

"Müzn", ak bulut demektir. "Mâh-ı müzn", "ak bulutun ayı" demek olur. "Ay"dan murâd, Hakk'ın cemâl-i mutlakıdır. "Ak bulut"tan murâd, cisim perdesidir. Ya'nî, cisim perdesi arkasından Hakk'ın cemâl-i mutlakının tecellîsine işâret buyurulur. Ba'zı nüshalarda "Mâ-i müzn" vâki'dir. "Ak bulutun suyu" demek olur ki, aynı ma'nâya işâret buyurulur. Ya'nî, Hak Teâlâ mülkün mâliki ve sâhibidir. Nitekim Al-i İmrân Sûresinde قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ (Al-i İmrân, 3/26) ya'nî "Ey Resûlüm! De ki: Ey mülkün mâliki olan Allâh'ım! Sen mülkü dilediğin kimseye verirsin ve dilediğin kimseden nez' edersin. Ve dilediğin kimseyi azîz edersin ve dilediğin kimseyi zelîl edersin" buyurulur. Yûsuf (a.s.)a güzellik mülkünü verir, nihâyet ak bulutun arkasından görünen ay gibi o güzellik parıl parıl parlar ve kadınlar o güzelliğin meftûnu olurlar. Veyâhud ak bulutun suyu gibi cemâl suyunun susamışı olanları temâşâya kandırır.

در رخی بنهد شعاع اختری — که شود شاهی غلام دختری

3075. *Bir yüze yıldıza mensûb olan şuâ' koyar ki, bir şâh bir kızın kölesi olur.*

Bu beyt-i şerîfte dahi cemâl-i mutlakın cisim perdesi arkasından tecellîsine işâret buyurulur. Ve kezâ bir yüze yıldız gibi parlak bir güzellik şuâ'ı koyar ki, bir şâh öyle bir güzel yüze mâlik olan bir kızın kölesi olur.

بنهد اندر روی دیگر نور خود — که ببیند نیم شب هر نیك و بد

3076. *Diğer yüze kendi nûrunu koyar ki, gece yarısı her iyiyi ve kötüyü görür.*

Bu beyt-i şerîfte nûr-ı ilâhînin cisim perdesi üzerinde zuhûruna işâret buyurulur ki, bu nûr enbiyâda ve havâss-ı evliyâda zâhir olur; ve bu nûr sâyesinde his gözü önünden eşyânın kesâfeti kalkar ve hakāyık-ı eşyâ zâhir olur. "Gece yarısı"ndan murâd, zulmet-i tabîat ve kesâfet-i cismâniyyettir. "İyi ve kötü"den murâd, lutuf ve kahrın mezâhiri olan suver-i insâniyyedir.

یوسف و موسی ز حق بردند نور — در رخ و رخسار و در ذات الصدور

3077. *Yûsuf ve Mûsâ yüzde ve yanakta ve sadırların zâtında Hak'tan nûr götürdüler.*

"Zâtü's-sudûr"dan murâd, kalblerdir. Ya'nî, Hak Teâlâ hazretleri, Yûsuf ve Mûsâ (a.s.)ın yüzlerinde ve yanaklarında ve onların kalblerinde kendi nûrunu ızhâr etti. Onlara bakanlar bu nûrun eserini his gözleriyle de görürler idi.

نور موسی بارقی انگیخته　　　پیش رو او توبره آویخته

3078. *Mûsâ'nın nûru bir bârık koparmış. O yüzünün önüne tûbre asmış idi.*

Hattâ Mûsâ (a.s.)ın yüzünde zâhir olan bu nûr-ı ilâhî öyle bir parlaklık koparmış ve götürmüştür ki, halkın his gözleri bu nûra bakmaya tahammül edemediğinden o hazret onların göz tabakalarının bozulmaması için yüzünün önüne "tûbre" ya'nî bir nikāb asmış idi.

نور رویش آنچنان بردی بصر　　　که زمرد از دو دیدۀ مار کر

3079. *Onun yüzünün nûru, basarı; zümrüd, hücûm edici yılanı iki gözden götürdüğü gibi götürür idi.*

"Zümrüd", ma'lûm olan kıymetli taşlardan bir taşın ismidir; ve onun hâssalarından birisi de yılanın gözünü kör etmektir. Bu husûstaki îzâhât 3. cildin 2538 ve 4. cildin 3696 ve 5. cildin 1951 ve 1952 numaralı beyitlerinde geçti. "Kerr", Arabî olursa "hücûm ve hamle" demektir ki, yılanın sıfatı olur; ve eğer Fârisî olursa "sağır" ma'nâsına gelir. "Mâr-i ker", "sağır yılan" demek olur. Bu yılanın zehrine ne efsûn ve ne de panzehir te'sîr etmez imiş. Ya'nî, Mûsâ (a.s.)ın yüzünün nûru kendisine bakan halkın gözlerinin kuvvetini, zümrüd, hücûm edici veyâ sağır yılanın gözlerinin kuvvetini izâle ettiği gibi izâle ederdi.

او ز حق درخواسته تا توبره　　　گردد آن نور قوی را ساتره

3080. *O nûr-ı kavîyi örtücü olmak için o Hak'tan tûbre istemiş idi.*
[3061]

Mûsâ (a.s.) yüzünün nûru halkın gözlerine zarar verdiğini görünce, o kuvvetli nûru örtücü olmak için Hak Teâlâ hazretlerinden yüzüne bir nikāb istemiş idi.

توبره گفت از گلیمت ساز هین　　　کآن لباس عارفی آمد امین

3081. *Dedi: "Âgâh ol! Sen kiliminden tûbre yap! Zîrâ bir ârifin libâsı emîn geldi."*

Cenâb-ı Hak, Mûsâ (a.s.)a buyurdu ki: "Ey Mûsâ, Âgâh ol! Sen arkana giydiğin abadan yüzüne nikāb yap! Zîrâ bir ârifin giydiği libâs te'sîrât-ı kevniyyeden âzâde ve emîn geldi."

Bir hâdise: "Konya'da Hz. Pîr'in türbe-i şerîfesini ziyârete giden ihvândan birisi, cenâb-ı Pîr efendimiz'in giydiği hırkanın elyâfından birkaç iplik çıkarıp

fakîre hediye etmiş idi. Fakîr de bir kâğıt parçasına sarıp kütüphânemin bir tarafına koymuş idim. 926 sene-i mîlâdîsi Kânûn-ı Sânîsinin 22. gecesi akşam ile yatsı arasında evin diğer bölüğünden birdenbire bir ateş zuhûr etti. Bilcümle eşyâm ve kitâblarım yandı. Enkāz iki ay karlar ve yağmurlar altında kaldı. Hava biraz açıldığı vakit enkāz altında kalan eşyâyı aradığım sırada moloz yığınları arasında bükülmüş bir kâğıt gördüm. Açtığımda Hz. Pîr'in hırka-i mübârekesinin elyâfı zâhir oldu. Sargısı olan kâğıt sararmış bir hâlde idi. Hayret ettim ve anladım ki, ârifin libâsı te'sîrât-ı kevniyyeden emîndir."

کان کسا از نور صبری یافتست　　　نور جان در تار و پودش تافتست

3082. *Zîrâ o kilim nûrdan bir sabır bulmuştur. Cânın nûru onun târ u pûduna aks etmiştir.*

"Sabr", habs-i nefs demektir. "Subr", her şeyin kenârı ve gılzatı; ve "sıbr", ak bulut ma'nâlarınadır. "Târ u pûd", kumaşın arışı ve argacı ya'nî nesci teşkîl eden ufkî ve amûdî ipliklerdir. "Kisâ", kilim demektir. "Subr", gılzat ve kesâfet demek olduğuna göre, ma'nâ şöyle olur: "Fakat cânın nûru o kesâfet ile berâber onun nescine ve içine işlemiştir." Bu ma'nâya göre enbiyâ ve evliyâ hazarâtının kesîf görünen ecsâm-ı şerîfelerinin hâline işâret buyurulur. "Sabr", habs-i nefs demek olduğuna göre ma'nâ şöyle olur: "Zîrâ o kilim nûr-ı ilâhînin tecellîsinden bir sabır ve tahammül bulmuştur. Cânın nûru onun târ u pûduna tulû' ve aks etmiştir."

جز چنین خرقه نخواهد شد صوان　　　نور ما را بر نتابد غیر آن

3083. *Böyle hırkadan başkası suvân olmak istemez. Bizim nûrumuza onun gayrı tâkat getiremez.*

"Suvân" ve "sıvân", esvâb saklanan dolap. Burada nûr-ı ilâhîyi setr edecek mahal murâd buyurulur. Ya'nî, bizim nûrumuzu ancak senin gibi bir ârifin giydiği aba parçası setr eder. Bizim nûrumuza ondan başka olan eşyâ tâkat getiremez.

کوه قاف ار پیش آید بهر سد　　　همچو کوه طور نورش بر درد

3084. *Eğer Kāf dağı sed için öne gelse, Tûr dağı gibi nûr onu yırtar.*

Farazâ, eğer azameti tahayyül olunan Kāf dağı o nûr-ı ilâhîyi örtmek için öne gelse, nûr-ı ilâhî o Kāf dağını Tûr dağını parça parça ettiği gibi paralar ve yırtar.

از كمال قدرت ابدان رجال　　يافت اندر نور بيچون احتمال

3085. *Kudretin kemâlinden dolayı ricâlin bedenleri bîçûnun nûruna ihtimâl buldu.*

Ricâlin, ya'nî enbiyâ ve evliyânın cisimlerine Hakk'ın bahş ettiği kudretin kemâlinden dolayı o ricâlin bedenleri vasıf ve ta'rîfe sığmayan Zât-ı Hakk'ın nûruna tahammül buldu. O nûrun tecellîsini her bir şey yüklenemediği hâlde ricâlin cisimleri yüklendi.

آنچه طورش بر نتابد ذرهٔ　　قدرتش جا سازد از قارورهٔ

3086. *O şey ki, Tûr ona bir tâkat getiremez, onun kudreti ona bir sırçadan yer yapar.*

Ya'nî Tûr-i Sînâ dağının tâkat getiremediği ve tahammül edemediği nûra Hakk'ın kudreti bir sırça mesâbesinde olan insân-ı kâmilin cisminden yer yapar.

گشت مشكات و زجاجى جاى نور　　كه همى‌دَرْدْ ز نور آن قاف و طور

3087. *Mişkât ve sırça nûrun yeri oldu ki, nûrdan o Kāf dağı yırtılır.*

"Mişkât", kandil konacak raf; ve "zücâc", sırçadan ma'mûl "kandil" ma'nâsınadır. "Mişkât"tan murâd, insân-ı kâmilin cismi; ve "sırça"dan murâd onun kalbidir. Nitekim aşağıdaki beyt-i şerîfte beyân buyurulur. Ya'nî, Hak Teâlâ, insân-ı kâmilin cismini ve kalbini nûr-ı zâtının yeri yaptı ki, o nûrdan azameti tahayyül olunan Kāf dağı parçalanır. Fakat insân-ı kâmilin cismi ve kalbi mişkât ve sırça mesâbesinde olduğu hâlde o nûra tahammül eder.

جسمشان مشكات دان دلشان زجاج　　تافته بر عرش و افلاك اين سراج

3088. *Onların cisimlerini mişkât, gönüllerini zücâc bil! Bu kandil arş ve eflâk üzerinde parlamıştır.*

O insân-ı kâmillerin cisimlerini kandil ve kalblerini de sırça mesâbesinde kandil bil! Bu öyle bir kandildir ki, onun nûru ve ziyâsı arş ve eflâk üzerinde parlamıştır.

نورشان حيران اين نور آمده　　چون ستاره زين ضحى فانى شده

3089. *Onların nûru bu nûrun hayrânı gelmiştir. Yıldızlar gibi bu duhâdan fânî olmuştur.*

Ya'nî, arşın ve eflâkin nûrları bu insân-ı kâmilin kalbinin nûruna hayrân kalmıştır; ve yıldızların nûru ve ziyâsı, kuşluk vaktinde güneşin ziyâsından ve aydınlığından fânî olduğu gibi fânî olmuştur.

زین حکایت کرد آن ختم رسل　　　از ملیك لا یزال و لم یزل

3090. *O peygamberlerin hatmi lâ-yezâl ve lem-yezel olan Melîk'ten, bundan*
[3071] *hikâyet etti.*

Ya'nî, o peygamberlerin hâtemi olan Muhammed Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz, mertebe-i ulûhiyyetinde dâim olup aslâ zâil olmayan şâh-ı hakîkî Hak'tan bu insân-ı kâmilin kalbinin kuvvetinden bize hikâye etti ve haber verdi.

که نگنجیدم در افلاك و خلا　　　در عقول و در نفوس با علا

3091. *Der ki: "Eflâk ve halâya alâlı olan akıllara ve nüfûsa sığmadım."*

"Eflâk"ten murâd, ecrâm-ı semâviyye, "halâ", boşluk olup, bundan murâd fezâdır. "Ukûl"den murâd, cisimden ve maddeden mücerred olan ervâhtır. "Ulâ", yükseklik ve kadr ve menzilet demektir. "Nüfûs" iki kısımdır. Birisi cisimlere taalluk etmeyen ve ancak cisimlerde tedbîr ve tasarruf sâhibi olan nüfûs-ı mücerrededir ki, bunlara "nüfûs-ı nâtıka" derler. Diğeri cisimlere taalluk eder ki, bunlara "nüfûs-ı muntabia" derler. Bu ve aşağıdaki beyitlerde meşhûr olan şu: لا یسعنی ارضی ولاسمائی ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن التقی النقی ya'nî "Ben yerime ve göğüme sığmadım. Velâkin takî ve nakî olan mü'min kulumun kalbine sığdım" hadîs-i kudsîsine işâret ve bu hadîs-i kudsî tefsîr buyurulur. Ya'nî, Hak Teâlâ buyurur ki: "Ben ecrâm-ı semâviyyeme ve fezâma ve kadr ve menzilet sâhibi olan ervâh-ı mücerredeye ve nüfûs-ı nâtıkaya ve nüfûs-ı muntabiaya sığmadım."

در دل مؤمن بگنجیدم چو ضیف　　　بی‌ز چون و بی‌چگونه بی‌ز کیف

3092. *"Misâfir gibi, mü'minin kalbine çûnsüz ve çigûnesiz ve keyfiyetsiz olarak sığdım."*

"Zayf", misâfir; "çûn", nasıl; ve "çigûne", ne türlü ve "keyf", nasıl demek olup, bunların hepsi ta'rîf ve tavsîf ma'nâsını mutazammındır. Ya'nî, "Ben ancak misâfir gibi, mü'minin kalbine, ta'rîf ve tavsîfe gelmeyen bir vech ile sığdım; ve benim bu sığışımda zarfiyet ve mazrûfiyet ve hulûl ve ittihâd yoktur. İnsân-ı kâmilin vüs'at-i kalbi hakkındaki îzâhât *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Şuaybî'de olup fakîr tarafından yazılmış olan şerhte îzâh edilmiştir.

تا بدلالی آن دل فوق و تحت   یابد از من پادشاهیها و بخت

3093. *"Tâ ki o kalbin delâleti ile üst ve alt senden pâdişâhlık ve baht bula!"*

Ya'nî, "Ben mü'min kulumun kalbine, alt ve üst ya'nî âlem-i ulvî ve süflî o kalbin delâleti ile pâdişâhlıklar ve tasarruflar ve saâdet bulsun, diye sığdım."

بی‌چنین آیینه از خوبئ من   بر نتابد نی زمین و نی زمن

3094. *"Böyle bir aynasız benim güzelliğimden ne yeryüzü ve ne de zaman tâkat getiremez."*

Ya'nî, "İnsân-ı kâmilin kalbinin aynası olmaksızın benim güzelliğim ne yeryüzünde ve ne de zaman denilen hâdisât-ı kevniyyenin taâkubünde zâhir olamaz ve bunların hiçbirisi benim güzelliğimin intıbâ'ına tâkat getiremez."

بر دو کَوْن اسب ترحم تاختم   بس عریض آیینهٔ بر ساختم

3095. *"İki âlem üzerine terahhum atını koştururum. Çok geniş bir ayna yaptım."*

Ya'nî, "Âlem-i zâhir ve bâtın üzerine terahhum ve rahmet atını koştururum. Çok geniş bir ayna yaptım." "Rahmet atını koşturmak"tan murâd, adem sıkıntısı içinde zuhûr-ı talebde bulunan esmâyı, Hakk'ın nefes-i rahmânîsi ile tenfîs edip zâhire çıkarmasıdır. Zîrâ âlem-i zâhir ve bâtın esmâ-i ilâhiyyenin mezâhiridir; ve insân-ı kâmilin kalbi bütün esmâyı câmi' olan "Allâh" isminin mazharı olduğundan, bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin hey'et-i mecmûası bu kalbe sığar. Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri insân-ı kâmil kalbinin genişliğine işâreten لو ان العرش وما حواه مأة الف الف مرة فی زاویة من زوایا قلب العارف ما احس به ya'nî "Eğer milyon kere arş ve onun muhtevâsı kalb-i ârifin köşelerinden bir köşesinde olsa, onu duymaz" buyurmuştur.

هر دمی زین آینه پنجاه عُرس   بشنو آیینه ولی شرحش مپرس

3096. *Her bir dem bu aynadan elli türlü düğün taâmı vardır. Aynayı işit fakat onun şerhini sorma!*

"Urs", düğün yemeği demektir ki, bundan murâd, zâhir ve bâtına olan tecelliyât-ı esmâiyye ve sıfâtiyye insân-ı kâmilin kalbinden tevzî' buyurulmasıdır. Ya'nî, her bir dem bu aynadan ya'nî insân-ı kâmilin kalbinden elli türlü düğün taâmı vardır. Halk o yemekten yerler ve içerler. Binâenaleyh o aynanın mevcûd olduğunu işit, fakat onun şerhini ve îzâhını sorma! Zîrâ ta'rîf

ve tavsîfe gelmez. Hz. Pîr efendimiz kalb-i şerîflerinin vüs'atine işâreten bir gazel-i latîflerinde şöyle buyururlar:

من بندهٔ سلطانم سلطان جهان بانم — زاندم که رخش دیدم شوریده و حیرانم

طوطئ خوش الحانم سیمرغ سخندانم — هم جنت و هم حورم هم روضهٔ رضوانم

هم علوی و هم سفلی هم عرشی و هم فرشی — هم جاعل افلاکم هم فاعل ارکانم

یك نیمه ز لاهوتم یك نیمه ز ناسوتم — هم لؤلؤ و هم بحرم هم گوهر و هم کانم

هم ماهم و هم مهرم هم گلشن و گلچهرم — هم زهره و بهرام هم تیرم و کیوانم

هم نورم و نورانی هم ظلمت و ظلمانی — هم ظاهر و هم باطن هم اینم و هم آنم

هم نور شهنشاهم هم عاشق اللهم — هم طالب درگاهم هپ صاحب عرفانم

هم زادهٔ روحم من هم اصل فتوحم من — هم باعث بارانم هم دافع طوفانم

هم نورم و هم نارم هم خرقه و زنارم — هم دینم و اسلامم هم کفرم و ایمانم

[Ya'nî *"Ben Sultân'ın bendesiyim, cihânın sâhibi olan sultânım, O'nun yüzünü gördüğümden beri perîşân ve şaşkınım. Hoş sesli tûtîyim, güzel konuşan sîmurgum, Hem cennet ve hem hûrîyim, hem rıdvânın ravzasıyım. Hem ulvî ve hem süflî, hem arşî ve hem ferşî, hem feleklerin yaratanı ve hem erkânın (anâsır-ı erbaa) fâiliyim. Bir yarım lâhûttanım, bir yarım nâsûttanım, Hem inci ve hem denizim, hem cevher ve hem ma'denim. Hem ayım ve hem güneşim, hem gül bahçesi ve gül yüzlüyüm, Hem Zühre (Venüs) ve Behrâm'ım (Merih), hem Tîr'im (Utarit) ve Keyvân'ım (Zühal). Hem nûr ve nûrânîyim, hem zulmet ve zulmânî, hem zâhir ve hem bâtın, hem buyum ve hem oyum. Hem şehinşâhın nûruyum, hem Allâh'ın âşığıyım, hem dergâhta tâlibim, hep sâhib-i irfânım. Hem rûhun çocuğuyum ben, hem fütûhun aslıyım ben, hem yağmur gönderenim, hem tûfânı def' edenim. Hem nûrum ve hem nârım, hem hırka ve zünnârım, Hem dînim ve İslâm'ım, hem küfür ve îmânım."*]

حاصل این کز لبس خویشش پرده ساخت — که نفوذ آن قمر را می‌شناخت

3097. *Hâsıl bu ki: O kendi libâsından perde yaptı. Zîrâ o, o ayın nüfûzunu anladı.*

"Ay"dan murâd, Mûsâ (a.s.)ın yüzü olmak münâsibdir. Zîrâ ay güneşten aldığı ziyâyı aks ettirdiği gibi, o hazretin yüzü dahi güneş mesâbesinde olan

nûr-ı ilâhîyi aks ettirir idi. Ya'nî, elhâsıl, Mûsâ (a.s.) kendi libâsı olan abâdan mübârek nûruna perde yaptı. Zîrâ o, ay mesâbesinde olan yüzünün başka şeyden yapılacak perdeden nüfûzunu anladı. Zîrâ başka şeyin bu nûra karşı sed çekmeye isti'dâdı yok idi.

گر بُدی پرده ز لبس غیر او　　پاره گشتی گر بدی کوه دو تو

3098. *Eğer onun libâsının gayrından perde olaydı, iki kat dağ olsa paralanırdı.*

Ya'nî, eğer o perde Mûsâ (a.s.)ın libâsından başka bir şeyden olsa idi, bilfarz iki kat dağ kadar metîn ve müstahkem olsa bile, o nûrun önünde parçalanır ve dağılır idi. Nitekim Tûr-i Sînâ dağı parçalandı.

ز آهنین دیوارها نافذ شدی　　توبره با نور حق چه فن زدی

3099. *Demir duvarlar nâfiz olurdu. Tûbre Hakk'ın nûruna ne fen vurur idi!*

O nûr-ı ilâhî demir duvarlardan geçerdi. Hakk'ın nûruna karşı âdî maddelerden yapılmış perdenin ne fenni ve hüneri ve ne hükmü olurdu!

گشته بود آن توبره صاحب تفی　　بود وقت شور خرقهٔ عارفی

3100. *O tûbre şûr vaktinde bir ârifin hırkası olup, bir teff sâhibi olmuş idi.*
[3081]

"Tef", harâret demektir. "Şûr", "cezbe"den kinâyedir. Ya'nî, bu nûra tahammül edip nüfûz ettirmeyen ancak o abâ parçasından yapılmış nikāb idi. Zîrâ o parça bir ârifin aşk-ı Hak ile şûrişi ve cezbesi vaktinde hırkası olduğundan bir harâret sâhibi olmuş idi. Binâenaleyh bu nûra mütehammil idi. Ashâb-ı kirâmdan Enes (r.a.) hazretleri buyururlar ki: "Biz Resûl-i Ekrem Efendimiz'in huzûrunda idik. Nâgâh Hz. Cibrîl (a.s.) nâzil oldu. Dedi ki: "Yâ Resûlallâh! Senin ümmetinin fakîrleri zenginlerinden yarım gün evvel [cennete] dâhil olur ki, o yarım gün dünyâ günlerinden beş yüz yıldır." Peygamberimiz ferahnâk olup buyurdular ki: "Sizden bir kimse var mıdır ki, bir şiir söylesin!" Bir bedevî şu şiiri teğannî eyledi:

قد لسعت حية الهوى كبدى　　لا طبيب لها ولا راقى

الا الحبيب الذى شغفت به　　فعنده رقيتى و ترياقى

"Aşk yılanı ciğerimi soktu. Ona bir tabîb ve efsûn okuyucu yoktur. Ancak kendisine âşık olduğum mahbûbumun yanında benim efsûnum ve tiryâkim vardır."

Sonra Resûl-i Ekrem hazretleri tevâcüd etti ve ashâb-ı kirâm dahi berâberce tevâcüd ettiler. Hattâ mübârek omuzlarından cübbeleri düştü. Vaktâki fâriğ oldular, Muâviye b. Ebî Süfyân: "Yâ Resûlallâh! Sizin ne güzel oyununuz var!" dedi. Server-i âlem Efendimiz buyurdular ki: "Yâ Muâviye! Kerîm değildir o kimse ki, mahbûbunun zikri vaktinde vücûdu mütezelzil olup titremeye!" Bundan sonra böyle vecd ile düşen ridâ-i mübâreki ashâb-ı kirâm dört yüz parça edip aralarında taksîm ettiler."

زان شود آتش رهین سوخته کوست با آتش ز پیش آموخته

3101. *Çakmak fitili ondan dolayı ateşin rehîni olur ki, o ateş ile evvelden bildiktir.*

"Sûhte", çakmak fitilî demektir. Ya'nî, ondan dolayı çakmak fitili ateşin rehîni ve mukayyedi olur ki, o ateş ile evvelden bildiktir. Ma'lûmdur ki, çabuk ateş almak için çakmak fitilinin ucunu evvelen yakarlar. Sonra lâzım olduğu vakit çakmak taşının ucuna fitilin yanmış ucunu yatırıp demiri taşa çarparlar. Sıçrayan kıvılcımlardan o fitilin ucu derhal ateş alır. Fitil evvelce ateş ile yakılmamış olsa, kıvılcımdan çabuk ateş almaz. Bunun gibi ârifin tecelliyât-ı Hakk'a mazhar olduğu vakitte giydiği libâsın alışıklığı ve bildikliği vardır.

و ز هوا و عشق آن نور رشاد خود صفورا هر دو دیده باد داد

3102. *O nûr-ı reşâdın hevâ ve aşkından Safûrâ, her iki gözünü havaya verdi.*

"Safûrâ", Şuayb (a.s.)ın küçük kızının ismidir. On sene hizmet etmek şartıyla Hz. Şuayb, Mûsâ (a.s.)a Safûrâ'yı tezvîc etti. Kıssası sûre-i Kasas'ta mezkûrdür. Ya'nî, Safûrâ, Mûsâ (a.s.)ın yüzünde zâhir olan o nûr-ı reşâd ve hidâyetin muhabbetinden ve aşkından her iki gözünü havaya verdi ve fedâ etti.

اولاً بر بست یك چشم و بدید نور روی او و آن چشمش پرید

3103. *Evvelen bir gözünü bağladı ve onun yüzünün nûrunu gördü ve onun o gözü uçtu.*

Hz. Safûrâ evvelen iki gözünden birisini bağladı ve açık bıraktığı gözü ile Mûsâ (a.s.)ın yüzünün nûruna baktı. Onun o gözünün nûru ve kuvveti zâil oldu.

بعد ازان صبرش نماند و آن دگر بر گشاد و کرد خرج آن قمر

3104. *Ondan sonra onun sabrı kalmadı ve o diğerini açtı ve o kamerin harcı etti.*

Hz. Safûrâ bir gözünü kaybettikten sonra o nûra karşı sabr edemedi. Kapadığı diğer gözünü açtı ve ay gibi nûr saçan o yüze harc etti ve o gözünü de bu nûra fedâ etti.

همچنان مرد مجاهد نان دهد   چون برو زد نور طاعت جان دهد

3105. *Nitekim mücâhid âdem ekmeği verir. Vaktâki tâatin nûru onun üzerine çarpar, cân verir.*

Ya'nî, mücâhid olan kimse dahi Hz. Safûrâ'ya benzer. Evvelen lezzât-ı cismâniyyeden ve ekmekten vazgeçer. Tâat-i ilâhînin nûru onun üzerine çarptığı vakit, azîz olan cânından dahi geçer ve Hak yolunda terk-i cân etmekten çekinmez.

پس زنی گفتش ز چشم عبهری   که ز دست رفت حسرت می‌خوری

3106. *Sonra bir kadın ona dedi: "Nergise mensûb olan gözden ki senin elinden gitti, hasret yer misin?"*

Ya'nî, cenâb-ı Safûrâ iki gözünün kuvve-i rü'yetini kaybedince, bir kadın ona dedi ki: "Nergis gibi latîf olan gözlerini kaybettiğine hasret çeker misin?" "Abher", nergis çiçeği demektir.

گفت حسرت می‌خورم که صد هزار   دیده بودی تا همی کردم نثار

3107. *Dedi: "Hasret yerim ki, yüz bin göz olaydı, hattâ nisâr ede idim!"*

Safûrâ hazretleri o kadına cevâben dedi: "Âh! Keşke yüz bin gözüm olaydı da hepsini o nûra nisâr ve fedâ ede idim diye hasret çekerim!"

روزن چشمم ز مه ویران شدست   لیك مه چون گنج در ویران نشست

3108. *"Gözümün penceresi aydan vîrân olmuştur. Fakat ay defîne gibi vîrânede oturmuştur."*

"Ay"dan murâd, Zât-ı Hak'ın nûrudur. Ya'nî, "Gerçi zâhir gözlerim harâb olup rü'yetten mahrûm olmuştur. Fakat Zât-ı Hakk'ın nûru bir hazîne ve defîne gibi o vîrân ve harâb olan gözlerin altında oturmuştur ve rûhumun gözleri açılmıştır ki, ben o gözler ile her şeyi her taraftan görürüm."

کی گذارد گنج کین ویرانه ام   یاد دارد از رواق و خانه ام

3109. *"Defîne ne vakit bırakır ki, benim bu vîrânem rivâktan ve hâneden yâd tuta!"*

"Rivâk", tavan demektir. Bundan murâd, cismin hevâsı ve "hâne"den murâd, cisimdir. Ya'nî, "O define ve hazîne olan Zât-ı Hakk'ın nûru bırakır mı ki, benim bu vîrân olan gözüm cismin hevâsını ve cismi hatırlasın! Zîrâ bu nûr asıldır; ve cismin hevâsı ve cisim bu nûrun fer'idir. Asla mâlik olan fer'i hatırlar mı?"

نور روی یوسفی وقت عبور   در فتادی در دریچکهای دور

3110. [3091] *Yûsuf'a mensûb olan yüzün nûru, ubûr vaktinde uzak pencereciklere düşerdi.*

Ya'nî, Yûsuf (a.s.)ın yüzünde olan Zât-ı Hakk'ın nûru dahi o hazret sokaklardan geçtiği vakit uzak pencereciklere düşer ve aks ederdi.

پس بگفتندی درون خانه در   یوسفست این سو بسیران و گذر

3111. *Binâenaleyh hâne içinde olanlar derlerdi ki: "Yûsuf bu tarafta seyr u güzerdedir!"*

زانکه بر دیوار دیدندی شعاع   فهم کردندی پس اصحاب بقاع

3112. *Zîrâ ki duvar üzerinde şuâ' görür idi. Binâenaleyh bikā' sâhibleri anlarlar idi.*

"Bikā', "ıssız yer ve bir parça yer ve aklık ve karalık" ma'nâsına olan "buk'a" kelimesinin cem'idir. Burada evden kinâye olur. Bu beyitlerde zâhiren Yûsuf (a.s.)ın ahvâli mezkûr olduğu gibi, bâtınen dahi insân-ı kâmilin ahvâline işâret buyurulur. "Hâne"den murâd, cisimlerdir. "Pencere"den murâd kalblerdir; ve bikā' ta'bîriyle kara olan sıfât-ı nefsâniyye ve ak olan sıfât-ı rûhâniyye karışık bulunan kalbler murâd buyurulur. Zîrâ geçtiği ve bulunduğu mahallerde insân-ı kâmilin nûr-ı füyûzâtı o kâmile müteveccih olanların kalblerine aks eder.

خانهٔ را کش دریچه است آن طرف   دارد از سیران آن یوسف شرف

3113. *Bir hânenin ki o tarafa penceresi vardır, o Yûsuf'un seyrânından şeref tutar.*

Bir cisim hânesinin penceresi olan kalbin o insân-ı kâmil tarafına teveccühü olursa, o cisim ve kalb Hz. Yûsuf meşrebinde olan insân-ı kâmilin seyrânından şeref bulur ve onun nûr-ı füyûzâtına nâil olur.

هين دريچه سوى يوسف باز كن   وز شكافش فُرْجَهٔ آغاز كن

3114. *Âgâh ol! Pencereyi Yûsuf tarafına aç ve onun aralığından teferrüce âğâz et!*

"Ferce", gamdan ve gussadan kurtulmak ve teferrüc etmek ma'nâsınadır. Ya'nî, ey tâlib, âgâh ol! Kalb penceresini insân-ı kâmil tarafına aç ve o kalb penceresinin aralığından sana aks edecek olan nûr-ı füyûzât vâsıtasıyla sıfât-ı nefsâniyyenin sana îrâs ettiği gamdan ve gussadan kurtulup rûhâniyet âleminde teferrüc et!

عشق‌ورزى آن دريچه كردنست   كز جمال دوست سينه روشنست

3115. *Aşka çalışıcılık o pencereyi yapmaktır. Zîrâ dostun cemâlinden sîne rûşendir.*

"Aşk-verz", vasf-ı terkîbîdir. "Verz", "sa'y etmek ve çalışmak" ma'nâsına olan "verzîden" masdarının emr-i hâzırıdır. Âhirindeki "yâ" masdariyet içindir. "Aşka çalışmak" demek olur. "Aşka çalışmak"tan murâd, Hakk'ı ve Hakk'ın eşyâ üzerindeki tasarrufâtını tefekkürdür ki, bu tefekkür netîcesinde keserâta muhabbet zâil ve vahdet tarafına meyil ziyâdeleşir. Ya'nî, ey tâlib-i hakîkat! Hakk'ı ve Hakk'ın tasarrufâtını tefekkür ile meşgûl ol ki, bu meşgûliyet o kalb penceresini yapmak ve açmaktır. Zîrâ insân-ı kâmil aynasından zâhir olan dostun, ya'nî Hakk'ın cemâlinden sîne ya'nî kalb penceresi rûşendir ve aydınlıktır.

پس هماره سوى معشوقه نگر   اين بدست تست بشنو اى پدر

3116. *Binâenaleyh dâimâ ma'şûka tarafına bak! Ey baba! Bu senin elindedir.*

"Ma'şûka"dan murâd rûhtur. Zîrâ müennestir ve Arablar "rûh"u müennes bir kelime olarak kullanırlar. Nitekim 1. cildin 2004 ve 2005 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulur:

اين حميرا لفظ تأنيثست و جان   نام تأنيثش نهند اين تازيان

ليك از تأنيث جانرا باك نيست   روح را با مرد و زن اشراك نيست

[Ya'ni] "Bu humeyrâ ve cân lafz-ı te'nîstir. Bu Arablar ona te'nîs nâmını koyarlar. Fakat rûha te'nîsten korku yoktur. Rûhun erkek ve kadın ile işrâki yoktur."

Ya'nî, Hak yolunda ihtiyarlayıp baba olan sâlik! Dâimâ Hak tâlibinin ma'şûkası olan rûhun ve kalbin tarafına bak ve tefekkürâtını o tarafa tevcîh et! Nefsini düşünmekle meşgûl olma! Zîrâ cemâl-i Hakk'ı rü'yete vâsıta rûhtur.

راه كن در اندرونها خويش را   دور كن ادراك غير انديش را

3117. *Kendin için içerilere yol yap! Gayri düşünücü olan idrâki uzak et!*

Ya'nî, zevâhiri bırak da, kendin için içerilere ve bâtınlara yol yap. Ve Hakk'ın gayrı olan zevâhir-i eşyâyı ve cismânîyi düşünen idrâki ve akl-ı cüz'îyi kendinden uzaklaştır!

كيميا دارى دواى پوست كن   دشمنان را زين صناعت دوست كن

3118. *Kîmyâ tutarsın. Posta ilâç yap! Düşmanları bu sınâatten dost yap!*

"Kîmyâ"dan murâd, rûh-ı insânîdir. "Post"tan murâd, cisimdir. "İlâç yapmak"tan murâd, rûhânî sıfatlar ile cismânî ve nefsânî sıfatları temizlemektir. "Düşmanlar"dan murâd, vehim ve nefis şeytanlarıdır. "Sınâat"ten murâd, bil-cümle eşyâda Hakk'ın esmâsı ve sıfâtı hasebiyle zuhûrunu ve tasarrufâtını tefekkürdür. Ya'nî, ey tâlib-i hakîkat! Sende bakırı altın yapan kimyâ mesâbesinde olan rûh-ı insânî vardır. Binâenaleyh bu rûhun sıfatlarıyla post mesâbesinde olan cismine ve cismânî sıfatlarına ilâç yap! Vehim ve nefis düşmanlarını ve şeytanlarını tasarrufât-ı ilâhiyyeyi tefekkür ederek kendine dost yap! Ya'nî vehmini ve cismini emr-i Hakk'a mutî' kıl!

چون شدى زيبا بدان زيبا رسى   كه رهاند روح را از بى كسى

3119. *Vaktâki zîbâ oldun, o zîbâya erişirsin ki, rûhu bîkeslikten kurtarır.*

Vaktâki rûhânî sıfatlar ile muttasıf olup zîbâ ve yakışıklı ve güzel oldun, artık o zîbâ ve hüsn-i mutlak sâhibi olan ma'şûk-ı hakîkîye erişirsin ki, o ma'şûk-ı hakîkî ikilik âleminde ve cismâniyet cihânında bîkes ve garîb kalan rûhu bu bîkeslikten ve ikilik uzaklığından kurtarır.

پرورش مر باغ جانها را نَمَش   زنده كرده مردهٔ غم را دمش

3120. *Onun nemi canlar bağını terbiye, onun demi gamın ölmüşünü diri etmiştir.*
[3101]

"Nem"den murâd, ilim ve ma'rifettir. Zîrâ "nem", rutûbet ve ıslaklık demek olup gâyet az bir sudan ibârettir. Hakk'ın insana verdiği ilim ise, وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا (İsrâ, 17/85) ya'nî "Size ilimden ancak az bir şey verildi" âyet-i ke-

rîmesi mûcibince gāyet az ve rutûbet nev'inden bir şeydir. Böyle iken o ilim ve ma'rifet canlar bağını terbiye eder ve neşv ü nemâ verir. "Dem"den murâd, tecellî-i cemâlî ve lutfîdir; ve bu tecellî Hak'tan uzaklık gamı içinde cansız ve bîtâb kalan sâliki kuvve-i rûhâniyyesiyle diri eder.

نی همه ملك جهان دون دهد　　　صد هزاران ملك گوناگون دهد

3121. *Bütün dûn olan cihânın mülkünü vermez; yüz binlerce türlü türlü mülk verir.*

Hak Teâlâ hazretleri tecellî-i lutfîsi ile dirilttiği bir kuluna yalnız bu süflî ve aşağı olan dünyâ âleminin bütün mülkünü vermez, belki bu mülke ilâve olarak bu dünyâ âleminin hâricinde yüz binlerce türlü türlü mülk verir. Zîrâ Hakk'ın lutfu ve ihsânı yalnız bu dar olan dünyâ âleminin mülküne munhasır değildir.

بر سر ملك جمالش داد حق　　　ملكت تعبير بی‌درس و سبق

3122. *Hak onun mülk-i cemâli üzerine derssiz ve sebaksız ta'bîr mülkünü verdi.*

Nitekim Hak Teâlâ hazretleri Yûsuf (a.s.)a verdiği güzellik mülkü üzerine hiçbir kimsenin ta'lîmi ve tedrîsi olmaksızın rü'yâ ta'bîri ilmini ve mülkünü ilâve olarak verdi; ve onun rü'yâ ta'bîrindeki ilmi ve mahâreti sûre-i Yûsuf'ta musarrahtır.

ملکت حسنش سوی زندان کشید　　　ملکت علمش سوی کیوان کشید

3123. *Onun hüsnünün mülkü zindan tarafına çekti. Onun ilminin mülkü Keyvân tarafına çekti.*

"Keyvân", Zühal seyyâresinin adı olup burada makām-ı âlîden kinâyedir. Fakat Yûsuf (a.s.)ın bu âlem-i süflîye ve cismâniyet âlemine taalluk eden güzellik mülkü onu zindan ve hapis tarafına çekti. Zîrâ onun hüsnüne azîz-i Mısır'ın zevcesi Züleyhâ meftûn olup kendisine tecâvüz iftirâsını etti; ve sahîh zannıyla Hz. Yûsuf'u zindana koydular. Nitekim tafsîli sûre-i Yûsuf'ta ve tefsîr kitâblarındadır. Fakat Mısır'da Hiksoslar'ın hâkim olduğu bir zamanda hükümdârın gördüğü rü'yâyı ta'bîr etti. Zindandan çıkardılar. Hükümdârın hazînesinin emîni ta'yîn ettiler. Binâenaleyh onun ilminin mülkü o hazreti makām-ı âlîye çıkardı ve izzet-i sûrî sâhibi de yaptı.

شه غلام او شد از علم و هنر　　　ملك علم از ملك حسن آسوده تر

3124. *Şâh ilim ve hünerden dolayı onun gulâmı oldu. İlim mülkü hüsn mülkünden âsûdedir.*

Mısır hükümdârı, Yûsuf (a.s.)da gördüğü ilim ve hünerden dolayı onun bendesi ve meftûnu oldu. Binâenaleyh görülüyor ki, âlem-i rûhâniyyete taalluk eden ilim mülkü, âlem-i cismâniyyete taalluk eden güzellik mülkünden daha âsûde ve râhattır. Beyt-i şerîfte "şâh" ta'bîri sûre-i Yûsuf'ta beyân buyurulan "melik" ta'bîrinin mürâdifidir. Zîrâ Yûsuf (a.s.) zamânında Fir'avnların hükûmeti munkarız olup, onların yerine Hiksoslar hâkim olmuş idi. Kur'ân-ı Kerîm'de "melik" ta'bîr buyurulması bu vak'a-i târîhiyyeye işârettir.

رجوع كردن بحكايت آن شخص وام كرده و آمدن او باميد عنايت آن محتسب سوى تبريز

O borç etmiş olan şahsın hikâyesine rücû' etmektir ve onun muhtesibin inâyeti ümîdi ile Tebrîz tarafına gelmesidir

آن غريب ممتحن از بيم وام　　　در ره آمد سوى آن دار السلام

3125. *O mümtehan olan garîb borç korkusundan o dârü'l-islâm tarafına yola geldi.*

Yukarıda kıssası beyâna başlanmış olan o imtihân olunmuş garîb, borcunun çok olması hasebiyle alacaklıların tazyîki korkusundan selâmet evi olan Tebrîz şehri tarafına doğru yola girdi ve sefere çıktı.

شد سوى تبريز و كوى گلستان　　　خفته اوميدش فراز گل ستان

3126. *Tebrîz tarafına ve gülistân mahallesine gitti. Onun ümîdi gül üstünde yatmış idi.*

İkinci mısrâ' nihâyetindeki "sitân", "nişân" vezninde olup burada "arka üstü uyumuş" ma'nâsınadır. Diğer ma'nâları da vardır. Ya'nî, o borçlu olan garîb Tebrîz şehri tarafına gitti; ve orada borçlarını ödeyecek kadar eline pa-

ra geçeceği için orası bir gülistân semti gibi kendisine latîf bir mahal idi; ve güller üzerinde yatıp uyuyan bir kimse nasıl mes'ûd idiyse, onun borcu ödemek ümîdi de öylece gül üstünde yatıp uyumuş idi.

زد ز دار الملك تبريز سنى بر اميدش روشنى بر روشنى

3127. *Âlî olan Tebrîz dârü'l-mülklerinden onun ümîdi üzerine aydınlık aydınlık üstüne çarptı.*

Onun nazarında yüksek olan Tebrîz şehrinden onun borç ödemek ümîdi üzerine, kat'iyet aydınlığı birbiri üstüne çarptı ve aks etti. Zîrâ evvelce birçok borçlarını ödemiş olan muhtesib yine bu borçlarını şübhesiz ödeyecek idi.

جانش خندان شد از آن روضۀ رجال از نسيم يوسف و مصر وصال

3128. *Onun cânı o ricâl ravzasından, visâl Mısır'ı Yûsuf'unun nesîminden handân oldu.*

"Ricâl ravzası"ndan murâd, Tebrîz şehridir. Zîrâ Tebrîz şehrinden birçok havâss-ı evliyâ zuhûr etmiştir. Hz. Pîr efendimizin mahbûbu ve musâhibi olan Mevlânâ Şemseddîn efendimiz dahi Tebrîz şehrindendir. "Yûsuf"tan murâd, evvelce o garîbin borçlarını ödemiş olan kerem sâhibi muhtesibdir. Ya'nî, o borçlu garîbin cânı ricâlullâh bağı ve bahçesi olan Tebrîz şehrinden maksûda vuslat Mısır'ının Yûsuf'u olan muhtesibin kokusundan handân ve mesrûr oldu.

گفت يَا حَادِى اَنِخْ لِى نَاقَتِى جَاءَ اِسْعَادِى وَ طَارَتْ فَاقَتِى

3129. *Dedi: "Ey deve sürücü! Benim devemi çökert! Bana yardım geldi ve ihtiyâcım uçtu."*

"Hâdî", "hudv" (حَدْو) ve "hudâ" (حدى) dan ism-i fâil olup, "deve sürücü" demektir. "Enih", deveyi çökertmek ma'nâsına olan "inâha"dan emr-i hâzırdır. "İs'âd", if'âl bâbından "saâdetlendirmek ve muâvenet etmek" ma'nâlarınadır. "Târet", fiil-i mâzînin müennes sîgası olup, "uçtu" demektir. "Fâka", "ihtiyâc" ma'nâsınadır. Ya'nî, garîb Tebrîz şehrine gelince, devecisine hitâben dedi: "Ey deve sürücü! Maksûd olan şehre geldik! Artık devemi çökert! Bana yardım veyâ saâdetlendirme vakti geldi ve ihtiyâcım zâil oldu ve uçtu."

اُبْرُكِى يَا نَاقَتِى طَابَ الْاُمُورْ اِنَّ تَبْرِيزاً مُنَاخَاتُ الصُّدُورْ

3130. [3111] *"Ey devem! Çök! Umûr iyi oldu. Muhakkak Tebrîz, sadrların mü-nâhlarıdır."*

"Ebrükî", emr-i hâzırın müennes sîgasıdır. "Münâh", deve çökecek ve istirâhat edecek yere derler. "Münâhât" onun cem'idir. "Sudûr", "sadr"ın cem'idir ve "sadr"ın müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "büyük makāmlar" demektir ki, mücâveret alâkasıyla mecâz olarak "makām-ı âlî sâhibleri ve büyükler" ma'nâsınadır. Ya'nî, ey devem, çök! Tebrîz'e geldik. Artık işler iyi oldu ve yoluna girdi. Muhakkak Tebrîz, büyüklerin mahall-i istirâhatidir."

اِسْرَحِي يَا نَاقَتِي حَوْلَ الرِّيَاضْ   اِنَّ تَبْرِيزاً لَنَا نِعْمَ الْمُفَاضْ

3131. *"Ey devem! Bahçelerin etrâfında otla! Muhakkak Tebrîz, bizim için ne güzel ifâza yeridir!"*

"İsrah", emr-i hâzır olup, "otla!" demektir. "Müfâz", "ifâza'dan ism-i mekândır. "İfâza yeri ve feyz verilmiş mahal" ma'nâsınadır. Ya'nî, "Ey devem! Beni mahall-i maksûdum olan bir yere kadar getirdin; şimdi bu Tebrîz bahçelerinin etrâfında otla ve istirâhat et! Zîrâ Tebrîz sana ve bana ne güzel feyz verilecek mahaldir!" Bu beyitlerde Tebrîz şehrinin medhi شرف المكان بالمكين ya'nî "Mekânın şerefi, içinde oturan kimselerin şerefiyledir" kāidesi mûcibince, o şehrin makarr-ı evliyâ olmasındandır. Husûsiyle Şemseddîn-i Tebrîzî (k.s.) efendimiz o şehirdendir. Binâenaleyh bu beyitlerdeki rumûz şöyle olmak münâsib görünür: "Deve"den murâd, sâlikin cismidir. Devenin râkibi sâlikin rûhudur. "Borç"tan murâd, cismin rûha ve rûhun dahi cisme karşı olan vazîfeleridir ki, bunları şerîat ta'yîn buyurmuştur. Sâlik insân-ı kâmile mülâkî olmadıkça borçları ödemenin yolunu bilemez ve ifrât ve tefrîtten kurtulamaz. "Kerîm olan muhtesib"den murâd insân-ı kâmildir. "Deveci"den murâd, sâliki insân-ı kâmile îsâle vâsıta olan rehberdir. "Bahçeler"den murâd, evliyânın hakāyık ve maârifidir; ve "Tebrîz şehri"nden murâd, insân-ı kâmilin mekânıdır. Bu ve âtîdeki ebyât-ı şerîfenin bu ma'nâlar dâiresinde teemmülü münâsib olur.

ساربان را بار بگشا ز اشتران   شهر تبريزست و كوى گلستان

3132. *"Ey sârbân! Develerden yükü aç! Tebrîz şehri gülistân mahallesidir."*

"Sârbân", deve sürücü. Ya'nî, "Ey deve sürücü ve ey rehber! İnsân-ı kâmilin mekânına geldik, artık cisim develerinden ifrât ve tefrît yükünü kaldır ve aç! Zîrâ Tebrîz şehri ve insân-ı kâmilin mekânı hakāyık ve maârif-i ilâhiyye gülistânıdır."

فرّ فردوسیست این پالیز را شعشعهٔ عرشیست این تبریز را

3133. *"Bu bostânın Firdevs'e mensûb revnakı vardır. Bu Tebrîz'in arşa mensûb şa'şaası vardır."*

Ya'nî, "Bu ma'rifet bostânının Firdevs cennetine mensûb revnakı ve parlaklığı vardır. Bu Tebrîz'in ve insân-ı kâmil huzûrunun arşa mensûb şa'şaası ve nûru vardır."

هر زمانی فَوْح رَوْح انگیز جان از فراز عرش بر تبریزیان

3134. *"Her bir zaman cânın râhat-engîz kokusu, arşın üstünden Tebrîzliler üzerine münteşirdir."*

"Fevh", koku intişârı, "revh", râhat ve rahmet demektir. Ya'nî, "Her bir zaman rûhun râhat koparıcı ve îrâs edici olan kokusu, bu insân-ı kâmilin makarrına mensûb olan sâlikler üzerine intişâr eder."

چون وثاق محتسب جست آن غریب خلق گفتندش که بگذشت آن حبیب

3135. *Vaktâki o garîb, muhtesibin evini aradı, halk ona dediler ki: "O habîb geçti."*

Vaktâki o garîb olan borçlu, kerîm olan muhtesibin huzûruna çıkmak ve derdini anlatmak için evini aradı; halk ona dediler ki: "O halkın habîbi ve mahbûbu olan kerîm âhirete göçtü ve bu âlem-i sûretten geçti."

او پریر از دار دنیا نقل کرد مرد و زن از واقعهٔ او روی زرد

3136. *"O geçen gün dâr-ı dünyâdan nakl etti. Erkek ve kadın onun vâkıasından sarı yüzlüdür."*

"Perîr", geçen gün ve evvelki gün ma'nâlarında müsta'meldir. Ya'nî, "O kerîm olan muhtesib evvelki gün dünyâdan âhirete intikāl etti. Onun vefâtı vâkıasından dolayı şehrin erkeği ve dişisi müteessir olup, gamdan hepsinin yüzleri sarardı."

رفت آن طاوس عرشی سوی عرش چون رسید از هاتفانش بوی عرش

3137. *"Vaktâki ona hâtiflerden arşın kokusu erişti, o arşa mensûb olan tâvûs arşa gitti."*

سا يه‌اش گر چه پناه خلق بود   در نورديد آفتابش زود زود

3138. *"Gerçi onun sâyesi halkın penâhı idi. Güneş onu çabuk çabuk tayy etti."*

Ya'nî, "Gerçi o muhtesibin lutfunun sâyesi halkın sığınacak bir yeri idi ve halk onun kereminden istifâde ederler idi; fakat vücûd-i hakîkî güneşi olan Hak Teâlâ hazretleri onun gölge mesâbesinde olan vücûd-i izâfîsini çabuk çabuk dürüp büküp kaldırdı."

راند او كشتى ازين ساحل پرير   گشته بود آن خواجه زين غم خانه سير

3139. *"O evvelki gün gemiyi bu sâhilden sürdü. O efendi bu gam-hâneden tok olmuş idi."*

"O muhtesib bu vücûd-i izâfî gemisini, vücûd-i hakîkî deryâsının sâhili olan bu cismâniyet âleminden evvelki gün sürdü. Zîrâ o efendi bir gam evi olan bu cismâniyet âleminden tok olmuş ve bıkmış idi." İnsân-ı kâmilin bu cismâniyet âleminden tok olması, cenâb-ı Pîr efendimizin şu beyt-i şerîflerinden zâhirdir:

من از براى مصلحت در حبس دنيا آمدم   من از كجا حبس از كجا مال كرا دزديده ام

"Ben dünyâ hapsine maslahat için gelmişimdir. Yoksa, ben nerede, hapis nerede? Kimin malını çalmışımdır ki, hapse müstehak olayım!"

نعرهٔ زد مرد و بى‌هوش اوفتاد   گوييا او نيز در پى جان بداد

3140. [3121] *Adam na'ra vurdu ve bî-hûş düştü, gûyâ o dahi ardınca cân verdi.*

Borçlu adam halktan bu haberi işitince, bir na'ra vurdu ve kendinden geçerek yere düştü. Zannettiler ki, o adam dahi muhtesibin ardınca cân verdi.

پس گلاب و آب بر رويش زدند   همرهان بر حالتش گريان شدند

3141. *Müteâkiben onun yüzüne gül suyu ve su serptiler. Refîkleri onun hâline ağlayıcı oldular.*

تا بشب بى‌خويش بود و بعد ازان   نيم مرده باز گشت از غيب جان

3142. *Geceye kadar kendinden geçti ve ondan sonra yarı ölmüş olarak gaybdan cânı geri geldi.*

O borçlu adam bayılıp kendinden geçince, halk onu ayıltmak için yüzüne gül suyu ve su serptiler. Arkadaşları o bîçârenin hâline ağladılar; ve birçok

zaman ayılmadı. Geceye kadar kendinden geçti. Nihâyet yarı ölü bir hâlde onun rûhu âlem-i gaybdan cesedine geri geldi.

با خبر شدن آن غریب از وفات آن محتسب و استغفار
او از اعتماد بر مخلوق و تعویل بر عطای مخلوق و یاد نعمتهای حق کردنش
و انابت بحق از جرم خود، ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ

O garîbin o muhtesibin vefâtından haberli olması ve onun mahlûk üzerine i'timâddan ve mahlûkun atâsı üzerine dayanmaktan istiğfâr etmesi ve onun Hakk'ın ni'metlerini yâd etmesi ve kendi kabâhatinden Hakk'a rücû' etmesidir. "Küfr edenler sonra Rablerine rücû' ederler"

"Ta'vîl", istinâd etmek ve dayanmak demektir. Sürh-i şerîfteki ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ (En'âm, 6/1) ya'nî "Küfr edenler sonra Rablerine rücû' ederler" âyet-i kerîmesi sûre-i En'âm'ın baş tarafında vâki'dir. Hz. Pîr efendimiz bu âyet-i kerîmeyi ma'nâ-yı işârîsi hasebiyle bu sürh-i şerîfe rabt buyurmuştur. Ya'nî, borçlu adam borcunun ödenmesini ancak cûd-i izâfî sâhibi olan muhtesibden bilmiş ve ona i'timâd etmiş ve Hakk'ın lutuflarından gâfil bulunmuş idi. Dayandığı muhtesibin vefât etmek sûretiyle vücûd-i izâfîsi ortadan kalkınca o garîb bîkes kaldı ve gafletinden uyanıp Hakk'a rücû' etti. Nitekim Hakk'ın vücûd-i hakîkîsini ve varlığını halkın vücûd-i izâfîsi ile örten gâfiller âkıbet uyanıp Rablerine rücû' ederler. Bu ma'nâ sûre-i Hicr'in ibtidâsındaki رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ (Hicr, 15/2) ya'nî "Çok kâfirler müslimîn ve münkādîn olmayı temennî ederler" âyet-i kerîmesinde dahi beyân buyurulur. Zîrâ "müslimîn olmayı temennî etmek" Hakk'a rücû' etmek demektir. Bu rücû' keyfiyeti ya dünyâda olur veyâhud ölüm esnâsında olur. Kâfirlerin ve sâtirlerin akıllıları vücûdât-ı izâfiyyeden zuhûrunu gördükleri ef'âlin hilâfındaki tasarrufâtı müşâhede ettikleri vakit, "Bu suver-i fâniyenin arkasında bir başka kudret vardır," derler; ve bu rücû'un fâidesi olur. Ahmakları ise bu hicâbâtın farkına varamayıp o tasarrufâtı yine vücûdât-ı izâfiyyeye ve âlem-i

tabîata atf etmeye çalışırlar ve helâk-i sûrî ve ma'nevî içinde kalırlar. Ölüm esnâsındaki rücû' ise, ahvâl-i berzahiyyenin keşfi ile vâki' olur. Fakat bu rücû'un fâidesi olmaz; ve burada bir işâret daha vardır: مَنْ ذَا الَّذِى يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ (Bakara, 2/255) ya'nî "Şefâat eden kimsenin Allâh Teâlâ indindeki şefâati ancak Hakk'ın izni ile olur" âyet-i kerîmesindeki sarâhat mûcibince, insân-ı kâmilin sâlike ifâzası dahi ancak Hakk'ın izni iledir. İşte bu âyet-i kerîmenin bu sürh-i şerîfe izâfesindeki hikmet budur.

چون بهوش آمد بگفت ای کردگار مجرم بودم بخلق اومیدوار

3143. *Vaktâki akla geldi, dedi: "Ey Kirdigâr! Mücrimim, halka ümidvâr oldum."*

Vaktâki bayılmış olan borçlu adam akıl ve idrâke geldi ve ayıldı, dedi ki: "Ey fâil-i hakîkî olan Hak Teâlâ! Ben kabâhatliyim. Zîrâ halka gönül bağladım ve luftu halktan ümîd ettim."

خواجه گر چه بس سخاوت کرده بود هیچ آن کفو عطای تو نبود

3144. *"Efendi gerçi çok sehâvet etmiş idi. O sehâvet aslâ senin atânın küfüvü olmadı."*

Ya'nî, "Gerçi muhtesib efendi bana karşı çok cömerdlik etmiş idi. Fakat onun cömerdliği aslâ senin atânın ve ihsânının nazîri ve misli olmadı."

او کُلَه بخشید و تو سر پر خرد او قبا بخشید و تو بالا و قد

3145. *"O külâh bağışladı ve sen akıl dolu baş! O cübbe bağışladı ve sen boy pos!"*

"O muhtesib efendi bana başıma giyecek külâh bağışladı ve sen ise o külâhı giyecek akıl dolu bir baş ihsân ettin; ve o arkama giyecek cübbe bağışladı ve sen ise o cübbeyi giyecek boy pos ihsân ettin."

او زرم داد و تو دست زر شمار او ستورم داد و تو عقل سوار

3146. *"O bana altın verdi ve sen altın saçıcı el! O bana binek hayvanı verdi ve sen süvârın aklını!"*

"Yâ Rab! o muhtesib efendi bana altın verdi. Sen ise bana altın saçıcı olan eli ihsân ettin. O efendi bana binek hayvanı verdi. Sen ise bana o hayvana binici olan akl-ı insânîyi verdin!"

خواجه شمعم داد و تو چشم قریر   خواجه نُقلم داد و تو طعمه پذیر

3147. *"Efendi bana şem' verdi ve sen aydın göz! Efendi bana nukl verdi ve sen tu'me kabûl edici!"*

"Karîr", gözün aydın olması. "Nukl", içki esnâsında yenilen meze demektir. Burada gıdâ murâd buyurulur. "Tu'me", yemeklik yiyecek şey. "Tu'me-pezîr", vasf-ı terkîbîdir, "yiyecek kabûl edici" ma'nâsınadır. Bundan murâd, mi'dedir. Ya'nî, "Efendi bana gece karanlığında kullanmak için mum verdi ve sen ise bana eşyâyı görücü olan nûrlu bir göz verdin. Efendi bana gıdâ verdi. Sen ise bana gıdâyı yeyip hazm edecek bir mi'de verdin."

او وظیفه داد و تو عمر و حیات   وعده اش زر وعدهٔ تو طیبات

3148. *"O vazîfe verdi ve sen ömr ü hayât. Onun va'desi altın ve senin va'den tayyibâttır."*

"Vazîfe", muayyen olan tahsîsât ve maâş demektir. Ya'nî, "O bana muayyen tahsîsât ve maâş verdi. Sen ise o maâşı kullanabilmek için ömr ü hayât verdin. Binâenaleyh onun va'di altın ve senin va'din ise, ömrün ve hayâtın tayyibâtı ve iyilikleri olan zevkler ve lezzetlerdir."

او وثاقم داد و تو چرخ و زمین   در وثاقت او و صد چون او سمین

3149. *"O bana ev verdi ve sen felek ve yeryüzü! Senin evinde o ve onun gibi yüz semiz vardır."*

"Vüsâk", ev ve hâne ma'nâsınadır. Ya'nî, "Yâ Rab! O efendi bana bu dünyâda oturmak için ev verdi ve sen ise bize yeri ve göğü verdin ki, onlar olmasa bu evin vücûdu olmazdı. Senin verdiğin yeryüzü evinde o muhtesib ve onun gibi birçok semiz insanlar sâkin olurlar."

زر ازان تست و زر او نافرید   نان ازان تست و نان از تش رسید

3150. [3131] *"Altın Senindir ve o altını yaratmadı. Ekmek Senindir ve ekmek ona Sen'den erişti."*

"O muhtesibin verdiği altın Senin mülkündür ve onu yaratan muhtesib değildir. Onun verdiği ekmek de kezâlik Senin mülkündür. Zîrâ ekmek ona Sen'den ihsân olundu."

آن سخا و رحم هم تو دادیش   کز سخاوت می‌فزودی شادیش

3151. *"O cömerdliği ve merhameti dahi ona sen verdin ki, cömerdlikten ona şâdîlik ziyâde olurdu."*

"O muhtesibe cömerdlik ve merhamet duygularını da Sen verdin ki, o efendi bu duyguların hilâfında hareket edemezdi. Binâenaleyh bu cömerdlik onun tab'ı ve isti'dâdı olup, bu sıfatlar ondan zâhir oldukça hoşuna gider ve ziyâde sevinir idi."

من او را در قبلهٔ خود ساختم   قبله ساز اصل را انداختم

3152. *"Ben onu kendime kıble yaptım, asıl olan kıble yapıcıyı attım."*

Ya'nî, "Hakîkat böyle iken, ben lutf ve ihsânda o muhtesibi kendime kıble ve teveccüh mahalli yaptım. Lutf ve keremde efrâd-ı beşeri teveccüh mahalli yapan zât-ı latîfini arkaya attım ve lutf ve ihsânın menba'ı ve aslı olan zât-ı şerîfinden gāfil oldum.

ما کجا بودیم کان دیّان دین   عقل می‌کارید اندر آب و طین

3153. *"Biz nerede idik ki o dînin Deyyân'ı suya ve çamura akıl ekerdi!"*

"Deyyân", Hakk'ın sıfatlarından bir sıfattır. Ma'nâsı "hesâb edici ve cezâ verici" demektir. "Dîn", "tâat, âdet, tarîk, alâmet, nişân, cezâ ve mükâfât" ma'nâlarınadır. "Su ve çamur"dan murâd, cemâd âlemidir. Ya'nî, "Bizim cisimlerimiz nerede idi? Bu âlem-i kesâfette henüz mevcûd değil idi ki, o vücûdu ve izâfî yolunun muhâsibi olan Hak Teâlâ bu cemâd âleminde bizim cisimlerimizi sûre-i Nûh'ta olan وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا (Nûh, 71/14) ya'nî "Sizi etvâren yarattı" âyet-i kerîmesi mûcibince türlü türlü tavırlardan ve istihâlelerden geçirerek her bir tavra göre rûh ve rûhun sıfatı olan akıl ve idrâk ekerdi. Cisimlerin etvâr-ı hilkati hakkında 4. cildin 3622 numaralı beytinden i'tibâren ma'lûmât-ı mufassala geçti. Ve Hz. Pîr Efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 5. faslında dahi şöyle buyururlar:

"Âşıklar kendilerini bu veche fedâ etmişlerdir ve ıvaz taleb etmezler. Onlardan mütebâkîsi en'âm ya'nî hayvânât gibidirler. Vâkıâ onlar en'âmdırlar, ya'nî hayvandırlar. Fakat müstehakk-ı in'âmdırlar; ve vâkıâ ahırdadırlar velâkin emîr-i ahırın makbûlüdürler. İsterse onları bu ahırdan halâs edip nakl eyler ve tavîle-i hâssa götürür. Nitekim onun mebdei adem idi. Ona vücûd verdi; ve vücûdunu tavîle-i cemâdîye getirdi; ve tavîle-i cemâdîden nebâtîye

ve nebâtîden hayvânîye ve hayvânîden insânîye ve insânîden melekîye ilâ-mâ-lâ-nihâye getirdi. İmdi bunların cümlesini onun bu cinsten tavîleleri çok olduğunu ve لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ . فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (İnşikāk, 84/19-20) ya'nî "Sen bir tabakadan bir tabakaya terkîb olunursun; imdi onlara ne oldu ki inanmıyorlar?" âyet-i kerîmesi mûcibince birinin diğerinden daha âlî olduğunu ikrâr etmen için sana gösterdi ve buyurdu: "Bunu sana onun için gösterdim ki, benim bu cins tavîlelerim çok olduğunu mukır olasın; ve diğer tabakāt-ı mevcûdeyi onun için göstermedim." Zîrâ inkâr edip dersin ki: "İşte üstâd-ı san'at budur!" Ve bunların bir nev'ini ona mu'tekıd olmaları için göstermiş ve envâ'-i sâireyi yalnız mukır olup îmân etmeleri için göstermemiştir... ilh."

چون همی کرد از عدم گردون پدید   وین بساط خاك را می گسترید

3154. *Vaktâki ademden feleği zâhir kıldı ve bu toprak bisâtı döşedi.*

Vaktâki Hak Teâlâ adem-i izâfî âleminden güneşin ve ayın ve seyyârâtın hey'et-i mecmûasını zâhir kıldı ve sûre-i Zâriyât'ta olan وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ (Zâriyât, 51/48) ya'nî "Yeryüzünü döşedik. İmdi döşeyenlerin ne güzelidir!" âyet-i kerîmesi mûcibince bu toprak küreyi bütün levâzımı ile döşedi ve tertîb etti.

زاختران می‌ساخت او مصباحها   و ز طبایع قفل با مفتاحها

3155. *O yıldızlardan kandiller ve tabâyi'den anahtarlarlı kilitler yaptı.*

Hak Teâlâ fezâda her birisi bir kandil gibi parlayan güneşler yaptı. Harâret, bürûdet ve yubûset ve rutûbetten ibâret olan tabâyi' destgâhında anâsırdan birtakım anahtarları olan ecsâm kilitlerini yaptı ki, o anahtarlar akıl ve idrâktir. Ecsâm kilitleri bu akıl ve idrâk anahtarları vâsıtasıyla açılıp onlarda gizli olan esrâr ve hikem keşf olunur ve sun'-ı ilâhînin incelikleri görülür.

ای بسا بنیادها پنهان و فاش   مُضْمَرِ این سقف کرد و این فراش

3156. *Ey, ne çok gizli ve açık bünyâdları bu tavanın ve döşemenin muzmeri etti.*

"Bünyâd", temel ve esâs ve binâ demektir. "Gizli binâ"dan murâd, rûh ve "zâhir binâ"dan murâd dahi, cisimdir. "Tavan"dan murâd, gök ve "döşeme"den murâd, yeryüzüdür. Ya'nî, ey, ne çok rûh gibi gizli ve cisim gibi zâhir olan binâlar vardır ki, onlar bu gökkubbesi ile arz döşemesi arasında muzmerdir ve saklanmıştır. His gözüyle cismi görmek kābildir, fakat rûhu görmek kābil değildir.

آدم اصطرلاب اوصاف علوست وصف آدم مظهر آیات اوست

3157. *Âdem evsâf-ı ulvînin usturlâbıdır. Âdem'in vasfı onun âyetlerinin mazharıdır.*

"Usturlâb", güneşin yüksekliğini ve alçaklığını ölçmek ve yıldızların vaz'iyetlerini ta'yîn etmek için kullanılan bir nevi' dâiredir. "Ulvî olan evsâf"tan murâd, Hakk'ın sıfâtıdır. Nitekim hadîs-i şerîfte ان الله خلق آدم على صورته ya'nî "Allâh Teâlâ, Âdem'i kendi sûreti, ya'nî sıfatı üzerine halketti" buyurulur. Yâni, Âdem Hakk'ın sıfât-ı ulvîsinin usturlâbıdır. Âdem'in sıfatları Hakk'ın vücûdunun alâmetleri olan sıfatların mazharıdır. Zîrâ insân-ı kâmil rûhu ve cismi ile hâlen her ân هو الاول والآخر والظاهر والباطن (Hadîd, 57/3) ya'nî "[Evvel ve Âhir] Zâhir ve bâtın Hak'tır" âyet-i kerîmesini zikr eder.

هر چه در وی می‌نماید عکس اوست همچو عکس ماه اندر آب جوست

3158. *Onda her ne görünürse onun aksidir. Ayın ırmak suyuna aksi gibidir.*

Ya'nî, insân-ı kâmilde zâhir olan şuûnâtın hepsi Hak Teâlâ hazretlerinin esmâ ve sıfâtının aksidir. Bu akis, ayın ırmak suyuna aks etmesi gibidir.

بر صطرلابش نقوش عنكبوت بهر اوصاف ازل دارد ثبوت

3159. *Onun usturlâbı üzerinde ankebût nakışları evsâf-ı ezelden sübût tutar.*

"Ankebût", lügatte "örümcek" demektir. Ehl-i hey'et ıstılâhında "usturlâbın üzerinde örümcek ağı gibi yapılan çizgilere ve hâneler"e derler. Ya'nî, insân-ı kâmilin usturlâb mesâbesinde olan vücûdunda ankebût nakışları vardır ki, bu nakışlar Hakk'ın ezelî olan vasıfları zâhir olmak ve anlaşılmak için onun vücûdunda sâbit olmuştur.

تا ز چرخ غیب و ز خورشید روح عنكبوتش درس گوید از شروح

3160. [3141] *Tâ ki gaybın feleğinden ve rûh güneşinden onun ankebûtu şerhler cihetinden ders söyleye!*

Ya'nî, usturlâbın ankebûtu gayb ve bâtın âleminin feleğini ve rûh güneşini şerh ve beyân etmek sûretiyle, umûm beşeriyet âlemine ders vermek için o sıfât-ı ilâhiyye onun vücûdunda sâbit olmuştur. Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 8. faslında bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar:

"Âdemînin vücûdu bir sancak gibidir. Sancağı havaya kaldırırlar. Ondan sonra her taraftan akıl, fehim, hışım, gazab, hilim, kerem, havf ü recâ, ah-

vâl-i bî-pâyân ve bî-hadd-i sıfât askerlerini o sancağın altına cem' ederler. Uzaktan bakan kimse, yalnız sancağı görür. Amma yakına gelen kimse sancağın altında sayısız halkı görür ya'nî gâfil teni görür; ve âkıl onda ne gevherler ve ne ma'nâlar olduğunu bilir."

عنکبوت و این صطرلاب رشاد   بی‌منجم در کف عام اوفتاد

3161. *Ankebût ve bu usturlâb-ı reşâd müneccimsiz avâmmın eline düştü.*

"Reşâd", doğru yol ve hidâyet demektir. "Müneccim", usturlâbdan güneşin ve yıldızların ahvâlini bilen kimsedir. Burada murâd, mürşid-i kâmildir. Ya'nî, sûret-i insâniyyeyi iktisâb eden her bir kimsede doğru yolu gösteren bu usturlâb vardır. Fakat insan sûretinde olanların milyonlarcası ellerindeki bu ankebût ve usturlâbdan âlem-i gayb feleğinin ve rûh güneşinin ahvâlini anlayamazlar. Bunun nasıl kullanılacağını ta'lîm için bir müneccim ve bir mürşid lâzımdır. Müneccim ve mürşid ise enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâdır. Binâenaleyh enbiyâ ve evliyâya tâbi' olmak istemeyenlerin elindeki o ankebût ve usturlâb müneccimsiz avâm eline düşmüş olur.

انبیا را داد حق تنجیم این   غیب را چشمی بباید غیب بین

3162. *Hak bunun tencîmini enbiyâya verdi. Gayb için, gaybı görücü bir göz gerektir.*

"Tencîm", yıldızlar hakkında hüküm vermek demektir. Ya'nî, Hak Teâlâ bu ervâh-ı cüz'iyye-i insâniyyenin tencîmini ve onlar hakkında hüküm vermek ilmini, ervâh-ı külliyye sâhibi olan peygamberlere ve onların vârisleri olan evliyâya verdi. Zîrâ ervâh-ı külliyyenin gözleri ilm-i gaybı görücüdür. Ervâh-ı cüz'iyyenin gözleri ise cismâniyet perdesiyle kapalıdır. Binâenaleyh âlem-i gaybın ahvâline muttali' olmak için gayb görücü bir göz lâzımdır.

در چه دنیا فتادند این قرون   عکس خود را دید هر یك چه درون

3163. *Bu kurûn dünyâ kuyusuna düştüler. Her biri kuyu içinde kendi aksini gördü.*

"Kurûn", "karn"ın cem'idir; ve "karn"ın müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "ehl-i zamân" demektir. Ya'nî, ervâh-ı cüz'iyye sâhibleri olan bu zamânın ehli dünyâ ve cismâniyet kuyusuna düştüler ve bu cismâniyet hâricindeki âlem-i gaybı görmediler. Zîrâ bu suver-i cismâniyye sıfât-ı ilâhiyyenin mezâhiridir ve her birinde zâhir olan ahvâl ve şuûnât Hakk'ın sıfatlarının ak-

sidir. Hakîkat böyle iken bu gāfillerin her birisi bu cismâniyet kuyusu içinde kendi hayâlinin aksini gördü. Meselâ bir kimseden kendisine bir kahr erişti. O kimsede zâhir olan sıfat-ı kahr Hak Teâlâ'nın kendisine karşı olan sıfat-ı kahrının eseri olduğunu bildi. Binâenaleyh o kimsenin üzerine hücûm ettiği vakit, kendi hâlinin aksi üzerine hücûm etmiş oldu.

عکس در چه دید در بیرون ندید همچو شیر گول اندر چه روید

3164. *Aksi kuyuda gördü, hâriçte görmedi. Ahmak arslan gibi kuyuya koştu.*

از برون دان آنچه در چاهت نمود ور نه آن شیری که در چه شد فرود

3165. *Dışarıdan bil o şeyi ki, sana kuyu içinde göründü. Yoksa kuyuya aşağıya giden arslansın.*

İmdi ey kimse! Sana cismâniyet kuyusu içinde görünen o şeyi kuyudan bilme! Onu hâriçten, ya'nî âlem-i gaybdan gelen bir sıfat bil! Eğer onun üzerine atılıp hücûm edersen, kuyuya baş aşağı giden bir arslan olmuş olursun. Nitekim 1. cildde av hayvanları kıssasında bir tavşan kuyuda arslana kendi sûretinin aksini gösterdi ve arslan dahi kuyuda görünen kendinin aksi üzerine hiddetle hücûm edip, baş aşağı kuyuya giderek helâk oldu. Kıssanın netîcesi 1. cildde 1205 numaradan i'tibâren mezkûrdür. "Arslan"dan murâd, kendisinde mevhûm bir varlık gören nefs-i emmâredir.

برد خرگوشیش از ره کای فلان در تگ چاه است این شیر ژیان

3166. *Onu bir tavşan yoldan götürdü. Dedi ki: "Ey filân! Bu kızgın arslan kuyunun dibindedir!"*

O arslanı bir tavşan aldatıp yoldan çıkardı da dedi ki: "Ey filân! Sana rakîb olan bu kızgın arslan kuyunun dibindedir!"

در رو اندر چاه کین از وی بکش چون از او غالبتری سر بر کنش

3167. *"Kuyuya git ve ondan kîni çek! Mâdemki ondan daha gālibsin, onun başını kopar!"*

"Binâenaleyh kuyuya git ve ondan intikām al! Mâdemki ondan daha gālibsin, onun başını kopar!" Mezâhirde zâhir olan Hakk'ın sıfât-ı kahrîsine mukābele etmek arslanın boş hücûmuna benzer. "Tavşan"dan murâd, âfâkta İblîs ve enfüste kuvve-i vâhimedir.

آن مقلد سخرهٔ خرگوش شد　　　از خیال خویشتن پر جوش شد

3168. *O mukallid tavşanın mağlûbu oldu. Kendi hayâlinden pür-cûş oldu.*

"Mukallid"den murâd, ulûm-i zâhiriyye ve felsefe erbâbıdır. Ya'nî, o ilimde mukallid olan kimse İblîs'in ve kuvve-i vâhimesinin mağlûbu oldu ve kendisine rakîb gördüğü kimsedeki kendi hâlinin aksinden ve hayâlinden öfkelendi.

او نگفت این نقش داد آب نیست　　　این بجز تقلیب آن قلّاب نیست

3169. *O demedi ki: "Bu nakış suyun dâdı değildir. Bu o kallâbın taklîbinin gayrı değildir."*

"Kallâb", mübâlağa ile ism-i fâil olup "döndürücü ve kalbedici" demektir. Ya'nî, o mukallid demedi ki: "Bu nakış ve bu hayâl her ân-ı gayr-i münkasimde su gibi akıp giden cismâniyetin vergisi değildir. Belki bu hayâl, bendeki hâli bu rakîb gördüğüm kimse üzerine döndürücü olan Hak Teâlâ hazretlerinin, onun üzerine döndürmesinden başka bir şey değildir.

تو هم از دشمن چو کینی می‌کشی　　　ای زبون شش غلط در هر ششی

3170. [3150] *Ey her altıda altı galatın zebûnu! Vaktâki sen dahi düşmandan bir kîn çekesin.*

Ya'nî فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ (Bakara, 2/115) ya'nî "Hangi tarafa dönerseniz Hakk'ın vechi ve zâtı vâki'dir" âyet-i kerîmesi mûcibince her altı cihette Hakk'ın vechini ve zâtını ve tecelliyâtını görmek lâzımdır. Ön, arka, sağ, sol, üst, alttan ibâret olan ve cisimlere mevhûm bir varlık veren bu altı cihette sarâhat-i kur'âniyye hilâfında Hakk'ın sereyân-ı zâtîsini inkâr etmek ve yalnız Hakk'ın ihâta-i ilmiyyesini isbât edip, bu cihetleri Hakk'ın vechinden ve zâtından gayrı görmek, bu altı cihetin her birinde altı def'a yanlışın ve galatın zebûnu ve mağlûbu olmaktır. Ya'nî, ey her altı cihette altı def'a galatın ve yanlış görmenin zebûnu ve mağlûbu olan mukallid âlim ve feylesof efendi! Sen dahi düşmandan bir kîn çektiğin ve intikām aldığın vakit.

آن عداوت اندر و عکس حقست　　　کز صفات قهر آنجا مشتقست

3171. *O adâvet onda Hakk'ın aksidir ki, kahr sıfatlarından onda müştakdır.*

Sana karşı gördüğün adâvet ve düşmanlık, o düşmanda Hakk'ın sıfat-ı adâvetinin aksidir ki, o adâvet Hakk'ın kahr sıfatlarından o düşmanda iştikāk etmiştir ve sana karşı onda zâhir olmuştur.

و آن گنه در وی ز جنس جرم تست   باید آن خو را ز طبع خویش شست

3172. *Ve o günâh onda senin cürmünün cinsindendir ki, o huyu kendi tab'ından yıkamak gerektir.*

Ve o düşmanda zâhir olan günâh ve kusûr onda senin cürmünün ve kabâhatinin cinsindendir. Binâenaleyh kendinde olan o huyu ve ahlâkı kendi tabîatından yıkamak ve temizlemek lâzımdır. Hz. Pîr efendimiz bu ma'nâyı *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 6. faslında şöyle îzâh buyururlar:

"Eğer dîn kardeşinde bir ayıp görür isen, o ayıp sendedir, halbuki onda görüyorsun. Âlem ayna gibidir. Kendi nakşını onda görürsün. Çünkü المؤمن مرآت المؤمن ya'nî "Mü'min mü'minin aynasıdır" buyurulmuştur. O ayıbı kendinden izâle et! Zîrâ incindiğin şey sendedir. Bir fili su içmek için bir pınara götürdüler. Su içinde kendini görünce ürktü. Halbuki o başkasından ürktüğünü zannetti. Kendinden ürktüğünü bilmedi. Sende zulüm, kin, hased, hırs, merhametsizlik ve kibir gibi bütün ahlâk-ı zemîme olduğu hâlde, bundan münfail değilsin. Bunları başkalarında görünce münfail olup, ondan ürkersin. Binâenaleyh bil ki, kendinden incinir ve ürkersin. Bir adamın kendi noksanı ve çıbanı kendisine çirkin görünmez. Yaralı eliyle yemeğini yer ve parmağını yalar ve aslâ ondan mi'desi bulanmaz. Amma başkasında bir çıban veyâ biraz yara görse, o taâmdan iğrenir ve hazm edemez. Ahlâk-ı zemîme de nakâyısa ve çıbana benzer. Bir adamın kendinde olunca, ondan rencîde olmaz. Fakat başkasında onlardan bir parçasını görse, incinir ve nefret eder. Sen ondan ürktüğün gibi, onun da senden ürkmesini ve incinmesini ma'zûr tut! Senin incinmen onun özrüdür. Zîrâ senin rencin onu görmedendir; ve o da öylece görür. Çünkü المؤمن مرآت المؤمن [ya'nî "Mü'min m'minin aynasıdır"] buyurulmuştur ve الكافر مرآت الكافر [ya'nî "Kâfir kâfirin aynasıdır"] denilmemiştir. Bu kelâm-ı münîf kâfirler için ayna yoktur, demek değildir. Ancak kâfirin kendi mir'âtından haberi yoktur, demek olur... ilh. "

خلق زشتت اندرو رویت نمود   که ترا او صفحهٔ آیینه بود

3173. *Senin çirkin huyun onda yüz gösterdi ki, sana o aynanın safhası oldu.*

چونکه قبح خویش دیدی ای حسن   اندر آیینه بر آیینه مزن

3174. *Ey güzel! Vaktâki aynada kendi kubhunu gördün, ayna üzerine vurma!*

"Ey hasen" ta'bîri ile mü'mine işâret buyurulur. Zîrâ mü'min îmânı hasebiyle rûhen güzeldir. Fakat cismâniyeti hasebiyle kendisine ahlâk-ı zemîme

ânz olmuştur. İkinci mısra'daki "ender âyîne" birinci mısrâ'a merbûttur. Ya'nî ey mü'min! Vaktâki sana karşı bir ayna olan mü'min kardeşinde kibir ve hased gibi sende olan çirkin huylardan birisini gördün, ona ta'n etme ve o ayna üzerine hücûm etme!

می‌زند بر آب استارهٔ سنی   خاك تو بر عكس اختر می‌زنی

3175. *Yüksek yıldız su üzerine vurur. Sen toprağı yıldızın aksi üzerine vurursun.*

Meselâ, ilm-i nücûm erbâbı indinde nahs ve uğursuz addolunan bir yıldız bir yerde birikmiş olan suya aks eder; ve sen dahi o yıldızda tahayyül ettiğin uğursuzluğun hükmünü def' etmek için onun birikinti sudaki aksi üzerine toprak saçarsın.

كين ستارهٔ نحس در آب آمدست   تا كند او سعد ما را زير دست

3176. *Dersin ki: "Bu nahs yıldız suya gelmiştir, tâ ki o bizim sa'dimizi el altında ede!"*

Dersin ki: "Bu uğursuz yıldız suya gelmiştir. Maksadı bizim saâdet hâlimizi hükmünün altına almak ve bizim saîd ve uğurlu olan hâlimizi uğursuzluğa çevirmektir."

خاك استيلا بريزی بر سرش   چونكه پنداری ز شبهه اخترش

3177. *Onun başı üzerine istîlâ toprağını dökersin. Çünkü şübheden dolayı onu yıldız zannedersin.*

Binâenaleyh sen onun uğursuzluğunu def' için istîlâ ve galebe toprağını o aksin başı üzerine dökersin. Çünkü şübheden ve kendi hayâlinden dolayı o aksi yıldızın kendisi zannedersin.

عكس پنهان گشت و اندر غيب راند   تو گمان بردی كه آن اختر نماند

3178. *Aks gizli oldu ve gayba sürdü. Sen zannedersin ki, o yıldız kalmadı.*

O birikinti su üzerindeki yıldızın aksi üzerine toprak yığdığın vakit, toprak suyu içti ve o aks dahi gizlendi ve his nazarında kayboldu. Sen ise bu fiilin ile zannedersin ki, o uğursuz yıldız kalmadı ve sen onun uğursuzluğundan kurtuldun.

آن ستارهٔ نحس هست اندر سما   هم بدان سو بايدش كردن دوا

3179. *O nahs yıldız göktedir. Ona yine o taraftan ilâç etmek gerektir.*

Halbuki o uğursuz addettiğin yıldızın aslı göktedir. Eğer ilm-i nücûma vukūfun var ise, o yıldızın uğursuzluğuna ve kahrına yine gök tarafından ilâç yapmak ve çâre bulmak lâzımdır. Ma'lûm olsun ki, bu beş beyt-i şerîf yukarıda beyân buyurulan kahr-ı ilâhînin misâlidir. Ya'nî bir kimsenin sana vâki' olan tecâvüzât-ı nefsâniyyesine karşı, senin de ona sâika-i nefsâniyyet ile mukābele etmen uğursuz yıldızın suya vâki' olan aksine toprak atman mesâbesindedir. Halbuki sana karşı tecâvüz eden kimsenin günâhı, senin kabâhatinin cinsindendir; ve o kahr, sendeki kabâhate karşı Hakk'ın sıfat-ı kahrının o kimseden sana karşı zâhir olmasıdır; ve kahr-ı ilâhî sıfatı o mazharda ber-aksdir. Binâenaleyh o kahrın aslı, gök mesâbesinde olan Hakk'ın âlem-i sıfâtındadır. Şu hâlde onun çâresi, ancak kendinde olan o günâh ve kusûrun izâlesidir. Hind şârihlerinden Bahru'l-Ulûm Abdü'l-Alî (k.s.) hazretleri bu ma'nâ hakkında kendi şerhlerinde şöyle bir tedkîkde bulunmuştur:

"Bu hüküm kahr-ı ibâd hakkında hükm-i küllî değildir. Görmez misin ki, mü'minler üzerine kâfirlerin kahrı vâki'dir ve mü'minlere eziyet ederler. Bu, mü'minlerin kabâhatlerinin aksi değildir. Husûsiyle enbiyâ günâhtan ma'sûm ve evliyâ mahfûzdur. Bu beyitlerden maksûd, kāhirler ile makhûrların her ikisi de rezâil-i nefsâniyyeye daldıkları vakit bu hüküm altında bulunmalarıdır. Binâenaleyh iki kimse nefis galebesiyle mücâdele ederlerse, kahr günâhı her birisinde diğerinin kabâhatinin aksi olur; ve bu ma'nâ *Buhârî-i Şerîf*'te vâki' şu hadîs-i şerîften alınmıştır: اذا التقى المسلمان بسيفهما فالقاتل والمقتول كلاهما فى النار ya'nî "İki müslümân kılıçlarıyla birbirine mülâkî ve mukātil olurlar ise, kātil ile maktûlün her ikisi de cehennemdedir." Bu hadîsi dinleyen hâzırûn فما بال المقتول ya'nî "Bu husûsta maktûlün kabâhati nedir?" dediler. Hz. Peygamber Efendmiz: انه يريد قتل اخيه ya'nî "Muhakkak o maktûl dahi kendi kardeşini öldürmek murâd ederdi" buyurdu. Bu hadîs-i şerîften anlaşılan budur ki: her birinin kîni diğerinin kîninin aksidir."

Fakîr derim ki: Bu hüküm şerîate nazaran hükm-i küllî değildir. Fakat hakîkate nazaran hükm-i küllîdir. Zîrâ şerîat emr-i teklîfî ve hakîkat emr-i irâdîdir. Çünkü mü'min ism-i Hâdî'nin ve kâfir ism-i Mudıll'in mazharlarıdır; ve bu isimler bunların rabb-i hâslarıdır ki, her biri kendi merbû[b]ları olan mü'minden ve kâfirden râzıdır; ve bu isimler birbirinin zıddı ve mütekābilidir. Binâenaleyh zıdlar arasında ittihâd imkânı olmadığından kâfirin mü'mine karşı kîni ve mü'minin dahi kâfirin kinine karşı kîni tabîîdir. Binâenaleyh her birinin kîni yine diğerinin kîninin aksi olur.

بلکه باید دل سوی بی‌سوی بست   نحس این سو عکس نحس آن سوست

3180. [3160] *Belki kalbi tarafsız tarafa bağlamak lâzımdır. Bu tarafın nahsi o tarafın nahsidir.*

Belki kalbi cemî'-i esmâ ve sıfâtın sâhibi olup taayyünden ve taayyünün îcâbı olan cihetlerden münezzeh bulunan vücûd-i hakîkî-i Hak tarafına bağlamak ve o tarafa teveccüh etmek lâzımdır. Zîrâ bu âlem-i kesâfette nahs ve uğursuz olan küfr ve fesâd ism-i Mudıll'in mazharıdır. Bu husûsta 1. cildin 2027 numarasına müsâdif olan کفر هم نسبت به خالق حکمتست . چون بما نسبت کنی کفر آفتست [ya'nî "Küfür dahi Hâlık'a nisbetle hikmettir; bize nisbet ettiğin vakit, küfür âfettir"] ve 3. cildin 1364 numarasındaki راضیم درکفر زآن روکه قضاست . نی ازآن روکه نزاع وخبث ماست [ya'nî "O cihetten küfre râzıyım ki, kazâdır; o cihetten değil ki, bizim nizâ' ve hubsümüzdür"] beyitlerinde îzâhât geçti.

داد داد حق شناس و بخشش   عکس آن دادست اندر پنج و شش

3181. *Atâyı Hakk'ın atâsı ve bahşîşi tanı! Bu beşte va altıda onun atâsının aksi gör!*

"Beş"ten murâd, işitmek, görmek, koklamak, tatmak ve temâs etmek duygularıdır. "Altı"dan murâd, cismâniyet âlemine mahsûs olan altı cihettir. "Dâd", vergi ve atâ ma'nâsınadır. Ya'nî, ey kimse! Bu cismâniyet âleminde cisminin duyduğu zevk ve lezzet atâsını Hakk'ın atâsı ve ihsânı tanı. "Tabîattan geliyor" deme! Bu beş havâste ve altı cihette Hakk'ın atâyâ-yı zâtiyye ve esmâiyyesinin aksini gör!

گر بود داد خسان افزون ز ریگ   تو بمیری و آن بماند مرده ریگ

3182. *Eğer süflîlerin atâsı kumdan ziyâde olsa, sen ölürsün ve o baştan arta kalır.*

"Mürde-rîg", ölen kimsenin başından arta kalan eşyâsı demektir. "Denîler"den murâd, âlem-i süflî olan tabîatın muhtelif tecelliyâtıdır. Ya'nî, eğer bu süflî ve denî olan vücûd-i izâfî ve tabîat âleminin atâsı kum tânelerinin adedinden ziyâde olsa, sen ölürsün ve ölüm sebebiyle bu cismine âid havâss muattal olur ve başından arta kalır. Binâenaleyh fânîden fânîye gelen atâlar bâkî olan vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın atâlarının aksidir.

عکس آخر چند پاید در نظر   اصل بینی پیشه کن ای کژ نگر

3183. *Nihâyet akis, nazarda ne kadar sâbit kalır? Ey eğri bakıcı! Asıl görücülüğü san'at et!*

حق چو بخشش کرد بر اهل نیاز   با عطا بخشیدشان عمر دراز

3184. *Vaktâki Hak Teâlâ ehl-i niyâza ihsân etti, atâ ile onlara uzun ömür bağışladı.*

"Uzun ömür"den murâd, bu fânî olan dünyâ hayâtının uzun müddet devâmı değildir. Zîrâ ehl-i niyâz olan evliyâullâhın pek çokları elli ile yetmiş yaş arasında bu âlem-i fânîye vedâ' etmişlerdir. Ezcümle Hz. Pîr efendimizin ömr-i şerîfleri altmış sekiz yıldan ibâret idi. Binâenaleyh bundan murâd, hayât-ı ebediyye-i ma'neviyyedir. Nitekim âtîdeki beyt-i şerîfte bu ma'nâya işâret buyurulur. Ya'nî, Hakk'ın atâsı fânînin fânîye olan atâsı gibi değildir. Onlardan gelen atâ çabuk zâil olur. Fakat Hakk'ın atâsı ebediyyen devâm eder.

خالدین شد نعمت و منعم علیه   محیئ الموتاست فَاجْتَازُوا إِلَیْه

3185. *Ni'met ve mün'amün-aleyh hâlidîn oldu. Ölüyü diriltıcidir. Binâenaleyh ona sülûk ediniz!*

Ya'nî, o ehl-i niyâza olan Hakk'ın ni'meti ve atâsı ebedî oldu. Hak Teâlâ ma'rifet-i ilâhiyye husûsunda ölü olan rûhları ulûm-i ledünniyye ile diriltıcidir. Binâenaleyh ona sülûk ediniz ve onun tarafına gidiniz. Ankaravî hazretleri nüshasında "fectâzû ileyh" vâki'dir. Cenâb-ı Ankaravî, iftiâl bâbından olan "ictâzû" emrine, "sülûk ediniz!" ma'nâsını vermiştir. Ba'zı nüshalarda "fectâzû" yerine "fectârû" vâki'dir. Bu nüsha üzerine Hind şârihleri *Sarrâh*'dan aldıkları ma'nâya göre "tazarraû" ma'nâsını vermişlerdir. Ya'nî, "Hakk'a tazarru' ve niyâz ediniz!" demek olur.

داد حق با تو در آمیزد چو جان   آن چنانکه آن تو باشی و تو آن

3186. *Hakk'ın atâsı sana cân gibi karışır. Öyleki, o sen ve sen o olursun.*

Ya'nî atâ-yı ilâhî senin hem cismine ve hem de rûhuna olduğu için, senin cismine cânın karışması gibi karışır ve öyle bir karışır ki, o atâ-yı ilâhî sen olur ve sen de o atâ-yı ilâhî olursun. Ya'nî atâ-yı zâtî ve esmâînin sen aynı olursun.

گر نماند اشتهای نان و آب   بدهدت بی این دو قوت مستطاب

3187. *Eğer ekmeğe ve suya iştihâ kalmazsa, sana bu ikisiz pâk kūt verir.*

Eğer bu sûrî olan ekmeğe ve suya iştihân kalmazsa ve sen bunları yememiş olsan bile, senin bu cisminin sûretine bu ekmeği yemeksizin ve suyu iç-

meksizin sana pâk ve temiz ve rûhânî bir kuvvet verir. Zîrâ sûrî taâmlardan hâsıl olan kuvâ-yı cismâniyye kuvvet-i rûhâniyye gibi temiz değildir. Mi'dede ve bağırsaklarda mülevvesât husûlüne sebeb olur. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da Hz. Mevlânâ efendimizin ahvâl-i şerîfleri şöyle nakl buyurulur:

"Evâil-i sülûklerinde üç gün ve bir hafta ve kırk gün oruç tutup iftâr ederler idi. Velâkin ramazân-ı şerîfin nihâyetinde iki def'a iftâr buyururlar idi; ve bütün ramazân-ı şerîfte bayram günü iftâr buyurdukları bizzât görülmüştür. Sultânü'l-mahbûbîn Mevlânâ Şemseddîn-i Tebrîzî hazretlerine ilk def'a mülâkî olduklarında tamâm altı ay her ikisine ekl ve şürb ve hâcet-i beşerîden bir ihtiyâc vâki' olmamak üzere oturmuşlar idi; ve iftâr buyurdukları vakit, bir nevi' gıdâ ile iktifâ buyururlar idi ve en çok taâm yedikleri vakit dahi on lokma yemezler ve bir müddet sonra tekrâr mi'delerini tathîr ederler idi ve buyururlar idi ki: "Benim sînemde bir ejderhâ vardır ki, gıdâya tahammül etmiyor!" Ve vakt-i istiğrâktaki mücâhedeleri, mücâhede-i cû'dan ziyâde olup mübârek alınlarından katre katre ter dökerler idi. Ve açlık hakkında beyân buyururlar. Beyit:

مرغ زخورد هیضه ماندست درین بیضا   بیرون شوازین بیضه تابارشود پرها

صفرای صیام ارچه سودای سرافزاید   لیکن زچنین سودا یابند ید بیضا

"Senin rûhun kuşu yemekten ve imtilâdan dolayı bu cisim yumurtası içinde kalmıştır. Bu cisim yumurtasından çık ki, rûhunun kanatları büyüsün! Gerçi o rûhun safrası hayâlât-ı dimâğıyyeyi eritir, fakat işte bu sevdâdan ve hayâlâttan Mûsâ (a.s.)a ihsân buyurulan yed-i beyzâyı bulursun."

فربهی گر رفت حق در لاغری   فربهی پنهانت بخشد آن سری

3188. ***Eğer semizlik gitse, Hak sıskalık içinde sana öbür tarafta gizli semizlik bağışlar.***

"Ser", burada "taraf" demektir. Âhirindeki "yâ" vahdet içindir. "Der ân serî" takdîrinde olup, "der" mahzûfdür. Ya'nî, sûrî taâmı yememen ve suyu içmemen yüzünden senin cisminin semizliği gidip eğer zayıflar ise, sana öbür tarafta, ya'nî rûhunun tarafında gizli semizlik bağışlar.

چون پریرا قوت از بو می‌دهد   هر ملك را قوت جان او می‌دهد

3189. ***Mâdemki kuvveti periye kokudan veriyor, her meleğe de cân kuvvetini o verir.***

Ulemâdan ba'zılarının kavline göre cin tâifesinden bir kısmının yemesi ve içmesi çiğnemek ve yutmak tarîkıyla değil, koklamak sûretiyledir. Nitekim *Âkâmü'l-Mercân fî Ahkâmi'l-Cânn* ismindeki kitâbın 11. ve 12. bâblarında onların ekl ve şürbleri hakkında tafsîlât vardır. Hz. Pîr efendimiz cinlerin bu tâifesine işâreten buyururlar ki: Mâdemki Hak Teâlâ hazretleri cinlerin latîf olan cisimlerine kuvveti kokudan veriyor, melek cinsinden olan her rûh-ı insânîye de dirilik kokusunu yine o verir.

جان چه باشد که تو سازی زو سَنَد　　حق بعشق خویش زندت می کند

3190. *Cân ne olur ki, sen ondan sened yapasın! Hak kendi aşkı ile seni diri eder.*
[3170]

Cân nedir ki sen ona tapasın ve onu kendine destek yapasın! Zîrâ cân Hak Teâlâ hazretlerinin sıfat-ı Hayât'ının mazharıdır. Binâenaleyh cânın Kayyûm'u Hak'tır. Eğer sen kendi Kayyûm'una muhabbet eder ve âşık olur isen, seni Hak Teâlâ o aşk ile diri eder. Zîrâ sıfat-ı Hayât her mertebede başka başka zâhir olur. Cemâdda rûh-ı cemâdî ve nebâtta rûh-ı nebâtî hayvanda rûh-ı hayvânî ve insanda hem rûh-ı hayvânî ve hem de rûh-ı izâfî ve insânî mertebelerinde görünür; ve aşk ve muhabbetin kemâli rûh-ı insânînin hâssasıdır; ve bu rûhun hayât-ı ebediyyeye mazhariyeti ancak bu hâssasından dolayı vâki' olur.

زو حیات عشق خواه و جان مخواه　　تو ازو آن رزق خواه و نان مخواه

3191. *Ondan aşk hayâtını iste ve cân isteme! Sen ondan o rızkı iste ve ekmek isteme!*

Binâenaleyh ey sâlik! Hak'tan aşk hayâtını iste ve birer mazhardan ibâret olan gerek rûh-ı hayvânîye ve gerek rûh-ı insânîye dayanma! Sen Hak'tan rûh-ı insânîni takviye eden aşk rızkını iste ve ancak rûh-ı hayvânîni takviye eden ekmeği ve sûrî gıdâyı isteme!

خلق را چون آب دان صاف و زلال　　اندران تابان صفات ذو الجلال

3192. *Halkı sâf ve tatlı su gibi bil! Onda Zü'l-Celâl'in sıfatları tâbândır.*

Bu halkın vücûdât-ı izâfiyyelerini sâf ve tatlı su gibi bil ki, bu suya celâl sâhibi olan Hak Teâlâ hazretlerinin sıfatları aksedip parlamaktadır.

علمشان و عدلشان و لطفشان　　چون ستارهٔ چرخ در آب روان

3193. *Onların ilimleri ve adlleri ve lutufları akan su içinde feleğin yıldızı gibidir.*

O halkın ilimleri ve adlleri ve lutufları, akan su içine feleğin yıldızlarının aksetmesi gibi, Hakk'ın ilmi ve adli ve lutfu onların su mesâbesindeki vücûdât-ı izâfiyyelerine aksetmiş olmasından ibârettir; ve su içindeki aksin nümâyişi gibi bir nümâyiştir.

پادشاهان مظهر شاهئ حق　　　فاضلان مرآت آگاهئ حق

3194. *Pâdişâhlar Hakk'ın şâhlığının mazharı, fâzıllar Hakk'ın âgâhlığının aynasıdır.*

Ya'nî, bu sûrî şahlarda görülen şâhlık, heybet ve azamet, Hakk'ın şahlığının heybet ve azametinin aksidir; ve fâzıllar dahi Hakk'ın kendi sıfât ve esmâsına âgâhlığının aynasıdır ki, Hak Teâlâ bu fâzılların ve kâmillerin âyîne-i vücûdlarında kendi sıfât ve esmâsının âsârını müşâhede buyurur.

قرنها بگذشت و اين قرن نويست　　　ماه آن ماه است آب آن آب نيست

3195. *Karnlar geçti ve bu bir yeni karndır. Ay o aydır; su o su değildir.*

"Karn", burada "zamandan bir vakit" demektir (*Akrabü'l-Mevârid*). Ya'nî, zamandan birtakım vakitler ve asırlar geçti. Bu içinde bulunduğumuz zaman yeni bir zamandır. Fakat gerek geçen zamanlarda ve gerek şimdiki zamanda ay yine o aydır. Ya'nî sıfât ve esmâ-i ilâhiyye, yine o sıfât ve esmâ-i ilâhiyyedir. İçine ayın aksettiği su ise, o evvelki su değildir. Zîrâ bu vücûdât-ı izâfiyye suları akıp gitti. Peyderpey yerine başka vücûdât-ı izâfiyye suları geldi. Nitekim sûre-i Mü'minîn'de ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ (Mü'minîn, 23/42) ya'nî "Biz o zaman ehlinden sonra diğer zaman ehillerini ızhâr ve halkettik" buyurulur.

عدل آن عدلست و فضل آن فضل هم　　　ليك مستبدل شد آن قرن امم

3196. *Adl o adldir ve fazl dahi o fazldır. Fakat o karn ve ümmetler müstebdel oldu.*

Hak Teâlâ hazretlerinin "Adl" ism-i şerîfinin mazharı olarak bu vücûd-i izâfî âleminde evvelki zamanlarda zâhir olan Adl [ile], şimdiki zamanda zâhir olan Adl ma'nâda birbirinin aynıdır; ve Alîm ve Habîr isimlerinin mazharı olan fazl dahi yine o fazldır. Fakat, o karn ve zaman ve bu sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin mazharı olan ümmetler değişti.

قرنها بر قرنها رفت ای همام وین معانی برقرار و بر دوام

3197. *Ey hümâm! Karnlar karnlar üzerine gitti ve bu ma'nâlar ber-karâr ve ber-devâmdır.*

"Hümâm", himmet sâhibi olan büyük kimse demektir. Ya'nî, zamanlar ve asırlar birbirini ta'kîb ederek geçti ve gitti. Bu bizim söylediğimiz ma'nâlar ise, sebât ve devâm üzerinedir. Ya'nî her bir asırda adl ve fazl ma'nâları birdir, aslâ değişmez. Fakat âdil ve fâzıl olan kimselerin şahısları bir değildir, onlar değişirler.

آب مبدل شد در این جو چند بار عکس ماه و عکس اختر برقرار

3198. *Bu ırmakta su nice kere mübeddel oldu. Ayın aksi ve yıldızın aksi ber-karârdır.*

Bu tabîat ve unsuriyyât ırmağında dâimâ akıp giden eşhâs suları birçok def'alar değişti. Fakat ay ve yıldız mesâbesinde olan sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin akisleri o tabîat ve unsuriyyât ırmağı içinde karâr ve sebât üzerinedir, aslâ değişmez.

پس بناش نیست بر آب روان بلکه بر اقطار عرض آسمان

3199. *Binâenaleyh onun binâsı akıcı su üzerinde değildir. Belki göğün genişliği etrâfı üzerindedir.*

Binâenaleyh o sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin binâsı ve temeli akıp gidici olan tabîat ve unsuriyyât suyu üzerinde değildir. Belki gönlün, ya'nî nihâyetsiz olan fezânın genişliği etrâfı üzerindedir. Zîrâ fezâ-yı bî-nihâye ayn-ı vücûd-i mutlaktır; ve sıfât ve esmâ ise bu vücûddan aslâ münfekk değildir.

این صفتها چون نجوم معنویست دان که بر چرخ معانی مستویست

3200. [3180] *Bu sıfatlar mâdemki ma'nevî yıldızlardır, bil ki, ma'nâların feleği üzerine müstevîdir.*

Ya'nî, bu suver-i kesîfe ırmağına akseden bu sıfât-ı ilâhiyye mâdemki ma'nevî olan yıldızlardır, bil ki, bu sıfatlar ma'nâların feleği olan zât-ı ilâhî üzerine müstevîdir ve zât-ı ulûhiyyetle berâberdir ve ondan ayrı değildir.

خوب رویان آینهٔ خوبئ او عشق ایشان عکس مطلوبئ او

3201. *Güzel yüzlüler onun güzelliğinin aynasıdır. Onların aşkı onun matlûbluğunun aşkıdır.*

Güzel yüzlüler Hak Teâlâ hazretlerinin "Cemîl" ism-i şerîfinin mazharı olup, onun cemâl-i mutlakından akseden bir güzelliğin aynasıdır. Binâenaleyh o güzellerin birbirlerine olan aşkı hakîkatte Hak Teâlâ hazretlerinin matlûbluğunun aşkıdır. Ya'nî âşık ve ma'şûk her ne kadar bu hakîkatten gâfil iseler de, onların indinde matlûb olan bu güzellik Hakk'a râci' olduğundan bunların aşkı hakîkatte Hak Teâlâ'nın cemâline olur.

هم باصل خود رود این خد و خال   دائما در آب کی ماند خیال

3202. *Bu yanak ve ben yine kendi aslına gider. Su içinde hayâl ne vakit kalır!*

"Had", yanak; "hâl", ben demektir. Ya'nî, bu güzel ve parlak yanak zamanlar geçtikçe buruşur ve onun üzerindeki "ben" letâfetini kaybeder; ve bunlardaki güzellik yine kendi aslı olan cemâl-i mutlak-ı Hakk'a gider. Bunlar su içindeki akislere ve hayâllere benzer. Su içindeki hayâl ne vakit dâim kalır?

جمله تصویرات عکس آب جوست   چون بمالی چشم خود خود جمله اوست

3203. *Bütün tasvîrât ırmak suyunun aksidir. Vaktâki kendi gözünü silesin; muhakkak hep odur.*

İkinci mısrâ'daki birinci "hod", "kendi" ve ikinci mısrâ'daki "hod", "muhakkak" ma'nâlarınadır. Ya'nî, bu âlem-i kesâfette gördüğümüz bütün tasvîrât ve muhtelif sûretler ve şekiller Hak Teâlâ'nın "Musavvir" ism-i şerîfinin âsârı olup, ırmak suyu mesâbesinde olan bu vücûd-i izâfî âlemine vâki' bir akisdir. Ey hakîkat tâlibi olan kimse! Vaktâki kendi rûhunun ve aklının gözünü vehim ve hayâl tozlarından silesin, görürsün ki, "Hüve'z-Zâhir" âyet-i kerîmesi mûcibince bu âlem-i kesâfette zâhir olan hep O'dur, ya'nî Hak'tır. Ma'lûm olsun ki, ehl-i tasavvuf sözde ve beyânda iki meşreb üzerinedir. Bir tâifesi "Bu eşyâ hep Hak'tandır" derler. Bu meşreb ulemâ-i zâhirin idrâkâtına da muvâfık geldiğinden bu söze onların i'tirâzı yoktur. Diğer tâife "Hep Hak'tır" derler. Bu meşreb ulemâ-i zâhirin idrâkâtine muvâfık gelmediğinden bu söze şiddetle i'tirâz ederler. Zîrâ onların i'tikâdlarına göre Hak Teâlâ eşyâyı zâtıyla değil, ilmi ile kaplamıştır. Binâenaleyh onlara göre eşyânın hudûdu ayrı ve Hakk'ın hudûdu ayrıdır. Ve "Hüve'z-Zâhir" ya'nî "Zâhir O'dur" ve فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ (Bakara, 2/115) ya'nî "Ne tarafa dönerseniz Hakk'ın vechi vâki'dir" ve وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ (Hadîd, 57/4) ya'nî "Nerede olsanız Hak si-

zinle berâberdir" gibi sarîh olan birtakım âyât-ı kur'âniyyeyi ve bu âyâtı müeyyid olan ahâdîs-i şerîfeyi te'vîl ederler. Bununla berâber Hakk'ın Zât-ı Şerîfini tahdîd ve takyîd ettiklerinin farkında olmazlar ve bunu da şerîat zannederler. Halbuki hakîkatte bu iki söz arasında aslâ muhâlefet yoktur. Meselâ buzun aslı sudur. Binâenaleyh bir kimse "Buzlar hep sudandır" veyâhud "Buzlar hep sudur" dediği vakit bu iki hüküm arasında ihtilâf olmadığı meydandadır. Fakat ne yapalım ki, ulemâ-i zâhir Hakk'ı tenzîh ettiklerini zannederek bu gibi ma'kûl misâlleri de reddederler.

باز عقلش گفت بگذار این حَوَل   خل دوشابست و دوشابست خل

3204. *Yine onun aklı dedi: "Bu havelden geç! Sirke pekmezdir ve pekmez sirkedir!"*

"Havel", eğri görücü olmak ve biri iki görmek, ya'nî "şaşı olmak" demektir. Bu beyt-i şerîfte muhtesib ve borçlu adam kıssasına rücû' buyurulur. Ya'nî muhtesibin kapısına mürâcaat eden borçlu adamın aklı dedi ki: "Sen "Hakk'ın atâsı muhtesibin atâsından daha iyidir" diyorsun, halbuki bu şaşılık ve biri iki görmektir. Zîrâ Hakk'ın varlığı karşısında bir de muhtesibin varlığını isbât ediyorsun. Binâenaleyh bu şaşılıktan geç! Zîrâ muhtesibin atâsı Hakk'ın atâsıdır; ve muhtesibin vücûdu suya vâki' olan bir akis mesâbesindedir; ve Mu'tî ve mevcûd ancak Hak Teâlâ hazretleridir. Zuhûrdaki ihtilâfa bakma! Zîrâ pekmez ile sirke üzüm suyu olduklarından her ne kadar zuhûrda ayrı görünürler ise de, hakîkatte ikisi de bir şeydir.

خواجه را چون غیر گفتی از قصور   شرم دار ای احول از شاه غیور

3205. *Kusûrdan dolayı efendiye nasıl gayr dedin? Ey şaşı! Gayûr olan şâhtan utan!*

"Efendi"den murâd, husûsiyyet-i kıssa i'tibâriyle "muhtesib" olmak münâsibdir; ve hitâb borçlu adamın kendinden kendinedir; ve umûmiyyet-i ma'nâ i'tibâriyle enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtıdır; ve hitâb ehl-i zâhiredir. Ya'nî, ey garîb! Sen görüşündeki kusûrdan dolayı muhtesib efendiye nasıl Hakk'ın gayrı dedin? Veyâhud. Ey zâhir-bîn olan kimse! Sen enbiyâ ve evliyâya nasıl "Hakk'ın gayrı" dedin ve Hak'tan ayrı gördün? Ve onlardan zâhir olan sıfât ve şuûnâtı Hakk'ın sıfâtı ve şuûnâtı bilmedin? Ey biri iki gören şaşı! Gayûr olan şâh-ı hakîkîden utan! Ve Hakk'ın tasarrufâtını vücûdları hayâlâttan ibâret olan mahlûkâta izâfe etme!

خواجه را که در گذشتست از اثیر　　　جنس این موشان تاریکی مگیر

3206. *Esîrden geçmiş olan efendiyi bu karanlığa mensûb olan sıçanların cinsi tutma!*

"Esîr", âlem-i tabîatı muhît olan latîf bir seyyâledir. Ya'nî, âlem-i tabîatın mâdde-i latîfinden bile ileriye geçmiş ve rûhâniyet âleminde bulunmuş olan efendiyi ya'nî enbiyâyı ve evliyâyı, bu âlem-i tabîatin kesîf maddeleri içinde mahbûs kalmış olan sıçan mesâbesindeki nefsânî kimselerin cinsinden addetme!

خواجه را جان بین مبین جسم گران　　　مغز بین او را مبینش استخوان

3207. *Efendiyi cân gör, cism-i sakîl görme! Onu ilik gör, kemik görme!*

Efendiyi, ya'nî insân-ı kâmilin sûretini rûhun aynı gör, cism-i sakîl görme! Onu kemik içindeki ilik ve iç mesâbesinde gör, kesîf olan kemik mesâbesinde görme! Nitekim bu mertebede bulunan insân-ı kâmiller ارواحنا اشباحنا واشباحنا ارواحنا ya'nî "Bizim cisimlerimiz rûhlarımızdır ve rûhlarımız dahi cisimlerimizdir" buyururlar.

خواجه را از چشم ابلیس لعین　　　منگر و نسبت مکن او را بطین

3208. *Efendiye İblîs-i laînin gözünden bakma! Ve onu çamura nisbet etme!*

Ya'nî, insân-ı kâmile huzûr-ı izzetten kovulmuş olan İblîs'in zâhir görücü olan gözünden bakma! Ve onu "toprak olan arzın cinsinden yaratılmış bir mahlûktur" deyip İblîs gibi hakîr görme!

همره خورشید را شبپر مخوان　　　آنکه او مسجود شد ساجد مدان

3209. *Güneşin refîkine yarasa ta'bîr etme! O ki, o mescûd oldu, sâcid bilme!*

"Güneş"ten murâd, vücûd-i hakîkî-i Hak'tır. "Hem-reh", refîk ma'nâsına olup burada "mukarreb ve musâhib" demektir. "Secde"den murâd, hürmet etmek ve baş eğmek demektir. "Şebper", güneşin ziyâsına tahammül edemeyip, geceleri gezen "yarasa" kuşudur; ve bundan murâd, âlem-i tabîatta müstağrak ve zuhûr-ı Hak'tan gâfil olan nefsânî kimselerdir. Ya'nî, Hakk'ın mukarrebi ve musâhibi olan insân-ı kâmili, mahlûkâta boyun eğip müdâhene eden yarasa kuşu mesâbesindeki nefsânî kimselere kıyâs etme! O insân-ı kâmil ki, meleklerin hizmetine ve ta'zîmine mazhar oldu, sen onu mahlûkâta secde edici ve baş eğici bilme!

عكسها را ماند اين و عكس نيست — در مثال عكس حق بنمودنيست

3210. *Bu akislere benzer, Halbuki akis değildir. Aksin misâlinde Hakk'ın*
[3190] *görünmekliğidir.*

Bu insân-ı kâmil, akar su mesâbesinde olan vücûd-i izâfî âlemindeki akislere ve sûretlere benzer. Halbuki onun bu sûreti akis değildir, belki Hakk'ın akis misâlinde, ya'nî Hakk'ın bu akis libâsına bürünerek bu âlem-i sûrette görünmekliğidir. Ma'lûm olsun ki, vücûd-i hakîkî-i Hak'ın mertebe-i ıtlâkında sıfât ve sıfâtın âsârı olan esmâ ve esmânın âsârı olan ef'âl yoktur. Vücûd, mertebe-i ulûhiyyete tenezzülünde sıfât ve esmâ sâhibidir. Fakat ef'âl yoktur. Vaktâki merâtib-i kevniyyeye tenezzül eder, ef'âl zâhir olur; ve mertebe-i şehâdette taayyünât-ı kesîfe libâsına büründüğü vakit, sıfât ve esmâ ve ef'âl azhar olur. Binâenaleyh "Allâh" ism-i câmi'i, evvel ve âhir ve zâhir ve bâtının hey'et-i mecmûasının ismi olur; ve vücûd-ı mutlakın cemî'-i merâtib ve etvârının meclâsı âlem ve onun zübdesi ve hülâsası âdem olmuş olur. Âlemsiz ve âdemsiz Allâh'ı görmek mümkin değildir. Böyle olunca insân-ı kâmilde zât ve sıfât ve esmâ ve ef'âl mücmemi'dir; ve bu rütbe vücûdun yedinci mertebe-i tenezzülü olup, tenezzülât-ı kemâliyye-i vücûdiyye, insân-ı kâmilde nihâyet bulur; ve vücûd-ı mutlakın insân-ı kâmil mertebesindeki kemâlâtı hiçbir mertebe ve etvârında müşâhed değildir. Bu beyt-i şerîfte bu hakîkate işâret buyurulur.

آفتابى ديد او جامد نماند — روغن گل روغن كنجد نماند

3211. *Bir güneş gördü ve câmid kalmadı. Gül yağı, susam yağı kalmadı.*

"Bir güneş"ten murâd, tecellî-i zâtî ve rabbânîdir. "Câmid"den murâd, cism-i kesîftir. "Gül yağı"ndan murâd, evsâf-ı rûhâniyye ve "susam yağı"ndan murâd, evsâf-ı cismâniyyedir. Ya'nî, insân-ı kâmil vaktâki tecellî-i zâtîye ve rabbânîye mazhar oldu, câmid olan cismindeki kesâfet kalmadı. Evsâf-ı rûhâniyye ve evsâf-ı cismâniyye kalmadı. Bu beyt-i şerîfte evsâf-ı rûhâniyyenin kalmaması ile bir hakîkate işâret buyurulur. Zîrâ rûh için dahi tecellî vardır; ve sâliklerin çoğu bu makāmda mağrûr olmuşlardır ve tecellî-i Hakk'ı bulduklarını zannetmişlerdir. Eğer mürşid-i kâmil tasarruf sâhibi olmazsa, bu vartadan halâs güç olur. Vaktâki gönül aynası sıfât-ı beşeriyyeden ve tabîat pasından sâfî olur, ba'zı sıfât-ı rûhâniyye kalbe tecellî eder ve o envâr-ı rûhâniyyenin galebelerinden olur. Zîrâ rûh, tamâmiyle sıfât-ı beşeriyyeden hâriç olmamıştır; ve ba'zan rûh tamâmen kendi sıfâtı ile tecellî eder; ve

bu hâl sıfât-ı beşeriyye âsârının kâmilen mahvından olur. Zîrâ rûhun zâtı halîfe-i Hak'tır. Tamâmen tecellî eder ve hilâfeti hasebiyle "Ben Hakkım!" der. "Tecellî-i rûhânî" ile "tecellî-i rabbânî ve zâtî" arasındaki fark budur ki, evvelen tecellî-i rûhânî hudûs damgasını tutar. Onun için kuvvet-i ifnâ olmaz. Gerçi zuhûru vaktinde sıfât-ı beşeriyyeyi izâle eder velâkin fânî edemez. Vaktâki tecellî hicâb arkasına gider, derhal sıfat-ı beşeriyyet zâhir olur. Velâkin "tecellî-i zâtî" bu âfetlerden emîndir. Sâniyen, tecellî-i rûhânîden ârâm-ı dil zâhir olur ve şekten halâs etmez, zevk-i ma'rifet-i tâm vermez. Velâkin tecellî-i zâtî bunun hilâfınadır. Sâlisen, tecellî-i rûhânîden gurûr ve pindâr zâhir olur; ve ucüb ve varlık ziyâdeleşir ve talebde noksan olur ve havf ü niyâz azalır. Velâkin tecellî-i zâtîde bunların hepsi kalkar. Varlık yokluğa mübeddel olur (*Cevâhir-i Gaybî*'den hülâsa).

چون مبدّل گشته اند ابدال حق نيستند از خلق بر گردان ورق

3212. *Vaktâki Hakk'ın abdâlı mübeddel olmuşlardır, halktan değillerdir. Yaprağı çevir!*

"Abdâl", "bedel"in cem'idir. "Abdâl-i Hak", "Hakk'ın bedelleri" demek olur. Zîrâ bu zevât-ı kirâmın vücûd-ı kesîf-i abdânîleri, vücûd-ı Hakkânîye ve sıfât-ı beşeriyyeleri sıfât-ı Hakkânîye mübeddel olup, تخلقوا باخلاق الله ya'nî "Allâh'ın ahlâkı ile ahlâklanınız!" hadîs-i şerîfine ittibâan ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallak olmuşlardır. Binâenaleyh bunlar bu âlem-i kesâfette Hakk'ın bedelleridir; ve vücûd-ı abdânî ve sıfât-ı beşerî içinde çırpınıp duran halk cinsinden değilllerdir. Ey tâlib-i hakîkat! Sen bu abdâlin vücûdları kitâbına bakmak istersen onların sûret yaprağını çevir, ma'nâ yaprağını aç! Ma'lûm olsun ki, insân-ı kâmilin taayyün-i sûrîsi vâki'de zâil olmaz. Fakat bu ârif-i kâmilin vücûd-i sûrîsinden zâhir olan sıfât-ı beşeriyye değil, vücûb-ı zâtî hâriç olarak, ancak sıfât-ı Hak olur. Zîrâ vücûd-ı mümkinin vücûb-ı zâtîye adım atmak imkânı olmadığını Şeyh-i Ekber efendimiz *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Âdemî'de beyân buyururlar.

قبلهٔ وحدانيت دو چون بود خاك مسجود ملايك چون شود

3213. *İki nasıl vahdâniyet kıblesi olur? Toprak nasıl meleklerin mescûdu olur?*

Zîrâ onların ma'nâları vahdâniyet kıblesidir; ve vahdâniyet olan yerde iki ve ikilik nasıl olur? İkilik ancak topraktan mahlûk olan cismâniyet âlemindedir; ve eğer bu abdâl-ı Hak ancak topraktan mahlûk olan cisimden ibâret ol-

salar, her birerleri rûh olan melekler tarafından toprağa secde ve ser-fürû olunur mu idi?

چون درین جو دید عکس سیب مرد   دامنش را دید آن پر سیب کرد

3214. *Vaktâki merd bu ırmakta elmanın aksini gördü, onun görüşü onun eteğini dolu etti.*

"Irmak"tan murâd, insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrîsidir. "Elma"dan murâd, sıfât ve esmâ-i ilâhiyye ma'rifetleridir. Ya'nî, vaktâki ma'rifet-i ilâhiyyenin talebinde merd olan kimse, ırmak mesâbesinde olan bu insân-ı kâmilin sûrî olan vücûdunda, sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin aksini gördü, onun bu görüşü o kimsenin rûhunun ve aklının eteğini sıfât ve esmâ-i ilâhiyye ma'rifetleriyle doldurdu.

آنچه در جو دید کی باشد خیال   چون که شد از دیدنش پر صد جوال

3215. *O şeyi ki, ırmakta gördü, ne vakit hayâl olur? Çünkü onun görüşünden yüz çuval dolu oldu.*

Ya'nî, insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrîsi ırmağında o kimsenin gördüğü sıfât ve esmâ-i ilâhiyye eserleri aslâ hayâl değildir. Zîrâ hayâl kendi mertebesinde kalır ve hâriçte zuhûru olmaz. Halbuki o kimsenin bu görüşünden dolayı yüz çuval dolu oldu, ya'nî birçok ilim ve ma'rifet hâsıl oldu.

تن مبین و آن مکن کآن بُکْمٌ و صُمّْ   کَذَّبوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ

3216. *Cismi görme ve onu etme ki, o dilsizler ve sağırlar onlara geldiği vakit, Hakk'ı tekzîb ettiler.*

Ey hakîkatin tâlibi! Sen insân-ı kâmilin cismini ve vücûd-ı sûrîsini görme! Onun ma'nâsına bak! Ma'rifet-i Hakk'a dâir olan sözlerde dilsiz ve hakîkate dâir olan sözleri dinlemekte sağır olan cismânî ve nefsânî kimselerin yaptığını yapma ki, Hak onlara her biri insân-ı kâmil olan peygamberler libâsında zâhir olarak geldiği vakit, onlar o Hakk'ı tekzîb ettiler ve Resûl-i Ekrem Efendimiz hakkında sûre-i Furkān'da وَقَالُوا مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِى فِى الْأَسْوَاقِ (Furkān, 25/7) ya'nî "Bu peygambere ne oldu ki, bizim gibi yemek yer ve sokaklarda gezer" dediler. İkinci mısra' sûre-i En'âm'da olan فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ (En'âm, 6/5) âyet-i kerîmesinden muktebestir. Bu âyet-i kerîmenin lisân-ı zâhir ile olan ma'nâsı "Onlara hak olan dîn geldiği vakit tekzîb ettiler" demek olur; ve "hak" bâtıl mukābilidir. Cenâb-ı Mevlânâ (r.a.) efendimiz lisân-ı işâret ile

Hakk'ı ism-i ilâhî ma'nâsına almışlardır. Nitekim îzâh olundu. Ve âtîdeki beyitlerde dahi bu ma'nâya işâret buyurulur. "Bükm", "dilsiz" ma'nâsına olan "ebkem"in cem'i ve "summ", "sağır" ma'nâsına olan "esamm"ın cem'idir.

ما رَمَيْتَ إذْ رَمَيْتَ احمد بدست　　　　دیدن او دیدن خالق شدست

3217. *"Mâ rameyte iz rameyte" Ahmed olmuştur. Onu görmek Hâlık'ı görmek olmuştur.*

Birinci mısra'da sûre-i Enfâl'de olan وَمَا رَمَيْتَ إذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) ya'nî "Ey Resûlüm! Küffâra toprak attığın vakit, sen atmadın velâkin Allah attı" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu âyet-i kerîme 2. cildin 1299 ve 2521 numaralarında ve 3. cildin 3644 numarasında ve 4. cildin 766 ve 1721 numaralarında ve bu cildin 2855 numarasında geçti. Ya'nî, bu bizim insân-ı kâmil hakkındaki sözlerimizin delîlini istersen, gör ki, Kur'ân-ı Kerîm'de "Mâ rameyte iz rameyte" hitâbının mazharı Seyyid-i kâinât Ahmed "(a.s.v.) Efendimiz olmuştur ve Hak Teâlâ onun atışını kendi atışı olduğunu açıktan açığa beyân buyurmuştur. Binâenaleyh Peygamber Efendimiz'in cism-i şerîflerini değil, bu ma'nâsını görmek, ancak Hâlık Teâlâ hazretlerini görmek olmuştur. Münkirler o hazretin ancak sûret-i cismâniyyesini gördükleri için, Hakk'ı göremediler.

خدمت او خدمت حق كردنست　　　　روز ديدن ديدن اين روزنست

3218. *Onun hizmeti Hakk'ın hizmetini etmektir. Gündüzü görmek, bu pencereyi görmektir.*

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ (Nisâ, 4/80) ya'nî "Resûl'e itâat eden, muhakkak Allâh'a itâat etmiştir" âyet-i kerîmesi mûcibince cenâb-ı Peygamber'e hizmet etmek Hakk'a hizmet etmek demektir. Meselâ, gündüzün aydınlığı odanın penceresinden görüldüğü gibi, güneş mesâbesinde olan Hakk'ın varlığı dahi, Resûl-i zîşânın ve onun vârisleri olan kâmillerin vücûdları penceresinden görülür.

خاصه اين روزن درخشان از خودست　　　　نى وديعهٔ آفتاب و فرقدست

3219. *Husûsiyle, bu pencere kendinden parlaktır. Güneşin ve Ferkad'in vedîası değildir.*

"Ferkad", kutub yıldızına yakın olan Bebâtü'n-na'ş yıldızlarından birinin ismidir. Gece yolcuları yollarını o yıldıza bakıp ta'yîn ederler. "Güneş"ten ve

"Ferkad"den murâd, diğer bir peygamber ve Hak yolunun hâdîsidir. Ya'nî, pencere mesâbesinde olan sûret-i peygamberî kendinden parlaktır; ve onun parlaklığı kendinden evvel gelen hiçbir peygamberin ve Hak yolunun hâdîsinin vedîası olan bir parlaklık değildir. Zîrâ onun nübüvveti âlem-i ervâha da şâmildir. Nitekim كنت نبيا و آدم بين الماء والطين ya'nî "Ben, Âdem su ile çamur arasında iken nebî idim" buyururlar ve Hâtem-i enbiyâ oldukları için onun müstakil olan şerîat-i mutahharası bilcümle şerâyi'i ta'dîl etmiştir. Meselâ, Süleymân (a.s.) bir nebiyy-i zîşân iken onun nûr-ı nübüvveti Mûsâ (a.s.)ın şems-i nübüvvetinin vedîası idi; ve o hazretin şerîati cenâb-ı Süleymân'ın Ferkad'i ve zulmet-i tabîat içinde hâdîsi idi. Hâtem-i enbiyâ Efendimiz'in nübüvvetleri ise böyle değil idi.

هم ازان خورشید زد بر روزنی　　　لیك از راه و سوی معهود نی

3220. [3200] *O güneşten dahi bir pencereye vurdu, fakat ma'hûd olan yoldan ve taraftan değil!*

"Güneş"ten murâd, hakîkat-i muhammedî (s.a.v.) Efendimiz'dir. Nekre olarak beyân buyurulan "pencere"den murâd, Hz. Mevlânâ efendimizin vücûd-ı şerîfleridir. Ya'nî, güneş mesâbesinde olan o hakîkat-i muhammediyyeden bir pencere üzerine dahi nûr aks etti. Fakat akis cismânî ve ma'hûd ve ma'lûm olan yoldan ve cihetten değil, his gözüyle görülmeyen yoldan ve taraftan vâki' oldu.

در میان شمس و این روزن رهی　　　هست روزنها نشد زو آگهی

3221. *Güneş ve bu pencere arasında bir yol vardır. Pencereler ondan bir âgâh olmadı.*

Güneş olan hakîkat-i muhammediyye ile pencere mesâbesinde olan benim bu cismim arasında rûhânî bir yol vardır ki, diğer pencereler ve cisimler bu yoldan âgâh olmadılar.

تا مگر ابری بر آید چرخ پوش　　　اندرین روزن بود نورش بجوش

3222. *Hattâ ancak feleği örtücü bir bulut gelse, bu pencerede onun nûru cûşta olur.*

"Felek"ten murâd, "ma'nâ feleği"dir. "Örtücü bulut"tan murâd, ulûm-i ledünniyyeyi münkir olan kimsedir. Ba'zı nüshalarda "meger" yerine "eger" vâki'dir. Ya'nî, hattâ ancak veyâhud eğer ma'nâ feleğine bu feleği i'tirâzlar

ile örtücü olan bir münkir gelse, benim pencere mesâbesinde olan bu cismimde o hakîkat-i muhammediyye güneşinin nûru olan ulûm-i ledünniyye kaynayışta ve parlayışta olur. Nitekim Hz. Pîr efendimiz gerek bu *Mesnevî-i Şerîf*lerinde ve gerek *Fîhi Mâ Fîh*'lerinde münkirleri ilzâm edecek birçok hakāyık ve maârif beyân buyurmuşlardır.

غیر راه این هوا و شش جهت   در میان روزن و خور مألفت

3223. *Bu hava ve altı cihet yolunun gayrı pencere ve güneş arasında me'lefet vardır.*

"Me'lefet", masdar-ı mîmî olup "ülfet" demektir. Ya'nî, zîrâ güneş ile pencere arasında bu hevâ-yı nesîmî ve cismâniyete âid olan altı cihet yolundan başka olan rûhâniyet yolundan bir ülfet ve alışkınlık vardır. Bu ülfet ve alışkınlık sebebiyle o güneşin nûru bu bulutu yırtıp kaynayışta bulunur.

مدحت و تسبیح او تسبیح حق   میوه می‌روید ز عین این طبق

3224. *Onun medhi ve tenzîhi Hakk'ın tenzîhidir. Meyve bu tabağın aynından biter.*

"Midhat", medh ve "tesbîh", tenzîh ma'nâlarınadır. "Meyve"den murâd, "ma'rifet-i Hak" ve "tabîat"tan murâd, insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrîsidir. Böyle olunca, bilasâle insân-ı kâmil olan Hâtem-i enbiyâ Efendimiz'in ve bi'l-verâse insân-ı kâmil olan evliyânın medhi ve tenzîhi Hakk'ın tenzîhidir. Nitekim Hallâc-ı Mansûr hazretleri şu beyitte bu ma'nâya işâret buyururlar:

أ أنت أم أنا هو العين فى العين   خاشاك خاشاى من اثبات اثنين

"Bu aynımda olan ayn sen misin, yoksa ben miyim? İkilik isbâtından hem seni hem beni tenzîh ederim."

Zîrâ Hakk'ın ma'rifeti insân-ı kâmilin vücûdunun tabağından neşv ü nemâ bulur. Ma'lûm olsun ki, cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Muhammedî'de beyân buyurulduğu üzere Zât-ı Hak kendi mertebesinde sûretten ve bilcümle sıfâttan münezzeh olduğundan maddeden mücerred olarak görünmesi mümkin değildir. Ancak sıfât ve esmâsıyla mezâhirde zâhir olur; ve insân-ı kâmil ise bilcümle sıfât ve esmâ-i ilâhiyyeyi câmi' olduğundan ma'rifet-i Hak ancak enbiyânın ve onların vârisleri evliyânın vücûdlarından zâhir olan sıfât ve esmâ ve âsârıyle anlaşılır. Binâenaleyh insân-ı kâmili görmek Hakk'ı görmek olur.

سیب روید زین سبد خوش لخت لخت   عیب نبود گر نهی نامش درخت

3225. *Bu sepetten kısım kısım latîf elma biter. Eğer onun adını ağaç koyarsan ayıp olmaz.*

"Laht", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "kısım ve hisse" ma'nâsınadır. "Sepet"ten murâd, husûsiyyet-i ma'nâ i'tibâriyle Hz. Pîr efendimizin zât-ı şerîfleridir; ve umûmiyyet-i ma'nâ i'tibâriyle bilcümle insân-ı kâmillerdir. "Ağaç"tan murâd, maârif-i ilâhiyyedir. Ya'nî, bir sepet mesâbesinde olan bu insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrîsinden harf ve savt vâsıtasıyla sâliklerden her birinin isti'dâdına göre kısım kısım ve hisse hisse maârif-i ilâhiyye elmaları neşv ü nemâ bulur. Eğer onun adını elma ağacı ve maârif-i ilâhiyye menba'ı koyarsan ayıp ve kusûr olmaz.

این سبد را تو درخت سیب خوان   که میان هر دو راه آمد نهان

3226. *Bu sepete sen elma ağacı ta'bîr et! Her ikisinin arasında gizli yol geldi.*

Bu sepet mesâbesinde olan insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrîsine sen elma ağacı ve maârif-i ilâhiyye ta'bîr et! Zîrâ bu maârif-i rabbâniyye ile onun vücûd-ı sûrîsi arasında gizli bir yol vardır ki, o gizli yol dahi his gözüyle görülemeyen rûhâniyet yoludur.

آنچه روید از درخت بارور   زین سبد روید همان نوع ثمر

3227. *O şey ki, yemişli ağaçtan biter, aynı nevi' yemiş bu sepetten biter.*

"Yemişli ağaç"tan murâd, Hz. Peygamber Efendimiz'in cism-i şerîfleridir. Ya'nî, rûh-ı insânînin yemişi ve gıdâsı mesâbesinde olan maârif-i ilâhiyye nasıl ki, Resûl-i Ekrem hazretlerinin cism-i şerîflerinden harf ve savt ile zâhir olursa, bu aynı maârif-i ilâhiyye o hazretin vâris-i ulûmu olan bu insân-ı kâmilin cisminden harf ve savt ile zâhir olur.

پس سبد را تو درخت بخت بین   زیر سایهٔ این سبد خوش می‌نشین

3228. *Binâenaleyh sen sepeti baht ağacı gör! Bu sepetin gölgesi altında hoş otur!*

Binâenaleyh sen bu insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrîsini baht ve tâli'-i ezelîden neşv ü nemâ bulmuş olan bir ağaç mesâbesinde gör! Zîrâ insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrîsindeki mazhariyet, her insanın vücûd-ı sûrîsinde bulunmaz. Böyle olunca, sen onun yemiş sepeti mesâbesinde ve maârif-i ilâhiyye men-

ba'ı olan vücûd-ı sûrîsinin sâyesi altında hoş ve müsterîh olarak otur ve onun huzûr-ı şerîfinden ayrılma!

نان چو اطلاق آورد ای مهربان   نان چرا می گوییش محموده خوان

3229. *Ey mihribân! Vaktâki ekmek lînet getirir, ona niçin ekmek dersin? Mahmûde ta'bîr et!*

"Itlâk", ishâl ve lînet; "mahmûde", lisân-ı Yûnânî'de "sakmoniya" dedikleri bir nebâtın ismidir ki, tabîata ishâl verir. Bu beyt-i şerîf temsîlen vâki'dir. Ya'nî, ey kendi rûhuna karşı şefkatli olan kimse! Bu tâli'-i ezelî ağacı olan insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrîsini sâir ulemânın vücûd-ı sûrîlerine kıyâs etme! Ve onları mekteblerde ve medreselerde oturup kitâbların münderecâtını ezberleyerek âlim olmuş zannetme! Zîrâ sen insân-ı kâmilin huzûrunda bulunduğun vakit, nefsinin kötü sıfatlarıyla katılaşmış olan kalbinin yumuşadığını ve içine rikkat geldiğini hissediyor musun? Artık onun sûretine diğer ulemânın sûreti nazarıyla bakma! Meselâ, ekmek sana ishâl verirse, her ne kadar sûrette ismi ekmek ise de te'sîrde ve ma'nâda ona ishâl veren "mahmûde" ismini ver. Beyt-i Hz. Pîr:

ای اولیای حق را از حق جدا شمرده   گر ظن نیك داری بر اولیا چه باشد

"Ey Hakk'ın evliyâsını Hak'tan ayrı addetmiş olan kimse! Eğer evliyâya hüsn-i zan edip onu Hak'tan ayrı görmezsen ne olur!"

خاك ره چون چشم روشن کرد و جان   خاك او را سرمه بین و سرمه دان

3230. [3210] *Yolun toprağı mâdemki gözü ve cânı rûşen etti, onun toprağını sürme gör ve sürme bil!*

Bu beyt-i şerîf diğer bir misâldir. Ya'nî, meselâ zâhirde yürüdüğün yolun toprağı gözünü ve senin hayâtını aydınlatacak olursa, o yolun toprağını göze ve hayâta kuvvet veren sürme görmek ve bilmek lâzımdır. Bunun gibi, insân-ı kâmilin huzûrunda bulunduğun vakit, onun cism-i sûrîsi senin aklının gözünü ve rûhunu nûrlandırırsa, sen onun cismini sâir cisimlere kıyâs etmeyip, aklının gözünün sürmesi gör ve bil!

چون ز روی این زمین تابد شروق   من چرا بالا کنم رو در عیّوق

3231. *Vaktâki şurûk bu zemînin yüzünden parlar, ben yüzümü niçin Ayûk'a edeyim?*

"Şurûk", "şark"ın cem'i olup "güneş ve güneşin doğduğu mahal" ma'nâlarınadır. Burada "güneşler" ma'nâsı münâsibdir. "Ayûk", kırmızı ve parlak bir yıldızın ismidir. Samanuğrusu'nun sağ tarafında görünür (*Ahterî*). "Güneşler"den murâd, enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâdır. Ya'nî, mâdemki rûhu ve aklı ziyâlandıran ma'nevî güneşler bu yeryüzünden parlıyor, binâenaleyh ben zâhirî aydınlığın tâlibi olarak niçin yüzümü göğe ve Ayûk'a çevireyim?

شد فنا هستش مخوان ای چشم شوخ　　در چنین جو خشك كى ماند كلوخ

3232. *Fâni oldu, ey küstâh, ona "var" ta'bîr etme! Böyle ırmakta kerpiç nasıl kuru kalır?*

"Çeşm-i şûh", "hayâsız ve küstâh" demektir. Ya'nî, bu insân-ı kâmillerin her biri, kendi mevhûm olan varlıklarından fânî oldu; ey küstâh ve hayâsız olan kimse! Artık ona "var" ta'bîr etme! Hakk'ın akarsu mesâbesindeki varlığı onun sûret-i zâhiresi ırmağında kerpiç mesâbesinde olan cisim ve cismâniyet nasıl kuru kalır?

پيش اين خورشيد كى پايد هلال　　با چنان رستم چه باشد زور زال

3233. *Bu güneşin önünde hilâl ne vakit sâbit olur? Böyle Rüstem ile zâlin kuvveti ne olur?*

"Rüstem", meşhûr bir pehlivânın ismidir. "Zâl", burada kocakarı ma'nâsınadır. Ya'nî, güneş masâbesinde olan bu vücûd-i hakîkî-i Hak önünde insân-ı kâmilin hilâl mesâbesindeki varlığı ne vakit sâbit kalır? Meselâ bir Rüstem pehlivâna karşı bir kocakarının kuvveti ne olur?

طالبست و راغبست آن كردگار　　تا ز هستيها بر آرد صد دمار

3234. *O Kirdigâr, varlıklardan yüz helâklik çıkarmak için tâlib ve râğıbdır.*

"Demâr", "helâklik" demektir. "Tâ zi hestîhâ"daki "tâ", ta'lîl içindir. Ya'nî, o fâil-i hakîkî olan Hak Teâlâ hazretleri كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ (Kasas, 28/88) [ya'nî "Onun vechinden başka her şey helâk olucudur" ve كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ (Rahmân, 55/26) [ya'nî "Yeryüzündeki her şey fânîdir"] âyet-i kerîmeleri mûcibince, varlıklardan ve bu vücûdât-ı izâfiyye âleminden birçok helâklik çıkarmak için tâlibdir ve râğıbdır.

دو مگو و دو مخوان و دو مدان　　بنده را در خواجهٔ خود محو دان

3235. *İki deme ve iki ta'bîr etme ve iki bilme! Bendeyi kendi efendisinde mahv bil!*

Binâenaleyh sen bi'l-asâle insân-ı kâmil olan Resûl-i Ekrem hazretlerinin ve onun vârisleri olan kâmillerin sûret-i abdâniyyelerini görüp, "Bir Hak var, bir de insân-ı kâmil var. Binâenaleyh vücûd ve varlık ikidir" deme ve "iki" ta'bîrini kullanma! Ve vücûdu iki bilme! Abd-i mahz olan insân-ı kâmili efendisi olan Hakk'ın varlığında mahv olmuş bil!

Menkıbe: "Sultân Mahmûd-ı Gaznevî, Harakān cihetine gelmiş idi. Ebu'l-Hasan-ı Harakānî hazretlerini gönderdiği bir kimse vâsıtasıyla huzûruna da'vet etti. Ve o kimseye dedi ki: "Eğer gelmekten istinkâf ederse, أَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِى الْأَمْرِ مِنْكُمْ (Nisâ, 4/59) ya'nî "Allâh'a itâat ediniz ve Resûl'e ve sizden emr sâhibi olanlara tâat ediniz!" âyet-i kerîmesini oku! O kimse Hz. şeyhin istinkâfı üzerine bu âyet-i kerîmeyi okudu. Ebu'l-Hasan (k.s.) hazretleri cevâben buyurdular ki: "Etîullâh"da o kadar müstağrakım ki, "Etîu'r-Resûl"de hacâletim vardır. Bak, ulü'l-emre ne kalır?"

Ya'nî, ben Resûl-i Ekrem'in varlığında ve Resûl-i Ekrem dahi Hakk'ın varlığında müstağrak olduk. Bu istiğrâk içinde ulü'l-emrin varlığı kalır mı ki, itâat mevzû'-ı bahs olabilsin? demek olur. İşte insân-ı kâmillerden her birinin müntehâ-yı hâlleri budur. Bu zevke vâsıl olmayan ulemâ onları inkâr ederler.

خواجه هم در نور خواجه آفرين   فانيست و مرده و مات و دفين

3236. *Efendi de efendi yaratıcının nûrunda fânîdir ve ölmüş ve mât ve defîndir.*

Senin seyyid ve efendi dediğin Resûl-i Ekrem ve vârisleri dahi, efendiyi yaratıcı olan Hakk'ın nûr-ı vücûdunda fânîdir ve ölmüştür ve mağlûbdur ve gömülmüştür.

چون جدا بينى ز حق اين خواجه را   گم كنى هم متن و هم ديباجه را

3237. *Vaktâki bu efendiyi Hak'tan ayrı göresin, hem metni ve hem dîbâceyi kaybedersin.*

Vaktâki bu âlem-i sûrette bu efendiyi ve bu insân-ı kâmilin varlığını Hakk'ın varlığından ayrı göresin, bu kitâb-ı kâinâtın hem metnini ve hem de dîbâcesini ve mukaddimesini kaybedersin ve hakîkatin câhili kalırsın.

چشم و دل را هين گذاره كن ز طين   اين يكى قبله ست دو قبله مبين

3238. *Âgâh ol! Gözü ve gönlü çamurdan geçir! Bu bir kıbledir; iki kıble görme!*

Ya'nî, ey hakîkatin tâlibi! Aklının gözünü ve gönlünün meylini, çamurdan ve topraktan neşv ü nemâ bulan cisimden geçir! Her birerleri birer insân-ı kâmil olan enbiyâ ve evliyâ hep bir kıbledir; iki kıble görme! Ve Hakk'ı bunların hâricinde arama! Zîrâ Zât-ı Hakk'ı zâtiyyeti cihetinden sûretten mücerred olarak görmek, mümkin değildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ (En'âm, 6/103) ya'nî "Basarlar onu idrâk etmez ve o basarları idrâk eder" buyurulur. Fakat o vücûd-ı vâhid-i hakîkîyi ancak sûret libâsına bürünmüş olarak müşâhede mümkin olur. Nitekim âyet-i kerîme فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ (Bakara, 2/115) ya'nî "Ne tarafa teveccüh ederseniz Allâh'ın vechi vâki'dir" buyurulur. Ve taraf ve cihet ise taayyün ve sûret îcâbıdır. Binâenaleyh cem'iyyet-i esmâiyyesiyle insân-ı kâmil libâsında zâhir olan Hakk'ı, o insân-ı kâmilden ayrı ve iki kıble görme! Hak ve o insân-ı kâmil bir kıbledir. O insân-ı kâmil "Ene'l-Hak" derse, inkâr etme! Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 12. faslında şöyle buyururlar:

"Suya gark olan kimseden zâhir olan her bir fiil, onun fiili değildir, suyun fiilidir. Eğer su içinde henüz el ve ayak hareket ederse, ona gark olmuş demezler. Halbuki o "Eyvâh! Boğuldum!" diye bağırır; buna da istiğrâk demezler. Nihâyet bu "Ene'l-Hak" da'vâsı azîm tevâzu'dur. Zîrâ "Ben abd-i Hudâ'yım!" diyen kimse iki mevcûd isbât eder. Birisi kendi için ve diğeri Hak içindir. Fakat "Ene'l-Hak!" diyen kimse, kendisini yok edip ve ber-hevâ eyleyip "Ene'l-Hak!" der. Ya'nî "Ben yokum, hep O'dur. Hudâ'dan başka mevcûd yoktur. Ben külliyyen abd-i mahzım ve hiçim!" der. Bu makāmda tevâzu' ziyâdedir. Şu kadar ki, halk anlamıyorlar... ilh."

چون دو دیدی ماندی از هر دو طرف   آتشی در خف فتاد و رفت خفْ

3239. *Vaktâki iki gördün, her iki taraftan kaldın. Bir ateş kava düştü ve kav gitti.*

"Haf", çakmak ile yaktıkları "kav" demektir. Ya'nî, vaktâki Hakk'ı ve bi'l-asâle insân-ı kâmil olan Seyyid-i kâinât Efendimiz ile onların vârisleri olan evliyâ-yı kirâmı birbirinden ayrı ve iki gördün, her iki taraftan, ya'nî hem Hak'tan ve hem de Peygamber'den ve onun vârislerinden geri kaldın ve bu iki tarafı anlayamadın. Meselâ bir ateş kava düştü ve kavın vücûdu ateşe münkalib olup, yanarak mahv oldu, gitti. İnsân-ı kâmillerin vücûd-i izâfîleri de böyle kav gibidir. Hakk'ın ateş mesâbesinde olan tecellî-i zâtîsi geldiği vakit, onların varlığı kalmaz; onların varlığı Hakk'ın varlığı olur. Böyle biri iki gören kimsenin hâli aşağıdaki kıssada mezkûr olan misâl gibidir.

مثل دو بین همچون آن غریبِ شهرِ کاش عمر نام که از یك دکانش بسبب
این نام نانبا بدان دیگر حواله کرد، و او فهم نکرد که همه دکانها یکیست درین
معنی که بعمر نان نفروشند هم اینجا تدارك کنم که من غلط کردم نامم عمر نیست چون
بدین دکان توبه و تدارك کنم نان یابم از همه دکانهای این شهر، و اگر بی‌تدارك همچنین
عمر نام باشم از این دکان در گذرم محروم و احولم و این دکانها از هم جدا دانسته ام

İki görücünün meseli, Kâş şehrinin Ömer nâmındaki garîbi gibidir ki, bu isim sebebiyle ekmekçi onu bir dükkândan diğer bir dükkâna havâle etti; ve o anlamadı ki, bütün dükkânlar birliktir; bu ma'nâda ki, Ömer'e ekmek satmazlar. Demedi ki: "Yine burada tedârik edeyim ki, ben galat ettim. İsmim Ömer değildir. Eğer bu dükkânda tövbe ve tedârik edersem, bu şehrin bütün dükkâlarından ekmek bulurum; ve eğer tedâriksiz Ömer adlı olursam, bu dükkândan mahrûm geçerim ve şaşıyım; ve bu dükkânları birbirinden ayrı bilmişim!"

"Kâş", Îrân'da bir şehrin ismidir ki, o şehrin ahâlîsi Şîa olduğu için Hz. Ömer (r.a.) efendimize buğz ve adâvet ve İmâm-ı Alî (k.A.v.) efendimize muhabbet ederlerdi. "Nânbâ", ekmekçi demektir. Ya'nî, Kâş şehrine Ömer adlı bir yabancı kimse gelmiş ve ekmekçi dükkânına gitmiş. Ekmekçi adını sorduğu vakit "Ömer" deyince, Şiîlik taassubundan dolayı onu diğer bir dükkâna göndermiş; ve ekmekçilerin hepsi böyle yapmış ve o kimse de ekmek tedârik edememiş. Fakat Hz. Ömer'i Hz. Alî'den ayrı gören bu garîb, ekmekçilerin bu hâlinden onların Ömer adlı adama ekmek satmamakta müttehid ve birlik olduklarını anlamamış; ve "Ben yanlış hareket ettim. Benim adım Ömer değildir, Alî'dir; ve eğer bu mürâcaat ettiğim bir dükkânda Ömer isminden rücû' ve Alî ismini tedârik edersem, bu şehrin bütün dükkânlarında ekmek bulurum; ve eğer Alî ismini tedârik etmeyip, Ömer adlı olursam, bu dükkânlardan ekmekten mahrûm olarak geçerim; ve bu dükkânların ma'nâda müttehid olduklarını görmemiş bir şaşı olurum; ve bu dükkân sâhiblerinin ma'nâlarını birbirinden ayrı bilmişim!" dememiştir.

گر عمر نامی تو اندر شهر کاش　　　کس بنفروشد بصد دانگت لَوَاش

3240. [3220] *Eğer Kâş şehrinde Ömer adlı isen, kimse sana yüz dânge yufka ekmeği satmaz.*

"Dâng" bir pulun dörtte biri kıymetinde olan bir paranın ismidir. "Lavâş", "Acem pidesi" denilen "yufka ekmeği" demektir. Ya'nî, Kâş şehrinin halkı Şîa olduğundan, eğer Ömer adlı isen, orada hiçbir kimse sana yüz dâng bile versen Acem pidesi satmaz. Zîrâ Ömer isminin düşmanıdırlar.

چون بیك دكان بگفتی عمرم　　　این عمر را نان فروشید از کرم

3241. *Vaktâki bir dükkânda "Ömer'im, bu Ömer'e kerem cihetinden ekmek satınız!" dedin.*

او بگوید رو بدان دیگر دکان　　　زان یکی نان به کزین پنجاه نان

3242. *O der: "Öbür dükkâna git! Ondan bir ekmek bundan elli ekmekten iyidir."*

Ya'nî, vaktâki Kâşân'da bir ekmekçi dükkânında: "Ben Ömer'im, bu Ömer'e lutfen ekmek satınız!" dedin; o dükkân sâhibi sana der ki: "Öbür dükkâna git! O dükkândan bir ekmek satın almak bu dükkândan elli ekmek almaktan iyidir."

گر نبودی احول او اندر نظر　　　او بگفتی نیست دکان دگر

3243. *Eğer o nazarda şaşı olmasa idi, o "Başka dükkân yoktur!" derdi.*

Eğer o ekmek müşterîsi olan garîb, akıl gözünün bakışında ve görüşünde şaşı olmasa idi, ekmekçilerin ma'nâda olan ittihâdlarını anlar ve "Burada başka dükkân yoktur!" derdi. Binâenaleyh o kimse bu şaşılıktan dolayı dükkân sûretlerinin çokluğuna bakıp ma'nâlarının ittihâdını ve birliğini göremedi.

پس زدی اشراق آن نااَحوَلی　　　بر دل کاشی شدی عمر علی

3244. *Binâenaleyh eğer Kâşî'nin kalbine şaşı olmamak işrâkı çarpa idi, Ömer, Alî olurdu.*

"İşrâk zeden", işrâk vurmak, ziyâ ve parlaklık vermek demektir. "Kâşî"den murâd, Kâş şehrinin halkıdır. Ya'nî, eğer o Ömer adlı müşterînin görüşüne, Kâş halkının kalblerinde veyâ bâtınlarında olan ittihâda ve birliğe karşı şaşı olmamak hâli parlaklık vere idi, Ömer adını derhâl Alî adına tahvîl ederdi.

این ازینجا گوید آن خباز را　　　　این عمررا نان فروش ای نانبا

3245. *Bu, buradan o ekmekçiye der: "Ey ekmekçi bu Ömer'e ekmek sat!"*

"Habbâz", Arapça "ekmekçi" ve "nânbâ", Fârisîce "ekmekçi" demektir. Ya'nî, müşterînin mürâcaat ettiği bu ekmekçi, bu kendi dükkânından o civârdaki ekmekçiye bağırıp: "Bu Ömer ismindeki müşterîye ekmek sat!" der ve ekmekçiye de müşterînin ismi Ömer olduğunu haber vermiş olur.

چون شنید او هم عمر نان در کشید　　　　پس فرستاد آن بدکان بعید

3246. *Vaktâki o dahi Ömer'i işitti, ekmeği çekti. Müteâkıben onu uzak dükkâna gönderdi.*

Vaktâki o ekmekçi dahi evvelki ekmekçinin ihbârıyla Ömer ismini işitti, o müşterîden ekmeği geri çekti ve müteâkıben o müşterîyi daha ilerideki dükkâna yolladı.

کین عمر را نان ده ای همباز من　　　　راز یعنی فهم کن ز آواز من

3247. *Dedi ki: "Ey benim ortağım, bu Ömer'e ekmek ver!" Ya'nî sırrı benim sesimden anla!*

Daha ilerideki dükkân sâhibi de o civârdaki diğer ekmekçiye bağırıp: "Ey benim ortağım! Bu Ömer adlı müşterîye ekmek ver!" Ya'nî, Ömer adlı müşterîye ekmek vermenin câiz olmaması sırrını benim sesimden ve "ekmek ver!" demenin "verme!" demek olduğunu anla! "Hem-bâz", bir oyunda berâber ve ortak olan kimse demektir. Ba'zı nüshalarda "enbâz" vâki'dir; bu da "ortak ve şerîk" ma'nâsınadır.

او همت زان سو حواله می کند　　　　هین عمر آمد که تا بر نان زند

3248. *O dahi: "Âgâh ol! Ekmeğe vurmak için Ömer geldi" diye seni o taraftan havâle eder.*

O ekmekçi dahi: "Âgâh ol! Ekmek almak için Ömer adlı bir kimse geldi!" diye bağırıp, seni kendi dükkânı tarafından diğer ekmekçiye havâle eder.

چون بیك دکان عمر بودی برو　　　　در همه کاشان ز نان محروم شو

3249. *Vaktâki bir dükkânda Ömer oldun, git, bütün Kâşân'da ekmekten mahrûm ol!*

Vaktâki bir dükkânda Ömer oldun ve Alî'yi Ömer'den ayrı görerek, "Ben Alî'yim!" diyemedin, artık git, bütün Kâşân şehrinde ekmekten mahrûm ol! Bu mesellerde "Ömer" ile tâlib-i şerîata ve "Alî" ile tâlib-i hakîkate ve "Kâşân" ile âlem-i sûret ve taayyüne ve "dükkân" ile insân-ı kâmilin huzûruna işâret buyurulur. Zîrâ Hz. Ömer (r.a.) efendimizin meşreb-i âlîlerinde şerîat ve Hz. Alî (k.A.v.) efendimizin meşreb-i âlîlerinde dahi hakîkat gālib idi; ve hakîkat ise şerîatin gayrı değildir. Zâhir görücü olanlar bunları birbirinden ayrı görürler ve ehl-i hakîkatin sözlerini Kitâb ve Sünnet'e muhâlif addedip boş i'tirâzlar yaparlar ve verilen muhakkak ve ma'kūl cevâbları teemmül tarafına meyil etmezler; ve şerîat ile hakîkat arasındaki râbıtaları idrâk edemediklerini gösterirler.

ور بیك دكان علی گفتی بگیر نان ازینجا بی‌حواله و بی‌زحیر

3250. [3230] *Ve eğer bir dükkânda Alî dedin ise, buradan havâlesiz, sıkıntısız ekmeği al!*

"Zahîr", nefes darlığı ve nefesi zahmetle almak ve nâle etmek ve karın buruntusu demektir. Ya'nî, eğer bir insân-ı kâmilin huzûrunda "Ben Alî'yim ve tâlib-i hakîkatim!" dedin ise, bu huzûrdan başka yere havâle olunmaksızın ve sıkıntı çekmeksizin, rûhun gıdâsı olan maârif ve hakāyık-ı ilâhiyye ekmeğini al! Ve eğer "Ben tâlib-i şerîatim, senin sözlerin şerîate muhâliftir" der isen, o kâmil "Benim tarafımdan sana verilecek ekmek yoktur; başka yere git!" der. Nitekim sülûk ehlinden böyle avâre olup, kapı kapı dolaşanlar çok görülmüştür ve hiçbirisi de ma'rifet sâhibi olamayıp, ömürlerini boşuna geçirmişlerdir.

احول دو بین چوبی‌بر شد ز نوش احول ده بینی ای مادر فروش

3251. *Vaktâki iki görücü şaşı âb-ı hayâttan menfaatsiz oldu, ey anasını satıcı, sen on görücü şaşısın!*

"Nûş", tatlı bir şey, âb-ı hayât, tiryâk ve panzehir, ma'nâlarınadır. "Ber", meyve ve fâide ve menfaat demektir. Ya'nî, vaktâki şerîat ile hakîkati ayrı ve iki gören şaşı, rûhun âb-ı hayâtı ve nûşu olan hakāyıktan menfaatsiz ve mahrûm oldu, ey anası gibi şefkatli olan mürşid-i kâmili beğenmeyip satan ve onun huzûrunu terk eden kimse! Sen biri on görücü bir şaşısın! Ve senin hem şerîatten ve hem de hakîkatten haberin yoktur. Acabâ sendeki mahrûmiyetin derecesi ne olur? Bir düşün!

اندر این کاشان خاك از احولی　　　چون عمر می گرد چون نبدی علی

3252. *Mâdemki bu arzın Kâşân'ında Alî olmayasın, şaşılıktan Ömer gibi dolaş!*

Mâdemki Kâşân mesâbesinde olan bu arzda ve bu dünyâda tâlib-i hakîkat olmayasın, şaşılıktan ve Ömer ile Alî'yi ya'nî şerîat ile hakîkati ayrı görücülükten dolayı, kendi aklınca zâhir-i şerîate yapışıp, "Hak eşyâyı zâtı ile değil, ilmi ile muhîttir" diyerek dolaş dur! Bak, sırr-ı tevhîdi bulabilir misin?

هست احول را درین ویرانه دیر　　　گوشه گوشه نقل نو ای ثم خیر

3253. *Şaşı için bu vîrâne deyrde, "Orada hayır vardır!" diye köşe köşe nakil vardır.*

"Ey semme hayr" ibâresini Ankaravî hazretleri "Ey gönül! Hayır o mekândadır" diye tercüme buyurumuşlardır. Hind şârihlerinden ba'zıları da bu ma'nâyı göstermişlerdir. Yine Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî ve Muhammed Efdal ve İmdâdullâh hazarâtı "Semme hayr", İblîs'in ismidir, demişlerdir. Bu sûrette ma'nâ "Ey İblîs" demek olur. Ba'zı nüshalarda ikinci mısrâ' harf-i nidâsız olarak "Gûşe gûşe nakl-i nev ki semme hayr" vâki'dir. "Orada hayır vardır, diye köşe köşe nakil vardır" demek olur. "Deyr", nasrânî manastırı demektir; murâd, dünyâdır. Ya'nî, bu keserât âlemi olan harâb dünyâda biri iki veyâ on gören şaşı için "Orada hayır vardır ve hakîkati anlarım!" diye köşe köşe nakl etmek ve mürşid-i kâmil aramak için dolaşmak vardır.

ور دو چشم حق شناس آمد ترا　　　دوست پر بین عرصهٔ هر دو سرا

3254. *Ve eğer sana Hak tanıyıcı iki göz geldi ise, her iki sarayın arsasını dost dolu gör!*

Ve eğer senin aklına Hakk'ı tanıyıcı olan iki göz geldi ise, o iki gözün biri ile bâtını ve diğeri ile zâhiri görürsün; ve هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ (Hadîd, 57/3) ya'nî "Evvel ve Âhir ve Zâhir ve Bâtın O'dur" âyet-i kerîmesinin ma'nâsını anlarsın ve فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ (Bakara, 2/115) ya'nî "Ne tarafa dönerseniz Hakk'ın vechi vâki'dir" âyet-i kerîmesi mûcibince, hem dünyâ ve hem de âhiret arsasını ve meydanlarını dost-ı hakîkî olan Hak ile dolu görürsün.

وارهيدى از حواله جا بجا　　　　اندرين كاشان پر ازخوف و رجا

3255. *Havf ü recâdan dolu olan bu Kâşân içinde câ-be-câ havâleden kurtulasın!*

Binâenaleyh korku ve ümîd ile dolu olan bu dünyâ ve âlem-i keserât ve hayâlât içinde "Hakk'ı bulacağım!" diye oradan oraya kâmiller tarafından havâle olunmaktan kurtulursun. Çünkü korku ve ümîd, kişinin kendi varlığını görmesinden neş'et eder. Dünyâda ve âhirette Hakk'ın varlığından başka bir varlık olmadığını zevken ve hâlen ârif olan kimsede havf ü recâ kalmaz. Nitekim âyet-i kerîmede أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (Yûnus, 10/62) ya'nî "Âgâh olun! Allâh'ın evliyâsı için korku yoktur ve onlar mahzûn olmazlar" buyurulur.

اندرين جو غنچه ديدى يا شجر　　　　همچو هر جو تو خيالش ظن مبر

3256. *Bu ırmakta gonca yâhud ağaç gördün ise, her ırmak gibi sen ona hayâl zannı götürme!*

"Irmak"tan murâd, insân-ı kâmildir. "Gonca"dan murâd, remiz ile söylenmiş maârif-i ilâhiyyedir ve "ağaç"tan murâd, bu remzin müstenid olduğu ulûm-i ledünniyyedir. Ba'zı nüshalarda "yâ şecer" yerine "bâ-şecer" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ "ağaçlı gonca" demek olur ki, bundan murâd, hâriçten gelen bir gonca-i ma'rifet değil, insân-ı kâmilin kendi bâtınından ilhâm-ı ilâhî ile zuhûr eden gonca-i ma'rifettir. Ya'nî bu insân-ı kâmilin vücûdunun ırmağında açılmamış bir ma'rifet goncası ve remzi görür isen, her âlimin vücûdu ırmağındaki gibi sen onu hayâl zannetme! Zîrâ âlimlerin çoğu fenâ ve bekā mertebelerine vâsıl olmadıkları hâlde, evliyâullâhın bu ma'rifet goncalarından kendi hayâllerine göre bahs ederler. Ma'lûm olsun ki, Hakk'ın insân-ı kâmile vâki' olan tecellîsi hayâl perdesi arkasından değildir; ve bu hayâl perdesi insanın kendinde tahayyül ettiği bir varlıktır. Hak ile insân-ı kâmil arasındaki bu perde yırtılmış olduğu için, insân-ı kâmilden zâten ve sıfâten ve ef'âlen zâhir olan Hak'tır. Binâenaleyh insân-ı kâmilin huzûru Hakk'ın huzûru olur. Sâir insanlara olan Hakk'ın tecellîsi bu varlık hayâli perdesi arkasından olduğu için, onun huzûru bu hayâl perdesinin huzûru olur. Binâenaleyh gölge sâhibinin huzûru ile hayâl olan gölgenin huzûru bir olmaz. Nitekim bir kimse musâhabet etmek istediği bir kimsenin gölgesi önünde otursa, hayâl önünde oturmuş olur. Nitekim 1. cildin 719. numarasında şöyle buyurulur: همنشين اهل معنى باش تا　　هم عطا يابى وهم باشى فتا "Hem atâ bulmak ve fetâ ya'nî bâliğ-i recül olmak için ma'nâ ehlinin musâhibi ol!"

که ترا از عین این عکس نقوش　　　　حق حقیقت گردد و میوه فروش

3257. *Zîrâ sana bu nakışlar aksinin aynından Hak, hakîkat ve meyve satıcı olur.*

"Nakışlar"dan murâd, insân-ı kâmilin vücûd-ı sûrîsine Hakk'ın sıfât ve esmâsı ve ef'âli ile vâki' olan tecellîleridir. Ya'nî, zîrâ sen insân-ı kâmilin huzûrunda bulunduğun vakit, Hakk'ın bu insân-ı kâmilin vücûduna vâki' olan tecelliyâtı nakışlarının sana olan aksinin "ayn"ından ve zâtından Hak hakîkat olup bizzât sana ma'rifet meyvesini satıcı olur. Ya'nî, sen evvelce Hakk'ı bu keserât âleminin hâricinde zannederdin ve senin bu i'tikādın hayâl idi. İnsân-ı kâmilin vücûdunda gördüğün nukūş-ı ilâhiyyeden senin kalbine vâki' olan aksinin zâtından o hayâl olan i'tikādın gidip, yerine Hakk'ın hakîkî olan varlığı i'tikādı gelir ve Hak Teâlâ sana doğrudan doğruya ma'rifet meyvesini satıcı olur.

چشم از این آب از حَوَلْ حر می‌شود　　　　عکس می‌بیند سبد پر می‌شود

3258. *Göz bu sudan şaşılıktan hür olur, aksi görür. Sepet dolu olur.*

Binâenaleyh akıl gözü bu insân-ı kâmil vücûdunun ırmağı suyundan ve maârifinden şaşılıktan ve bir olan varlığı iki görmekten hür olup kurtulur. İnsân-ı kâmilden kendisine vâki' olan aksi görür; kalbinin sepeti ma'rifet yemişleri ile dolu olur.

پس بمعنی باغ باشد این نه آب　　　　پس مشو عریان چو بلقیس از حَبَابْ

3259. *Böyle olunca ma'nâda bu su değil bâğ olur. Binâenaleyh Belkîs gibi habâbdan üryân olma!*

"Habâb", çok su ve su kabarcığı habbeleri. Bu beyt-i şerîfte sûre-i Neml'de vâki' olan قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا (Neml, 27/44) ya'nî "Belkîs'e "Köşke gir!" denildi. Belkîs onu gördüğü vakit derin su zannetti ve baldırlarını sıvadı" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Belkîs Yemen hükümdârı olan bir kadın idi. Süleymân (a.s.) onu müslümân etmek için da'vet etti. Ve billûrdan bir köşk yaptırmiş idi ki, altından su akardı. Belkîs köşke girerken bunun billûrdan olduğunu fark edemedi. Su içinden geçeceğini zannetti ve kendi hayâline tâbi' olarak elbisesi ıslanmamak için bacaklarını sıvadı. Kıssanın tafsîli tefsîr kitâblarındadır. Ya'nî böyle olunca bu insân-ı kâmilin vücûdu su ırmağı değil, ulûm-i ledünniyye meyvelerinin bâğı olur. Binâenaleyh sen dahi hayâle tâbi' olan Belkîs gibi, insân-ı kâmilin billûr köşk me-

sâbesinde olan huzûruna girdiğin vakit, o köşkün altından cereyân eden maârif ve hakāyık sularını görüp, ürkerek şaşırma ve akıl ve idrâk libâsından soyunma!

بار گوناگونست بر پشت خران   هین بیك چوب این خرانرا تو مران

3260. [3240] *Eşeklerin sırtı üzerinde türlü türlü yük vardır. Âgâh ol! Bu eşekleri sen bir sopa ile sürme!*

"Eşekler"den murâd nefislerdir. "Yük"ten murâd, ulûm ve ezvâktır. "Sopa"dan murâd, hükm etmektir. Ya'nî, efrâd-ı beşerin hayvanlığa meyil etmekte eşekler mesâbesinde olan nefislerinin sırtı üzerinde türlü türlü ulûm ve ezvâk yükleri vardır. Sen, "Bunların cümlesi sıfât ve esmâ-i ilâhiyye mezâhiri olduğundan, hepsi müsâvîdir!" deme ve onları bir sopa ve hükm ile sürme!

بر یکی خر بار لعل و گوهرست   بر یکی خر بار سنگ و مرمرست

3261. *Bir eşeğin üzerinde yük la'l ve gevherdir. Bir eşeğin üzerinde yük taş ve mermerdir.*

Zîrâ bir nefis üzerindeki yük hakāyık ve maârif-i ilâhiyye ve esrâr-ı tevhîd la'l ve gevherleridir; ve diğer bir nefsin üzerindeki yük dahi, kıymetsiz ve dedikodudan ibâret olup, taş ve mermer mesâbesinde ilm-i keserâttır.

بر همه جوها تو این حُکْمَت مران   اندرین جو ماه بین عکسش مخوان

3262. *Bütün ırmaklar üzerine sen bu hükmünü sürme! Bu ırmak içinde ayı gör! Ona akis ta'bîr etme!*

Binâenaleyh sıfât ve esmâ-i ilâhiyye âsârı cârî olan bütün nüfûs-ı beşeriyye ırmakları üzerine sen bu hükmünü verme! Bu insân-ı kâmil vücûdunun ırmağı içinde o sıfatların mevsûfu ve o isimlerin müsemmâsı olan ay mesâbesindeki Hakk'ı gör! Ve o gördüğün aya dahi akis ta'bîr etme!

آب خضرست این نه آب دام و دَدْ   هر چه اندر وی نماید حق بود

3263. *Bu Hızır'ın suyudur. Hayvânât-ı ehliyye ve sibâ'ın suyu değildir. Ondan her ne görünürse Hak olur.*

"Hızır'ın suyu"ndan murâd, âb-ı hayâttır. "Dâm", burada hayvânât-ı ehliyye ma'nâsınadır. "Ded", sibâ' ve yırtıcı hayvân demektir. Ya'nî, bu insân-ı kâmilin ulûm ve maârifi âb-ı hayâttır ki, bu ulûm-i ledünniyye suyu ölü bir hâlde

olan rûhun dirilmesine sebeb olur. O âb-ı hayât, sıfât-ı nefsâniyyeleriyle hayvânât-ı ehliyyeye ve yırtıcılara benzeyen mukallid âlimlerin vücûdları ırmağından akan ulûm-i zâhirî ve taklîdî suyu değildir. Binâenaleyh o insân-ı kâmilin vücûdu ırmağında her ne görünürse Hak olur.

زین تک جو ماه گوید من مهم　　　من نه عکسم هم حدیث و همرهم

3264. *Bu ırmağın dibinden ay der ki: "Ben ayım, ben akis değilim! Hem hadîsim ve hem rehim!"*

Bu beyt-i şerîfte insân-ı kâmilin makām-ı ittihâdına işâret buyurulur. "İttihâd"ın ma'nâsı her ne kadar lügatte, "bir olmak" demek ise de, bu ittihâd, kısa nazarlı olan ehl-i zâhirin tevehhüm ettikleri hulûl değildir. Vaktâki sâlik mücâhedât ve riyâzât kuvveti ile nefsinin mevhûm olan varlığından geçer ve sâf bir ayna olup, sıfât-ı Hakk'ı kabûl edici bir hâle gelir ve nefsinin rûhânî ve cismânî ve sûrî ve ma'nevî irâdeleri kalkar; ve ondan zâhir olan ancak Hakk'ın irâdesi olur; ve meşhûr olan كنت له سمعا وبصرا ولسانا ويدا . . . الخ. [ya'nî "Ben onun işitmesi, görmesi, lisânı ve eli olurum... ilh."] hadîs-i kudsîsi mûcibince Hak onun kuvâ-yı zâhire ve bâtınesi olur. Binâenaleyh bu hadîs mûcibince ondan söyleyen Hak'tır; ve eğer "Ene'l-Hak" derse, bu söz onun sözü değildir. Beyit:

Mansûr "Ene'l-Hak" söyledi
Hak'tır, sözü Hak söyledi

İmdi, insân-ı kâmilin hâli bu olunca, ondan zâhir olan sıfât ve esmâ, sâir insanlarda zâhir olan sıfât ve esmâ gibi akis sûretiyle vâki' olmaz. Zîrâ bu zuhûrda insân-ı kâmilin kendisi ortada yoktur. Fakat sâir insanlarda kendilerinin kendilikleri vardır.

اندرین جو آنچه بر بالاست هست　　　خواه بالا خواه در وی گیر دست

3265. *O şey ki, bâlâ üzerindedir, bu ırmakta mevcûddur. İster bâlâya, ister ona el tut!*

Ya'nî, âlem-i bâlâda ve mertebe-i ulûhiyyette olan her şey, bu insân-ı kâmilin vücûdu ırmağında mevcûddur. Zîrâ Hak, insân-ı kâmilde cem'iyyet-i esmâiyyesi ile zâhir olmuştur. Hakāyık ve maârif-i ilâhiyye meyvelerini almak için kalbinin elini ister mertebe-i ulûhiyyete kaldır, ister bu insân-ı kâmile tut! Hak ile insân-ı kâmil arasında ayrılık ve gayrılık yoktur.

از دگر جوها مگیر این جوی را　　　ماه دان این پرتو مه روی را

3266. *Bu ırmağı diğer ırmaklardan tutma! Bu ay yüzlünün pertevini ay bil!*

Sen bu insân-ı kâmilin vücûdu ırmağını diğer ulûm-i zâhiriyye erbâbının vücûdu ırmakları mesâbesinde tutma! Bu ay yüzlü insân-ı kâmilin parlaklığını ayın kendisi bil! *Mesnevî:*

هر که خواهد همنشینی با خدا　　　او نشیند در حضور اولیا

[Ya'ni] "Her kim Hudâ ile berâber oturmak isterse, o kimse evliyânın huzûrunda otursun."

این سخن پایان ندارد آن غریب　　　بس گریست از درد خواجه شد کَئیب

3267. *Bu sözün nihâyeti yoktur. O garîb çok ağladı. Efendinin derdinden gamlı oldu.*

"Keîb", gamlı ve mahzûn demektir. Bu insân-ı kâmilin mertebesine âid sözün nihâyeti yoktur. Kıssaya rücû' edelim. Elhâsıl, o borçlu garîb, muhtesibin vefâtından dolayı çok ağladı ve o efendinin derdinden gamlı ve mahzûn oldu.

توزیع کردن پَایْمَرْد در جملهٔ تبریز و جمع شدن اندك چیز و رفتن آن غریب بتربهٔ محتسب بزیارت و این قصه را بر سر گور او گفتن بطریق نوحه

Pâymerdin Tebrîz şehrinin cümlesine tevzî' etmesi ve az şey cem' olması ve o garîbin ziyâret için muhtesibin kabrine gitmesi ve bu kıssayı onun mezârının başında nevha tarîkıyle söylemesi

"Pâymerd", yardımcı ve şefî' ve destgîr ve mededkâr demektir (*Burhân, Şemsü'l-Lügât, Gıyâsü'l-Lügât*). Ya'nî, borçlu garîbin feryâdını gören ehl-i hayırdan yardımcı bir kimse çıkıp o garîbin borcu ödenmek için Tebrîz şehri halkından iâne topladı. Fakat az bir şey toplandı ve garîbin borcu ödenecek kadar bir para hâsıl olmadı. Binâenaleyh o garîb ziyâret için muhtesibin kabrine gitti ve kabrinin başında nevha ve feryâd tarîkıyle âtîdeki sözleri söyledi.

واقعهٔ آن وام او مشهور شد پايمرد از درد او رنجور شد

3268. *Onun o borç vâkıası meşhûr oldu. Pâymerd onun derdinden rencûr oldu.*

O garîbin muhtesibin keremine istinâden borç etmek vak'ası, Tebrîz şehrinde halk tarafından duyuldu ve o garîbin hâli meşhûr oldu. Ehl-i hayırdan olan bir yardımcı garîbin derdinden müteessir oldu.

از پى توزيع گرد شهر گشت از طمع مى‌گفت هر جا سر گذشت

3269. *Tevzî' için şehrin etrâfını dolaştı. Tama'dan nâşî her yerde sergüzeşti söyledi.*

"Tevzî'", burada "bir şeyi bir tâife üzerine taksîm etmek" demektir. Ya'nî, o yardımcı olan kimse, borcu zenginler arasında taksîm için Tebrîz şehrinin etrâfını dolaştı; ve borcun ödenmesine tama'dan dolayı dolaştığı her yerde o garîbin sergüzeştini ve hâlini söyler ve halkın merhametini celb etmeye çalışır idi.

هيچ ناورد از ره كديه بدست غير صد دينار آن كديه پرست

3270. [3250] *O tese'ül muhibbi tese'ül yolundan eline yüz dînârdan gayrı hiçbir şey getirmedi.*

"Gidye", tese'ül ve dilencilik ve "gidye-perest", dilencilik muhibbi olmaktan kinâyedir. O yardımcı kimse ve zenginlerden para toplamak husûsunda dilencilik muhibbi olan zât, bu dilenmek yolundan eline ancak yüz dînâr getirebildi. Bu mikdâr garîbin borcunun ödenmesine kâfî değil idi.

پايمرد آمد بدو دستش گرفت شد بگور آن كريم بس شگفت

3271. *Yardımcı geldi, onu iki eli ile tuttu. Çok acîb olan o kerîmin kabrine gitti.*

"Şigift", acîb ve garîb demektir. Ya'nî, yardımcı para toplamaktan avdet etti ve söyleyeceği sözlere dikkat etmesi ma'nâsını müfîd olarak iki eliyle o garîbi tuttu. İhsân ve keremde hâli çok acîb olan o muhtesib-i kerîmin kabrine gitti. Zîrâ muhtesibin vefâtında o garîb şehirde bulunmadığı için o zâtın kabrinin nerede olduğunu bilmezdi. Bu beyt-i şerîfte insân-ı kâmilin kabrinin ziyâretinde fâide olduğuna işâret buyurulur.

گفت چون توفيق يابد بندهٔ كه كند مهمانئ فرخندهٔ

3272. *Dedi: "Vaktâki bir kul bir mübâreğin misâfirliğini etmek için tevfîk bulur,"*

Ya'nî, o yardımcı olan kimse o garîbe dedi: "Vaktâki bir kul Hak'tan, bir mübârek kimsenin misâfirliğini etmek için tevfîk bulur ve o mübârek kimsenin misâfiri olur,"

مال خود ایثار راه او کند　　　جاه خود ایثار جاه او کند

3273. *"Kendi malını onun yoluna îsâr eder ve kendi câhını onun câhına îsâr eder."*

"O mübârek kimse kendi malını o misâfirin yoluna îsâr ve sarf eder ve zâhirde ve bâtında mertebesi her ne kadar o misâfirin mertebesinden yüksek olsa bile, ona ikrâm husûsunda tevâzu' gösterip, kendi câhını ve mertebesini de ona îsâr ve fedâ eder."

شکر او شکر خدا باشد یقین　　　چون باحسان کرد توفیقش قرین

3274. *"Onun şükrü yakînen Hudâ'nın şükrü olur. Çünkü tevfîk onu ihsâna karîn etti."*

"O misâfirin o mübârek kimseye teşekkürü muhakkak Hakk'a teşekkür etmek olur. Çünkü tevfîk-ı ilâhî o misâfiri o kimsenin elinden zâhir olan ihsâna mukârin kıldı." Onun için hadîs-i şerîfte من لم يشكر الناس لم يشكر الله ya'nî "Nâsa şükür etmeyen kimse, Allâh'a şükür etmedi" buyurulur. Çünkü halk Hakk'ın sıfât ve esmâsının mezâhiridir. Onlardan zâhir olan ahvâl ve şuûnât hep Hakk'ın sıfât ve esmâsı âsârının akisleridir.

ترك شکرش ترك شکر حق بود　　　حق او لا شك بحق ملحق بود

3275. *"Onun şükrünün terki, Hakk'ın şükrünün terki olur. Onun hakkı şübhesiz Hakk'a mülhak olur."*

Binâenaleyh o kimseden zâhir olan ihsâna teşekkürü terk etmek, Hakk'a olan teşekkürü terk etmek olur; ve o ihsâna karşı olan şükür hakkı şübhesiz Hak Teâlâ hazretlerine mülhak ve râci' olur." Çünkü hakîkatte kulun vücûdu mevhûm bir varlıktan ibârettir; ve ef'âl-i ilâhiyye bu âlem-i kevnde ancak âlet mesâbesinde olan kulların bu vücûdât-ı izâfiyyeleri ile zâhir olur. Gerçi bu hakîkate vâkıf olan mün'im kimseler إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا (İnsân, 76/9) ya'nî "Biz sizi ancak li-vechillâh it'âm ediyoruz. Sizden cezâ ve şükür istemiyoruz" derler. Fakat mâdemki halkın vücûdlarından zâhir olan ihsân ve in'âm hep vücûd-i hakîkî olan Hakk'ındır, binâenaleyh hakîkatte

Hakk'a mülhak ve râci' olan bu şükrü îfâ etmek, lutuf gören kimselerin borcudur.

شکر می کن مر خدا را در نعم نیز می کن شکر ذکر خواجه هم

3276. *"Ni'metlerde Hudâ'ya şükür et! Efendinin şükrünün zikrini dahi et!"*

"Halktan sana gelen ni'metlerde Hakk'a şükür et ki, o mazhardan sana Mün'im ism-i şerîfi ile tecellî buyurdu. Fakat sana elinden ni'met vâsıl olan efendinin şükrünü dahi zikr et ve ona da teşekkürü unutma!"

رحمت مادر اگر چه از خداست خدمت او هم فریضه ست و سزاست

3277. *"Gerçi ananın rahmeti Hudâ'dandır. Onun hizmeti de farîzadır ve sezâdır."*

زین سبب فرمود حق صلّوا علیه که محمد بود محتال إلیه

3278. *"Bu sebebden Hak "Ona salât ediniz!" buyurdu. Zîrâ Muhammed muhtâlün-ileyh oldu."*

"Muhtâlün-ileyh", "kendisine havâle olunmuş" demektir. Hind nüshalarında "muhtâcün-ileyh" yazılmış olmakla berâber "muhtâlün-ileyh" nüshasına da işâret olunmuştur. "Muhtâcün-ileyh" nüshasına göre ma'nâ: وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (Enbiyâ, 21/107) ya'nî "Biz seni ancak âlemler için rahmet olarak gönderdik" âyet-i kerîmesi mûcibince Muhammed (a.s.v.) Efendimiz bizim umûrumuzun kâffesinin merci'i ve muhtâcün-ileyhidir; ve biz bütün ahvâlimizde ondan istiâneye muhtâcız. İşte bundan dolayı sûre-i Ahzâb'da Hak Teâlâ hazretleri إِنَّ اللّٰهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا (Ahzâb, 33/56) ya'nî "Muhakkak Allah ve onun melekleri peygamber üzerine salât ederler. Ey mü'minler! Onun üzerine salavât getiriniz ve kemâl-i teslîmiyyet ile inkıyâd ediniz!" buyurur. Zîrâ Hak Teâlâ'nın kemâlât-ı esmâiyyesinin zuhûru o hazretin bâtınından vâki' olur. "Muhtâlün-ileyh" nüshasına göre ma'nâ: "Zîrâ Hakk'ın rahmeti ona havâle olunmuştur; ve rahmet-i ilâhiyye evvelen Resûl-i Ekrem'in hakîkatine nâzil olur. Ondan sonra isti'dâdlarına göre halka tevzî' olunur" demek olur. İmdi mâdemki Resûl-i Ekrem hazretleri muhtâlün-ileyh veyâ muhtâcün-ileyhtir, binâenaleyh hazrete salavât getirmek mü'minlerin kendi üzerlerine rahmet-i ilâhiyyenin nüzûlünü istemeleri demektir. Bu âyet-i kerîme mûcibince Resûl-i Ekrem hazretlerine salavât getirmek vâcibdir; ve salavât adedinin çokluğu, rahmet-i ilâhiyyenin

nüzûlünün çokluğunu mûcib olur; ve salât Hak tarafından rahmet ve melâike tarafından istiğfâr ve mü'minler tarafından taleb ve duâdır.

در قیامت بنده را گوید خدا　　　هین چه کردی آنچه دادم مر ترا

3279. *Kıyâmette Hak kula der: "Âgâh ol! Benim verdiğim şeye ne yaptın?"*

Bu ve aşağıdaki beyt-i şerîflerde şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur: اذا حشر الخلائق یوم القیامة جیئ بعبد اصطنع الیه عبد من عباده معروفا فیقال له هل شکرت عبدی فیقول یا رب علمت ان ذلك منك فشکرتك علیه فیقول الله عز وجل لم تشکرنی اذا لم تشکر من اجریت ذالك علی یده ya'nî "Vaktâki halâik kıyâmet gününde toplanır. Kendisine Hakk'ın kullarından bir kul tarafından ihsân edilmiş olan bir kul getirilir. O kimseye denilir ki: O kula teşekkür ettin mi? O cevâben der ki: "Yâ Rab! Ben bildim ki, o ihsân senden idi. Binâenaleyh o ihsân üzerine sana şükr ettim." Allâh (a.c.) buyurur ki: "Hayır! İhsânı kendisinin eli üzerine cârî kıldığım o kimseye şükr etmediğin vakit bana şükr etmemiş oldun."

گوید ای رب شکر تو کردم بجان　　　چون ز تو بود اصل آن روزی و نان

3280. [3260] *Der ki: "Ey Rab! Cân ile senin şükrünü ettim. Çünkü üzümün ve ekmeğin aslı senden idi."*

گویدش حق نی نکردی شکر من　　　چون نکردی شکر آن اکرام فن

3281. *Hak ona der: "Hayır, benim şükrümü etmedin! Çünkü ikrâm fenninin şükrünü etmedin."*

Hak Teâlâ "Sana şükr ettim" diyen kuluna cevâben buyurur ki: "Mâdemki kullarıma ikrâm fenni ve hüneri dâiresinde muâmele eden kuluma yaptığı ihsâna karşı şükr etmedin, bana da şükr etmemiş oldun."

بر کریمی کردهٔ ظلم و ستم　　　که ز دست او رسیدت نعمتم

3282. *"Ni'metim onun elinden sana erişen bir kerîme zulüm ve sitem etmişsin!"*

"Zulüm", lügatte "bir şeyi lâyık olduğu mahalle koymama"ya derler; ve "sitem", zulmün Fârisî'sidir. İhsân eden kullar, sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin tecellîsine birer âlettir; ve Hak zuhûrda bunların gayrı değildir. Binâenaleyh ellerinden ikrâm ve ihsân erişen kullara şükr etmemek, Hakk'ı bunlardan ayrı

görüp, Hakk'a şükr etmemek o şükrü mahalline koymayıp o mükrime karşı zulüm ve sitem etmek olur.

چون بگور آن ولی نعمت رسید　　گشت گریان زار و آمد در نَشید

3283. *Vaktâki o veliyy-i ni'metin kabrine erişti, yana yana ağlayıcı oldu ve neşîde geldi.*

"Neşîd", sesini yükseltmek ve şiir okumak demek olup, burada figân ve nâleden kinâyedir. "Zâr" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "yana yana ağlamak" demektir. Ya'nî, o borçlu garîb, yardımcı kimsenin delâleti ile hayâtında kendisinin birçok borçlarını ödemiş olan o veliyy-i ni'metin kabrine geldi. Lutuflarını yüksek ses ile sayıp dökerek yana yana ağlayıcı oldu.

گفت ای پشت و پناه هر نبیل　　مرتجی و غوث ابناء السبیل

3284. *Dedi: "Ey her nebîlin arkası ve sığınacak yeri! Ey misâfirlerin mahall-i ümîdi ve yardımcısı!"*

"Nebîl", üstâd ve dânâ. "Mürtecâ", ricâ ve ümîd mahalli. "Gavs", yardımcı. "Ebnâ-i sebîl", misâfirler ve yolcular demektir.

ای غم ارزاق ما بر خاطرت　　ای چو رزق عام احسان و برت

3285. *"Ey, bizim rızıklarımızın gamı senin üzerinedir! Ey, senin ihsânın ve birrin umûmun rızkı gibidir!"*

"Birr", iyilik demektir. "Ey zât-ı şerîf! Sen bizim rızıklarımızın gamını çekersin. Ey kerîm! Senin ihsânın ve iyiliğin umûm-ı beşerin rızkı mesâbesindedir." Bu beyt-i şerîfte kutbun hâline ve makāmına işâret buyurulur. Zîrâ umûm efrâd-ı beşerin maddî ve ma'nevî olan rızıkları kutb-ı zamânın tevzî'i ile vâki' olur.

ای فقیران را عشیره و والدین　　در خراج و خرج و در ایفاء دین

3286. *"Ey harâcda ve harcda ve îfâ-yı deynde fakîrlere kıble ve ana ve baba olan!"*

"Harâc", hükûmetçe alınan resm ve vergidir; ve "harc", masraf; "aşîret" kabîle, "vâlideyn", ana ve baba demektir. Ya'nî, "Ey fakîrlerin harâcını vermekte ve masraflarını yapmakta ve borçlarını ödemekte onların kıblesi ve anası ve babası gibi şefkatli ve merhametli olan zât-ı kerîm!"

ای چو بحر از بهر نزدیکان گهر　　　داده تحفه سوی دوران مَطَر

3287. *"Ey deniz gibi yakın olanlar için güher ve uzak olanlar tarafına da yağmuru tuhfe vermiş olan!"*

Ya'nî, "Ey insân-ı kâmil! Sen deniz gibisin. Sana yakın olanlara ve huzûrunda bulunanlara maârif ve hakāyık-ı ilâhiyye incilerini verirsin. Deniz suyu tebahhur edip sonra yağmur olarak nüzûl ettiği gibi, uzak olanlara da maânî yağmurunu hediye olarak verirsin." Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf*'te olan hikemiyâtı Hz. Pîr efendimiz kendi mensûblarının rûhlarına ifâza buyururlar. Fakat mensûb olmayıp uzakta olanlara da bu maânî ve hikemiyâtı elfâz-ı *Mesnevî* kisvesine bürüyüp yağmur gibi yağdırırlar. Zamânımızda İngiltere'de *Mesnevî-i Şerîf*'in tab' edilmesi ve şarkta ve garbda maânî-yi şerîfesinin intişârı bu hâlin delîlidir.

پشت ما گرم از تو بود ای آفتاب　　　رونق هر قصر و هر کنج خراب

3288. *"Ey güneş! Ey her köşkün ve her harâb köşenin revnakı! Bizim arkamız senden sıcak idi."*

"Ey güneş gibi olan insân-ı kâmil! Ey her cisim köşkünün ve harâb olan kalb köşesinin revnakı! Bizim âlem-i gayba çevirilmiş olan arkamız, senden dolayı aşk-ı ilâhî harâreti ile sıcak olmuş idi."

ای در ابرویت ندیده کس گره　　　ای چو میکائیل زاد و رزق ده

3289. *"Ey, senin kaşında kimse düğüm görmemiştir. Ey Mîkâîl gibi zahîre ve rızık verici!"*

"Girih", düğüm demektir. Burada öfkeden dolayı iki kaşın çatık olmasından kinâyedir. Ya'nî, "Ey kerîm ve halîm olan zât-ı şerîf! Senin kaşında kimse öfke sebebiyle düğüm ve çatıklık görmemiştir. Herkese rıfk ve mülâyemetle muâmele buyurdun." Ba'zı nüshalarda "zâd" yerine "râd" vâki'dir; "cömerd" ma'nâsına gelir.

ای دلت پیوسته تا دریای غیب　　　ای بقاف مَکْرُمَت عنقای غیب

3290. [3270] *"Ey, senin kalbin gayb deryâsına peyvestedir. Ey mekrümet Kāf'ında gayb Ankā'sı olan!"*

"Mekrümet", izzet ve şeref demektir. "Ey zât-ı şerîf! Senin kalbin ve bâtının âlem-i gayb deryâsına muttasıldır. Ey izzet ve şeref Kāf dağında âlem-i gaybın Ankā kuşu olan!"

یاد ناورده که از مالم چه رفت　　سقف سمت همتت هرگز نکفت

3291. *"Malımdan ne gitti?" diye yâda getirmemiş! Senin himmetinin tavanı aslâ yarılmadı."*

"Ey muhtâç olanlara birçok mal vermiş ve "Malımdan acabâ ne kadar sarf olundu?" diye hâtırına bile getirmemiş olan cömerd kimse! Senin himmetinin yüksek olan tavanı aslâ yarılmadı, ya'nî himmetine aslâ fütûr gelmedi." "Keften", yarılmak ma'nâsınadır.

ای من و صد همچو من در ماه و سال　　مر ترا چون نسل تو گشته عیال

3292. *"Ey, ben ve yüz benim gibi ayda ve yılda muhakkak sana senin neslin gibi ıyâl olmuştur."* .

"Ey zât-ı şerîf! Sen öyle bir kerîmsin ki, ben ve benim gibi yüz muhtâc, ayda ve yılda muhakkak sana senin neslinden olan çoluk ve çocuk gibi ıyâl olmuştur; ve sen onları besledin."

نقد ما و جنس ما و رخت ما　　نام ما و فخر ما و بخت ما

3293. *"Bizim nakdimiz ve cinsimiz ve eşyâmız, nâmımız ve fahrimiz ve bahtımız idin."*

"Cins", eşyâdan bir sınıf ve kısma denir. "Cens", kemâl bulmuş tâze hurma demektir (*Kāmûs*). Ya'nî, "Sen bizim nakdimiz ve bir nevi' eşyâmız ve nâmımız ve iftihârımız ve tâli'imiz idin. Velhâsıl bizim her türlü ihtiyâcımızın zâtı ve "ayn"ı sen idin."

تو نمردی ناز و بخت ما بمرد　　عیش ما و رزق مستوفی بمرد

3294. *"Sen ölmedin; bizim nâmımız ve bahtımız öldü. Bizim ayşimiz ve müstevfâ olan rızkımız öldü."*

"Nâz", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "istiğnâ" demektir. "Baht", tâli' ve saâdet. "Ayş", yaşayış ve dirlik. "Müstevfâ", "tamâm olmuş" ma'nâlarınadır. Ya'nî "Sen ölmedin; bizim ağyâra karşı olan istiğnâmız ve saâdet hâlimiz öldü; ve bizim yaşayışımız ve her vech ile tamâm olan rızkımız öldü ve biz bunlardan mahrûm kaldık."

واحد کالالف در رزم و کرم　　صد چو حاتم گاه ایثار و نعم

3295. *"Rezmde ve keremde bin gibi bir idin. Îsâr ve niam vaktinde yüz Hâtem gibi idin."*

"Rezm", cenk. "Hâtem", cömerdlik ile meşhûr olan Hâtem-i Tayy ismindeki zât. "Îsâr", bahşiş vermek ve i'tâ etmek. Ya'nî, "Hıssete ve buhle karşı cenkte ve keremde bin kerîm ve cömerd kimseye muâdil bir şahsiyet idin. İhsân etmek ve ni'metler vermek vaktinde de yüz Hâtem-i Tayy idin."

حاتم ار مرده بمرده می‌دهد　　گرد کانهای شمرده می‌دهد

3296. *"Hâtem eğer ölmüşü ölmüşe verir idi ise, sayılmış cevizleri verir idi."*

"Mürde"den murâd, "fânî"dir. "Girdkân", ceviz demektir. Ya'nî, "Hâtem-i Tayy gerçi fânî olan malı yine fânî olan şahıslara verir idi. Fakat bunun ne kıymeti vardı! Zîrâ sayılmış cevizler gibi kıymetsiz olan maddî malları verir idi."

تو حیاتی می‌دهی در هر نفس　　کز نفیسی می‌نگنجد در نفس

3297. *"Sen her nefeste bir hayât verirsin ki, nefîsliği nefese sığmaz."*

"Nefîs", azîz ve makbûl demektir. Birinci mısra'daki "nefes", soluk ve ikinci mısra'daki "nefes", kelâm ma'nâlarınadır. Ya'nî, "Ey insân-ı kâmil! Sen ise her nefeste rûh-ı insânîye bir hayât verirsin ki, o hayâtın ve ihsânın nefîsliği ve azîzliği kelâma sığmaz; ve onun izzetini ve makbûliyetini söz ile beyân etmek mümkin olmaz."

تو حیاتی می‌دهی بس پایدار　　نقد زر بی کساد و بی‌شمار

3298. *"Sen çok pâyidâr bir hayât, kesâdsız ve sayısız altın nakid verirsin."*

"Ey insân-ı kâmil! Sen çok pâyidâr ve bâkî bir rûhânî hayât verirsin; ve içinde fâsidi ve kalpı olmayan sayısız altın makāmındaki ulûm-i ledünniyyeyi ve vahdet-i vücûd sırrını verirsin ki, bu ulûm-i ledünniyyeden ve bu esrârdan ölü mesâbesinde olan rûh-ı insânî dirilir."

وارثی نابوده یك خوی ترا　　ای فلك سجده کنان کوی ترا

3299. *"Senin bir huyuna bir vâris olmamıştır. Ey, felek senin köyüne secde edicidir."*

"Kûy", köy ve mahalle ma'nâsınadır. Burada mertebe ve makāmdan kinâye olur. Ya'nî, "Ey kutb-ı zamân olan insân-ı kâmil! Sen ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallık olan Hâtem-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'in vâris-i kâmilisin. Binâenaleyh diğer velîler senin bu huyuna ve ahlâkına vâris olmamıştır. O bir huy dahi mahlûkāt-ı ilâhiyyeye son derece merhamet ve şefkattir. Ey zât-ı

şerîf! Kâinât senin yüksek mertebene ve makāmına secde edicidir." Azîz Nesefî hazretleri *Zübdetü'l-Hakāyık*'ında kutbiyet hakkında olan şu menkıbeyi beyân buyururlar:

"Sultânü'l-ârifîn Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri buyurmuşlardır ki: "Benim vaktimde İslâm içinde yetmiş bin kadar kâmil velî var idi; ve onların her biri ibâdet ve riyâzat ve keşif ve kerâmet sâhibi idi. Onların mertebelerinden aşağı daha çok velîler de var idi. Fakat o asrın kutbu henüz keşfe erişmemiş ümmî bir demirci idi ki, gece gündüz âilesinin nafakası için dükkânında demircilik san'atı ile meşgûl idi. Ben "Acabâ kutbiyetinin sırrı nedir?" diye merak ederdim. Bir gün o demircinin dükkânına gittim. Selâm verdim. Demirci gelip elimi öptü. Ona dedim ki: "Ben senin ayaklarını öpeyim! Sen bana duâ et!" dedim. Cevâben buyurdu ki: "Yalnız sana duâ etmekle benim içimin derdi sâkin olmaz." "Acabâ derdiniz nedir? Söyleyin bir çâresine bakalım!" dedim. Buyurdu ki: "Acabâ mahşer gününde bu kadar kulların hâli nasıl olur?" diye şiddetle ağlamaya başladı ve beni de ağlattı. O vakit sırrıma nidâ olundu ki: "Bunlar "Nefsim, nefsim!" diyenlerden değildir; "Ümmetim, ümmetim!" diyenlerdendir." Kalbimdeki hayret gitti. Bu zâtların isti'dâdları başka olduğunu anladım. Bunlar kalb-i Muhammedî üzere vâki' olup, mazhar-ı hakîkat-i muhammediyye olmuşlardır. Fakat bu hâl içinde o zâtın keşfi olmadığından kendisinden haberi yok idi. Sordum ki: "Halkın muazzeb olmasından size ne vardır?" Buyurdu ki: "Ey birâder! Benim zamîr-i fıtratım şefkat ve merhamet suyu ile öyle bir yoğurulmuştur ki, eğer ehl-i cehennemin bütün azâbını bana tahmîl edip onları afv etseler memnûn olurum." Ondan sonra kendisi ile bir haylice musâhabet ettim. Benden ba'zı namaz sûrelerini öğrendi. Fakat benim bâtınım feyz-i rabbânî ile öyle bir doldu ki, kırk senede tahsîl edemediğim dereceleri o mecliste tahsîl ettim. O vakit bildim ki, sırr-ı kutbiyyet başka bir ma'nâdır. Ne ilim ile ve ne kesret-i amel ile husûle gelir şey değildir. ذَلِكَ فَضْلُ اللّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ (Mâide, 5/54) [ya'nî "Bu Allâh'ın fazlıdır; onu dilediğine verir."]

Ve Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.) efendimizin kelâmlarından mütercem bir beyitte dahi şöyle buyuruluyor:

"Azîm et cismimi yâ Rab, cehennem dopdolu olsun;
Bütün usâtı afv eyle hemân, tenhâ yanayım ben!"

خلق را از گرگ غم لطفت شبان   چون کليم الله شبان مهربان

3300. [3280] *"Senin nûrun halka gam kurdundan çobandır. Kelîmullâh gibi mihribân olan çobandır."*

"Ey kutb-ı zamân! Senin umûm mahlûkāt-ı ilâhiyyeye karşı olan lutfun, halka gam kurdu hücûm edememesi için çobandır. Mûsâ (a.s.) güttüğü koyunlara karşı nasıl şefkatli ve merhametli idiyse, senin lutfun dahi öylece şefkatli ve merhametli bir çobandır."

گریختن گوسفندی از موسی علیه السلام وشفقت و مهربانئ موسی علیه السلام بروی

Bir koyunun Mûsâ (a.s.)dan kaçması ve Mûsâ (a.s.)ın ona şefkati ve merhameti

Bu sürh Ankaravî nüshasında yoktur. Fakat fihriste fâidesi olduğu için derc olundu.

گوسفندی از کلیم الله گریخت　　　پای موسی آبله شد نعل ریخت

3301. *Bir koyun Kelîmullâh'tan kaçtı. Mûsâ'nın ayağı kabardı ve na'lini döküldü.*

"Âbile", su kabarcığı (*Bahâr-ı Acem*). "Âbile şuden", kabarmak demektir. Ya'nî Mûsâ (a.s.) çobanlık ederken bir koyun o hazretten kaçtı ve Mûsâ (a.s.) onun arkasından pabuçsuz ve na'linsiz koştu ve ayakları kabardı.

در پی او تا بشب در جست وجو　　　وآن رمه غائب شده در چشم او

3302. *Onun arkasında cüst u cûda ve o sürü gündüzde kaybolmuş idi.*

Cenâb-ı Mûsâ kaçan koyunun arkasından geceye kadar araştırmakta bulunmuş ve o koyun sürüsü onun his gözünde kaybolmuş idi.

گوسفند از ماندگی شد سست و ماند　　　پس کلیم الله گرد او فشاند

3303. *Koyun yorgunluktan gevşek oldu ve kaldı. Sonra Kelîmullâh ondan tozu silkti.*

Cenâb-ı Mûsâ koyunu yakaladı. Zîrâ hayvan yorgunluktan gevşemiş ve yürümekten kalmış idi. Sonra Kelîmullâh hazretleri rıfk ve mülâyemetle onun tüyleri üzerindeki tozları silkti.

کف همی‌مالید بر پشت و سرش می‌نواخت از مهر همچون مادرش

3304. *Onun arkası ve başı üzerine elini sürdü. Şefkatten dolayı onu ana gibi okşadı.*

نیم ذره طیرگی و خشم نی غیر مهر و رحم و آب چشم نی

3305. *Yarım zerre dargınlık ve öfke yok. Şefkat ve merhametin ve göz yaşının gayrı yok.*

"Tîrgî", (طیرگی) ve "tîrgi" (تیرگی) "bulanıklık ve dargınlık" demektir. Ya'nî, Mûsâ (a.s.) o yaramaz ve serkeş hayvanın kaçmasından ve kendisinin onu ayağı kabarırcasına ta'kîbinden dolayı, kalb-i şerîfinde yarım zerre bile dargınlık ve öfke yoktu; ve kalb-i şerîfinin koyuna karşı duygusu, ancak şefkat ve merhamet ve onun hâline ağlamaktan gayrı değil idi.

گفت گیرم بر منت رحمی نبود طبع تو بر خود چرا استم نمود .

3306. *Dedi: "Tutayım ki, senin bana rahmın olmadı. Senin tab'ın kendine niçin zulüm gösterdi?"*

Mûsâ (a.s.) bir taraftan merhametle koyunu okşardı ve ona hitâben buyururdu ki: "Farz edelim ki, sen bana acımadın. Ta'kîb için arkandan bu derece koşturdun. Ya senin tabîatın niçin kendi nefsine bu derece zulüm gösterdi ve hiçbir sebeb olmaksızın vücûdceğizini bu kadar yormak câiz mi idi?"

با ملائك گفت یزدان آن زمان که نبوت را همی‌زیبد فلان

3307. *O zaman Hâlık meleklere buyurdu ki: "Peygamberliğe filân yakışır."*

Cenâb-ı Mûsâ kendi nefsine vâki' olan zahmeti ve meşakkati nazar-ı i'tibâra almayıp koyuna bu sûretle acıdığı zaman, Hâlık Teâlâ hazretleri meleklerine hitâben buyurdu ki: "İşte peygamberliğe mahlûkâtıma bu derece şefkat ve merhamet gösteren kulum filân ya'nî Mûsâ lâyıktır."

مصطفی فرمود خود که هر نبی کرد چوبانیش برنا یا صبی

3308. *Mustafâ buyurdu: "Muhakkak ki her peygamber delikanlı veyâ sabî iken o koyuna çobanlık etti."*

Ya'nî, Mustafâ (a.s.v.) Efendimiz: "Muhakkaktır ki her peygamber delikanlı veyâ sabiyy-i mümeyyiz iken koyun sürüsüne çobanlık etti" buyurdu. Bu ve aşağıdaki beyitlerde *Buhârî-i Şerîf*'te Ebû Hüreyre hazretlerinden rivâ-

yet olunan şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur: ما بعث الله نبيا الا رعى الغنم فقالوا و انت يا رسول الله فقال عليه السلام نعم كنت ارعى على قراريط لاهل مكة ya'nî "Resûl-i Ekrem hazretleri "Allâh Teâlâ koyun gütmeyen bir peygamber göndermedi" buyurdu. "Yâ Resûlallâh, sen de güttün mü?" dediler. "Evet, ben de Mekke ehli için her gün bir kırât ücretle koyun güttüm." "Kırât" (قيراط), yarım dâng ve bir dâng altı dirhem kıymetindedir.

بی‌شبانی کردن وآن امتحان — حق ندادش پیشوایئ جهان

3309. *Çobanlık etmeksizin ve o imtihânsız, Hak ona cihânın pîşvâlığını vermedi.*

Koyun çobanlığı etmek insandaki sabır ve tahammülün ve şefkat ve merhametin derecesini ızhâr eden bir imtihândır. Zîrâ bu hayvanların oraya buraya kaçmaları ve saldırmaları yüzünden insanın nefsinde büyük yorgunluk ve onların bu hâline karşı öfke hâsıl olur ve kaçanlara vurup sürüye getirmek îcâb eder. Binâenaleyh böyle çobanlık imtihânından geçmeksizin Hak Teâlâ o peygambere cihânın pîşvâlığını ve muktedâlığını vermedi.

گفت سائل هم تو نیز ای پهلوان — گفت من هم بوده ام دهری شبان

3310. [3290] *Sâil dedi: "Sende mi, ey pehlivân? Dedi: "Ben de bir zaman çoban olmuşum!"*

Resûl-i Ekrem hazretlerinin huzûrunda bulunan ashâb-ı kirâmdan bir suâlci o hazrete hitâben dedi: "Ey nüfûs-ı beşeriyye kahramanlığını yenmekte ve mağlûb etmekte pehlivân olan Server-i kâinât! Sen de çobanlık ettin mi?" Server-i âlem Efendimiz buyurdu ki: "Evet, ben de bir zaman çoban oldum!" "Dehr", zaman ve yıl, ebed ma'nâlarınadır. Ba'zı nüshalarda "dehrî" yerine "evet" ma'nâsına olan "ârî" vâki'dir.

تا شود پیدا وقار و صبرشان — کردشان پیش از نبوت حق شبان

3311. *Onların vakārı ve sabırları zâhir olmak için Hak onları nübüvvetten evvel çoban yaptı.*

"Vakār", hilim ve tab'ın yumuşaklığı demektir. Ya'nî, peygamberlikten evvel, onların hilimlerinin ve sabırlarının derecesi zâhir olmak için Hak Teâlâ onları çoban yaptı. İşte peygamberlerin nübüvvetten evvel çobanlık etmelerinin sırrı ve hikmeti budur.

هر اميرى كو شبانئ بشر   آنچنان آرد كه باشد مؤتمر

3312. *Her bir emîr ki, beşerin çobanlığını öyle getire ki, mü'temer ola.*

"Mü'temer", "itâat etmek ve meşveret etmek" ma'nâsına olan "i'timâr"dan müştak ism-i mef'ûldür. Ya'nî, iş başında bulunan her bir emîr ve reîs, idâresi altında bulunan efrâd-ı beşerin çobanlığını Hakk'ın emrine itâat olunmuş bir hâlde yerine getirirse,

حلم موسى‌وار اندر رعى خود   او بجاى آرد بتدبير خرد

3313. *Kendinin ra'yında aklın tedbîri ile, Mûsâ gibi o hilmi yerine getire.*

"Ra'y", çobanlık etmek ve otlatmak ve gözetmek, demektir. Ya'nî, o reîs ve emîr sâika-i nefsâniyyet ve hayvâniyyet ile taşkınlık ve azgınlık eden efrâd-ı beşer üzerindeki çobanlığında aklın tedbîri ile, Mûsâ (a.s.) gibi o efrâdın bu taşkınlıklarına karşı hilim ve sabır ile muâmele ederse... Ba'zı nüshalarda "tedbîr" ile "hıred" arasında vâv-ı âtıfe vardır. "Tedbîr ve akıl" demek olur.

لاجرم حقش دهد چوبانئ   بر فراز چرخ مه روحانئ

3314. *Şübhesiz Hak ona felek-i Kamer'in yukarısında bir rûhânî çobanlık verir.*

Şübhesiz, Hak Teâlâ öyle halîm ve şefîk olan reîse ve emîre tasarrufu felek-i Kamer'in yukarısına da şâmil olan bir rûhânî çobanlık verir. Ya'nî henüz nefislerinin te'sîri altında mağlûb mü'minlerin rûhlarını terbiye edip, onları felek-i Kamer'in yukarısına terakkî ettirmek için, o zâta irşâd mertebesini verir. Nitekim Azîz Nesefî hazretleri *Zübdetü'l-Hakāyık*'ında şöyle buyururlar:

"Bir kimsenin rûhu makām-ı îmânda iken bedeninden müfârakat ederse, o rûhun terakkîsi felek-i Kamer'e kadar olur; ve eğer makām-ı ibâdette iken müfârakat ederse, felek-i Utarid'e kadar olur; ve cemî'-i makāmâtta bu kıyâs üzeredir. Bu kālıb-ı tende iken makām-ı îmâna erişmemiş olan kimsenin rûhu göğe urûc edemez."

Nitekim âyet-i kerîmede sûre-i A'râf'ta إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ (A'râf, 7/40) ya'nî "O kimseler ki bizim âyetlerimizi tekzîb ve onlara itâattan kibir ettiler, onlar için gök kapıları açılmaz ve deve iğne deliğinden geçinceye kadar, cennete giremezler" buyurulur.

آنچنانکه انبیا را زین رعا   بر کشید و داد رعی اصفیا

3315. *Nitekim enbiyâyı bu "raâ"dan çekti ve asfiyâ "ra'y"ini verdi.*

"Raâ", otlatmak ve çobanlık etmektir. Ya'nî, nitekim Hak Teâlâ peygamberlerin şefkat ve merhametlerini imtihân ettikten sonra, onları bu hayvan çobanlığından geri çekti ve onlara rûhları felek-i Kamer'in fevkıne terakkîye müstaid olan asfiyânın ve seçilmiş kulların çobanlığını verdi ve bunları terbiye edip o asfiyânın her birerlerini kendi makām-ı aslîleri olan Zât-ı Hakk'a vâsıl etti.

خواجه باری تو درین چوبانیت   کردی آنچه کور گردد شانیت

3316. *"Efendi! Elhâsıl sen bu çobanlıkta o şeyi yaptın ki, ayıplayan kör olur."*

Bu beyit kıssaya rücû' olup, borçlu olan garîbin lisânındandır. "Bârî", burada taklîl ve inhisâr-ı kelâm içindir; "elhâsıl" demek olur. "Şânî", "şen'"den ism-i fâildir; "ayıplayan" ma'nâsınadır. Ya'nî, "Ey muhtesib efendi! Elhâsıl sen bu çobanlıkta efrâd-ı beşere karşı öyle şefkat ve merhametle muâmele ettin ki, seni ayıplayan kimse ancak bu lutufları göremeyecek derecede bir kör olur."

دانم آنجا در مکافات ایزدت   سروری جاودانه بخشدت

3317. *Bilirim, orada mükâfâtta senin Hâlık'ın sana ebedî serverlik bahş eder.*

"Sen bu âlem-i sûretten âlem-i ma'nâya intikāl ettin. Bilirim ki, o âlem-i ma'nâda senin Hâlık'ın sana mükâfât olarak ebedî, serverlik ve sultânlık bahş eder."

بر امید کف چون دریای تو   بر وظیفه دادن و ایفای تو

3318. *"Vaktâki senin denizinin köpüğü ümîdi üzerine ve senin vazîfe vermen ve îfân üzerine"*

"Vaktâki senin deniz gibi olan ihsânının ve kereminin köpüğü mesâbesindeki vergin ümîdi üzerine ve senin vazîfe ve maâş vermen ve borcumu îfâ etmen ve ödemen üzerine"

وام کردم نُه هزار از زر گزاف   تو کجایی تا شود این دُرْد صاف

3319. *"Dokuz bin altın çok borç ettim. Sen neredesin? Tâ ki bu tortu sâf olsun!"*

"Güzâf", "beyhûde, hesâbsız, çok, hadsiz" ma'nâlarına gelir. "Dürd", "tortu" demektir. Ya'nî, "Dokuz bin altına bâliğ olan çok mikdârda borç ettim. Sen neredesin? Tâ ki bu gam tortusu senin ihsânın ile süzülüp sâf olsun!"

تو کجایی تا که خندان چون چمن　　گویی یم بستان دو صد چندان ز من

3320. [3300] *"Sen neredesin? Tâ ki çemen gibi handân olarak bana, iki yüz kadarını benden al, dersin!"*

Ya'nî, "Sen neredesin? Tâ ki mübârek yüzün bir çemenlik gibi handân ve mesrûr olarak bana, "Gel, borcunun iki yüz kadarını benden al ve gönlünü hoş tut!" diyesin!"

تو کجایی تا مرا خندان کنی　　لطف و احسان چون خداوندان کنی

3321. *"Sen neredesin? Tâ ki beni handân edesin! Hudâvendler gibi lutuf ve ihsân edesin!"*

"Sen neredesin? Gamımı def' edip, beni gülücü edesin! Hudâvendler ve pâdişâhlar gibi bol bol lutuf ve ihsân edesin!"

تو کجایی تا بری در مخزنم　　تا کنی از وام و فاقه ایمنم

3322. *"Sen neredesin? Tâ ki beni hazîneye götüresin! Tâ ki beni borçtan ve ihtiyâcdan emîn edesin!"*

"Îmin", "âmin" kelimesinin kāide-i Fürs üzerine imâle olunmuşudur.

من همی گویم بس و تو مفضلم　　گفته کین هم گیر از بهر دلم

3323. *Ben "Yeter!" diyeyim ve sen ifdâl edici bana "Hâtırım için bunu da al!" demiş olasın!*

Ya'nî, "Beni hazînene götürüp borcum kadar meblağı verdikten sonra, ben sana "Ey lutufkârım! Artık yeter!" diyeyim, sen fazîlet vericim ise "Hâtırım için bunu da al!" diyerek, lutuf ve ihsânını tevâlî ettirmiş olasın!"

چون همی گنجد جهانی زیر طین　　چون بگنجید آسمانی در زمین

3324. *"Bir âlem çamur altına nasıl sığar? Bir gök yeryüzüne nasıl sığar?"*

"Ey kerem sâhibi! Sen bir büyük cihânsın ve ma'nâ âlemisin ki, çamur altına ya'nî cisme veyâhud bu yattığın kabre sığmazsın ve sen rûhâniyet âleminin bir göğüsün ki, bu yeryüzüne sığmazsın!"

حاش لله تو برونى زين جهان هم بوقت زندگى هم اين زمان

3325. *"Hâşe lillâh ki, sen hem dirilik vaktinde, hem bu zamanda bu cihândan dışarısın!"*

"Hâşe lillâh", yemîn ma'nâsı ifâde eder. Ya'nî, "Yemîn ederim ki, sen gerek bu dünyâdaki sûrî hayâtında ve gerek şimdiki hâlinde bu sûret âleminden dışarısın!"

در هواى غيب مرغى مى‌پرد سايۀ او بر زمينى مى‌فتد

3326. *Gayb havasında bir kuş uçar. Onun gölgesi yeryüzüne düşer.*

"Ey insân-ı kâmil olan muhtesib! Senin bu sûret âleminden hâriç olman şuna benzer ki: Bir kuş his gözüyle görülemeyen havada uçar, onun gölgesi yeryüzüne düşer. Sen dahi his gözüyle görülemeyen âlem-i gaybın bir kuşu idin ve orada uçar idin. Yeryüzünde görülen sûretin senin gölgen idi."

جسم سايۀ سايۀ سايۀ دلست جسم كى اندر خور پايۀ دلست

3327. *"Cisim kalbin gölgesinin gölgesinin gölgesidir. Cisim ne vakit gönül mertebesinin lâyığıdır!"*

Ya'nî, "Rûh-ı insânî, لا يسعنى ارضى ولاسمائى ولكن يسعنى قلب عبدى المؤمن التقى النقى [ya'nî "Ben yerime ve göğüme sığmadım. Velâkin takî ve nakî olan mü'min kulumun kalbine sığdım"] hadîs-i kudsîsi mûcibince Hakk'ın sığdığı kalbin gölgesidir; ve rûh-ı hayvânî dahi rûh-ı insânînin gölgesidir; ve bu cism-i insânî ise, rûh-ı hayvânînin gölgesidir. Binâenaleyh cisim kalbin gölgesinin gölgesinin gölgesi olur. Böyle olunca cismin hiçbir vakitte kalb mertebesine vâsıl olmaya liyâkati yoktur" (Ankaravî hazretlerinin Şerhi'nden).

Tercüme, "cism" maktû' okunup, "sâye"ler birbirine muzâf olduğuna göredir. Fakat birinci sâye cismin sıfatı olduğuna göre tercüme şöyle olur: "Gölge olan cisim kalbin gölgesinin gölgesidir." Ya'nî gönül envâr-ı ilâhiyyenin maşrıkıdır ve rûh-ı hayvânî-i cüz'î onun gölgesi misâlidir; ve cisim bu misâlin gölgesidir. Binâenaleyh gölge olan cisim, gönlün sâyesinin sâyesi olur (Bahru'l-Ulûm ve İmdâdullâh hazarâtı şerhlerinden).

مرد خفته جان او چون آفتاب در فلك تابان و تن در جامه خواب

3328. *Uyumuş adam, onun cânı felekte güneş gibi parlayıcı ve cisim yatakta.*

Bir insân-ı kâmilin ölmesi uyumuş bir adamın hâline benzer. Meselâ bir mü'min adam uyuduğu vakit, onun rûhu ma'nâ feleğinde güneş gibi parlayıcıdır. Halbuki cismi yataktadır.

جان نهان اندر خلا همچون سجاف تن تقلب می کند زیر لحاف

3329. *Cân sicâf gibi halâda gizli, cisim yorgan altında döner.*

"Sicâf", kitâb vezninde, kapıya asılan çatal perdelerden her birine denir (*Kāmûs*). "Secâf", elbisenin astarı demektir (*Şemsü'l-Lügāt*). "Halâ", halvet ve tenhâlık demektir. Ya'nî, uyuyan mü'minin rûhu, kapalı kapının içindeki çatal perde gibi veyâhud elbise içindeki astar gibi halvette ve tenhâlıkta gizli bir hâldedir. Cismi ise yatakta yorgan altında döner durur.

روح چون مِنْ اَمْرِ رَبّی مختفیست هر مثالی که بگویم منتفیست

3330. [3310] *Mâdemki rûh Rabbimin emrinden muhtefîdir, her bir misâl ki söylerim, müntefîdir.*

Bu beyt-i şerîfte Benî-İsrâîl sûresinde vâki' قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّى (İsrâ, 17/85) ya'nî "Ey habîbim! Rûh Rabbimin emrindendir, de!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'nî, âlem iki kısımdır; birisi âlem-i emr ve diğeri âlem-i halktır. Âlem-i emr, âlem-i ma'nâ ve letâfet ve âlem-i halk ise, âlem-i sûret ve kesâfettir. Binâenaleyh rûh âlem-i emrden olduğu için âlem-i sûretten mahfîdir; ve kelâm ise, âlem-i sûrettendir. Böyle olunca rûh hakkında her ne misâl söylersem müntefîdir ve rûhun zâtını anlatamamış olurum. Nitekim Hakîm Senâî hazretleri buyururlar. Beyit:

باز گشتم زانچه گفتم زانکه نیست در سخن معی ودر معنی سخن

"Söylediğim sözden rücû' ettim. Zîrâ ki sözde ma'nâ ve ma'nâda dahi söz yoktur."

Velâkin, rûhun ahvâli ve âsârı hakkında çok söz söylenmiştir.

ای عجب کو لعل شکر بار تو وان جوابات خوش و اسرار تو

3331. *Ey aceb! O senin şeker yağdırıcı la'lin ve o hoş cevâbların ve esrârın hani?*

"La'l"den murâd, iki kırmızı dudağı hâvî olan ağızdır. "Şeker yağdırmak"tan murâd, ulûm-i ledünniyyeye müteallık sözlerdir. Ya'nî, ey insân-ı kâmil! Acîbdir ki, o senin âlem-i sûrette olan şeker gibi ulûm-i ledünniyye

sözlerini yağdırıcı olan ağzın hani? Ve sorduğum suâllere karşı verdiği müskit ve kat'î cevâbların ve esrâr-ı ilâhiyyeye dâir beyânâtın hani?

ای عجب کو آن عقیق قند خا   آن کلید قفل مشکلهای ما

3332. *Ey aceb! O şeker çiğneyici akîk, o bizim müşkillerimizin kilîdinin anahtarı hani?*

"Akîk"den murâd, ağız. "Kand-hâ" vasf-ı terkîbî olup "şeker çiğneyici" demektir. Ya'nî, ey insân-ı kâmil! Acîbdir ki, o şeker gibi olan hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeyi çiğneyici ve söyleyici olan ağzın ve o bizim müşkillerimizin kilidinin anahtarı olan cevâbların hani?

ای عجب کو آن دم چون ذو الفقار   آنکه کردی عقلها را بی‌قرار

3333. *Ey aceb! Akılları bî-karâr eden o Zülfikār gibi dem hani?*

Acîbdir, akılları bî-karâr eden ve hayrette bırakan o Zülfikār gibi kesip atıcı sözün hani?

چند همچون فاخته کاشانه جو   کو و کو و کو و کو و کو و کو

3334. *Kâşâne arayıcı kumru gibi nice bir kû, kû, kû, kû, kû, kû?*

Bu beyit ya Hz. Pîr tarafından bu âlem-i sûretten intikāl eden insân-ı kâmilin kabrinde "Hani senin şu ve bu hallerin?" diye ağlayan kimseyedir. Veyâhud borçlu olan garîb tarafından kendisine hitâben söylenmiştir. "Kâşâne" ev, oda, kuş yuvası demektir. İkinci mısra'daki "kû"ler kumruların öterken çıkardıkları sadâ, "fâhte", kumru demektir. Ya'nî, yuvasını arayan kuş gibi, bu ne kadar kû, kû diye feryâd ediştir? demek olur. "Kû"lerin altı def'a zikri yukarıdaki üç beytin altı mısra'ındaki ve aşağıda mezkûr beyitlerdeki "kû"lere ve "hani"lere işârettir.

کو همانجا که صفات رحمتست   قدرتست و نزهتست و فطنتست

3335. *"Kû?" ancak oradadır ki, rahmet sıfatları vardır. Kudret vardır, nüzhet vardır ve fıtnat vardır.*

"Kû?" ya'nî "hani" diye aradığın zât, kendisinde rahmet, kudret ve nüzhet ve fıtnat olan zât Hak indindedir ve Hak'la berâberdir. "Nüzhet", kudsiyet ve iyilik ve ferhat ma'nâlarınadır. "Fıtnat", zekâvet ve zeyreklik ve dânâlık demektir.

کو همانجا که دل و اندیشه اش دائم آنجا بد چو شیر و بیشه اش

3336. *"Kû?", ancak oradadır ki, arslan ve onun ormanı gibi onun gönlü ve endîşesi dâim orada oldu.*

"Kû?", ya'nî "hani?" diye aradığın oradadır ki, o zâtın bu sûret âleminde gönlü ve düşüncesi arslan kendi ormanını aradığı gibi, dâimâ orada oldu. Ya'nî o dâimâ bu dünyâda Hak'la berâberdi. Şimdi de Hak indindedir ve Hak'la berâberdir.

کو همانجا که امید مرد و زن می‌رود در وقت اندوه و حزن

3337. *"Kû?", ancak oradadır ki, erkeğin ve kadının ümîdi gam ve hüzün vaktinde gider.*

"Kû?" ya'nî "hani?", diye aradığın zât, bu sûret âleminde erkeğin ve kadının gam ve hüzün vaktinde ümîdlerinin gittiği Hak tarafındadır; ve bunlar gam ve hüzünleri esbâbının ref'ini o taraftan beklerler.

کو همانجا که بوقت علتی چشم پرد بر امید صحتی

3338. *"Kû?, ancak oradadır ki, illet vaktinde göz bir sıhhat ümîdi üzerine uçar.*

"Kû?", ya'nî "hani?", diye aradığın zât, bir illet ve hastalık vaktinde gözün bir sıhhat ümîdi üzerine uçtuğu yerdedir ki, o yer Zât-ı Hak tarafıdır.

آن طرف که بهر دفع زشتیٔ باد جویی بهر کشت و کشتیٔ

3339. *O tarafta ki, çirkinliğin def'i için, ekin ve gemi için rüzgâr istersin.*

O zât-ı şerîf o taraftadır ki, ekinlere ârız olacak fenâlığın def'i ve yelken gemisinin yürümesi için sen o taraftan rüzgâr istersin.

آن طرف که دل اشارت می‌کند چون زبان یا هو عبارت می‌کند

3340. *O tarafta ki, dil "Yâ Hû" ta'bîr ettiği vakit, kalb işâret eder.*
[3320]

O insân-ı kâmil o taraftadır ki, dil "Yâ Hû" lafzını söylediği vakit, kalb o tarafa işâret eder; ve o taraf Hakk'ın hüviyetidir ki, bu hüviyyet-i ilâhiyye ta'rîfe ve beyâna sığmaz. "Hû" ismi hakkında 1. cildin 3494 numarasına müsâdif olan ازهواها کی رهی نی جام هو . ای زهو قانع شده با نام هو [ya'nî "Ey Hû'dan Hû nâmı ile kāni' olmuş olan! Hû'nun kadehi olmaksızın ne vakit hevâlardan kurtulursun?"] beyt-i şerîfinde îzâhât vardır.

او مع الله است بی کوکو همی   کاش جولاهانه ماکو گفتمی

3341. *O "kû kû?"suz dâimâ Allah ile berâberdir. Keşke çulhaca "mâkû" diye idim.*

"Mâkû", çulhaların bez dokumak için kullandıkları "mekîk" demektir. "Mâ", Arabî'de nefy edâtıdır ve "kû?" Fârisî'de "nerede?" demektir. Hz. Pîr bu kelimeyi "Mekândan suâl yoktur" ma'nâsına almıştır. Ya'nî, borçlu garîb der ki: "Ben "kû kû?" diyorum, halbuki "kû kû?" "hani?" ve "nerede?" suâlleri bir mekân araştırmaya mahsûs olan sözlerdir. Hakk'ın hüviyeti ise bir mekân ile mukayyed değildir. Belki mekân ile mukayyed olan taayyünât o Hakk'ın hüviyetinde tekevvün etmiştir; ve nâmütenâhî olan Hakk'ın hüviyyet-i mutlakası ise onların hepsini muhîttir. Nitekim âyet-i kerîmede إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ (Fussılet, 41/54) ya'nî "Âgâh ol! Muhakkak o her şeyi muhîttir ve kaplamıştır" buyurulur. Binâenaleyh o insân-ı kâmil dâimâ "kû kû?"süz, ya'nî mekân suâlinden münezzeh olan Allâh Teâlâ ile berâberdir. Keşke "kû kû?" yerine, çulhaların indinde mekik ve benim indimde "mekândan suâl yok" ma'nâsına olan "mâkû" kelimesini çulha gibi söyleye idim!

عقل ما کو تا ببیند غرب و شرق   روحها را میزند صد گونه برق

3342. *Bizim aklımız nerede? Tâ ki garbı ve şarkı görsün! Rûhlara yüz türlü berk vurur.*

Ya'nî, mekân ta'yînine alışmış olan bizim aklımız nerede? Tâ ki, rûh-ı insânînin tulû' ve gurûb ettiği hüviyyet-i ilâhiyyeyi görebilsin! Halbuki rûhlara o hüviyyet-i ilâhiyyeden yüz türlü berk vurur ve türlü türlü nûrlar ile tecellî eder. Binâenaleyh rûhun verâsında olan hüviyyet-i ilâhiyyeyi akıl idrâk edemez.

جزر و مدش بد ببحری در زبد   منتهی شد جزر و باقی ماند مد

3343. *Onun bir denizde köpüklük hâlinde cezri ve meddi oldu. Cezr müntehî oldu ve med bâkî kaldı.*

"O" zamîri insân-ı kâmile râci'dir. "Deniz"den murâd, rûhâniyet âlemi. "Köpüklük"ten murâd, cismâniyettir. "Cezr", denizin karadan çekilmesidir. Burada insân-ı kâmilin cismâniyet hâlinin galebesine işâret buyurulur. Ve "med", denizin karaya doğru vurmasıdır. Bundan murâd dahi, rûhâniyet hâlinin galebesidir. Ya'nî, o insân-ı kâmilin rûhâniyet denizinde köpüklük ve

cismâniyet hâlinde gâh cismâniyet galebesi ve gâh rûhâniyetinin galebesi halleri oldu. Fakat şimdi cismâniyet ortadan kalktı ve cezr de bitti; ve med ve rûhâniyet hâlinin galebesi bâkî kaldı. Nitekim Hz. Mevlânâ efendimiz son hastalıklarında buyurdu ki: "Benim intikālimden kederlenmeyiniz. Zîrâ Mansûr'un nûru yüz elli yıldan sonra Ferîdüddîn-i Attâr'ın rûhuna tecellî etti ve onun mürşidi oldu. Her ne hâlde olursanız benim ile olunuz ve beni yâd ediniz ki, ben size her ne libâsta olursam yardım edeyim!" Ve yine buyurdular ki: "Âlemde bize iki taalluk vardır. Biri bana ve biri sizedir. Hak Teâlâ'nın inâyeti ile cismâniyetten çıkıp ferd ve mücerred olduğum vakit, o bana olan taalluk dahi sizin için olacaktır." (*Nefahâtü'l-Üns*).

نه هزارم وام و من بی‌دست رس   هست صد دینار ازین توزیع و بس

3344. *"Borcum dokuz bin ve ben eli erişmeyiciyim. Bu tevzî'den ancak yüz altın vardır."*

"Borcum dokuz bin altındır ve benim bu borcu ödemeye kudretim yoktur. Bana yardımcı olan adamın bu borcumu şehrin zenginlerine tevzî' ve taksîm etmesinden ancak yüz altın hâsıl oldu."

حق کشیدت ماندم در کش مکش   می‌روم نومید ای خاك تو خوش

3345. *"Hak seni çekti. Ben keşmekeşte kaldım. Ben ümidsiz gidiyorum. Ey, senin toprağın hoş ola!"*

"Hak seni mak'ad-i sıdka ve yüksek makāma çekti. Ben ise, keşmekeş ve ıztırâb içinde kaldım. Borcumun ödenmesinden ümîdimi keserek, gidiyorum. Ey zât-ı şerîf! Senin toprağın hoş ve latîf olsun!" İkinci mısrâ'ın sonu "hâk-i tû hoş bâd!" takdîrinde cümle-i duâiyyedir. Arabî'de "tâbe serâhu!" derler.

همتی می‌دار در پر حسرتت   ای همایون روی و دست و همتت

3346. *"Senin pür-hasretine bir himmet tut, ey yüzü ve eli ve himmeti mübârek olan!"*

Bu beyt-i şerîfte insân-ı kâmilin kabri ziyâret olunarak himmet taleb etmekte fâide olduğuna işâret buyurulur. Ba'zı kimseler, "Her nerede olursa olsun, bir kâmilin rûhuna teveccüh olunmak kâfîdir; kabrine gitmeye hâcet yoktur!" derler. Fakat muhakkıklar buna cevâben derler ki: "Kâmilin kabrini ziyârette fâideler vardır:

1-Bir kimse bir kâmilin kabrini ziyâret etmek niyeti ile yola çıksa, yaklaştıkça kendi nefsinde ona teveccühü kuvvet bulur.

2-Kabre vâsıl olduğu vakit, his gözüyle müşâhede eder. Bâtını ile berâber zâhiri de meşgûl olur. Bu teveccüh-i küllîde nefsinde daha ziyâde fâide bulur.

3-Gerçi ervâh için hicâb yoktur ve âlem-i sûretin her tarafı ona müsâvîdir velâkin âlem-i sûrette birçok zaman taalluk etmiş olduğu cismin bulunduğu yerde, o rûhun nazarı ve taalluku başka yerlerden ziyâde olur."

آمدم بر چشمه و اصل عیون　　　یافتم در وی بجای آب خون

3347. *"Çeşmeye ve aynların aslına geldim. Orada su yerine kan buldum."*

Ya'nî, "Ben lutuf ve ihsân çeşmesi olan Tebrîz şehrine ve bu lutuf çeşmelerinin de aslı ve menba"ı olan muhtesibin ikâmetgâhına geldim. Fakat orada lutuf ve ihsân suyu yerine gam ve me'yûsiyet kanını buldum."

چرخ آن چرخست و تاب آن تاب نیست　　　جوی آن جویست و آب آن آب نیست

3348. *"Felek o felektir ve ziyâ o ziyâ değildir. Irmak o ırmaktır ve su o su değildir."*

"Vâkıa, felek o felektir ve Tebrîz şehri yine o Tebrîz şehridir. Fakat lutuf ve ihsân ziyâsı o evvelki lutuf ziyâsı değildir. Lutuf ve kerem ırmakları olan zenginler yine o zenginlerdir, fakat lutuf ve kerem suyu o evvelki su değildir." Nitekim, Tebrîz zenginlerinden yardımcının topladığı paranın mikdârı yüz altını geçmedi.

محسنان هستند کو آن مستطاب　　　اختران هستند کو آن آفتاب

3349. *"İhsân ediciler vardır, hani o müstetâb? Yıldızlar vardır, hani o güneş?"*

"Vâkıa, Tebrîz şehrinde ihsân ediciler vardır, fakat o tabîatı pâk olan müstetâb nerede? Kerem yıldızları vardır, fakat o lutuf ve ihsân güneşi olan muhtesib nerede?"

تو شدی سوی خدا ای محترم　　　پس بسوی حق روم من نیز هم

3350. [3330] *"Ey muhterem! Sen Hudâ tarafına gittin. Binâenaleyh ben dahi Hak tarafına giderim."*

Ya'nî, "Ey muhterem olan muhtesib efendi! Ben şimdiye kadar Hakk'ın mahall-i ihsânı olan senin sûretini görüyordum. Senin sûretin ise, el-ân fânî

olup Hakk'a gitti. Binâenaleyh ben dahi artık, sûretten geçip lutuf ve ihsânın menba'ı olan Hak tarafına giderim ve sûretlerden münezzeh olan Hakk'ın zâtına teveccüh ederim."

مجمع و پای علم مأوی القرون　　　هست حق كُلٌّ لَدَيْنَا مُحْضَرُونْ

3351. *"Mecma' ve karnların me'vâsı olan bayrak dibi haktır. "Hepsi bizim indimizde hazırlanmışlardır."*

"Mecma'", ism-i mekân olup "toplanacak yer" demektir. "Me'vâ", kezâlik ism-i mekân olup, "rücû' edecek yer" ma'nâsınadır. "Alem", bayrak; "pây-ı alem", bayrak dibi demektir. Bu beyt-i şerîfte sûre-i Yâsîn'de vâki' olan أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ . وَإِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ (Yâsîn, 36/31-32) ya'nî "Akıl gözleriyle görmezler mi ki, onlardan evvel biz karnlardan ne kadar helâk ettik?" Muhakkak bütün halk bizim indimizde ihzâr olunmuşlardır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'nî "Mezâhir-i ilâhiyye olan sûretlerin mecma'ı ve toplanacak yeri ve karnlar ve asırlar ehlinin rücû' edecek mahalli olan bayrak dibi haktır. Nitekim âyet-i kerîmede جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ (Yâsîn, 36/53), [ya'nî "Hepsi bizim katımızda hazırdır"] buyurulur."

نقشها گر بی‌خبر گر با خبر　　　در کف نقاش باشد محتضر

3352. *Gerek haberli ve gerek habersiz nakışlar, nakış edicinin elinde muhtazar olur.*

"Haberli nakışlar"dan murâd, efrâd-ı beşerin ârifleri; "habersiz nakışlar"dan murâd gâfillerdir. Ya'nî ind-i ilâhîde hâzır olmak keyfiyeti yalnız sûretlerin helâki hâline münhasır değildir. Bu âlem-i sûrette dahi gerek âriflerin ve gerek gâfillerin cismânî olan nakışları ve sûretleri dahi bunları nakşeden Hak Teâlâ'nın kudret elinde ihzâr olunmuşlardır.

دمبدم در صفحهٔ اندیشه شان　　　ثبت و محوی می‌کند آن بی‌نشان

3353. *O Bî-nişân dembedem onların endîşesinin safhalarında bir sebt ve mahv eder.*

O Bî-nişân olan ve zât-ı ulûhiyyeti ta'rîfe sığmayan Hak Teâlâ, o âriflerin ve gâfillerin fikirlerinin ve düşüncelerinin safhası olan kalblerinde ve dimâğlarında dembedem bir yeni düşünceyi tesbît eder ve diğerini mahv eder. Zîrâ kalbe ve dimâğa vârid olan hâtırlarda ve fikirlerde insanın aslâ irâdesi ve te'sîri yoktur. Her ân düşüncelerin biri gelir, diğeri gider.

خشم می‌آرد رضا را می‌برد　　　بخل می‌آرد سخا را می‌برد

3354. *Öfkeyi getirir, rızâyı götürür. Buhlü getirir, cömerdliği götürür.*

Meselâ Hak Teâlâ insanın bâtınına öfkeyi getirip tesbît eder ve rızâyı ve hoşnut olmayı götürür; ve kezâ hasîslik duygusunu getirir ve cömerdlik duygusunu giderir. Zîrâ bunlar birbirinin zıddıdır ve iki zıd ise bir anda ve bir yerde cem' olmaz.

نیم لحظه مدرکاتم شام و غَدْو　　　هیچ خالی نیست زان اثبات و محو

3355. *Müdrekâtım akşam ve sabâh yarım lahza o isbât ve mahvdan aslâ hâlî değildir.*

"Gadv", kelimesi "ertesi gün" ma'nâsına olan "gad" kelimesinin aslıdır ki, "vâv", bilâ-ivaz hazf olundu (*Kāmûs*). Ya'nî, velhâsıl müdrekâtım akşam ve ertesi gün, ya'nî sabâh yarım lahza ve bir ân o mekrlerin ve düşüncelerin isbâtından ve mahvından aslâ hâlî olmaz.

کوزه‌گر با کوزه باشد کارساز　　　کوزه از خود کی شود پهن و دراز

3356. *Testi yapıcı testi ile iş yapıcı olur. Testi ne vakit kendinden geniş ve uzak olur!*

Bu ve aşağıdaki beyitler birer misâldir. Ya'nî, testiyi yapan üstâd, testiyi istediği kalıpta ve şekilde yapar ve testi üzerinde dilediği gibi iş yapıcı olur. Hiçbir şey kendiliğinden geniş ve uzun bir şekilde olabilir mi? Bunun gibi bu cisim ve kalıplar üzerinde Hak Teâlâ dilediği [gibi] tasarruf eder.

چوب در دست دروگر معتکف　　　ور نه چون گردد بریده و مؤتلف

3357. *Kereste dülgerin elinde mu'tekeftir. Yoksa nasıl kesilmiş ve tertîb edilmiş olsun?*

"Mu'tekef", burada mevkūf ve mahbûs demektir. "Mü'telef", tertîb edilmiş. "Durûger", bu kelimeden muharref olarak Türkçe "dülger" demektir. Ya'nî, meselâ ağaç ve kereste dülgerin elinde mevkūf ve mahbûsdur. Yoksa kendi kendine nasıl kesilmiş ve tertîb edilmiş olur?

جامه اندر دست خیاطی بود　　　ور نه از خود چون بدوزد یا درد

3358. *Elbise bir terzinin elinde olur. Yoksa kendinden ne vakit dikilir yâhud sökülür?*

مشك با سقّا بود ای منتهی ورنه از خود کی شود پر یا تهی

3359. *Ey müntehî! Tulum sakānın elinde olur. Yoksa kendinden ne vakit dolu yâhud boş olur?*

Ey tefekkür husûsunda müntehî olan sâlik! Su tulumu su taşıyan sakānın elinde kullanılan bir âlet olur. O istediği vakit doldurur ve boşaltır. O tulum kendiliğinden dolar ve boşalır mı?

هر دمی پر می‌شوی تی می‌شوی پس بدان که در کف صنع ویی

3360. [3340] *Her bir dem dolu olursun, boş olursun. Binâenaleyh bil ki, onun sun'unun elindesin.*

Her bir dem türlü türlü düşünceler ile dolarsın ve birtakım fikirlerden boşalırsın. Bu hâlinden bil ki, sen kendinin elinde değilsin. Belki seni halkeden Sâni'-i Ḥakîm'in sun'unun elinde bir âletsin.

چشم بند از چشم روزی که رود صنع از صانع چسان پیدا شود

3361. *Göz bağı bir gün ki, gözden gider, sun'-ı Sâni''den ne türlü peydâ olur?*

"Çeşm-bend", göz bağı demektir; ve bundan murâd, rûhun gözünün bağı olan cismâniyettir. ["Çi-sân"daki] "sân" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "tarz ve üslûb" ma'nâsı münâsib gürünür. Ya'nî, bir gün ki, göz bağı olan bu cismâniyet âlemi rûhun gözünden gider, bak ki, o gün sun'-ı Hak, Sâni' cihetinden ne türlü ve ne tarzda zâhir olur? Bu beyt Hind nüshalarında şu sûretledir: چشم بند از چشم دوزی کی رود صنع از صانع چسان شیدا شود [ya'ni] "Göz bağlayıcı göz dikicilikten dolayı ne vakit gider! Sun' Sâni''den ne vakit âvâre olur!"

Îzâh: "Çeşm-bend" vasf-ı terkîbî olup, "göz bağlayıcı" demektir. "Çeşm-dûzî", göz dikicilik demektir ki, bundan murâd, cismâniyet âleminde istiğrâktır. "Şeydâ", âvâre ma'nâsından kinâye olur. Ya'nî, bu cismâniyet âlemi ile rûhun gözünü bağlayıcı olan Hak, cismâniyet âleminin hükmü ile göz kapayıcılıktan dolayı ne vakit gider? "O", كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ (Rahmân, 55/29) âyet-i kerîmesi mûcibince "Her ânda bir şe'ndedir." Binâenaleyh bir gâfilin Hakk'ın san'atını görmemesiyle o sun' Sâni''den ne vecih ile şeydâ ve âvâre olur?

چشم داری تو بچشم خود نگر منگر از چشم سفیهی بی‌خبر

3362. *Göz tutar isen kendi gözün ile bak! Habersiz bir sefîhin gözünden bakma!*

Ey kimse! Eğer senin rûhunun ve aklının açık gözü var ise, sen gerek nefsine ve gerek âfâka bu kendi gözün ile bak! Kendisinden ve esrâr-ı kâinâttan bî-haber olan sefîh ve akılsız kimsenin dar ve mahdûd gözünden ve bakışından bakma!

گوش داری تو بگوش خود شنو　　　گوش گولانرا چرا باشی گرو

3363. *Kulak tutarsan, sen kendi kulağın ile dinle! Ahmakların kulağına niçin rehin olursun?*

Eğer rûhunun kulağı varsa, sen kâmillerin sözünü bu kendi kulağın ile dinle! Kâmillere muhâlif olan ahmakların kulağına niçin kulağını rehin bırakırsın ve onların taklîden işittikleri sözler dâiresinde habs edersin?

بی ز تقلیدی نظر را پیشه کن　　　هم برای عقل خود اندیشه کن

3364. *Taklîdsizlik cihetinden nazarı san'at et! Kendi aklın için dahi endîşe et!*

Ya'nî, her şeye bakarken taklîdsizlik cihetinden olan bakmayı san'at ve âdet et! Meselâ, bir mes'ele hakkında "Filân böyle söylemiştir" diye hemen kabûl etme! Kendi aklının hakkını dahi ver ve kendi aklın ile de o mes'eleyi düşün ve muhâkeme et!

دیدن خوارزمشاه رحمة الله علیه در سیران در موکب خود اسبی بس نادر و تعلق دل شاه بحسن و چستئ آن اسب و سرد کردن عماد الملك آن اسب را در دل شاه و گزیدن شاه گفت او را بر دید خویش چنانکه حکیم سنایی رحمة الله علیه در الهی نامه فرمود

چون زبان حسد شود نخّاس　　　یوسفی یابی از گزی کرباس

از دلالئ برادران یوسف علیه السلام حسودانه در دل مشتریان آن چندان حسن پوشیده شد و زشت نمودن گرفت که وکانوا فیه من الزاهدین

Hârezmşâh (r.a.)in seyrân esnâsında kendi süvârîleri içinde çok acîb bir at görmesi ve şâhın gönlünün o atın güzelliğine ve çabukluğuna taalluku ve İmâdü'l-Mülk'ün o atı şâhın gönlünde soğutması ve şâhın onun sözünü kendi görüşü üzerine ihtiyâr

etmesi. Nitekim Hakîm Senâî (r.a.) *İlâhî-nâme*'de buyurdu:
"Vaktâki hasedin dili esîr satıcı ola, bir Yûsuf'u bir arşın bezden ibâret bulursun."
Yûsuf (a.s.)ın birâderlerinin hasûdça olan dellâllığından müşterîlerin gönlünde o kadar güzellik örtülmüş oldu ve çirkin görüş tuttu ki, "Onun hakkında zâhidlerden oldular."

"Mevkib"; süvârî asker cemâati. "Nahhâs", esîr satıcı kimse. Ya'nî Horasân pâdişâhlarından olan Hârezmşâh, askerler ile berâber bir sefer esnâsında kendi süvârîleri içinde, emsâli nâdir bulunan bir at gördü ve gönlü o atın güzelliğine alâka etti. Kendi vezîri ve mâliye nâzırı olan İmâdü'l-Mülk'e o atın güzelliğinden bahsetti. İmâdü'l-Mülk o atın o derece fenâlığını söyleyerek pâdişâhın gönlünü soğuttu. Atın güzelliği meydanda olduğu hâlde, pâdişâh kendi görüşünün verdiği hükümden vazgeçti. Vezîrinin sözüne kandı. Hakîm Senâî hazretleri *İlâhî-nâme*'sinde şu beyit ile bu gibi tezvîrâtın te'sîrine işâreten buyururlar ki: "Hased dediğimiz nefsânî bir sıfatın dili esîr satıcı olduğu vakit, Yûsuf (a.s.) gibi güzellikte misli olmayan bir esîri bir arşın bez kadar kıymetsiz bulursun." Nitekim Yûsuf (a.s.)ın kardeşleri ona hased ettiler; ve o hazreti bir kârbâna "Bu kaçan ve fenâ huylu bir köledir!" diye gâyet az bir bedel mukābilinde sattılar; Ve Yûsuf (a.s.)ın güzelliği ve satıldığı zamanda kardeşlerine karşı mücâdele etmeyip, mübârek boynunu bükerek, halîmâne bir sûrette teslîmiyet göstermesi meydanda iken, müşterîler kendi görüşlerini bıraktılar da, satan kardeşlerinin tezvîrâtını dinlediler. Nitekim sûre-i Yûsuf'ta وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ (Yûsuf, 12/20) ya'nî "Hz. Yûsuf'u kardeşleri, kervân müşterîlerine birkaç sayılmış paradan ibâret olan aşağı bedel ile sattılar. Satanlar ve alanlar onun güzelliğine karşı zâhidlerden oldular." Nitekim Fahreddîn-i Râzî (r.a.)in hased yüzünden Hz. Pîr'in peder-i âlîleri Sultânü'l-Ulemâ (k.A.s.) hazretleri aleyhinde Hârezmşâh'a vâki' olan tezvîri de bu kabîldendir. Vak'anın tafsîli *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da mezkûrdür.

بود اميرى را يكى اسبى گزين   در گلهٔ سلطان نبودش يك قرين

3365. *Bir beyin makbûl bir atı var idi. Sultânın sürüsünde atın bir eşi yok idi.*

او سواره گشت در موكب بگاه   ناگهان ديد اسب را خوارزمشاه

3366. *O erkenden mevkib içinde süvâr oldu. Tesâdüfen Hârezmşâh onu gördü.*

"Pegâh", sabâhleyin ve erkenden demektir. O bey sabâhleyin erkenden süvârîler içinde o makbûl ve güzîde ata bindi. O kadar kalabalık arasında tesâdüfen Hârezmşâh o güzel atı gördü.

چشم شه را فر و رنگ او ربود   تا برجعت چشم شه بر اسب بود

3367. *Onun revnakı ve rengi şâhın gözünü kaptı. Ric'ate kadar şâhın gözü at üzerinde oldu.*

O atın ferri ve revnakı ve renginin letâfeti şâhın nazarını kendi üzerine çekti ve seyrândan avdet edinceye kadar şâhın gözü o at üstünde kaldı.

بر هرآن عضوی که افکندش نظر   هر یکش خوشتر نمودی زان دگر

3368. *O her bir uzvuna ki, nazar bıraktı, onun her biri o diğerinden daha latîf göründü.*

Şâh o atın her bir uzvuna dikkatle baktı. Uzuvlarının her biri birbirinden daha latîf göründü.

غیر چستی و گشی و روحنت   حق برو افکنده بد نادر صفت

3369. *Ve çabukluk ve letâfet ve hazîn kişnemesinin gayrı, Hak onun üzerine acîb sıfat bırakmış idi!*

"Çüstî", çabukluk. "Geşî", letâfet ve hoşluk. "Rû hanet", "rû" ile "hanet"ten mürekkebdir. "Rû", burada "âvâz-ı hazîn" (*Burhân*), "hannet" (حنّة) deve bağırması (*Kāmûs*). Burada kişnemekten kinâyedir. Zarûret-i vezn için şeddesiz "hanet" okunur. "Hazîn sesle kişnemek demek" olur. Maahâzâ Ankaravî hazretleri bir kelime addedip "rûhâniyet" (روحانیت) ma'nâsına almışlardır. Ya'nî, o atın çabukluğundan ve letâfetinden ve hazîn sesle kişnemesinden veyâhud rûhâniyetinden başka, Hak Teâlâ onun üzerine nâdir ve acîb sıfatlar da koymuş idi.

پس تجسس کرد عقل پادشاه   کین چه باشد که زند بر عقل راه

3370. [3350] *Binâenaleyh pâdişâhın aklı buna ola ki, aklın yolunu vursun diye tecessüs etti.*

Pâdişâhın gözü ata ilişip kalması üzerine, aklıyla düşünüp kendi kendine dedi ki: "Benim indimde bu atın ne kıymeti olabilir ki, benim aklımın yolunu vursun? Acabâ bu atın beni meftûn etmesinin sebebi nedir?" diye tecessüs etti.

چشم من پرست و سیرست و غنی   از دو صد خورشید دارد روشنی

3371. *"Benim gözüm doludur ve toktur ve zengindir. İki yüz güneşten aydınlık tutar."*

"İki yüz güneş"ten murâd, birçok güzel atlar ve güzel köleler ve câriyelerdir. Ya'nî, "Benim gözüm güzellerin temâşâsından doludur ve başka güzel aramaktan toktur ve zengindir. Zîrâ güneş gibi parlak olan birçok güzel ve latîf atlar ve köleler ve câriyelerden aydınlanmıştır."

ای رخ شاهان بر من بیدقی   نیم اسبی در رباید بی‌حقی

3372. *"Ey, şâhların ruhu benim indimde bir beydaktır, yarım at haksız olarak beni kapar!"*

"Ruh", satranç taşlarından birinin ismidir. Satranç oyunu esnâsında "şâh" taşının sağında ve solunda hareket eder. "Beydak", piyâde ve "esb", at ve "fîl" yine satranç taşlarının birer isimleridir. Ya'nî, "Şâhların ruhu ya'nî etrâfında cevelân eden beyleri benim indimde bir piyâde kadar ehemmiyetsizdir. Böyle iken yarım ya'nî kıymetsiz olan bir at nasıl oluyor da haksız olarak benim gönlümü kapıp kendisine meclûb ediyor? Bu hâlde bir sır vardır."

جادوی کردست جادو آفرین   جذب باشد آن نه خاصیات این

3373. *"Sihirbâz yaratıcı sihirbâzlık mı etti? Cezb olur; o bunun hâssıyetleri değildir."*

"Sihirbâz yaratıcı olan Hak Teâlâ acabâ bana sihirbâzlık mı etti ki, bir atın bu derece meclûbu oldum? Benim bu meclûbiyetim ancak cezb-i ilâhî olur. Zîrâ o meclûbiyet bu atın hâssıyetleri değildir."

فاتحه خواند و بسی لاحول کرد   فاتحه‌ش در سینه می‌افزود درد

3374. *Fâtiha okudu ve çokluk "Lâ havle" etti. Onun Fâtiha'sı sînesinde derdi ziyâde etti.*

Ya'nî, şâh bu atın iştiyâkından kurtulmak için sûre-i Fâtiha'yı okudu. Ve birçok dahi "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" dedi. Fakat okuduğu Fâtiha onun kalbindeki derdi ve iştiyâkı artırdı.

زانکه او را فاتحه خود می‌کشید   فاتحه در جر و دفع آمد وحید

3375. *Zîrâ ki Fâtiha onu kendisine çekerdi. Fâtiha cerde ve def'de vahîd geldi.*

Birinci mısra'daki "fâtiha" abdin ilm-i ilâhîdeki ayn-ı sâbitesinin ahvâlidir ki, bu âlem-i sûrette abdin ef'âline oradan feth vâki' olur. Nitekim İmâm Alî (k.A.v) efendimiz bu hakîkate işâreten "Ben sû-i hâtimeden değil, sû-i fâtihadan korkarım" buyurmuşlardır. İkinci mısra'daki Fâtiha sûre-i Fâtiha'dır. İmdi bir kimse kazâ-yı mübremin def'i için sûre-i Fâtiha'yı okusa, o kazâ-yı mübremin bu âlem-i sûrette vukû'unu cerr etmiş ve onun ayn-ı sâbitesi o abdi kendi hâline çekmiş olur. Velâkin abdin def' etmek istediği kazâ-yı ilâhî, kazâ-yı muallak sûretinde ise sûre-i Fâtiha ile mündefi' olur. Bu iki beyitte cenâb-ı Pîr efendimiz bu sırra işâret buyururlar. Ya'nî şâhın ata meclûbiyeti kazâ-yı mübrem nev'inden olduğundan sûre-i Fâtiha'yı okudukça ata olan iştiyâkı ziyâdeleşmiş ve "fâtiha" ya'nî ayn-ı sâbitesinin hâli onu kendisine çekmiştir. Zîrâ Fâtiha, kazâ-yı mübremi cerr etmekte ve kazâ-yı muallakı def' etmekte vahîd ve birebir ve yektâ olan bir sûre-i şerîfedir. Nitekim kazâ-yı ilâhî hakkında 5. cildin 1707 numarasında چون قضا آید طبیب ابله شود . و آن دوا در نفع او گمره شود [ya'nî "Kazâ geldiği vakit tabîb ahmak olur; ve o ilâç dahi nefi'de azgın olur"] buyurulmuş idi ve 1. cildin 1218 numarasında چون قضا آید نبینی غیر پوست . دشمنان را باز نشناسی ز دوست [ya'nî "Kazâ geldiği vakit postun gayrısını göremezsin; düşmanları dahi dosttan anlıyamazsın"] ve yine 1. cildin 1257 numarasında چون قضا آید شود دانش بخواب . مه سیه گردد بگیرد آفتاب [ya'nî "Kazâ-yı ilâhî geldiği vakit ilim uykuya gider; ay kararır, güneş de tutulur"] buyurulmuştur.

گر نماید غیر هم تمویه اوست ور رود غیر از نظر تنبیه اوست

3376. *Eğer gayr görünürse, yine onun temvîhidir; ve eğer nazardan gayr giderse, onun tenbîhidir.*

"Temvîh", telbîs etmek ve bir şeyi cinsinin hilâfı ile yaldızlamak. Meselâ bakırın gümüş ile yaldızlanması temvîhtir. Ya'nî, kulun gözüne taayyünleri i'tibâriyle zât-ı ulûhiyyetin gayrı olan zâhirî sûretlerden bir sûret görünüp ona meclûb olursa Hak Teâlâ hazretlerinin temvîhi ve o sûreti kendi sıfatlarından bir sıfatla yaldızlamasıdır; ve eğer kulun nazarından bu eşyânın sûretleri gider ve o kul ancak Hakk'ın sıfatlarını müşâhede ederse, o da Hakk'ın tenbîhi ve îkāzıdır.

پس یقین گشتش که جذبهٔ آن سریست کار حق هر لحظه نادر آوریست

3377. *Binâenaleyh ona yakîn oldu ki, o tarafa mensûb olan cezbedir. Hakk'ın işi her lahza nâdir-âverliktir.*

"Nâdir-âver", vasf-ı terkîbî ve âhirindeki "yâ" masdariyet içindir. "Acîb hâl getiricilik" demek olur. Ya'nî, şâha yakîn oldu ve muhakkak sûrette bildi ki, kendisinin bu iştiyâkı ve meclûbiyeti Hak tarafına mensûb olan bir cezbedir. Zîrâ Hakk'ın işi her ân acîb hâl getiriciliktir. Nitekim çok kere Hak yolu sâliklerinin beklemediği bir anda Hakk'ın bir acîb tecellîsi vâki' oluverir.

اسب سنگین گاو سنگین ز ابتلا   می‌شود مسجود از مکر خدا

3378. *Taştan at, taştan öküz, ibtilâdan, Hudâ'nın mekrinden dolayı mescûd olur.*

Hakk'ın acîb hâl getiriciliğinin misâllerinden birisi de budur ki, umûr-ı dünyeviyyelerinde kılı kırk yaracak derecede âkılâne hareket eden insanların bir kısmı, taştan yaptıkları at ve öküz sûretlerine taparlar. Hakk'ın o insanları bu hâle mübtelâ kılmasından ve onlara mekr etmesinden dolayı bu putlar onların mescûdu oldu.

پیش کافر نیست بت را ثانئ   نیست بت را فر و نه روحانئ

3379. *Kâfirin önünde putun ikincisi yoktur. Putun ferri ve rûhânîliği yoktur.*

Hakk'ın kâfiri olan bu insanlar bu putların o derece meclûbudur ki, onların önünde şeref ve izzet i'tibâriyle bu putların ikincisi yoktur. Halbuki cemâd nev'inden olan bu putta bir sivrisinek kadar bile revnak ve rûhâniyet yoktur.

چیست آن جاذب نهان اندر نهان   در جهان تابیده از دیگر جهان

3380. [3360] *Gizli içinde gizli olarak bu cihâna diğer cihândan parlamış olan o câzib nedir?*

Pek gizli olarak bu kesâfet ve cismâniyet âlemine letâfet ve ma'nâ âleminden parlamış ve doğmuş olan o cezb edici ve çekici olan şey nedir?

عقل محجوبست و جان هم زین کمین   من نمی‌بینم تو می‌تانی ببین

3381. *Bu pusudan akıl ve cân dahi mahcûbdur. Ben görmüyorum; sen görebiliyor isen gör!*

Bu pusuda gizli olan şeyden akıl ve rûh dahi mahcûbdur ve perde arkasındadır. Ben bu câzibi his gözüyle göremiyorum; sen görebiliyor isen gör bakalım!

چونکه خوارزمشه ز سیران باز گشت   با خواص ملك خود همراز گشت

3382. *Vaktâki Hârezmşâh seyrândan avdet etti, kendi mülkünün havâssı ile hemrâz oldu.*

Hârezmşâh vaktâki gezmeden sarayına döndü, dâimâ husûsî hâllerini müzâkere ettiği musâhiblerine bu at mes'elesi hakkında kalbinin sırrını açtı ve onlar ile müzâkere etti.

پس بسرهنگان بفرمود آن زمان   تا بیارند اسب را زان خاندان

3383. *Binâenaleyh o zaman o hânedândan atı getirmeleri için çavuşlara emretti.*

"Hânedân", burada "hâne" ma'nâsınadır. Ya'nî, şâh musâhibleriyle yaptığı müzâkere üzerine derhal o beyin evinden atı getirmeleri için çavuşlara emretti.

همچو آتش در رسیدند آن گروه   همچو پشمی شد امیر همچو کوه

3384. *O tâife ateş gibi eriştiler. Dağ gibi olan bey bir yün gibi oldu.*

O çavuşlar tâifesi aldıkları emir üzerine ateş gibi ve harâretli bir sûrette o beyin evine eriştiler. Dağ gibi kavî ve sert olan o bey, şâhın bu emrine karşı yün gibi yumuşak oldu ve itâat etti.

جانش از درد و غبین تا لب رسید   جز عماد الملك زنهاری ندید

3385. *Onun cânı derd ve gabînden dudağına erişti. İmâdü'l-Mülk'ten gayrı bir penâh görmedi.*

"Gabîn", mağbûn olmak ve eksik olmak demektir. "Zînhâr", burada "penâh ve emân" ma'nâsınadır. Ya'nî, pâdişâhın atı aldırmasından dolayı beyin cânı bu atın ayrılığı derdinden ve bu sûretle mağbûn olmaktan, ya'nî kendisine eksiklik gelmekten dolayı ağzına geldi, ya'nî hâlet-i nez' derecesine geldi. Binâenaleyh İmâdü'l-Mülk'ten gayrı bir sığınacak yer görmedi.

که عماد الملك بد پای علم   بهر هر مظلوم و هر مقتول غم

3386. *Zîrâ İmâdü'l-Mülk her mazlûm ve gamın maktûlü için bayrak dibi idi.*

"Pây-ı alem", "bayrak dibi" demek olup, sığınacak mahalden kinâyedir. Zîrâ pâdişâhın vezîri olan İmâdü'l-Mülk, her zulüm gören kimse için ve her gamdan bunalıp ölmek derecesine gelenler için sığınacak mahal idi.

محترم‌تر زو نبُد خود سروری　　　　پیش سلطان بود چون پیغمبری

3387. *Muhakkak ondan daha muhterem bir server yok idi. Sultânın huzûrunda bir peygamber gibi idi.*

Ya'nî, o zamanda İmâdü'l-Mülk'ten daha muhterem bir server ve reîs-i hükûmet yok idi. Sultânın indinde onun sözleri bir peygamberin sözleri gibi makbûl ve mu'teber idi.

بی‌طمع بود او اصیل و پارسا　　　　رایض و شبخیز و حاتم در سخا

3388. *O tama'sız ve asîl ve zâhid, riyâzatçı ve gece kalkıcı ve cömerdlikte Hâtem idi.*

"Pârsâ", zâhid. "Râyız", hayvan terbiye edici kimse demektir. Ya'nî, İmâdü'l-Mülk, mala ve mülke ve riyâsete tama'sız ve cevher-i aslîsi pâk ve zâhid ve nefs-i hayvânîsini terbiye edici ve geceleri kalkıp ibâdet edici ve cömerdlikte meşhûr olan Hâtem-i Tayy mesâbesinde idi.

بس همایون رأی و با تدبیر و راد　　　　آزموده رأی او در هر مراد

3389. *Çok mübârek re'yli ve tedbîrli ve hakîm idi. Onun re'yi her murâdda tecrübe olunmuş idi.*

"Hümâyûn", mübârek; "râd", kerîm, cömerd, himmet ve sehâvet sâhibi, şücâ' ve dilâver ve hakîm ve âdil ve natûk ma'nâlarınadır.

هم ببذل جان سخی و هم بمال　　　　طالب خورشید غیب او چون هلال

3390. [3370] *Hem cân ve hem mal bezlinde sahî idi. O hilâl gibi gayb güneşinin tâlibi idi.*

Ya'nî, İmâdü'l-Mülk Hak yolunun sâliki olup bu sülûkünde hem cânını ve hem de malını bezl ve i'tâ etmekte cömerd idi. Zîrâ sûrî hilâl ziyâ almak için nasıl sûrî güneşin tâlibi ise, o da gayb güneşi olan cemâl-i Hakk'ın tâlibi ve âşığı idi.

در امیری او غریب و مُحتبَسْ　　　　در صفات فقر و خلّتْ مُلتبَسْ

3391. *O emîrlikte garîb ve muhtebes, fakr u hallet sıfatları içinde mültebes idi.*

"Hallet", hâcet (*Akrebü'l-Mevârid*); "muhtebes", habs olunmuş. "Mültebes", örtülmüş ve karıştırılmış demektir. Ya'nî İmâdü'l-Mülk zâhirde debdebe

ve ihtişâm sâhibi görünen bir bey idi. Fakat onun bâtını bu ihtişâmın zevkine merbût değil idi. Bilakis fakr u ihtiyâc sıfatları içine bürünmüş olduğundan o, bu beylik mertebesi içinde hakîkatte garîb ve mahbûs kalmış idi.

Menkıbe: "Şemseddîn-i Tebrîzî (k.s.) hazretleri bir gün rüfekâsıyla berâber yolda giderken, atlıları ve hizmetkârları ile berâber giden bir bey onlara tesâdüf etti. O bey uzaktan atının başını çekip birçok zaman durdu. Ondan sonra ağlayarak yoluna devâm etti. Mevlânâ Şemseddîn hazretlerinin lisânından: سبحان من يعذب عباده بالنعم ya'nî "Kullarını ni'metleriyle ta'zîb buyuran Hak Teâlâ hazretlerini tenzîh ederim!" kelâmı cârî oldu. Rüfekâsı sebebini sordular. Buyurdular ki: "Bu bey gizli olan evliyâ zümresinden olup bu libâsta mestûrdur. Beni görüp niyâz etti ki: "İbâdet ve sülûk-i tarîkatı bu libâsta cem' edemiyorum. Hak Teâlâ'dan niyâz et; tâ ki, bi'l-külliyye libâs-ı fakr içine gireyim ve o libâs içinde ferâgatle kendi perverdigârımın ubûdiyetine meşgûl olayım!" Vaktâki münâcât ettim, işâret olundu ki, ona da o libâs içinde ubûdiyet etmek ve velâyet nûrunu emâretin küdûreti ile cem' etmek lâzımdır. Hâli görünce ağlayarak gitti ve râzı oldu."

بوده هر محتاج را همچون پدر　　　پيش سلطان شافع و دفع ضرر

3392. *Her muhtâca baba gibi olmuş idi. Sultânın huzûrunda şefâat edici ve zararı def' edici idi.*

"Def'-i zarar", dâfi'-i zarar ma'nâsınadır. Zîrâ masdarların ism-i fâil ma'nâsında isti'mâlleri câizdir.

مر بدان را ستر چون حلم خدا　　　خُلْقِ او بر عكس خُلْقان و جدا

3393. *Kötülere Hudâ'nın hilmi gibi setr idi. Onun huyu huyların aksi üzere ve ayrı idi.*

Kötülerin kusûrlarını ve ayıblarını Hak Teâlâ'nın hilmi gibi kendi hilmi ile örter idi; ve o vezîrin huyu nefsânî sıfatlarda müstağrak olan halkın huylarının aksi idi, onların huylarından ve ahlâkından ayrı idi. Zîrâ تخلقوا باخلاق الله [ya'nî "Allâh'ın ahlâkı ile ahlâklanınız!"] emr-i nebevîsi mûcibince ahlâk-ı ilâhiyye ile tahalluk etmiş idi.

بارها مى‌شد بسوى كنج فرد　　　شاه با صد لابه او را منع كرد

3394. *Def'alarca ferd olarak köşe tarafına gitmiş idi. Şâh yüz niyâz ile onu men' etti.*

İmâdü'l-Mülk def'alarca beylik sandalyesinden uzlet köşesi tarafına yalnızca çekilmiş gitmiş idi. Şâh birçok yalvararak onu bu hareketinden men' etti.

هر دم از صد جرم را شافع شدی　　　چشم سلطان را ازو شرم آمدی

3395. *Her dem eğer yüz suça şefâat edici olsa idi, sultânın gözüne ondan utanma gelirdi.*

İmâdü'l-Mülk, pâdişâhın indinde her dem yüz suçlunun ve kabâhatlinin afvı için şefâat edici olsa idi, sultânın gözü onun güzel ahlâkına karşı muhâlefet nazarıyla bakmaktan utanır ve şefâatlerini kabûl ederdi.

رفت او سوی عماد الملك راد　　　سر برهنه كرد و بر خاك اوفتاد

3396. *O râd olan İmâdü'l-Mülk tarafına gitti. Başını çıplak etti ve toprak üzerine düştü.*

Ya'nî, atı elinden alınmak istenilen o bey, râd ve himmet sâhibi olan İmâdü'l-Mülk tarafına gitti. Onun huzûrunda başını açtı ve aczini ve zilletini arz için toprak üzerine yuvarlandı. "Râd", burada "himmet sâhibi" ma'nâsına olmak münâsibdir.

كه حرم با هر چه دارم گو بگير　　　تا بگيرد حاصلم را هر مُغير

3397. *Dedi ki: "Haremim ile berâber her nem varsa, de ki, tutsun, hattâ her yağma edici benim hâsılımı tutsun!"*

O bey İmâdü'l-Mülk'e dedi ki: "Evim, barkım ile berâber her nem varsa, de ki, hepsini şâh zabt etsin. Hattâ her bir yağma edici benim hâsılımı mal ve mülkümü zabt etsin!" "Muğîr", yağma edici.

آن يكى اسبست جانم رهن اوست　　　گر برد مُردَم يقين اى خير دوست

3398. *"O bir attır ki, cânım onun rehinidir. Ey hayır sevici! Eğer götürürse, muhakkak öldüm!"*

"Pâdişâhın almak istediği öyle bir attır ki, benim cânım o atın rehîni ve mukayyedidir. Ey hayır yapmayı seven vezîr! Eğer şâh o atı elimden alırsa, muhakkak ben artık yaşamam, ölürüm!"

گر برد اين اسب را از دست من　　　من يقين دانم نخواهم زيستن

3399. *"Eğer bu atı elimden götürürse, ben yakînen bilirim ki, yaşamayacağım!"*

چون خدا پیوستگی ات داده است ‌ ‌ ‌ ‌ بر سرم مال ای مسیحا زود دست

3400. [3380] *"Mâdemki Hudâ sana peyvestelik vermiştir, ey Mesîhâ! Benim başım üzerine çabuk el sür!"*

"Peyvestegî", ittisâl ve yakınlık. "Mesîhâ", hastaları mesh edip şifâyâb eden Îsâ (a.s.) demektir. Ya'nî, "Mâdemki Hak Teâlâ sana pâdişâha ittisâl ve yakınlık vermiştir ve onun yanında senin sözün geçer, binâenaleyh ey derdlilerin imdâdına yetişmekte Mesîhâ (a.s.) mesâbesinde olan vezîr-i muhterem! Çabuk benim başım üzerine de el sür ve beni mübtelâ olduğum ma'nevî derdden kurtar!"

از زن و زرم عقارم صبر هست ‌ ‌ ‌ ‌ این تکلف نیست بی تزویریست

3401. *"Kadından ve altından ve akārdan bana sabır vardır. Bu tekellüf değildir, tezvîrsizliktir."*

"Akār", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "ev eşyâsı" ma'nâsı münâsibdir. "Tezvîr", yalanı süslemek. Ya'nî, "Ben bu ata olan kalbimin derece-i alâkasını göstermek için eğer kadınım ve altınım ve evimin eşyâsı elimden giderse, bunların firâkına sabr edebilirim; fakat atım elimden giderse, artık yaşayamam, diyorum. Benim bu sözlerim tekellüf ile ve cebr-i tabîat ile söylenmiş ve duygumun hilâfında yaldızlı sözler değildir."

اندر این گر می‌نداری باورم ‌ ‌ ‌ ‌ امتحان کن امتحان گفت و فرم

3402. *"Eğer bu harârette bana i'timâdın yok ise, benim sözümü ve "fer"imi imtihân et, imtihân!"*

"Fer", müteaddid ma'nâsı vardır. Bir ma'nâsı da *Burhân*'da "berâziş" olarak gösterilmiştir; ve "berâziş", bir şeyin bir şeye ittisâli ma'nâsınadır. Ya'nî, eğer bu ata olan muhabbetimin harâretinde bana i'timâdın yok ise, benim bu sözlerimi ve bu ata olan ittisâlimi imtihân et, imtihân! Ya'nî bu atı birkaç gün benim yanımdan ayırarak hâlimi tecrübe et! Bak ne hâle giriyorum, gör!"

آن عماد الملک گریان چشم مال ‌ ‌ ‌ ‌ پیش سلطان در دوید آشفته حال

3403. *O İmâdü'l-Mülk ağlayıcı, gözünü silici olarak, perîşân hâlde sultânın huzûruna koştu.*

Ya'nî, o İmâdü'l-Mülk bu beyin hâlinden müteessir olup ağlayıcı ve gözyaşlarını eliyle silici olarak, perîşân bir hâlde sultânın huzûruna koştu.

لب ببست و پیش سلطان ایستاد   راز گویان با خدا رب العباد

3404. *Dudağını bağladı ve sultânın huzûrunda kulların Rabbi olan Hudâ'ya sır söyleyici olarak durdu.*

Ya'nî, hiçbir şey söylemeksizin sultânın huzûrunda ayakta durdu. Fakat bu hâl içinde, kulların Rabb'i olan Hudâ'ya içinde sır söyleyici idi.

ایستاده راز سلطان می‌شنید   و اندرون اندیشه‌اش این می‌تنید

3405. *Durmuş olarak sultân râzı işitirdi; ve onun bâtınında onun endîşesi bunu ızhâr ederdi.*

Karîne-i hâl "râz sultân", terkîb-i izâfî olmayıp, "râz"ın kat' ile okunmasını îcâb ediyor. "Tenîden", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "ızhâr etmek" demektir. Ya'nî, vezîr, sultânın huzûrunda ağız açmaksızın ve hiçbir şey söylemeksizin durmuş iken, sultân onun içinden söylediği sözleri işitiyor idi ki, o vezîrin bâtınındaki fikirleri ve düşüncesi de bu aşağıdaki ma'nâları ızhâr ediyor idi. Bu beyt-i şerîfte bir velînin kendi düşüncelerini karşısındaki musâhibinin kalbine ilkā etmek ve aksettirmek kudreti olduğuna işâret buyurulur.

کای خدا گر آن جوان کژ رفت راه   که نشاید ساختن جز تو پناه

3406. *Derdi ki: "Ey Hudâ! Eğer o civân yolu eğri gitti ise ki, senden gayrı penâh yapmak lâyık değildir."*

İmâdü'l-Mülk sultânın huzûrunda bâtınından derdi ki: "Ey Hudâ! O at sâhibi olan delikanlı başına gelen bir ibtilâdan dolayı sana yalvarmak lâzım gelirken, seni bıraktı da bana mürâcaat etti ve eğri yola gitti. Halbuki bir kula senden başkasını penâh ve ilticâgâh yapmak lâyık değildir."

تو ازان خود بکن از وی مگیر   گر چه او خواهد خلاص از هر اسیر

3407. *"Sen kendine lâyık olanı yap! Ondan tutma! Gerçi o her esîrden halâs ister."*

"Yâ Rab! Sen kerem sâhibisin! Sana lâyık olan şey kullarına lutuf ve kerem etmektir. Binâenaleyh sen kendine lâyık olanı yap! O bey her ne kadar senin tasarrufât-ı ilâhiyyenin esîri olan her bir kuldan imdâd umar ve halâs ister ise de, bu yanlış hareketinden dolayı onu muâhaze etme!"

زانکه محتاجند این خلقان همه   از گدایی گیر تا سلطان همه

3408. *"Zîrâ ki bu halâyık, bir dilenciden tut da tâ sultâna kadar, hep muhtâcdırlar."*

"Zîrâ bütün efrâd-ı beşerin, bir dilencisinden tut da tâ sultânına ve hükümdârına varıncaya kadar, hep senin lutuf ve keremine muhtâcdırlar.

با حضور آفتاب با کمال   رهنمایی جستن از شمع و ذُبال

3409. *"Kemalli olan güneşin huzûruyla berâber, şem'den ve fitillerden rehnümâlık istemektir."*

"Zübâl", "zübâle"nin cem'idir. "Mumun yanan fitili" demektir ve "şu'le" ma'nâsında da kullanılır. Ya'nî, "O at sâhibi olan beyin bu hâli ziyâ ve ışık vermekte kemâl sâhibi olan güneş mevcûd iken şem'den ve mumun yanan fitillerinden ve bilcümle sun'î ziyâlardan yol göstericilik istemeye benzer."

با حضور آفتاب خوش مساغ   روشنایی جستن از شمع و چراغ

3410. [3390] *"Mesâğı latîf olan güneşin huzûruyla berâber şem'den ve çerâğdan aydınlık istemektir."*

"Mesâğ", "sevğ"dan me'hûz masdar-ı mîmîdir. "Revân olmak, boğazdan kolaylıkla kaymak ve taâb ve şarâbı yutmak" ma'nâlarınadır. Burada "ziyânın kolaylıkla cereyânı"ndan kinâyedir. Ya'nî, "Ziyâsı kolaylıkla latîf bir sûrette cârî olan güneş mevcûd iken, şem'den ve çerâğdan ve sun'î ziyâlardan aydınlık istemektir." Bu beyitlerde kerem-i ilâhî güneşe ve kulların keremi muma ve çerâğa ve sun'î ziyâlara teşbîh buyurulmuştur.

بی گمان ترك ادب باشد ز ما   کفر نعمت باشد و فعل و هوا

3411. *"Şübhesiz bizden terk-i edeb olur. Ni'metin küfrü ve hevânın fiili olur."*

Ya'nî, "Sûre-i Lokmân'da vâki' وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً (Lokmân, 31/20) ya'nî "Allâh Teâlâ zâhirî ve bâtınî ni'metlerini sizin üzerinize tamâmladı" âyet-i kerîmesi mûcibince, her ân Hakk'ın zâhirî ve bâtınî ni'metleri üzerimizde cârî iken, bunu görmeyip, kullardan lutuf ve kerem dilenciliği etmek, bizden Hakk'a karşı terk-i edeb olur ve bu ni'metlerin inkârı ve nefsin hevâsından münbais bir fiil olur."

لیك اغلب هوشها در افتکار همچو خفاشند ظلمت دوستدار

3412. *"Fakat ekseriyâ akıllar düşünmekte karanlığı dost tutucu yarasa gibidirler."*

"İftikâr", düşünmek; "dost-dâr", vasf-ı terkîbî olup, "dost tutucu ve sevici" demektir. "Zulmet-dost-dâr", vasf-ı terkîbîdir, "zulmet sevici" demek olur. Ya'nî, "Fakat ne çâre ki, akl-ı maâşlar ekseriyâ düşünmekte bu karanlık olan âlem-i tabîattaki kesreti dost tutucu ve sevicidir; ve karanlıktan hazz etmekte yarasa kuşu gibidir."

در شب ار خفاش کرمی می‌خورد کرم را خورشید جان می‌پرورد

3413. *"Eğer yarasa gecede kurt yerse, kurdun cânını güneş besler."*

Bu beyt-i şerîfte akl-ı maâş sâhibleri yarasaya ve kulların lutuf ve keremi de kurda teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, "Eğer yarasa kuşu mesâbesinde olan akl-ı maâş sâhibi, bu tabîat âlemi karanlığı içinde bir kulun lutuf ve keremine nâil olur ve ondan istifâde ederse, bu lutuf ve kerem kurdunun cânını ve aslını vücûd-i hakîkî-i Hak güneşi besler."

در شب ار خفاش از کرمیست مست کرم از خورشید جنبنده شدست

3414. *"Eğer yarasa gecede bir kurttan mest olursa, kurt güneşten kımıldanmıştır."*

"Eğer yarasa kuşu mesâbesinde olan akl-ı maâş sâhibi, bu zulmet-i tabîat gecesinde bir kulun kurt mesâbesindeki lutuf ve kereminden mest olur ve haz ve zevk bulursa, o lutuf ve kerem kurdu dahi, Hakk'ın vücûd-i hakîkîsi güneşinden kımıldanmış ve hareket etmiştir."

آفتابی که ضیا زو می‌زهد دشمن خود را نواله می‌دهد

3415. *Bir güneş ki, ziyâ ondan doğar, kendi düşmanına nevâle verir.*

"Zihîden", doğmak (*Burhân*). "Nivâle", nûnun kesri ve ["nevâle"] fethi ile, "atıyye ve vergi" ma'nâsınadır (*Gıyâsü'l-Lügât*). Ya'nî, Hak Teâlâ'nın vücûd-ı vâhid-i hakîkîsi bir güneştir ki, bütün rûhânî ve cismânî olan varlık nûrları ve ziyâları o güneşten doğar. Kendi düşmanı olan münkirlerin nânkörlüklerine bakmayıp, onlardan dahi her türlü ihsânını ve keremini esirgemez. Beyt-i Şeyh Sa'dî (k.s.):

ای کریمی که از خزانهٔ غیب   گبروترسا وظیفه خورداری
دوستانرا کجا کنی محروم   تو که بادشمنان نظرداری

"Ey bir kerîm ki, hazîne-i gaybdan mecûsî ve nasrânî vazîfe ve rızık yiyicin vardır, dostlarını mahrûm etmen nerede? Sen ki, düşmanlarına bile nazar tutarsın!"

لیك شهبازی که او خفاش نیست   چشم بازش راست بین و روشنیست

3416. *Fakat şahbâz ki, o yarasa değildir, onun açık gözü doğru görücü ve aydınlıktır.*

Fakat bir şahbâz mesâbesinde olan insân-ı kâmil, yarasa değildir. Vücûd-i hakîkî güneşine karşı onun rûhunun ve aklının gözü açıktır ve bu vücûd-i izâfî âleminde mütecellî olan Hakk'ı doğru görücüdür; ve onun kalb gözü nûr-ı irfân ile aydınlıktır.

گر بشب جوید چو خفاش او نُمُو   در ادب خورشید مالد گوش او

3417. *Eğer gecede o yarasa gibi nümüv isterse, güneş te'dîbde onun kulağını burar.*

Ya'nî, eğer o insân-ı kâmil bu âlem-i tabîat gecesinde yarasa mesâbesinde olan nâkıs insanlar gibi izâfî varlıklardan nümüv ve yardım isterse, vücûd-i hakîkî sâhibi olan o güneş onu te'dîb husûsunda kulağını çeker. "Nümüvv", neşv ü nemâ bulmak ve büyümek demektir. Burada "yardım" ma'nâsından kinâyedir.

گویدش گیرم که آن خفاش لُدّ   علتی دارد ترا باری چه شد

3418. *Ona der ki: "Tutayım ki, o husûmette kavî olan yarasa bir illet tutar. Bâri sana ne oldu?"*

"Lüdd", husûmette kavî ve inatçı ma'nâsına olan "eledd" kelimesinin cem'idir. Burada müfred ma'nâsında isti'mâl buyurulmuştur. Ya'nî, o Mâlik-i hakîkî, vücûd-i izâfî sâhibi olan kuldan yardım isteyen bir insân-ı kâmilin kulağını çekerken der ki: "Farz edeyim ki, o husûmette inatçı olan yarasa kuşu mesâbesindeki gâfilin kalbinde bir cehl illeti vardır, ya sana ne oldu ki, bu derece keskin görüşün ile berâber fânîlerden istimdâd ettin?"

مالشت بدهم بزجر از اکتیاب   تا نتابی سر دگر از آفتاب

3419. *"İktiyâbdan dolayı zecr ile sana mâliş veririm, tâ ki bir daha güneşten baş çevirmeyesin!"*

"İktiyâb", gamlı ve derdli olmak. "Mâliş dâden", te'dîb etmekten kinâyedir. "Zecr", men' ve nehy etmek. Ya'nî, "Seni gamlı olmaktan dolayı mahlûka mürâcaattan men' ile te'dîb ederim. Tâ ki bir daha benim güneş gibi zâhir olan hakîkî varlığımdan baş çevirmeyesin!" Ya'nî derdli ve gamlı olduğun vakit, senin bu derdini izâle edecek olan ancak benim. Çâre aradığın kullar dahi benim irâdem ve tasarrufum altında zebûndur.

مؤاخذهٔ یوسف صدیق بحبس بضع سنین بسبب یاری
خواستن از غیر حق و گفتن اُذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ

Yûsuf-ı Sıddîk'ın Hakk'ın gayrından yardım istemesi ve onun "Rabbinin indinde beni zikret!" demesi sebebiyle hapiste altı yedi yıl muâhazesi

Yûsuf (a.s.) Mısır azîzinin zevcesi olan Züleyhâ'nın iftirâsı üzerine habse konulmuş idi. Hapiste bulunduğu esnâda mahbûslardan iki kimse rü'yâ gördüler. Bunlardan birisi şâhın ekmekçisi ve diğeri dahi şarâbcısı idi. Rü'yâlarını Hz. Yûsuf'a söylediler. Ekmekçiye "Seni asacaklar!" ve şarâbcıya da "Sen hapisten çıkıp şâhın musâhibi olacaksın!" diye rü'yâlarını ta'bîr etti; ve şarâbcıya dedi ki: "Eğer şâhın musâhibi olur isen, efendinin huzûrunda beni de hatırına getir ve benim kabâhatsiz olarak hapiste bulunduğumu söyle ki, beni çıkarsın!" Nitekim sûre-i Yûsuf'ta şu âyet-i kerîmede buyurulur: وَقَالَ لِلَّذِى ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنِى عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِى السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ (Yûsuf, 12/42) ya'nî "Hz. Yûsuf hapiste iki kimseden necât sâhibi olduğunu zannettiği birisine "Efendinin indinde beni zikr et!" dedi. İmdi ona şeytan Rabb'inin zikrini unutturdu. Binâenaleyh üç ile dokuz yıl arasındaki aded kadar olan sene hapiste kaldı."

آنچنانکه یوسف از زندانیٔ　　　با نیازی خاضعی سُعْدَانیٔ

3420. *Nitekim Yûsuf, niyâzlı, huzû'lu, yardımlı olan bir zindânîden*
[3400]

"Su'dân", sübhân vezninde "is'âd"dan ism-i masdardır; ve "is'âd", bir adamı saâdetli kılmak ve meded ve iâne etmek ma'nâsınadır (*Kāmûs*). İkin-

ci mısrâ'daki kelimeler zindânînin sıfatıdır. Zîrâ rü'yâlarını ta'bîr ettiren mahbûslar Yûsuf (a.s.)a karşı niyâz ve huzû' mevki'inde idi; ve mahbûslardan birisinin rü'yâsı kendisinin şâhın musâhibi olacağına delâlet ettiğinden, Yûsuf (a.s.)a nazaran imdâdlı ve yardımlı idi. Ya'nî nitekim Yûsuf (a.s.) niyâzlı, mütezellil ve imdâdlı olan bir zindânîden

خواست يارى گفت چون بيرون روى　　پيش شه گردد امورت مستوى

3421. *Yardım istedi. Dedi: "Vaktâki dışarıya gidesin, şâhın önünde senin umûrun müstevî ola,"*

Ya'nî, "Yaktâki hapisten çıkasın ve senin işlerin şâhın huzûrunda düzgün bir hâle gele,"

ياد من كن پيش تخت آن عزيز　　تا مرا هم واخرد زين حبس نيز

3422. *"O azîzin tahtı önünde beni yâd et, tâ ki beni dahi bu hapisen kurtara!"*

"Vâharîden", kurtarmak ve halâs etmek demektir.

كى دهد زندانيئ در اقتناص　　مرد زندانئ ديگر را خلاص

3423. *Bir zindânî iktinâs içinde diğer zindânî olan merde ne vakit halâs verir!*

"İktinâs", avlanmak. Bir zindânî ki, tutulup avlanarak hapse konmuştur, bu avlanmak hâli içinde, kendisi gibi avlanıp hapsedilmiş olan bir kimseyi ne vakit kurtarabilir?

اهل دنيا جملگان زندانيند　　انتظار مرگ دار فانيند

3424. *Dünyâ ehli hep zindânîdirler. Fânî olan ev ölümünün muntazırıdırlar.*

Ya'nî, dünyâda yaşayan bütün halk hep mahbûslar cinsindendir. Onlar tab'an ve hâlen fânî olan bu dünyâ evinin ölümünü beklerler.

جز مگر نادر يكى فردانئ　　تن بزندان جان او كيوانئ

3425. *Meğer ki nâdir olan ferdânîden gayrı ki, teni zindanda, onun cânı Keyvânî'dir.*

"Keyvân", Zühal seyyâresinin ismidir. Burada murâd, âlem-i ulvî ve rûhânîdir. Ya'nî, dünyâ halkının rûhları hep bu cismâniyet âleminin mahbûsudurlar. Bu hapisten kurtulmak için sûrî ölümü beklerler. Halbuki bu cismâniyet âleminde mahbûs olmayan ancak insân-ı kâmilin rûhudur. Zîrâ insân-ı

kâmilin cismi, bu dünyâ zindânında mahbûs ise de, onun rûh-ı latîfi âlem-i ulvîdedir.

پس جزای آنکه دید او را معین　　ماند یوسف حبس در بضع سنین

3426. *Binâenaleyh onun cezâsı ki, onu muîn gördü, Yûsuf hapiste senelerce kaldı.*

Yûsuf (a.s.)ın şâhın şarâbcısını yardımcı görmesinin cezâsı olmak üzere hapiste senelerce kaldı.

یاد یوسف دیو از عقلش سترد　　و ز دلش دیو آن سخن از یاد برد

3427. *Yûsuf'un yâdını şeytan onun aklından kazıdı ve onun kalbinden şeytan o sözü hatırdan götürdü.*

Şâhın şarâbcısı hapisten çıktıktan sonra, gerçi şâha musâhib oldu, fakat Yûsuf (a.s.)ın yâdını şeytan o musâhibin aklından kazıdı ve çıkardı; ve şeytan o musâhibin kalbinden Yûsuf (a.s.)ın hapiste söylediği o sözü hatırlamaktan götürdü. Binâenaleyh şâha Yûsuf (a.s.)ın hapisteki ahvâlinden bahs edemedi. Bu beyt-i şerîfte فَأَنْسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ (Yûsuf, 12/42) [ya'nî "Şeytan ona, efendisine Yûsuf (a.s.)ı hatırlatmasını unutturdu"] âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

زین گنه کامد ازان نیکو خصال　　ماند در زندان ز داور چند سال

3428. *O iyi huyludan gelen bu günâhtan dolayı, o bu kadar sene dâverden zindanda kaldı.*

"Dâver", "dâdver"in muhaffefi olup Hak Teâlâ'nın ism-i şerîfidir; ve "pâdişâh-ı âdil ve perestiş edici ve hâkim" ma'nâlarına gelir. Ma'lûm olsun ki, beyt-i şerîfte "günâh" ta'bîr buyurulması, emre muhâlefet ve nehy-i ilâhîye mukārenet ma'nâsına değildir. Zîrâ Yûsuf (a.s.) peygamberdir ve peygamberlerde ismet şarttır. Günâh buyurulması bu gibi hâdiselerde ekmellerin ve mukarreblerin işi vahy-i ilâhîye intizâr iken, Yûsuf (a.s.)ın Hakk'a tevekkül ile berâber esbâba teşebbüs etmiş olmasından nâşîdir. Zîrâ حسنات الابرار سيئات المقربون ya'nî "Ebrârın hasenâtı, mukarreblerin seyyiâtıdır." Binâenaleyh cenâb-ı Yûsuf'un hapisten kurtulacak olan kimseye "Beni şâh huzûrunda zikr et!" demesi, o hazretin ismetini muhill değildir. Peygamberlerden sâdır olan bu gibi hallere şer'an "zelle" ta'bîr olunur. Ya'nî o güzel huylu olan Yûsuf (a.s.)dan sâdır olan bu zelleden dolayı Dâver'den ya'nî şâh-ı âdil olan Hakk'ın hikmetinden yedi sekiz sene zindanda kaldı.

که چه تقصیر آمد از خورشید داد   تا تو چون خفاش افتی در سواد

3429. *Böyle der ki: "Atâ güneşinden ne taksîr geldi? Tâ ki sen yarasa gibi karaya düştün?"*

Ya'nî, Hak Teâlâ cânibinden ona vahiy tarîkıyla böyle buyuruldu ki: "Atâ güneşi olan Zât-ı ulûhiyyetimden atâ ve ihsânda ne taksîr vâki' oldu ki, yarasa kuşları mesâbesindeki ehl-i gaflet gibi âlem-i esbâb karanlığına düştün?"

هین چه تقصیر آمد از بحر و سحاب   تا تو یاری خواهی از ریگ و سراب

3430. [3410] *"Âgâh ol! Denizden ve buluttan ne taksîr geldi? Tâ ki sen kumdan ve serâbdan yardım istedin!"*

"Bahr"den murâd, vücûd-i hakîkî-i Hak ve "bulut"tan murâd, sıfât ve esmâ-i ilâhiyyedir. Zîrâ bulut güneşe hicâb olduğu gibi, sıfât ve esmâ-i ilâhiyye dahi Zât-ı Hakk'ın hicâbları ve perdeleridir. Ya'nî, "Atâyâ-yı zâtiyyemden atâyâ-yı sıfâtiyye ve esmâiyyemden atâ ve ihsân husûsunda ne taksîr vâki' oldu ki, kum ve serâb mesâbesinde olan esbâb-ı sûrîden yardım istedin?"

عام اگر خفاش طبعند و مجاز   یوسفا داری تو آخر چشم باز

3431. *"Eğer ki avâm yarasa tabîatli ve mecâzdırlar. Ey Yûsuf! Nihâyet sen açık göz tutarsın."*

"Eğer ki halkın avâmmı yarasa kuşu ve vücûd-i mecâzîye meyil tabîatlidir, kalb gözleri kapalı olduğundan bu âlem-i tabîatin karanlığı onların mizâclarına mülâyim ve muvâfik gelir; fakat ey Yûsuf! Nihâyet senin açık olan bâtın gözün vardır ve bu âlem-i kesâfette mütecellî olan ancak Ben olduğumu görürsün."

گر خفاشی رفت در کور و کبود   باز سلطان دیده را باری چه بود

3432. *"Eğer bir yarasa kûr u kebûda gitti ise, sultânı görmüş olan doğana bâri ne oldu?"*

"Kûr u kebûd", "kara gün, fenâ hâl ve gam ve endûh" ma'nâsınadır (*Bahâr-ı Acem*). Ya'nî, "Yarasa kuşu tabîatinde olan bir gâfil, benim tecelliyâtımdan muztarib olup fenâ hâle ve gam ve kedere gitti ise, benim saltanat-ı ulûhiyyetimi görmüş olan doğana ve insân-ı kâmile bâri ne oldu ki, o yarasalar gibi esbâb-ı sûrîye meyl etti?"

پس ادب کردش بدین جرم اوستاد　　　که مساز از چوب پوسیده عماد

3433. *Binâenaleyh üstâd, "Çürük ağaçtan direk yapma!" diye onu bu cürüm sebebiyle te'dîb etti.*

Binâenaleyh üstâd-ı hakîkî olan Hak Teâlâ, "Çürük ağaçtan yapılmış direk mesâbesindeki fânî olan sûrî esbâba dayanma!" diye o Hz. Yûsuf'u bu esbâb-ı sûrîye teşebbüs cürmü sebebiyle te'dîb etti. Ferîdüddîn-i Attâr hazretleri *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sında yazar ki: "İntikālinden sonra Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerini bir kimse rü'yâsında görüp: "Hak Teâlâ seninle ne muâmele buyurdu?" diye sordu. Buyurdu ki: "Buraya geldiğim vakit dedim ki: "Yâ Rab! Çok kusûr ve günâhım vardır. Fakat sana karşı şirk koşmadım." Cevâben ve itâben buyuruldu ki: لا ليلة اللبن ya'nî "Hayır, süt gecesinde de mi şirk koşmadın?" Zîrâ hayât-ı dünyeviyyemde bir gece süt içmiş ve ishâl olmuş idim. Sütten bildim idi."

لیك یوسف را بخود مشغول کرد　　　تا نیاید در دلش زان حبس درد

3434. *Fakat Yûsuf'u kendi ile meşgūl etti, tâ ki onun kalbine hapisten dolayı derd gelmeye!*

Fakat böyle itâb etmekle berâber, hapisten dolayı kalbine bir derd ve sıkıntı gelmemek için, Yûsuf (a.s.)ı kendi ile meşgūl etti. Zîrâ sırrında hitâbât-ı ilâhiyyeye nâil olan insân-ı kâmil, Zât-ı Hak'ta zevk-ı azîme müstağrak olur. Nitekim bir kimse bir velînin bir kış günü bir vîrânede karlara ve tipilere ma'rûz olarak oturduğunu görüp: "Ey azîz! Niçin nefsine bu kadar ezâ ve cefâ ediyorsun?" deyince, o hazret cevâben buyurdu ki: "Ey battâl! Eğer şu hâl içindeki zevkime zamânın pâdişâhları vâkıf olsa, hasedlerinden üzerime kılıçla hücûm ederlerdi."

آنچنانش انس و مستی داد حق　　　که نه زندان ماند پیشش نه غسق

3435. *Hak ona öyle üns ve mestlik verdi ki, onun önünde ne zindan kaldı, ne karanlık.*

"Gasak", "gece ibtidâsının karanlığı" ma'nâsına olup burada zindanın karanlığından kinâyedir. Ya'nî, Hak Teâlâ itâbı olan bu hitâblar içinde Yûsuf (a.s.)a Zât-ı ulûhiyyeti ile öyle bir ünsiyet ve sarhoşluk zevki verdi ki, o hazretin indinde ne zindan kaldı, ne de zindanın karanlığı kaldı.

نیست زندانی وَحِشْتر از رَحِمْ ناخوش و تاریك و پر خون و وَخِمْ

3436. *Rahimden daha vahşet-nümâ, nâhoş ve karanlık ve kan dolu ve sakîl bir zindan yoktur.*

"Vahiş", korkunç ve ürküntü veren; "vahim", sakîl ve zararlı demektir. Ya'nî, ey kimse! Sen, "Karanlık ve izbe zindan içinde nasıl ünsiyet ve zevk olur?" diye taaccüb edersen, düşün ki, ana rahminden daha vahşet-nümâ ve nâhoş ve karanlık ve kan dolu ve sakîl bir zindan yoktur.

چون گشادت حق دریچه سوی خویش در رحم هر دم فزاید تنت بیش

3437. *Vaktâki Hak Teâlâ kendi tarafına sana pencerecik açtı, rahim içinde her dem senin cismin ziyâde arttı.*

Ya'nî, vaktâki Hak Teâlâ kendi tarafına, ya'nî sıfât ve esmâsının mazhariyetini kabûle müstaid olan sûret-i insâniyye tarafına sana pencerecik açtı, o karanlık ve dar olan ana rahmi içinde her dem senin cismin artar ve günden güne neşv ü nemâ bulur.

اندر آن زندان ز ذوق بی‌قیاس خوش شکفت از غرْسِ جسم تو حواس

3438. *O zindanda kıyâssız zevkten dolayı senin cisminin fidanından havâs hoş açıldı.*

"Gars", fidan demektir. Ya'nî, o ana rahmi zindanı içinde şimdiki aklının kıyâs edemeyeceği zevkten dolayı senin cisminin fidanından havâssinin çiçekleri latîf bir sûrette açıldı, havâss-i hamse-i zâhire peydâ oldu.

زان رحم بیرون شدن بر تو درشت می گریزی از زهارش سوی پشت

3439. *O rahimden dışarı olmak senin üzerine şedîddir. Onun zihârından arka tarafa kaçarsın.*

"Zihâr", ferc ve zeker ve su akan taş yarığı ma'nâlarınadır (*Gıyâsü'l-Lügât*). Ya'nî, doğum vakti geldiği vakit, o rahim zindanından dışarıya çıkmak sana dürüşt ve şiddetli bir hâl gelir. Onun ferc tarafından arka tarafına geriye kaçarsın ve doğmak istemezsin ve o rahim içindeki zevkin zâil olmamasını istersin.

راه لذت از درون دان نه از برون ابلهی دان جستن قصر و حُصُونْ

3440. [3420] *Lezzet yolunu içeriden bil, dışarıdan değil! Köşk ve kal'alar istemeyi ahmaklık bil!*

Ey kimse! Lezzet ve zevk yolunu insanın kalbinden ve bâtınından bil, hâriçten değil! Binâenaleyh zevk ve lezzet bulmak ve râhat etmek için köşk ve kal'alar istemeyi ahmaklık bil! Zîrâ nice köşklerde ve saraylarda türlü türlü ni'metlere müstağrak olanlar vardır ki, bâtınları ve kalbleri muztaribdir ve kalb râhatının hasretkeşidirler. Nitekim Türkçe'de "İçine kan kustuktan sonra altın tas ne işe yarar!" darb-ı meseli meşhûrdur.

آن یکی در کنج مسجد مست و شاد وان یکی در باغ ترش و بی‌مراد

3441. *O biri mescid köşesinde mest ve şâddır; ve o biri bağ içinde ekşi ve murâdsızdır.*

O bir kimse, mescid köşesinde eski püskü elbiseler içinde kalbinden gelen zevkin mesti ve mesrûrudur. Halbuki o bir diğer kimse, bağ içinde ve gülistân ortasında oturmuş iken, ekşi yüzlü ve muztarib ve murâdsız bir hâldedir. Birisi zâhirde azâb görünen manzara içinde cennette ve diğeri zâhirde cennet görünen manzara içinde cehennemdedir.

قصر چیزی نیست ویران کن بدن گنج در ویرانیست ای میر من

3442. *Köşk bir şey değildir. Bedeni vîrân et! Ey benim beyim! Hazîne vîrânlık içindedir.*

Ya'nî, zevk ve râhat vermek husûsunda bu dünyânın köşkü ve müzeyyenâtı bir şey değildir. Zîrâ bu zâhirî köşklerden rûh-ı insânînin bir zevki yoktur. O rûhun zevki ve lezzeti latîf olan kendi âlemindendir. Senin kesîf olan cismin ise o rûh-ı latîfinin hicâbı ve perdesidir. Binâenaleyh riyâzât ve mücâhedât ile bu cismi vîrân et! Zîrâ ey benim beyim! Hazîne ve define bu cismin vîrânlığı ve harâblığı içinde gizlidir. Nitekim bir beyt-i şerîflerinde cenâb-ı Pîr efendimiz şöyle buyururlar:

تو مثال ذوالفقاری تن تو غلاف چوبین اگر آن غلاف بشکست توشکسته دل چرائی

"Sen bir Zülfikâr ve kılıç misâlisin. Cismin dahi tahtadan yapılmış bir kındır. Eğer o kın kırılmış olursa, niçin kalben mahzûn olursun?"

این نمی‌بینی که در بزم شراب مست آنگه خوش شود کو شد خراب

3443. *Bunu görmez misin ki, şarâb bezminde sarhoş o vakit hoş olur ki, o harâb oldu?*

Sen zâhirde bu hâli görmez misin ki, içki meclisinde sarhoş olan bir kimse kendinden geçtiği vakit hoş olur ve gam ve elemden ve kendisini ta'zîb eden duygulardan kurtulur?

گر چه پر نقشست خانه بر کَنَش — گنج جو و ز گنج آبادان کُنَش

3444. *Gerçi hâne nakış doludur, onu kopar; hazîneyi iste ve onu hazîneden ma'mûr et!*

Gerçi cisim hânesi havâss-i hamse vâsıtasıyla âlem-i süflîden gelen türlü türlü hayâllerin nakışları ve sûretleriyle doludur, fakat bu sûret ve hayâl perdelerinin altında sıfât-ı ilâhiyye hazîneleri gizlidir. Binâenaleyh havâss-i hamsenin mecmû'undan terekküb eden o cismin varlığını kopar ve riyâzât ve mücâhedât ile onun kesâfetini letâfete tebdîl et ve sıfât-ı ilâhiyye hazînesini iste ve o cismi bu hazîneden ma'mûr et!

خانهٔ پر نقش و تصویر و خیال — وین صور چون پرده بر گنج وصال

3445. *Nakış ve tasvîr ve hayâl dolu olan hâne ve bu sûretler visâl hazînesi üzerinde perde gibidir.*

Âlem-i süflînin nakşı ve tasvîri ve hayâli ile dolu olan bu cism-i kesîf evi ve bu sûretler visâl-i ilâhî hazînesi üzerinde perde gibidir.

پرتو گنجست تابشهای زر — که درین سینه همی‌جوشد صور

3446. *Altınların parlaklığı hazînenin pertevidir ki, bu sînede sûretler kaynar.*

Sana altın gibi parlak görünen o havâss-i hamsenin kalbine akis ettirdiği nakışlar ve hayâller, sıfât-ı ilâhiyye hazînesinin pertevidir. Senin kalbinde ve sînende kaynayan o sûretler ve hayâller o hazînenin akisleridir.

هم ز لطف و عکس آب با شرف — پرده شد بر روی آب اجزای کَفْ

3447. *Şerefli olan suyun lutfundan ve aksinden de suyun yüzü üzerinde köpüğün cüz'leri perde oldu.*

Nitekim وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ (Enbiyâ, 21/30) ya'nî "Biz her bir şeyin hayâtını sudan yaptık" âyet-i kerîmesi mûcibince âlem-i hayâtta şerefli ve kıymetli olan suyun letâfetinden ve aksinden o suyun yüzü üzerinde hâsıl olan köpüklerin cüz'leri, sâf olan suya perde oldu ve köpükler cüz'lerinin kesîf yığınlarından suyun sâf olan yüzü görünmedi. Bakılırsa, köpüğün hakîka-

ti sudur. Böyle iken köpüğün taayyünü ve sûreti suyun gayrı görünüp, kendi hakîkatinin perdesi ve hicâbı oldu.

هم ز لطف و جوش جان با ثمن   پردهٔ بر روی جان شد شخص تن

3448. *Kıymetli olan cânın lutfundan ve kaynamasından dahi, cismin şahsı cânın yüzü üzerine perde oldu.*

"Şahs", her şeyin karaltısı demektir. Ya'nî, kıymetli olan rûh-ı insânînin letâfetinden ve kaynamasından dahi, cismin şahsı ve kesîf olan karaltısı, cânın yüzü üzerinde perde oldu. Ya'nî havâss-i hamsenin zuhûru rûhun fa'âliyetindendir; ve bu müdrikât kendi hakîkati olan rûhun perdesi oldu. Sudan hâsıl olan köpüklerin suyu araması kabîlinden olarak, bu havâss-i hamse müdrikâtı dahi rûhu aramaya ve anlamaya kıyâm etti.

پس مثل بشنو که از افواه خاست   کانچه بر ماست ای برادر هم ز ماست

3449. *Binâenaleyh meseli dinle ki, nâsın ağızlarından kalktı ki: "Ey birâder! O şey ki, bizim üzerimizdedir, yine bizdendir."*

Binâenaleyh nâsın ağızlarında revân eden: "Ey birâder! Bizim üzerimizde olan şey yine bizdendir" darb-ı meselini dinle ki, bizim havâssimiz ve havâssimizden kalbimizde peydâ olan sûretler ve hayâller bizde olan rûhun tecelliyâtındandır; ve rûh dahi Hakk'ın sıfat-ı Hayâtının mazharıdır. İşte bize bizden peydâ olan sûretler ve hayâller bizim hakîkatimizin hicâbıdır ve bizde olan hicâb yine bizden geliyor.

زین حجاب این تشنگان کف پرست   زاب صافی اوفتاده دور دست

3450. [3430] *Bu hicâbdan dolayı köpüğe tapıcı olan bu susuzlar, sâfî olan sudan uzak düştü.*

"Dûr dest", uzak mesâfeden kinâyedir. Ya'nî, bizde yine bizden peydâ olan bu hayâlât hicâbından dolayı köpük mesâbesinde olan taayyünâta tapıcı ve suver-i âlemi sevici olan bu susuzlar, sâfî olan hakîkat suyundan uzak düştü.

آفتابا با چو تو قبله و امام   شب پرستی و خفاشی می‌کنیم

3451. *Ey güneş! Senin gibi kıble ve imâm ile, geceye tapıcılık ve yarasalık ediyoruz.*

"İmîm", "imâm" kelimesinin imâle olunmuşudur. Ya'nî, ey hakîkat güneşi olan Hak Teâlâ! Senin gibi tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyyesi ile her ân mütecellî olan bir kıbleyi ve imâmı bırakıp, geceye ya'nî âlem-i tabîatin karanlığına tapıcılık ve yarasalık ediyoruz; ve suver-i eşyânın müteselsil bir sûrette zuhûrunu münhasıran tabîatın te'sîrâtına haml ediyoruz.

سوی خود کن این خفاشانِ را مَطَارْ　　زین خفاشیشان بِخَرْ ای مستجار

3452. *Bu yarasalara kendi tarafını uçmak mahalli et! Ey müstecâr! Onları bu yarasalıktan kurtar!*

"Matâr", uçmak mahalli; "müstecâr", "kendisinden sığınacak istenilmiş olan" ma'nâlarınadır. Ya'nî, bu âlem-i tabîat karanlığını seven ve o karanlıklar içinde uçan yarasa kuşu mesâbesindeki gâfillere, kendi tarafını uçmak mahalli et! Ey kendisinden melce' ve penâh istenilmiş olan Hak Teâlâ! Onları bu yarasalıktan ve âlem-i tabîat karanlıklarının zevkinden kurtar!

این جُوَانْ زین جرم ضالست و مُغِیرْ　　که بمن آمد ولی او را مگیر

3453. *"Bu delikanlı bu cürmden dâldir ve muğîrdir. Zîrâ bana geldi, fakat onu muâhaze etme!"*

"Muğîr", birini gayrete getirici demektir; ve "gayret" burada Türkçe "kıskançlık" demek olur. Bu ma'nâya göre Hak Teâlâ'ya "gayret" isnâdı câiz olup olmadığı 1. cildin 1790 numaralı beytinin başındaki sürh-i şerîfte mezkûr olan والله اغیر منی ya'nî "Allâh Teâlâ benden gayûrdur" hadîs-i şerîfinde beyân buyurulmuştur. Ve 1790 numaraya müsâdif olan جمله عالم ز آن غیور آمد که حق . بردرد غیرت برین عالم سبق [ya'nî "Bütün âlem o sebebden gayûr geldi ki, Hak gayrette bu âlem üzerine sebak götürdü"] beyt-i şerîfinin îzâhında da "gayret" hakkında îcâb eden beyânât geçti. Ya'nî, "Elinden atı alınmak istenilen bu delikanlı bey, başına gelen bu belâdan kurtulmak için Sen'i bırakıp bana mürâcaat etti. Bu ise bir kabâhat ve cürümdür. Binâenaleyh o bey bu bana mürâcaatından dolayı dalâlete düşmüş ve yolunu şaşırmıştır ve muğîrdir. Ya'nî Zât-ı şerîfini gayrete getirmiştir. Fakat onu bu cürümden dolayı muâhaze etme!"

در عماد الملك این اندیشه‌ها　　گشته جوشان چون اسد در بیشه‌ها

3454. *İmâdü'l-Mülk'te bu düşünceler, ormanlarda arslan gibi kaynayıcı olmuş idi.*

Ya'nî, Hârezmşâh'ın önünde bir şey söylemeksizin ayakta duran İmâdü'l-Mülk'te bu düşünceler ve fikirler, ormanlarda oradan oraya sıçrayan arslanlar gibi kaynayıcı olmuş idi.

ایستاده پیش سلطان ظاهرش در ریاض غیب جان طائرش

3455. *Onun zâhiri sultânın önünde durmuş, onun cânı gayb bahçelerinde uçucu idi.*

Her ne kadar o vezîrin cismi ve zâhiri sultânın önünde sâkit bir sûrette ayakta durmuş idiyse de, onun bâtını olan rûhu âlem-i gayb bahçelerinde uçucu olmuş idi.

چون ملائك او باقليم ألست هر دمی می‌شد بشرب تازه مست

3456. *O melekler gibi "elest" iklîminde her bir dem tâze şürb ile mest olurdu.*

O vezîr, bu hâli içinde أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (A'râf, 7/172) ya'nî "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitâbı vâki' olan âlem-i ervâhtaki melekler gibi Hakk'ın hitâblarının zevki şarâbını içmekten her bir dem tâze ve yeni yeni sarhoş olurdu. Ya'nî İmâdü'l-Mülk cenâb-ı Hakk'a karşı olan bâtınî münâcâtının her birine cânib-i Hak'tan cevâblar alıp bu cevâbların zevki ile aleddevâm mest ü müstağrak bir hâle gelirdi.

اندرون سور و برون چون پر غمی در تن همچون لحد خوش عالمی

3457. *İçinde sûr ve dışında bir gam dolu gibi idi. Lahdi olan cisim içinde hoş âleme mensûb idi.*

Bu sarhoşluk sebebiyle vezîrin bâtını ve içi sûr ü meserret içinde idi. Fakat zâhirine bakılırsa pek ziyâde gamlı olan bir kimse gibi idi. Bir mezâr gibi olan cisminin içinde bir hoş ve latîf âlemi var idi.

او درین حیرت بد و در انتظار تا چه پیدا آید از غیب و سرار

3458. *O bu hayret ve intizâr içinde idi: "Acabâ gaybdan ve bâtından ne peydâ olur?"*

"Sirâr", burada masdardır, "gizlilik ve bâtın" ma'nâsınadır. "Tâ", taaccüb içindir. Ya'nî, vezîr, "Acabâ âlem-i gaybdan ve gizlilik cihânından ne zâhir olacaktır?" diye hayret ve intizâr içinde idi.

اسب را اندر کشیدند آن زمان — پیش خوارزمشاه سرهنگان کشان

3459. *O zaman çavuşlar atı Hârezmşâh'ın önüne çekerek, içeriye çektiler.*

Ya'nî, İmâdü'l-Mülk içinden yaptığı münâcâtına karşı cenâb-ı Hak tarafından ne muâmele yapılacağına intizâr etmekte olduğu esnâda, çavuşlar dahi atı beyden gasb edip pâdişâhın önüne çeke çeke getirdiler.

الحق اندر زیر این چرخ کبود — آنچنان اسبی بقد و تك نبود

3460. [3440] *El-hak bu mâvi felek altında boyda ve koşuşta öyle bir at yok idi.*

"Tek", "koşma, koşuş" demektir. "El-hak", "doğrusu budur ki" ma'nâsında terkîb-i Arabî'dir. Ya'nî, doğrusu budur ki, bu mâvi renkli havâ-yı muhît altında boyda ve bosta ve koşmada bu getirilen at gibi bir at yok idi.

می‌ربودی رنگ او هر دیده را — مرحبا آن برق و مه زاییده را

3461. *Onun rengi her gözü kapar idi. O şimşeğe ve ayın doğmuşuna merhaba!*

"Berk", şimşek. Ya'nî, o atın o kadar parlak rengi var idi ki, bakanın gözünü şimşek gibi kapar ve kamaştırır idi. O şimşek mesâbesinde ve aydan doğmuş olan at şâhın huzûruna hoş geldi ve safâ geldi.

همچو مه همچو عطارد تیز رو — گوییا صرصر علف بودش نه جو

3462. *Ay gibi, Utarid gibi hızlı gidici idi. Gûyâ onun yemi arpa değil sarsar olmuş idi.*

"Utarid", güneşin etrâfında dönen seyyârelerden birinin adıdır. Güneşe en yakın olup, güneş doğmadan biraz evvel veyâhud güneş battıktan biraz sonra gökte görünür. Güneş etrâfındaki hareketini 88 günde bitirir. At sür'at-i seyri hasebiyle aya ve Utarid'e teşbîh buyurulmuştur. "Sarsar", sert rüzgâr, bora demektir. Ya'nî, o at ay gibi, Utarid gibi çabuk gidici idi. Onun yemi ve gıdâsı arpa değil, gûyâ sert rüzgâr idi.

ماه عرصهٔ آسمان را در شبی — می‌برد اندر مسیر و مذهبی

3463. *Ay mesîr ve mezhebde gök arsasını bir gecede kat' eder!*

"Mesîr" ve "mezheb", masdar-ı mîmî olduğuna göre, "yürümek ve gitmek" ma'nâlarına gelir; ve ism-i mekân olduğuna göre de, "yürümek ve gitmek mahalli" demek olur ki, bundan murâd, ayın mahrekidir. Ya'nî, ay

mahrekinde küre-i arzın nısfına tesâdüf eden bir gece esnâsında gök meydanını sür'atle kat' eder. Bu beyt-i şerîfte cismâniyet âlemindeki sür'ate işâret buyurulur. Ma'lûmdur ki, son keşfiyyât-ı fenniyyeye göre maddiyyât âlemindeki sür'at şâyân-ı hayret bir derecededir. Meselâ üç bin metre uzunluğundaki bir elektrik dalgası sâniyede yüz bin ve üç yüz metre uzunluğundaki dalga dahi sâniyede bir milyon ihtizâz eder. Şimdiki hâlde kısa tûllerin vesâit-i istihsâliyyesinin tekemmülü sâyesinde on beş santimetre uzunluğunda bir dalga elde edildiğine göre, bunun iki milyar ihtizâzdan mürekkeb olduğu fiiliyâtta sâbittir. Binâenaleyh maddiyât incelendikçe bizim kāsır olan akıllarımızın eremeyeceği derecede sür'atler vâki' olacağı inkâr olunamaz.

چون بیك شب مه برید ابراج را از چه منکر میشوی معراج را

3464. *Mâdemki ay bir gecede burçları kat' ediyor, mi'râcı neden münkir oluyorsunuz?*

Ya'nî, mâdemki ay bir gecede ilm-i hey'etçe gökte i'tibâr olunan burçları sür'atle kat' ediyor, ey münkir! Resûl-i Ekrem hazretlerinin mi'râcını neden inkâr ediyorsun? Ve "Az zaman zarfında Resûl-i Ekrem hazretlerinin cismânî olan mi'râcı mümkin olamaz!" diyorsun. Ma'lûm olsun ki, mi'râc-ı nebevî hakkında kimi rûhânî ve kimi cismânî diyenler olduğu gibi, maddiyâtta müstağrak olanlar da büsbütün inkâr ederler. Bu ihtilâfât hep akılların zaman ile mukayyed olmalarından neş'et eder. Halbuki zaman i'tibârî bir şeydir. Zîrâ maddiyât her ân-ı gayr-i münkasim içinde Hakk'ın bir tecellîsi ile ma'dûm ve bir tecellîsi ile mevcûd olur; ve bu i'dâm ve îcâd akıl ölçüsünün hâricinde vâki' bir sür'atle olduğundan, his gözüne eşyâ sâbit görünür. Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbn Arabî (k.s.) *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Süleymânî'de Yemen melikesi Belkîs'in tahtının huzûr-ı Süleymânî'de mevcûd oluşunu îzâhen buyururlar ki:

فكان زمان عدمه اى عدم العرش من مكانه عين وجوده عند سليمان من تجديد الخلق مع الانفاس ولاعلم لاحد بهذا القدر بل الانسان لايشعر به من نفسه انه فى كل نفس لايكون ثم يكون Ya'nî "Onun yokluğu zamânı ya'nî tahtın mekânından yokluğu, Süleymân'ın indinde enfâs ile halkın tecdîdi kabîlinden olarak, onun vücûdunun gayrı oldu. Halbuki bu mikdâra hiçbir kimsenin ilmi yoktur. Belki insanın muhakkak her bir nefesinde yok olup, sonra var olduğuna kendi nefsinde şuûru yoktur." Binâenaleyh bu îcâd ve i'dâm mes'elesi akl-ı nazarî erbâbı indinde en müşkil mes'elelerdendir. Bu keyfiyeti ancak her gayr-ı münkasim ân içinde kendi vücûdunda i'dâm ve îcâdı zevkan müşâhede eden enbiyâ ve evliyâ hazarâtı bilir; ve

bu husûsta zaman ve mekânın ve yakınlığın ve uzaklığın aslâ te'sîri yoktur. Zîrâ bir mekânda ma'dûm olan cismin gerek yakın ve gerek uzak bir mekânda gayr-i münkasim ân içinde mevcûd olması mümkindir. İşte mi'râc-ı nebevî ve sâir vâris-i nebevî olan kâmillerin mi'râcları bu kabîldendir. Teceddüd-i emsâl hakkındaki îzâhât 1. cildin 2066 numarasına müsâdif olan نايد آن الا كه برخاصان پديد . باقيان فى لَبْس مِنْ خَلْق جديد [ya'nî "O, ancak hâslara zâhir olarak gelir; bâkîler halk-i cedîdden lebs içindedirler"] ve 1165 numarasına müsâdif olan جمله عالم مى شود هر دم فنا . باز پيدا مى نمايد در بقا [ya'nî "Cümle âlem her dem fânî olur. Tekrâr bekā içinde zâhir olur"] beyitlerinde geçti.

صد چو ماهست آن عجب دُرّ يتيم   كه بيك ايماى او مه شد دو نيم

3465. *O acîb olan dürr-i yetîm yüz ay gibidir. Zîrâ onun işâreti ile ay iki yarım oldu.*

"Dürr-i yetîm", kıymet takdîr olunamayan inci demektir. Bundan murâd, Resûl-i Ekrem hazretlerinin zât-ı latîfidir. Ya'nî, o ahvâli acîb olan cism-i şerîf-i Peygamberî, tayy-i mekân ve bast-i zamânda yüz ay mesâbesindedir. Zîrâ onun cismâniyet âlemindeki sûrî olan işâreti ile yine cismânî olan ay iki yarım parça oldu. Ma'lûm olsun ki, şakk-ı kamer mu'cizesi bir gece Mekke-i Mükerreme'de vâki' oldu. İmâm-ı Buhârî ve Müslim *Sahîh*'lerinde Enes b. Mâlik'ten şöyle rivâyet olunmuştur: ان اهل مكة سئلوا رسول الله صلى الله تعالى عليه و سلم ان يريهم آية فأراهم انشقاق القمر شقتين حتى رأوا حراء بينهما Ya'nî "Mekke ehli Resûl-i Ekrem'den kendilerine bir mu'cize göstermesini istediler. O dahi ayın iki parça olmasını gösterdi. Hattâ Hirâ dağını ayın iki parçası arasında gördüler." İmdi ay Hira dağı derecesine doğru yükseldiği vakit, Avrupa kıt'asından görünmez ancak, Asya kıt'asından görünür. Binâenaleyh Avrupa kıt'asında inşikāk-ı kamerin rü'yeti hakkında kayıt aramak abestir. Bu kayıd ancak Asya'da bulunabilir. Halbuki bundan tahmînen bir buçuk-iki asır evvel Hindistân'da bulunan bir heykelin üzerinde "inşikāk-ı kamer senesinde yapılmıştır" diye bir târîh olduğu görüldüğünü merhûm Hoca İshâk Efendi nakl etmiş olduğu gibi, Çin'de pek eski bir köşkün üzerinde de böyle bir târîh bulunduğu rivâyet olunmuştur. Fakat maatteessüf âlem-i İslâm uykuda olduğundan, bunun tahkîk ve tesbîtine karşı lâkayd kaldıkları gibi, gayr-i müslimler dahi, inkârları aleyhine olan bu delîlleri gayret-i münkirâneleriyle bittabi' setr etmişlerdir; ve Kur'ân-ı Kerîm Kureyş'in münkirlerine karşı, meydan okuduğundan اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ وَ اِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَ يَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ (Kamer, 54/1-2) ya'nî "Kıyâmet yaklaştı ve ay yarıldı; ve münkirler bir alâmet görseler

yüz çevirip, sihr-i müstemir ve muttarid derler" âyet-i kerîmesi akıl ve muhâkemesi selîm olanlar için bu mu'cizenin vukū'una açık bir delîldir. Zîrâ münkirler bu hâli gördüler ve vukū'unu tasdîk edip sihir dediler.

آن عجب کو در شکاف مه نمود　　　　هم بقدر ضعف حس خلق بود

3466. *O acîbe dahi ki, o ayın yarılmasında gösterdi, halkın hissinin za'fı mikdârınca idi.*

Ya'nî, Resûl-i Ekrem hazretleri gerçi işâretle ayı yarmak husûsunda halka bir acîbe gösterdi, fakat onun gösterdiği bu acîbe ve mu'cize dahi halkın zayıf olan havâss-i hamsesinin tahammül edebileceği mikdârda bir şey idi. Bu mikdâr hâricinde bir fevkal'âdelik gösterse, halkın akılları ve fikirleri perîşân olurdu. Nitekim ayın yarıldığını göstermekle bile akıl hâricinde olan sihre haml ettiler.

کار و بار انبیا و مرسلون　　　　هست از افلاک و اخترها برون

3467. *Nebîlerin ve mürsellerin kâr u bârı feleklerden ve yıldızlardan hâriçtir.*

"Kâr u bâr", tasarruf ve iş ve güç ma'nâsınadır. Ya'nî, peygamberlerin ve mürsellerin bu cismâniyet âleminde gösterdikleri mu'cizeler ve tasarruflar, bu halkın mahdûd olan havâss-i hamselerinin idrâkâtına nazaran acîb şeylerdir. Yoksa, onların tasarrufları ve iş-güçleri bu âlem-i tabîatin fevkında ve cismâniyet âleminden olan feleklerden ve yıldızlardan hâriçtir.

تو برون رو هم ز افلاک و دوار　　　　وانگهان نظاره کن آن کار و بار

3468. *Sen dahi eflâk ve divârdan dışarıya git! Ondan sonra o kâr u bârı temâşâ et!*

"Divâr", "devr"den müfâale bâbının masdarıdır, "dönüşmek" demektir. Ya'nî, ey cismâniyet âlemi içinde mahbûs olan kimse! Sen dahi cismânî olan eflâkten ve onların sûrî olan dönüşünden, ya'nî zaman ve mekândan dışarıya çık! Ondan sonra o peygamberlerin sûreti ve ma'nâyı muhît olan tasarruflarını temâşâ et!

در میان بیضهٔ چون فرخها　　　　نشنوی تسبیح مرغان هوا

3469. *Kuş yavruları gibi yumurta içindesin. Hava kuşlarının tesbîhini işitmezsin.*

Sen kuş yavruları gibi cisim yumurtası içinde mahbûssun. Hava kuşlarının, ya'nî âlem-i ma'nâda uçan ervâh-ı âliyenin tesbîhini işitmezsin ve onların sözlerini anlamazsın. "Ferh", kuş yumurtası demektir.

معجزات اینجا نخواهد شرح گشت ز اسب و خوارزمشاه گو و سر گذشت

3470. [3450] *Burada mu'cizeler şerh olunmak istemez. Attan ve Hârezmşâh'tan ve sergüzeştten söyle!*

Bu beyân ettiğimiz kıssada Resûl-i Ekrem hazretlerinden sâdır olan mu'cizelerin esrârını şerh ve îzâh etmek lâzım değildir. Ey Mevlânâ! Beyin o güzel atından ve Hârezmşâh'ın o ata karşı olan hâlinden ve bu sergüzeştin ve hikâyenin rûhundan ve esâsından bahset!

آفتاب لطف حق بر هر چه تافت از سگ و از اسب فرّ کهف یافت

3471. *Hakk'ın lutuf güneşi köpükten ve attan her ne şey üzerine parladı ise, kehfin ferrini buldu.*

"Kehf", mağara demektir. Burada sûre-i Kehf'de kıssası beyân buyurulan Ashâb-ı Kehf'in ilticâ ettiği mağaraya işâret buyurulur. Ya'nî, mu'cizeler Hakk'ın lutuf güneşinden zâhir olan hâllerdir; ve Hakk'ın lutuf güneşi bu âlem-i sûrette gerek Ashâb-ı Kehf'in köpeği gibi hasîs sûretlerden olsun ve gerek bu kıssada beyân olunan beyin bindiği at cinsinden olsun, her ne şey üzerine parladı ve tecellî etti ise o şey, Ashâb-ı Kehf'in ilticâ ettiği mağaranın ferrini ve revnakını buldu. "Kehfin ferri ve revnakı" budur ki: Oraya ilticâ eden köpek dahi dâhil olduğu hâlde, sekiz cismin hayâtını bir hükümdâr-ı zâlimden birçok seneler uyku hâlinde muhâfaza etti; ve oraya ilticâ edenler bu sûretle lutf-ı Hak güneşinin nûru ile beslendiler.

تاب لطفش را تو یکسان هم مدان سنگ را و لعل را داد او نشان

3472. *Onun lutfunun tâbını dahi müsâvî bilme! O taşa ve la'le nişân verdi.*

Fakat Hakk'ın tecellî-i lutfîsinin ziyâsını dahi bu cismâniyet âleminde her sûret üzerinde müsâvî bilme! O ziyâ âdî taş ile kıymetli olan la'l taşına alâmet ve nişân verdi. Ve her birinin isti'dâdını diğerinden ayırıp meydâna çıkardı. Beyit:

Halkın isti'dâdına vâbestedir âsâr-ı feyz
Ebr-i nîsândan sadef dürdâne ef'î sem kapar

لعل را زان هست گنج مقتبس   سنگ را گرمی و تابانی و بس

3473. *La'le ondan muktebes olan hazîne vardır. Taşa ancak sıcaklık ve parlaklık vardır.*

"Muktebes", lügatte "ateş parçası almak ve ilim almak" ma'nâsına olan "iktibâs"tan ism-i mef'ûldür. Burada "alınmış" ma'nâsına olmak münâsibdir. "Genc", "hazîne" demektir. "Genc-i muktebes"ten murâd, la'l taşının bâtınında gizli olan kıymet ve nukûd hazînesi demek olur. Ya'nî la'l taşına o lutf-ı ilâhî güneşinin tecellîsinden alınmış kıymet ve nukûd hazînesi vardır. Âdî taşa da yine o lutuf güneşinden ancak sıcaklık ve sûrî parlaklık isâbet eder. Bunun gibi la'l mesâbesinde olan insân-ı kâmile o tecellî-i lutfîden muktebes ulûm-i ledünniyye hazînesi vardır. İnsân-ı nâkısa ise, yine o tecellî-i lutfîden ancak ulûm-i zâhire harâreti ve parlaklığı hâsıl olur.

آنکه بر دیوار افتد آفتاب   آنچنان نبود کز آب و اضطراب

3474. *O ki, güneş duvar üzerine düşer, öyle olmazsa suda ve ıztırâbda vardır.*

"Ez âb"daki "ez", zarfiyet için olmak münâsibdir. "Iztırâb", "kımıldanmak ve çarpınmak" demektir. Ya'nî, zâhirde güneşin ziyâsı duvar üzerine akseder, su üzerine de akseder, fakat duvara olan akis suya olan akis gibi değildir. Zîrâ sudaki parlaklığı göz kamaştırır ve suyun kımıldaması ile berâber kımıldar. Bunun gibi lutf-ı ilâhî güneşi cismânîlere aksederse, güneşin duvara aksi gibi olur. Fakat rûhânîlere aks ederse, onlarda hâl parlaklığı ve semâ' ve vecd ıztırâbı vücûda getirir.

رجوع بحکایت سلطان و اسب و عماد الملك و پشیمان کردن شاه را

Sultân ve at ve İmâdü'l-Mülk hikâyesine rücû' ve şâhı pişmân etmesi

Bu sürh Ankaravî nüshasında yoktur. Fihristte fâidesi olduğu için yazıldı.

چون دمی حیران شد از وی شاه فرد   روی خود سوی عماد الملك کرد

3475. *Vaktâki bir dem ferd olan şâh ondan hayrân oldu, yüzünü İmâdü'l-Mülk tarafına döndü.*

Ya'nî, İmâdü'l-Mülk bâtında cenâb-ı Hakk'a münâcât ile meşgūl olduğu bir sırada, çavuşlar beyden pâdişâhın beğendiği atı alıp huzûra getirmişler idi. Zamânında saltanatta ve şevkette tek ve ferd olan Hârezmşâh o atı temâşâ ederek bir dem hayrette kaldı, ondan sonra yüzünü vezîri olan İmâdü'l-Mülk'e çevirdi.

کای اَچی بس خوب اسبی نیست این   از بهشتست این مگر نی از زمین

3476. *Dedi ki: "Ey eçi! Bu çok güzel bir at değil midir? Bu yeryüzünden değil, gālibâ cennettendir."*

Gıyâsü'l-Lügāt, Letâifü'l-Lügāt'tan alıp der ki: "Eçi", lafzı "büyük kardeş" ma'nâsına olarak Türkçe bir lafızdır, "ağabey" demek olur. Ya'nî, Hârezmşâh, İmâdü'l-Mülk'e hitâben dedi ki: "Ağabey, bu çok güzel bir at değil midir? Bu hayvan yeryüzünden değil, gālibâ cennetten gelmiştir."

پس عماد الملك گفتش کای خدیو   چون فرشته گردد از میل تو دیو

3477. *Sonra İmâdü'l-Mülk ona dedi ki: "Ey hidîv! Çünkü senin meylinden dolayı şeytan melek oldu."*

İmâdü'l-Mülk cevâben Hârezmşâh'a dedi ki: "Ey şâh-ı kavî! Bu at o kadar güzel olmadığı hâlde, senin meylinden ve muhabbetinden dolayı gözüne güzel göründü; ve şeytan gibi çirkin olan bir sûret, melek gibi latîf oldu." "Hidîv", kavî olan şâh ve büyük efendi, demektir.

در نظر آنچه آوری گردید نیك   بس گش و رعناست این مرکب و لیك

3478. *"Nazara o şeyi getiresin, iyi olur. Bu merkeb çok güzel ve yakışıklıdır fakat,"*

Ya'nî, nazara getirdiğin ve muhabbet ettiğin senin indinde iyi olur. Zîrâ حبك الشيئ يعمى ويصم ya'nî "Senin bir şeyi sevmen seni kör ve sağır eder" buyurulmuştur. Binâenaleyh o sevdiğin şeyin kusûruna ve ayıbına karşı gözün kör ve fenâlığı hakkında söylenen sözlere karşı da kulağın sağır olur. Gerçi bu at sûrette pek güzel ve yakışıklıdır; ve fakat,"

هست ناقص آن سر اندر پیکرش   چون سر گاوست گویی این سرش

3479. *"O baş onun cüssesinde nâkıstır. Onun bu başı gûyâ öküz başı gibidir."*

"Peyker", çehre, yüz ve sûret ve cüsse ma'nâlarınadır. "O atın başı cüssesine ve cismine nazaran eksiktir. Başı öküz başına benziyor. Bir nisbetsizlik sebebiyle onda çirkinlik hâsıl oluyor."

در دل خوارزم این دم کار کرد　　　اسب را در منظر شه خوار کرد

3480. *Hârezm'in kalbine bu söz kâr etti. Atı şâhın manzarında hakîr etti.*
[3460]

"Dem", burada "söz ve kelâm"dır. "Manzar", masdar-ı mîmîdir. "Nazar ve bakış" demektir. Ya'nî, vezîrin bu sözü Hârezmşâh'ın kalbine te'sîr etti ve güzellikte pek yektâ gördüğü atı şâhın nazarında ve bakışında hakîr ve kıymetsiz etti.

چون غرض دلاله گشت و واصفی　　　از سه گز کرباس یابی یوسفی

3481. *Vaktâki garaz dellâle ve bir vâsıf oldu, kerbâsın üç arşınından bir Yûsuf bulursun.*

"Dellâle", yol gösterici. "Gez", arşın. "Kerbâs", kaba bez. Ya'nî, vaktâki bir işte gizli bir garaz ve maksad yol gösterici ve bir vasf edici oldu, sen o garaza müstenid olan sözlerin farkına varmazsın ve bir Yûsuf gibi güzellikte misli olmayan bir şeyi üç arşın aba bez kıymetinde hakîr bulursun. Nitekim Yûsuf (a.s.)ı kardeşleri "Kaçan ve serkeş köledir" diyerek tavsîf edip müşterîlere gāyet ucuz bir bedel mukābilinde sattılar. Satanlar ve alanlar o hazretin kemâl-i cemâlini göremediler.

چونکه هنگام فراق جان شود　　　دیو دلال دُر ایمان شود

3482. *Vaktâki cânın firâkı hengâmı olur, şeytan îmân incisinin dellâli olur.*

Vaktâki bir insan hâlet-i nez'e gelir ve onun cismine cânın ayrılığı zamânı olur, o dakîkalarda şeytan onun inci gibi kıymetli olan îmânının dellâlı olur; ve bu kıymetli îmânı hiçbir kıymeti olmayan bir parça hayâlî olan su mukābilinde almak ister. Zîrâ bu vakitte muhtazarın cismine şiddet-i harâret gālib olur ve elem-i cismânî hasebiyle şeytan, muhtazarın nazarında kıymetli olan îmânı kıymetsiz ve kıymetsiz olan suyu kıymetli gösterir. Şeytanın garazına müstenid olan dellâllığı budur. Binâenaleyh muhtazar olan kimseyi bu hâlet-i nez' vaktinde susuz bırakmak câiz değildir.

پس فرو شد ابله ایمان را شتاب　　　اندران تنگی به یك ابریق آب

3483. *Binâenaleyh o darlık içinde ahmak îmânı acele bir ibrik suya satar.*

Binâenaleyh eğer muhtazar olan kimse îmânının kıymetini ve suyun kıymetsizliğini takdîr edemeyecek derecede ahmak ise, o cismânî olan elem ve zahmet darlığı içinde îmânını hemen şeytanın vermek istediği bir ibrik suya satıverir.

وآن خیالی باشد و ابریق نی　　　قصد آن دلال جز تحریق نی

3484. *Halbuki o bir hayâl olur ve ibrik yok! O dellâlın kasdi tahrîkın gayrı değil.*

"Tahrîk", "yandırmak" demektir. Ya'nî, halbuki şeytanın muhtazara gösterdiği bir ibrik su hayâldir. Onun cismâniyet âleminde vücûdu yoktur. Cismâniyet âleminde şeytanın ne suyu ve ne de ibriği mevcûd değildir. O dellâl olan şeytanın garazı ve maksadı ancak muhtazar olan bîçâreyi yandırmak ve helâk etmektir. "Tahrîk" (تخریق), ba'zı nüshalarda "hı" ile iledir ve "yırtmak" demektir. Bunda da helâk ma'nâsı vardır.

این زمان که تو صحیح و فربهی　　　صدق را بهر خیالی می‌دهی

3485. *Bu zaman ki, sen sahîh ve semizsin, sıdkı bir hayâl için veriyorsun!*

Ya'nî, şimdi sen bu hayât-ı dünyeviyyede sıhhat ve âfiyet içindesin ve cismin hastalıksız ve semizdir, bu hâlin içinde dîn ve îmâna karşı olan sadâkatini bir hayâlden ibâret olan bu dünyânın lezzetlerine ve zevklerine fedâ ediyorsun. Meselâ, sabâh namazı vakti uyanıyorsun, uyku tatlı geldiği için, kalkıp abdest almak ve namaz kılmak nefsine güç geliyor. Yorganı başına çekip yatıyorsun; ve kezâ ramazân orucu nefsine ağır geliyor, yeyip içiyorsun; ve kezâ para kazanmak için helâli ve harâmı aradığın yok. Bu hâlin ile berâber îmânının sıdkına kāilsin.

می‌فروشی هر زمانی زر کان　　　همچو طفلی می‌ستانی گردکان

3486. *Her bir zaman kânın altınını satıyorsun, bir çocuk gibi ceviz alıyorsun.*

"Kân", ma'den demektir. Bundan murâd, îmân ve "altın"dan murâd, sıdktır. "Girdekân", "ceviz" demektir. Bundan murâd, dünyâ metâıdır. Ya'nî sen şimdi hâl-i sıhhat içinde yaşamakta iken îmânına karşı olan sıdkı ve sadâkati fedâ edip, mukābilinde çocuklar gibi ceviz mesâbesinde olan dünyâ metâ'ını alıyorsun. Ba'zı nüshalarda "dürrî zi kân" vâki'dir, "ma'denden bir inci" demek olur. Bu da aynı ma'nâyı gösterir.

پس درآن رنجورئ روز اجل　　نيست نادر گر بود اينت عمل

3487. *Binâenaleyh senin amelin bu olursa, o ecel gününün hastalığı içinde acîb değildir.*

Ya'nî, senin işin gücün hâl-i sıhhatte bu hayât-ı dünyeviyyede böyle metâ'-ı dünyâya îmânının sadâkatini fedâ etmek olursa, ölüm hastalığı ve sıkıntısı içinde, şeytanın gösterdiği bir ibrik suya karşı îmânının sıdkını fedâ etmen acîb değildir.

در خيالت صورتى جوشيدۀ　　همچو جوزى وقت دق پوسيدۀ

3488. *Hayâlinde bir sûret kaynatmışsın, dakk vaktinde bir ceviz gibi çürümüşsün.*

"Dakk", "vurmak" demektir. Ya'nî, ey kimse! Şeytanın sana göstereceği hayâl yalnız muhtazar olduğun vakte münhasır değildir. Şimdi sen hâl-i sıhhatte yaşarken dahi senin îmânını za'fa düşürmek için sana türlü türlü hayâller gösterir ve sen de o hayâlinin içinde bir sûret kaynatmış bir hâldesin. Ölüm darbesi vaktinde içi boş ve çürük ceviz mesâbesindesin. Ya'nî hayât-ı dünyeviyyende bâtının çürük idi. Ceviz kabuğu mesâbesinde olan cismini ölüm kırdığı vakit, o çürük için meydâna çıkar.

هست از آغاز چون بدر آن خيال　　ليك آخر مى‌شود همچون هلال

3489. *O hayâl ibtidâdan bedr gibidir, fakat sonunda hilâl gibi olur.*

Ya'nî, o dünyâ emellerine ve arzûlarına taalluk eden o hayâl, ibtidâdan gençlikte ve cisminin kuvveti vaktinde sana ayın on dördü gibi parlak görünür. Fakat ihtiyarladığın ve kuvvetin günden güne kesildiği vakit, o parlaklık nazarında hilâl gibi ince olur ve cismin ezvâk-ı dünyeviyyeden istifâde edemeyecek bir hâle gelir.

گر تو اول بنگرى چون آخرش　　فارغ آيى از فريب فاترش

3490. [3470] *Eğer evvele onun âhiri gibi bakar isen, onun fâtir olan hud'asından fâriğ gelirsin.*

"Fâtir", "gevşek ve zebûn" demektir. Ya'nî, eğer sen o hayâllerin evveline sonu gibi bakar isen, o âmâl-i dünyeviyye hayâllerinin gevşek olan hîlesinden ve aldatmasından fâriğ olur ve o boş zevklere ve murâdlara kulak asmazsın. Hayât-ı bâkıyen için çalışırsın. Ammâ, "Bir günün beyliği beyliktir

ve bir dakîkanın zevki ve eğlencesi zevktir" diyen ahmaklar gibi işin sonunu görmekten gâfil olur isen, başına gelecek belâlara da hazır ol! diye cevâb verilir.

جوز پوسیدست دنیا ای امین　　امتحانش کم کن از دورش ببین

3491. *Ey emîn! Dünyâ çürük cevizdir. Onu az imtihân et! Onu uzaktan gör!*

Ey îmânın sıdkından emîn olan kimse! Dünyâ çürük ceviz gibidir. Zâhiri şâyân-ı istifâde görünür. Fakat içi çürüktür ve boştur. Binâenaleyh sen o dünyâyı az tecrübe et ve çok kere onu uzaktan gör ve yaklaşıp alma! "Onu az tecrübe et!" ta'bîrindeki nükte budur ki: Bu cisim dünyânın cüz'ündendir. Binâenaleyh onun kıvâmı yiyecek ve içecek ve yatacak mesken tedârikine bağlıdır. Bunların tedâriki için çalışmak lâzımdır. Bu sa'y ve amel esnâsında dünyânın vefâsızlığı tecrübe edilmiş olur ki, bu tecrübe dahi âkıle kâfidir. Dünyânın daha fazla emellerine ve hayâllerine dalıp, ondan vefâ tecrübesine dalmak câiz değildir.

شاه دید آن اسب را با چشم حال　　وآن عماد الملك با چشم مآل

3492. *Şâh o atı hâl gözüyle gördü. O İmâdü'l-Mülk ise, meâl gözüyle gördü.*

"Meâl", merci' demektir. Ya'nî, bu kıssada Hârezmşâh atı hâl-i hâzır gözü ile gördü; ve hâl-i hâzır gözü âkıbet-i hâlden gâfildir. Fakat İmâdü'l-Mülk merci' ve âkıbet gözü ile gördü; ve suver-i mezâhirin kendileri ve onlarda olan güzellikler birer hayâlden ibâret olduğunu bildi.

چشم شه دو گز همی‌دید از لغز　　چشم آن پایان نگر پنجاه گز

3493. *Şâhın gözü luğazden dolayı iki arşın gördü. O sona bakıcı olan göz elli arşın gördü.*

"Luğaz", bilmece ve muammâ ve mestûriyet demektir. Ya'nî, şâhın hâl-i hâzır gözü, vücûd-i izâfî âleminin hakîkati örtmesinden dolayı iki arşın kadar mesâfeyi gördü. Zîrâ onun görüşü o güzel atı elde etmek ve ona binip birkaç günlük hayât içinde fahr u gurûr ile gezmek husûsuna ma'tûf oldu. Fakat İmâdü'l-Mülk'ün âkıbet görücü olan gözü elli arşın mesâfeyi gördü ve bu hayât-ı dünyeviyyenin sonu hiç olduğunu bildi. Nitekim ehl-i gaflet hayât-ı dünyeviyyelerinde parlak istikbâlden bahs ederler; ve hakîkî istikbâl ölüm olduğu hâlde onların hâl-i hâzırları iki arşın kadar ilerisini görebilir. Onun daha ilerisi olan ölümü göremezler.

آن چه سرمه‌ست آنکه یزدان می‌کشد کز پس صد پرده بیند جان رشد

3494. *O ne sürmedir! Onu ki, Hâlık çeker ki, cân yüz perde arkasından doğru yolu görür.*

Hâlık'ın cân gözüne çektiği o nasıl bir idrâk sürmesidir ki, cân birçok keserât ve suver-i tabîiyye perdeleri arkasından doğru yolu görür ve o doğru yolda yürür.

چشم مهتر چون بآخر بود جفت پس بدان دیده جهان را جیفه گفت

3495. *Mihterin gözü vaktâki âhire çift oldu, binâenaleyh o göz sebebiyle cihâna "cîfe" dedi.*

"Mihter", "en büyük" demektir ki bundan murâd, Server-i kâinât Efendimiz hazretleridir. Ya'nî, vaktâki Resûl-i Ekrem hazretlerinin mübârek gözleri bu suver-i âlemin âkıbetine çift ve mukārin oldu, binâenaleyh o hazret o âkıbet görücü olan göz sebebiyle, bu suver-i âlemin fânîliği ile berâber kulûb-i beşeriyyeyi Hak'tan ve hakîkatten uzaklaştırıcı olduğunu gördü الدنيا جيفة وطلابها كلاب ya'nî "Dünyâ cîfedir ve onun tâlibleri köpeklerdir" buyurdu.

زین یکی ذمش که بشنود او و حسب پس فسرد اندر دل شه مهر اسب

3496. *Bundan ancak onun bir zemmini ki işitti, onun muhabbeti şâhın kalbinde çok dondu.*

"Hasb", Fârisî'de olan "bes" ma'nâsınadır, "ancak" demektir. Ya'nî, şâh bu İmâdü'l-Mülk'ten o atın ancak bir zemmini ve çirkinliğini işitti, atın muhabbeti bu zem sebebiyle şâhın kalbinde çok dondu ve ata olan harâret-i aşkı söndü.

چشم خود بگذاشت چشم او گزید هوش خود بگذاشت و قول او شنید

3497. *Kendi gözünü bıraktı, onun gözünü kabûl etti, Kendi aklını bıraktı, onun sözünü dinledi.*

Ya'nî, şâh kendi hâl-i hâzırı gören gözünü terk etti ve İmâdü'l-Mülk'ün âkıbet görücü olan gözünü kabûl etti; ve kendi aklını ve muhâkemesini bıraktı, vezîrin sözünü dinledi.

این بهانه بود و آن دیان فرد از نیاز آن در دل شه سرد کرد

3498. *Bu bahâne idi ve o ferd olan Deyyân onun niyâzından dolayı şâhın kalbinde soğuttu.*

"Deyyân", "dîn"den müştakdır ve Hak Teâlâ'nın sıfatlarındandır; ve "dîn", "tâat ve âdet ve tarîk ve alâmet ve şân ve cezâ ve mükâfât" ma'nâlarına gelir. "Cezâ ve mükâfât" ma'nâlarına göre "Deyyân", kulların amellerine göre cezâ ve mükâfât edici, demek olur; ve "şân ve hâl" ma'nâlarına geldiğine göre de, kulların hâlini ve şânını bilici, demek olur. Ya'nî, vezîrin atı zemmetmesi zâhirde bir bahâne ve sebeb idi. Bâtında ise, o ferd ve bî-nazîr olan Deyyân hazretleri o vezîrin niyâzından ve münâcâtından dolayı şâhın kalbinde onun muhabbetini soğuttu. Zîrâ ahvâl-i bâtıne ile ahvâl-i zâhire müteselsilen birbirine bağlanmıştır.

در ببست از حسن او پیش بصر　　　آن سخن بُدْ در میان چون بانگ در

3499. *Basar önünde onun güzelliğinden kapı bağlandı. O söz ortada kapı sesi gibi oldu.*

Ya'nî, vezîrin atı zemmetmesi şâhın his gözünün önünde o atın güzelliğine karşı bir kapı kapamak idi; ve atın ayıbına ve kusûruna müteallık olan söz dahi kapanan kapının gıcırtısı gibi oldu.

پرده کرد آن نکته را بر چشم شه　　　که ازان پرده نماید مه سیه

3500. [3480] *Şâhın gözü üzerinde o nükteyi perde etti ki, o perdeden ay kara görünür.*

"Nükte", ince ve latîf söz, demektir. Ya'nî, Hak Teâlâ şâhın his gözüne vezîrin o ince sözünü perde etti ki, o perdeden ay gibi parlak olan güzel birisi kara ve çirkin görünür. Binâenaleyh öyle sözler vardır ki, insanın kalbinde yerleşen doğru i'tikāda perde olur; ve yine öyle sözler vardır ki, kalbde yerleşen kötü fikirleri ve i'tikādları izâle eder.

پاك بنّایی که بر سازد حصون　　　در جهان غیب از گفت و فسون

3501. *Bir pâk mi'mârdır ki, gayb âleminde sözden ve füsûndan kal'alar yapar.*

"Bennâ'", mi'mâr demektir. "Husûn", "kal'a" ma'nâsına olan "hısn"ın cem'idir. "Füsûn", ehl-i havâssın bir maksadın husûlü için okudukları ba'zı kelimelerdir; ve "mekr ve hîle ve tezvîr" ma'nâlarına da gelir (*Burhân*). Ya'nî, Hak Teâlâ hazretleri öyle bir pâk ve mukaddes olan mi'mârdır ki, zâhirî olan sözden ve füsûndan gayb âleminde ve bâtında birtakım fikir ve niyet ve i'tikād kal'aları yapar.

بانگ در دان گفت را از قصر راز　　　تا که بانگ واشدست این یا فراز

3502. *Sözü sır köşkünden kapı sesi bil, tâ ki bu, açılmanın yâhud kapanmanın sesi midir?*

Binâenaleyh sen sözü sır ve bâtın köşkünden açılan kapının sesi bil! Bak ki o ses bâtın ve hakîkat kapısının açılmasının yâhud kapanmasının sesi midir? Ya'nî, bir söz olur ki, o söz hakîkatin perdesi olur; ve yine bir söz olur ki, o söz senin nazarına bir hakîkat kapısı açmış olur.

بانگِ دَرْ محسوس دَرْ ازحسِ برون　　　تُبْصِرُونَ این بانگ و دَرْ لَا تُبْصِرُونْ

3503. *Kapının sesi mahsüştür, kapı histen hâriçtir. Bu sesi görürsünüz ve kapıyı görmezsiniz.*

Bâtın kapısının sesi olan söz mahsüstür ve his kulağı ile işitilir. Fakat bâtın kapısi his gözünden hâriçtir. Bu bâtın kapısının sesi olan sözü his kulağı ile işitip görürsünüz. Halbuki o bâtında olan kapıyı görmezsiniz.

چنگ حکمت چونکه خوش آواز شد　　　تا چه در از روض جنت باز شد

3504. *Hikmet çengi mâdemki hoş-âvâz oldu, acabâ, cennet bahçelerinden ne kapı açıldı?*

"Çeng", bir sazın ismidir. "Ravz", çimenli ve sulu yer ki, "bahçe ve bostan" ma'nâsında olan "ravza"nın cem'idir; ve "cennet bahçeleri"nden murâd, ilm meclis[ler]idir. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz ashâb-ı kirâm'a ارتعوا فى رياض الجنة "Cennet bahçelerinde otlayınız" buyurdular. Ashâb-ı kirâm: وما رياض الجنة يا رسول الله ya'nî "Ey Allâh'ın resûlü! Cennet bahçeleri nedir?" diye sordular. Resûl-i Ekrem hazretleri: مجالس العلم "İlim meclisleridir" buyurdu. "Hikmet çengi"nden murâd, insân-ı kâmildir. Ya'nî, hikmet sazı olan insân-ı kâmil mâdemki hoş-âvâz oldu ve onun mübârek kelâmları latîf oldu, ey sâlik! Dinle, bak! Acabâ cennet bahçelerinden ve bostanlarından ne kapı açıldı ve nasıl ulûm-i ledünniyye gülleri ve çiçekleri saçıldı!

بانگِ گفت بَدْ چو در وا می‌شود　　　از سقر تا خود چه در وا می‌شود

3505. *Vaktâki kötü sözün sesi zarûrî şey olur, acabâ, Sakar'dan muhakkak ne kapı açılır?*

Birinci mısra'daki "dervâ", hayrân ve baş aşağı ve ma'kûs ve zarûrî olan

şey, ma'nâlarınadır (*Burhân*); ve ikinci mısra'daki "der vâmîşevî", "der" ile "vâmîşevî"den mürekkebdir. Binâenaleyh şiir nokta-i nazarından kâfiye tamâmdır. "Sakar", cehennemin bir ismidir. Ya'nî, vaktâki insân-ı kâmilden kötü sözün sesi zuhûr etmekte zarûrî bir şey olur, dikkat et! Acabâ cehennemden muhakkak ne kapı açılır? Meselâ *Mesnevî-i Şerîf*e ta'n edenler hakkında cenâb-ı Pîr Efendimiz 3. cildin 4268 numarasında: ای سگ طاعن تو عو عو می کنی طعن قرآنرا برون شو می کنی "Ey ta'n edici köpek! Sen hav hav ediyorsun; Kur'ân'ın ta'nına hâriç ol ediyorsun." buyururlar ki, bu kelâm ta'n edene karşı cehennem kapısının açılmasının sebebidir.

بانگ در بشنو چو دوری از درش ای خنك او را كه واشد منظرش

3506. *Vaktâki onun kapısından uzaksın, kapının sesini dinle! Ey saâdet ona ki, onun nazarı açıldı.*

"Manzar", masdar-ı mîmî olduğuna göre, ma'nâsı "nazar ve bakış" demek olur; ve "mınzar", ism-i âlet olduğuna göre, "görecek âlet" ma'nâsına gelir ki, göz demek olur. Ey kimse! Vaktâki o insân-ı kâmilin kapısından uzaksın, bâri onun bâtınından açılan kapının sesi olan sözlerini dinle! Ve o çeng-i hikmetten hoşlanacak bir isti'dâdda mısın? dikkat et! Ey, saâdet o kimseyedir ki, onun bakışı veyâ bâtınının gözü o sözlerin zevkine karşı açıldı. Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf* o isti'dâdın ölçüsüdür.

چون تو می‌بینی که نیکی می کنی بر حیات و راحتی بر می‌زنی

3507. *Vaktâki sen görüyorsun, bir iyilik ediyorsun; bir hayât ve râhat üzerine vuruyorsun.*

Ya'nî, insan kendi ef'âl ve harekâtı hakkında kendi bâtınını yoklamak îcâb eder. Nitekim sen senden iyi bir fiil sudûrunu gördüğün vakit, içinde bir hayât ve râhat ve zevk hissediyorsun.

چونکه تقصیر و فسادی می‌رود آن حیات و ذوق پنهان می‌شود

3508. *Vaktâki bir taksîr ve fesâd gider, o hayât ve zevk gizli olur.*

Ve senden bir fesâd ve kusûr zuhûr ettiği vakit, o hayât ve zevk gider ve içinde bir ıztırâb ve sıkıntı hâsıl olur. Binâenaleyh insân-ı kâmilin sözlerini dinlediğin vakit, bu iki hâlden sende hangisi hâsıl oluyor? Bâtınına dikkat et ki, açılan sır kapısının sesi, açılmak yoksa kapanmak sesi midir?

دید خود مگذار از دید خسان / که بمردارت کشند این کرکسان

3509. *Alçakların görüşünden dolayı kendi görüşünü bırakma! Zîrâ bu kerkesler seni murdâra çekerler.*

Nefsânî olan alçak kimselerin ters görüşünden dolayı kendi doğru görüşünü bırakma! Zîrâ leş yiyen bu kerkes kuşu mesâbesindeki nefsânî kimseler, seni leş mesâbesinde olan dünyâ hazları tarafına çekerler ve sana "Ye, iç, zevkine bak!" derler ki, onlar irşâd-ı fikr da'vâsında bulunan müzevvirler ve feylesoflardır.

چشم چون نرگس فرو بندی که چی / هین عصاام کش که کورم ای اَچی

3510. [3490] *Vaktâki: "Ey ağabey, ne vardır? Āgâh ol, bana asâ çek, zîrâ körüm!" diye nergis gibi gözünü aşağıya bağlarsın.*

"Çî", "çîst" kelimesinin muhaffefidir. "Eçî", büyük birâder, ağabey demektir. Ya'nî, vaktâki sen müzevvirlere gidip: "Ey ağabey! Hakîkat nâmına bu âlemde ne vardır? Bana fikrinin ve ilminin asâsını çek, zîrâ ben hakîkat nâmına bir şey görmüyorum, körüm!" diye nergis çiçeği gibi gözünü aşağıya ve bu âlem-i süflîye bağlarsın.

وان عصا کش که گزیدی در سفر / خود چو بینی باشد از تو کورتر

3511. *Halbuki seferde, o seçtiğin asâ çekici, eğer bakarsan, muhakkak senden daha kördür.*

Halbuki rûh-ı insânînin seferinde yollarda kendine rehber olmak için, seçtiğin o asâ çekici ve sana fikrinin asâsıyla yol gösterici olan kimse, eğer dikkatle bakarsan, senden daha kördür. Çünkü sen hiç olmazsa bir rehber arıyorsun, o ise kendini rehberden müstağnî biliyor.

دست کورانه بحَبْلُ اللّٰه زن / جز بر امر و نهی یزدانی متن

3512. *Elini körce Allâh'ın habline vur! Hâlık'a mensûb olan emr u nehyin gayrına iltifât etme!*

"Habl", "ip" demektir. "Me-ten", "tenîden" masdarından emr-i hâzırdır. Burada teveccüh ve iltifât ma'nâsınadır. Ya'nî, ey kimse! Eğer kendine hakîkî bir rehber bulamaz isen, elini körce Allâh'ın ipine vur! Ve Hâlık'ın emr u nehyinin gayrına iltifât etme! Nitekim âyet-i kerîmede وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا (Âl-i İmrân, 3/103) ya'nî "Hepiniz Allâh'ın ipine yapışınız!" buyurulur.

چیست حبل الله رها کردن هوا　　　کین هوا شد صرصری مر عاد را

3513. *Allâh'ın habli nedir? Hevâyı terk etmektir. Zîrâ bu hevâ Âd için bir sarsar oldu.*

Allâh'ın habli nedir? Nefsin hevâsını terk etmektir. Zîrâ Allâh'ın emrine muhâlefet ve nehyini icrâya harîs olmak nefsin hevâsından ve arzûsundandır; ve bu hevâ-yı nefsânî ve emr-i ilâhîye muhâlefet, Âd kavmi için bir sert rüzgâra mübeddel olup onların cismânî olan sûretlerini helâk etti. Zîrâ araz olan fiillerden türlü türlü sûretler peydâ olur. Meselâ insanın kuvveti bir arazdır; ve bu araz olan kuvvetini kuyudan su çekmeye sarf ederse, kuyudaki suyun dışarıya çıkması hâli peydâ olur ve bu kuvvet bu hâle mübeddel olur. Sâir arazlar da bunlar gibidir. İşte لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى (Necm, 53/39) ya'nî "İnsan için ancak sa'y ettiği şey vardır" âyet-i kerîmesi bu inceliği ve insanların araz olan fiillerinin diğer sûretlerde zuhûrunu gösterir.

خلق در زندان نشسته از هواست　　　مرغ را پرها بسته از هواست

3514. *Halk hevâdan dolayı zindan içinde oturmuştur. Kuşun kanatları bağlanmış olmak hevâdandır.*

Halk hevâ-yı nefsânîden dolayı, cem'iyyet-i beşeriyye arasında kānûnen yasak olan fiilleri işlemiş ve nihâyet onun o araz olan fiili kendisinin zindana ve hapse girmesine mübeddel olmuştur. Ve kezâlik serbest bir sûrette uçan kuşun tuzağa konulup kanatlarının bağlanması dahi onun tâneye olan meyl ve hevâsındandır.

ماهی اندر تابهٔ گرم از هواست　　　رفته از مستوریان شرم از هواست

3515. *Balık sıcak tavada hevâdandır. Mestûrîlerden utanmanın gitmesi hevâdandır.*

"Mestûrîler"den murâd, kadınlar olmak münâsibdir. Ya'nî, balığın sıcak tava içinde haşlanması, hevâ-yı nefsânîden dolayı oltaya tutulması yüzündendir. Setre mensûb olan kadınlardan utanma gidip fuhşa temâyül etmeleri dahi, hevâ-yı nefsânîlerinin şiddetindendir.

خشم شحنه شعلهٔ نار از هواست　　　چار میخ و هیبت دار از هواست

3516. *Polisin öfkesi, ateşin şu'lesi hevâdandır. Çarmıhın ve darağacının heybeti hevâdandır.*

"Şıhne", zâbıta me'mûru, zamânımızda polis demektir. "Çârmîh", eski zamanda bir işkence usûlünün adıdır. Mücrimleri yüz üstü veyâ arka üstü yatırıp, ellerini ve ayaklarını gerip dört çiviye bağlarlar idi. Ya'nî, polisin mücrimler hakkında öfkesi hevâ-yı nefsânîdendir. Zîrâ öfke nefsin sıfatlarından birisidir; ve ateşin şu'lesi dahi hevâdandır, ya'nî ateşin şu'lesi hevâdan ibâret olan müvellidü'l-humûzadan şiddet bulur; ve kezâ mücrimleri gerdikleri çarmıhın ve astıkları darağacının heybeti dahi o mücrimlerin hevâ-yı nefsânîlerine karşı vaz' edilmiştir.

شحنهٔ اجسام دیدی بر زمین　　　شحنهٔ احکام جان را هم ببین

3517. *Yeryüzünde cisimlerin zâbıta me'mûrunu gördün; cân ahkâmının polisini de gör!*

Ya'nî, bu zikr olunan şeylerin hepsi cisimlerin polisleri ve zâbıta me'mûrlarıdır. Binâenaleyh yeryüzünde cisimlerin polislerini gördün; bunlardan başka, rûha âid hükümlerin zâbıta me'mûrları vardır ki, onlar azâb melekleridir ve kuvâ-yı kahriyyedir, binâenaleyh bunları da gör!

روح را در غیب خود اشکنجه‌هاست　　　لیك تا نجهی شکنجه در خفاست

3518. *Rûh için gaybda muhakkak işkenceler vardır. Fakat sıçramadıkça işkence hafâdadır.*

Ya'nî, muhakkak, rûh için dahi gayb âleminde işkenceler ve azâblar vardır. Fakat bu cismâniyet âleminden sıçrayıp çıkmadıkça, rûhun o işkence ve azâbları gizlidir ve örtülüdür.

چون رهیدی بینی اشکنجه و دَمار　　　زانکه ضد از ضد گردد آشکار

3519. *Vaktâki kurtuldun, işkenceyi ve helâki görürsün. Zîrâ ki zıd zıddan âşikâr olur.*

"Demâr", "helâklik ve kökünden koparmak" demektir. Ya'nî, rûh bu kesâfet âleminden olmadığı için, kesâfet âleminden olan cisme bağlı kalmasından dolayı, ma'nâ âleminde azâblar ve işkenceler içindedir. Zîrâ nefsânî sıfatların ve kuvvetlerin her birisi rûhu her ân kamçılar durur. Fakat insan bu cismâniyet âleminde bu ta'zîbin farkında değildir. Vaktâki bu cismâniyet âleminden ya ihtiyârî veyâ ıztırârî ölüm ile kurtuldun, rûhun işkencesini ve sıfât-ı nefsâniyyenin ta'zîbi yüzünden nasıl bir helâke ma'rûz kaldığını görürsün. Çünkü latîf olan rûh, kesîf olan cismin zıddıdır. Âlem-i kesâfetin hükmü

cârî iken, âlem-i letâfet gizlidir. Vaktâki kesâfet kalkar ve letâfet âlemi zâhir olup rûhun sıfatları belli olur, cismâniyet âleminde rûha vâki' olan sıfât-ı cismâniyyenin darbelerinden mütevellid işkenceler ve helâklik meydana çıkar.

آنکه در چه زاد و در آب سیاه او چه داند لطف دشت و رنج چاه

3520. [3500] *O ki kuyuda ve kara suda doğdu, o sahrânın letâfetini ve kuyunun rencini ne bilir?*

Meselâ, kuyuda karanlıkta ve kara ve bulanık su içinde doğan bir mahlûk, "hayat ancak bundan ibârettir" zanneder; ve sahrâdaki letâfeti ve güşâyişi ve kuyunun karanlığı içindeki zahmeti ve meşakkati birbirinden ayırt edemez. Bunun gibi, dünyâda ve tabîat karanlığı içinde peydâ olan efrâd-ı beşer, hayâtı ancak bu hayât-ı dünyâdan ibâret zannedip, rûhâniyet âleminin letâfetini ve aydınlığını idrâk edemez.

چون رها کردی هوا از بیم حق در رسد سغراق از تسنیم حق

3521. *Vaktâki hevâyı Hak korkusundan terk ettin, Hakk'ın Tesnîm'inden kadeh erişir.*

"Sağrâk", çiniden veyâ topraktan yapılmış olan lüleli bardak ve kadeh demektir (*Burhân*). "Tesnîm", cennette bir pınarın adıdır. Nitekim sûre-i Mutaffif[în]'de وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ . عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ (Mutaffifîn, 83/27-28) ya'nî "O şarâbın mizâcı bir çeşme olan Tesnîm cinsindendir ki, onu mukarrebler içer" buyurulur. Ya'nî vaktâki Hak korkusundan dolayı nefsânî olan hevâyı ve şehevâtı terk edip emr-i ilâhîye ittibâ' ettin ve sûre-i Nâziât'ta vâki' وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى . فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى (Nâziât, 79/40-41) ya'nî "Rabbinin makām-ı azametinden korkup nefsini hevâdan nehyeden kimsenin me'vâsı ve karârgâhı cennettir" âyet-i kerîmesi mûcibince cennet-i 'âcile dâhil oldun. Bu hâl içinde sana Hakk'ın Tesnîm'inden doldurulmuş olan lüleli kadeh erişir. Bu şarâb-ı aşk-ı ilâhîdir.

لَا تُطَرِّقْ فِي هَوَاكَ سَلْ سَبِيلْ مِنْ جَنَابِ اللهِ نَحْوَ السَّلْسَبِيلْ

3522. *Hevânda yol ittihâz etme! Selsebîl tarafına cenâbullâhtan yol iste!*

Birinci mısra'daki "sel", "suâl"den emr-i hâzır olup "iste!" demektir. "Sebîl", "yol" ma'nâsınadır. İkinci mısra'daki "Selsebîl", cennette bir çeşmenin adıdır. Nitekim sûre-i Dehr'de عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا (İnsân, 76/18) ya'nî "Cennette bir çeşme vardır ki, Selsebîl tesmiye olunur" buyurulur. Ya'nî, ey Hak

yolunun sâliki! Kendine nefsinin hevâsında ve arzûlarında yol yapıp, bu hayât-ı dünyeviyyende o yolda yürüme! Hakk'ın va'd buyurduğu Selsebîl tarafına cenâbullâhtan yol iste ve o çeşmeye vâsıl ol!

لَا تَكُنْ طَوْعَ الْهَوَى مِثْلَ الْحَشِيشْ　　اِنَّ ظِلَّ الْعَرْشِ اَوْلَى مِنْ عَرِيشْ

3523. *Ot gibi hevâya itâat edici olma! Muhakkak arşın gölgesi arîşten evlâdır.*

"Arîş", bağlarda çalı ve çırpıdan yaptıkları gölgelik ma'nâsınadır. "Arş", lügatte "taht" ma'nâsınadır. Burada murâd, الرَّحْمَانُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (Tâhâ, 20/5) [ya'nî "Rahmân arşa istivâ etti"] âyet-i kerîmesindeki işâret mûcibince Hakk'ın makām-ı rahmâniyyetidir; ve "arş" ile mezâhir-i kevniyyeye işâret buyurulur. Ya'nî, ey sâlik! Vücûd-i hakîkî güneşinin harâreti hem rûha ve hem de nefse sârîdir. İnsan bu harâretten dolayı eğer hevâ-yı nefse tâbi' olup gölgelenip mahfûz olmak için, çalı ve çırpıdan yapılmış olan çardak mesâbesindeki suver-i kevniyyeden müstefîd olmak tarafına meyl eder. Ve eğer rûhunun arzûsuna tâbi' olursa, Hakk'ın makām-ı rahmâniyyetine ilticâ edip haz bulur. Binâenaleyh sen otlar ve nebâtlar gibi zayıf olup hevâ-yı nefsânîye tâbi' olma! Muhakkak makām-ı rahmâniyyetin gölgesi ve hazzı, arîş mesâbesindeki huzûzât-ı dünyeviyyeden evlâdır.

گفت سلطان اسب را واپس برید　　زودتر زین مظلمه بازم خرید

3524. *Sultân dedi: "Atı geri götürün! Bu zulümden beni pek çabuk kurtarın!"*

Bu beyt-i şerîfte kıssaya rücû' buyurulur. Ya'nî, Sultân Hârezmşâh, İmâdü'l-Mülk'ün atı zemm etmesinden dolayı kalbinden o atın muhabbetini çıkardı ve dedi ki: "Haydi, atı sâhibine geri götürün! Çabuk, beni bu zulümden kurtarın! "Mazleme", ["muzleme ve mızleme"] mîmin üç harekesiyle "mazlûma edilen zulüm" ma'nâsınadır.

با دل خود شه نفرمود این قدر　　شیر را مفریب زین رأس البقر

3525. *Şâh kendi gönlüne bu kadar demedi ki: "Arslanı bu öküz başından aldatma!"*

Ya'nî, şâh, atın zemmi hakkında vezîrin söylediği sözleri, kendi kalbinde bu kadarcık olsun muhâkeme edip demedi ki: "Kuvvette bir arslan gibi olan şâhı bu öküz başı sözünü ortaya koyup aldatma!"

پای گاو اندر میان آری ز داو   رو ندوزد حق بر اسبی شاخ گاو

3526. *Dâv için ortaya öküzün ayağını getirirsin, git ki, Hak bir at üzerine öküz boynuzu dikmez!*

"Dâv", satranç ve tavla ve sâir oyunlarda oyun nöbeti ve fuhş ve düşnâm ma'nâlarınadır (*Burhân*). Burada "düşnâm ve zem" ma'nâsına olmak münâsibdir. "Ez", ta'lîl içindir. Ya'nî, atın düşnâmı ve zemmi için ortaya öküzün ayağını ya'nî öküzün sözünü getirirsin, git ki, Hak Teâlâ hazretleri bir ata öküz boynuzu koymaz! Ata münâsib olan at uzvunu ve öküze dahi öküze münâsib olan uzvu koyar.

بس مناسب صنعت است این شهره زاو   کی نهد بر جسم اسب او عضو گاو

3527. *Bu meşhûr hakîm çok münâsib san'atlıdır. O ne vakit onun cismi üzerine öküz uvzu koyar!*

"Zâv", *Burhân*'da müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "hakîm" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, bu meşhûr hakîm olan Hak Teâlâ hazretleri, çok münâsib san'atlıdır. O hakîm-i mutlak hiçbir atın üzerine öküz uzvunu koyar mı?

زاو ابدان را مناسب ساخته   قصرهای منتقل پرداخته

3528. *Cisimlerin bünyâdını münâsib yapmıştır. Müntakıl köşkler yükseltmiştir.*

"Zâv", burada "bünyâd ve binâ" demektir. "Perdâhten", burada "kaldırmak ve yükseltmek" ma'nâsınadır. Ya'nî, o hakîm-i mutlak cisimlerin bünyâdını ve binâsını münâsib yapmıştır. Bir yerden bir yere intikāl ve hareket eden köşkler mesâbesindeki cisimleri topraktan kaldırmış ve yükseltmiştir.

در میان قصرها تخریجها   از سوی این سوی آن صهریجها

3529. *Köşkler arasında tahrîcler vardır. Bu taraftan o tarafa sıhrîcler vardır.*

"Tahrîc", "çıkarmak" demektir. Cemi' olarak zikri cismin muhtelif noktalarına Hakk'ın çıkardığı havâss-i zâhiredir; ve "tahrîc" ile sûre-i Beled'de olan أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ . وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ (Beled, 90/8-9) ya'nî "Biz insan için iki göz ve bir dil ve iki dudak yaratmadık mı?" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. "Sıhrîc", "içine su doldurulan havuz" demektir, Türkçe'de "sarnıç" derler. Bundan murâd dahi, bâtınî havâsdir. Zîrâ insan fikir sularını cismindeki bu beş zâhirî havâs vâsıtasıyla muhîtinden alıp, havuz mesâbesinde olan havâss-i bâtınesine doldurur. Meselâ "hiss-i müşterek", havâss-i bâtınenin evvelidir. Havâss-i zâhireden

insanın bâtınına gitmek isteyen her şey evvelâ bu "hiss-i müşterek"e gelir, ondan sonra bâtına yol bulur. Ve havâss-i bâtınenin ikincisi "hayâl"dir. Havâss-i zâhire ile anlaşılan bir şeyin hayâlini bu kuvve-i hayâliyye zabt eder. Meselâ göz bir adamı veyâ bir şehri görse, evvelâ hiss-i müşterek sarnıcına gelir. Sonra bu hiss-i müşterek onun hayâlini bu kuvve-i hayâliyye sarnıcına doldurur. Ondan sonra o adam veyâ şehir gözden kaybolsa, hayâl onun sûretini görmekte bir daha göze muhtâç olmaz. Her ne zaman isterse görür. Bu mukaddime anlaşıldıktan sonra beyt-i şerîfin ma'nâsı şöyle olur: Cisim köşklerinin arasında göz, kulak, burun, ağız ve el gibi havâss-i hamse-i zâhire tahrîcleri vardır; ve bu tahrîcler tarafından o havâss-i hamse-i bâtıne tarafına sarnıçlar vardır.

و ز درونشان عالم بی‌منتها　　　در میان خرگهی چندین فضا

3530. *Ve onların içinden müntehâsız âlem vardır. Bir çadırın ortasında bu*
[3510] *kadar fezâ vardır.*

"Hargeh", çadır ve otağ; "fezâ", geniş yer ve sâha, ma'nâsınadır. Ya'nî, o sarnıçlar mesâbesinde olan havâss-i bâtıne içinden nihâyetsiz âlem vardır. Meselâ hiss-i müşterek havâss-i zâhireden aldığını "hayâl'e verir; ve kuvve-i hayâliyye sarnıcının içindeki hayâl âleminin nihâyeti yoktur. Nitekim ne kadar efrâd-ı beşer varsa, Hak hakkındaki hayâlleri başka başkadır.Hayâlden sonra "kuvve-i vâhime" gelir. Bu da kuvve-i hayâliyyeden aldığı şeyleri insana türlü türlü gösterir ve bu kuvvet içindeki âlemin dahi nihâyeti yoktur. Ondan sonra "kuvve-i fikriyye" veyâ "mutasarrıfe" gelir. Bu kuvvet dahi ya aklın veyâ vehmin te'sîri altında bulunur. Eğer akla tâbi' olursa, "zâkire-i mütefekkire" derler; ve eğer kuvve-i vâhimeye tâbi' olursa ona "mütehayyile" derler. Zâkire-i mütefekkirede doğruluk ve mütehayyilede eğrilik olur. Binâenaleyh kuvve-i fikriyyenin içinde de nihâyetsiz âlem vardır. Bundan sonra "kuvve-i hâfıza" gelir ki, bu sarnıçta havâss-i zâhire ve bâtıneden gelen her ma'nâ dolar; ve ma'nâ âleminin dahi nihâyeti yoktur. Velhâsıl bir çadıra benzeyen insanın cismi içinde bu kadar geniş bir sâha vardır.

گه چو کابوسی نماید ماه را　　　گه نماید روضه قعر چاه را

3531. *Ayı gâh bir kâbûs gibi gösterir, gâh kuyu dibini bahçe gösterir.*

"Kâbûs", uyku esnâsında insanın üstüne çöken ağırlık ma'nâsınadır. Ya'nî, Hakîm-i mutlak hazretleri ba'zan parlak olan ayı insandaki kuvve-i vâhime vâsıtasıyla kâbûs gibi korkunç ve fenâ gösterir. Ba'zan dahi kalbine bir zevk-i

ma'nevî vererek karanlık kuyu dibini bir bahçe ve gülistân gösterir. Ya'nî Hak Teâlâ bir kuluna ba'zan iyiyi fenâ ve fenâyı da iyi gösterir, demek olur.

قبض و بسط چشم دل از ذو الجلال   دمبدم چون می کند سحر حلال

3532. *Mâdemki Zü'l-celâl'den gönül gözünün kabzı ve bastı dembedem sihr-i helâl ediyor;*

"Kabz", toplamak ve dürmek; "bast", yaymak; "sihr-i helâl", fasîh beyân ma'nâsınadır. Ya'nî mâdemki celâl sâhibi olan Hak Teâlâ tarafından gönül gözünün toplanması ve yayılması, ya'nî hakîkati görmek husûsunda açılması ve ba'zan kapanıp hakîkati görememesi, fasîh olarak beyân-ı hâl ediyor ve bugün iyi gördüğümüzü yarın fenâ ve bugün fenâ gördüğümüzü de yarın iyi görüyoruz;

زین سبب درخواست از حق مصطفی   زشت را هم زشت حق را حق نما

3533. *Bu sebebden, Mustafâ Hak'tan "Çirkini yine çirkin, hakkı hak göster" diye niyâz etti.*

Bu sebebden dolayı Server-i enbiyâ Mustafâ (a.s.v.) Efendimiz اللهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه اللهم ارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه اللهم ارنا الاشياء كما هى ya'nî "Ey benim Allâhım! Bize hakkı hak olarak göster ve ona uymakla bizi rızıklandır. Ey benim Allâhım! Bize bâtılı bâtıl olarak göster ve ondan sakınmakla bizi rızıklandır. Ey benim Allâhım! Bize eşyâyı olduğu gibi, ya'nî hakîkati üzere göster!" diye Hak'tan niyâz etti.

تا بآخر چون بگردانی ورق   از پشیمانی نه افتم در قلق

3534. *"Tâ ki, sonda yaprağı çeviresin! Pişmanlıktan dolayı ıztırâba düşmeyeyim!"*

Bu beyit hadîs-i şerîfin tefsîri olarak beyân buyurulmuştur. Ya'nî, "Yâ Rab! Bize fenâyı fenâ ve iyiyi iyi olarak göster ki, fenâdan kaçalım ve iyiye tâbi' olalım! Tâ ki, sonunda bu âlem-i zâhir kitâbının yaprağını çevirip, bize iç yüzünü açtığın vakit, bu eşyâ-yı zâhireye meclûbiyetimizden dolayı pişman olarak ıztırâba düşmeyeyim!"

مکر که کرد آن عماد الملك فرد   مالك الملکش بدان ارشاد کرد

3535. *Mekri ki, o ferd olan İmâdü'l-Mülk etti, Mâlikü'l-mülk onu ona irşâd etti.*

Ya'nî, ma'rifette ferd olan İmâdü'l-Mülk'ün Hârezmşâh'a karşı yaptığı mekre, Mülkün mâliki olan Hak Teâlâ irşâd etti ve bu mekri vezîre Hak Teâlâ ilhâm buyurdu. Zîrâ Hak Teâlâ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ (Enfâl, 8/30) [ya'nî "Allâh Teâlâ mekr edenlerin hayırlısıdır] âyet-i kerîmesi mûcibince, mekr edicilerin hayırlısıdır; ve bu mekr ve hîle öyle bir mekr ve hîle idi ki, netîcede Hârezmşâh'ı zulm etmekten kurtardı; ve zulme mâni' olan mekr ve hîle ise hayırlıdır.

مکر حق سرچشمهٔ این مکرهاست　　　قلب بین اصبعین کبریاست

3536. *Hakk'ın mekri bu mekrlerin serçeşmesidir. Kalb, Kibriyâ'nın iki parmağı arasındadır.*

Ya'nî, Hakk'ın mekri efrâd-ı beşerde olan mekrlerin menba'ıdır. Zîrâ âyet-i kerîmede فَلِلّٰهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا (Ra'd, 13/42) ya'nî "Bütün mekrler muhakkak Allâh'ındır" buyurulur; ve diğer bir âyet-i kerîmede dahi وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ (Enfâl, 8/30) ya'nî "Allâh Teâlâ mekr edenlerin hayırlısıdır" buyurulur. Binâenaleyh anlaşılır ki, bu âlem-i kesâfette vâki' olan mekrlerin hepsinde gizli bir hayır vardır. Zîrâ Hak Teâlâ hidâyetine müstaid olan bir kulunun kalbini doğruluğa ve şekāvete müstaid olan bir kulunun kalbini de eğriliğe çevirir. Hakk'ın bu çevirmesi kulların isti'dâdına göre bir atâ olduğundan ancak hayırdır. Bu sebebden hadîs-i şerîfte ان قلوب بنى آدم بين العصبعين من اصابع الرحمن يقلبها كيف يشاء ya'nî "Muhakkak Âdemoğlunun kalbleri Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir" buyurulmuştur. "İki parmak"tan murâd, cemâlî ve celâlî olan sıfatlar ile Hakk'ın tecellîsidir.

آنکه سازد در دلت مکر و قیاس　　　آتشی داند زدن اندر پلاس

3537. *O ki, senin gönlünde mekr ve kıyâs yapar, pelâsa bir ateş vurmayı bilir.*

"Pelâs", göçebelerin çergilerine örttükleri kıldan ma'mûl keçedir. Bundan murâd, muhabbet-i dünyâ ve fikr-i mâsivâdır. "Kıyâs", lügatte bir şeyi diğer şeyle takdîr etmek demektir. Ya'nî, o Hak Teâlâ hazretleri ki, senin kalbinde birtakım mekr ve kıyâs yaratır ve îcâd eder. Binâenaleyh havâss-i zâhireden havâss-i bâtıne sarnıçlarına dolan pelâs mesâbesindeki muhabbet-i dünyâyı ve fikr-i mâsivâyı dahi kendi muhabbetinin ateşini vurup mahvetmesini de bilir.

Ma'lûm olsun ki, bu kıssanın zımmında Hz. Pîr efendimizin birçok işâretleri vardır. Ezcümle, "şâh"tan murâd, sâlikin rûhudur; ve "İmâdü'l-Mülk"ten murâd, insân-ı kâmildir. "At"tan murâd, zînet-i dünyâdır. Sâlikin rûhu nef-

sin hazzına tebean zînet-i dünyâya meyleder; ve insân-ı kâmil o zînet-i dünyâyı mekr ile zemmedip onun muhabbetinden rûhu vazgeçirir.

رجوع كردن بقصهٔ آن پایمرد و آن غریب وامدار و باز گشتن ایشان
از سر گور خواجه ودر خواب دیدن پایمرد آن خواجه را الی آخره

O yardımcının ve o borçlu garîbin kıssasına rücû' ve onların efendinin mezârından geri dönmesi ve yardımcının rü'yâsında o efendiyi görmesi ve ilâ-âhirihî beyânındadır

Bu sürh-i şerîfte borcunu ödettirmek için Tebrîzli muhtesib efendiye gelen borçlu adamın kıssasına rücû' buyurulur. Yukarıda beyân olunduğu üzere o borçlu adam Tebrîz'e gelmiş ve muhtesib efendinin vefâtını haber alarak pek çok müteessir olup ağlamış idi. Orada ona bir yardımcı çıkıp hâline acımış ve borcunu ödemek için zenginlerden iâne olarak ancak yüz altın toplayabilmiş idi. Bu para borcun ödenmesine yetişmediğinden, o borçlu adamı alıp muhtesib efendinin kabrini ziyârete götürmüş ve onun kabri üzerinde geçen mâcerâ yukarıda zikr edilmiş idi. Kabri ziyâretten sonra her ikisi geri döndüler; ve yardımcı olan kimse gece rü'yâsında muhtesib efendiyi gördü ki, aşağıda muhtesib tarafından söylenen sözler münderictir. Bu kıssadaki rumûzlar aşağıda peyderpey îzâh olunur.

بی‌نهایت آمد این خوش سر گذشت　　چون غریب از گور خواجه باز گشت

3538. *Bu latîf sergüzeşt nihâyetsiz geldi. Vaktâki garîb, efendinin mezârından geri döndü;*

Ya'nî, borçlu adam ile muhtesib efendinin hoş ve latîf olan kıssasının nihâyeti yoktur; hülâsa edelim: Vaktâki o borçlu olan garîb, muhtesib efendinin mezârını ziyâretten yardımcı kimse ile berâber geri döndü;

پایمردش سوی خانهٔ خویش برد　　مهر صد دینار را با او سپرد

3539. *Yardımcı onu kendi evine götürdü. Yüz altının mührünü ona tevdî' etti.*

Yardımcı olan kimse o garîbi kendi evine götürdü. Yüz altın iâneyi hâvî olan çıkının mührünü ya'nî mührünü açmasını ona tevdî' etti.

لُوتَشْ آورد و حکایتهاش گفت   کز امید اندر دلش صد گل شکفت

3540. [3520] *Ona yiyecek getirdi ve ona hikâyeler söyledi ki, ümîdden onun gönlünde yüz gül açıldı.*

"Lût", "lezîz yemekler" kısmına derler. Yardımcı adam ona lezzetli yemekler getirdi ve ona borçlu adamların borçları türlü türlü sûretler ile ödendiğine dâir hikâyeler söyledi ki, bu hikâyelerden o borçlu adamda hâsıl olan ümîdden dolayı onun gönlünde birçok sürûr gülleri ve çiçekleri açıldı.

آنچه بعد العسر یسر او دیده بود   با غریب از قصهٔ آن لب گشود

3541. *O şeyi ki güçlükten sonra o kolaylık görmüş idi, garîbe onun kıssasından dudak açtı.*

Yardımcı kimse kendisinin maîşette çektiği güçlükten ve sıkıntıdan sonra görmüş olduğu kolaylığı ve genişliği söyledi. Garîbe bu zemîndeki kıssadan ve hikâyeden ağız açtı ve ona bu hikâyeler ile tesellî etti.

نیم شب بگذشت و افسانه کنان   خوابشان انداخت تا مرعای جان

3542. *Hikâye söyleyici olarak gece yarısı geçti. Uyku onları cân mer'âsına kadar attı.*

Bu musâhabe ve mükâlemeler ile gecenin yarısı geçti. Nihâyet uykuları geldi ve uyku onların rûhlarını âlem-i ervâh mer'âsına kadar attı. Ya'nî uyku sebebiyle cisimlerinin havâss-i zâhireleri muattal olup, rûhları fa'âliyete başladı ve rûhânîlere mülâkî oldu.

دید پا مرد آن همایون خواجه را   اندر آن شب خواب بر صدر سرا

3443. *Yardımcı o mübârek efendiyi o gece rü'yâda sarayın sadrı üzerinde gördü.*

"Hümâyûn", mübârek demektir. O yardımcı adam rûh âleminde o mübârek olan muhtesib efendiyi, o gece rü'yâsında bir sarayın sadrında oturmuş bir hâlde gördü.

خواجه گفت ای پایمرد با نمك   آنچه گفتی من شنیدم یك بیك

3444. *Efendi dedi: "Ey melâhatli olan yardımcı! O şeyi ki söyledin, ben birer birer dinledim."*

"Bâ-nemek", lügatte "tuzlu" demektir. Fakat letâfetten ve melâhatten kinâye olarak kullanılır. "Güftî"deki "yâ", hitâb için olursa, muhâtab yardımcı olan kimse olur; ve eğer yâ-yı hitâbe olursa, borçlu olan garîbin sözlerine işâret olur. Bu sûrette ma'nâ "Ey yardımcı! O şeyi ki o garîb kabrimde söyler idi, ben bir bir işittim" demek olur. Ma'lûm olsun ki, bu hayât-ı dünyeviyyede olan kimselerin sözlerini vefât edenlerin rûhları işitirler. Zîrâ rûhların hâssası her taraftan görmek ve işitmektir. Fakat cisimden soyunmuş ve kelâm âleti olan zâhirî dili terk etmiş oldukları için, dirilere sözlerini işittiremezler. Nitekim Bedir gazâsında Resûl-i Ekrem hazretleri maktûl olan müşriklere hitâben: "Ey Kureyş! Ben Rabb'imin bana olan va'dini buldum. Siz de size olan va'dini buldunuz mu?" diye hitâb buyurdular. Ashâb-ı kirâm: "Yâ Resûlallâh! Bunlar işitirler mi?" diye sordular. Buyurdular ki: "Evet. Onlar sizden daha iyi işitirler. Fakat cevâb vermeye kādir değildirler."

ليك پاسخ دادنم فرمان نبود　　　　بی‌اشارت لب نیارستم گشود

3545. *"Fakat bana cevâb vermeye fermân olmadı. İşâretsiz dudak açmaya kādir olmadım."*

"Fakat dinlediğim sözlere cevâb vermek için bana fermân-ı ilâhî olmadı ve emr-i ilâhî olmaksızın cevâb vermek husûsunda ağız açmaya kādir olmadım." Ma'lûm olsun ki, âlem-i âhirette bulunan ervâh, emr-i ilâhî ile tecessüd edip uyanıklık hâli içinde ba'zı zevâta görünürler ve söz söylerler ve yine kaybolurlar ki, bu hâle "vâkıa" derler. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin 367. Bâbında bir "vâkıa"larında Ka'be'nin tavâfı esnâsında bir rûha mülâkî olup, kendilerine söz söylediğini beyân buyururlar; ve sâir menâkıb-ı evliyâda da emsâli çoktur. Fakat evliyânın gayrı olan kimseler havâss-i hamsenin te'sîrâtından ancak uyku hâlinde âzâde kaldıklarından, ba'zı ervâh onların rûhlarına rü'yâda görünürler. Bu ma'nâya nazaran muhtesib efendi demiş olur ki: "Cism-i berzahî ile mütecessed bir hâlde size zâhir olup cevâb vermeme fermân-ı ilâhî olmadı ve emirsiz cism-i berzahîmin ağzını açmaya kādir olmadım."

ما چو واقف گشته ایم از چون و چند　　　　مهر بر لبهای ما بنهاده اند

3546. *"Biz vaktâki çûn u çendden vâkıf olduk, bizim dudaklarımız üzerine mühür koymuşlardır."*

"Çûn", keyfiyet; "çend", kemiyet demektir. Ya'nî, "Âhiret hayâtının nasıl olduğuna ve uhrevî sûretlerin kemiyetine muttali' olduğumuzdan, bizim du-

daklarımızı ehl-i gaflete karşı mühürlediler." Zîrâ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ (Bakara, 2/3) ya'nî "Şunlar ki, gayba îmân ederler" âyet-i kerîmesi mûcibince, onlardan matlûb olan gayba îmân getirmektir. Nitekim Fir'avn'ın sihirbâzları ölmüş olan sihirbâz babalarının mezârına gittiler ve "Mûsâ (a.s.)ın asâsı sihir veyâ mu'cizeden hangisidir?" diye sordular. O sihirbâz 3. cildin 1181 numarasına müsâdif olan beyitte onlara rü'yâlarında şöyle cevâb verdi: گفتشان در خواب ای اولاد من   نیست ممکن ظاهر این را دم زدن "Rü'yâda onlara dedi ki: "Ey benim evlâdım! Bunu açık ve zâhir söylemek mümkin değildir."

Binâenaleyh bu sırrı onlara açık söyleyemedi de, ba'zı nişânlar verdi. Bunun tafsîli orada geçti.

تا نگردد رازهای غیب فاش   تا نگردد منهدم عیش و معاش

3547. *"Tâ ki gaybın sırları fâş olmasın! Tâ ki ayş ve maâş münhedim olmasın!"*

"Ayş", yaşayış ve hayât; "maâş", ism-i mekân olup, "yaşamak yeri" demektir ki, bundan murâd, dünyâdır. Ya'nî, bizim ağzımızı âlem-i gaybın sırları meydâna çıkmamak ve dünyâ yaşayışı ve yaşamak yeri olan dünyâ umûru yıkılmamak için mühürlediler. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ma'nâyı *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 19. faslında şöyle beyân buyururlar:

"Dünyâyı ma'mûr etmeleri için Hak Teâlâ bir kavmin gözlerini gafletle bağladı. Eğer bir kısmını gâfil kılmasa, hiçbir âlem ma'mûr olmaz. Gaflet ma'mûrluklara ve âbâdânlıklara bâistir. Nihâyet çocuk gafletten büyür. Aklı kemâle gelince artık büyümez olur. Binâenaleyh ma'mûrluğun sebeb ve mûcibi gaflettir; ve harâblığın sebebi de ayıklık ve intibâhtır."

تا نَدَرَّدْ پردهٔ غفلت تمام   تا نماند دیگ محنت نیم خام

3548. *"Tâ ki gaflet perdesi tamâmen yırtılmasın! Tâ ki mihnet tenceresi yarı çiğ kalmasın!"*

"Mihnet tenceresi"nden murâd, dünyâdır. Zîrâ dünyâ Hakk'ın sıfât-ı cemâliyye ve celâliyyesinin mazharıdır. Binâenaleyh dünyâda elem ve lezzet her sınıf halk hakkında mümtezicdir. Çünkü âlem-i kesâfet olan dünyâ her ne kadar ecma' ise de, âlem-i âhiret gibi, evsa' değildir. Âlem-i âhirette genişlik hasebiyle elem ve lezzet mahalleri ayrılmıştır. Binâenaleyh sıfât ve esmâ-i ilâhiyye ahkâm ve âsârının dünyâ âleminde tamâmiyle zuhûru gaflete sebeb olan kesâfet perdesinin vücûduyla kâimdir. Eğer Hak Teâlâ efrâd-ı beşerin her

birinin nazarından bu kesâfet perdesini kaldırıp, rûhâniyet âlemini keşf etse, dünyâ umûru muattal olur ve mihnet tenceresi yarı çiğ bir hâlde kalır idi."

ما همه گوشیم کر شد نقش گوش   ما همه نطقیم لیکن لب خموش

3549. *"Her ne kadar kulağın nakşı gitti ise de, biz hep kulağız. Biz hep nutukuz. Fakat dudak sâkittir."*

Muhtesib efendi yardımcı olan kimsye der ki: "Her ne kadar bizden kulağın nakşı ya'nî cism-i kesîfin kulağı gitti ise de, biz şimdi rûhâniyet âleminde baştan ayağa kadar kulak olduk ve her tarafımızdan işitir olduk; ve her ne kadar cismimizin ağzı dağıldı ve zâhirde sâkit kaldık ise de, baştan ayağa kadar kelâm ve nutuk olduk. Binâenaleyh her tarafımızdan görürüz ve her tarafımızdan işitiriz ve her tarafımızdan söyleriz."

هر چه ما دادیم دیدیم این زمان   این جهان پرده ست و غیبست آن جهان

3550. [3530] *"Biz her ne verdik ise, bu zamanda gördük; bu cihân perdedir ve o cihân gaybdır."*

"Biz dünyâ hayâtında her ne verdik ve her ne yaptık ise, bu uhrevî olan hayat zamânında onların karşılığını gördük. Bu dünyânın kesîf olan sûreti, latîf olan o âhiret âleminin perdesidir." Ef'âl-i beşerin iyisi ve kötüsü bu kesîf olan dünyâ eleğinden süzülüp âlem-i latîfe gelir. Bu fiillerin sâhibleri bu âleme intikāl ettikleri vakit, bu fiillerin mukābili onları orada istikbâl eder.

روز کشتن روز پنهان کردنست   تخم در خاکی پریشان کردنست

3551. *Ekmek günü, gizlemek günüdür. Tohumu bir toprağa saçmak günüdür.*

Bu beyt-i şerîfte الدنيا مزرعة الآخرة ya'nî "Dünyâ âhiretin tarlasıdır" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Meselâ, tohumu ekmek günü o tohumu gizlemek ve gayb âlemine göndermek günüdür. Tohumu bir toprağa saçıp örtmektir. Bunun gibi, efrâd-ı beşerin bu hayât-ı dünyeviyyelerinde yaptığı fiiller gayb âlemine ekilmiş tohumlara benzer. Zâhirde onların âsârı görünmez.

وقت بدرودن گه منجل زدن   روز پاداش آمد و پیدا شدن

3552. *Biçmek günü, orak vurmak vakti, mükâfât ve peydâ olmak günü geldi.*

"Bedrûden", "ekini biçmek" demektir. "Mincel", ism-i âlet olup biçmek âleti olan orak ma'nâsınadır. Ya'nî, biçmek vakti ve mahsûle orak vurmak

zamânı, ektiği tohumun mükâfâtını bulmak ve ektiği şeyi meydâna çıkarmak günüdür. Bunun gibi, hayât-ı dünyeviyye ekmek zamânı ve hayât-ı uhreviyye dahi bu ektiği tohumları biçmek zamânıdır.

گفتن خواجه در خواب با آن پایمرد وجوه وام آن دوست را که آمده بود و نشان دادن جای دفن آن سیم و پیغام کردن بوارثان که البته آن را بسیار نبینند و هیچ ازان باز نگیرند و اگر چه او هیچ از آن قبول نکند یا بعضی را قبول نکند هم آنجا بگذارند تا هر که خواهد برگیرد که من با خدا تعالی نذرها کردم که ازان سیم بمن و متعلقان من حبهٔ باز نگردد الی آخره

Gelmiş olan o dostun borcunun vecihlerini o yardımcıya efendinin rü'yâda söylemesi ve o gümüş paranın defin mahallini nişân vermesi ve vârislere "Muhakkak onu çok görmesinler ve ondan hiçbir şey geri almasınlar ve eğer ki o ondan hiçbir şey kabûl etmezse veyâ ba'zısını kabûl etmezse, yine orada bıraksınlar, tâ ki her kim isterse alsın; zîrâ ben Hak Teâlâ'ya nezr ettim ki, o gümüş paradan bana ve benim müteallikâtıma bir habbe râci' olmaya!.. ilh." diye haber vermesi

"Borç"tan murâd, ma'rifet-i Hak borcudur. Zîrâ sûret-i insâniyye üzerine mahlûk olan her ferdin sebeb-i hilkati bu ma'rifeti tahsîl borcunu ödemek içindir. Nitekim âyet-i kerîmede هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ (Zümer, 39/9) ya'nî "Bilen kimseler ile bilmeyen kimseler müsâvî olur mu?" buyurulur. "Muhtesib"den murâd, vâris-i ulûm-i nebevî olan bir pîr-i hakîkattir ki, burada husûsiyyet-i ma'nâ i'tibâriyle cenâb-ı Pîr'in zât-ı şerîfleridir. "Pâymerd"den murâd, bir pîr-i hakîkînin hayatta olan kāim-makāmıdır ki, onun rûh-ı âlîsinden istifâza eder. Husûsiyyet-i ma'nâ i'tibâriyle Hüsâmeddîn Çelebi (k.s.) hazretlerine işâret buyurulur. Zîrâ Çelebi Hüsâmeddîn (k.s.) efendimiz Hz. Pîr efendimizin irtihâllerinden sonra on iki sene ibzâl-i hakāyık ve maârifte cenâb-ı Pîr'in kāim-makāmı olmuştur. "Defnolunmuş para"dan murâd, *Mesnevî-i Şerîf*'in her bir defterinde elfâz ve rumûz altında medfûn olan esrâr ve maârif-i ilâhiyyedir. "Vârisler"den murâd, Hz.

Pîr'in meslek-i irfânına mensûb olanlardır ki, onlar bu maârifi cenâb-ı Pîr'in nâm-ı şerîfine izâfe ile tâliblerin önüne dökerler. Ve tâliblerden ba'zıları o maârif ve esrârı tamâmen kabûl ederler; ve ba'zıları da vahdet-i vücûd gibi mesâili havsalaları almadığı için kabûl edemezler ve ancak havsalalarının alabildiği hakāyık ve maârifi kabûl ederler. Binâenaleyh Hz. Pîr efendimiz kendi meslek-i irfânına mensûb olanlara vasıyet edip buyururlar ki: Bu *Mesnevî-i Şerîf*teki esrâr ve hakāyıkı tâliblere söyleyin! Tamâmen kabûl edenler etsin ve bir kısmını kabûl etmeyenler etmesin! Onu *Mesnevî-i Şerîf*in sahîfelerinde bırakın! Ve benim esrâr ve hakāyıkımdan hiçbirini kendi nâmızına izâfe etmeyin ki, kabûl etmeyenlerin i'tirâzı varsın doğrudan doğruya bana râci' olsun! Ve "rü'yâ"dan murâd, bu hayât-ı dünyeviyyedir. Zîrâ hadîs-i şerîfte الدنيا كحلم النائم ya'nî "Dünyâ uyuyan kimsenin rü'yâsı gibidir" ve kezâ الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا ya'nî "Nâs uykudadır, öldükleri vakit uyanırlar" buyurulmuştur. Binâenaleyh bu *Mesnevî-i Şerîf* hayât-ı dünyâ rü'yâsında beyân buyurulan esrâr ve hakāyıktır. Ve "Tebrîz'in zenginleri"nden murâd, ulemâ-i zâhire ve "onlardan toplanan yüz altın"dan murâd, ulûm-i zâhiredir ki, bunlar ile ma'rifet-i Hak borcu ödenmez.

بشنو اکنون داد مهمان جدید — من همی‌دیدم که او خواهد رسید

3553. *"Yeni misâfirin hakkını şimdi dinle! Ben görüyordum ki, o erişecekti."*

"Dâd", atâ ve Hak vergisi ma'nâsınadır. "Yeni misâfir"den murâd, âlem-i ervâhtan âlem-i dünyâya sefer edip tâlib-i hakîkat olan her bir ferdin rûhudur. Cenâb-ı Pîr buyururlar ki: "Yeni misâfir olan o rûhun tâlib-i *Mesnevî* olacağını âlem-i ervâhta görmüş ve bana vâsıl olacağını bilmişimdir."

من شنوده بودم از وامش خبر — بسته بهر او دو سه پاره گهر

3554. *"Ben onun borcundan haber işitmiş idim. Onun için iki üç güher bağlanmıştır."*

"Ben o misâfirin ödeyeceği maârif borcundan haber almış idim. Binâenaleyh bu *Mesnevî-i Şerîf*te onun isti'dâdına göre iki üç parça maânî ve hakāyık cevherini hikâyât ve elfâz çıkınları içine bağlamışımdır."

که وفای وام او هستند و بیش — تا که ضیفم را نگردد سینه ریش

3555. *"Ki, onun borcunun vefâsı içindirler ve ziyâdedir, tâ ki misâfirimin sînesi yaralı olmaya!"*

"Bu cevher-i maânî onun ma'rifet borcunun vefâsı ve ödenmesi içindir; ve hattâ ziyâdesi de vardır. Bu maârif çıkınını misâfirimin sînesi yaralı olmamak ve ma'rifet borcunun ödenmesinden mahrûm kalmamak için tertîb ettim."

وام دارد از ذهب او نُه هزار   وام را از بعض این گو واگذار

3556. *"Onun altından dokuz bin borcu vardır. Bunun ba'zısından borcu öde!" de!"*

"Altın"dan murâd akıldır. "Dokuz bin" ile dokuz mertebe olan aklın tafsîlâtına işâret buyurulur. Ya'nî, "Ey benim meslek-i irfânıma mensûb olan kimse! O misâfirin aklın dokuz mertebesinin tafsîlâtına âid ma'rifet borcu vardır. Bu benim *Mesnevî*'de beyân ettiğim maârifin bir kısmından bu borcunu öde, diye söyle!"

فضله ماند زین بسی گو خرج کن   در دعایی گو مرا هم درج کن

3557. *"Bundan birçok fazla kalırsa harc et, de! Bir duâya beni dahi derc et, de!"*

"Benim bu beyân ettiğim maâriften ma'rifet borcunu ödedikten sonra fazla kalırsa, ondan dahi istifâde et! Ve edeceği duâ ve senâlardan birisine de beni dahi derc et, diye söyle!"

خواستم تا آن بدست خود دهم   در فلان دفتر نبشتست این قِسَم

3558. *"İsterdim ki onu kendi elim ile vereyim! Bu kısmetler filân defterde yazılmıştır."*

"Onun ma'rifet borçlarını bu hayât-ı dünyâda kendi tarafımdan bizzât vermek isterdim; ve bu kısmetler *Mesnevî-i Şerîf*'in filân defterine yazılmıştır ve hikâyât ve elfâz sûretleri altında gizlenmiştir."

خود اجل مهلت ندادم تا که من   خفیه بسپارم بدو دُرِّ عَدَن

3559. *"Halbuki ecel bana mühlet vermedi, tâ ki ben ona Aden incisini gizli tevdî' edeyim!"*

"Aden", Yemen kıt'asının cenûbunda vâki' olan bir şehrin adıdır. "Dürr-i Aden", Aden incisi demek olur ki, makbûl olan Aden incisi mesâbesindeki hakāyık ve maâriften kinâyedir. Ya'nî, "Halbuki ecel ve bu âlemden vâki' olan sûrî iftirâk bana mühlet vermedi ki, ben o makbûl olan maârif ve hakāyık incisini o misâfire açıktan açığa gizli bir sûrette tevdî' edeyim!"

لعل و یاقوتست بهر وام او　　　　در خنوری و نبشته نام او

3560. [3540] *"Onun borcu için bir zarf içinde ve onun nâmına yazılmış la'l ve yâkūt vardır."*

"Hanûr", zarf ve kap demektir. Ya'nî, "O misâfirin ma'rifet-i Hak borcu için bu *Mesnevî-i Şerîf*'in hikâyât ve elfâz zarfı içinde ve onun nâmına yazılmış la'l ve yâkūt mesâbesinde pek kıymetli olan ulûm-i ledünniyye vardır."

Ma'lûm olsun ki, bu *Mesnevî-i Şerîf* nihâyetsiz bir ma'rifet-i ilâhiyye deryâsıdır. O hakāyık ve maârifin hepsini ihâta tarîkı ile zevkan ve hâlen idrâk etmek ancak Hz. Pîr efendimizin zât-ı şerîflerine ve o pâyede olan pîrân hazarâtına ve onların isti'dâd-ı fıtriyyelerine mahsûstur. Meselâ 1. cildin 1820 numarasına müsâdif olan bir beyitte: باغ سبز عشق کوبی منتهاست　جز غم وشادی درو بس میوهاست Ya'nî "Aşkın yeşil bağı ki, nihâyetsizdir, onda gam ve şâdîden başka çok meyveler vardır" buyurulur. Halbuki gam ve şâdî birbirinin zıddı olup, efrâd-ı beşerin cümlesini muhîttir; ve aşkın bağında gam ve şâdîden başka daha neler mevcûd olduğu anlaşılmaz; ve fenâ makāmında ne gam ve ne de şâdî bulunmadığını ancak Hakk'ta fânî olan zât-ı şerîf bilir. Binâenaleyh *Mesnevî-i Şerîf*'i okuyanlardan her bir kimse için ancak kendisinin mertebe-i isti'dâdına göre anlayabildiği hakāyık ve maârif cevherleri bu harf ve lafz çıkını ve zarfı içine konulmuştur.

در فلان طاقیش مدفون کرده‌ام　　　　من غم آن یار پیشین خورده‌ام

3561. *"Onu filân tâka gömmüşümdür. Ben o yârin gamını peşin görmüşümdür."*

"Tâk", binâlarda yapılan kemer demektir. "Tâk" ta'bîriyle *Mesnevî-i Şerîf*'in her bir cildi murâd buyurulmuş olmak câizdir. "Filân" ta'bîriyle "tâk"ın mübhem olarak zikri, isti'dâdları muhtelif olan *Mesnevî* kārîlerinin her bir cildde beyân buyurulan hakāyık ve maâriften kendi isti'dâdlarına göre nasîblerini almalarından nâşîdir. Ya'nî, "O la'l ve yâkūt mesâbesindeki hakāyık ve maârifi bu *Mesnevî-i Şerîf*'in filân cildine gömmüşümdür. Ben o tâlib-i ma'rifet olan dostumun gamını âlem-i ervâhta evvelden görmüşümdür ve benim meslek-i ma'rifetime mensûb olacağını evvelden bilmişimdir."

قیمت آنرا نداند جز ملوك　　　　فَاجْتَهِدْ بِالْبَيْعِ اَنْ لَا يَخْدَعُوكَ

3562. *"Onun kıymetini mülûkün gayrı bilmez. Satmakta ictihâd et, seni aldatmasınlar!*

Ya'nî, "O la'l ve yâkūt mesâbesindeki hakāyık ve maârif-i ilâhiyyenin kıymetini ma'nâ âleminin pâdişâhlarından başkası bilmez; ve çocuk mesâbesinde olan halkın avâmı bu cevherlerin kıymetlerini anlamaz. Binâenaleyh bu cevherleri müşterîlerine satmak husûsunda çalış ki, seni aldatmasınlar!"

Ma'lûm olsun ki, *Mesnevî* ile meşgūl olanlar birkaç sınıftır:

Bir sınıfı *Mesnevî*'ye edebiyât ve şiir nokta-i nazarından bakıp birtakım mütâlaalar beyân ederler ve akıllarınca tenkîd ederler ve dekāyık ve maânîsine nüfûz edemezler. Cenâb-ı Pîr bunlar hakkında bu cildin 161 numaralı beytinde şöyle cevâb verir: کی چشد درویش صورت زان زکات . معنیست آن نی فعولن فاعلات ya'nî "Sûret fakîri, ârifin zekât-ı irfânından ne vakit zevk alır! O *Mesnevî* ma'nâdır. Feûlün fâilâttan ibâret olan şiir ve nazım değildir." İmdi garb müsteşrikleri bu sınıftandır.

/Ve bir sınıfı dahi *Mesnevî*'nin gülünç hikâyelerini ezberleyip, şurada burada meclis-ârâlık etmek için meşgūl olur. Hz. Pîr bunları da هزل من هزل نيست تعليمست . بيت من بيت نيست اقليمست ya'nî "Benim hezlim hezl değildir, ta'lîmdir. Benim beytim beyit değildir, iklîmdir" hitâbıyla tevbîh buyururlar.

Bir sınıf da *Mesnevî*'nin hikemiyyâta âid beyitlerini ezberleyip şurada burada halka karşı ma'rifet-fürûşluk etmek ve kendilerini satmak için meşgūl olurlar. Cenâb-ı Pîr bunlar hakkında da 1. cildin 324 numaralı beytinde: حرف درويشان بدزدد مرد دون تا بخواند بر سليمى زان فسون [Ya'ni] "Alçak adam! Bir sâf dile o füsûndan okumak için dervîşlerin sözünü çalar" ve kezâ 1. cildin 2311 numaralı beytinde dahi: حرف درويشان بدزديده بسى تا گمان آيد كه خود هست او كسى [Ya'ni] "O müddeî ve mağrûr kimse kendini bir kemâl sâhibi zannetmeleri için dervîşlerin birçok sözünü çalmıştır" buyururlar.

İşte efrâd-ı beşer arasında böyle muhtelif tabîat ve isti'dâdda kimseler bulunduğu için, Hz. Pîr kendi mensûblarına hitâben buyururlar ki: "Ey hulûs-i niyyet sebebiyle ma'nâya ve kasd-i *Mesnevî*'ye vâkıf olan sâlik! *Mesnevî*'den aldığın ulûm-i ledünniyye cevherlerini satmak husûsunda aldanmamaya gayret et! Ve bunları ehli olmayanlara satma! "Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 16. faslında da bu ma'nâ hakkında şöyle buyururlar:

"Ashâbımıza vasiyet ederiz ki: Ma'nâ arûsları bâtında sizlere yüz gösterdiği ve esrâr münkeşif olduğu vakit, sakın, sakın ağyâra söylemeyiniz! لا تعطوا الحكمة لغير اهلها فظلموها ولاتمنعوها عن اهلها فتظلموها ya'nî "Hikmeti ehlinin gayrına vermeyiniz; zulüm etmiş olursunuz; ve ehlinden esirgemeyiniz; yine zulüm etmiş olursunuz." Eğer sana bir mahbûb veyâ mahbûbe gelip hânende saklansa ve "Beni kimseye gösterme, ben seninim!" dese, onu pazarlarda do-

laştırıp herkese hitâben: "Geliniz, bu güzeli temâşâ ediniz!" demek hiç revâ ve lâyık olur mu? Ve bu hâl ma'şûkaya hoş gelir mi? Elbette gelmez; ve gönlü senden müşevveş olup ürker ve yüzünü saklayıp gazab eder. Hak Teâlâ bu sözleri ağyâra harâm etmiştir. Nitekim ehl-i cehennem ehl-i cennete hitâben bağırarak derler ki: "Hani sizin kereminiz ve mürüvvetiniz? Hak Teâlâ'nın size etmiş olduğu atâlar ve bahşişlerden sadaka ve bende-nevâzlık olarak bize de bir şey îsâr etmiş olsanız ne olur?! Zîrâ (mısra'): وللارض من كأس الكرام نصيب ya'nî "Kerîmlerin kadehinden yerin de hissesi var." Biz bu ateş içinde yanıp eriyoruz. O meyvelerden veyâ o sâf ve berrâk olan sulardan bir katrecik olsun bizim cânımıza dökseniz ne olur?" Nitekim Kur'ân-ı Azîmü'ş-şânda hikâye buyurulmuştur: وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا اِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ (A'râf, 7/50) ya'nî "Ehl-i nâr, ehl-i cennete nidâ edip, bize cennetten su dökün ki içelim; yâhud Allâh Teâlâ'nın size verdiği rızıktan verin ki yiyelim!" diyeler. Ehl-i cennet onlara o taâm ve şarâbı, Allâh Teâlâ kâfirlere harâm etmiştir, diyeler."

Ehl-i cennet böyle cevâb verirler: Hak Teâlâ hazretleri bunu size harâm etmiştir. Bu ni'metin tohumu dâr-ı dünyâda idi. Orada ekmediniz ve sa'y etmediniz. O tohum da îmân ve sıdk ve amel-i sâlih idi. Mâdemki orada çalışmadınız ve ekmediniz, burada ne alacaksınız? Ve eğer biz keremen size îsâr etsek bile, mâdemki Hak Teâlâ onu size harâm kılmıştır, boğazınızı yakar ve hulkûmünüzden aşağıya gitmez; ve eğer keseye koysanız o kese yırtılır, dökülür... ilh."

در بیوع آن کن تو از خوف غرار   که رسول آموخت سه روز اختیار

3563. *"Satmalarda aldanmak korkusundan sen onu yap ki, Resûl üç gün ihtiyârı öğretti."*

"Gırâr", müteaddid ma'nâları vardır. Burada "her bir şeydeki noksan ve eksiklik ve cehl ve gaflet" ma'nâları münâsibdir. Ashâb-ı kirâmdan "Habbân" ismindeki bir zât Resûl-i Ekrem hazretlerine انی اخدع فی البیع ya'nî "Ben alım-satımda aldanıyorum" dedi. Resûl-i Ekrem hazretleri buyurdu ki: یا حبان اذا بایعت فقل لا خلابة ولی الخیارثلثة ایام ya'nî "Ey Habbân! Alıp sattığın vakit de ki: Aldatma yoktur ve benim için üç gün muhayyer oluş vardır." Fıkıhtaki hıyâr-ı şart esâsı bu hadîs-i şerîfe mebnî mevzû'dur. Bu beyt-i latîfte de bu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur. Ya'nî, "Ey sâlik! Bu *Mesnevî-i Şerîf*'ten senin kalbine lâyih olan hakāyık ve maârif cevherlerini satmak husûsunda gırâr ve gaflet korkusundan dolayı Resûl-i Ekrem hazretlerinin bize öğrettiği üç gün muhay-

yer olmak usûlünü yap ve maârifi tevdî' edeceğin kimseyi üç celsede tecrübe et ki, bu üç celse onun *Mesnevî*'ye karşı irtibâtını ve isti'dâdını tecrübe için kifâyet eder.

از کساد آن مترس و در میفت   که رواج آن نخواهد هیچ خفت

3564. *"Onun kesâdından korkma ve asılış gösterme ki, onun revâcı hiç uyumayacaktır."*

"Kesâd", bir metâ'ın revâcsız ve geçmez olması demektir. "Der mîfet", "der-üftâden" masdarındandır; ve "der-üftâden", "âvîziş nümûden", ya'nî "asılış göstermek ve bir şeyin üzerine düşmek" demektir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'nî, "Bizim *Mesnevî*'mizdeki hakāyık ve maârif metâının revâcsızlığından ve geçmez olmasından korkma! Ve tâlip bulmak azmine düşme ki, o cevher-i maârifin revâcı hiçbir asırda ve zamanda uyumayacak ve dâimâ hulûs-ı niyyet sâhibi tâlibler bulunacaktır."

وارثانم را سلام من بگو   وین وصیت را بگو هم مو بمو

3565. *"Vârislerime benim selâmımı söyle! Ve bu vasiyeti dahi mû-be-mû söyle!"*

"Benim bu *Mesnevî*'deki ilim ve irfânımın mîrâsını hâlen ve zevkan yiyen sâliklere selâmımı söyle ve benim şu aşağıdaki vasiyetimi de inceden inceye söyle!"

تا ز بسیاریِّ آن زر نشکهند   بی گرانی پیش آن مهمان نهند

3566. *"O altının çokluğundan aslâ korkmasınlar. Sıkletsiz o misâfirin önüne koysunlar!"*

"Neşkuhend", "korkmak" ma'nâsına olan "şukûhîden" masdarından muhaffeftir. "Tâ", hergiz, aslâ ma'nâsınadır. Ya'nî, "O altın mesâbesindeki maârif-i *Mesnevî*'nin çokluğundan korkmasınlar ve "Bu ağırlığı nasıl kaldıralım?" diye ürkmesinler! Hâtırlarına hiçbir ağırlık ve sıklet gelmeksizin o tâlib-i ma'rifet olan misâfirin önüne koysunlar!"

ور بگوید او نخواهم این فرَه   گو بگیر و هر کرا خواهی بده

3567. *"Ve eğer o "Ben bu ziyâdeyi istemem!" derse, de ki: "Al ve her kime istersen ver!"*

"Ferih", çok ve ziyâde, demektir. Ya'nî, "Eğer o misâfir "Ben bu kadar çok ve yüksek maârifi kaldıramam ve istemem!" derse, sen ona de ki: "Ben sana vereyim, sen de bu ma'rifete tahammülünü göreceğin her kime istersen ibzâl et!"

زآنچه دادم باز نستانم نقیر   سوی پستان باز ناید هیچ شیر

3568. *"Verdiğim şeyden nakîr geri almam! Süt aslâ meme tarafına geri gelmez."*

"Nakîr", lügatte "hurma yanğındaki elyâf" demek olup, burada "az şey" demekten kinâyedir. Ya'nî, "Ben verdiğim şeyden az bir şey bile geri almam. Zîrâ kadının memesinden çıkan süt tekrâr meme tarafına geri gelmediği gibi, rûhumun memesinden akan ma'rifet sütü dahi geriye gelmez."

گشته باشد همچو سگ قی را اکول   مُستَرِدُّ نُحلَه بر قول رسول

3569. *"Atâyı geri almak isteyen, Resûl'ün kavli üzere, köpek gibi kustuğunu yeyici olmuş olur."*

"Müsteridd", istirdâd eden ve geri alan; "nuhle", sadaka, bahşiş ve atâ demektir. Bu beyt-i şerîfte العائد فی هبته کالکلب یعود فی قیئه ya'nî "Bağışladığı şeyi geri alan, kusmuğuna rücû' eden köpek gibidir" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'nî, "Ben verdiğimi geri almam. Zîrâ bahş ettiği şeyi geri alan kimse, Resûl-i Ekrem hazretlerinin zikr olunan hadîs-i şerîfi mûcibince kusmuğunu yiyen köpek gibidir."

ور ببندد در نیاید آن زرش   تا بریزند آن عطا را بر درش

3570. [3550] *"Ve eğer o altın ona gelmesin diye kapıyı kaparsa, nihâyet o atâyı onun kapısı üzerine döksünler!"*

Bu beyt-i şerîf yukarıdaki 3567 numaralı beyte merbûttur; ve *Mesnevî-i Şerîf* takrîr olunan meclisteki sâmiîne işârettir. Ya'nî, "O tâlib-i ma'rifet olan misâfir, *Mesnevî* takrîr olunan bir mecliste "Ben *Mesnevî*'den alacağımı aldım, daha ziyâdesini istemem!" der ve maârif altınları kendisine gelmesin diye rûhunun kapısı olan kalbini kapar ve meşgûl [olmak] istemezse, benim ma'rifet mîrâsımı yiyen mesnevîhânlar o ma'rifet atâsını o misâfirin kalbinin kapısı olan zâhirî kulağının önüne döksünler, ya'nî *Mesnevî* takrîrine devâm etsinler!"

هر که آنجا بگذرد زر می‌برد   نیست هدیهٔ مخلصانرا مسترد

3571. *"Her kim oradan geçerse altını götürsün! Muhlislerin hediyesi için istirdâd yoktur."*

"O *Mesnevî* takrîr olunan meclisten her kim geçerse, o maârif-i ilâhiyye altınlarını alıp götürsün! Zîrâ muhlislerin hediye[si] için istirdâd olunmak ve geri alınmak yoktur."

بهر او بنهاده‌ام آن از دو سال   کرده‌ام من نذرها با ذو الجلال

3572. *"İki seneden beri onu onun için koymuşumdur. Ben Zü'l-celâl'e nezrler etmişimdir."*

Bu beyitte zikr olunan iki seneyi, âlem-i zâhirin senelerine haml etmek münâsib görünmez. Çünkü *Mesnevî-i Şerîf* 659 senesinde te'lîfe başlanmıştır. İki sene beş ay fâsıladan sonra 2. cildin baş tarafındaki [7. beyit] مطلع تاریخ این سودا وسود. سال اندر ششصد شصت و دو بود [ya'nî "Bu sevdâ ve sûdün matla'ının târîhi altı yüz altmış iki senesinde idi"] beytindeki sarâhat mûcibince, 2. cilde 662 târîhinde tekrâr başlanmış ve 666 târîhinde altı cild olarak ikmâl buyurulmuştur. Ondan sonra huzûr-ı Pîr'de *Mesnevî* yazanlardan Osmân ibn Îsâ el-Mevlevî 668 târîhinde diğer bir nüsha istinsâh etmiş ve Ubeyd Dede dahi bu zâtın nüshasından bir nüsha yazmıştır. Binâenaleyh *Mesnevî-i Şerîf* Hz. Pîr'in irtihâl târîhi olan 672 senesinden altı sene evvel hitâm bulmuş demektir. Şu hâlde bu *Mesnevî* maârifinin misâfir için iki seneden beri konulmasında fakîre lâyih olan işâret budur ki: *Mesnevî-i Şerîf* bu tarz ve tertîb dâiresinde olarak, rûh-ı pür-fütûh-ı Hz. Pîr'den evvelen âlem-i misâlde ve sonra da âlem-i şehâdette zâhir olmuştur. Zîrâ bu mertebelerin üstündeki mertebelerde bu iki mertebedeki tafsîlât-ı sûrî yoktur. Binâenaleyh senenin birisi âlem-i misâl ve diğeri dahi âlem-i şehâdet olur. Ya'nî, "Ben âlem-i ervâhtan âlem-i şehâdete sefer eden bir rûh-ı âşinâ için bu *Mesnevî*'de cevher-i maârifi âlem-i misâl ve şehâdetten beri vaz' etmişimdir. Sonra da Zü'l-celâl olan Hak Teâlâ hazretlerine nezr etmişimdir ki:"

ور روا دارند چیزی زان ستد   بیست چندان خود زیانشان اوفتد

3573. *"Ve eğer ondan bir şey almayı revâ tutarlar ise, muhakkak onlara yirmi kadar ziyân vâki' olsun!"*

"Ve eğer benim bu maârif mîrâsımı yiyenler o maârif cevherlerinden bir

şey alıp saklamayı ve o misâfire vermemeyi câiz görürlerse, onlara o men' ettiği ve sakladığı şeyin yirmi misli ziyân ve zarar vâki' olsun!"

گر روانم را پژولانند زود　　　صد در محنت بر ایشان بر گشود

3574. *"Eğer benim rûhumu müşevveş ederlerse, onların üzerine çabuk yüz mihnet kapısı açılsın!"*

"Pijûlânîden", "pejmürde olmak ve perîşân olmak ve müşevveş olmak" ma'nâsına olan "pijûlîden" masdarının müteaddîsidir. "Pejmürde ve perîşân ve müşevveş etmek" ma'nâsınadır. Ya'nî, "Ben Hak Teâlâ'ya nezr ettim ki: Eğer bu *Mesnevî*'deki maârifin mîrâsını yiyenler bu maâriften ba'zılarını esirgeyip tâliblere vermemek sûretiyle benim rûhumu müşevveş ederler ve incitirler ise, çabuk onların üzerine yüz mihnet ve kahr-ı ilâhî kapısı açılsın!"

از خدا اومید دارم من لَبِق　　　که رساند حق را در مُستَحِق

3575. *"Ben Hudâ'dan ümîd tutarım ki, zekî olan kimse hakkı müstehıkka eriştirsin!"*

"Lebık", zekî ve tatlı sözlü, demektir. Ya'nî, "Ben Hak'tan ümîd ederim ki, *Mesnevî-i Şerîf*'ten ma'rifet mîrâsını yiyen zekî ve fasâhat-i lisân sâhibi olan kimse, hakkı hakkını taleb eden kimseye eriştirsin!" Bu beyt-i şerîfte sûre-i Hadîd'de vâki' وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ (Hadîd, 57/7) ya'nî "Hakk'ın sizi mîrâs[çı] olarak halef ettiği malı infâk edin!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

دو قضیه دیگر او را شرح داد　　　لب بذکر آن نخواهم بر گشاد

3576. *Ona diğer iki kaziyyeyi şerh verdi. Onun zikrine dudak açmayacağım.*

O muhtesib efendi, yardımcı kimseye rü'yâsında diğer iki kaziyyeyi de şerh ve beyân etti ki, o iki kaziyyenin zikr ve beyânına bu *Mesnevî-i Şerîf*'te ben ağız açmayacağım ve onları söylemeyeceğim.

تا بماند دو قضیه سر و راز　　　هم نگردد مثنوی چندین دراز

3577. *Tâ ki iki kaziyye sır ve râz kalsın! Hem de Mesnevî bu kadar uzun olmasın!*

Ya'nî, o iki kaziyyeyi söylememekte iki sebeb vardır: Birisi, o iki kaziyye gizli ve sır hâlinde kalsın; ve diğeri de bu sırrı anlatmak için *Mesnevî-i Şerîf* dahi uzayıp durmasın! Hz. Pîr'in bu iki kaziyyeyi beyân buyurmamasındaki

hikmet, kendi kāim-makāmı olan zâtın sâliklerin terbiyesine âid birtakım dekāyık-ı rûhiyyedir ki, onları burada söylemekte avâm için hem fâide yoktur ve hem de birtakım temsîlât ile *Mesnevî-i Şerîf*'i uzatmak lâzım gelir. Binâenaleyh bu dekāyık pîr-i hakîkat ile onun kāim-makāmı arasında bir sır olarak kalmak münâsibdir ve bunları ancak o kāim-makām olan zâtın bilmesi kâfîdir. Bununla berâber, bu iki kaziyyeye cenâb-ı Pîr efendimiz âtîdeki kıssaların ve beyitlerin zımmında işâret buyurmuşlardır; anlayan anlar!

بر جهید از خواب انگشتك زنان گه غزل گویان و گه نوحه كنان

3578. *Parmak vurucu gâh gazel söyleyici ve gâh nevha edici olarak uykudan fırladı.*

Ya'nî, pîr-i hakîkatin kāim-makāmı olan zât, gördüğü rü'yâda pîr-i hakîkat tarafından kendisine beyân buyurulan dekāyık-ı rûhiyyeden dolayı hâllenerek parmaklarını şıkırdatıcı ve gâh gazel söyleyici ve gâh na'ra vurucu olarak uykudan uyandı.

گفت مهمان در چه سوداهاستی پایمردا مست و خوش بر خاستی

3579. *Misâfir dedi: "Ne sevdâlardasın, ey yardımcı? Sarhoş ve zevkli olarak kalktın?"*

Hak yolunun sâliki olan misâfir bu yolun yardımcısı olan o kāim-makāmın hâlini görüp dedi ki: "Ey yardımcı! Ne sevdâlarda ve hangi hevâlardasın ki, böyle sarhoş ve zevkli bir hâlde olarak uykudan uyandın?"

تا چه دیدی خواب دوش ای بو العلا كه نمی گنجی تو در شهر و فلا

3580. [3560] *"Ey ulâ sâhibi! Acabâ dün gece rü'yâda ne gördün ki, şehre ve sahrâlara sığmazsın?"*

"Ulâ" ve "alâ", yükseklik ve kadr ve menzilet ve "bü'l-ulâ", kadr ve menzilet sâhibi, demektir. "Tâ", taaccüb içindir. "Felâ", "sahrâ" ma'nâsına olan "felât" kelimesinin cem'idir. Ya'nî, "Ey kadr ve menzilet sâhibi! Acabâ dün gece rü'yâda ne gördün ki, sevincinden şehre ve sahrâlara sığmazsın?"

خواب دیده پیل تو هندوستان كه رمیده ستی ز حلقهٔ دوستان

3581. *"Senin filin rü'yâda Hindistân'ı görmüştür ki, dostların halkasından ürkmüşsündür."*

"Fil"den murâd rûh ve "Hindistân"dan murâd, âlem-i ervâhtır. Âlem-i zâhirde fil Hindistân'ın ormanlarını ve orada gezen filleri gördüğü vakit, uykudan azgın olarak uyanır ve filciye itâat etmez imiş. Yardımcının hâli de bu file teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, "Senin rûhun gālibâ rü'yâda âlem-i ervâhı görmüş ve rûhânîlere mülâkî olmuştur ki, bu âlem-i cismânîde dostların sûrî olan halkasından ve cem'iyetinden ürkmüştür."

گفت سوداناك خوابی دیده‌ام   در دل خود آفتابی دیده‌ام

3582. *Dedi: "Sevdâlı bir rü'yâ görmüşümdür! Kendi gönlümde bir güneş görmüşümdür!"*

"Sevdâ", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "aşk ve arzû" ma'nâları münâsibdir. "Sevdâ-nâk", aşklı ve murâdlı, demek olur. "Güneş"ten murâd, vâris-i ulûm-i nebevî olan pîr-i hakîkat olur. Ya'nî, o yardımcı, misâfire cevâben dedi: "Evet, aşklı ve murâdlı bir rü'yâ gördüm ve kendi gönlümün içinde o muhtesib efendiyi ve o insân-ı kâmili gördüm ve kendi gönlümün içinde bir güneş gördüm." "Gönlümün içinde" ta'bîriyle ârifin kalbinin genişliğine işâret buyurulur. Nitekim kalb hakkındaki îzâhât *Fusûsu'l-Hikem*'de cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri tarafından Fass-ı Şuaybî'de beyân buyurulmuş ve diğer cildlerin ba'zı mahallerinde zikr edilmiştir.

خواب دیدم خواجۀ بیدار را   آن سپرده جان پی دیدار را

3583. *"Uyanık olan efendiyi, o dîdâr için cân teslîm etmiş olanı rü'yâda gördüm!"*

"Evet, ben zâhirde uyudum, fakat o uyanık olan muhtesib efendiyi ve Hakk'ın cemâl-i zâtîsi için cânını teslîm etmiş olan o insân-ı kâmili rü'yâda gördüm!"

خواب دیدم خواجۀ مُعْطِی الْمُنَی   واحد کالالف اِنْ اَمْرٌ عُنَی

3584. *"Murâdları verici olan efendiyi rü'yâda gördüm. Eğer bir emr murâd olunsa bin gibi birdir."*

"Münâ", "arzû ve murâd" ma'nâsına olan "münye"nin cem'idir. "Arzûlar ve murâdlar" demek olur. "Unâ", "inâyet" masdarından meçhûl sîgası üzere mâzîdir. "İn emr unâ" "in unâ emr" takdîrindedir, "eğer bir emr murâd olunsa" demek olur. Ba'zı nüshalarda bu ibârede ihtilâf olduğundan, şârihler te-

kellüf etmişlerdir. Ya'nî, "Arzûları ve murâdları verici olan muhtesib efendiyi rü'yâda gördüm. Eğer bir emr murâd olunsa, o efendi bin kimse kadar yardım eden bir efendidir" demek olur.

مست و بیخود اینچنین بر می‌شمرد تا که مستی عقل و هوشش را ببرد

3585. *Sarhoş ve kendinden geçmiş olarak böyle sayardı. Hattâ ki sarhoşluk onun akıl ve idrâkini götürdü.*

O yardımcı sarhoş ve kendinden geçmiş bir hâlde, o muhtesib efendinin fezâilini ve mezâyâsını sayıp dökerdi. O hadde kadar ki, bu sarhoşluk onun aklını ve idrâkini kapıp götürdü.

در میان خانه افتاد او دراز خلق انبه گرد او آمد فراز

3586. *Odanın ortasına upuzun düştü. Kalabalık halk onun etrâfına cem' geldi.*

"Enbüh", "kesret, galebe ve kesîr olan" ma'nâsındaki "enbûh" kelimesinin muhaffefidir. "Ferâz", müteaddid ma'nâsı vardır. Burada "cem'" ma'nâsınadır. Vecd hâlinden dolayı o yardımcı odanın ortasına upuzun yattı ve kendinden geçti. Hâne halkının hepsi müctemian onun başına geldiler.

با خود آمد گفت ای بحر خوشی ای نهاده هوشها در بی‌هشی

3587. *Kendine geldi. Dedi: "Ey hoşluk deryâsı! Ey idrâkleri idrâksizliğe koymuş olan!"*

"Hûşhâ"dan murâd, idrâkât-ı rûhiyye, "bî-huşî"den murâd, havâss-i hamse-i zâhire idrâkinin kalkması hâlidir. Nitekim 1. cildin 576 numarasında بی‌حس و بی گوش و بی‌فکرت شوید . تا خطاب ارجعی را بشنوید [ya'nî "İrciî" hitâbını işitmeniz için, hissiz ve kulaksız ve fikirsiz olunuz"] buyurulmuştur. Ya'nî, yardımcı olan adam, bu bîhûşluk hâlinden ayılıp kendine geldi ve cenâb-ı Hakk'a hitâben dedi: "Ey hoşluk ve zevk deryâsı! Ey ezvâk-ı rûhâniyyenin idrâkini havâss-i zâhirenin idrâksizliğine koymuş olan Hâlık'ım!"

خواب در بنهادهٔ بیداریٔ بستهٔ در بی‌دلی دل داریٔ

3588. *"Uykuya uyanıklığı koymuşsun! Bî-dilliğe dildârlığı bağlamışsın!"*

"Bî-dil", âşık ve "dildâr", ma'şûk demektir. Ya'nî, "Havâss-i hamse-i zâhirenin muattal olduğu uyku hâline, rûh-ı insânînin uyanıklığı hâlini koymuşsun ve âşıklığa ma'şûkluğu bağlamışsın!" Zîrâ uyku hâlinde insanın ha-

vâss-i hamsesi muhîtindeki eşyâya irtibâttan hâlî kalır. Meselâ, uyuyan kimsenin gözü yanında oturanları görmez ve kulağı sözlerini işitmez. Fakat rü'yâsında gördüğü kimseler ile konuşur. "Âşıklık hâline ma'şûkluk hâlini koymak" ta'bîriyle يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ (Mâide, 5/54) ya'nî "Allâh Teâlâ onları sever ve onlar da Allâh Teâlâ'yı severler" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Zîrâ evvelen Hak Teâlâ bir kulunu sever ve o kul dahi hubb-i ilâhînin aksi sebebiyle Hakk'ı sevip onda müstağrak olur. Nitekim bu ma'nâyı şu beyitte îzâh etmişlerdir:

Aşk odu evvel düşer ma'şûka, ondan âşıka
Şem'i gör ki, yanmadan yandırmadı pervâneyi

منعمی بنهادهٔ در ذُلِّ فقر　　　طَوْق دولت بسته اندر غُلِّ فقر

3589. *"Mün'imliği fakr zilleti içine koymuşsun! Devlet gerdanlığını fakr zincirine bağlamışsın!"*

"Züll", hakîr olmak; "gull", demir zincir, demektir. "Fakr"dan murâd, Hakk'ın gayrından yüz çevirip bilcümle umûrunda Hakk'a arz-ı ihtiyâc etmektir. Ya'nî, "Ey hakîm-i mutlak olan Hâlıkım! Âlem-i ma'nâda in'âm ediciliği fakr zilleti içine koymuşsun. Devlet gerdanlığını da bu fakr zincirine bağlamışsın!" Zîrâ ancak Hakk'a arz-ı iftikâr eden insân-ı kâmil, halkın sûrî olan zenginliklerinden ve onların sûrî olan devlet ve mansıblarına baş eğmekten müstağnîdir; ve bilakis bu fakr zilleti içinde onların üzerinde hâkimliği ve tasarrufu vardır. Nitekim Hz. Pîr efendimiz zamânında Selçuk hükümdârları ve ekâbiri onlardan istimdâd ederler idi; ve Cenâb-ı Pîr efendimiz ise onların hepsinden müstağnî idi.

ضد اندر ضد پنهان مُنْدرج　　　آتش اندر آب سوزان مندرج

3590. [3570] *Zıd, zıd içinde gizli ve mündericdir. Ateş yakıcı su içinde mündericdir.*

Ya'nî, bu sûret âleminde birbirinin zıddı olan şeyler birbirinin içinde gizli bir sûrette münderİcdir. Meselâ ateş ile su hikmet-i tabîat nokta-i nazarından birbirinin zıddı ise de, kimyâ nokta-i nazarından aynı anâsırın muhassalâtıdır. Nitekim küremizin etrâfında dalgalanan Bahr-i Muhît müvellidü'l-mâ' ve müvellidü'l-humûza ve sodyumdan mürekkebdir; ve kezâ su ateşi söndürdüğü cihetle ateşin zıddıdır. Halbuki bu ateş harâreti bir kap içinde kaynayan suya intikāl ettiği vakit, ateş ve harâret kendi zıddı olan su içinde gizli bir sûrette münderic olmuş olur.

روضه اندر آتش نمرود درج — دخلها رویان شده از بذل و خرج

3591. *Bahçe Nemrûd'un ateşinde mündericdir. Îrâdlar bezlden ve harcdan neşv ü nemâ bulucu olmuştur.*

Ya'nî, mâdemki Hak Teâlâ böyle zıdları zıd içinde gizlemiştir, murâd-ı ilâhîsi taalluk ettiği vakit bir zıdda gizli olan şeyi o zıddan dışarıya çıkarır. Nitekim Nemrûd'un ateşinde gizli olan bahçeyi İbrâhîm (a.s.) için ızhâr etti ve kahrında gizli olan lutfunu meydâna çıkarıverdi; ve zıddın zıdda gizli olmasının bir misâli de budur ki: Îrâdlar masraflardan neşv ü nemâ bulur. Halbuki îrâdlar masrafların zıddıdır. Meselâ bir kimse elindeki tohumu toprağa saçar; bu masraftır. Fakat masraftan onun birçok misli mahsûl ve îrâd ele geçer.

تا بگفته مصطفی شاه نَجاحْ — اَلسَّمَاحُ يَا اُولِى النِّعْمَا رَبَاحْ

3592. *Hattâ şâh-ı necâh olan Mustafâ: "Ey ni'metler sâhibi! Cömerdlik kârdır" buyurdu.*

"Necâh", zafer bulmak, halâs olmak ve hâcetlerini elde etmek ma'nâlarınadır. "Semâh", cömerdlik, "rebâh", fâide ve kâr demektir. Ya'nî, hattâ îrâd masraflardan neşv ü nemâ bulduğuna işâretle, umûr-ı dünyeviyye ve uhreviyyede zafer bulmanın ve hâcetleri elde etmenin şâhı olan Server-i enbiyâ Mustafâ (a.s.v.) Efendimiz cenâb-ı Ebû Hüreyre'nin rivâyeti ile bize vâsıl olan hadîs-i şerîfinde السماح رباح ya'nî "Cömerdlik kârdır" buyurmuşlardır. Zîrâ cömerd adam elindeki malı hayrâta sarf eder ve sonra مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا (En'âm, 6/160) ya'nî "Kim ki, bir iyilik ile geldi, onun için o iyiliğin on misli mükâfât vardır" âyet-i kerîmesi mûcibince, o sarf ettiği malın on misline nâil olur. Beyt-i şerîfteki "yâ uli'n-na'mâ" hadîs-i şerîfin lafzından olmayıp, bu hadîsin şerhi makāmında vâki'dir. Zîrâ cömerdlik ni'metler sâhibi olan zenginler elinden gelir. Züğürdlerin cömerdliğindeki fâide muhtâclar için hiç mesâbesindedir.

مَا نَقَصْ مَالٌ مِنَ الصَّدَقَاتِ قَطْ — اِنَّمَا الْخَيْرَاتُ نِعْمَ الْمُرْتَبَطْ

3593. *Sadakalardan mal aslâ eksik olmadı. Ancak hayırlar ne güzel bağlamak yeridir!*

"Mürtebat", ism-i mef'ûl ma'nâsına olabileceği gibi, ism-i mekân ma'nâsına da olabilir. Ya'nî, muhtâç olanlara mal ile yardım etmek ve sadaka vermekten dolayı bir zenginin aslâ malı eksilmez. Binâenaleyh ancak hayrât,

malın ne güzel bağlanma yeridir! Yâhud, ancak hayırlara ne güzel bağlanmıştır! demek olur. Bunda ârif ma'rifetinin sadakasını muhtâç olanlara verdikçe ilim ve ma'rifetinin ziyâdeleşeceğine de işâret buyurulur.

جوشش و افزونئ زر در زکات　　　عصمت از فحشا و منکر در صلات

3594. *Altının ziyâdeliği ve kaynayış zekâttadır. Fahşâdan ve münkerden ismet namazdadır.*

Ya'nî, altının çoğalması ve keselerde ve kasalarda kaynayışı o altının kırkta birini muhtâçlara vermekten ibâret olan zekâttadır. Fakat nefs-i insânî bahîl ve harîs olduğu için zekât verdiği vakit parasının noksan olacağını zanneder. Halbuki basar-ı basîreti açık olanlar zekât verenlerin malı hiç ummadıkları yerden kendilerine birçok fâideler ve kârlar gelerek çoğaldığını görürler; ve ehl-i gaflet olan zenginler ise bu zekâtı vermemeleri yüzünden türlü türlü zararlara uğrayarak mallarının günden güne eksildiğini ve hattâ iflâsa kadar gittiğini fark edemez ve bu zararlarını başka başka sebeblere isnâd ederler. Ve kezâ mü'minin zarar-ı ma'nevî olan fahşâdan ve münkerden ismeti ve muhâfazası dahi namazdadır. Zîrâ namaz, dünyâ muâmelâtına dalan mü'minlerin, hiç olmazsa beş vakitte olsun, Hakk'a teveccüh etmesi için mevzû'dur ve Hakk'a teveccüh ise emr-i Hakk'a itâati ve onun nehyinden ictinâbı intâc eder. Ve emre itâat ve nehiyden ictinâbın mükâfât-ı dünyeviyyesi muâmelât-ı sûrîsinde zararlardan vikâyeye ve mükâfât-ı uhreviyyesi de tasallutât-ı şeytâniyyeden âzâde kalarak, hayât-ı uhreviyyesinde saâdetine sebeb olur. Binâenaleyh dikkatle bakılırsa zekât ve namaz dahi îrâdın masraftan neşv ü nemâsından ibârettir.

آن زکاتت کیسه ات را پاسبان　　　و آن صلاتت هم ز گرگانت شبان

3595. *Senin o zekâtın kesene bekçidir ve o namâzın dahi sana kurtlardan çobandır.*

Ey zengin efendi! Senin o verdiğin zekât, kesenin ve kasanın bekçisidir. Nitekim İstanbul'un cehennemî yangınları arasında yanan mahalleler arasındaki ahşâb evlerden bil'âhare zekâtını verdiği tahkîk olunan sâlih kimselerin mutasarrıf olduğu birkaç ev kurtulmuş olduğu herkes tarafından görülüp hayret edilmiştir. Bu ma'nâya binâen hadîs-i şerîfte حصنوا اموالکم بالزکاة ya'nî "Malınızı zekât ile tahkîm ediniz!" buyurulmuştur. Ve senin hulûs-i kalb ile olan namâzın dahi senin bâtınını kurtlar mesâbesinde olan ins ve cin şeytan-

larından muhâfaza eden çobandır. Zîrâ kalb, Hakk'a teveccüh edince halktan yüz çevirmiş olur. Eğer namaz münâfıkların namazı gibi hulûs-i kalb ile olmazsa, o namaz kalbin Hakk'a teveccühü değil, halka teveccühü demek olduğundan o namaz insanı münkerden ve fahşâdan men' etmez, belki münkerin ve fahşânın aynı olur.

میوهٔ شیرین نهان در شاخ و برگ   زندگئ جاودان در زیر مرگ

3596. *Tatlı meyve dalda ve yaprakta gizlidir. Ebedî olan dirilik ölüm altındadır.*

Bu ve âtîdeki beyitlerde zâhiri nefs-i insânînin nazarına çirkin görünen ve iç yüzünde fâide ve letâfet bulunan şeylerin misâli mezkûrdür. Ya'nî, tatlı meyve ağacın katı dallarında ve tatsız yapraklarında gizlidir ve bunlardan çıkar; ve kezâ hayât-ı ebediyye dahi zâhiri çirkin görünen ihtiyârî veyâ ıztırârî ölümlerin altında gizlidir. Zîrâ ihtiyârî ölüm ile ölen kâmiller bu hayât-ı dünyeviyyede rûhânî bir hayat ile yaşarlar; ve ıztırârî ölüm ile ölen mü'minler dahi cismâniyet yükünden kurtulup o ebedî olan hayât-ı rûhâniyyeye kavuşurlar.

زبل گشته قوت خاك از شیوهٔ   زان غذا زاده زمین را میوهٔ

3597. *Gübre bir kāideden dolayı toprağın kūtu olmuştur. O gıdâdan yerin bir meyvesi doğmuştur.*

"Zibl", gübre; "şîve", burada "kāide" ma'nâsınadır. Ya'nî, sûrette menfûr olan gübre âlem-i tabîatta mevzû' olan bir kāide ve kānûn mûcibince toprağa kūt verici olmuştur. Toprak o murdâr olan gübre gıdâsını aldıktan sonra yerden tatlı meyveler doğmuş ve neşv ü nemâ bulmuştur.

در عدم پنهان شده موجودئی   در سرشت ساجدی مسجودئی

3598. *Yoklukta bir mevcûd, sâcidliğin tab'ında bir mescûdluk gizli olmuştur.*

"Adem"den murâd, mevcûdât-ı mümkinedir ki, kendi zâtında vücûd kokusunu koklamamıştır; ve onda ayn-ı vücûd ve bi-nefsihî mevcûd olan Hak Sübhânehû ve Teâlâ gizlidir. Mümkinât mevcûd görünürler ve vücûd-i hakîkî sâhibi olan Hak Teâlâ mahfî ve bâtındır. Bu ma'nâya binâen Hz. Pîr efendimiz bir beyitlerinde şöyle buyururlar:

این هیکل آدمست روپوش   ماقبلهٔ جمله سجدهائیم

"Bu âdemin heykeli ve cismi bâtınının nikābıdır. Yoksa biz bütün secdelerin kıblesiyiz."

Ve hilkatte sâcidin zâtında mescûd-i muazzam olan Hak gizlidir; ve böylece hakîkatte ma'dûm olan sâcidin zâtında onların mûcid-i âlîsi olan Hak gizlidir. Ve nitekim Hz. Pîr efendimiz diğer bir beyt-i şerîflerinde de bu ma'nâya işâreten buyururlar:

خانۀ جسمم چرا سجده گه خلق شد   زانكه بروز و بشب بردرو ديواراوست

"Cismimin evi niçin halkın secdegâhı oldu? Çünkü onun der ü dîvârında gündüz ve gecede o mescûd-i muazzam vardır."

Ve Ebu'l-Hasan-ı Harakânî (k.s.) dahi bu ma'nâda لو عرفتمونى لسجدتمونى ya'nî "Eğer siz bizi tanısanız idi, elbette bize secde ederdiniz" buyurmuşlardır. Ma'lûm olsun ki, bir kul vücûd-i hakîkî-i Hak muvâcehesinde kendi mevhûm olan varlığından geçince, o kulu Hakk'ın varlığı istîlâ etmiş olur; ve kul Hakk'a secde edici olduğu için onun tab'ında bir mescûdluk gizli bulunur. Kâmilin kalb-i şerîfi her ân Hakk'a sâcid olduğu için bilcümle halk ona serfürû ederler. Nitekim Âdem'e meleklerin secde etmeleri de bu ma'nâdandır.

آهن و سنگ از برونش مظلمى   اندرون نورى و شمع عالمى

3599. *Demir ve taş hâriçten o bir muzlemdir. İçinde bir nûr ve bir âlemin şem'i vardır.*

Ya'nî, demir ile çakmak taşı dışları ve sûretleri cihetinden muzlem bir maddedir. Fakat demir çakmak taşına vurulduğu vakit içlerinde gizli olan parlak bir kıvılcım çıkar; ve bu kıvılcımdan büyük nisbette ateşler ve ışıklar peydâ olur. Bunun gibi, insân-ı kâmilin cismâniyeti kesîf ve karanlık görünür; fakat onun bâtınında bir nûr-ı ilâhî ve bir koca âlem-i izâfînin şem'i vardır. Nitekim âyet-i kerîmede قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ (Mâide, 5/15) ya'nî "Ey insanlar! Size Allah tarafından bir nûr olan peygamber ve açık bir kitâb geldi" buyurulur.

درج در خوفى هزاران ايمنى   در سواد چشم چندان روشنى

3600. *Bir korkuda binlerce emînlik, göz karası içinde bu kadar aydınlık vardır.*
[3580]

Zıddın zıdda münderic olduğunun bir misâli de bir korkuda binlerce emînlik gizli olmasıdır. Zîrâ insan korku sebebiyle melhûz olan tehlikelerden nefsini muhâfaza eder ve emniyet altında bulunur; ve kezâ gözbebeği kara bir nokta olduğu hâlde o noktada bu kadar çok aydınlık vardır, ve bu aydınlık sebebiyle muhîtindeki eşyâyı görür.

اندرون گاو تن شهزادهٔ گنج در ویرانهٔ بنهادهٔ

3601. *Cisim öküzünün içine bir şehzâde, bir vîrâneye hazîne konmuştur.*

Ya'nî, cisim öküzünün içine ebu'l-ervâh ve rûhun şâhı olan Hâtem-i enbiyâ Efendimiz'in şehzâdesi mesâbesindeki rûh-ı insânî konulmuştur. Bir vîrâne ve harâbe mesâbesinde olan cisme böyle bir rûh-ı insânî hazinesi gizlenmiştir ki, bütün hakāyık ve maârif-i ilâhiyye cevherleri ve altınları bu hazînede mündericdir.

تا خرِ پیری گریزد زان نفیس گاو بیند شاه نی یعنی بلیس

3602. *Tâ ki bir ihtiyar eşek o nefîsten kaça; öküzü göre, şâhı değil! Ya'nî İblîs.*

"Nefîs", ağır, kıymetli ve azîz ve makbûl olan şey. "İhtiyar eşek"ten murâd İblîs'tir. Zîrâ İblîs Âdem'in sûretine baktı ve onun ma'nâsı olan rûhundan gâfil oldu; ve "O Âdem kesîf olan cisimdir. Ben ise latîf olan cismim, binâenaleyh latîf olan kesîf olandan daha hayırlıdır" dedi. Binâenaleyh insân-ı kâmilin cismine nazar edip ma'nâsından kaçan nefsânî ve cismânî kimseler dahi İblîs'in tebaası hükmünde olur.

حکایت آن پادشاه و وصیت کردن اوآن سه پسر خویش را که
درین سفر در ممالك من فلان جا چنین ترتیب نهید و فلان جا چنین
نواب نصب کنید اما الله الله بفلان قلعه مروید و گرد آن مگردید

Pâdişâhın kendinin o üç oğluna: "Bu seferde benim memleketimde filân yere böyle tertîb koyunuz ve filân yere böyle nâibler nasb ediniz, ammâ sakın, sakın filân kal'aya gitmeyiniz ve onun etrâfında dolaşmayınız!" diye vasiyet etmesinin hikâyesidir

"Kal'a-i zâtü's-suver", "sûretler sâhibi kal'a" demektir ki, bundan murâd, sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin mezâhirini hâvî olan dünyâdır. "Şâh"tan murâd,

rûh-ı küllî-i Muhammedî'dir. "Üç şehzâde" ile, ahyâr ve ebrâr ve şüttâr yollarına sülûk eden ervâh-ı mü'minîne işâret buyurulur. Nitekim hadîs-i şerîfte انا من الله والمؤمنون من نوری ya'nî "Ben Allah'tanım ve mü'minler benim nûrumdandır" buyurulur. Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri *Usûl-i Aşere*'lerinde buyururlar ki: "Ahyâr tarîkı muâmelât-ı şer'iyye erbâbının yoludur ki, bu tâife çok oruç tutarlar ve çok namaz kılarlar ve çok Kur'ân-ı Kerîm okurlar ve çok hacca giderler ve cihâd ederler. Bu yoldan uzun zamanda Hakk'a vâsıl olanlar çok azdır. Ebrâr tarîkıne sâlik olanlar kötü ahlâkları tebdîle ve nefs-i emmâreyi bunlardan temizlemeye ve kalbi sâf kılmaya ve rûhu parlatmaya, velhâsıl bâtını ma'mûr etmeye çalışırlar. Bu yoldan Hakk'a vâsıl olanlar da ahyâra nisbetle çok ise de yine nâdirdir. Şüttâr yolu ehl-i muhabbetten olan kimselerin yoludur; ve aşk ve muhabbet ile sülûk edenlerin bidâyetleri evvelkilerin nihâyetlerinden efdaldir. Bu tarîk-ı, şüttâr mevt-i irâdî üzerine mebnîdir. Nitekim Server-i enbiyâ (a.s.v.) Efendimiz موتوا قبل ان تموتوا ya'nî "Ölmezden evvel ölünüz!" buyurdu.

بود شاهی شاهرا بُدْ سه پسر هر سه صاحب فطنت و صاحب نظر

3603. *Bir şâh var idi. Şâhın üç oğlu var idi. Her üçü fıtnat ve nazar sâhibi idi.*

Ya'nî, mü'minlerin yukarıki mukaddimede beyân olunan üç sınıfı hayât-ı dünyeviyyenin hiçliğini görmekte fatîn ve zekî ve nazar sâhibi idi.

هر یکی از دیگری استوده تر در سخا و در وغا و کر و فر

3604. *Her biri diğerinden sehâda ve vegāda ve kerr ü ferde daha medh olunmuş idi.*

Bu üç sınıfın her birisi Hak yolunda sehâda ya'nî huzûzât-ı nefsâniyyelerini fedâda ve vegāda, ya'nî nefis ve şeytan ile muhârebede ve kerr ü ferde, ya'nî mücâhede usûlünde diğerinden daha medh olunmuş idi. Nitekim ahyâr ve ebrâr ve şüttâr yollarından her biri bir vecih ile fâzıl ve diğer vecih ile mefdûldür; ve her birisi bir vecihten diğerine nazaran daha memdûhdür.

پیش شهِ شهزادگان استاده جمع قرة العینان شه همچون سه شمع

3605. *Üç şem' gibi şâhın iki gözünün aydını olarak şehzâdeler şâhın huzûrunda toplanıp durmuş idi.*

Ya'nî, bu üç sınıfın rûhları ebu'l-ervâh olan Server-i enbiyâ Efendimiz'in sebeb-i sürûru olarak onun huzûr-ı ma'nevîlerinde toplanıp durmuşlar idi. Nitekim âyet-i kerîmede kıyâmete kadar bu huzûr-ı ma'nevîye işâreten وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللّٰهِ (Hucurât, 49/7) ya'nî "Biliniz ki, muhakkak Resûlullâh sizin içinizdedir" buyurulur.

از ره پنهان ز عینین پسر　　　می‌کشید آبی نخیل آن پدر

3606. *Oğulun iki gözünden gizli yoldan o babanın nahîli bir su çeker.*

"Nahîl", lügatte "hurma ağacı" demektir. "Babanın vücûdu" hurma ağacına ve "evlâdın iki gözü" dahi çeşmeye teşbîh buyurulmuştur. Ya'nî, babanın hurma ağacı gibi olan vücûdu oğulun çeşme ve pınar mesâbesinde olan iki gözünden gizli yoldan sürûr ve safâ suyunu çeker. "Ayneyn", "iki göz" ma'nâsına geldiği gibi, "iki pınar" ma'nâsına da gelir. Bu sûrette pınarın birisi evlâdın cismi ve diğeri rûhu olmuş olur. Ya'nî bir baba evlâdının rûhunda ulviyet ve cisminde de selâmet görürse, bu iki çeşmelerden bâtın yolundan onun nahîl-i vücûdu sürûr ve safâ suyunu çeker. Bunda ebu'l-ervâh olan Resûl-i Ekrem hazretleri kendi evlâdı mesâbesinde olan ümmetinin rûhunda maârif-i ilâhiyye ile teâlî ve cisminde şer'-i şerîfe mutâvaatla selâmet görürse mahzûz olur, ma'nâsı da mündericdir. Âtîdeki beyitler gizli yoldan mecrâlar olduğunun misâlidir.

تا ز فرزند آب این چشمه شتاب　　　می‌رود سوی ریاض مام و باب

3607. *Hattâ bu çeşmenin suyu evlâddan acele ananın ve babanın bahçeleri tarafına gider.*

"Mâm", ana; "bâb", baba demektir. Ya'nî, hattâ bu evlâd çeşmesinin sürûr suyu acele ananın ve babanın bahçeleri mesâbesinde olan kalbleri tarafına gider.

تازه می‌باشد ریاض والدین　　　گشته جاری عینشان زین هر دو عین

3608. *Nihâyet ananın ve babanın bahçeleri tâze olur. Bu her iki uyûndan onların aynı cârî olmuştur.*

Nihâyet ananın ve babanın kalblerinin bahçesi, sürûr ve safâdan tâze olur ve tarâvet bulur. Evlâdın bu her iki gözünden veyâ onun rûh ve cisminin çeşmesinden ananın ve babanın sürûr ve safâ çeşmesi akıcı olmuştur.

چون شود چشمه ز بیماری علیل　　خشك گردد برگ و شاخ آن نخیل

3609. *Vaktâki hastalıktan çeşme alîl olur, o nahîlin yaprağı ve dalı kuru olur.*

Vaktâki sûrî hastalıktan evlâd çeşmesi illetli olur veyâhud evlâdın ma'nevî olan hastalıktan rûhu ve cismi alîl olur, nahîl mesâbesinde olan babanın vücûdunun yaprağı ve dalı kuru olur. Ya'nî hazzı ve safâsı zâil olur ve mükedder bir hâle gelir. Nitekim rûhu habîs ve cismâniyeti fâsid olan evlâdların babaları ve anaları gece ve gündüz elem ve azâb içindedir.

خشکیٔ نخلش همی گوید پدید　　که ز فرزند آن شجر نم می کشید

3610. [3590] *Onun nahlinin kuruluğu zâhiren söyler ki: "O ağaç evlâddan rutûbet çekerdi."*

Babanın nahl vücûdunun kuruluğu ve neş'esizliği ve mükedder oluşu zâhiren, "O ağaç, evlâddan gizli bir yoldan rutûbet çektiğini ve haz ve safâ bulduğu"nu söyler.

ای بسا کاریز پنهان همچنین　　متصل با جانتان یا غافلین

3611. *Ey ne çok böyle gizli mecrâ, ey gâfiller sizin cânınıza muttasıldır!*

"Kârîz", yer altında olan gizli mecrâ, demektir. Ya'nî, ey gâfiller! Sizin cânınıza muttasıl olan böyle ne kadar çok mecrâlar vardır ki, sizin bu mecrâlardan haberiniz yoktur.

ای کشیده ز آسمان و از زمین　　مَایَهَا تا گشته جسم تو سمین

3612. *Ey kimse! Gökten ve yerden mâyeler çekip, nihâyet senin cismin semiz olmuştur.*

Ey insân! Gökten güneşin ziyâsını ve harâretini ve havadan müvellidü'l-humûza gibi maddeleri ve yerden gıdâ vâsıtasıyla azot ve karbon ve kils gibi birtakım anâsırı peyderpey cismine çektin ve nihâyet senin cismin bu madde ve cevherlerden semirdi.

تن زاجزای جهان دزدیدهٔ　　پاره پاره زین وآن ببریدهٔ

3613. *Cismi cihânın eczâsından çalmışsın. Bundan ve ondan parça parça kesmişsin.*

Binâenaleyh sen cismini bu dünyânın cüz'lerinden çalmışsın. Birtakım bu ve o anâsır-ı basîtadan parça parça kesmişsin. Meselâ karbondan bir parça ve azottan bir parça ve diğer anâsırdan dahi birer parça kesip almışsın.

از زمین وآفتاب وآسمان   پاره‌ها بر دوختی بر جسم و جان

3614. *Yerden ve güneşten ve gökten cisme ve câna parçalar diktin.*

"Cân"dan murâd, rûh-ı hayvânîdir. Ya'nî, yerden gıdâ vâsıtasıyla ve güneşten ziyâ ve harâret ile ve gökten ve havadan teneffüs vâsıtasıyla cismine ve rûh-ı hayvânîne parçalar diktin ve cisminden her ân ayrılan cevherler yerine yamalar yaptın.

یا تو پنداری که بردی رایگان   باز نستانند از تو این وآن

3615. *Ya sen zanneder misin ki, bedâva götürdün? Bu ve o senden geri almasınlar?*

Ya sen zanneder misin ki, cismâniyetine âid olarak bu eczâ-yı cihândan aldığın şeyleri bedâva [:bâd-ı hevâ] buldun? Bu ve o anâsır kendi parçalarını senin cisminden geri almasınlar? Ya'nî ölüm vâsıtasıyla cismin tahallül edip karbonu karbonun küllü ve azotu dahi azotun küllü tarafına gitmesin? Ve diğer anâsırdan her birisi sana iğreti olarak verdikleri parçalarını senin cisminden koparıp geri almasınlar? Böyle mi zannediyorsun?

کالهٔ دزدیده نبود پایدار   لیك آرد دزد را تا پای دار

3616. *Çalınmış metâ' pâyidâr olmaz. Fakat hırsızı darağacının dibine kadar getirir.*

"Kâle", metâ' ve kumaş; "pâydâr", sâbit; "pây-i dâr", darağacının ayağı ve dibi demektir. Ya'nî, bil ki, çalınmış metâ' ve eşyâ hırsızın elinde sâbit olarak kalmaz. Fakat nihâyet hırsızı cezâen asılmak için darağacının dibine kadar götürür. İşte çalınmış metâ'ın hizmeti sana bu kadar olur. Burada "darağacı"ndan murâd, cismin inhilâl ettiği mezârdır.

عاریه ست این کم همی باید فشارد   کانچه بگرفتی همی باید گذارد

3617. *Bu âriyettir, az tıkmak lâzımdır. Zîrâ yakaladığın şeyi ödemek lâzımdır.*

"Feşârden", bir şeyi bir yere tıkmak ve gömmek, (گذاردن) "güzârden", [zâl ile] ve (گزاردن) "güzârden", [zâ ile] "ödemek" demektir. Ya'nî, bu âlem-i sûrette cüz'lerinden aldığın şeyler hep iğretidir; cismine az tıkmak lâzımdır. Zîrâ tutup yakaladığın maddeleri ve cevherleri bu hayât-ı dünyeviyyenin sonunda ödemek îcâb eder.

جز نفخت کان ز وهّاب آمدست روح را باش آن دگرها بیهدست

3618. *"Nefahtü"den gayrı ki o Vehhâb'dan gelmiştir, rûh için ol! O başkaları beyhûdedir.*

Ya'nî, insanın ödemeye mecbûr olmadığı bir şey varsa o da وَنَفَخْتُ فيه مِنْ رُوحي (Hicr, 15/29) ya'nî "Âdem'e kendi rûhumdan üfledim" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan rûh-ı insânî ve izâfîdir. Zîrâ o rûh, ihsânı çok olan Hak tarafından gelmiştir. Binâenaleyh senden geri alınmayacak olan bu rûh-ı izâfî için ol ve onun selâmetine hizmet et! Âriyet olan cismânî şeylere hizmet beyhûdedir, boştur.

بیهده نسبت بجان می گویمش نه بنسبت با صنیع محکمش

3619. *Câna nisbetle ona beyhûdedir, diyorum, onun muhkem olan sun'una nisbetle değil.*

"Sanî'", sun' ve kâr ma'nâsınadır. "Muhkem", sun'un sıfatıdır; ve "sun'-ı muhkem"den murâd, cisimdir. "Şîn" zamîri Hakk'a râci'dir. Ya'nî, cismânî şeyler rûh-ı izâfiye nisbetle boştur ve beyhûdedir, diyorum; Hakk'ın metîn ve muhkem olan sun'unun boşluğunu murâd etmiyorum. Zîrâ cismin îcâdında dahi Hakîm-i mutlak hazretlerinin büyük hikmetleri vardır. Zîrâ âlem-i sûret âlem-i ef'âldir; ve ef'âl âlet vâsıtasıyla vücûda gelir; ve cisim ise, rûhun irâdelerini ızhâr için bir âlettir. Bu sebeble âyet-i kerîmede أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ (Mü'minûn, 23/115) ya'nî "Biz sizi abes olarak mı yarattık? Ve muhakkak siz bize rücû' etmeyeceğinizi mi zannettiniz?" buyurulur; ve diğer âyet-i kerîmede dahi وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا (Sâd, 38/27) ya'nî "Biz göğü ve yeri ve onların aralarında olan şeyi bâtıl olarak yaratmadık" buyurulur. İmdi bir kimse rûh-ı izâfînin irâdelerini ihmâl edip, cisim makinesinin muharriki olan rûh-ı hayvânînin irâdelerine tâbi' olsa, onun bu ef'âli boştur ve beyhûdedir; ve rûh-ı izâfîsini müflis bir hâlde bırakmış olur.

بیان استمداد عارف از سرچشمهٔ حیات ابدی و مستغنی شدن او از استمداد و اجتذاب از چشمهای آبهای بی‌وفا که عَلَامَتُهُ التَّجَافِي عَنْ دَارِ الْغُرُورْ که آدمی چون بر مددهای آن چشمه‌ها اعتماد کند در طلب چشمهٔ باقی دائم سست شود

نظم

کاری زدرون جان تو می باید — کز عاریتی ترا دری نگشاید

یك چشمهٔ آب از درون خانه — به زان جویی که از برون می آید

Ârifin hayât-ı ebedî çeşmesinden istimdâd etmesinin ve onun bî-vefâ olan suların çeşmelerinden istimdâddan ve ictizâbdan müstağnî olmasının beyânındadır ki, onun alâmeti "Gurûr evinden uzaklaşmaktır." Zîrâ âdemî o çeşmelerin yardımları üzerine i'timâd ederse, bâkî olan çeşmenin talebinde dâimâ gevşek olur.

Nazmın tercümesi:

"Sana cân içinden bir iş gerektir. Zîrâ sana âriyetten bir kapı açmaz. Evin içinden bir su çeşmesi, dışarıdan gelen bir ırmaktan iyidir."

"Hayât-ı ebedî ser-çeşmesi"nden murâd, insân-ı kâmilin kalb-i şerîfidir ki, ondan ulûm-i ledünniyye suları cârî olur. "Vefâsız suların çeşmeleri"nden murâd, ulemâ-i zâhirenin kalbidir ki, onlardan vefâsız olan ulûm-i taklîdiyye suları cârî olur ve ulûm-i taklîdiyye insanı dünyâdan soğutup teveccüh-i küllî ile Hak'a döndüremez. "Ârif"ten murâd, insân-ı kâmilin kadr ve menziletini tanıyan kimselerdir ki, onlar hayât-ı dünyeviyyelerinde insân-ı kâmilin sohbetini ihtiyâr ederler ve ulemâ-i zâhirenin ulûm-i taklîdiyye ve istidlâliyyesinden müstağnîdirler; ve bu hâlin alâmeti budur ki, ârif insân-ı kâmilin sohbetine mülâzemet etmekle kalbi nûrlanır ve gurûr evi dünyâdan ve onun huzûz ve ezvâkından uzaklaşır. Zîrâ bir insan o vefâsız olan ulûm-i zâhire ve taklîdiyye çeşmelerine dayanır ve i'timâd ederse, bâkî olan ulûm-i ledünniyye çeşmesinden ve insân-ı kâmilin sohbetinden gevşek olur ve âlem-i sûrete müncezib bulunur. Nitekim Hakîm Senâî hazretleri rubâîlerinde şöyle buyururlar:

"İlhâm-ı ilâhî ile rûhtan gelen iş ve ilim gerektir. Âriyetî olan ulûm-i taklîdiyyeden sana bir hakîkat kapısı açılmaz. Nitekim evin içinden kaynayan bir pınar, dışarıdan evin içine akan bir ırmaktan daha fâidelidir."

حبذا کاریز اصل چیزها فارغت آرد از این کاریزها

3620. [3596] *Aslı olan şeylerin mecrâsı ne güzeldir! Seni bu mecrâlardan fâriğ getirir.*

"Aslı olan mecrâ"dan murâd, insân-ı kâmilin kalbidir ki, ulûm-i ledünniyye mecrâsıdır. "Bu mecrâlar"dan murâd, ulûm-i istidlâliyye ve taklîdiyye mecrâsı olan ehl-i zâhirin kalbleridir. Ya'nî, insân-ı kâmilin ulûm-i ledünniyye mecrâsı olan kalb-i şerîfi ne güzeldir! Seni ulûm-i istidlâliyye ve taklîdiyye mecrâsı olan bu ehl-i zâhirin kalblerinden fâriğ ve müstağnî kılar.

تو ز صد ینبوع شربت می کشی هر چه زان صد کم شود کاهد خوشی

3621. *Sen yüz çeşmeden şerbet çekiyorsun. O yüzden her ne eksik olursa hoşluk eksik olur.*

"Yenbû'", büyük pınar, "şerbet", masdar-ı binâ-i merredir, "bir kere içmek" demektir. "Yenbû'"dan murâd, ulûm-i zâhiriyyede meşhûr olan âlimlerdir. Ya'nî, sen hakāyıkı anlayacağım diye müteaddid ulemâ-i zâhirenin meclislerini dolaşıp her birinden bir ilim suyu çekiyorsun. O çeşmelerden her ne eksik olursa, ya'nî senin anlamak istediğin her ne şey noksan olursa, zevkin dahi noksan oluyor ve müşkilin halledilememiş bulunuyor.

چون بجوشد از درون چشمهٔ سنی ز استراق چشمه‌ها گردی غنی

3622. *Vaktâki içeriden âlî olan çeşme kaynar, çeşmelerin istirâkından ganî olursun.*

Ey tâlib-i hakîkat! Vaktâki âlî olan kalb çeşmesinden ulûm-i ledünniyye kaynar, o ulûm-i taklîdiyye çeşmelerinden ilim çalmak talebinden ganî ve müstağnî olursun. Her müşkilin bu kalb-i âlî çeşmesinden hallolunur. Zîrâ ulûm-i ledünniyye çeşmesi rûhânî ve ulûm-i taklîdiyye ve istidlâliyye çeşmesi cismânîdir.

قُرَّةُ الْعَيْنَتْ چو زآب و گل بود راتبهٔ این قرّه درد دل بود

3623. *Mâdemki senin gözün aydın olması sudan ve çamurdan olur, bu kurrenin râtibesi kalbin derdi olur.*

"Râtibe", hizmet mukābilinde verilen ta'yîn ve maâş ve mükâfât. Ya'nî, ey kimse! Mâdem senin kalb gözünün aydın olması sudan ve çamurdan mahlûk olan cismin ilimlerinden oluyor, binâenaleyh bu kurrenin ve göz aydın olmanın ve sürûrun karşılığı kalbin derdi ve ıztırâbı olur. Zîrâ tâlib-i hakîkat olan kimseyi ulûm-i istidlâliyye ve taklîdiyye doyurmaz. Bilakis kalbe ıztırâb ve şek ukdeleri bağlar.

قلعه را چون آب آید از برون　　　در زمان امن باشد بر فزون

3624. *Vaktâki kal'anın suyu dışarıdan gelir, emn zamânında ziyâde üzere olur.*

Meselâ, bir kal'anın suyu dışarıdan geldiği vakit, emniyet zamânında o su bol bol akar.

چونکه دشمن گرد آن قلعه تند　　　تا که اندر خونشان غرقه کند

3625. *Vaktâki düşman o kal'anın etrâfına teveccüh eder, tâ ki onların kanına garaz ede!*

"Tenîden", "teveccüh etmek" demektir. Ya'nî, düşman o kal'anın etrâfına teveccüh edip kal'ayı, kal'a halkının kanına garaz etmek için muhâsara ettiği vakit,

آب بیرون را ببرند آن سپاه　　　تا نباشد قلعه را زانها پناه

3626. *O asker, dışarının suyunu kal'aya onlardan penâh olmamak için keserler.*

O düşman askeri kal'a ahâlîsine o kal'a, sığınacak bir yer olmamak için, o dışarıdan kal'a içine akan suyu keserler.

آن زمان یك چاه شوری از درون　　　به ز صد جیحون شیرین از برون

3627. *O zaman içeriden bir acı kuyu dışarıdan yüz tatlı Ceyhun'dan iyidir.*

Dışarıdan gelen su kesildiği zaman içeride olan acı sulu bir kuyu, dışarıdan gelen yüz tatlı Ceyhun nehrinin suyundan iyidir. Bu ma'nâlar hakkında *Fîhi Mâ Fîh*'in 13. faslında şöyle buyurulur:

"Sizin bu sözleri kendi bâtınınızdan işitmenizi Hak'tan ümîd ediniz! Zîrâ müfîd olan odur. Eğer hâriçten bin hırsız gelse, onlara içeriden bir hırsız muâvenet etmedikçe kapıyı açamazlar. Hâricen bin söz söylersen, bâtınen musaddık olmadıkça fâide vermez. Nitekim bir ağacın kökünde yaşlık olmazsa,

eğer bin sene su döksen fâide vermez. Onun neşv ü nemâsına meded etmek için kökü yaş olmak lâzımdır... ilh."

قاطع الاسباب لشكرهاى مرگ همچو دى آيد بقطع شاخ و برگ

3628. *Sebebleri kesici olan ölümün askerleri, dalı ve yaprağı kesmeye kış gibi gelir.*

"Sebebler"den murâd, tahsîl-i ilim husûsunda söz ve ses ve kitâb mütâlaası gibi sûrî sebeblerdir. "Dal"dan murâd, cisim ağacının uzuvları ve "yaprak"tan murâd, cismin havâssidir. Ya'nî, sûrî sebebleri kesici ve ortadan kaldırıcı olan ölümün askerleri cisim ağacının uzuvlarını ve havâssini kesmek için kış mevsimi gibi olur.

در جهان نبود مددشان از بهار جز مگر در جان بهار روى يار

3629. *Cihânda onlara bahardan yardım olmaz. Ancak meğer ki cânda yârin yüzünün bahârı ola!*

Cihânda bu ulûm-i istidlâliyye ve taklîdiyye sâhiblerine bu ulûm-i zâhire bahârından ve aşkından yardım olmaz. O ölüm vaktinde ancak rûhta yâr-i hakîkî olan Zât-ı Hakk'ın bahârı ve aşkı yardımcı olur. Nitekim bu ma'nâda 5. cildin 4139 numarasına müsâdif olan اندرين بحث گر خرد ره بين بدى . فخر رازى راز دان دين بدى [ya'nî "Eğer bu bahisde akıl yol görücü olaydı, Fahr-i Râzî dînin sırrını bilici olurdu"] beytinde uzun îzâhât vardır.

زان لقب شد خاك را دار الغرور كو كشد پا را سپس يوم العبور

3630. [3606] *Ondan dolayı toprağa "dârü'l-gurûr" lakab oldu. Zîrâ ayağını ubûr günü çeker.*

O sebebden dolayı toprağa ve bu cismâniyet âlemi olan dünyâya "dârü'l-gurûr" ya'nî "aldanmak evi" lakabı verildi. Nitekim sürh-i şerîfteki hadîs-i nebevîde التجافى عن دار الغرور [ya'nî "Gurûr evinden uzaklaşmak] buyurulmuştur. Zîrâ rûhun bu dünyâ köprüsünden geçme günü bu cisim o rûhtan ayağını çeker ve vefâsızlık edip rûhtan ayrılır.

پيش ازان بر راست و بر چپ مى‌دويد كه بچينم درد تو چيزى نچيد

3631. *Ondan evvel "Senin derdini ben toplarım!" diye sağa ve sola koşardı. Bir şey toplamadı.*

Halbuki o dünyâ ölüm vakti ayağını çekmezden evvel "Ben senin derdini toplarım ve ıztırâblarına çâre bulurum" diye onun sağına ve soluna koşardı. Ölüm geldiği vakit onun derdinden ıztırâbından hiçbir şey derip toplayamadı.

او بگفتی مر ترا وقت غمان   دور از تو رنج و دهْ كُهْ در ميان

3632. *O sana "Gamlar vaktinde renc senden uzak olsun ve arada on dağ olsun!" derdi.*

O esbâb-ı dünyâ ve ehl-i dünyâ sen hâl-i refâhta iken "Gamlar vaktinde renc ve meşakkat senden uzak olsun ve seninle renc ve meşakkat arasında on dağ kadar mesâfe bulunsun; binâenaleyh üzülme, keyfine bak, biz sana yardımcıyız!" derdi.

چون سپاه رنج آمد بست دم   خود نمى گويد ترا من ديده ام

3633. *Vaktâki renc askerleri geldi, demi bağladı, muhakkak demez ki: "Ben seni görmüşümdür."*

Vaktâki gam zamânı ve renc ve meşakkat askerleri olan mâlî ve bedenî felâketler geldi ve sıkıntıdan senin nefesini tuttu ve elemden nefes alma mecâlin kalmadı; o esbâb-ı dünyâ ve ehl-i dünyâ sana "Ben senin hâlini gördüm" bile demez; yardım etmek nerede kaldı!

حق پى شيطان بدين سان زد مثل   كه ترا در رزم آرد با حِيَلْ

3634. *Hak şeytan için buna benzer mesel vurdu. Dedi ki: "Seni hîleler ile cenge getirir."*

"Sân", edât-ı teşbîhtir. "Bedîn sân", "buna benzer" demek olur. Ya'nî Hak Teâlâ şeytan için dahi Kur'ân-ı Kerîm'de bu dünyâ esbâbının ve ehl-i dünyânın hâline benzeyen bir mesel îrâd edip buyurdu ki: "Ey insan! Şeytan seni hîleler ile cenge ve muhâlefet tarafına getirir. Nitekim sûre-i Haşr'de كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّى بَرِىءٌ مِنْكَ إِنِّى أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ (Haşr, 59/16) ya'nî "Münâfıkların yahûdîlere: Sizinle kıtâlde ve hurûcda berâber oluruz, diye iğvâları şeytanın misâli gibidir ki, o insana "Kâfir ol!" diye iğvâ eder. İnsan onun iğvâsıyla kâfir oldukta, o şeytan "Ben senden teberrî ettim, ben Rabbü'l-âlemîn olan Allâh Teâlâ'dan korkarım!" der" buyurulur. Aşağıdaki beyitler bu âyet-i kerîmenin tefsîri sûretinde vâki'dir.

که ترا یاری دهم من با توام　　　در خطرها پیش تو من می‌روم

3635. *Der ki: "Ben sana yârlik veririm. Ben seninle berâberim. Ben hatarlarda senin önünde giderim."*

Şeytan insana bâtınından iğvâ edip der ki: "Ben sana yardım ederim. Seninle berâberim. Hatar ve tehlike zamanlarında senin önünde giderim ve her işinde sana muîn olurum."

اسپرت باشم گه تیر خدنگ　　　مَخلَص تو باشم اندر روز تنگ

3636. *"Hadenk oku vaktinde sana siper olurum. Dar günde senin mahlasın olurum."*

"Hadenk", sert ve düzgün olan bir ağacın ismidir ki, oku bu ağaçtan yaparlar. "Tîr-i hadenk", hadenk ağacından yapılmış olan ok demektir. Bundan murâd, ok mesâbesinde olan belâlardır. Ya'nî, şeytan insana der ki: "Ben belâ okları vaktinde sana siper ve kalkan olurum. Dar vakitte mahall-i halâsın olurum. "Mahlas", masdar-ı mîmî olursa, fâil ma'nâsında olup, senin kurtarıcın olurum demek olur.

جان فدای تو کنم در انتعاش　　　رستمی شیری هلا مردانه باش

3637. *"İntiâşta sana cân fedâ ederim. Sen bir arslan Rüstem'sin! Hele merdâne ol!"*

"İntiâş", hâli iyi olmak ve yüksek olmak ve düşen kimse ayağa kalkmak ma'nâlarınadır. Ya'nî, "Senin arzûlarına nâil olarak iyi hâlde yaşaman husûsunda sana cân fedâ ederim. Sen bir arslan gibi Rüstem pehlivansın! Hele huzûzât-ı nefsâniyyeni icrâya mâni' olanları kesip biçmek husûsunda merdâne ol, hiç çekinme! Emr ve nehy ne demektir? Keyfine bak!"

سوی کفرش آورد زین عشوه‌ها　　　آن جوال خدعه و مکر و دها

3638. *O hud'a ve mekr ve dehâ çuvalı bu hîlelerden dolayı onu küfür tarafına getirir.*

"Dehâ", burada bir kimseyi dâhiyeliğe nisbet etmek ma'nâsınadır; ve "dâhiye", âfet ve musîbet, demektir. Ya'nî, o hud'a ve mekr ve âfet çuvalı olan şeytan bu yaptığı hîleler sebebiyle insanı küfür tarafına getirir.

چون قدم بنهاد در خندق فتاد　　　او بقاها قاه خنده لب گشاد

3639. *Vaktâki ayak koydu, hendeğe düştü, o kahkaha ile gülmeye dudak açtı.*

Vaktâki insan şeytanın hîlesine aldanıp küfür ve inkâr tarafına ayak bastı, şekāvet hendeğine ve çukuruna düştü, o Benî-Âdem'in düşmanı olan mel'ûn kahkaha ile gülmeye dudak açtı ve sevincinden dudakları kulaklarına varacak derecede gülmeden bayıldı. Nitekim sûre-i Yâsîn'de يَابَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (Yâsîn, 36/60) ya'nî "Ey Âdem oğulları! Şeytana itâat etmeyin, zîrâ o sizin apaçık düşmanınızdır!" buyurulur.

هی بیا من طمعها دارم ز تو　　گویدش رو رو که بیزارم ز تو

3640. *"Hey! Gel, ben senden tama'lar tutarım!" Ona der: "Git! Git ki, senden bîzârım."*
[3616]

Küfür yüzünden dünyevî ve uhrevî azâb-ı ilâhîye giriftâr olan insan şeytana hitâben der ki: "Hey! Gel, ben bu belâdan kurtulmak için senden tama'lar ve ümîdler tutarım. Zîrâ sen bana yardımlar va'detmiş idin!" Şeytan ona cevâben der ki: "Git, git! Zîrâ ben senden bîzârım!"

تو نترسیدی ز عدل کردگار　　من همی‌ترسم دو دست از من بدار

3641. *"Sen Kirdigâr'ın adlinden korkmadın. Ben korkarım. Benden iki elini kaldır!"*

"Sen fâil-i mutlak olan Hakk'ın adlinden ve ameline mukābil vereceği cezâdan korkmadın. Ben korkarım. Bu hâl içinde benden el çek!"

گفت حق خود او جدا شد از بهی　　تو بدین تزویرها هم کی رهی

3642. *Hak buyurdu ki: "Muhakkak o iyilikten cüdâ oldu. Sen dahi bu tezvîrler ile ne vakit kurtulursun?"*

Bu beyt-i şerîfte yukarıda zikr olunan sûre-i Haşr'deki âyet-i kerîmenin mâba'di olan فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ (Haşr, 59/17) ya'nî "O şeytan ve insanın âkıbetleri ebedî ateşte olmaktır; ve zulm edenlerin cezâsı budur" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bu beyit ile aşağıdaki beyitler bu âyet-i kerîmenin tefsîridir. Ya'nî Hak Teâlâ buyurdu ki: "O insan hidâyet yolunun rehberleri olan peygamberleri bırakıp senin hîlene aldanarak iyilikten ayrıldı. Ey şeytan! Sen dahi bu tezvîrler ve yalanlar ile ne vakit azâbdan kurtulursun?"

فاعل و مفعول در روز شمار　　رو سیاهند و حریف سنگسار

3643. *Hesâb gününde fâil ve mef'ûl kara yüzlüdürler ve sengsârın harîfidirler.*

"Sengsâr", "taşlamak ve recm etmek cezâsı" ma'nâsınadır. "Harîf", san'atları ve işleri bir olan arkadaş demektir. Ya'nî, hesab günü olan kıyâmette fâil ya'nî dalâlet husûsunda müessir olan şeytan ve mef'ûl ya'nî emr-i dalâlette şeytanın te'sîrini kabûl eden insan kara yüzlülerdir; ve taşlanmak cezâsının harîfi ve müstehakkıdırlar. Ba'zı nüshalarda "harîf" ile "sengsâr" arasında vâv-ı âtıfe vardır. Bu sûrette ma'nâ "fâil ve mef'ûl kıyâmette kara yüzlüdürler ve arkadaştırlar ve mercûmdurlar, ya'nî taşlanırlar" demek olur.

ره زده و رهزن یقین در حکم وداد   در چه بعدند و در بئس المهاد

3644. *Yolu vurulmuş ve yol vurucu hükümde ve adlde uzaklık kapısında ve kötü döşektedirler.*

"Uzaklık kapısı"ndan murâd, cehennemdir. Zîrâ "cehennem", "derin kuyu" ma'nâsına olan "cehnâm"dan müştaktır. "Mihâd", döşek; "bi'se'l-mihâd", "fenâ döşek" demek olur. Ya'nî, yolu vurulmuş ve dalâlete düşürülmüş olan insan ve yol vurucu ve ıdlâl edici olan şeytan, Hakk'ın hükmünde ve adlinde Zât-ı Hak'tan uzaklık kuyusunda ve kötü döşekte ve mahaldedir.

گول را و غول را کو را فریفت   از خلاص و فوز می‌باید شگیفت

3645. *Ahmağa ve onu aldatan gūla halâstan ve necâttan sabr etmek gerektir.*

"Şigîften", "sabr etmek" demektir. Ya'nî, dünyânın fânî hayâtını kâfî görüp şeytanın iğvâsına aldanan ahmak insana ve o ahmağı aldatıp yolunu şaşırtan gūlyabânî mesâbesindeki şeytana azâb-ı ilâhîden kurtulmaktan ve necâttan ümid kesip sabr etmek gerektir.

هم خر و خر گیر اینجا در گلند   غافلند اینجا و آنجا آفلند

3646. *Hem eşek ve hem de eşek tutucu burada çamurdadırlar. Burada gāfildirler ve orada âfildirler.*

"Âfil", kaybolucu, demektir. Ya'nî, hem eşek mesâbesindeki ahmak insan ve hem de eşeği tutucu olan şeytan, bu dünyâ hayâtında çamur mesâbesinde olan cismâniyet içinde saplanıp kalmıştır. Binâenaleyh onlar bu hayât-ı dünyeviyyelerinde âhiret hayâtından gāfildirler. Nitekim sûre-i [Sûre-i Rûm'da] bunlar hakkında يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ (Rûm, 30/7) ya'nî "Onlar hayât-ı dünyânın zâhirini bilirler; halbuki onlar âhiret hayâtından gāfildirler" buyurulur; ve âhiret hayâtında dahi onlar rahmet-i ilâhiyyeden gāib olucudurlar.

جز کسانی را که وا گردند ازان　　　در بهار فضل آیند از خزان

3647. *Şu kimselerin gayrı ki, ondan geri döndüler, fazlın bahârına hazândan gelirler.*

Ya'nî, rahmet-i ilâhiyyeden âfil olmayanlar ancak şu kimselerdir ki, gittikleri dalâlet yolundan geri döndüler ve peygamberlerin gösterdikleri hidâyet yoluna girdiler. Bunların evvelki halleri sonbahar gibi idi. Sonraki halleri de bahar gibi olur. Binâenaleyh bu tövbe edenler fazl-ı ilâhî bahârına sonbaharı görerek gelmiş olurlar. Nitekim âyet-i kerîmede وَإِنِّى لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى (Tâhâ, 20/82) ya'nî "Ve ben tövbe eden ve îmân edip sâlih amel işleyerek, sonra mühtedî olan kimse için mübâlağa ile mağfiret ediciyim" buyurulur.

توبه آرند و خدا توبه پذیر　　　امر او گیرند و او نعم الامیر

3648. *Tövbe ederler ve Hudâ tövbeyi kabûl edicidir. Onun emrini tutarlar ve o ne güzel emîrdir!*

Ya'nî, muhâlefetleri sebebiyle rahmet-i ilâhiyyeden uzak ve âfil olan kimseler arasından ayrılanlar o muhâlefetten tövbe ve rücû' edenlerdir. Bu tâife tövbe ederler ve Hak Teâlâ dahi وَهُوَ الَّذِى يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ (Şûrâ, 42/25) ya'nî "Allâh Teâlâ öyle bir kerîmdir ki, kulların tövbesini kabûl eder ve günâhlarını afv eder" âyet-i kerîmesi mûcibince onların tövbelerini kabûl eder ve ondan sonra artık Hakk'ın emirlerini tutarlar; ve o Hak Teâlâ ne güzel emredicidir!

چون بر آرند از پشیمانی حنین　　　عرش لرزد از انین المذنبین

3649. *Vaktâki pişmanlıktan hanîn getirirler, günâhkârların enîninden arş titrer.*

"Hanîn", lügatte "anasından ayrılan çocuğun ağlaması ve şiddetle ağlamak" ma'nâlarınadır. Ya'nî, vaktâki tövbe edenler pişmanlıktan dolayı ağlarlar, bu günâhkârların inlemesinden arş-ı Rahmân titrer. Zîrâ vücûd-i izâfî arşı ve tahtı الرَّحْمَانُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (Tâhâ, 20/5) [ya'nî "Rahmân arşa istivâ etti"] âyet-i kerîmesi mûcibince müstevâ-yı Rahmân'dır. Binâenaleyh bu vücûd-i izâfî arşı Hakk'a mutî' olan kullara ananın çocuklarına rahmet saçtığı gibi rahmet-i ilâhiyye saçar. Bu beyt-i şerîfte tövbenin şartı bir daha muhâlefete rücû' etmemek şartı ile âh u enîn etmek olduğuna işâret buyurulur. Aksi hâlde tövbe edenin hâli şu beyte mâsadak olur:

سبحه بر کف توبه بر لب دل پر از ذوق گناه معصیت را خنده می آید زاستغفارما

"Elde tesbîh, ağızda tövbe, kalb günâhın zevkiyle dolu; bizim istiğfârımızdan günâha gülme gelir."

آنچنان لرزد که مادر بر ولد دستشان گیرد ببالا می کشد

3650. [3626] *Ananın çocuğu üzerine titrediği gibi titrer. Onların elini tutar, yukarıya çeker.*

Arş-ı Rahmân ananın kemâl-i merhametinden, ağlayan çocuğu üzerine titrediği gibi titrer ve o tövbe edenin elini tutar ve âlem-i ulvîye çeker.

کای خداتان واخریده از غرور نك رياض فضل و نك رب غفور

3651. *Der ki: "Hudâ sizi gurûrdan kurtardı. İşte fazlın bahçeleri, işte Gafûr olan Rab!"*

"Garûr", aldatıcı ve şeytan ve "gurûr" dünyâ metâ'larından bir şeye aldanmak (*Ahterî*). Bu beyitte her iki ma'nâ da münâsib olur. "Vâharîden", kurtarmak, demektir. Ya'nî, arş-ı Rahmân der ki: "Ey tövbe edenler! Hak Teâlâ sizi aldatıcı olan dünyâdan ve şeytandan kurtardı. İşte fazl-ı ilâhînin bahçeleri, işte Gafûr olan Rabbü'l-âlemîn'in huzûru!"

بعد ازین تان برگ و رزق جاودان از هوای حق بود نه از ناودان

3652. *Bundan sonra size ebedî olan azık ve rızık Hakk'ın hevâsından olur, oluktan değil.*

"Berg", müteaddid ma'nâları vardır. Burada "azık" ma'nâsı münâsibdir. "Nâvidân", oluk demektir. Burada esbâb-ı sûrî murâd buyurulur. Ya'nî, bundan sonra size ebedî olan azık ve rızık Hakk'ın hevâsından ve muhabbetinden olur, oluk mesâbesindeki sûrî esbâbdan olmaz; ve siz Resûl-i Ekrem hazretlerinin ابيت عند ربى يطعمنى ويسقينى ya'nî "Ben Rabbimin indinde gecelerim. Bana yedirir ve içirir" hadîs-i şerîfinin ma'nâsına zevkan ve hâlen vâkıf olursunuz.

چونکه دریا بر وسائط رشك كرد تشنه چون ماهی بترك مشك كرد

3653. *Vaktâki deryâ vesâit üzerine reşk etti, teşne, balık gibi tulumu terk etti.*

"Deryâ"dan murâd, vücûd-i hakîkî-i Hak, "vesâit"ten murâd, mezâhir-i sıfât ve esmâ-i ilâhiyyedir ki, vücûd-i izâfî âleminin temâdî-i hayâta sebeb

olan müteselsil vâsıtalarıdır. "Reşk", "gayret" ma'nâsınadır. "Teşne", "susamış" demek olup tâlib-i Hak murâd buyurulur. "Balık"tan murâd, rûhtur. "Meşk", "su tulumu" olup cismâniyet murâd buyurulur. Ya'nî, vaktâki vücûd-i hakîkî-i Hak vücûd-i izâfî âleminin müteselsil vâsıtalarına gayret etti ve nazar-ı kahr ile baktı, bu vâsıtalar yırtılıp hâkîkat-i vücûd deryâsı zâhir oldu. Binâenaleyh hakîkat deryâsına susamış olan tâlib-i hakîkatin balık gibi olan rûhu o deryâya sıçradı ve cismâniyet tulumunu terk etti.

روان شدن شهزادگان در ممالك پدر بعد از وداع کردن ایشان
شاهرا و اعادت کردن شاه بوقت وداع آن وصیت بر ایشان

Onların şâha vedâ' ettikten sonra şehzâdelerin babalarının memâlikine revân olması ve vedâ' vaktinde şâhın o vasiyeti onlara iâde etmesi

Bu kıssanın ibtidâsında "üç şehzâde"den murâd, ahyâr ve ebrâr ve şüttâr tâifesinden olan mü'minlerin rûhlarıdır, denilmiş idi. Zîrâ bunların cümlesi "ebu'l-ervâh" olan Nebiyy-i zîşâna mutî'dirler ve babalarına karşı hürmetkârdırlar. Bu üç tâifenin hâricinde olan efrâd-ı beşerin rûhları henüz rûh-ı hayvânî ve akılları akl-ı nefsânî ve kalbleri kalb-i cismânîdir. Binâenaleyh bunların idrâkâtı âlem-i tabîat ve cismâniyette müstağrak olduğundan ebu'l-ervâh olan şâhın huzûrundan ve nasîhatlerinden uzaktırlar.

عزم ره کردند آن هر سه پسر　　　سوی املاك پدر رسم سفر

3654. *O üç oğul sefer âdetiyle babanın emlâki tarafına yola azm ettiler.*

"Emlâk", "mülk"ün cem'idir. Ya'nî, bu üç oğul sefere ve seyâhate çıkış âdeti üzere babaları olan şâhın emlâki olan âlem-i sûret tarafına yola azm ve teveccüh ettiler.

در طواف شهرها و قلعه‌هاش　　　از پی تدبیر دیوان و معاش

3655. *Onun şehirlerinin ve kal'alarının tarafına dîvân ve maâşın tedbîri için,*

"Tavâf", bir şeyin etrâfını dolaşmak; "dîvân", pâdişâhın ve vezîrlerin ve hükûmet adamlarının büyük meclisi ve cem'iyeti; "maâş", dirilik ve hayat. Ya'nî, şehzâdeler meclisin ve cem'iyetin ve hükümdârlık hayâtının tedbîri ve idâresi için ma'lûmât sâhibi olmak üzere şâhın şehirlerinin ve kal'alarının etrâfını dolaşmaya azm ettiler.

دستبوس شاه کردند و وداع　　　　پس بدیشان گفت آن شاه مطاع

3656. *Şâhın elini öpüp vedâ' ettiler. Sonra o mutâ' olan şâh onlara dedi:*

"Mutâ'", "itâat olunmuş" demektir. Bu şehzâdeler şâhın elini öpüp vedâ' ettiler. Vedâ'dan sonra o her emrine itâat olunan şâh bu şehzâdelere dedi:

هر کجاتان دل کشد عازم شوید　　　　فی امان الله دست افشان روید

3657. *"Her nereyi gönlünüz çekerse âzim olun! Allâh'ın emânında raks ederek gidiniz!"*

"Dest efşân", raks etmek ve şâdân olmaktan kinâyedir. Ya'nî, "Benim memleketimde her nereye isterseniz teveccüh edin! Allâh Teâlâ'nın hıfz ve emânında raks ederek ve mesrûr olarak gidiniz!"

غیر آن یك قلعه نامش هش ربا　　　　تنگ آرد بر کلهداران قبا

3658. *"O bir kal'anın gayrına ki, onun adı akıl kapıcıdır. Külâh tutucular üzerine kabayı dar getirir."*

"Küleh-dârân", tâc sâhibleri olan hükümdârlardan kinâyedir. "Kabâ", libâs demek olup hükümdârlıktan kinâyedir. Ya'nî, "Her istediğiniz tarafa gidin. Fakat "hüş-rübâ" (:akıl kapan)" ismindeki kal'a tarafına gitmeyin! Zîrâ o kal'a hükümdârlara hükümdârlık libâsını daraltır ve o libâsın içine sığamayacak bir hâle gelirler." Meselâ Fir'avn ve Nemrûd hubb-i dünyâ ve riyâset sebebiyle hükümdârlık libâsına sığamadılar da ulûhiyet da'vâsına kadar çıktılar.

الله الله زان دژ ذات الصور　　　　دور باشید و بترسید از خطر

3659. *"Sakın, sakın! O sûretler sâhibinin kapısından uzak olunuz ve tehlikeden korkunuz!"*

"Allah Allah", "Allah hakkı için" diye and vermek ma'nâsına olduğu gibi tahzîr için "sakın ha, sakın ha!" ma'nâsına da gelir. "Zâtü's-suver", "sû-

retler sâhibi" demek olup bundan murâd, dünyâdır. Ya'nî, "Sakın, sakın! O sûretler sâhibi olan dünyânın kapısından uzak olunuz ve tehlikeden korkunuz!" "Dünyânın kapısı"ndan murâd, kadındır. Zîrâ sûre-i Âl-i İmrân'da زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا (Âl-i İmrân, 3/14) ya'nî "Kadın ve evlâd ve kantarlar ile altın ve gümüş ve hayl-i müsevveme (hünerli ve nişânlı atlar) ve en'âm (deve, koyun ve keçi gibi hayvanlar) ve ekin isteklerinin muhabbeti nâs için tezyîn olundu. Bunlar hayât-ı dünyâ metâ'ıdır" buyurulup, dünyâ muhabbetine yedi şey esâs olarak gösterilmiştir ki, en başta "kadın" mezkûrdür. Binâenaleyh henüz sıfât-ı nefsâniyyelerinden kurtulamamış olan sâlikler için kadın muhabbeti pek tehlikelidir. Zîrâ dünyâ muhabbetinde istiğrâk ancak kadın muhabbetine mübtelâ olmaktan neş'et eder. Velâkin sıfât-ı nefsâniyyelerinden kurtulmuş olan enbiyânın ve onların vârisleri olan evliyâ için kadın muhabbetinin başka ma'nâsı vardır ki, bu ma'nâ 1. cildin 2475 numarasına müsâdif olan پرتو حق است آن معشوق نیست . خالق است آن گوییا مخلوق نیست [ya'nî "Hakk'ın pertevidir, o ma'şûk değildir; o Hâlık'tır, gûyâ mahlûk değildir"] beytinde îzâh olunmuştur.

رو و پشت و بُرجهاش و سقف و پَست   جمله تمثال و نگار و صورتست

3660. [3636] *"Onun yüzü ve arkası ve burçları ve tavanı ve aşağısı hep timsâl ve nakış ve sûrettir."*

"O sûretler sâhibi olan kal'a ki küre-i arzdır, onun yüzü ve arkası ve burçları ya'nî dağları ve tavanı ya'nî göğü ve aşağısı ya'nî sathı hep timsâller ve heykeller ve nakışlar ve sûretlerden ibârettir." Çimenler ve ağaçlar ve çiçekler ve nehirler ve denizler ile ve akvâm-ı muhtelifenin kadınlarının ve erkeklerinin ve çocuklarının heykelleriyle ve göğü güneş ve ay ile ve yıldızlar ile müzeyyendir.

همچوآن حجرۀ زلیخا پر صور   تا کند یوسف بناگاهش نظر

3661. *"O Züleyhâ'nın odası gibi hep sûretler doludur, tâ ki Yûsuf ona nâgâh nazar ede!"*

"O dünyâ böyle sûretler ile dolu olmakta Yûsuf (a.s.)ın âşığı olan Züleyhâ'nın odasına benzer. Yûsuf mesâbesinde olan rûh, nâgâh ona bakmak ve her tarafta olan bu sûretlere gözü ihtiyârî olmayarak ilişmek için dünyânın her tarafı böyle sûretli olmuştur."

چونکه یوسف سوی او می‌ننگرید خانه را پر نقش خود کرد از مکید

3662. *"Çünkü Yûsuf onun tarafına bakmaz idi. Keyd cihetinden odaya kendi nakşını doldurdu."*

"Mekîd", "keyd"den masdar-ı mîmîdir, "mekr etmek" demek olur. Ya'nî, "Çünkü Yûsuf (a.s.) güzellik sâhibi olan Züleyhâ tarafına bakmaz idi. Binâenaleyh Züleyhâ ona kendi güzelliğini gösterip onun gönlünü kendi tarafına çekmek için mekr ve hîle etmek cihetinden odanın her tarafını kendi resmi ve nakşı ile doldurdu."

تا بهر سو نگرد آن خوش عذار روی او را بیند او بی‌اختیار

3663. *"O hoş-izâr her tarafa baktığı vakit o ihtiyârsız onun yüzünü göre!"*

"İzâr", yanak; "hoş-izâr", latîf yanaklı, demektir. "Tâ", tevkît içindir. Ya'nî, "O güzel yanaklı Yûsuf (a.s.) odanın her tarafına baktığı vakit, ihtiyârı ve irâdesi olmadığı hâlde kendinin âşığı olan Züleyhâ'nın yüzünü görsün diye, böyle odanın her tarafını kendi resmi ile doldurmuş idi."

بهر دیده روشنان یزدان فرد شش جهت را مظهر آیات کرد

3664. *"Ferd olan Hâlık parlak gözlüler için altı ciheti âyâtın mazharı etti."*

"İşte güzellikte ferd ve tek olan Hâlık Teâlâ hazretleri Hz. Yûsuf mesâbesinde olan parlak gözlü kulları için, Yûsuf ve Züleyhâ misâline mutâbık olarak, bu dünyânın altı cihetini âyetlerin ve alâmetlerin ve sıfât ve esmâsının mazharı etti."

تا بهر حیوان و نامی که نگرند از ریاض حسن ربانی چرند

3665. *"Tâ ki her hayvana ve nebâta bakalar, hüsn-i rabbânînin bahçelerinden otlayalar!"*

"O parlak ve keskin gözlüler her bir hayvana ve nebâta baktıkları vakit, rabbânî olan güzelliğin bahçelerinden ve bu âlem-i sûretten otlayıp istifâde edeler!" Zîrâ bu sûret âlemi Hakk'ın esmâ-i hüsnâsının mazharıdır; ve bu isimlerin ve sıfatların güzellikleri görünen bir bahçesidir.

بهر این فرمود با این اسپه او حَيْثُ وَلَّيْتُمْ فَثَمَّ وَجْهُهُ

3666. *"Bunun için o bu tâifeye buyurdu: "Ne tarafa dönerseniz onun vechi vâki'dir."*

"İspeh", "asker ve cemâat" ma'nâsına olan "sipâh" kelimesinin muhaffefidir. Başındaki elif zarûret-i vezn için ilâve olunan elif-i vasliyyedir. Ya'nî, "Altı cihet sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin mazharı ve alâmetleri olan sûretler ile dolu olduğu için, o Hak Teâlâ hazretleri gözleri maârif-i ilâhiyye nûruyla parlak ve keskin olan tâifeye hitâben Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Bakara'da وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ (Bakara, 2/115) ya'nî "Maşrık ve mağrib Allâh'ındır; binâenaleyh her nereye teveccüh etseniz orada Hakk'ın vechi ve zâtı vardır" buyurdu."

از قدح گر در عطش آبی خورند　　در درون آب حق را ناظرند

3667. *"Eğer susuzlukta kadehten bir su içseler, suyun içinde Hakk'a nâzırdırlar."*

"Eğer o parlak ve keskin gözlüler susuzluk vaktinde bardaktan bir su içseler, suyun içinde Hakk'ın vechine nâzırdırlar. Zîrâ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ (Enbiyâ, 21/30) ya'nî "Her şeyin hayâtı sudandır" âyet-i kerîmesi mûcibince su Muhyî ism-i şerîfinin mazharıdır; ve ârif su içerken bu isme nâzır olur ve isimden müsemmâ olan Zât-ı Hakk'ı görür." Beyt-i Mısrî-i Niyâzî (k.s.):

Ârife eşyâda esmâ görünür
Cümle esmâdan müsemmâ görünür
Bu Niyâzî'den de Mevlâ görünür
Âdem isen "semme vechullâh"ı bul!
Kande baksan ol güzel Allâh'ı bul!

Bu müşâhede vech-i Hakk'ın âşıklarının işidir ki, bunlar şüttârîlerdir. Ahyâr ve ebrâr tâifesi bu müşâhededen uzaktırlar.

آنکه عاشق نیست او در آب در　　صورت خود بیند ای صاحب نظر

3668. *"O kimse ki âşık değildir, o suda sivrisinektir. Kendi sûretini görür. Ey sâhib-i nazar!"*

"Der"in müteaddid ma'nâsı vardır. Bir ma'nâsı da "sivrisinek"tir (*Burhân*). Burada "sivrisinek" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, "Vech-i Hakk'ın âşığı olmayan kimse su üzerinde uçan sivrisinek gibidir. Suyu içerken ancak kendi nefsinin lezzeti ile meşgûl olduğu gibi, suya akseden kendi sûretini görür." Bunlar halkı Hak'tan ayrı görürler ve ayrı gördükleri Hakk'a ibâdet ederler ki, ahyâr ve ebrâr tâifesi bu meşrebdedirler. Zîrâ mevhûm olan vücûdlarından kurtulamamışlardır. Binâenaleyh kendi sûretlerini de kendilerinin zannederler.

صورت عاشق چو فانی شد درو   پس در آب اکنون کرا بنید بگو

3669. *"Vaktâki âşığın sûreti onda fânî oldu, binâenaleyh şimdi suda kimi görür? Söyle!"*

"Velâkin vaktâki âşığın sûret-i mevhûmesi vücûd-ı Hak'ta fânî olmuştur, artık ondan zâhir olan Hak'tır. Binâenaleyh şimdi söyle bakalım, bu hâl içinde âşık suda kimi görür? Hiç şübhe yok ki, böyle kendi sûret-i mevhûmesinden fânî olan âşığın gördüğü sûret, bittabi' kendinin olmaz. Sıfât ve esmâsı libâsına bürünmüş olan Hakk'ın vücûd-i hakîkîsi olur." Burada âşık ve ma'şûk ve gören ve görünen bir şeydir ve bu hâl şüttârîlerin zevkidir.

حسن حق بیند اندر روی حور   همچو مه در آب از صنع غیور

3670. [3646] *"Hûrîlerin yüzünde Hakk'ın hüsnünü görürler, Gayûr'un sun'undan suda ay gibi..."*

"Hûr", "gözünün akı ve karası şiddetle ak ve kara olan kadın" ma'nâsındaki "havrâ'" kelimesinin cem'idir. ["Gayret"], lügatte "ikdâm etmek ve bir şeyi kendi nefsine hasra teveccüh etmek" demektir. "Gayûr", "gayretli kimse" ma'nâsınadır. Ya'nî, "Kendi varlığından ve benliğinden geçmiş olan Hakk'ın âşıkları kara gözlü güzellerde Hakk'ın güzelliğini görürler. Onlardaki o güzellik Gayûr olan Hakk'ın sun'undan suyun içine aks etmiş olan ay gibidir." Beyt-i Hâfız-ı Şîrâzî (k.s.):

خواست تاجلوه دهد صورت خودرا محبوب   خیمه درمعرکهٔ آب وگل آدم زد

بهر نظارهٔ خود آینهٔ ساخت زخاك   عکس خود دید زغیرت همه را بر هم زد

İzâhan tercüme:

"Mahbûb-ı hakîkî olan Hak Teâlâ âlem-i sûrette kendini ızhâr etmek istedi. Çadırını Âdem'in suyu ve çamuru, ya'nî cismâniyeti ma'rekesinde kurdu. Kendi cemâlini temâşâ için topraktan bir âyîne yaptı. Kendi güzelliğinin aksini gördü. Gayretinden ya'nî o güzellikler kendi zâtına münhasır olduğunu göstermek için tecellî-i kahrîsi ile altüst etti."

غیرتش بر عاشقی و صادقیست   غیرتش بر دیو و بر استور نیست

3671. *"Onun gayreti bir âşık ve bir sâdık üzerinedir. Onun gayreti şeytan ve hayvan üzerine değildir."*

"Sütûr", katır ve at ve deve gibi binek ve yük hayvanları demektir. Başındaki "elif" zarûret-i vezn için ilâve olunan elif-i vasliyyedir. Burada mutlakan "hayvan" murâd olunur. Bu beyt-i şerîf bir suâl-i mukadderin cevâbıdır. Ya'nî, birisi çıkıp diyebilir ki: "Bu âlem-i sûrette her ferd-i insânînin güzel kadınlara karşı aşkı ve muhabbeti vardır; ve onlar kadınların güzelliklerini Hakk'ın gayrı gördükleri şahsiyetlerine ve cisimlerine nisbet ederler ve onda Hakk'ı gördüklerini bilmezler. Böyle iken Hakk'ın gayreti onlar hakkında zuhûr etmez." Hz. Pîr efendimiz cevâben buyururlar ki: "Hakk'ın gayreti kendi cemâlinin âşığı ve bu aşkta sâdık olan ârif üzerinedir. Yoksa onun gayreti şeytan gibi ancak topraktan mahlûk olan cismi gören ve hayvanlar gibi şehevât-ı nefsâniyyelerine mağlûb olan kimseler üzerine değildir." Binâenaleyh Hak Teâlâ ancak kendi âşıklarının gayriyet mülâhazasıyla mezâhir-i cemîleye nazarlarını istemez; ve eğer hüsn-i mutlak-ı Hakk'ın bir âşığı olan ârif, hicâba düşüp böyle bir mülâhaza ile bir sâhib-i cemâle bakarsa, Hakk'ın gayreti zuhûr eder ve onu isti'dâdına muvâfık olan bir vech ile te'dîb eder. Beyt-i Hâvend-i Tahûr (k.s.):

نگاهبان دوچشمست چشم دلداررى نگاه دار نظرازرخ دگر يارى
هلا مبادكه چشمش بچشم تو نگرد درون چشم تو بيند خيال اغيارى

"Dildâr-ı hakîkî olan Hakk'ın nazarı iki gözün bekçisidir. Başka yârin vechinden nazarını muhâfaza et! Sakın olmaya ki O'nun gözü senin gözüne bakınca, gözünün içinde gayrıların hayâlini görsün!"

ديو اگر عاشق شود هم گوى برد جبرئيلى گشت و آن ديوى بمرد

3672. *"Eğer şeytan dahi âşık olursa topu götürdü, bir Cebrâîl oldu ve o şeytanlık öldü."*

"Gûy burden", cirit oyununda "topu ortadan kapmak" demektir. Matlûba vusûlden kinâyedir. Türkçe'de "çaldı düdüğü" derler. Ya'nî, "Şeytan dahi eğer iki görücülükten ve şaşılıktan geçip bilcümle mezâhirde cemâl-i Hakk'ın vahdetini müşâhede ederek o cemâlin âşığı olsa, çaldı düdüğü. O vakit Hz. Cibrîl gibi bir melek olur ve artık onun şeytanlığı kalmaz, o şeytanlık ölür."

اَسْلَمَ الشَّيْطَانُ آنجا شد پديد كه يزيدى شد ز فضلش بايزيد

3673. *"Şeytan İslâm oldu; orada zâhir oldu ki, bir Yezîd onun fazlından Bâyezîd oldu."*

Bu beyt-i şerîfte اسلم الشيطان على يدى ya'nî "Şeytan benim elimde İslâm oldu" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ma'lûm olsun ki, insandaki kuvve-i vâhime âfâktaki şeytanın nazîridir. Varı yok ve yoku var gösterir; ve aslâ akla itâat etmez. Resûl-i Ekrem Efendimiz bu hadîs-i şerîflerinde kuvve-i vâhimelerinin akl-ı kâmillerine inkıyâd ettiğine ve mevhûm olan keserâtta vahdet-i Hakk'ı müşâhede buyurduklarına işâret ederler. "İmdi Resûl-i Ekrem hazretlerinin ism-i şerîflerine tebean bir kimse kuvve-i vâhimesini ilim ve ma'rifet ile kuvve-i akliyyesine münkād etse, onun şeytanlığı gidip melekiyet mertebesine terakkî eder; ve Yezîd gibi hûnrîz ve serkeş olan nefsi, Hakk'ın fazl ve inâyetinden Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) hazretlerinin nefsi gibi mertebe-i kemâle vâsıl olur. İşte bu mertebede şeytanın İslâm olmasının ma'nâsı zevkan ve hâlen zâhir olur."

این سخن پایان ندارد ای گروه　　　هین نگه دارید زان قلعه وجوه

3674. *"Ey gürûh! Bu sözün nihâyeti yoktur. Âgâh olun! Yüzleri o kal'adan hıfz edin!"*

Şâh, şehzâdelere dedi ki: "Âşığın bu âlem-i sûretteki müşâhedesine âid sözlerin nihâyeti yoktur; ve bir âşık-ı sâdık olmak dahi güçtür. Binâenaleyh âgâh olun ve uyanık durun! Yüzlerinizi o sûretler sâhibi olan kal'adan hıfz edin!"

هین مبادا که هوستان ره زند　　　که فتید اندر شقاوت تا ابد

3675. *"Sakın olmaya ki, sizin hevesleriniz yol vura ki, ebede kadar şekāvete düşersiniz!"*

Ya'nî, "Sakın olmaya ki, sizin o sûretler kal'asına teveccüh etmek hevesiniz ve arzûnuz, sizi maksûd-ı aslîye götürecek olan yolunuzu vursun! Zîrâ o heves yüzünden ebede kadar şekāvete düşersiniz!" Çünkü âlem-i sûret olan bu dünyâ esfel-i sâfilîndir; ve Zât-ı Hak'tan mesâfe i'tibâriyle değil, hicâb i'tibâriyle pek uzaktır. Binâenaleyh bu âlem-i sûrete meclûb ve meftûn olan rûh, kendi aslına rücû' edemeyip إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ (Mutaffifîn, 83/7) ya'nî "Muhakkak fâcirler elbette siccîndedir" âyet-i kerîmesi mûcibince, tabîat siccîni içinde mahbûs kalır.

از خطر پرهیز آمد مفترض　　　بشنوید از من حدیث بی‌غرض

3676. *"Tehlikeden sakınmak müfteraz geldi. Benden garazsız sözü dinleyin!"*

"Müfteraz", "farz olunmuş" demektir. Ya'nî "Mâdemki bu kal'aya teveccüh hevesi şekāvet-i ebediyye tehlikesine sebebdir, binâenaleyh وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ (Bakara, 2/195) ya'nî "Elleriniz ile kendinizi tehlikeye bırakmayınız!" âyet-i kerîmesi mûcibince, tehlikeden sakınmak farz olunmuştur. Benim bu garazsız olan sözümü ve nasîhatimi dinleyin ve bu nasîhatimle amel edin!"

در فَرَج جويى خرد سر تيز به   از كمينگاه بلا پرهيز به

3677. *"Sürûr isteyicilikte akıl, keskin uçlu olmak iyidir. Belâ pusundan sakınmak iyidir."*

"Ferec", sürûr ve inşirâh-ı kalb, demektir. Ya'nî, "Sürûr ve inşirâh talebinde akıl keskin uçlu ve mütebassır olmak iyidir. Bu sûretler kal'ası bir belâ pusudur; bu belâ pusundan sakınmak âkılâne bir hareket olduğundan elbette iyidir."

گر نمى گفت اين سخن را آن پدر   ور نمى فرمود زان قلعه حذر

3678. *Eğer o baba bu sözü söylemese idi ve eğer o kal'adan men' buyurmasa idi,*

"Baba"dan murâd, Resûl-i Ekrem hazretleri ve onların vârisleri olan insân-ı kâmillerdir ki, onlar ahyâr ve ebrâr ve şüttâr sınıfından olan sâlikleri âlem-i sûret olan dünyâya meyil ve muhabbetten men' ve Hakk'a teveccühe teşvîk ederler. Nitekim Hz. Pîr efendimiz 1. cildin 997 numarasına müsâdif olan چيست دنيا از خدا غافل بدن . نى قماش ونقره وفرزند و زن ya'nî "Dünyâ nedir? Hak'tan gāfil olmaktır. Yoksa metâ' ve gümüş ve evlâd ve zevce değildir!" buyurmuşlardır.

خود بدان قلعه نمى شد خيلشان   خود نمى افتاد آن سو ميلشان

3679. *Muhakkak onların atı o kal'aya gitmez idi. Muhakkak onların meyli o tarafa düşmez idi.*

Ma'lûm olsun ki nehy, nefs-i insanın rağbet edeceği şeyler hakkında vâki' olur. Tab'-ı insânın rağbet etmeyeceği şeyden nehy olunması ma'nâsızdır. Binâenaleyh enbiyâ ve evliyânın sâlikleri âlem-i sûrete teveccühten men' etmeleri, nefsin âlem-i sûrete rağbeti olmasından dolayıdır. Nitekim Hz. Pîr efendimiz fakîr tarafından mütercem olan *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 46. faslında şöyle buyururlar:

"Me'mûr emr olunduğu şeyde tab'an kârih olmazsa, emr sahîh olmaz; ve aç olan kimseye "Ey aç, helva ve şeker ye!" denilmez. Eğer denilirse bu emr değil, belki ikrâmdır. İnsanın râğıb olmadığı şeyden nehy olunması sahîh olmaz. "Taş yeme, diken yeme!" demek sahîh değildir; ve eğer denilirse, buna nehy tesmiye olunmaz. Hayr ile emrin ve şerden nehyin sahîh olması için şerre râğıb olan bir nefsin vücûdu lâzımdır. Bu nefsin irâde-i vücûdu şerri irâdedir. Velâkin Hak şerre râzı olmaz. Eğer râzı olsa idi, hayr ile emr etmez idi. Bunun nazîri budur ki, tedrîsi murâd eden kimse, müteallimin cehlini murâd eder. Zîrâ tedrîs ancak müteallimin cehli ile mümkin olur; ve bir şey murâd etmek onun levâzımından olan şeyi murâd etmektir. Velâkin o kimse cehle râzı değildir; râzı olsa ta'lîm etmezdi; ve keza tabîb tabâbeti murâd ettiği vakit, nâsın marazını murâd eder. Zîrâ onun zuhûr-ı tıbbi ancak nâsın marazı iledir. Fakat nâsın marazına râzı olmaz. Eğer râzı olsa idi, nâsı tedâvî etmezdi... ilh."

İmdi şâhın onları bu kal'aya teveccühten men'i ve şehzâdelerin o tarafa meyli bu sırra mebnî vâki' olmuştur. "Hayl", cemâat ve at ma'nâsınadır.

کان نبد معروف بس مهجور بود　　　از قلاع و از مناهج دور بود

3680. *Zîrâ ma'rûf değil idi. Çok mehcûr idi. Kal'alardan ve yollardan uzak*
[3656] *idi.*

"Menâhic", yol ma'nâsına olan "menhec" kelimesinin cem'idir. "Şehzâdeler"den murâd, ahyâr ve ebrâr ve şüttâr tâifesi meşrebinde olanlardır. Bunlardan ahyâr sınıfı namaz ve oruç ve hac gibi muâmelât-ı zâhiriyyede müstağrak olup mertebe-i kalbde; ve keza mücâhede ve riyâzât ile meşgûl olan ebrâr sınıfı da akıl mertebesinde; ve şüttâr sınıfı da aşk ile meşgûl olup rûh mertebesinde bulunduklarından onların indinde bu sûretler kal'ası olan dünyâ ma'rûf değil idi ve çok metrûk idi; ve onlar her biri bir kal'a ve yol gibi olan suver-i dünyeviyyeden ve muâmelât-ı dünyeviyye hırsından uzak idi.

چون بکرد آن منع دلشان زان مقال　　　در هوس افتاد و در کوی خیال

3681. *Vaktâki o men' etti, gönülleri o sözden hevese ve hayâl mahallesine düştü.*

Vaktâki şâh, şehzâdeleri "Sûretler kal'asına yaklaşmayınız!" diye men' etti, "Acabâ o sûretler kal'asında ne mahzûr vardır?" diye gönülleri o sözden, o tarafa gitmek heves ve arzûsuna ve kal'anın hayâli mahallesine düştü.

رغبتی زین منع در دلشان برُست　　　　که بباید سر آنرا باز جُست

3682. *Bu men'den onların kalbinde "Onun sırrını tefahhus etmek lâzımdır" diye rağbet neşv ü nemâ buldu.*

"Bâz custen", tefahhus etmek ve bir şeyin iç yüzünü aramak, demektir. Şehzâdelerin kalbinde babalarının men'inden dolayı "O kal'anın sırrını ve iç-yüzünü aramak lâzımdır" diye bir rağbet neşv ü nemâ buldu.

کیست کز ممنوع گردد ممتنع　　　　چونکه اَلْاِنْسَانُ حَرِیصٌ مَا مُنِعْ

3683. *Kimdir ki, memnû'dan mümteni' ola? Çünkü insan men' olunduğu şeye harîstir.*

Ya'nî, men' olunan şeyden nefsini kim men' eder? Çünkü الانسان حریص لما منع kavli mûcibince "İnsan men' olunduğu şeye harîs olur." Zîrâ men' olunmaktan nefs-i însânîde bir merâk hâsıl olur ve o men'in sırrını anlamaya çalışır.

نهی بر اهل تُقَی تبغیض شد　　　　نهی بر اهل هوی تحریض شد

3684. *Nehy, ehl-i tükā üzerine tebğîz oldu. Nehy, ehl-i hevâ üzerine tahrîz oldu.*

"Tebğîz", tenfîr etmek; "tahrîz", teşvîk etmek demektir. "Tükā", perhîz etmek, sakınmak. Ya'nî nehy ve men' etmek, perhîz eden ve sakınan kimseleri o nehyolunan şeyden tenfîr etmek ve soğutmak ve yine hevâ-yı nefsânî sâhiblerini o nehy olunan şeye teşvîk etmek, demek olur. Meselâ ehl-i takvâdan olan bir kimseye: "Yanımızdaki eve bir genç kadın taşındı, fâhişedir; sakın münâsebette bulunma!" diye tenbîh olunsa, o kimseyi bu fenâ komşudan tenfîr etmek ve soğutmak demek olur; ve eğer o kimse hevâ-yı nefsânîsine mağlûb ise, bu nehy onu bu fenâ kadın ile münâsebete teşvîk demek olur.

پس ازین یُغْوِی به قوماً کثیر　　　　هم از این یَهْدِی به قَوْماً قَلْباً خَبِیرْ

3685. *Binâenaleyh bu sebebden çok kavmi bununla iğvâ eder. Yine bundan dolayı habîr olan kalbe hidâyet eder.*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Bakara'da vâki' olan يُضِلُّ به كثيراً ويَهْدِى به كثيراً (Bakara, 2/26) ya'nî "Çokları Kur'ân sebebiyle dalâlete düşer ve çokları da yine Kur'ân sebebiyle hidâyet bulur" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'nî nehy, hem tenfîre ve hem de teşvîke sebeb olduğundan Kur'ân-ı Kerîm hayât-ı dünyeviyyelerine meclûb olan çok kavmi bu nehy ile iğvâ eder ve azdı-

rır; ve yine bu sebebden dolayı da hayât-ı uhreviyyeden habîr olan kalbe de hidâyet verir. Ma'lûm olsun ki, *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Ya'kūbî'de beyân buyurulduğu üzere emr ikidir. Birisi emr-i irâdî, diğeri ise emr-i teklîfîdir. "Emr-i irâdî", ezelde abdin ayn-ı sâbitesinin lisân-ı isti'dâd ile Hak'tan taleb ettiği şeydir ki, ya hidâyet veyâ dalâlet olur. Rûhlar bu âlem-i sûrette cismâniyet taleb ettikleri vakit, فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ (En'âm, 6/149) ya'nî "Allah için hüccet-i bâliğa sâbittir" âyet-i kerîmesi mûcibince, her birinin ezeldeki taleblerinin nev'i ve mâhiyeti sâbit olmak için, Hak Teâlâ peygamberleri vâsıtasıyla mahz-ı hidâyet yolu olan "emr-i teklîfî"sini tebliğ buyurdu. İmdi, hidâyete yabancı olan rûhlar bu emirden kaçarlar; ve yabancı olmayanlar "Dinledik ve itâat ettik!" derler. Binâenaleyh ehl-i dalâlet emr-i irâdîye mutî' ve emr-i teklîfîye muhâlif olurlar; Ve ehl-i hidâyet ise hem emr-i irâdîye ve hem de emr-i teklîfîye mutî' olurlar.

کی رمد از نی حمام آشنا　　　بل رمد زان نی حمامات هوا

3686. *Âşinâ olan güvercin kamıştan ne vakit ürker? Belki o kamıştan hevâ güvercinleri ürker.*

"Hamâm", güvercin ve "hamâmât", "hamâm"ın cem'idir. "Güvercinler"den murâd, rûhlardır. Ya'nî, meselâ âşinâ ve alışkın olan güvercinler kendi yuvalarına vaz' olunan tünek kamışlarından ürkmeyip oraya konarlar. Havada uçan yabancı güvercinler bu tünek kamışlarından ürküp kaçarlar. Bunun gibi ezelde ayn-ı sâbiteleri Hâdî isminin mazharı olan rûhlar, bu dünyâ evinin damına tünek kamışı gibi konulmuş ve emr-i teklîfîyi hâvî bulunmuş olan Kur'ân'ın emr ve nehyinden ürkmezler. Fakat, ezelde ayn-ı sâbiteleri Mudıll isminin mazharı olan rûhlar bu emr-i teklîfîyi hâvî olan Kur'ân'a yabancı olduklarından onlar bundan ürküp bu âlem-i sûrette hevâ-yı nefsânîleri dâiresinde uçarlar.

پس بگفتندش که خدمتها کنیم　　　بر سمعنا و اطعناها تنیم

3687. *İmdi ona dediler ki: "Hizmetler edelim! "Semi'nâ ve eta'nâ"lara teveccüh edelim!"*

Ya'nî, ahyâr ve ebrâr ve şüttâr tâifesinden olan mü'minlerin rûhları hem emr-i irâdîye ve hem de emr-i teklîfîye mutî' olduklarından, ebu'l-ervâh olan Nebiyy-i zîşânın getirdiği ahkâma karşı dediler ki: "Pek a'lâ! Bize teklîf olunan emr ve nehy dâiresinde hizmetler edelim ve çalışalım! Ve sûre-i Baka-

ra'da vâki' وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا (Bakara, 2/285) ya'nî "İşittik ve itâat ettik, dediler" âyet-i kerîmesinin hükmüne teveccüh edelim!"

رو نگردانیم از فرمان تو | کفر باشد غفلت از احسان تو

3688. *"Senin fermânından yüz çevirmeyelim! Senin ihsânından gaflet, küfür olur."*

Ya'nî, "Emr-i teklîfîye muhâlefet etmeyelim! Zîrâ doğru yolu gösteren emr-i teklîfî bu âlem-i keserâtta bizim cismâniyetimize ve rûhâniyetimize senin ihsânındır. Senin bu ihsânından gaflet, küfür ve bu ihsânı setr ve inkârdır."

لیك استثنا و تسبیح خدا | ز اعتماد خود بد از ایشان جدا

3689. *Fakat istisnâ ve Hudâ'nın tesbîhi, kendi nefislerine i'timâddan dolayı onlardan cüdâ oldu.*

"Tesbîh", Hak Teâlâ'yı kudsiyet ile yâd etmek. "İstisnâ"dan murâd, "İnşâallâh" ya'nî "Hak dilerse" demektir. Ya'nî şehzâdeler: "Biz hizmetler edelim!" dediler. Fakat kendi nefislerine i'timâd ettiklerinden dolayı "Eğer Cenâb-ı Hakk'ın irâdesi taalluk ederse" demek onların hâtırlarına gelmedi. Zîrâ amel-i sâlih işlemek tevfîk-i ilâhî ile olur.

ذکر استثنا و حزم ملتوی | گفته شد در ابتدای مثنوی

3690. [3666] *İstisnânın zikri ve mültevî olan hazm Mesnevî'nin ibtidâsında söylenildi.*

"Hazm", "ayıklık ve uyanıklık ve tahkîm etmek" ma'nâlarınadır. "Mültevî", "kıvrılmış ve bükülmüş" demektir. Ya'nî, istisnâ ve istisnânın zımnında bükülmüş ve kıvrılmış olan hazm hakkındaki beyânât bu *Mesnevî*'nin ibtidâsında "Pâdişâh ve Câriye" kıssasında söylenilmiştir. Nitekim 1. cildin 48 ve 49 ve 50 numaralarına müsâdif olan şu beyitlerde "istisnâ" mes'elesi geçti:

گر خدا خواهد نگفتند از بطر | پس خدا بنمودشان عجز بشر

ترك استثنا مرادم قسوتیست | نی همین گفتن که عارض حالتیست

ای بسا ناورده استثنا بگفت | جان او با جان استثناست جفت

[Ya'nî "Fart-ı meserretten "Eğer Hudâ dilerse" demediler. Binâenaleyh Allâh Teâlâ onlara acz-i beşeri gösterdi. İstisnânın terkinden murâdım bir kasvettir; ârız bir hâl olan ancak söylemek değildir. Ey ne çok kimse istisnâ-

yı söze getirmemiştir; onun cânı istisnânın cânı ile çifttir."] Ve hazm hakkındaki beyânât dahi 3. cildin 2831 numarasına müsâdif olan حزم چه بود در دو تدبیر احتیاط . از دو آن گیری که دورست از خباط [ya'nî "Hazm ne olur? İki tedbîrle ihtiyâttır, o ikiden hubâttan uzak olanı tutasın!"] beytinde geçti.

صد کتاب ار هست جز یك باب نیست صد جهت را قصد جز محراب نیست

3691. *Eğer yüz kitâb olsa, bir bâbın gayrı değildir. Yüz cihete teveccüh, mihrâbın gayrı değildir.*

Ya'nî hakāyık-ı ledünniyyeye müteallık yüz kitâb olsa, o kitâbların hülâsası kitâbın bir bâbından ibâret olur ki, o bir bâb dahi Hak Teâlâ'nın emrine itâat ve nehyinden ictinâb etmek ve bilcümle umûrda onu mutasarrıf bilmekten bahs eder. Nitekim bu âlem-i keserâtta her ferd-i beşerin sevip teveccüh ettiği bir şey vardır ki, o şey onun mihrâbıdır. Hakîkatte فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰه (Bakara, 2/115) ya'nî "Ne tarafa teveccüh ederseniz Hakk'ın vechi ve zâtı vardır" âyet-i kerîmesi mûcibince bunların mihrâbı ve teveccüh-gâhı, bilsinler bilmesinler, hep Hakk'ın vechidir; ve nitekim gece karanlığında namaz kılmak için adem-i vukūf hasebiyle mü'minlerden her birisi bir tarafa teveccüh etse, hakîkatte onların teveccühü yine namazın mihrâbı olan Ka'be-i Muazzama'ya olur.

این طرق را مخلصش یك خانه است این هزاران سنبل از یك دانه است

3692. *Bu yollara onun mahlası bir hânedir. Bu binlerce sünbül bir tânedendir.*

"Mahlas", "hülâsa mahalli" demektir. "Tarîkler"den murâd, الطریق الی الله بعدد انفاس الخلائق ya'nî "Allâh'a giden yollar halâikın nefesleri adedincedir" kavli mûcibince, efrâd-ı beşerden her birinin sâlik olduğu yol ve mezhebdir. "Hâne"den murâd, وَإِلَى اللّٰه تُرْجَعُ الْأُمُورُ (Bakara, 2/210) ya'nî "Emrler Allâh'a ircâ' olunur" âyeti ve emsâli âyetler mûcibince Hak'tır. "Bir tâne"den murâd, hakîkat-i vücûddur. "Binlerce sünbül"den murâd, mezâhir-i kevniyyedir. Ya'nî, efrâd-ı beşerin bu sâlik oldukları yolların hülâsa mahalli ve nihâyeti sûre-i Necm'de vâki' وَأَنَّ إِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى (Necm, 53/42) ya'nî "Cümle halâikın intihâsı ve rücû'ları Rab Teâlâ tarafınadır" âyet-i kerîmesi mûcibince vücûd-i hakîkî sâhibi olan Hak Teâlâ hazretleridir. Bu sayısız mezâhir-i kevniyye hep o vücûd-i hakîkîden zuhûr etmiştir.

گونه گونه خوردنیها صد هزار جمله یك چیزست اندر اعتبار

3693. *Türlü türlü yiyecekler yüz bindir; i'tibârda hepsi bir şeydir.*

Ya'nî, meselâ yüz binlere bâliğ olan türlü türlü yiyecekler vardır. İnsanı bunlar tarafına çeken ancak bir açlıktan ibârettir; ve açlık keyfiyeti ancak bir ma'nâdan ibârettir.

از یکی چون سیر گشتی تو تمام　　　سرد شد اندر دلت پنجه طعام

3694. *Vaktâki sen birisinden tamâmen doydun, elli taâm senin kalbinde soğuk oldu.*

Nitekim bir gıdâdan tamâmiyle doyup açlığın gittiği vakit, senin önüne elli türlü taâm getirseler, her birisine iştihân kalmaz. Bunlar hakkında Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 2. faslında şöyle buyururlar:

"Hakîkatte cezb eden şey birdir fakat müteaddid görünür. Görmez misin ki, bir adam türlü türlü yüz şey arzû eder. Meselâ "Tutmaç isterim, börek isterim helva isterim, yahni isterim, meyve isterim, hurma isterim ve incir isterim" der. Bunları ta'dâd ile lisâna getirir. Velâkin onun aslı açlıktır ve o da birdir. Görmez misin! Bir şeyden doyunca "Bunların hiçbirisi lâzım değildir" der. Binâenaleyh ma'lûm olur ki, on ve yüz yoktur. Belki bir vardır. وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً (Müddessir, 74/31) ya'nî "Halkın bu ta'dâdı ancak fitnedir" ...ilh."

در مجاعت پس تو احول بوده　　　که یکی را صد هزاران دیده

3695. *Binâenaleyh sen açlık husûsunda şaşı olmuşsun. Zîrâ biri yüz binlerce görmüşsün.*

Böyle olunca, sen açlık husûsunda şaşı olmuşsun. Ya'nî birden ibâret olan açlığı görmeyip, türlü türlü gıdâları görmüşsün. Bunun gibi hakîkatte vücûd ve varlık birdir. Sen ise bu vücûdun birliğini görmekte şaşı olup, mezâhir-i kevniyyenin çokluğunu görmüşsün ve o vücûd-i hakîkînin tasarruflarından gâfil bulunmuşsun.

گفته بودیم از سقام آن کنیز　　　و ز طبیبان و قصور فهم نیز

3696. *O câriyenin hastalığından ve tabîblerden ve anlayışın kusûrundan dahi bahsetmiş idik.*

Ya'nî, o vücûd-ı vâhid-i hakîkînin mezâhir-i kevniyye üzerindeki tasarrufunu anlatmak için, bu *Mesnevî-i Şerîf*'in ibtidâsında pâdişâhın âşık olduğu câriyenin hastalığından ve onu tedâvîye teşebbüs eden hünerleriyle mağrûr doktorlardan ve tasarruf-ı ilâhîyi anlamanın kusûrundan ve noksanından dahi bahsetmiş idik.

کان طبیبان همچو اسب بی‌عذار غافل و بی‌بهره بودند از سوار

3697. *Ki, o tabîbler yularsız at gibi, biniciden gāfil ve bî-behre idiler.*

"İzâr", yuların atın yanaklarına isâbet eden kısmı (*Akrabü'l-Mevârid*). Ya'nî, zîrâ o doktorlar zâhiren başlarına yular takmaksızın üzerlerine binilmiş at gibi idiler; ve üzerlerindeki süvârîden ya'nî mutasarrıf-ı hakîkîden gâfil idiler. Nitekim onlar bu gafletlerine mebnî 1. cildin 47 numarasına müsâdif olan beyitte هر یکی از ما مسیح عالمیست . هر الم را در کف ما مرهمیست ya'nî "Her birimiz âlemin Mesîh'i ve Îsâ'sıdır. Bizim elimizde her elemin ve hastalığın ilâcı ve merhemi vardır" demiş idiler.

کامشان پر زخم از قرع لگام سمّ شان مجروح از تحویل گام

3698. *Ağızları gemin darbesinden yara dolu. Tırnakları adımın tahvîlinden mecrûhtur.*

"Kâm", ağız ve damak; "gâm", adım, ayak ve atın yuları ma'nâlarına gelir. Burada her üç ma'nâ da münâsibdir. "Kar'-ı legâm", gemin darbesidir ki, hayvanın ağzındaki gemi çiğnemesinden olur. Bundan murâd, aşağıdaki 2700 numaralı beyitteki tavzîh mûcibince irâde-i cüz'iyye gemidir. Ya'nî o doktorların ağızlarına ve damaklarına takılmış olan irâde-i cüz'iyyeleri geminin darbesinden damakları birçok def'alar yaralanmış ve murâdları hâsıl olmamış ve her tedâvîde attıkları adımların bu kazâ-yı ilâhî tarafından tahvîlinden, irâdeleri ayaklarının tırnakları mecrûh olmuştur. Ya'nî irâde-i cüz'iyyeleriyle verdikleri ilâçlar ma'kûs te'sîr göstermiştir. Nitekim 1. cildin 53 ve 54 numaralı beyitlerinde doktorların tedâvîdeki aczleri şu sûretle beyân buyurulmuş idi:

از قضا سرکنگبین صفرا فزود روغن بادام خشکی می‌نمود

از هلیله قبض شد اطلاق رفت آب آتش را مدد شد همچو نفت

Ya'nî "Kazâ-yı ilâhîden dolayı sirkengebîn denilen ilâç safrayı izâle etmek lâzım gelirken, bilakis çoğalttı. Bâdem yağı tab'a mülâyemet vermek lâzım gelirken kabız ve kuruluk verdi. Helîle denilen ilâç, mülâyemete hizmet etmek îcâb ederken kabız verdi ve lînet gitti. Velhâsıl su ateşe neft yağı gibi yardım etti."

Ve keza 5. cildin 1707 numarasında da bu ma'nâ şöyle buyurulmuştur: چون قضا آید طبیب ابله شود وان دوا در نفع هم گمره شود Ya'nî "Kazâ-yı ilâhî geldiği vakit doktor ahmak olur. O ilâç fâide vermekte yolunu şaşırır."

ناشده واقف که نك بر پشت ما رایض چستیست استادی نما

3699. *Vâkıf olmamış ki: "İşte bizim sırtımız üzerinde üstâdlık gösterici çevik bir râyız vardır."*

"Râyız", "serkeş atı râm eden süvârî" demektir. Ya'nî, doktorlar tedâvî emrinde böyle ters hâdiseleri gördükleri hâlde, gafletlerinden tasarruf-ı ilâhî-ye vâkıf olamamışlar ve "İşte bizim sırtımızda üstâdlık ve tasarruf gösterici çevik bir râyız ve mürebbî olan binici vardır" dememişlerdir.

نیست سر گردانئ ما زین لگام جز ز تصریف سوار دوستکام

3700. [3676] *Bizim sergerdanlığımız bu gemden değildir. Ancak murâd sevici olan binicinin tasrîfindendir.*

Ya'nî, işte bizler bu tasarruf-ı ilâhîye karşı hep böyle gaflet içindeyiz. Bizim başımızın dönmesi ve sersemliğimiz bizim irâde-i cüz'iyyemizden değildir. Ancak kendi murâdını ızhâr edici ve kazâ-yı ilâhîsini infâz etmeyi sevici olan binicinin, ya'nî Hakk'ın tasrîfindendir. Meselâ bir şeyin olmasını murâd ederiz; bizi o irâdemizin gemi o şey tarafına çeker. Fakat üzerimizde binici olan Hakk'ın murâdı bizim irâdemize muvâfık olmayınca, bizi kendi irâdesi tarafına çeker. Bizler ise "Ne istedik, ne vâki' oldu!" diye hayret eder ve sersem oluruz.

ما پی گل سوی بستانها شده گل نموده آن و آن خاری بده

3701. *Biz gül için bostanlara gitmişiz. O gül görünmüş ve o bir diken olmuştur.*

Meselâ biz gül ve çiçek toplamak için bostanlara gittik. Uzaktan gözümüze o gül ve çiçek [görünen] şeyin diken olduğunu görürüz. Ya'nî zevk ve lezzet almak için yaklaştığımız şey netîcede bize bir belâ olur.

هیچشان این نی که گویند از خرد بر گلوی ما که می کوبد لگد

3702. *Akıl cihetinden hiç onlara bu olmadı ki, "Bizim boğazımıza tekme vuran kimdir?" desinler.*

Bu hayât-ı dünyeviyyelerinde pek çok def'alar teşebbüs ettikleri işlerin kendi murâdları hilâfında zuhûr ettiğini gördükleri hâlde, o doktorlar akıllarını bu tarafa çevirip "Acabâ, bizi o tarafa, bu tarafa sevk etmek için boğazımıza tekme vuran üzerimizdeki süvârî kimdir?" diye hiç düşünmediler. "Bizim murâdlarımıza mâni' olan şey esbâb-ı tabîiyyedir" dediler.

آن طبیبان آنچنان بندهٔ سبب   گشته اند از مکر یزدان مُحتَجَب

3703. *O tabîbler Hâlık'ın mekrinden dolayı öyle sebebin bendesi ve muhteceb olmuşlardır.*

Halbuki o doktorlar Hâlık'ın mekrinden dolayı kazâ-yı ilâhîden gâfil ve böyle esbâb-ı tabîiyyenin bendesi olmuşlar ve bu esbâba karşı baş eğmişlerdir; ve bu sebeblerde tasarruf eden Hâlık'ı göremeyip, bu esbâb-ı tabîiyye perdesi arkasında kalmışlardır. "Muhteceb" kelimesi, "bende-i sebeb" ta'bîrinin tefsîridir.

گر ببندی در صطبلی گاو نر   باز یابی در مقام گاو خر

3704. *Eğer bir ahıra erkek öküzü bağlasan, sonra öküzün yerinde eşek bulsan,*

Meselâ, eğer bir ahıra erkek öküz ya'nî tosun bağlasan, sonra gelip o tosunun yerinde bir eşek bağlı olduğunu görsen,

از خری باشد تغافل خفته وار   که نجویی تا کیست آن خفیه کار

3705. *"O gizli iş acabâ kimindir?" diye aramaman, uyumuş gibi tegâfül eşeklikten olur.*

"Yâhu, benim haberim olmaksızın bu tosunun yerine gizlice bu eşeği bağlayan kimdir?" diye araştırmamak ve uyumuş bir adam gibi tegâfül göstermek, eşeklik ve hamâkat olur.

خود نگفتی این مبدل تا کیست   نیست پیدا او مگر افلاکیست

3706. *Halbuki "Bu mübeddil acabâ kimdir? Âşikâr değildir; o gâlibâ eflâkîdir!" demedin.*

Ey irâde ettiği şeyin yerinde başka şey zuhûr ettiğini gören gâfil! Sen ise "Acabâ, bu benim murâdımı değiştiren kimdir? Meydanda değildir. O değiştiren gâlibâ eflâkîdir, ya'nî âlem-i ulvîye mensûbdur!" demedin.

تیر سوی راست پرّانیدهٔ   سوی چپ رفتست تیرت دیدهٔ

3707. *Oku sağ tarafına uçurmuşsun. Sen okun sol tarafa gittiğini görmüşsün.*

Meselâ, bir oku sağ tarafa atıp uçurdun. Fakat okunun sol tarafa gittiğini gördün. "Acabâ bu oku benim murâdım hilâfında sol tarafa uçuran kimdir?" demez misin?

سوی آهویی بصیدی تاختی   خویش را در صید خوکی یافتی

3708. *Bir av için bir âhû tarafına koştun; kendini bir domuz avında buldun.*

"Be-saydî"deki "bâ", ta'lîl içindir. Ya'nî, meselâ av avlamak için çıktın. Niyetin bir âhû avlamak idi ve o niyet ile koştun. Önüne âhû yerine bir domuz çıktı ve o domuzu avlamaya mecbûr oldun. "Yâhu! Ben ne niyet ile çıktım ve ne avladım?" diye hayret etmez misin?

در پی سودی دویده بهر کَبْس   نارسیده سود افتاده بحبس

3709. *Yağma için bir fâidenin izinde koşmuşsun. Fâideye erişmeyip, hapse düşmüşsün.*

"Kebs", kuyuyu ve ırmağı toprakla doldurmak, başı yakaya çekmek ve yağma ve gece baskını yapmak ma'nâlarınadır (*Gıyâsü'l-Lügāt*). Burada "yağma ve gece baskını" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, meselâ gece baskını ve yağma yapmak için bir fâide elde etmek üzere koştun; fâide hâsıl etmek ve mal kazanmak şöyle dursun, zâbıta me'mûrları tarafından yakalanıp hapse götürüldün.

چاهها کنده برای دیگران   خویش را دیده فتاده اندران

3710. *Başkaları için kuyular kazmışsın, onun içine kendini düşmüş görmüşsün.*
[3686]

Bu beyt-i şerîfte من حفر بئرا لاخیه وقع فیه ya'nî "Kendi kardeşi için kim ki bir kuyu kazdı, o kuyuya kendi düştü" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'nî, hadîs-i şerîf mûcibince, başkalarının başına bir belâ getirmek için bir sebeb hazırladı ise, cezâ amel cinsinden olduğu için o belânın sebebi o kimsenin başına geldi.

در سبب چون بی‌مرادت کرد رب   پس چرا بد ظن نگردی در سبب

3711. *Mâdemki Rab seni sebebde murâdsız etti, binâenaleyh sebeb hakkında niçin kötü zanlı olmadın?*

İmdi, mâdemki Rabbü'l-âlemîn olan Hak Teâlâ hazretleri seni teşebbüs ettiğin sebeb yüzünden murâdına nâil etmedi, binâenaleyh sebeb hakkında "Bu sebeb çürük bir şeydir" diye niçin sû-i zanna düşmedin de her murâdın husûlünü mutlak sûrette sebebden bildin? Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 62. faslında esbâb hakkında şöyle buyururlar:

"Sebeblerin kâffesi dest-i kudret-i Hak'ta bir kalem gibidir. Muharrik ve muharrir Hak'tır. O istemedikçe kalem hareket etmez. Şimdi kaleme nazar edip "Bu kaleme bir el lâzımdır" diyerek kalemi görüp onu tahattur edersin. Fakat onlar dâimâ eli görüp "Bu ele bir kalem de lâzımdır" derler. Belki elin güzelliğinin mütâlaasından dolayı kalemin mütâlaasına lüzûm görmezler ve "Böyle bir el kalemsiz olmaz" derler. Bir mahaldeki kalemin lezzet-i temâşâsı sebebiyle onlar için nasıl temâşâ-yı kalem kaydı olur? Sen arpa ekmeğinden lezzet bulduğun cihetle, buğday ekmeği hâtırına bile gelmiyor. Hiç onlar buğday ekmeği var iken arpa ekmeğini yâd ederler mi? Senin için zemîne zevk bahş eden âsumâna meylin yoktur. Halbuki mahall-i zevk âsumândır. Yeryüzü hayâtı gökten alır. Ehl-i âsumân hiç yeryüzünü yâd ederler mi? Ve sen şimdi hoşlukları esbâbdan görme! Ve o ma'nâlar esbâb içinde müsteârdır. Zîrâ Dârr ve Nâfi' Hak'tır. Mâdem zarar ve nef' Hak'tandır, o hâlde niçin esbâba yapışmış kalmışsın? ...ilh."

بس کس از مکسب شه و خاقان شده　　دیگران زان مکسبه عریان شده

3712. *Çok kimse miksebden şâh ve hâkān olmuştur. Başkaları o miksebeden üryân olmuştur.*

"Mikseb", "kesb" masdarından ism-i âlet olmak münâsibdir; ve "mikseb" ile kazanç âleti olan sebebe işâret buyurulur. Ya'nî, çok kimse kazanç âleti olan miksebden ve sebebden şâh ve hâkān ve hükümdâr olmuştur. Fakat yine o sebebe ve miksebe yapışmış olan başka kimseler de servet ve samânından soyunup çıplak ve fakîr olmuştur.

بس کس ز عقد زنان قارون شده　　بس کس عقد زنان مدیون شده

3713. *Çok kimse kadınların akdinden Kārûn olmuştur. Çok kimse kadınların akdinden medyûn olmuştur.*

Ya'nî, çok kimseler akd-i nikâh ile aldıkları zengin kadın sebebinden Kārûn gibi zengin olmuştur; ve yine çok kimseler akd-i nikâh ile aldıkları yine zengin kadın sebebinden borçlu ve muhtâç bir hâle gelmiştir. Binâenaleyh hiçbir kimse "Filân bir kadın aldı da zengin oldu veyâ fakîr oldu" diyemez. Zîrâ zenginlik ve fakîrlik kullara Hak tarafından gelir. Hak Teâlâ o zenginliği ve fakîrliği bir kadın sebebi altında gizlemiştir. Binâenaleyh mutlakan sebebe nazar edenler aldanırlar.

پس سبب گردان چو دُمّ خر بود تکیه بر وی کم کنی بهتر بود

3714. *İmdi, mâdemki sebeb eşek kuyruğu gibi dönücü olur, onun üzerine az dayanır isen pek iyi olur.*

İmdi, mâdemki sebeb böyle eşek kuyruğu gibi o tarafa bu tarafa dönüp çarpınmaktadır, ey sâlik-i murâd! O sebebe az dayanır isen, pek isâbet etmiş olursun. "Tekye kem kunî" ya'nî "az dayanır isen" ta'bîriyle bu âlem-i sûrette esbâba teşebbüsün lüzûmuna da işâret buyurulur. Nitekim sûre-i Kehf'de Zülkarneyn kıssasında وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا . فَأَتْبَعَ سَبَبًا (Kehf, 18/84-85) ya'nî "Biz o Zülkarneyn'e her bir şeyden bir sebeb verdik. Binâenaleyh sebebe tâbi' oldu" buyurulur. Nitekim aşağıdaki beyt-i şerîfte bu lüzûma daha vuzûh ile işâret buyurulur.

ور سبب گیری نگیری هم دلیر که بس آفتهاست پنهانش بزیر

3715. *Ve eğer sebeb tutar isen dahi cesûr olarak tutmayasın! Zîrâ onun altında çok gizli âfetler vardır.*

Ya'nî, bu âlem-i sûret sebeb âlemi olduğu için, eğer sebebe yapışmış olsan dahi "İşte bizim murâdımız bu sebebden hâsıl olur" diye cesûr olarak o sebebe yapışma! Zîrâ eşeğin kuyruğu gibi o tarafa bu tarafa dönen sebebin altında senin murâdının hilâfında pek çok âfetler ve belâlar gizlidir.

سر استثناست این حزم و حذر زانکه خر را بُز نماید این قدر

3716. *Bu hazm ve hazer istisnânın sırrıdır. Zîrâ ki bu kader, eşeği keçi gösterir.*

Bu hazm ve ihtiyât ve korku yukarıda 3690 numaralı beyitte zikr olunan "istisnâ"nın, "in-şâallâh" demenin sırrıdır ve iç yüzüdür; ve "in-şâallâh", ibâresini lafzan söylemek şart değildir. Belki sebebe teşebbüs esnâsında insanın bu ma'nâyı teemmül ederek ihtiyât ve korku ile hareket etmesidir. Zîrâ mukadder olmayan murâd, her ne kadar esbâba teşebbüs olunsa, vücûda gelmez; ve bu kazâ ve kader-i ilâhî bu âlem-i sûrette insanın gözüne eşeği keçi ve fenâyı iyi ve iyiyi fenâ gösterir.

آنکه چشمش بست گر چه گر بزست ز احولی اندر دو چشمش خر بزست

3717. *O kimsenin ki gözünü o bağladı, her ne kadar gürbüz ise de, onun iki gözünde şaşılıktan eşek keçidir.*

"Gürbüz", "mekkâr ve hîlekâr, cesûr ve şecî' ve zekî ve ârif" ma'nâlarınadır. Hikmetin iki tarafı vardır: Biri ifrât ve diğeri tefrîttir. İfrât tarafına gürbüzlük ve tefrît tarafına humûd ve belâhet derler; ve Arabî'si "cürbüz"dür. Bâ'nın kesriyle "gürbiz" dahi telaffuz olunur (*Burhân*). Ya'nî, gözünü kazâ ve kader-i ilâhînin bağladığı kimse, her ne kadar işlerinde [gürbüz] ve müdebbir olsa bile, bu kazâ ve kader tarafından onun iki gözüne getirilmiş olan şaşılıktan dolayı, eşeği keçi görür. Binâenaleyh kazâ ve kadere karşı akıl ve zekâvet müessir değildir. Nitekim 1. cildin 1257 numaralı beytinde چون قضا آید شود دانش بخواب . مه سیه گردد بگیرد آفتاب ya'nî "Kazâ-yı ilâhî geldiği vakit, ilim ve ma'rifet uykuya gider. Ay kara olur ve güneş tutulur" buyurulmuş idi.

چون مقلب حق بود ابصار را　　　که بگرداند دل و افکار را

3718. *Mâdemki basarları döndürücü Hak olur, kalbi ve fikirleri kim döndürür?*

Mâdemki böyle zâhirî gözlerin bakışını döndürücü Hak olur ve eşeği keçi gösterir, artık düşün ki, o insanın bâtını olan kalbini ve fikirlerini döndüren kimdir? Zîrâ insan kendi hâline dikkatle bakacak olursa, kalbine gelen havâtırda ve aklına gelen fikirlerde aslâ kendinin medhali yoktur. Nevi'leri ve mâhiyetleri sayısız olan fikirlerin ve hâtıraların içinde ba'zıları ayrılıp insanın kalbine ve aklına musallat olur. Hattâ bu hâtıraları ve fikirleri def' etmek mümkin olamaz.

چاه را تو خانهٔ بینی لطیف　　　دام را تو دانهٔ بینی ظریف

3719. *Sen kuyuyu latîf bir oda görürsün; sen tuzağı zarîf bir tâne görürsün.*

Bu kazâ-yı ilâhînin basarı taklîbi sebebiyle sen hakîkatte karanlık bir kuyu mesâbesinde olan bu cismâniyet âlemini latîf ve süslü bir ev ve oda görürsün ve iç yüzü tuzaktan ibâret olan muhtelif arzûları zarîf bir tâne ve lokma görürsün.

این تفسطط نیست تقلیب خداست　　　می‌نماید که حقیقتها کجاست

3720. [3696] *Bu tefestut değildir, Hudâ'nın taklîbidir. Hakîkatlerin nerede olduğunu gösterir.*

Ba'zı nüshalarda "tefestut" yerine "tesefsut" vâki'dir. Ve "tesefseta", tedahrace bâbından olup Sofistâî olmak ve eşyâyı hayâl bilmek ve hakāyıkı selb

etmek demek olur. "Sefseta" dahi, "dahrace" bâbından bu ma'nâya gelir. Binâenaleyh bu ma'nâda "tefestut" kelimesinin isti'mâli galat olur. Ya'nî bizim "Kazâ ve kader-i ilâhî gözlere eşeği keçi ve kuyuyu latîf oda ve tuzağı zarîf tâne gösterir" dememiz, Sofistâîler'in fikirlerine iştirâk etmek değildir. Zîrâ Sofistâîler gibi hakāyıkı inkâr etmiyoruz. Belki âlem-i sûretteki a'yân-ı kevniyye manzarasının Hak tarafından döndürülmesini murâd ediyoruz; ve bu manzaraların taklîbi ile kalb-i hakāyık lâzım gelmez. Meselâ ateşin hakîkati yakıcılıktır. Bu yakıcılık bu âlem-i sûrette ateşin kırmızı rengi ile zâhir olur. Fakat Hak murâd ederse, bu yakıcılık hakîkatini o kırmızı renkli ateşin sûretinden nez' edip, onun zıddı olan buz sûretinden dahi ızhâr eder. Nitekim Nemrûd'un ateşinden bu yakıcılık hakîkatinin zuhûrunu kaldırıp, ondan gülistân ızhâr etti. Hak Teâlâ bu taklîbi ile bizlere hakîkatlerin bu âlem-i sûrette olmayıp, ilm-i ilâhîsinde sâbit olduğunu gösterir. Sofistâîler ise, üç sınıftan ibâret olup, hakāyık-ı eşyâyı esâsından inkâr ederler. Bunların fikirleri 1. cildin 556 numarasına müsâdif olan از سبب سوزیش من سودائیم . در خیالاتش چوسوفسطائیم [ya'nî] "Ben onun sebeb yakıcılığından hayrânım; ve onun hayâlâtında da Sofistâîler gibiyim" beytinde hülâsaten îzâh edilmiştir.

آنکه انکار حقایق می کند   جملگی او بر خیالی می‌تند

3721. *O kimse ki hakāyıkı inkâr eder, o hep bir hayâl üzerine teveccüh eder.*

Ya'nî, ilm-i ilâhîde sâbit olan her şeyin hakîkatlerini inkâr eden kimse hep bir hayâl üzerine teveccüh eder ve kendi hayâli ile meşgûl olur. Zîrâ hakîkati olmayan bir şeyin âlem-i sûrette zuhûruna imkân yoktur. Meselâ mâhir bir ressâm, ressamlık san'atının îcâbı olarak yapacağı bir levhanın sûretini evvelâ ilminde peydâ eder ve sonra fırça ve boya ile o sûret-i ilmîsini kesâfet âlemine çıkarır. Bu zâhirdeki levhanın hakîkati, ressamın ilmindeki sûrettir. O zâhirî levha kırılsa veyâ bozulsa ressâm onun birçok misillerini o ilmî sûretten meydâna çıkarır.

او نمی گوید که حسبانِ خیال   هم خیالی باشدت چشمت بمال

3722. *O demez ki, hayâlin hisbânı dahi sana bir hayâl olur. Gözünü sil!*

"Hisbân", "zannetmek" demektir. Ya'nî, o hakāyıkı inkâr eden kimse kendi nefsine hitâben demez ki: "Yâhu! Bu hayâl zannı dahi senin bir hayâlinden ibâret olur. Binâenaleyh aklının gözünü sil de, bu keserât âlemine iyice bir bak! Zîrâ hakîkati sâbit olmayan hiçbir sûretin zuhûruna imkân yok-

tur. Bundan anlaşılır ki, bu Sofistâîler'in akıl gözleriyle hakāyıkı görememeleri dahi taklîb-i ilâhîdir ve kazâ ve kader-i ilâhînin hükmüdür.

رفتن پسران سلطان با آن قلعه بحکم الانسان حريص على ما منع

ما بندگئ خويش نموديم و ليکن　　خوى بد تو بنده ندانست خريدن

پس بسوى آن قلعهٔ ممنوع عنه راندن و آن همه وصيتها و اندرزهاى پدر را زير پا نهادند
تا در چاه بلا افتادند و مى گفتند ايشانرا نفوس لوامه أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ايشان مى گفتند
گريان و پشيمان لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ ما كُنَّا فِى أَصْحَابِ السَّعِيرِ

"İnsan men' olunduğu şeye harîs oldu" hükmü ile sultânın oğullarının o kal'aya gitmesi
"Biz kendi bendeliğimizi gösterdik. Velâkin senin kötü huyun satın almayı bilmedi"
İmdi kendisinden men' olunmuş olan o kal'aya sürdüler ve babanın bütün o vasiyetlerini ve sipârişlerini ayak altına koydular. Nihâyet belâ kuyusuna düştüler ve nüfûs-i levvâme onlara: "Size korkutucu gelmedi mi?" (Mülk, 67/8) dediler. Ağlayarak ve pişmân olarak onlar: "Eğer biz dinleye idik ve taakkul ede idik, ashâb-ı Saîr'den olmazdık" (Mülk, 67/10) dediler

Bu sürh-i şerîfin işârâtı anlaşılmak üzere bir mukaddimeye ihtiyâc vardır. Şöyle ki: Efrâd-ı insâniyyenin ebeveyni Âdem-i hakîkî olan akl-ı küll ile Havvâ-yı hakîkî olan nefs-i külldür. Bunlar cennet-i zâtta, ya'nî mertebe-i zâtta mestûr idiler; ve Kur'ân cemî'-i esmâ ve sıfâtı câmi' olan zât-ı ulûhiyettir; ve suver-i müteayyine zât-ı ulûhiyetin varlığında hayâlât ve rü'yâdan ibârettir; ve bu keserât ve taayyünât-ı hayâliyye, çekirdeğin içindeki ağaç gibi dal budak salıverip esfel-i sâfilîne doğru uzamıştır; ve mertebe-i zâttan hicâb i'tibâriyle uzaklaşmıştır. İşte bu ağaç Kur'ân'da mezkûr olan "şecere-i mel'ûne ve matrûde"dir ve onun meyvesi zulmet-i tabîiyyedir; ve zulmet-i tabîiyye habbesinden buğday tânesi gibi sûretler teselsül eder. İmdi akl-ı küll ile nefs-i küll

birleşip bu habbeye yaklaşmadıkça اهبطوا (Bakara, 2/36) [ya'nî "İniniz!"] emriyle cennet-i zâttan âlem-i sûret ve taayyünâta nüzûl etmediler; ve onların bu şecere-i menhiyyeye takarrübleri, zât-ı ulûhiyyette münderic olan İblîs-i vehmin nefs-i külle ve nefs-i küllün dahi akl-ı külle galebesi ile vâki' oldu ki, bu âlem-i kesâfette onların zürriyâtı olan efrâd-ı âdemiyye dahi her ân keserât-ı hayâliyyeye ve Kur'ân'daki şecere-i mel'ûneye meftûn olmuşlardır. Hak Teâlâ hazretleri bu hakîkate işâreten sûre-i İsrâ'da şöyle buyurur: وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا (İsrâ, 17/60) [ya'nî "Hani sana: Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır, demiştik. Sana gösterdiğimiz o rü'yâyı ve Kur'an'da lânetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkuturuz da, bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz"] ya'nî "Ey resûlüm! Zikr et şu vakti ki, biz sana dedik: Muhakkak senin Rabbin nâsı zât-ı ulûhiyyeti ile muhîttir." Ya'nî onların vücûd-i hakîkîleri yoktur. Belki cümlesi zılâl-i sıfâtiyyem ve esmâiyyemden ibârettir ve zılâl ise hayâldir. "Ve bizim sana gösterdiğimiz rü'yâ ve Kur'ân'da olan şecere-i mel'ûne nâsa fitnedir." Ya'nî sana gösterdiğimiz bu keserât-ı taayyünât rü'yâdır. Nitekim sen de bu hakîkati anladın da الدنيا كحلم النائم ve الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا ya'nî "Dünyâ uyuyanın rü'yâsı gibidir" ve "Nâs uykudadırlar; öldükleri vakit uyanırlar" dedin. "Eraynâke"deki kâf-ı hitâb cemî'-i hakāyıkı ve nisebi câmi' olan taayyün-i Muhammedî'dir. Bu rü'yet keyfiyeti râî ve mer'î ister. Bunlar ise kesrettir; ve bu keserât zâtta mütekevvin olan şecere-i mel'ûnedir. "Ve nühavvifühüm" ya'nî biz onları ve vücûdları rûh ile nefisten mürekkeb olan nâstan her birini وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ (Bakara, 2/35) ya'nî "Bu ağaca yaklaşmayınız!" diyerek her ân tahvîf eder ve korkuturuz. فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا (İsrâ, 17/60) [ya'nî "Bu onların sâdece büyük azgınlıklarını artırır]. Halbuki bu korkutma müvâcehesinde onların nefs-i emmâreleri, iğvâ-yı vehm ile rûhlarını kendilerine imâle ederek, o şecere-i mel'ûnenin semeresi olan zulmet-i tabîiyyeye yaklaşırlar. Binâenaleyh onların tuğyânı ve azgınlıkları büyük olur. Ya'nî vech-i vahdetten istitârları artar.

İşte bu sürh-i şerîfte o "şecere-i mel'ûne"ye "kal'a-i memnûa" ta'bîr buyurulmuştur ki, enbiyânın ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtı, her zaman ümmetlerini ve tâbi''lerini bu kal'aya ve bu şecere-i menhiyye tarafına yaklaşmamayı vasiyet etmişlerdir. Fakat efrâd-ı beşerin nefs-i emmâreleri o tarafa mütemâyil olduğundan bu vasiyetleri ayaklarının altına alıp, bu suver-i tabîiyyenin huzûzâtına dalarlar ve sonunda da her birisi bir fitneye ve belâya düşüp pişmân olurlar. Ahyâr ve ebrâr ve şüttâr tâifesinden olan mü'minler, bu tâife-

lerin hâricinde olan efrâd-ı beşer gibi tamâmen nefs-i emmârelerinin hükmü altında müstağrak olmayıp, onlar nefs-i emmâre ile nefs-i levvâme arasında mücâdele içinde bulunduklarından başlarına bu yüzden belâ geldiği vakit, nefs-i levvâmeleri sûre-i Mülk'te olan âyet-i kerîmesi mûcibince: "Size korkutucu olan peygamber gelmedi mi ve sizi bu belâya takarrübden nehy etti mi?" (Mülk, 67/8) der. Bunların akılları dahi yine bu âyet-i kerîmenin mâba'di mûcibince: "Eğer biz söz dinleye idik ve dinlediğimiz sözün ma'nâsını düşüne idik, ziyâde alevlenen ateş ashâbından olmazdık" (Mülk, 67/10) derler. Sürh-i şerîfteki beyit, enbiyâ ve evliyâ lisânındandır. Ya'nî "Rabbimize karşı bendeliğimizi ve hizmetimizi îfâ ettik. Fakat siz nefs-i emmârenizin huzûzâtını fedâ etmek mukābilinde bizim bendeliğimizi ve hizmetimizi satın almadınız" demek olur.

این سخن پایان ندارد آن فریق بر گرفتند از پی آن دژ طریق

3723. *Bu sözün nihâyeti yoktur. O ferîk o kal'a için yol tuttular.*

"Dij", kal'a ve hisâr demektir. Ya'nî, Hakk'ın a'yân-ı kevniyyenin taklîbine ve istisnânın tahkîkine âid sözlerin nihâyeti yoktur. Üç şehzâdenin kıssasına rücû' edelim. Velhâsıl o üç şehzâde "insan men' olunduğu şeye harîs" olduğu cihetle, babalarının kendilerini men' ettiği kal'a için yola çıktılar.

بر درخت گندم منهی زدند از طَوِیلۀ مُخْلِصَان بیرون شدند

3724. *Menhî olan buğday ağacı üzerine çarptılar. Muhlisler tavîlesinden hâriç oldular.*

"Tavîle", hayvanları bağladıkları uzun ve kalın ip ve inci dizilmiş iplik ma'nâlarınadır. "Muhlas", Allâh Teâlâ'nın şirkten ve maâsîden sâf kıldığı kimse. "Muhlis", Allâh Teâlâ'ya ibâdette ve tâatte şirk koşmayan ve isyân etmeyen kimsedir ki, bunlar hakkında المخلصون على خطر عظيم ya'nî "Muhlisler büyük tehlike üzerindedir" denilmiştir. Burada murâd, bu ikinci sûrettir. Ya'nî o şehzâdeler buğday ağacı gibi müteselsilen sûret meyveleri veren ve menhî olan zulmet-i tabîiyye ağâcı üzerine çarptılar ve inci tânesi gibi olan muhlislerin dizisinden dışarıya çıktılar. Zîrâ suver-i kevniyyeye muhabbeti ve alâkası olanların ibâdât ve tââtından ihlâs uzaklaşır.

چون شدند از منع و نهیش گرمتر سوی آن قلعه بر آوردند سر

3725. *Vaktâki onun men' ve nehyinden pek harâretli oldular, o kal'a tarafına baş çıkardılar.*

Ya'nî, vaktâki şehzâdelerin içinde babalarının men' ve nehyinden, o kal'aya gitmek meyli pek harâretlendi, bu harâret-i meyl sevkiyle o kal'a tarafına baş çıkardılar.

بر ستيز قول شاه مُجتبى تا بقلعهٔ صبر سوز و هش ربا

3726. *Müctebâ olan şâhın sözünün hilâfı üzere, sabır yakıcı ve akıl kapıcı olan kal'aya kadar*

"Müctebâ", bergüzîde, müntehab ve seçilmiş, demektir. "Şâh-ı müctebâ"dan murâd, onları men' eden insân-ı kâmildir. "Sitîz", inâd ve muhâlefet ma'nâsınadır. Ya'nî, kendilerini men' ve nehyeden insân-ı kâmilin sözüne ve vasiyetine muhâlif olarak, sabır yakıcı ve akıl kapıcı olan o sûretler kal'asına kadar. Bu beytin cümlesi aşağıdaki beytin birinci mısrâ'ı ile tamâm olur.

آمدند از رَغْمِ عقلِ پند توز در شب تاريك بر گشته ز روز

3727. *Nasîhat isteyici olan aklın muhâlefetinden dolayı geldiler. Karanlık gecede gündüzden rücû' ettiler.*

"Rağm", bir işi aks etmek. "Tûz", "istemek" ma'nâsına olan "tûzîden" ve "tûhten" masdarının emr-i hâzırı olup, "pend-tûz", vasf-ı terkîbîdir. Ya'nî, nasîhat isteyici olan akla muhâlefetten dolayı kal'aya kadar geldiler. Karanlık olan tabîat gecesinde, gündüz gibi aydınlık olan rûhâniyetten geri döndüler ve cismâniyet karanlığı tarafına gittiler.

اندرين قلعهٔ خوشِ ذات الصور پنج دَرْ در بحر و پنجى سوى بَرْ

3728. *O sûretler sâhibi olan latîf kal'ada beş kapı deniz ve beşi kara tarafına idi.*

Bu beyit ile aşağıdaki beyitte âfâkın enfüse tatbîkine işâret buyurulur. "Latîf kal'a"dan murâd, dünyâdır ki, onun cisminin hey'et-i mecmûasına "insân-ı kebîr" dahi derler. "İnsân-ı sağîr"in cisminin muâdilidir. İnsân-ı kebîrde olan her şeyin nazîri, insân-ı sağîr olan "âdem"de de vardır. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.) *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye* kitâbında ve Mahmûd-ı Şebüsterî hazretleri *Mir'ât-i Hakâyık*'ında ve Azîz Nesefî hazretleri *Resâil*'inde tafsîl buyurmuşlardır. "Deniz tarafına olan beş kapı"dan murâd, cismâniyet âlemindeki "toprak, su, hava ve ateş" rükünlerinin ma'nâları olan dört tabîat ile bu dört rüknün imtizâcından hâsıl olan "mizâc ve rûh"tur. Gerçi bu dört rüknün her biri kimyâ nokta-i nazarından muhtelif anâsır-ı basîtadan mürekkeb ise de, burada maksad bu anâsırın sulb ve mâ-

yi' ve gaz hâlinde bulunmaları ve taâmül-i kimyevîden hâsıl olan harâret-i garîziyyedir; ve bu dört rüknün ictimâından hâsıl olan his ve harekettir ki, ona da "mizâc ve rûh" derler. Bu dört rüknün ma'nâdan ibâret olan tabîatleri ile mizâc ve rûh, cismin "ma'nâ denizi" tarafına açılan beş kapısıdır. Zîrâ bunların tabîatları tedkîk olundukda, ma'nâdan ibâret olan "kuvvet"e kadar gider; ve kuvvet sıfat olduğundan bir mevsûfun vücûduna intikāl olunur ki, o vücûd dahi künhü idrâk olunamayan bir ma'nâ-yı vahdettir ve Zât-ı Hak'tır. "Kara tarafına olan beş kapı"dan murâd dahi, bu dört rükünden her birinin sûreti ve bu sûretlerin imtizâcından hâsıl olan cisimdir. Bu da cismâniyet tarafına olan beş kapıdır.

پنج از آن چون حس بسوی رنگ و بو   پنج ازان چون حس باطن راز جو

3729. *Ondan beşi his gibi renk ve koku tarafına, ondan beşi de hiss-i bâtın gibi sır isteyici idi.*

O kapılardan beşi olan dört rükün ve onlardan mürekkeb olan cisim, insân-ı sağîrin havâss-i hamse-i zâhiresi gibi renk ve koku tarafınadır. Ya'nî bu dört anâsır ve onlardan mürekkeb olan cisim koku ve renk ile alâkadârdır; ve o kapılardan beşi dahi, insân-ı sağîrin havâss-i hamse-i bâtınesi gibi sırra ve ma'nâya taalluk eder. Ya'nî bu dört unsurdan her birinin bâtını olan dört tabîat ve o dört tabîatin imtizâcından hâsıl olan mizâc ve rûh dahi, insandaki beş havâss-i bâtıne gibi ma'nâ ve sır isteyicidir.

ز آن هزاران صورت و نقش و نگار   می‌شدند از سو بسو خوش بی‌قرار

3730. [3706] *O binlerce sûretten ve nakış ve nigârdan bir taraftan bir tarafa karârsız olarak hoş gittiler.*

Bu şehzâdeler bu dört unsur ve cisimden hâsıl olan binlerce nakış ve sûret ve heykelden bu âlem-i sûrette bir taraftan bir tarafa hoş ve mahzûz olarak gittiler.

از قدحهای صور کم باش مست   تا نگردی بت تراش و بت پرست

3731. *Sûretler kadehlerinden az mest ol, tâ ki put yontucu ve puta tapıcı olmayasın!*

Hz. Pîr efendimiz, Hak yolunun sâliklerine nasîhat edip buyururlar ki: Ey sâlik! Anâsırdan mürekkeb olan cisimlerin sûretleri birer kadeh gibidir. Bu kadehlere meyil ve muhabbetten az mest ol ve kendini kaybedip bîhûş olma!

Tâ ki o sûretlere meyil ve muhabbet yüzünden put yontucu ve puta tapıcı olmayasın! "Az mest ol!" ta'bîriyle o sûretlerden [müsâade-i] şer'iyye kadar istifâdeye işâret buyurulur. Zîrâ bu âlem-i sûrette beşerin sûretler ile münâsebâtı kâmilen terk etmesi mümkin değildir.

از قدحهای صور بگذر مه ایست باده در جام است لیك از جام نیست

3732. *Sûretlerin kadehlerinden geç, durma! Bâde kadeh içindedir velâkin kadehten değildir.*

Sûret kadehlerinden zarûret-i tabîiyye dâiresinde istifâde edip geç, onlara muhabbetle sarılıp durma! Zîrâ kadehten matlûb olan şey içindeki bâdedir. Ve o bâde dahi Hakk'ın o sûretlerdeki tecelliyât-ı cemâliyyesidir. Gerçi o bâde ve şarâb kadeh içindedir; velâkin cisim ve sûret kadehinin kendinden değildir. Görmez misin ki, âdemin cismi ihtiyarladığı vakit güzelliği gider ve öldüğü vakit o güzellikten bir eser kalmaz.

سوی باده بخش بگشا پهن فم چون رسد باده نیاید جام کم

3733. *Bâde bağışlayıcı tarafına ağzı geniş aç! Vaktâki sana bâde erişir, kadeh noksan gelmez.*

Ya'nî, cisim kadehlerine gönül bağlamaktan geç de, o cisimlere kendi cemâlinden güzellik ve letâfet bâdesini bahş eden Hak Teâlâ'nın şarâb-ı muhabbetine ağzını geniş aç! Eğer sana muhabbet-i ilâhiyye şarâbı erişirse o güzelliği ve letâfeti bir sûrete hasr etmeyip Hakk'ın tecellî-i cemâlîsini her bir sûret kadehinde görürsün. Binâenaleyh sana muhabbet-i ilâhiyye şarâbını içecek kadeh noksan gelmez ve kadehler çoğalır.

آدما معنئ دلبندم بجوی ترك قشر و صورت گندم بگوی

3734. *Ey âdem! Ben gönül bağlayıcı olan ma'nâyım. İste! Kabuğun ve buğday sûretinin terkini söyle!*

Bu beyt-i şerîf Hak tarafından lisân-ı Mevlânâ ile Benî-Âdem'e olmak münâsibdir. Zîrâ 1. cildin 3379 numaralı beytinde گفت المعنى هو الله شيخ دين . بحر معنيهای رب العالمين [ya'nî "Rabbü'l-âlemînin ma'nâlarının deryâsı olan şeyh-i dîn, "Ma'nâ ancak Allah'tır" dedi] buyurulmuş olduğundan, Hak Teâlâ'ya "ma'nâ" ıtlâkı câizdir. Hak tarafından olduğuna göre: "Ey Âdem oğlu! Ben gönül bağlayıcı ve kalblerde tasarruf edici olan ma'nâyım. Sıfât ve esmâm ile suver-i eşyâda zâhirim. Binâenaleyh o sûretlerde beni iste! Ve meyvenin ka-

buğu mesâbesinde olan sûreti ve buğday gibi kendisinden müteselsil sûretler zâhir olan zulmet-i tabîiyyeyi terk et!" Bu hitâb husûsiyet i'tibâriyle Hz. Pîr tarafından olduğuna göre: "Ey Âdem oğlu olan Hak yolunun sâliki! [Ben] gönüllere Hakk'ın muhabbetini bağışlayıcı olan ma'nâyım. Binâenaleyh benim sûret-i cismâniyyeme bakma da, ma'nâmı iste! Sûret kabuğunu ve buğday sûretini terk et!" Nitekim Hz. Pîr "Ben bu cisim değilim ki, âşıklar nazarında manzûrum. Belki mürîdlerin bâtınında benim kelâmımdan baş vuran o zevk ve hoşluğum; Allah Allah! O demi bulduğun ve o zevki tattığın vakit ganîmet tut ve şükür et ki ben oyum!" buyurmuşlardır.

چونکه ریگی آرد شد بهر خلیل　　　دان که معزولست گندم ای نبیل

3735. *Vaktâki bir kum Halîl için un oldu. Ey nebîl! Bil ki, buğday ma'zûldür.*

Ya'nî, Hakk'ın eşyâ sûretlerini değiştirmesinin bir misâli dahi budur ki: İbrâhîm Halîl (a.s.)ın hizmetçileri karyeye boş dönmeleri görülmemek için kıtlık zamânında çuvallara un yerine kum doldurarak gelmişler idi. Hak Teâlâ Halîl (a.s.)ı mahzûn etmemek için, o kumları una tahvîl buyurmuştur. Nitekim bu kıssa yukarılarda geçti. Ey ârif! Bundan anla ve bil ki, buğday mesâbesindeki sûretler kendi makāmlarından ind-i ilâhide ma'zûldürler ve çıkarılmıştırlar. Hak Teâlâ alel'âde bir sûretten çıkardığı bir hakîkati o sûretten nez' edip başka bir sûretten çıkarır. Mu'cizât-ı enbiyâ ve kerâmât-ı evliyâ bu kabîldendir.

صورت از بی‌صورت آید در وجود　　　همچنان کز آتشی زادست دود

3736. *Sûret sûretsizden vücûda gelir. Nitekim bir ateşten duman doğmuştur.*

"Ateş"ten murâd, dört rükünden biri olan harârettir. Zîrâ ateşin kırmızı renkte bir sûreti vardır ve harâretin sûreti yoktur. Ya'nî, yukarıda 3728 numaralı beyitte îzâh olunduğu üzere, cisim ve sûret sâhibi olan maddeler, kuvvetin tekâsüfünden zuhûr etmiştir. Halbuki kuvvetin zâhirde bir sûreti yoktur. Binâenaleyh sûretlerin sûretsizden vücûda geldiği bugün fennen dahi sâbit olmuş bir hakîkattir. Nitekim harâretin zâhiren bir sûreti olmadığı hâlde oduna sârî olsa ondan sûret-i zâhire sâhibi olan duman peydâ olur.

کمترین عیب مُصَوَّر در خصال　　　چون پیاپی بینیش آید ملال

3737. *Musavverin en aşağı olan ayıbı hisâlde, vaktâki onu birbiri ardınca göresin, melâl gelir.*

"Hisâl", hasletler ve huylar ve tabîatler ve meşrebler, demektir. "Musavver", tasvîr olunmuş ve sûretlenmiş, ma'nâsınadır. Ba'zı nüshalarda "hisâl" yerine "hayâl" vâki'dir. Bu kelime de ma'nâya muvâfıktır. Ya'nî, musavverin birtakım kusûrları ve ayıbları vardır. Bunların en aşağısı budur ki: Sûret birbiri ardınca görülürse, tabîatlara ve meşreblere usanmak hâli gelir. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 19. faslında şöyle buyurulur:

"Ma'nâya teveccüh etmek vehle-i ûlâda o kadar latîf görünmez. Fakat gittikçe daha ziyâde tatlı görünür. Sûret işte bunun hilâfınadır. Evvelâ latîf görünür, sonra o sûret ile her ne kadar ziyâde ülfet edersen soğursun. Kur'ân'ın sûreti nerede, ma'nâsı nerede? İnsana nazar et! Sûreti nerede, ma'nâsı nerede? Eğer o sûretten ma'nâ giderse, bir lahza bile onda tutmazlar."

حیرت محض آردت بی‌صورتی   زاده صد گون آلت از بی‌آلتی

3738. *Sûretsizlik sana hayret-i mahz getirir. Yüz türlü âlet âletsizlikten doğmuştur.*

"Mahz", hâlis ve sâf demektir. Ya'nî, sûretsizlik âlemini ilmen ve fennen tahayyül ettiğin vakit, sana hâlis ve sâf bir hayret getirir. Meselâ, fezâ-yı bînihâyenin kendisi sûretsiz olduğu hâlde, milyonlarca ecrâm sûretleri tekevvün etmektedir; ve bu nihâyeti olmayan fezâ ayn-i vücûd olduğu hâlde, mâhiyeti ve künhü hakkında akıllar durmuştur ve hayrete düşmüştür. Binâenaleyh yüz türlü âlet ve esbâb âletsiz ve maddesiz olarak vücûd-i hakîkî-i Hak'tan peydâ olmuştur.

بی‌ز دستی دستها بافد همی   جان جان سازد مصور آدمی

3739. *Elsizlikten eller dokur. Dâimâ cânın cânı âdemîyi musavver yapar.*

Bu beytin ma'nâsında iki vecih vârid olur: Birisi budur ki: Elden münezzeh olan Hak Teâlâ bu tabîat destgâhında insanların ellerini dokur. Sıfat-ı Hayât'ından câna dirilik ifâza buyurduğu cihetle, cânın cânı olan Hak Teâlâ insan sûretini yaratır. İkinci vecih budur ki: Birinci cân rûh-ı nebâtî ve hayvânîye ve ikinci cân rûh-ı insânîye işârettir. Bu sûrette ma'nâ şöyle olur: "Hak Teâlâ elsiz olan ma'nâ âleminden eller sâhibi olan insanı yaratır. O musavver olan âdemi, ondaki rûh-ı izâfî sebebiyle rûh-ı nebâtî ve rûh-ı hayvânînin rûhu yapar. Ya'nî insân-ı sağîr olan âdemi insân-ı kebîr olan âlemin cânı yapar ve bu münâsebetle âdem âlemde tasarruf eder."

آنچنان کاندر دل از هجر و وصال می‌شود بافیده گوناگون خیال

3740. [3716] *Öyleki gönülde hicrden ve visâlden türlü türlü hayâl dokunmuş olur.*

Sûretsizden sûret doğmasının bir misâli de öyledir ki: Sevdiği bir şeyden ayrıldığından veyâ ona kavuşmasından insanın destgâh-ı kalbinde türlü türlü hayâller dokunmuş olur. Ayrılık ve kavuşmak birer ma'nâdır. Onların sûretleri yoktur. Fakat bu ma'nâların kalbinde birtakım hayâlî sûretler peydâ olur.

هیچ ماند این مؤثر با اثر هیچ ماند بانگ و نوحه با ضرر

3741. *Bu müessir hiç esere benzer mi? Ses ve feryâd hiç zarara benzer mi?*

Hiç müessir olan bu hicr ve visâl ya'nî ayrılık ve kavuşma ma'nâları bu ma'nâların te'sîriyle kalbinde hâsıl olan hayâl sûretlerine benzer mi? Zarar nev'inden olan ayrılık ma'nâsı, o ayrılık zararından mütevellid olan ağlamaya ve ağlamadan hâsıl olan sese benzer mi?

نوحه را صورت ضرر بی‌صورتست دست خایند از ضرر کش نیست دست

3742. *Feryâdın sûreti vardır. Zarar sûretsizdir. Zarardan el çiğnerler ki, onun eli yoktur.*

Ağlamanın ve feryâdın sûreti vardır. Fakat o zararın sûreti yoktur. Zarara giriftâr olan kimseler teessürlerinden ellerini ısırırlar ve gûyâ bu ısırmakla tabîatları onları bu zarardan intikāma sevk eder. Halbuki sûretsiz olan zararın eli yoktur.

این مثل نالایقست ای مُستَدِلْ حیلهٔ تفهیم را جُهْدُ المُقِلْ

3743. *Ey delîl isteyen! Bu mesel lâyıksızdır. Tefhîm hîlesi için "cühdü'l-mukıl"dir.*

"Müstedill", "istidlâl" masdarından ism-i fâildir, "delîl taleb eden" demektir. "Cühdü'l-mukıll", fakîrin çalışması ve az çalışmak ma'nâsınadır. Ya'nî, ey sûretsizden sûretin doğmasına delîl isteyen kimse! Bizim bu yukarıda beyân ettiğimiz mesel Hakk'a karşı lâyıksızdır. Fakat anlamak hîlesi ve tedbîri için bir fakîrin kendisine lâzım olan az bir şeyi tedârik için çalışması kabîlindendir. Maahâzâ bugün fen ecrâm-ı semâviyye sûretlerinin sûretsiz olan esîrin tekâsüfünden zâhir olduğunu göstermektedir.

صنع بی‌صورت نگارد صورتی　　　تن بروید با حواس و آلتی

3744. *Sûretsiz olan sun' bir sûret nakşeder. Ten havâs ve bir âlet ile neşv ü nemâ bulur.*

Ya'nî, san'at bir ma'nâdır ve sûreti yoktur. O ma'nâ bir sûrete taalluk edince zâhir olur. İmdi bu sûretsiz olan Hakk'ın san'atı bu âlem-i kesâfette bir insan sûreti nakşeder; ve o insanın cisim ve heykeli havâss-i zâhire ile ve o cismin âleti olan a'zâ ile neşv ü nemâ bulur.

تا چه صورت باشد آن بر وفق خود　　　اندر آرد جسم را در نیك و بد

3745. *Hattâ ne sûret olursa, o kendi vefkı üzere cismi iyiye ve kötüye getirir.*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Neml'de vâki' صُنْعَ اللهِ الَّذِى اَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ (Neml, 27/88) ya'nî "Allâh'ın sun'u her şeyi tesbît etti" ve sûre-i İsrâ'da vâki' كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِه (İsrâ, 17/84) ya'nî "Her kimse hilkati üzerine iş işler" âyet-i kerîmelerine işâret buyurulur. Ya'nî, san'at sıfat olup bir ma'nâdan ibârettir. Hak Teâlâ'nın sıfat-ı sun'u kendi sıfatlarından her bir sıfatının sûretini ilm-i ilâhîsinde peydâ etti. Bu sûret-i ilmiyye bu âlemde zâhir olan her bir cismin ayn-ı sâbitesi ve hakîkatidir. Binâenaleyh ilm-i ilâhîde sâbit olan her ne sûret olursa, bu cismâniyet âleminde o sûret-i ilmiyyenin taalluk ettiği bir cisim يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِه (İsrâ, 17/84) [ya'nî "Kendi hilkati üzerine iş işler"] âyet-i kerîmesi mûcibince iyiden ve kötüden her ne isterse, kendi hakîkatine muvâfık olarak işler. Zîrâ صُنْعَ اللهِ الَّذِى اَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ (Neml, 27/88) [ya'nî "Allâh'ın sun'u her şeyi tesbît etti"] âyet-i kerîmesi mûcibince sun'-ı ilâhî her şeyi ilm-i ilâhîsinde o şeyin lisân-ı isti'dâd ile taleb ettiği hâl üzerine tahkîm ve tesbît etmiştir.

صورت نعمت بود شاکر شود　　　صورت مهلت بود صابر شود

3746. *Eğer ni'metin sûreti olursa, şükür edici olur. Mühletin sûreti olursa, sabır edici olur.*

Eğer bir kimsenin sûret-i ilmiyyesini Hak Teâlâ ni'met ma'nâsı üzerine tesbît etmiş ise, o kimsenin cismi bu âlem-i sûrette nâil-i ni'met olup şükür edici olur; ve eğer mühlet ya'nî teennî ve te'hîr ma'nâsı üzerine tesbît etmiş ise, o kimsenin bu âlem-i sûretteki umûru te'hîr ve teennî dâiresinde vâki' olup, onun cismi sabredici olur.

صورت رحمی بود بالان بود　　　صورت زخمی بود نالان بود

3747. *Bir rahm sûreti olursa büyüyücü olur. Bir zahmin sûreti olursa nâlân olur.*

"Bâlân", "büyümek ve neşv ü nemâ" ma'nâsına olan "bâlîden" masdarından ism-i fâildir. Ya'nî, Hak Teâlâ eğer bir kimsenin sûret-i ilmiyyesini ve ayn-ı sâbitesini rahmet ve re'fet ma'nâsı üzerine tesbît etmiş ise, o kimse bu âlem-i sûrette ferah ve şâdî içinde büyür ve neşv ü nemâ bulur; ve eğer zahm ve kahr ma'nâsı üzerine tesbît etmiş ise, o kimsenin cismi elem ve azâb içinde nâlân olur.

صورت شهری بود گیرد سفر   صورت تیری بود گیرد سپر

3748. *Bir şehrin sûreti olursa, sefer tutar. Bir okun sûreti olursa, siper tutar.*

"Şehr", "kılıç ve kalkan gibi silahları kınından çekip çıkarmak" demektir (*Ahterî*). Diğer ma'nâları da vardır. Burada ikinci mısra' karînesiyle bu ma'nâ münâsibdir. Ya'nî, Hak Teâlâ bir kimsenin sûret-i ilmiyyesini bir "şehr" sûretinde, ya'nî silahşörlük ma'nâsı üzerine tesbît etmiş ise, o kimse harbe ve gazâya sefer eder; ve eğer ok atıcılık ma'nâsı üzerine tesbît etmiş ise, bu âlem-i sûrette siper ve kalkan tutmakta mâhir olur.

صورت خوبان بود عشرت کند   صورت غیبی بود خلوت کند

3749. *Güzellerin sûreti olursa, işret eder. Gaybe mensûb sûret olursa, halvet eder.*

Ya'nî, eğer güzellerin sûretine ibtilâ ma'nâsı üzerine tesbît etmiş ise, bu âlem-i sûrette güzeller ile muâşeret eder. Eğer âlem-i gayba ve rûhâniyet âlemine mensûbiyet ma'nâsı üzerine tesbît etmiş ise, o kimse bu âlem-i kesâfette halktan halvet ve inzivâ eder.

صورت محتاجی آرد سوی کسب   صورت بازو وری آرد بغصب

3750. [3726] *Muhtaçlık sûreti kesb tarafına getirir. Bâzûverlik sûreti gasba getirir.*

"Bâzûver", kuvvet-i bâzû sâhibi demektir. Ya'nî, velhâsıl herkesin düşüncesi ve fikri, ilm-i ilâhîde sâbit olan hakîkatinin îcâbına göre olur. Eğer onun hakîkati muhtâçlık ve fakr sûreti olursa, o kimse dünyâda kesbi düşünür ve kesb tarafaına gider. Hakîkati kuvvet-i bâzû sâhibi olmak üzere sâbit olan kimse, bu cismâniyet âleminde zorba olup, şunun bunun hakkını gasb etmeye çabalar.

این ز حد واندازها باشد برون   داعئ فعل از خیال گونه گون

3751. *Türlü türlü hayâlden olan fiilin dâîsi bu had ve endâzelerden hâriç olur.*

Bu beyt-i şerîfte iki ma'nâ vârid olur: Birisi, insanın türlü türlü hayâlleri kendisinden sâdır olan fiillerin dâîsi ve bâisidir. Zâhirde hayâllerin sûreti yoktur. Fakat fiillerin sûreti zâhirdir; ve bu hayâller dahi, yukarıda îzâh olunduğu üzere, kendi hakîkati olan ayn-ı sâbitesinin had ve endâzesinden ve ölçüsünden zuhûr eder, demek olur. Diğer ma'nâ dahi şöyle olur: Ya'nî yukarıda zikr ettiğimiz bu a'yân-ı sâbitenin halleri, had ve endâzeden hâriç olur. Ya'nî bu ahvâlin hepsini ta'dâd etmek kābil değildir. Çünkü sıfât ve esmâ-i ilâhiyye nâmütenâhîdir. Hülâsası budur ki: İnsanın fiillerinin dâîsi ve bâisi türlü türlü hayâllerden ve endîşelerdendir.

بی‌نهایت کیشها و پیشها   جمله ظل صورت اندیشه‌ها

3752. *Nihâyetsiz mezhebler ve san'atlar, hep düşünceler sûretinin zıllidir.*

"Kîş", mezheb ve dîn; "pîşe" san'at. Ya'nî, nihâyetsiz olan mezhebler ve san'atlar hep düşünceler sûretinin zılli ve gölgesidir. Zîrâ insan fiilden evvel o yapacağı işi düşünür. Sonra o düşüncenin sûretini fiil sâhasına getirir. Halbuki insanın o düşüncesi o fiili ile berâber dışarıya çıkmadı. Eğer çıksa idi, insanın zihninde o düşünce kalmamak îcâb ederdi. Halbuki fiil zâhir olmakla düşünce yine insanın zihninde bâkîdir. Binâenaleyh o fiil o düşüncenin aynı değil, belki zılli ve gölgesidir. Bunun gibi a'yân-ı sâbite dahi ef'âl-i ilâhiyyeden halk-ı ecsâm ile berâber ilm-i ilâhîden dışarıya çıkmaz. Belki cisimlerde zâhir olan ahvâl, suver-i ilmiyyenin zılli ve gölgesi olur. Bunun için muhakkıkîn hazarâtı الاعيان ما شمت رائحة الوجود ya'nî "A'yân-ı sâbite vücûd-i izâfî kokusunu koklamamıştır" buyurmuşlardır. Âtîdeki beyitlerde bu ma'nâ hülâsa buyurulmuştur:

ظل اعيانند ارواح همه   ظل ارواحند اشباح همه

باز اعيان ظل اسمای حق اند   باز اسما ظل ذات مطلق اند

چونکه دانشی کی ظل کیستی   فارغی از مردی و زیستی

"Cümlenin rûhları a'yân-ı sâbitenin zıllidirler. Cümlenin cisimleri rûhların zıllidirler. A'yân-ı sâbite dahi Hakk'ın isimlerinin zıllidirler. İsimler dahi Zât-ı Mutlakın zıllidirler. Mâdemki sen kimin zılli olduğunu bildin, binâenaleyh ölmekten ve yaşamaktan fârigsin!"

بر لب بام ایستاده قوم خوش   هر یکی را بر زمین بین سایه اش

3753. *Kavm, dam kenarında hoş durmuş. Yer üzerinde her birinin gölgesini gör!*

Ya'nî, fikirler ve düşünceler gölgelerinin fiil sâhasında zuhûru, evin damı kenarında ayak üzerinde duran birtakım kimselerden her birinin gölgesi yere düşmesine benzer.

صورت فکرست بر بام مَشید وان عمل چون سایه بر ارکان پدید

3754. *Meşîd olan damın üzerinde fikrin sûreti vardır; ve o amel gölgesi erkân üzerinde zâhirdir.*

"Meşîd", yüksek ve muhkem, demektir. Bundan murâd dimâğ-ı beşerdir. Ya'nî, yüksek ve muhkem dam mesâbesinde olan dimâğ-ı beşerde muhtelif fikirlerin sûreti vardır; ve insanın o fikirlere göre vâki' olan ameli gölgeler gibi onun erkânı ve a'zâsı üzerinde zâhir olur.

فعل بر ارکان و فکرت مکتتم لیك در تأثیر و وصلت دو بهم

3755. *Fiil senin erkânın ve fikrin üzerinde müktetemdir. Lâkin te'sîrde ve vuslatta ikisi berâberdir.*

Binâenaleyh ey insan! Senin fiilin senin cism-i zâhirînin uzuvlarında ve dimâğındaki fikirlerde müktetemdir ve gizlenmiştir. Fakat yaptığın eserde ve o eser üzerine kavuşmakta fikir ile fiil berâber olarak zâhir olur. Ya'nî bir eser üzerine vâki' olan te'sîrde hem fiil ve hem de fikir görünür. Buraya kadar olan beyitlerde ma'nâdan sûrete intikāl beyân buyurulmuştur. Âtîdeki beyitlerde sûretten ma'nâya intikāl beyân buyurulur.

آن صور در بزم کز جام خوشیست فائدهٔ او بی‌خودی و بی‌هشیست

3756. *Bezmde olan o sûretler ki, hoşluk kadehindendir, onun fâidesi bî-hodluk ve bî-hûşluktur.*

"Hoşluk", zevk; "bî-hodî" kendinden geçmek. "Hoşluk kadehi"nden murâd, sûretleri zâhir olan içki kadehleridir. Ya'nî, ayş ve işret meclisinde olan içki kadehlerinin sûretinin fâidesi, içkiyi içtikten sonra kendinden geçmek ve bî-hûş olmak ma'nâsıdır. Binâenaleyh içki kadehlerinin sûretleri görüldüğü vakit, bu ma'nâlara intikāl olunur.

صورت مرد و زن و لعب و جماع فائده اش بی‌هوشئ وقت وقاع

3757. *Erkeğin ve kadının ve la'b ve cimâ'ın sûreti vardır. Onun fâidesi vikā' vaktinin bî-hûşluğudur.*

"Vikā'", cimâ' ma'nâsınadır. Ya'nî, erkeğin ve kadının sûret-i cismâniyyeleri ve oynaşmalarının ve cimâ'larının sûreti vardır ve zâhirdir. Bu zâhir olan sûretlerin fâidesi erkeğin ve kadının cimâ' vaktindeki inzâllerinden hâsıl olan bî-hûşluktur ki, bu bî-huşluk zevki dahi bu sûretlerden doğan ma'nâdır.

صورت نان و نمك كان نعمتست　　　فائده اش آن قوت بی‌صورت است

3758. *Tuz ve ekmeğin sûreti ki, o ni'mettir, onun fâidesi o sûretsiz olan o kuvvettir.*

Ve kezâ bir ni'met-i ilâhiyyeden ibâret olan tuz ve ekmek sûretlerinin fâidesi dahi, sûretsiz bir ma'nâdan ibâret olan cismin kuvvetidir.

در مصاف آن صورت تیغ و سپر　　　فائده‌ش بی‌صورتی یعنی ظفر

3759. *Mesâftan o kılıcın ve kalkanın sûreti vardır. Onun fâidesi sûretsizliktir, ya'nî zaferdir.*

"Mesâff", "saf mahalli" ma'nâsına olan "mesaff" kelimesinin cem'idir; ve kezâ harb saffı yerlerinde kılıç ve kalkan sûretleri vardır; ve bu sûretlerin fâidesi ma'nâdan ibâret olan zafer ve düşmana galebedir. O sûretlerden bu ma'nâya intikāl olunur.

مدرسه و تعلیق و صورتهای وی　　　چون بدانش متصل شد گشت طی

3760. [3736] *Ders mahalli ve ta'lîk ve onun sûretleri ilme muttasıl olduğu vakit, tayy oldu.*

Ya'nî, sûretlerden matlûb olan şey ma'nâdır. Nitekim ilim derslerinin mahalli ve mektebi ve cismin mektebe ta'lîki ve asılması ve mektebdeki kürsüler ve sıralar ve kitâblar gibi sûretler, hep ma'nâ olan ilmin tahsîli içindir. Tâlib, ma'nâdan ibâret olan bu ilme ulaştığı vakit, artık o sûretler dürülüp bükülür ve ortadan kalkar ve bu sûretlere lüzûm kalmamış olur.

این صور چون بندهٔ بی‌صورت اند　　　پس چرا در نفی صاحب نعمتند

3761. *Mâdemki bu sûretler sûretsizin bendesidirler, binâenaleyh niçin ni'met sâhibinin nefyindedirler?*

Bu misâllerden anlaşıldığına göre, mâdemki bu sûretler sûretsiz olan ma'nânın bendesidirler; binâenaleyh münkirler bir ma'nâ-yı azîm ve muhîtten ibâret olan sâhib-i ni'meti ve Hak Teâlâ'yı bu sûret âleminden nefy ederler ve "Bu âlem-i sûretin müdebbir ve hakîm olan mûcidi yoktur" derler.

این صور دارد ز بی‌صورت وجود   چیست پس بر موجد خویشش جحود

3762. *Bu sûretler sûretsizden vücûd tutar. Binâenaleyh onun mûcidi üzerine inkâr nedir?*

Bu eşyâ-yı bî-nihâyenin sûretleri, o sûretten münezzeh olan vücûd-i hakîkîden vücûd iktisâb ederler ve onun varlığından zâhir olurlar. Binâenaleyh o sûretlerin mûcidini inkâr etmenin ma'nâsı nedir? Ve akılsız ve fikirsiz olan tabîattan bu intizâm-ı eşkâl zâhir olur mu? Meselâ bir münkir-i ulûhiyyetin cebinde işleyen sâate birisi çıkıp, "Bu sâat tabîatta mütekevvin olan ma'dendendir. O ma'denin zerreleri bi't-tesâdüf kendi kendine birleşip bu intizâmı bulmuştur" dese, deliliğine hükmeder. Halbuki kendisi sâat makinesine nazaran gayr-ı kābil-i kıyâs bir intizâm ve azametle tertîb edilmiş olan manzûme-i şemsiyye makinesinin fezâda sâhibsiz olarak bir sis kānûnuna tâbi' olduğunu iddiâ eder. Aklın bu derece hiffetine hayret etmemek kābil olur mu?

خود ازو یابد ظهور انکار او   نیست غیر عکس خود این کار او

3763. *Muhakkak onun inkârı ondan zuhûr bulur. Onun bu kârı kendi aksinin gayrı değildir.*

Bu beyt-i şerîf yukarıda geçen 3745 numaralı beytin te'yîdidir. Ya'nî, o münkirin bu inkârı yine ondan ya'nî kendi hakîkatinden zuhûr eder ve o münkirin bu işi kendi hakîkatinin aksinin gayri değildir. Zîrâ münkirin hakîkati ve ayn-ı sâbitesi ilm-i ilâhîde Mudıll isminin mazharı olarak peydâ olmuştur. Ta'bîr-i dîger ile Mudıll ismi ilm-i ilâhîde bu sûretle zuhûru istemiştir. Binâenaleyh münkirin bu cismâniyet âleminde vâki' olan inkârı, ancak bu ayn-ı sâbitesinin aksidir. Bunun sırrı budur ki: Esmâ-i ilâhiyye mütezâdd ve mütekābildir. Bu âlem-i sûrette "Hâdî" isminin mazharı olan mü'minler Hakk'ın vücûdunu isbât ederler; ve bu ismin zıddı olan Mudıll isminin mazharı olan münkirler dahi Hakk'ın vücûdunu inkâr ederler. Eşyâ kendilerinin zıddıyla inkişâf ettiğinden, inkârın vücûdu isbâtın inkişâfına hizmet eder. Nitekim Hz. Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 45. faslında şöyle buyururlar:

"Müsbit-i Hak olan kimse, dâimâ Hakk'ı ızhâr eder. Nefy eden kimse dahi Hakk'ı muzhirdir. Zîrâ nefy vâki' olmaksızın bir şeyin isbâtı tasavvur-pezîr olmaz. Olsa da lezzetsiz ve zevksiz olur. Meselâ münâzırın biri mecliste bir mes'ele mevzû'-i bahs eder. Eğer orada "Lâ nüsellim" ya'nî "Teslîm ve kabûl etmeyiz" diyen bir muârız olmazsa, o neyi isbât eder? Onun nüktesinde ne zevk olur? Zîrâ isbât, nefy mukābelesinde hoş olur. Bunun gibi bu âlem da-

hi ızhâr-ı Hak mahallidir. Müsbit ve nâfî olmaksızın bu mahalde bir revnak bulunmaz; Ve her ikisi de muzhir-i Hak'tırlar."

صورت ديوار و سقف هر مكان   سايهٔ انديشهٔ معمار دان

3764. *Duvarın ve her mekânın tavanının sûretini, mi'mârın düşüncesinin gölgesinin sûreti bil!*

Meselâ bu cismâniyet âlemindeki bir duvar ve her bir mekân ve meskenin tavanı birer sûret sâhibidirler. Onların bu sûretleri evvelen mi'mârın ilminde ve zihninde sâbit olur; ve sonra mi'mâr o sûretleri tuğla, kerpiç ve tahta gibi birtakım maddeler ile vücûda getirir; ve bu sûretler mi'mârın düşüncesinin ve ilminin gölgeşi ve aksi olur; ve sûretsiz olan fikirden vücûda gelir.

گر چه خود اندر محل افتكار   نيست سنگ و چوب و خشتى آشكار

3765. *Gerçi iftikâr mahallinde taş ve tahta ve kerpiç âşikâr değildir.*

"İftikâr", düşünmek demektir. Bu beyit yukarıki beyte merbûttur. Ya'nî, her ne kadar mi'mârın düşünmek mahalli olan dimâğında taş ve tahta ve kerpiç gibi cismânî maddelerin sûretleri zâhir değil ise de, mi'mârın dimâğının hâricinde zâhir olan maddî sûretler onun ilminin ve fikrinin gölgesidir ve aksidir.

فاعل مطلق يقين بى‌صورتست   صورت اندر دست او چون آلتست

3766. *Fâil-i mutlak muhakkak sûretsizdir. Sûret onun elinde âlet gibidir.*

Fa'âliyyet-i sıfâtiyye ve esmâiyyesi ile fâil-i mutlak olan Hak Teâlâ hazretlerinin zât-ı latîfi, muhakkak sûretten münezzehtir. Bu gördüğümüz sûretler ve kesîf heykeller o zât-ı latîfin sıfat-ı Kudret'inin elinde âlet gibidir. *Fîhi Mâ Fîh*'in 58. faslında bu ma'nâ şöyle îzâh buyurulur:

"Bizim "Hak gökte değildir" demekten murâdımız, gökte yok demek değildir, ya'nî gök O'nu muhît değildir. O ise göğü muhîttir; ve göğe onun bî-çûn ve bî-keyfiyet taalluku vardır. Sana olan taalluku da böyledir; ve her şey O'nun dest-i kudretindedir; ve O'nun mazharıdır ve O'nun tasarrufundadır. Binâenaleyh gökten ve ekvândan hâriç değildir; ve bi'l-külliyye onda dahi değildir, ya'nî bunlar O'nu muhît değildir. O her şeyi muhîttir.

Birisi, "Yer ve gök, arş ve kürsüden evvel cenâb-ı Hak acabâ nerede idi?" diye sordu. Ona cevâb verdim ki: "Evvelen bu suâl fâsiddir; zîrâ Hak, bir mahalli olmayandır; sen ise, "Cümleden evvel nerede idi?" diye soruyorsun. Halbuki senin birtakım şeylerin vardır ki, mahalli yoktur. Bunların nerede oldu-

ğunu bilmediğin hâlde alelıtlâk mahalsiz olan Hakk'ın mahallini niçin soruyorsun? Senin düşüncene bir mahal tasavuru mümkin değildir. Nihâyet düşüncenin Hâlık'ı, düşünceden daha ziyâde latîftir. Meselâ evi yapan mi'mâr evden daha latîftir. Çünkü birbirine benzemeyen böyle işlerin ve tedbîrlerin yüz tânesini yapabilir. Binâenaleyh o pek ziyâde latîf olmuş olur; velâkin onun letâfeti görünmez. Ancak âlem-i histe zâhir olan o ve bir amel vâsıtasıyla onun o letâfeti ve cemâli görünür. Kışın zâhir olan nefes yazın zâhir olmaz. Halbuki nefes yazın munkatı' olmamıştır. Yaz latîftir; nefes ondan daha latîftir. Onun için kış hilâfında olarak zâhir olmaz. Bunun gibi senin bütün evsâfın ve ma'nâların latîftir, görünmezler. Ancak bir fiil vâsıtasıyla görünürler. Meselâ senin hilmin mevcûddur; fakat görünmez. Bir kabâhatliyi afv ettiğin vakit, mahsüs olur; ve ilâ-mâ-lâ-nihâye bunu kıyâs eyle! Hak Teâlâ hazretlerinin letâfeti derece-i nihâyede olduğundan görünmez. Kudret ve san'atı mahsüs olmak için, yeri, göğü yarattı. İşte bunun için أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا (Kāf, 50/6) ya'nî "Münkirler üzerlerinde olan göğe bakmazlar mı ki, biz onu nasıl binâ ettik?!" buyurur."

گه گه آن بی‌صورت از کتم عدم مر صور را رو نماید از کرم

3767. *O sûretsiz vakit vakit ketm-i ademden, keremden nâşî, sûretlere yüz gösterir.*

"Sûretsiz"den murâd, sûretten münezzeh olan Zât-ı latîf-i Hak'tır. "Ketm", "örtmek ve gizli tutmak" demektir. "Adem"den murâd, adem-i izâfîdir. "Sûretler"den murâd, enbiyâ ve evliyâ hazarâtının suver-i şahsiyyeleri ve cismânî olan heykelleridir. "Kerem"den murâd, tecellî-i zâtîdir. Ya'nî, sûretten münezzeh olan Zât-ı latîf-i Hak Teâlâ, vakit vakit, adem-i izâfî örtüsünden enbiyâ ve evliyâsının suver-i şahsiyyelerine yüz gösterir. O vakit ateşte kızan demirin "Ben ateşim!" demesi doğru olduğu gibi, onların dahi من رآنی فقد رأی الحق ya'nî "Beni gören muhakkak Hakk'ı gördü" ve "Ene'l-Hak" ("Ben "Hakk"ım) demeleri sahîh ve doğru olur.

تا مدد گیرد ازو هر صورتی . از کمال و از جمال و قدرتی

3768. *Tâ ki her bir sûret kemâlden ve cemâlden ve bir kudretten ondan meded tutalar.*

"Her bir sûret"ten murâd, tâlib-i hakîkat olan sâliklerdir. Ya'nî, Hak Teâlâ'nın böyle enbiyâsının ve evliyâsının suver-i şahsiyyelerine tecellî buyur-

ması, onlarda bu tecellî sebebiyle zâhir olan Hakk'ın kemâlinden ve cemâlinden ve kudretinden dolayı bu sâliklerin o enbiyâdan ve evliyâdan yardım bulması içindir. Nitekim Sipehsâlâr hazretleri *Menâkıb*'ında Hz. Pîr'in şu menkıbesini beyân buyurur:

"Hz. Hudâvendigâr halkın kesret-i mürâcaatından melûl olunca, hamama gider ve hamamda dahi su mahzenine girer idi. Bir def'a yine su mahzenine girip üç gün üç gece orada tevâlî-i tecelliyât ve tetâlî-i bârikāta müstağrak olmuşlar idi. Üç günden sonra Çelebi Hüsâmeddîn hazretleri cenâb-ı Hudâvendigâr'ın mizâc-ı şerîflerini gāyet zayıf gördükte, göz yaşının damlaları yanaklarından aktı. Ondan sonra: "Hudâvendigâr'ım, mizâc-ı şerîfiniz gāyet zayıftır; eğer bu bîçârelerin istifâdesi için takviye buyursanız ne olur?" dedi. Hz. Hudâvendigâr buyurdular ki: "Ey Çelebi! Dağ bu kadar cesâmeti ile tecellî-i celâlîye tahammül edemedi. Benim miskîn ve zayıf olan tenim üç gün üç gece on yedi kere şa'şaa-i âfitâb-ı celâl ve bârikāt-ı envâr-ı cemâle nasıl tahammül eder?"

باز بی‌صورت چو پنهان کرد رو   آمدند از بهر کد در رنگ و بو

3769. *Vaktâki sûretsiz yine yüzü gizledi, şiddet talebinden dolayı renge ve kokuya geldiler.*

"Kedd", şiddet-i ilhâh ve taleb demektir (*Kāmûs*). "Renk ve bû"dan murâd, keserât ve cismâniyet âlemidir. Ya'nî, vaktâki sûretten münezzeh olan Hak Teâlâ yüzünü, ya'nî kâmillerin vücûd-i izâfî ve abdâniyetlerine vâki' olan tecellî-i zâtîsini gizledi, o kâmiller onun cemâl-i zâtîsini şiddet-i talebden dolayı tecellî-i sîfâtiyyesine ve tecellî-i ef'âliyyesine rücû' ettiler. Zîrâ Hak Teâlâ zâtı ile mütecellî olduğu vakit, halkın zâtı ve sıfâtı ve ef'âli o tecellînin nûru altında gizlenir; ve Hakîm-i mutlak hazretleri kendi havâssı üzerinde sebeb-i istitâr olan sıfât-ı abdânî âsârını bâkî bırakır. Bu da hem onların ve hem de başkalarının hakkında rahmet olur. Onların hakkındaki rahmet budur ki: Onlar bu âlem-i sûrette kendi vücûd-i izâfîlerine tedâriki zarûrî olan ihtiyâcâtı te'mîn ederler ve sıfât-ı abdâniyyelerinin bekāsı sebebiyle kurb derecelerini hâsıl ederler. Diğerleri hakkındaki rahmet budur ki: Ehl-i gafleti Hak yoluna irşâd edip terbiye ederler.

صورتی از صورتی دیگر کمال   گر بجوید باشد آن عین ضلال

3770. *Eğer bir sûret diğer sûretten kemâl isterse, o ayn-ı dalâl olur.*
[3746]

Eğer bir sûret insân-ı kâmilin gayrı olan diğer sûretten kemâl isterse, ayn-ı dalâl olur ve bir şaşkınlıktan ibâret olur. Zîrâ kemâl isteyen sûret o ma'nâ-yı kemâli iktisâb etmek ister. Halbuki insân-ı kâmilin gayrı olan sûrette ise, o ma'nâ-yı kemâl yoktur. O ma'nâ-yı kemâl ancak insân-ı kâmilde münderic-dir. Nitekim hadîs-i kudsîde insân-ı kâmil hakkında اخرج بصفاتي الى خلقي من قصدك فقد قصدني ومن احبك احبني ya'nî "Benim halkıma Benim sıfâtın ile çık! Seni kasd eden Ben'i kasd eder ve seni seven Ben'i sever" buyurulur. Binâenaleyh Hak Teâlâ'nın tecellî-i kâmili insân-ı kâmilde olduğundan, ehl-i gaflet yukarıdaki 3768 numaralı beyit mûcibince, insân-ı kâmilin sûretinden meded ve yardım bulur.

پس چه عرضه می کنی ای بی هنر   احتیاج خود بمحتاج دگر

3771. *Böyle olunca, ey hünersiz! Kendi ihtiyâcını diğer muhtâca ne arz ediyorsun?*

Ya'nî, ey hünersiz ve ma'rifetsiz kimse! Kendi ihtiyâcını kendin gibi nâkıs olan muhtâca niçin arz ediyorsun? Ve ondan ne gibi irfân tahsîli ümîd ediyorsun? Bu beyt-i şerîfteki ihtiyâc, ihtiyâc-ı ma'rifet olduğuna göre, diğer "muhtâc"dan murâd, kendi enâniyetine müstağrak olan ulûm-i zâhire erbâbı olmak münâsibdir.

چون صورت بنده است بر یزدان مگو   ظن مبر صورت بتشبیهش مجو

3772. *Mâdemki sûret 'bende'dir, Hâlık üzerine söyleme! Sûret zannını götürme! Onu teşbîhte arama!*

Ya'nî, mâdemki sûret Hakk'ın kudret elinde bir âlet gibidir ve onun hâdimi olan bir bendedir, binâenaleyh Hak Teâlâ hazretlerine "sûret" deme ve onu sûret zannetme! Zîrâ sûret kesîf ve Zât-ı Hak ise, eltaf-ı latîftir. Ve وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (Bakara, 2/137) [ya'nî "O Semî' ve Alîm'dir] âyet-i kerîmesinde Hak Teâlâ'nın Zât-ı latîfini sem'iyet ve alîmiyet ile ve daha diğer sıfatlar ile vasf ettiğine bakıp, bu sıfatları kulların sûretlerinde de görerek, onu kullara benzetme ve teşbîhte arama! Zîrâ kullardaki sıfatlar Hakk'ın sıfât-ı külliyyesinden ma'kûs olan sıfât-ı cüz'iyyedir; ve Hakk'ın sıfatlarının her birisi bir küll olup, merâtibden münezzehtir. Fakat kulların sıfatları cüz'î olduğu gibi bu cüz'lerin dahi merâtibi vardır. Meselâ birindeki sıfat-ı ilmiyyet diğerindeki kadar değildir; ve sem'iyet ve diğer sıfatların hepsi de böylece derecât ve merâtib üzerinedir.

در تضرع جوی و در افنای خویش   کز تفکر جز صور ناید به پیش

3773. *Tazarru'da ve kendinin ifnâsında ara! Zîrâ tefekkürden sûretlerin gayrı öne gelmez.*

Ya'nî, Hak Teâlâ hazretlerini O'na tazarru'da ve yalvarmakta ve kendi mevhûm olan varlığının ve enâniyetinin ifnâsında ara! Ve kendi mevhûm olan varlığın ve enâniyetin ile yaptığın tefekkürden ve düşünceden vazgeç! Senin senliğin ile yaptığın tefekkürden ve düşünceden sende hâsıl olan ancak sûretten ibâret olur. Zîrâ Hak ile senin arandaki perde ne yerdir ve ne de göktür; bu hicâb ancak senin kendine mâl ve nisbet ettiğin mevhûm varlığındır. Nitekim 5. cildin 4141 ve 4142 numaralı beyitlerinde şöyle buyurulmuş idi:

کی شود کشف از تفکر این انا   این انا مکشوف شد بعد از فنا

می فتد این عقلها در افتقاد   در مغاکئ حلول و اتحاد

[Ya'ni] "Bu ene ne vakit tefekkür cihetinden keşf olur? Bu ene fenâdan sonra mekşûf olur. Bu akıllar gâibi aramakta hulûl ve ittihâd çukuruna düşer."

وزر غیر صورتت نبود فره   صورتی کان بی‌تو زاید در تو به

3774. *Eğer sana sûretin gayrından firih olmazsa, bir sûret ki, sende sensiz doğa, iyidir.*

"Firih", hoş tabîatli ve ziyâde ve çok demektir. Burada "zevk" murâd buyurulur. Bu beyt-i şerîfte tecellî-i sûrîye işâret buyurulur. Ya'nî, ey sâlik! Hak yolunun sülûkünde sana ancak Hak Teâlâ hakkında kalbinde hâsıl olan sûretten zevk hâsıl olursa, o vakit sende senin senliğin ile vâki' olan tefekkür olmaksızın doğan sûret senin hakkında hayırlı olur. Ma'lûm olsun ki, bir insân-ı kâmilin terbiyesi altında Hak yoluna aşk ile sülûk eden sâliklere zikir ve murâkabe esnâsında ba'zan Hak Teâlâ bir nûr-ı muhît veyâ diğer bir sûret hâlinde mütecellî olur. Bu ancak Hakk'ın bir tecellî-i sûrîsidir. Zîrâ o nûr sûrettir; ve Hak Teâlâ'nın zât-ı şerîfi bu sûretin dahi arkasındadır. Fakat bu tecellî sâlikin fikriyle hâsıl olan bir sûret olmadığı için, onun sülûkünde terakkîsine ve ilim ve ma'rifetinin izdiyâdına sebeb olur. Zîrâ bu tecellîyi celb eden şey, senin sûretsiz olan zevkin ve aşkındır.

صورت شهری که آنجا می‌روی   ذوق بی‌صورت کشیدت ای رَوی

3775. *Bir şehrin sûreti ki, oraya gidersin, ey revî, seni sûretsiz olan zevk çekti.*

"Revî", burada "rivâyet edici" ma'nâsına olmak münâsibdir. Ya'nî, ey sûretlerden rivâyet edici olan kimse! Meselâ bir şehrin sûretine merbûtiyetinden dolayı sen o şehre gittiğin vakit, seni oraya çeken şey sûretsiz olan o şehrin zevkidir.

پس بمعنى مى‌روى تا لامكان   كه خوشى غير مكانست و زمان

3776. *Binâenaleyh ma'nâda lâ-mekâna kadar gidersin. Zîrâ zevk mekânın ve zamânın gayrıdır.*

Binâenaleyh sen o sûret sâhibi olan şehre gittiğin vakit, onun sûretsiz ve mekânsız olan zevkine kadar gidersin. Zîrâ hoşluk ve zevk mekânın ve zamânın gayrıdır.

صورت يارى كه سوى او شوى   از براى مونسى‌اش مى‌روى

3777. *Bir dostun sûreti ki, onun tarafına gidersin, ona mûnislikten dolayı gidersin.*

Ve kezâ bir dostun sûreti ve cismi tarafına gittiğin vakit, mûnislikten dolayı ve onunla ünsiyet etmek için gidersin; ve ünsiyet ise sûretsiz bir zevkten ibârettir. Binâenaleyh seni o dostun tarafına çeken şey, yine sûretsiz olan zevkten ibârettir. "Mûnis", "üns verici" ve "üns", râhat bulmak, demektir.

پس بمعنى سوى بى‌صورت شدى   گر چه زان مقصود غافل آمدى

3778. *Binâenaleyh sen her ne kadar ma'nâdan gâfil geldin ise de, ma'nâda sûretsiz tarafına gittin.*

Bu misâllerden anlaşıldı ki, seni oraya buraya sevk eden ve gezdiren şey, ancak sûretten ârî bir ma'nâ olan zevkten ibârettir. Sen her ne kadar maksûdun olan zevkten gâfil olup sûretle meşgûl isen de, hakîkatte teveccühün sûrete değil, ma'nâ olan zevkedir.

پس حقيقت حق بود معبود كل   كز پى ذوقست سيران سبل

3779. *Böyle olunca, hakîkatte ma'bûd-ı küll Hak olur. Zîrâ yolların seyrânı zevkten dolayıdır.*

Ya'nî, "ma'bûd", hak olsun, bâtıl olsun, kendisine muhabbetle hizmet ve ibâdet olunan şeye derler. Ma'bûd-ı hakîkî tâlibi olanlar, yukarıda zikr olunduğu üzere üç sınıftır. Bir sınıfı "ahyâr"dır ki, onların nazarında kendilerinin

kendilikleri sâbit olduğu hâlde, âhirette mahall-i zevk ve lezzet olan cennete tamaan a'mâl-i zâhiriyyede bulunurlar. Bir sınıfı da "ebrâr"dır ki, onların nazarında dahi kendilerinin kendilikleri sâbit olup, keşf ü kerâmât ve makāmât zevkine vusûl gayretiyle mücâhedât ve riyâzâtta bulunurlar. Ve diğer bir sınıfı dahi ehl-i muhabbet ve aşk olup tarîk-ı "şüttâr" sâlikleridir ki, bunların şuabâtı vardır. Bir kısmı mezâhir-i cemîlede cemâl-i mutlakın meclûbudurlar; ve bir kısmı mezâhir-i cemîleden kat'-ı nazar ile cemâl-i zât için yanıp tutuşurlar. Bunların hâricinde kalan ma'bûd-ı bâtılın âbidleri bu âlem-i sûrette hesâbsızdır. Onlar kendi hayâllerinde îcâd ettikleri ma'bûd-ı bâtılın zevkinde müstağraktırlar ve onun aşkıyla vecd içindedirler. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 42. faslında şöyle buyurulur:

"Aşk, galata ve hatâya düşürücü hayâl ile olduğu vakit dahi mûcib-i vecd olur ise de, bu vecd Habîr ve Basîr olan ma'şûk-ı hakîkîye âşık olan âşığın vecdi gibi değildir. O âşığın hâli, karanlıkta ma'şûk zannıyla direği kucaklayıp ağlayan ve şikâyet eden kimseye benzer. Bunun lezâzeti "Hay" ve "Habîr" olan ma'şûkun boynuna sarılmaya benzemez."

İmdi, gerek mezâhirde ve gerek hayâlde zâhir olan Hak olduğundan, ma'bûd-ı küll ancak Hak olmuş olur. Zîrâ âyet-i kerîmede وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ (İsrâ, 17/23) ya'nî "Senin Rabb'in ancak kendisine ibâdet etmenize hükm etti" buyurulur; ve Hakk'ın hükm ettiği bir şeyin hilâfı olmak mümkin değildir. Zîrâ bâtıllar dahi esmâ-i ilâhiyyenin mezâhiridirler. Nitekim Ebû Medyen-i Mağribî hazretleri bir beyitlerinde şöyle buyururlar:

لا تنكروا الباطل فى طوره　　　　فانه بعض ظهوراته

"Bâtılı kendi tavrında inkâr etmeyiniz. Zîrâ o da Hakk'ın zuhûrâtının ba'zısıdır."

Şu kadar var ki, zevk-ı hayâl ile Hakk'a teveccüh edenlerin yolu gerek hayât-ı dünyeviyyede ve gerek hayât-ı berzahiyyede ve uhreviyyede çok uzundur. Bununla berâber yolların seyrânı hep sevk-ı zevk ile vâki' olur. Zîrâ insan zevk bulmadığı bir yola sülûk edemez.

ليك بعضى رو سوى دم كرده اند　　　　گر چه سر اصلست سر گم كرده اند

3780. [3756] *Fakat ba'zıları yüzü kuyruk tarafına çevirmişlerdir. Her ne kadar baş asıl ise de, başı kaybetmişlerdir.*

"Kuyruk"tan murâd, vücûdât-ı izâfiyyedir ki, insanın benliği ve mevhûm varlığı bu vücûd-ı izâfî cümlesindendir. "Baş"tan murâd, vücûd-i hakîkî-i

Hak'tır. Ya'nî, ba'zı âbidler Hakk'a ibâdetlerinde yüzlerini kuyruk mesâbesinde olan kendi mevhûm varlıkları tarafına çevirmişlerdir. Her ne kadar vücûd-i izâfînin hakîkati olan vücûd-i hakîkî-i Hak baş ise de onlar ibâdetlerinde bu başı kaybetmişlerdir.

لیك آن سَرْ پیش این ضالان گم   می‌دهد داد سَرِی از راه دُمْ

3781. *Fakat o baş, bu gāibin dâlleri önünde başlık atâsını kuyruktan verir.*

"Dâllân", şaşkınlar; "güm", gāib; "dâllân-ı güm", terkîb-i izâfîdir, "gāibin şaşkınları" demektir; ve "gāib"den murâd, his gözünden gāib olan Zât-ı latîf-i Hak'tır. "Dâllân"dan murâd dahi, mevhûm olan vücûd-i izâfîyi her vech ile Hakk'ın gayrı görenlerdir ki, bunlar "Hak eşyâyı zâtıyla değil, ilmi ile muhîttir" diyen ehl-i zâhirdir. "Kuyruk"tan murâd, vücûd-i mecâzî ve izâfîdir. İkinci mısrâ'daki "serî", "başlık ve riyâset" demektir. "Dâd", ihsân ve atâ, ma'nâsınadır. Ya'nî, his gözünden gāib olan Zât-ı latîf-i Hakk'ın şaşkınları önünde başlık ve riyâset atâsını ve ihsânını kuyruk, ya'nî vücûd-i mecâzî ve izâfî ve hayâlât-ı mevhûme yolundan verir; ve her birinin hayâllerine göre matlûblarını ihsân eder; ve onların ibâdetlerini kabûl edip, onları cennete ve keşf ü kerâmâta nâil kılar ki, ahyâr ve ebrâr tâifesi bu sınıftandır; ve tarîk-ı şüttâra sâlik olan ehl-i aşk ise, başa teveccüh etmişlerdir.

آن ز سر می‌یابد آن داد این ز دم   قوم دیگر پا و سر کردند گم

3782. *O atâyı o baştan, bu da kuyruktan bulur. Diğer kavim ise ayağı ve başı kaybettiler.*

Binâenaleyh o ehl-i aşk, o atâyı ve ihsân-ı ilâhîyi o baştan, ya'nî doğrudan doğruya vücûd-i hakîkîden bulur; ve bu ahyâr ve ebrâr tâifesi ise, kuyruktan ve vücûd-i mecâzîden bulur. Fakat vücûd-i hakîkî deryâsında müstağrak olup makām-ı ittihâda gelmiş olan kâmillerin havâssı ise, ikilikten ibâret olan başı ve ayağı kaybetmişlerdir; ve sûrî ve ma'nevî ezvâktan geçmişlerdir. Onların hâlleri ta'rîf ve beyâna sığmaz.

چونکه گم شد جمله، جمله یافتند   از گم آمد سوی کل بشتافتند

3783. *Vaktâki cümle gāib oldu, cümleyi buldu. Gāibden geldiler, küll tarafına koştular.*

Ya'nî, vaktâki o kâmiller sûrî ve ma'nevî olan ezvâktan geçtiler ve nazarlarından bunların cümlesi gāib oldu ve makām-ı ittihâda geldiler, bu cümle-

nin aslı olan Zât-ı Hakk'ı buldular; ve nazarlarında izâfâtın gāib olmasından dolayı geldiler, bilcümle sıfât ve esmânın mevsûfu ve müsemmâsı olan küll tarafına koştular. Bu makām-ı ittihâd hakkında Sipehsâlâr hazretleri *Menâkıb*'ında şöyle buyururlar:

"İttihâdın ma'nâsı "bir olmak"tır. Bu makām makām-ı tevhîdden daha âlîdir. Velâkin "bir olmak"tan maksad, kāsır-nazar olan bir tâifenin tevehhüm ettikleri hulûl değildir. تعالى الله عن ذلك علوا كبيرا [ya'nî "Allâh Teâlâ bundan son derece yüce ve büyüktür"]. Bu ma'nâda Hz. Attâr buyururlar:

اینجا حلول کفر بود واتحاد هم   این وحدتی‌ست لیك بتکرار آمده

"Bu makāmda hulûl ve ittihâd dahi küfür oldu; fakat bu tekrâr ile gelmiş olan bir vahdettir."

Lâkin ittihâddan maksûd olan odur ki, vaktâki sâlik cemî'-i makāmâtı geçmiş olur ve mücâhedât ve riyâzât kuvveti ile nefsinin bakırını iksîr-i a'zam yapıp ve bilcümle a'mâlini hiçe sayıp kābil-i sıfât-ı ahadiyyet olmuş olur, ondan sonra cemî'-i irâdât-ı rûhânî ve cismânî [ve] sûrî ve ma'nevî kalkıp, Hakk'ın irâdesine muttasıl ve âkıbet onun sıfatıyla muttasıf olur... ilh."

دیدن ایشان در قصر آن قلعهٔ ذات الصور نقش روی دختر شاه چین را
و بیهوش شدن هر سه و در فتنه افتادن و تفحص کردن که این صورت کیست

Onların o sûretler sâhibi olan kal'anın köşkünde Çin şâhının kızının yüzünün nakşını görmesi ve her üçünün bî-hûş olması ve fitneye düşmesi ve "Bu sûret kimindir?" diye tefahhus etmesi

"Çîn", ma'rûf memleket ismi olduğu gibi, "işkence" ma'nâsına da gelir (*Burhân*). "Şâh"tan murâd, nefs-i külldür. Zîrâ nefs-i küll bu sûret âleminin mi'mârı ve mutasarrıfıdır. Nitekim Hz. Pîr efendimiz bir beyitlerinde şöyle buyururlar:

پیش ازان کین نفس کل در آب و گل معمار شد   درخرابات حقایق عیش ما معمور بود

"Nefs-i küll su ve çamurda, ya'nî bu kesîf unsuriyyât âleminde mi'mâr olmasından evvel, bizim ayşimiz hakāyık meyhânesinde ma'mûr idi."

Ve nefs-i küll mi'mârı türlü türlü suver-i inkılâbâtı ile, sâhib-i idrâk olanları işkenceye ve ıztırâba düşürdüğünden ona "işkence şâhı" demek münâsib olur. "Kızının yüzünün nakşı" ta'bîrindeki nükte budur ki: Kadının sûret-i cismâniyyesi fotoğraf resmi gibi bir hayâldir; ve onun letâfeti kendi hakîkatinin ve aslının malıdır ki, o da Hak'tır. Ya'nî bu üç şehzâde, ya'nî ahyâr ve ebrâr ve şüttâr zümresinden olan tâife, bu âlem-i sûrette bir sâhib-i cemâl kadın gördüler. Ve her üçü de onun cemâline karşı kendilerinden geçip fitneye düştüler; ve "Bunun hakîkati nedir?" diye tefahhus ettiler ve araştırdılar.

این سخن پایان ندارد وآن گروه   صورتی دیدند با حسن و شکوه

3784. *Bu sözün nihâyeti yoktur. O tâife hüsünlü ve azametli bir sûret gördüler.*

"Şükûh", heybet ve haşmet ve büyüklük ve şân ve şevket ve azamet, ma'nâlarınadır. Ya'nî, ârifin hâline ve vahdete dâir olan sözlerin nihâyeti yoktur. O üç şehzâde hüsünlü ve şevketli ve azametli bir sûret gördüler.

خوبتر زان دیده بودند آن فریق   لیك ازین رفتند در بحر عمیق

3785. *O ferîk ondan daha güzel görmüşler idi. Fakat bundan derin denize gittiler.*

O şehzâdeler bu sûret âleminde o gördükleri sûretten daha güzelini görmüşler idi de, bu derece meftûn olmamışlar idi. Fakat bu sûretten derin olan aşk deryâsına gittiler. Nitekim âşıkların her birisi binlerce güzel kadın görür, fakat onların arasından ancak birisine meftûn ve âşık olur; ve içlerinde o ma'şûkun uğrunda cân fedâ eden de bulunur.

زانکه افیونشان درین کاسه رسید   کاسه‌ها محسوس و افیون ناپدید

3786. *Zîrâ ki onların afyonu bu kâse içinde erişti. Kâseler mahsüs ve afyon nâ-pedîddir.*

"Kâse"den murâd, ma'şûkun sûret-i cismâniyyesidir. Ya'nî, zîrâ ki şehzâdelerin sarhoş edici olan afyon şerbeti mesâbesindeki aşkı, kendilerine bu sûret-i cismâniyye içinde erişti ve geldi. Bu cisimler his gözüyle görülür ise de, bu sûretten onların kalblerine müstevlî olan afyon şerbeti mesâbesindeki aşk, nâ-pedîddir ve gayr-i mahsüstür.

کرد فعل خویش قلعهٔ هش ربا   هر سه را انداخت در چاه بلا

3787. *Akıl kapıcı olan kal'a kendi fiilini yaptı. Her üçünü belâ kuyusuna attı.*

Akıl kapıcı olan kal'a ve bu sûret âlemi kendi fiilini ve hâssıyetini o şehzâdelere karşı yaptı ve her üçünü de aşkın belâ kuyusuna attı. Beyt-i Hz. Mısrî-yi Niyâzî:

Aşk yolu belâlıdır, her kârı cefâlıdır.
Cânından ümîdin kes, cânâna erem dersen.

تیر غمزه دوخت دلرا بی گمان   الامان و الامان ای بی‌امان

3788. *Şübhesiz gamze oku kalbi dikti. Ey amansız! El-emân, el-emân!*

"Gamze", göz kırpması ve nâz ve şîve ile kirpik süzmek, demektir. Ya'nî şübhesiz güzel yüz gamzesinin oku kalbe saplandı. Ey aman vermeyen gamze! Senin elinden el-emân, el-emân!

قرنها را صورت سنگین بسوخت   آتشی در دین و دلشان بر فروخت

3789. *Karnları taştan olan sûret yaktı. Onların dîninde ve kalbinde bir ateş parlattı.*

Ya'nî, nefs-i küll mi'mârının binâ ettiği bu cismânî sûretler o kadar sehhârdır ki, karnlar ve asırlar halkını taştan olan sûretler yaktı; ve sûrete meclûb olan insanlar, özene bezene taştan yaptıkları sûretlere taptılar; ve onların huzûrunda ağladılar; ve bu sûret âlemi onların dînlerinde ve kalblerinde aşk ve şevk ateşini parlattı. Halbuki bu putlarda rûhun tecelliyâtından olan gamze oku yok idi.

چونکه روحانی بود خود چون بود   فتنه اش هر لحظه دیگرگون بود

3790. [3766] *Vaktâki rûhânî ola, muhakkak nasıl olur? Onun fitnesi her lahza başka türlü olur.*

Vaktâki o topraktan hâsıl olan cisimde bir de rûh bulunur ve o sûret rûhânî olursa, onun te'sîri nasıl olur? Var kıyâs et! Onun gamzesinden mütevellid olan fitnesi her lahza başka türlü olur ve kalbe şiddetle te'sîr eder. Nitekim şâirlerin çoğunun zemîn-i şiirleri bu güzellerin gamzelerinin ve nâz ve şîvelerinin te'sîrine dâirdir.

عشق صورت در دل شهزادگان   چون خلش می کرد مانند سنان

3791. *Vaktâki sûretin aşkı şehzâdelerin kalbinde mızrak gibi batış yaptı,*

"Haliş", diken ve iğne gibi şeylerin batması ma'nâsına olan "halîden" masdarından ism-i masdardır, "batış ve batma" demektir. "Sinân", mızrak.

Ya'nî, o gördükleri sûretin aşkı şehzâdelerin kalbine te'sîr etti ve mızrak gibi batış yaptı.

اشك می‌بارید هر یك همچو میغ   دست می‌خایید و می گفت ای دریغ

3792. *Her birisi bulut gibi göz yaşı yağdırır idi. Ellerini çiğner idi ve derdi ki: "Ey yazık!"*

Bulut yağmur yağdırdığı gibi, şehzâdelerin her birisi de gözlerinden yaş yağdırır idi ve şiddet-i teessürden ellerini ısırıp derdi ki: "Ey yazık!"

ما کنون دیدیم شه ز آغاز دید   چندمان سوگند داد آن بی‌ندید

3793. *"Biz şimdi gördük, şâh ibtidâdan gördü. O nazîri olmayan bize ne kadar and verdi."*

"Şâh"tan murâd, Resûl-i Ekrem hazretleridir. "İbtidâ"dan murâd, bu hayât-ı dünyeviyyenin ibtidâsıdır. Zîrâ peygamberlerin bu hayât-ı dünyeviyyede Hak yoluna sülûkleri nefs-i mutmainne mertebesindendir; ve diğer efrâd-ı beşerin sülûkleri ise nefs-i emmâre mertebesinden vâki' olur. Binâenaleyh peygamberlerin bu âlem-i sûretin ve taayyünât cihânının şecere-i mel'ûne ve matrûde olduğunu görüp, ümmetlerini وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ (Bakara, 2/35) ya'nî "Bu ağaca yaklaşmayınız!" diye tahzîr ederler. Ya'nî şehzâdeler dediler ki: "Biz nefs-i emmâremizin sevkiyle bu âlem-i sûrete teveccüh ettik ve yaklaştık; ve başımıza belâ geldikten sonra bu teveccühün tehlikeli ve fitne olduğunu gördük. Halbuki o nazîri olmayan Nebiyy-i zîşânımız bunu bizden evvel gördü ve bize bu husûsta ne kadar and verdi ve nasîhat etti. Fakat bu nasîhat bizim kulağımıza girmedi."

انبیا را حق بسیارست ازان   که خبر کردند از پایان مان

3794. *Peygamberlerin çok hakkı vardır. Ondan dolayı ki bize âkıbetten haber verdiler.*

Peygamberlerin efrâd-ı beşer üzerinde çok hakkı vardır. Zîrâ nefs-i emmâre mertebesinde olan insanlara insanlık sıfatlarını öğretip, onları hayvanlık mertebesinden kurtarmak için çok uğraştılar ve bize bu âlem-i sûretin sonundan ve âkıbetinden haber verdiler.

کانچه می‌کاری نروید جز که خار   وین طرف پری نیابی زو مَطَار

3795. *Dediler ki: "O şeyi ki ekersin, dikenin gayrı bitmez; ve bu tarafa uçarsan, ondan matâr bulamazsın."*

"Matâr", ism-i mekândır, "uçacak yer" demektir. Enbiyâ dediler ki: "Bu cismâniyet âleminde nefs-i emmâre sâikasıyla yaptığın işin netîcesi fenâdır. Bu işler bu dünyâ tarlasına diken ekmeye benzer. Diken eken kimse elbette sonunda diken biçer; ve eğer dar olan bu âlem-i süflî tarafına uçar ve meyil edersen, senin rûh-ı insânîn geniş bir sâha olan rûhâniyet âleminde uçacak yer bulamaz. Bu beyt-i şerîfte وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِى الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ (Şûrâ, 42/20) ya'nî "Kim ki dünyâ hârsini isterse, o cinsten ona veririz ve âhirette onun nasîbi ve hissesi yoktur" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

تخم از من بر که تا ریعی دهد   با پر من پر که تیر آن سو جهد

3796. *Bir mahsûl vermek için tohumu benden götür. Benim kanadım ile uç ki, ok o tarafa sıçrasın!*

"Rey'", mahsûl ve îrâd, demektir. "Per", ya'nî "kanad"dan murâd, akıldır. "Tîr", ya'nî "ok"tan murâd, fikirdir. Ya'nî, Resûl-i Ekrem hazretleri buyurdu ki: Bu dünyâ tarlasına ekilecek amel tohumunu benden al ki, sonunda sana fâideli bir mahsûl versin; ve ey âlim-i zâhirî ve feylesof efendi! Benim kanadımla, ya'nî aklım ile uç ki, fikrinin oku o geniş olan âlem-i rûhâniyet ve hakîkat tarafına fırlasın! Binâenaleyh kendi aklına ve fikrine i'timâden dar olan bu âlem-i tabîat tarafındaki sa'yin seni ancak bu dar olan dâirede habs eder.

تو ندانی واجبئ آن و هست   هم تو گوئی آخر آن واجب بُدَسْت

3797. *Sen onun vâcibliğini ve varlığını bilmezsin. Nihâyet yine sen: "O vâcib olmuştur" dersin.*

Ey aklını ve fikrini ilm-i kelâmın dâiresine habs etmiş olan âlim-i zâhirî! Sen Hak Teâlâ'nın vâcibliğini ve varlığını zevkan ve hâlen bilmezsin. Nihâyet yine taklîden dersin ki: "O vâcib olmuştur." Ve aklın ve fikrin ile onun vâcibliğini isbât etmeye çalışırsın. Netîcede dersin ki: "Hak Teâlâ'nın bu âleme yakınlığı ve ihâtası zâtıyla değil, ilmi iledir." Evet, Hak Teâlâ vâcibü'l-vücûddur, fakat onun vâcibliği ve varlığı senin akıl ve fikrinin birtakım delâile müsteniden hükmettiği gibi değildir.

او تو ست اما نه این تو آن توست   که در آخر واقف بیرون شوَست

3798. *O sendir, ammâ bu sen değildir. O sendir ki, sonunda bîrûn-şevin vâkıfıdır.*

"Bîrûn-şev", eski zamanlarda bir pâdişâh kendi avenesiyle gezmeye çıktığı vakit, zâbıta me'mûrlarının yollarda halkı tevkîf ve teb'îd etmelerine "bîrûn şev kerden" derler. Bu beyt-i şerîfte mevhûm olan enâniyetin ölüm vaktinde vücûd-i hakîkînin zuhûru önünde tevkîfi ma'nâsında isti'mâl buyurulmuştur. Ya'nî, Hakk'ın varlığı sendir, fakat bu şimdiki senliği değildir. Senin bu şimdiki senliğin o sendir ki, nihâyette ve ölüm vaktinde Hakk'ın hakîkî olan varlığı önünde bîrûn-şevin vâkıfı ve durucusudur; ve o varlık senin senliğine bîrûn-şev ettiği vakit durur. Aslâ bu sûret âleminden ileriye gidemez.

توی آخر سوی توی اَوّلت آمدست از بهر تنبیه و صِلَت

3799. *Âhir olan senliğin, senin evvel olan senliğin tarafına tenbîh ve sıladan dolayı gelmiştir.*

"Tenbîh", uyandırmak ve îkāz etmek; "sıla", ulaştırmak, demektir. Ya'nî senin bu sûret âleminde zâhir olan son senliğin senin ilm-i ilâhîde ayn-ı sâbiten ile hâsıl olan evvelki senliğin tarafına seni uyandırmak ve ulaştırmak için gelmiştir. Zîrâ senin ayn-ı sâbiten bir ism-i ilâhînin sûret-i ilmiyyesidir; ve sıfat ismin bâtınıdır; ve sıfatın bâtını dahi Zât-ı Hak'tır. Binâenaleyh senin evveldeki senliğin Hakk'ın bir sıfatının zâhiri olan bir ismin sûret-i ilmiyyesi olup, bu âlem-i sûretteki son senliğin o hakîkate senin gözünü açmak ve seni bu hakîkate ulaştırmak içindir.

توی تو در دیگری آمد دفین من غلام مرد خود بینی چنین

3800. [3776] *Senin senliğin bir başka sende medfûn geldi. Ben bir böyle kendisini görücünün gulâmıyım.*

Binâenaleyh senin senliğin bir başka senin, ya'nî Hakk'ın benliğinde görülmüş olarak geldi ve zâhir oldu. Hz. Pîr buyururlar ki: Ben kendinin varlığını ve benliğini böyle gören bir ârifin kölesiyim. Zîrâ ilmen ve hâlen ve zevkan bir kimsenin kendisini böyle görmesi kolay bir şey değildir. Yalnız ilmen görmek, hâlen ve zevkan görmeye benzemez. Bu görüş ancak insân-ı kâmilin görüşüdür.

آنچه در آيينه مى‌بيند جوان پير اندر خشت بيند پيش از آن

3801. *O şeyi ki cüvân aynada görür, pîr ondan evvel kerpiçte görür.*

"Cüvân", delikanlı demektir. Bundan murâd, mübtedî sâliklerdir. "Pîr"den murâd, mürşid olan insân-ı kâmildir. "Ayna"dan murâd, sıfât ve kemâlât-ı ilâ-

hiyyenin mezâhiri olan latîf sûretlerdir; ve "hışt", ya'nî "kerpiç"ten murâd, kendilerinde zâhiren letâfet eseri görülmeyen kuru toprak ve tuğla gibi mevâdd-i kesîfedir. Ya'nî, o mübtedî sâliklerin ancak parlak ayna mesâbesinde olan latîf mezâhirde gördükleri cemâl ve kemâl-i ilâhîyi, kâmil olan zât ondan evvel toprakta ve kerpiçte dahi görür. Nitekim cemâl ve kemâl-i ilâhînin mazharı olan insan hakkında Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de: وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِنْ طِينٍ (Secde, 32/7) ya'nî "Hak Teâlâ insanın halkına çamurdan başladı" buyurur.

ز امر شاه خویش بیرون آمدیم　　با عنایات پدر یاغی شدیم

3802. *"Biz kendi şâhımızın emrinden dışarıya geldik. Babanın inâyetlerine bâğî olduk."*

"Bâğî", itâatten ayrılıp serkeşlik eden. Ya'nî, "Hakîkat şâhı olan babamız bize bu kal'a tarafına gitmemekliğimiz için bize and verdiği hâlde, biz onun emrinden dışarıya çıktık. Onun bu emri bizim hakkımızda inâyet idi. Onun bu inâyetlerine karşı azgın olduk."

سهل دانستیم قول شاه را　　وآن عنایتهای بی‌اشباه را

3803. *"Şâhın sözünü ve o emsâlsiz inâyetleri ehemmiyetsiz bildik."*

نك در افتادیم در خندق همه　　كُشْتَهْ و خستهٔ بلا بی‌مَلْحَمَهْ

3804. *"İşte melhamesiz ölmüş ve belânın mecrûhu olmuş olarak hep hendeğe düştük!"*

"Melhame", büyük harb ve fitne (*Sarrâh*). "Haste", mecrûh ve yaralanmış; "küşte", maktûl ve ölmüş, demektir. Ya'nî, şehzâdeler hasbıhâl edip dediler ki: "Biz babamızın sözüne kulak asmadık ve bu sûretler kal'ası tarafına geldik. İşte netîcede başımız belâya giriftâr oldu ve kalbimiz yaralandı. Harb etmeksizin öldük ve helâk hendeğine düştük."

تکیه بر عقل خود و فرهنگ خویش　　بودمان تا این بلا آمد به پیش

3805. *"Bizim kendi aklımıza ve ilmimize i'timâdımız oldu. Nihâyet öne bu belâ geldi."*

"Ferheng", "ilim, dâniş, edeb, büyüklük ve muvâzene" ve diğer ma'nâları da vardır (*Burhân*). Burada "ilim" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, "Biz kendi aklımızın kuvvetine ve ulûm-i zâhiredeki müktesebâtımızın çokluğuna daya-

narak bu cismâniyet âleminde idrâk-ı hakāyıka çabaladık; ve o hakāyıkın rehberi ve kılavuzu olan insân-ı kâmilin sözüne ehemmiyet vermedik. Nihâyet işte önümüze böyle bir belâ çıktı." "Belâ"dan murâd, hicâb-ı nefsâniyyedir ki, Hak ile kul arasında vâki'dir. Bu ve aşağıdaki beyitler kendi ilmine ve aklına mağrûr olup, Hak yolunda bir mürşide tâbi' olmaya tenezzül etmeyen "ahyâr" zümresinden olan ulemâ-i zâhiredir. Nitekim bu tâifeden olan Fahreddîn-i Râzî hazretleri hakkında 5. cildin 4139 numarasına müsâdif olan bir beyitte şöyle buyurulmuş idi: اندرین بحث گر خرد ره بن بدی   فخر رازی رازدان دین بدی [ya'ni] "Eğer bu tevhîd-i hakîkî bahsinde, eğer akıl yol görücü ola idi, Fahreddîn-i Râzî dînin sırrını bilici olurdu."

بی‌مرض دیدیم خویش و بی‌ز رِقّ   آنچنانکه خویش را بیمار دِقّ

3806. *"Kendimizi hastalıksız ve "rıkk"sız gördük. Nitekim "dık" hastası kendini öyle görür."*

"Rıkk", kölelik ve memlûkiyet; "dıkk", sâhibini gönden güne eritip zayıflatan bir hastalıktır. Ya'nî, "Biz kendimizi nefsâne sıfatlar hastalığından ve köleliğinden ârî gördük. Bizim hâlimiz dıkk hastalığına uğramış olan kimsenin hâli gibidir. Zîrâ bu hasta her gün eridiği hâlde kendisini sağ ve sâlim görür. Biz de kuvvetli olan aklımız ve çok olan ilmimiz vâsıtasıyla rûhumuzu nûrlandırdığımızı zannettik. Halbuki bu nefsânî sıfatlar günden güne rûhumuzun kuvvetini eksiltti. Bunun farkında olmadık."

علت پنهان کنون شد آشکار   بعد ازان که بند گشتیم و شکار

3807. *"Gizli illet şimdi âşikâr oldu, ondan sonra ki bend ve şikâr olduk."*

Ya'nî, "Gizli olan sıfât-ı nefsâniyyemiz illeti, sûrete bağlanıp avlandıktan sonra meydâna çıktı ve fiillerimiz ile zâhir oldu."

سایهٔ رهبر بهست از ذکر حق   یك قناعت به که صد لوت و طبق

3808. *Rehberin sâyesi Hakk'ın zikrinden iyidir. Bir kanâat yüz taâm ve tabaktan iyidir.*

Hakîkat yolunun mürşidi ve rehberi olan insân-ı kâmilin sâyesi, insanın kendi aklı ve ilmi dâiresinde olan Hakk'ın zikrinden iyidir. Zîrâ bir kanâat, ya'nî mürşidin Hak hakkındaki bir telkîni, ulûm-i zâhirenin yüz taâm ve tabak mesâbesinde olan birçok şuabâtından iyidir. Çünkü ulûm-i zâhire ile idrâk olunan tevhîd, tevhîd-i resmî ve taklîdîdir. Nitekim Şeyhü'l-İslâm Ahmed

en-Nâmekî el-Câmî (k.s.) hazretlerinin huzûruna bir gün Herât'ın büyük âlimleri geldiler ve aralarında tevhîd ve ma'rifet-i ilâhîye dâir bahs açtılar. Şeyhü'l-İslâm hazretleri buyurdu:

— Siz bu sözleri taklîd ile söylersiniz.

Ulemânın bu sözden canları sıkıldı. Dediler ki:

— Bizim her birimizin elinde vücûd-ı Hakk'ın isbâtına dâir bin delîl vardır. Bize nasıl mukallid diyorsun?

Şeyhü'l-İslâm:

— Eğer her birinizin elinde on bin delîl olsa yine mukallidsiniz.

Ulemâ:

— Bize bu sözünüzü isbât etmeniz îcâb eder.

Şeyh hazretleri hizmetçisine: "Üç inci ve bir de tas getir" diye emr etti. Hizmetçi de getirdi. Hz. Şeyh ulemâya hitâben dedi:

— Bu incinin aslı ne idi?

Ulemâ:

— Sadefin ağzına düşen nisan yağmuru katreleridir ki, onun havsalasında Hakk'ın kudretiyle inci oldu.

Hz. Şeyh o incileri tas içindeki suya attı. Dedi ki:

— Her kim tahkîk yüzünden bu tas üzerine besmele çekebilirse çeksin. Bu üç inci su olsun ve birbirine karışsınlar.

Ulemâ:

— Bu acîbdir. Siz söyleyiniz!

Hz. Şeyh:

— Evvelâ siz deyiniz! Nöbet bana gelince ben de derim.

Ulemâ nöbetle besmele çektiler. İncilerde bir hareket olmadı. Nöbet şeyhe geldiği vakit, onun üzerinde bir hâl zâhir oldu ve tastan tarafa teveccüh etti ve besmele çekti. O inci su olup birbirine karıştı ve fakat tas içinde devr etti. Sonra cenâb-ı şeyh: "Allâh'ın izni ile dur!" dedi. Hemen bir delinmemiş inci oldu ve ulemânın hepsi hayrette kaldılar (*Nefahâtü'l-Üns*)

چشم بینا بهتر از سیصد عصا　　　چشم بشناسد گهر را از حصا

3809. *Görücü göz üç yüz asâdan daha iyidir. Cevheri taş parçalarından göz tanır.*

"Çeşm-i bînâ"dan murâd, insân-ı kâmildir. "Asâ"dan murâd, insanın i'timâd ettiği kendi aklı ve fikridir. "Cevher"den murâd, sıfât ve esmâ-i ilâhiyyedir. "Hasâ", "taş parçaları" demek olup bundan murâd, anâsırdan mürek-

keb olan sûver-i zâhiredir. Ya'nî, bu âlem-i sûrette her şeyin bâtınını ve hakîkatini görücü olan insân-ı kâmil, üç yüz asâ mesâbesinde olan akıl ve fikirden daha iyidir. Zîrâ bu akıl ve fikir, havâss-i zâhirenin te'sîri altında zâhirî sûretlerin mağlûbudur. Ancak bu insân-ı kâmilin gözü, sıfât ve esmâ-i ilâhiyye gevherlerini suver-i zâhire aynalarında görüp temyîz eder. Binâenaleyh ahyâr ve ebrâr ve şüttâr sınıfından olan mü'minlerin Hak yoluna kendi akıl ve fikirleriyle sülûk etmeleri çok tehlikelidir. Zîrâ bu âlem-i sûrette geçilmesi çok müşkil olan vartalar ve geçitler vardır.

در تفحص آمدند از اَنْدُهَانْ صورت كه بود عجب اين در جهان

3810. [3786] *"Acabâ cihânda bu sûret kimindir?" diye kederlerinden tefahhusa geldiler.*

"Endüh", "gam ve keder" ma'nâsına olan "endûh" kelimesinin muhaffefidir. Bu kelime gayr-i zî-rûh olduğundan kıyâsî olarak cem'i "endûhhâ" olmak îcâb ederse de, telaffuza sakîl geldiğinden gayr-i kıyâs olarak zî-rûha mahsûs olan "elif" ve "nûn" ile cemî'lenmiştir. Ya'nî, bu latîf sûrete mübtelâ olan üç şehzâde: "Biz birçok güzel sûretler gördük, hiçbirine meftûn olmadık. Bizi böyle kendisine meftûn eden bu sûret acabâ âlemde kimin sûretidir ve aslı ve hakîkati nedir?" diye gamlarından ve kederlerinden dolayı tefahhus etmeye ve araştırmaya başladılar.

بعد بسيار تفحص در مسير كشف كرد آن راز را شيخى بصير

3811. *Çok tefahhustan sonra mesîrde o sırrı basîr olan bir şeyh keşf etti.*

"Mesîr", seyr etmek, gezmek ve dolaşmak demektir. Ya'nî, şehzâdeler bu sûretin aslını ve hakîkatini anlamak için birçok tefahhustan sonra seyr esnâsında hakîkati görücü olan bir şeyhe ve insân-ı kâmile rast geldiler. O şeyh onlara o sûretin sırrını ve hakîkatini keşf etti.

نه از طريق گوش بلكه از وحى هوش رازها بد پيش او بى‌روى پوش

3812. *Kulak yolundan değil, belki aklın vahyinden, sırlar onun önünde nikābsız idi.*

Fakat o şeyh-i basîrin keşfi şundan bundan dinlemek ve işitmek tarîki ile değil idi. Belki akl-ı kâmilin vahyinden idi. Zîrâ o akl-ı kâmilin önünde bu gibi sırlar ve hakîketler kesîf sûretler nikābından ârî idi.

گفت نقش رشك پروينست اين   صورت شهزادهٔ چينست اين

3813. *"Dedi: "Bu Pervîn'in gıbta ettiği nakıştır. Bu, Çin şehzâdesi sûretinin nakşıdır."*

"Pervîn", Arabî'de "Süreyyâ" denilen yıldız kümesinin ismidir. Ya'nî, o insân-ı kâmil, şehzâdelere dedi ki: "Bu sizin gördüğünüz sûret, nefs-i küll şâhının şehzâdesidir. Bu sûret birtakım sıfât ve esmâ-i ilâhiyye cem'iyetinin mazharı olup, Pervîn ismindeki yıldız kümesinin gıbta ettiği bir sûrettir."

همچو جان و چون جنين پنهانست او   در مُكَتَّم پرده و ايوانست او

3814. *"O, cân gibi ve cenîn gibi gizlidir. O perdede ve oyunda saklanmıştır."*

"Mükettem", çok gizli tutulmuş, demektir. "Eyvân", yüksek binâ, ma'nâsınadır. Ya'nî, "Bu sûret-i latîfenin hakîkati ve aslı, rûh-ı hayvânî ve ana karnındaki cenîn gibi gizlidir. O anâsır perdesinde ve cismâniyet binâsında saklanmıştır."

سوى او نه مرد ره دارد نه زن   شاه پنهان كرد او را از فتن

3815. *"Onun tarafına ne erkek ve ne kadın yol tutmaz. Şâh onu fitnelerden gizledi."*

"Onun hakîkati tarafına ne erkeğin, ya'nî suver-i fâilenin ve ne kadının, ya'nî suver-i münfailenin yolu yoktur. Şâh-ı hakîkî olan Hak, fitnelerden dolayı onun hakîkatini ve aslını sakladı ve anâsır ve cismâniyet perdeleriyle örttü."

كه نه پرد مرغ هم بر بام او   غيرتى دارد مَلِكْ بر نام او

3816. *"Zîrâ onun damı üzerinde kuş dahi uçmaz. Melik onun nâmı üzerine gayret tutar."*

"Zîrâ onun hakîkatinin fevkı ve damı olan vahdet mertebesinde rûh-ı izâfî kuşu bile uçamaz. Zîrâ rûhâniyet âlemi a'yân-ı sâbite âleminin aşağısı ve a'yân-ı sâbite âlemi de vahdet mertebesinin mâ-dûnudur; ve vahdet mertebesinde aslâ ikilik yoktur. Melik ve şâh-ı hakîkî olan Zât-ı mutlak-ı Hakk'ın onun nâm-ı hakîkati üzerine gayreti vardır."

واى آن دل كش چنين سودا فتاد   هيچ كس را اين چنين سودا مباد

3817. *"Vay o gönüle ki, o böyle sevdâya düştü. Hiçbir kimse için böyle sevdâ olmasın!"*

Böyle zıl ve hayâl sevdâsına düşen kalbin vay hâline! Hiçbir kimse için böyle zıl ve hayâlden ibâret olan suver-i fâniye sevdâsı ve aşkı olmasın!

این سزای آنکه تخم جهل کاشت و آن نصیحت را کساد و سهل داشت

3818. *Bu, o kimsenin sezâsıdır ki, cehl tohumunu ekti ve o nasîhati kesâd ve ehemmiyetsiz tuttu.*

Ya'nî, bu zıl ve hayâle mübtelâ olmak, kalbine cehâlet tohumunu eken ve "Zıl ve hayâl olan bu sûret âlemine yaklaşma ve meftûn olma!" diye nasîhat eden akl-ı kâmil sâhibi babanın bu nasîhatini kesâd ve revâcsız ve ehemmiyetsiz tutan kimsenin sezâsı ve lâyığıdır.

اعتمادی کرد بر تدبیر خویش که برم من کار خود با عقل پیش

3819. *"Ben kendi işimi akıl ile öne getiririm" diye kendi tedbîrine i'timâd etti.*

Ey kimse! Bu zıl ve hayâle meftûniyet belâsına düşmek, "Ben ilm-i şerîate vâkıfım; Hak yoluna kendi aklım ve tedbîrim ile sülûk ederim. Bu husûsta bir mürşide ve rehbere ihtiyâcım yoktur" diyerek, kendine [ve] tedbîrine i'timâd eden bir adamın lâyığıdır. Ma'lûm olsun ki, ahyâr ve ebrâr tâifesinden olan birçok kimselerin mesleği ve fikri budur. Onlar: "Biz Kur'ân'ı ve ahâdîsi rehber ittihâz ettik; başka rehber ihtiyâcımız yoktur!" diyerek kendi akıl ve tedbîrleri dâiresinde amel-i sâlih işlemeye gayret ederler. Fakat Kur'ân'ın ve ahâdîs-i nebeviyyenin esrârından gâfil oldukları için, nefislerinin sıfâtından ve şeytanın tasallutundan yakalarını kurtaramazlar. Âkıbet suver-i zâhire fitnesine mağlûb olurlar.

نیم ذره زان عنایت به بود که ز تدبیر خرد سیصد رَصَد

3820. *O inâyetten yarım zerre, aklın tedbîrinden olan üç yüz rasaddan iyidir.*
[3796]

"Rasad", gözlemek ve gözetlemek, demektir. "O inâyet"ten murâd, insân-ı kâmilin Hak yoluna sülûkünde sâlike vâki' olan yardımıdır. Ya'nî, Hak yoluna teveccüh eden kimseye insân-ı kâmil tarafından vâki' olacak yarım zerre inâyet ve yardım, maksûdu ve matlûbu aklın tedbîrine müstenid olan üç yüz gözetlemekten iyidir.

Menkıbe: "Pîrlerden Hacı Halîfe el-Kastamonî (k.s.) buyurdu ki: "Ben altı ay su içmedim ve hayvan eti yemedim; ve kendi akıl ve tedbîrim ile neler yaptım ise, hakîkate vusûl emrinde hiçbir fâidesi olmadı. Bu husûsta fâideyi ancak mürşidimin emirlerini tutmakta buldum." (*Nefahâtü'l-Üns,* sahîfe 557).

ترك مکر خویشتن کن ای امیر پا بکش پیش عنایت خوش بمیر

3821. *Ey bey! Kendi mekrini terk et! İnâyetin önünde ayak çek, hoş öl!*

Ey aklının ve fikrinin beyi! Kendi aklının mekrini ve hîlesini bırak. İnâyet ve yardım sâbihi olan insân-ı kâmilin inâyeti ve yardımı önünde, aklın ve fikrin ile adım atmaktan ve yürümekten vazgeç! Kendi enâniyetinden ve varlığından tamâmiyle öl!

این بقدر حیلهٔ معدود نیست   زین حیل تا تو نمیری سود نیست

3822. *Bu, sayılmış olan hîle mikdârıyla değildir. Bu hîlelerden sen ölmedikçe fâide yoktur.*

Ya'nî, bu hakîkat yolunda yürümek, bu akl-ı cüz'înin sayılı olan hîleleri ve tedbîrleri mikdârına tâbi' değildir; ve sen bu sayılı ve mahdûd olan aklın hîlelerinden ve tedbîrlerinden ölmedikçe, ya'nî insân-ı kâmilin muvâcehesinde bu aklın sayılı olan tedbîrlerini ve hünerlerini terk etmedikçe, bu yolda senin için hiçbir fâide yoktur. Nitekim aşağıdaki kıssa aklın tedbîrini terk ile nâil-i ihsân olunacağının misâlidir.

حکایت صدر جهان بخارا که هر سائلی که بزبان خواستی از صدقهٔ عام بی‌دریغ او
محروم شدی و آن دانشمند درویش بفراموش و فرط حرص و تعجیل بزبان در خواست
در موکب صدر جهان از وی رو بگردانید و او هر روز حیلهٔ نو ساختی و خود را گاه
زن کردی زیر چادر و گاه نابینا کردی چشم و روی خود بسته واو بفراست بشناختی

Buhârâ Sadr-ı Cihân'ının hikâyesidir ki, lisân ile isteyen her bir sâil onun bî-dirîğ olan umûmî sadakasından mahrûm olurdu; ve o fakîr olan âlim unutmak ve fart-ı hırs ve ta'cîl sebebiyle lisân ile istedi. Sadr-ı Cihân alay esnâsında ondan yüz çevirdi; ve o her gün yeni hîle yapardı ve kendini gâh çarşaf altında kadın yapardı ve gâh yüzünü bağlayıp kör ederdi; ve o firâsetle tanır idi

Ya'nî, Sadr-ı Cihân ta'bîr olunan Buhârâ hâkimi: "Aman efendim, muhtâcım, bana sadaka ver!" diye dili ile sadaka isteyen dilencileri umûmî olan sadakasından mahrûm ederdi; ve fakîr olan bir âlim, onun bu tabîatini unut-

tu ve sadakaya son derece hırsı ve acelesi sebebiyle, Sadr-ı Cihân alayda giderken dili ile sadaka istedi; ve Sadr-ı Cihân ona bakmadı ve bir şey de vermedi. O fakîr âlim ise her gün, sadaka koparmak için her gün bir hîle yapardı. Ba'zan çarşaflanıp kadın şekline ve ba'zan da yüzünü kapayıp körler kıyâfetine girer idi. Sadr-ı Cihân ise, onu firâsetle tanıyıp aslâ sadaka vermez idi. Burada insân-ı kâmilin terbiyesi altında bulunan sâlikin mürşidinden: "Bana şu hâli ihsân et!" diye taleb etmesi câiz olmadığına işâret buyurulur. Zîrâ sâlik kendi hakkında hayırlı olan hâli bilmez. İnsân-ı kâmil ise sâliki kendi isti'dâdına göre terbiye buyurur. Nitekim aşağıdaki menkıbe bu hâlin şâhididir:

"Hz. Pîr'in mürîdlerinden bulunan Mevlânâ Mecdeddîn-i Atabek dâimâ çileye girmek isterdi. Bir gün Hz. Hudâvendigâr'dan ricâ ve iltimâs etti. Ba'de'l-kabûl onu kendi refîki ile medresede birbirine muttasıl iki hücrede çileye oturttular. Birkaç gün sonra ona açlık te'sîr edip tâkati tâk oldu. Refîki ile açlık zarûretinden bahisle, gece müttefikan hücrelerinden çıkıp ahbablarından birinin hânesine gittiler ve açlıklarının derecesini söylediler. O azîz onlar için bir kaz dolması tertîb etti. Onu yedikten sonra gelip hücrelerinde oturdular. Sabâh oldukda, Hz. Hudâvendigâr âdet-i seniyyeleri vechi ile hücrenin kapısına geldiler ve mübârek parmaklarını hücrenin kapısına sürüp kokladılar ve ondan sonra buyurdular ki: "Ashâbenâ! Bu hücreden riyâzat kokusu değil, kaz dolması kokusu geliyor!" Her ikisi de mübârek ayaklarına kapandılar ve tövbe ve istiğfâr edip: "Böyle bir bahr-i rahmet dururken insanın kendisini halvet köşelerinde habsetmesi saâdetsizliktir" dediler.

در بخارا خوی آن صدر اجل   بود با خواهندگان حسن عمل

3823. *Buhârâ'da o Sadr-ı Ecell'in huyu isteyicilere hüsn-i amel idi.*

Ya'nî Buhârâ'da Sadr-ı Ecell ta'bîr olunan hâkimin tabîati ve âdeti, isteyenlere karşı güzel amel yapmak idi.

داد بسیار و عطای بی‌شمار   تا بشب بودی ز جودش زر نثار

3824. *Çok ihsân ve sayısız atâ, akşama kadar onun cûdünden altın nisâr olurdu.*

Bu beytin birinci mısrâ'ı yukarıki beyitte mezkûr olan hüsn-i amelin tefsîridir. Ya'nî, onun tabîatı çok ihsân ve sayısız atâ etmek sûretiyle hüsn-i amel idi. Akşama kadar onun cömerdliğinden muhtâçlara altın saçılır idi.

زر بكاغد پارەها پيچيده بود   تا وجودش بود مى‌افشاند جود

3825. *Altını kâğıd parçalarına sarmış idi. Onun vücûdu oldukça cûd saçar idi.*

Ya'nî, Sadr-ı Ecell sokağa çıktığı vakit, fukarâya vereceği altınları kâğıd parçalarına sarıp hazırlar idi. Onun vücûdu hayatta oldukça sehâvet ve cömerdlik saçar idi.

همچو خورشيد و چو ماه پاك باز   آنچه گيرند از ضيا بدهند باز

3826. *Güneş gibi ve pâk-bâz olan ay gibi, ziyâdan aldıkları şeyi geri verdiler.*

Cömerd olan kimseler güneş ve pâk-bâz olan ay gibi ziyâdan, ya'nî Hakk'ın nûr ve cûdundan aldıkları ihsânı ve atâyı muhtâç olanlara dağıtmak sûretiyle geri verirler. "Pâk-bâz", hîle etmeyip, muâmelesinde doğru oynayan kimse demektir. İnsân-ı kâmillerin Hak'tan aldıkları feyzi muhtâç olanlara isti'dâdlarına göre tevzî' ettiklerine işâret buyurulur.

خاك را زر بخش كى بود آفتاب   زر از او در كان و گنج اندر خراب

3827. *Toprağa altın bahş edici kim olur? Güneş! Altın ma'dende ve hazîne vîrânede ondandır.*

Ya'nî, zâhirî altının ma'dendeki tekevvünü ve hazînenin vîrân ve hâlî olan arâzîde husûlü zâhirî güneşten olduğu gibi, insân-ı kâmillerin topraktan mahlûk olan cisimlerine altın gibi kıymetli olan ilim ve irfânı bahş eden kimdir? Hakîkat güneşi olan Hak Teâlâ hazretleridir.

هر صباحى يك گره را راتبه   تا نماند امتى زو خايبه

3828. *Her bir sabâh bir tâife için râtibe var idi, tâ ki bir ümmet ondan ümîdsiz olmaya!*

"Râtibe", maâş, vazîfe ve ta'yîn, ma'nâlarınadır. "Hâibe", ümidsiz"; "hâibe" "haybet"ten "ümîdsiz" ma'nâsınadır. Ya'nî, Sadr-ı Cihân'ın her bir sabâh bir tâifeye ta'yîni var idi. Bu usûlü hiçbir ümmet ve tâife onun bu ta'yîninden mahrûm olmamak için ittihâz etmiş idi.

مبتلايان را بدى روزى عطا   روز ديگر بيوگانرا آن سخا

3829. *Bir gün atâ mübtelâlara ve diğer gün o sehâ dullara olur idi.*

"Bîve", dul kadın; "bîvegân" cemi' olup, "dul kadınlar" demektir. Ya'nî Sadr-ı Cihân'ın ihsân ve atâsı bir gün mübtelâlara, ya'nî elsiz ve ayaksız ve

çolak ve kör gibi bir illete mübtelâ olanlara ve hastalara mahsûs idi; ve diğer bir gün dahi onun sehâsı ve cömerdliği dul kadınlara münhasır idi.

روز دیگر بر عَلْوِیَانِ مُقِلْ   با فقیهان فقیر مشتغل

3830. *Diğer gün Alevîler'e ve fakîrlere ve müştağil olan fakîr fakîhlere idi.*
[3806]

"Alüvyân", Alevîler ya'nî Hz. Alî (k.A.v.) efendimizin evlâdları demektir. Şiirlerde vezin cihetinden lâmın zammı ve vâvın sükûnü ile okunur. Veyâhud lâmın kesri ve yâya vaslı ve yânın teşdîdi ve vâvın hazfi ile "Aliyyân" sûretinde telaffuz olunur. "Mukıll", fakîr demektir. Ya'nî, Sadr-ı Cihân diğer bir gün de evlâd-ı Alî (k.A.v.) efendimizin fakîr olan evlâdlarına ve ulûm-i dîniyye ile meşgûl olan fakîhlere ve âlimlere para dağıtır idi.

روز دیگر بر تهی دستان عام   روز دیگر بر گرفتاران وام

3831. *Diğer gün avâmmın eli boşlarına. Diğer gün de borca giriftârlara idi.*

Başka bir gün dahi Sadr-ı Cihân'ın atâsı, işsiz ve eli boş ve parasız kalmış avâmma ve başka bir gün dahi borca giriftâr olup ödemekten âciz kalanlara idi. Bu beyitlerde zenginlerin yapmaları lâzım gelen tasaddukun merâtibine işâret buyurulur.

شرط او آن بود که کس با زبان   زر نخواهد هیچ نگشاید دهان

3832. *Onun şartı o idi ki, kimse dil ile altın istemeye, hiç ağız açmaya!*

Ya'nî, Sadr-ı Cihân'ın sadaka almak isteyenlere karşı koyduğu şart, hiçbir kimsenin: "Aman efendim, ben de muhtâcım, bana da ihsân ediniz!" diye para istememesi ve bu husûsta aslâ ağız açmaması idi.

لیك خامش بر حوالئ رهش   ایستاده مفلسان دیواروش

3833. *Fakat onun yolunun etrâfında müflisler duvar gibi sâkit durmuşlar idi.*

Ya'nî, müflisler ve fakîrler Sadr-ı Cihân'ın şartını bildikleri için, her gün onun geçtiği yolun etrâfında aslâ ağız açmaksızın duvar gibi sâkit ve susmuş bir hâlde durmuşlar idi.

هر که کردی ناگهان با لب سؤال   زو نبردی زین گنه یك حبه مال

3834. *Her kim tesâdüfen ağız ile istese idi, bu kabâhatten dolayı ondan bir habbe mal götürmez idi.*

Ya'nî, fakîrlerden her kim Sadr-ı Cihân'ın şartını unutup tesâdüfen lutuf ile sadaka talebinde bulunsa idi, o fakîr bu suçtan dolayı, Sadr-ı Cihân'dan bir habbe bile mal alamaz idi.

مَنْ صَمَتْ مِنْكُمْ نَجَا بُدْ یاسه اش خامشان را بود کیسه و کاسه اش

3835. *Onun yasası "Men samet minküm necâ" idi. Onun kesesi ve kâsesi sâkitlere idi.*

"Yase" (یاسه) ve "yasa" (یاسا) Türkçe kānûn ve nizâm ma'nâsınadır. "Yasak", buradan alınmıştır. Ya'nî, Sadr-ı Cihân'ın koyduğu kānûn ve nizâm من صمت منكم نجا ya'nî "Sizden sükût eden kimse necât buldu" hadîs-i şerîfine müstenid idi. Bu hadîs-i şerîfte lüzûmsuz yere söz söylemekte zarar olduğuna işâret buyurulur. Zîrâ Sadr-ı Cihân'ın her gün geçtiği yerlerde duran fakîrlere para dağıttığı o fakîrlerin ma'lûmudur. Bu hâl ma'lûm iken lisânen sadaka istemek lüzûmsuz yere söz söylemek idi; ve burada fakîrlerin huzûru ve sükûtü ayn-ı beyân idi. Zîrâ "Ma'raz-ı hâcette sükût beyândır." Binâenaleyh Sadr-ı Cihân'ın para kesesi ve taâm kâsesi ancak sükût eden fakîrlere ve muhtâclara mahsûs idi.

نادرا روزی یکی پیری بگفت ده زکاتم که منم با جوع جفت

3836. *Nâdiren bir gün bir ihtiyar dedi: "Bana zekât ver ki, ben açlık ile çiftim."*

Fakat nâdir olarak, bir gün Sadr-ı Cihân'ın geçtiği yolda bir ihtiyar adam çıkıp lafız ile dedi ki: "Ey kerîm efendi! Bana zekât ver! Zîrâ bana açlık eş olmuştur ve ihtiyâc müstevlî bulunmuştur."

منع کرد از پیر و پیرش جد گرفت ماند خلق از جدّ پیر اندر شگفت

3837. *İhtiyardan men' etti ve ihtiyar ona cidd tuttu. İhtiyarın ciddinden dolayı halk taaccübde kaldı.*

Sadr-ı Cihân vaz' ettiği usûl ve kānûn hilâfında kendisinden lafzan sadaka isteyen ihtiyardan ihsânını men' etti ve ihtiyar, Sadr-ı Cihân'a karşı lafzen talebde musır oldu. İhtiyarın böyle ısrârından dolayı orada bulunan halk taaccübde kaldı.

گفت بس بی‌شرم پیری ای پدر پیر گفت از من توی بی‌شرم تر

3838. *Dedi: "Ey baba! Çok utanmaz ihtiyarsın!" İhtiyar dedi: "Sen benden daha utanmazsın!"*

Sadr-ı Cihân ihtiyara dedi: "Ey baba! Sen çok utanmaz bir ihtiyarsın!" İhtiyar dahi Sadr-ı Cihân'a cevâben dedi: "Ey Sadr-ı Cihân! Sen benden daha utanmazsın!"

کین جهان خوردی و خواهی تو ز طمع   کان جهان با آن جهان گیری بجمع

3839. *"Zîrâ bu cihânı yedin ve tama'dan dolayı istersin ki, o cihânı bu cihân ile berâber cem'de tutasın!"*

"Zîrâ ey Sadr-ı Cihân! Bu dünyâ âleminin ni'metlerini yedin ve yuttun. Bu ni'met ve saâdete tama'dan dolayı istersin ki, bunca a'mâl-i sâliha ile âhiret âleminin ni'metini dahi bu dünyâ ni'metleriyle berâber bir araya toplayasın ve bu a'mâl-i sâlihanın mükâfâtını âlem-i âhirette dahi bulasın! Binâenaleyh sen benden daha ziyâde tama'kârsın."

Bu menkıbenin nazîri Sultân [Selîm-i] Sânî devrinde dahi vâki' olmuştur. O devirde Ebu's-Suûd Efendi şeyhü'l-islâm imiş. Eyüp Sultân civârında yaptırmış olduğu bir medresenin resm-i küşâdına [Selîm-i] Sânîyi da'vet etmiş; ve resm-i küşâd esnâsında medrese avlusunda bulunan şadırvan suyuna birçok şeker attırmış; ve musluklardan şeker şerbeti akmaya ve halk dahi fevc fevc musluklardan şerbet içmeye koşmuşlar. Sultân [Selîm] bu masârifi görünce Ebu's-Suûd Efendi'ye demiş ki: "Hâcem, senin için bana, hasîs ve tama'kârdır, dediler. Şu masraflarınıza bakılırsa bu söz yalan imiş!" Ebu's-Suûd Efendi cevâben demiş ki: "Hayır, pâdişâhım! Doğru söylemişler. O kadar tama'kârım ki, malımın bir habbesini bile dünyâda bırakmayıp berâberce âhirete götüreceğim!"

خنده ش آمد مال داد آن پیر را   پیر تنها برد آن توفیر را

3840. *Ona gülme geldi. O ihtiyara mal verdi. İhtiyar o tevfîri yalnız götürdü.*
[3816]

İhtiyarın bu sözünden Sadr-ı Cihân'a gülme geldi ve o ihtiyara mal verdi ve ihtiyar o tevfîri, ya'nî kendisine lâyık olarak tamâm edilmiş olan hakkı yalnız başına alıp götürdü. "Tevfîr", çok etmek ve bir kimsenin hakkını tamâm etmek demektir.

غیر آن پیر آنچه خواهنده ازو   نیم حبه زر ندید و نی تسو

3841. *O ihtiyardan gayrı o şeyi ki, ondan isteyici oldu, ne yarım habbe altın ve ne de tesû gördü.*

"Tesû", eski zamanlarda kullanılan gāyet küçük kıymette bir paradır. Zamânımızda bir para gibi bir şeydir. Ya'nî, o ihtiyardan gayrı Sadr-ı Cihân'dan lisânen bir şey isteyen kimse, ne yarım habbe altına ve ne de paraya nâil olamadı.

نوبت روز فقیهان ناگهان   یك فقیه از حرص آمد در فغان

3842. *Fakîhlerin nöbeti günü nâgehân bir fakîh hırsından figāna geldi.*

İlm-i fıkh tahsîl edenlerin nöbeti günü, Sadr-ı Cihân'ın yolunda ansızın bir fakîh çıktı ve bir ân evvel sadakaya nâil olmak hırs ve tama'ından dolayı bağırarak sadaka ve ihsân taleb etti.

كرد زاریها بسی چاره نبود   گفت هر نوعی نبودش هیچ سود

3843. *Birçok zârîlikler etti, çâre olmadı. Her bir nevi' söyledi, ona fâide olmadı.*

O fakîh Sadr-ı Cihân'ın önünde birçok ağladı ve sızlandı; bunlar sadaka almak için çâre olmadı; ve câlib-i merhamet olan sözlerin her bir türlüsünü söyledi; bunların hiçbirisinin o fakîhe fâidesi olmadı.

روز دیگر با رگو پیچید پا   ناكس اندر صف قوم مبتلا

3844. *Diğer gün mübtelâ olan kavmin safında başını aşağı eğerek bez ile ayağını sardı.*

"Rügû", eski elbise ve mutlakan kerbâs, ya'nî âdî bez demektir (*Gıyâsü'l-Lügāt*). O fakîh, ağlamanın ve sızlanmanın ve câlib-i merhamet sözlerin müessir olmadığını görünce, diğer bir gün ma'lûl kimselerin safında bez ile ayağını sarıp kendisine ma'lûl şekli verdi ve ma'lûller arasında başını aşağıya eğip durdu. "Nâkis", "neks"ten ism-i fâildir. "Başını aşağıya eğici" demek olur.

تختها بر ساق بست از چپ و راست   تا گمان آید كه او اشكسته پاست

3845. *O, ayağı kırılmış zannı gelmek için, solundan ve sağından bacağına tahtalar bağladı.*

دیدش و بشناختش چیزی نداد   روز دیگر رو بپوشید از لباد

3846. *Onu gördü ve onu tanıdı; bir şey vermedi. Diğer gün yüzünü keçelerden örttü.*

Sadr-ı Cihân o fakîhi gördü ve bu hâl içinde yine onu tanıdı ve lisânen taleb ettiği için ona bir şey vermedi. Bu hâlin dahi te'sîri olmadığını görünce, yine o fakîh diğer bir gün yüzünü keçeler ile örttü. "Libd", keçe ve "libâd", "libd"in cem'idir.

هم بدانستش نداد آن عزیز از گناه و جرم گفتن هیچ چیز

3847. *Yine onu bildi ve o azîz, söylemek günâh ve cürmünden dolayı ona hiçbir şey vermedi.*

O azîz ya'nî Sadr-ı Cihân, bu hâl içinde dahi yine o fakîhi bildi ve evvelce lisânen sadaka taleb etmek günâh ve suçundan dolayı ona hiçbir şey vermedi.

چونکه عاجز شد ز صد گونه مکید چون زنان او چادری بر سر کشید

3848. *Vaktâki yüz türlü mekîdden âciz oldu, o kadınlar gibi bir çarşafı başına çekti.*

"Mekîd", "keyd"den masdar-ı mîmîdir; "keyd ve hîle etmek" demektir. Ya'nî, vaktâki o fakîh sadaka almak için yaptığı türlü türlü hîle işinden âciz kaldı ve sadaka alamadı, nihâyet diğer bir hîleye teşebbüs edip, kadınlar gibi çarşaflandı.

در میان بیوگان رفت و نشست سر فرو افکند و پنهان کرد دست

3849. *Dul kadınlar arasına gitti ve oturdu. Başını aşağıya bıraktı ve elini sakladı.*

O fakîh çarşaflandıktan sonra gitti, dul kadınlar arasında oturdu ve erkek olduğu anlaşılmamak için dahi başını aşağıya eğdi ve elini çarşaf altına sakladı.

هم شناسیدش نداد ش صدقهٔ در دلش آمد ز حرمان حرقهٔ

3850. [3826] *Yine onu tanıdı; ona bir sadaka vermedi. Onun gönlüne hırmândan bir yanma geldi.*

"Hırmân", mahrûmluk; "hurka", sûziş ve yanma. Ya'nî Sadr-ı Cihân bu hâl içinde dahi o fakîhi tanıdı ve yine ona bir sadaka vermedi. Bu mahrûmiyetten dolayı o fakîhin kalbine bir yanma geldi.

رفت او پیش کفن خواهی پگاه که بپیچم در کفن نه پیش راه

3851. *O sabahleyin bir kefen isteyicinin önüne gitti. Dedi: "Beni kefene sar, yol önüne koy!"*

O fakîh bu tedbîrin müessir olmadığını görünce, nihâyet fakîr ölüler için zenginlerden kefen istemek hizmetiyle meşgûl olan bir kimsenin önüne gitti ve ona: "Beni bir kefene sar da Sadr-ı Cihân'ın geçtiği yol üzerine koy!" dedi.

هیچ مگشا لب نشین و می‌نگر　　　　تا کند صدر جهان زینجا گذر

3852. *"Hiç ağız açma! Otur ve bak! Tâ ki buradan Sadr-ı Cihân güzer ede!"*

Fakîh o kefen isteyiciye vasiyet edip dedi ki: "Beni kefene sarıp yol üzerine koyduktan sonra Sadr-ı Cihân o yoldan geçinceye kadar hiçbir söz söyleme! Yalnız otur ve bak; işte bu kadar!"

بو که بیند مرده پندارد بظن　　　　زر در اندازد پی وجه کفن

3853. *"Ola ki göre, zan ile ölmüş tasavvur ede! Kefen vechi için altın ata!"*

"Pendâşten", zannetmek ve tasavvur etmek ve ucüb ve tekebbür etmek ma'nâlarınadır (*Burhân*). Burada "tasavvur etmek" ma'nâsı münâsibdir. "Vech", burada kendisiyle ihtiyaç bertaraf edilmiş olan şeye derler (*Gıyâsü'l-Lügāt*). Ya'nî, "Ola ki Sadr-ı Cihân beni bu hâlde görünce zan ile ölmüş bir adam tasavvur eder ve kefen ihtiyâcının te'mîni için de altın atar!"

هر چه بدهد نیم آن بدهم به تو　　　　همچنان کرد آن فقیر حیله جو

3854. *"Her ne verirse onun yarısını sana veririm!" O hîle arayıcı fakîr öyle yaptı.*

Ba'zı nüshalarda "hîle-cû" yerine "sıla-cû" vâki' olmuştur. "Atâ isteyici" demek olur.

در نمد پیچید و در راهش نهاد　　　　مَعْبَرِ صدر جهان آنجا فتاد

3855. *Kilime sardı ve onu yola koydu. Sadr-ı Cihân'ın geçeceği yer oraya düştü.*

Ya'nî, fakîr ölüler için zenginlerden kefen isteyici olan kimse o fakîr olan fakîhi bir kilime sardı ve yol üzerine koydu. Sadr-ı Cihân'ın ma'beri, ya'nî geçtiği yer o tarafa tesâdüf etti.

زر در اندازید بر روی نَمَدْ　　　　دست بیرون کرد از تعجیل خود

3856. *Kilimin yüzü üzerine altın attı. Kendi ta'cîlinden dolayı elini dışarı çıkardı.*

Sadr-ı Cihân yoldan geçerken bu hâli gördü ve kilimin üzerine altın attı ve kilime sarılı olan fakîr fakîh acelesinden dolayı kilimden elini dışarıya çıkardı.

تا نگیرد آن کفن خواه آن صِلَه   تا نهان نکند از او آن دَهْ دِلَه

3857. *Tâ ki o kefen isteyici o atâyı almaya, tâ ki o on gönüllü ondan gizlemeye!*

"Deh-dile", mütereddid ve hâtırı perîşân, ma'nâsınadır. Ya'nî, fakîr fakîhin kilimden elini acele ile dışarıya çıkarmasının sebebi, Sadr-ı Cihân'ın attığı altınları fakr u zarûretten hâtırı perîşân olan o kefen isteyici alıp kendisinden saklamaması için idi.

مرده از زیر نمد بر کرد دست   سر برون آمد پی دستش ز پست

3858. *Ölü, kilimin altından elini yukarı etti. Elini ta'kîben başı aşağıdan yukarıya geldi.*

Ya'nî, ölü şeklinde olan fakîr fakîh kilimin altından elini yukarıya kaldırmakla berâber, elinden sonra başını da kaldırdı, ya'nî ölü fakîr derhal dirildi.

گفت با صدر جهان چون بستدم   ای ببسته بر من ابواب کرم

3859. *Sadr-ı Cihân'a dedi: "Ey benim zerime kerem kapılarını kapamış olan! Nasıl aldım?"*

Ölü hâlinde olan fakîr fakîh kilimden başını kaldırdıktan ve altınları aldıktan sonra Sadr-ı Cihân'a hitâben dedi: "Ey benim üzerime kerem kapılarını bağlayıp hiçbir şey vermeyen zât-ı muhterem! Bak, âkıbet senin ihsânını nasıl aldım?"

گفت لیکن تا نمردی ای عنود   از جناب من نبردی هیچ جود

3860. [3836] *Dedi: "Fakat ey inatçı! Ölmedikçe benim cenâbımdan aslâ cûd götürmedin!"*

Sadr-ı Cihân fakîr fakîhe cevâben dedi: "Ey hîlelerinde inadçı olan kimse! Ölmedikçe aslâ benim cûd ve sehâvetimden müstefîd olmadın!"

سر مُوتُوا قَبْلَ مَوْتِ این بود   کز پس مردن غنیمتها رسد

3861. *"Ölümden evvel ölünüz!"ün sırrı bu olur. Zîrâ ölmekten sonra ganîmetler erişir.*

موتوا قبل ان تموتوا [Ya'nî "Ölmeden evvel ölünüz!"] hadîs-i şerîfinin sırrı budur ki: Mevt-i sûrîden ve tabîîden evvel, mevt-i irâdî ile vâki' olan ölümden sonra, ma'nevî olan ganîmetler ve fâideler erişir; ve mevt-i irâdî ile ölmenin nasıl olacağı şu hadîs-i şerîfte beyân buyurulur: اخشوشنوا واخشوشبوا وامشوا حفاة عراة ترون الحق بقلوبكم وتخلصوا عن شر نفوسكم ya'nî "Nefsinize haşîn muâmele ediniz! Onu neşv ü nemâdan hâlî kuru odun hâline getiriniz! Ve tarîk-ı Hak'ta beşeriyet pabucunu çıkarıp yalın ayak yürüyünüz! Kalbleriniz ile Hakk'ı görürsünüz ve nefislerinizin şerrinden kurtulursunuz." İmdi, bu hadîs-i şerîften anlaşılır ki, mevt-i irâdîden sonra erişen en büyük fâide kalb gözüyle Hakk'ın müşâhedesidir.

غیر مردن هیچ فرهنگی دگر   در نگیرد با خدا ای حیله گر

3862. *Ölmekten başka hiç başka bir ferheng, ey hîleger, makbûl olmaz!*

"Ferheng", ilim, dâniş, edeb, büyüklük, muvâzene, ma'nâlarınadır. Ya'nî, ey hîleger ve tedbîr edici olan kimse! Sıfât-ı nefsâniyyeyi terk edip mevt-i irâdî ile ölmekten başka hiçbir ilim ve edeb ve ma'rifet Hak indinde makbûl değildir. Binâenaleyh kendi irâdeni terk edip Hakk'ın irâdesine tâbi' olmadıkça Hakk'ın inâyeti sana vâsıl olmaz.

یك عنایت به ز صد گون اجتهاد   جهد را خوفست از صد گون فساد

3863. *Bir inâyet yüz türlü ictihâddan iyidir. Cehd için yüz türlü fesâddan korku vardır.*

Ey ahyâr ve ebrâr yollarının sâliki! Hakk'ın bir inâyeti senin yüz türlü amelinden ve mücâhedelerinden efdaldir. Zîrâ senin namazlarında ve oruçlarında ve mücâhedelerinde ucüb ve kibir ve riyâ gibi birçok fesâdlara ma'rûz kalmak korkusu vardır. Zîrâ bu tâifeler nefislerinin varlığı ile Hakk'a ibâdet ederler. Halbuki muhakkıkların وجودك ذنب لا يقاس عليه ذنب آخر ya'nî "Senin vücûdun başka günâhlara kıyâs olunmayan bir günâhtır" kavli çok ince tecrübeler ile söylenmiş bir sözdür. Hakk'ın inâyeti ise nefsin bu mevhûm olan varlığını izâle eder.

Menkıbe: "Bir gün bir zâhid Îsâ (a.s.) ile berâber giderdi. Fısk u fücûr ile me'lûf olan bir kimse onları gördü ve nûrâniyetlerine gıbta edip birkaç adım onların arkalarına düşüp yürüdü. Zâhid o fâsığı görünce arkasına dönüp ona hitâben: "Arkamızdan geliyorsun; senin gibi bir fâsığın bizim sohbetimize liyâkati olamaz!" deyip kovdu. O fâsık bu sözden müteessir oldu. Hz.

Îsâ'ya: "Yâ Îsâ! O zâhidi kov! O fâsığı sohbetine kabûl et!" diye hitâb-ı ilâhî vâki' oldu."

و آن عنایت هست موقوف ممات تجربه کردند این ره را ثقات

3864. *Ve o inâyet memâta mevkūftur. Bu yolu sikāt tecrübe ettiler.*

"Sikāt", "sika"nın cem'idir. Burada sâdık ve mu'temed kimseler demektir. Ya'nî, bu Hakk'ın inâyeti dahi mevt-i irâdîye ve nefsin arzûlarını terk etmeye mütevakkıftır. Bu Hak yolunu sâdık ve mu'temed olan muhakkıklar böyle tecrübe ettiler.

بلکه مرگش بی‌عنایت نیز نیست بی‌عنایت هان و هان جایی مأیست

3865. *Belki onun ölümü dahi inâyetsiz değildir. Sakın ve sakın! İnâyetsiz bir yerde durma!*

"İnâyet", yardım demektir; ve "yardım"dan murâd, insân-ı kâmilin yardımıdır. Zîrâ insân-ı kâmilin inâyeti ve yardımı Hakk'ın inâyeti ve yardımıdır. Ya'nî, Hak yolu sâlikinin mevt-i irâdî ile ölümü dahi, insân-ı kâmilin inâyeti ve yardımı iledir. Sakın ve sakın! İnsân-ı kâmilin inâyeti ve yardımı olmaksızın kendi aklın ve ilmin ve hünerin ile bir meslekte kalıp durma! Ve o meslekte kendini hakîkate vâsıl olmuş zannetme!

آن زمرد باشد این افعئ پیر بی‌زمرد کی شود افعی ضریر

3866. *O zümrüd, bu pîr olan ef'î olur. Ef'î zümrüdsüz ne vakit kör olur?*

"Zümrüd", kıymetli taşlardan birisidir. Hâssası yılanın gözünü kör etmektir. "Ef'î" yılan; "darîr", kör demektir. Burada "zümrüd"den murâd insân-ı kâmildir. "Ef'î-i pîr"den murâd, nefis ve şeytandır. Nitekim 3. cildin 2538 numaralı beytinde نفس اژدرهاست با صد زور و فن . روی شیخ اورا زمرد دیده کن ya'nî "Nefis yüz kuvvetli ve hîleli ejderhâdır; şeyhin yüzü göz koparıcı zümrüddür" buyurulmuş idi. Ve 5. cildin 1950 ve 1951 numaralı beytlerinde de bu ma'nâ mezkûrdür. Bu bâbda 4. cildin 3696 numaralı beytinden i'tibâren îzâhât vardır. Ya'nî Hak yolunda insân-ı kâmil zümrüd mesâbesindedir; ve nefis ve şeytan dahi eski bir yılan mesâbesindedir. Zümrüd yılanın gözünü kör edip yılanın zararından vikāye ettiği gibi, insân-ı kâmil dahi nefis ve şeytanın gözünü kör edip, sâliki Hak yolundaki tehlikelerden muhâfaza eder. Binâenaleyh nefis ve şeytan yılanı zümrüd mesâbesinde olan insân-ı kâmilsiz ne vakit kör olur!

حکایت آن دو برادر یکی کوسه و یکی امرد که در عزبخانهٔ خفتند ، شبی اتفاقا امرد ازبیم دب خشتهارا در پس او مقعد خود انبارکرد ، عاقبت دباب دب آورد و آن خشتها را بحیله و نرمی از پس او بر داشت ، کودك بیدار شد بجنگ گفت که خشتها کو کجا بردی و چرا بردی ، او گفت تو این خشتها را چرا نهادی . . . الی آخره

Biri tüysüz genç ve diğeri köse olan iki kardeşin hikâyesidir ki, bir bekâr evinde yattılar. Tüysüz genç ittifâkan livâta korkusundan mak'adının arkasına kerpiçleri yığdı. Âkıbet lûtî livâtaya teşebbüs etti ve o kerpiçleri hîle ve yavaşlık ile onun arkasından kaldırdı ve çocuk uyandı; ve nizâ' ile dedi ki: "Kerpiçler hani? Nereye götürdün ve niçin götürdün?" O dedi: "Sen bu kerpiçleri niçin koydun?" ... ilâ âhirihî

"Emred" yüzü tüysüz olan genç çocuk. "Köse" yüzünde kıl bitmemiş olan şahıs. "Azeb", bekâr ve evlenmemiş olan kimse. "Debb", livâta; "debbâb" livâta edici (*Şemsü'l-Lügāt*).

امردی و کوسهٔ در انجمن آمدند و مجمعی بد در وطن

3867. *Bir tüysüz genç ve bir köse bir encümene geldiler, ki o ev içinde bir mecma' idi.*

"Encümen", meclis ve cem'iyet. "Vatan", burada "ev" demektir. Ya'nî, biri tüysüz genç ve diğeri köse olan iki kardeş bir cem'iyete geldiler ki, o cem'iyet ev içinde olan bir mecma' idi.

مشتغل ماندند قوم مُنْتَجَبْ روز رفت و شد زمانه ثلث شب

3868. *Güzîde tâife müştağil kaldılar. Gündüz gitti; ve zamâne gecenin üçte biri oldu.*

"Münteceb", seçilmiş, güzîde ve muhtâr ve müntehab, ma'nâsınadır. Ya'nî, o cem'iyet olan meskende birtakım seçilmiş ve azîz kimseler toplanıp sohbet ile meşgūl idiler. Bu sohbet esnâsında gündüz geçti ve gecenin dahi üçte biri oldu.

زان عزبخانه نرفتند آن دو کس   هم بخفتند آن سو از بیم عسس

3869. *O bekâr evinden o iki kimse de gitmediler. Ases korkusundan o tarafta yattılar.*

Ya'nî, cem'iyette bulunanlar bekâr adamlar idi. Binâenaleyh o evde bekârlar sâkin idi. Şâbb-ı emred ile köse de gece olunca gitmediler ve gece vakti kol gezen zâbıta me'mûrunun korkusundan o bekârların evinde yattılar. "Ases", gece vakti kol gezen zâbıta me'mûrudur ki, eski zamanlarda "subaşı" dahi derler idi. Zamânımızda "polis" demek olur. Bundan anlaşılır ki, eski zamanlarda gece vakti sokaklarda dolaşan gençleri ases yakalar ve hâl ve şânlarını sorar imiş.

کوسه را بُدْ بر زنخدان چار مو   لیك همچون ماه بدرش بود رو

3870. [3846] *Kösenin çenesi üzerinde dört kıl var idi. Fakat onun yüzü bedir olan ay gibi idi.*

Ya'nî, o iki kardeşten köse olanın çenesi üzerinde sakal olarak dört kıl bitmiş idi. Fakat o kösenin yüzü ay gibi parlak ve güzel idi.

کودك امرد بصورت بود زشت   هم نهاد اندر پس کون بیست خشت

3871. *Tüysüz çocuk sûrette çirkin idi. Kıçının arkasına da yirmi kerpiç koydu.*

Ya'nî, tüysüz çocuğun yüzü çirkin olmakla berâber, bekârlar tarafından kendisine fiil-i şenî' icrâsından korktuğu için kıçının arkasına da ihtiyâten orada tedârik ettiği yirmi kadar kerpici bir sed ve bir mânia olmak üzere koyup yatmış idi.

لوطئ دَبّ برد شب در انْبهی   خشتها را نقل کرد آن مُشْتَهی

3872. *Bir lûtî gece karanlıkta yavaş yavaş hareket götürdü. O iştihâ edici, kerpiçleri nakl etti.*

"Debb", yavaş yavaş hareket etmek ve lûtîlerin ıstılâhında arkadan gitmek, ya'nî livâta etmek ma'nâsında müsta'meldir (*Velî Muhammed Ekberâbâdî Şerhi*'nden). Ya'nî, o bekâr evinde birçok uyuyan kimseler yatmış ve uyumuş idi. Lûtînin birisi genç çocuğa göz dikip gece birçok kimseler arasından kalkıp yavaş yavaş hareket etti ve çocuğa fiil-i şenî' icrâsına teşebbüs etti. Çocuğun kıçına yığdığı kerpiçleri o livâta iştihâ edici kimse nakl edip kaldırdı.

دست چون بر وی زد او از جا بجَست　　گفت هی تو کیستی ای سگ پرست

3873. *Vaktâki onun üzerine el vurdu, o yerinden sıçradı. Dedi: "Ey köpeğe tapan, hey! Sen kimsin?"*

Vaktâki o gulâm-pâre o çocuğun kıçı üzerine el vurdu, o çocuk uyanıp yerinden sıçradı ve dedi: "Ey köpek nefsine tapan, hey! Sen kimsin? Söyle bakalım!"

گفت این سی خشت چون انباشتی　　گفت تو سی خشت چون بر داشتی

3874. *Dedi: "Bu otuz kerpici niçin yığdın?" Dedi: "Sen otuz kerpici niçin kaldırdın?"*

Gulâm-pâre çocuğa cevâben dedi: "Bu yirmi otuz kadar kerpici arkana niçin yığdın?" Çocuk gulâm-pâreye dedi: "Ya sen bu otuz kadar kerpici niçin kaldırdın?"

کودك بیمارم و از ضعف خود　　کردم اینجا احتیاط و مُرتَقَدْ

3874. *"Hasta çocuğum ve za'fımdan burasını ihtiyât ve uyuyacak yer yaptım."*

"Mürtekad", uyuyacak yer, demektir. Ya'nî, "Ben hasta bir çocuğum ve za'fımdan dolayı burasını ases korkusundan ihtiyât ettim ve uyuyacak mahal yaptım."

گفت اگر داری ز رنجوری تفی　　چون نرفتی جانب دار الشفی

3876. *Dedi: "Eğer hastalıktan bir harâret tutar isen, niçin dârü'ş-şifâ tarafına gitmedin?"*

Gulâm-pâre cevâben dedi: "Eğer hastalıktan dolayı bir harâretin var ise, niçin dârü'ş-şifâ ya'nî hastahâne tarafına gitmedin de böyle şehvetleri kaynayan bekârların arasına gelip yattın?" "Şifî", "şifâ"nın imâle olunmuşudur.

یا بخانهٔ یك طبیبی مشفقی　　که گشادی از سقامت مغلقی

3877. *"Yâhud müşfik tabîbin evine gitmedin, tâ ki sekāmetten bir muğlık aça idi."*

"Muğlık", "iğlâk"tan ism-i fâil olup "kapatıcı" demektir. "Sekāmet", hastalık ma'nâsınadır. Ya'nî, yâhud bu bekâr[lar] arasında yatacağına bir şefkatli doktorun evine gide idin, tâ ki hastalıktan dolayı senin sıhhatini kapatıcı olan bir marazı aça idi."

گفت آخر من کجا دانم شدن   که بهر جا می‌روم من ممتحن

3878. *Dedi: "Nihâyet ben gitmeyi nerede bilirim? Zîrâ ben her yere mümtehan olarak giderim."*

"Mümtehan", mihnetlenmiş, demektir. Çocuk gulâm-pârenin sözlerine karşı cevâben dedi: "Nihâyet ben oraya buraya gitmeyi ne bilirim? Zîrâ her yere mihnetlenmiş olarak giderim; ve gittiğim yerde başıma bir mihnet gelir." Ba'zı nüshalarda "dânem şuden" yerine "tânem şuden" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ "Ben nereye gidebilirim?" demek olur.

چون تو زندیقی پلیدی ملحدی   می‌برآرد سر به پیشم چون ددی

3879. *"Senin gibi bir pis mülhid zındık önümde bir yırtıcı hayvan gibi baş kaldırır."*

"Zîndîk [zındık]", lügatte Allâh'ı ve âhireti inkâr eden ve nûr ve zulmet gibi iki hâlıkın vücûduna kāil olan mecûsî demektir. "Mülhid", bâtıl mezhebe sâlik olan. "Ded", yırtıcı hayvan.

خانقاهی که بود بهتر مکان   من ندیدم یك دمی در وی امان

3880. [3856] *"Bir hânkāh ki, en iyi mekân olur, ben bir dem onda emân görmedim."*

"Hânkāh", dervîş tekyesi, zâviye, savmaa, demektir. Ya'nî, "Ahlâk ve insanlık i'tibâriyle en iyi bir mekân olması lâzım gelen dervîşlerin tekyesinde bile ben bir dem emniyet ve emân görmedim!"

رو بمن آرند مشتی حمزه خوار   چشمها پر نطفه کف خایه فشار

3881. *"Bir avuç bulgur çorbası yiyici; gözleri nutfe dolu, elleri haya sıkıcı olduğu hâlde bana yüz getirirler."*

Ya'nî, "Tekkenin matbahında pişen bulgur çorbasını yemek için toplanmış olan bir tâife veyâhud şarâb içen bir gürûh, gözleri nutfe dolu, ya'nî nazarları şehvetle mülevves ve elleri hayalarını sıkıcı ve ovucu bir hâlde bana teveccüh ederler." Ba'zı nüshalarda "hamze-hâr" yerine "hamr-hâr" vâki'dir. "Şarâb içen" demek olur.

وانکه ناموسیست خود از زیر زیر   غمزه می دزدند ومی مالند کیر

3882. *"Ve o kimse ki, nâmûsa mensûbdur, alttan alta gamze çalarlar ve zekerlerini sıvarlar.*

"Ve yine o tekyede sâkin olup zâhiren nâmûslarını muhâfaza etmek gayretinde bulunanlar ise, gizli gizli ve alttan alta bana bakarak cübbelerinin altından ellerini uzatıp, bana karşı livâta icrâsı hayâli ile âlet-i tenâsüllerini sıvarlar. İşte bu yalancı nâmusluların hâli dahi bana karşı böyledir."

Ma'lûm olsun ki: Ba'zı kimseler *Mesnevî-i Şerîf*'te bu gibi müstehcen ifâdelerin bulunmasını hoş görmezler. Bunlar *Mesnevî-i Şerîf*'in mâhiyetini anlamamış olan kimselerdir. *Mesnevî-i Şerîf* bir masal kitâbı değildir. Bir te'dîbnâmedir. Hak Teâlâ hazretlerinin bilcümle mahlûkâttan efdal olarak yarattığı insanların sukût ettikleri hayvanlık derekesinden bile aşağı olan dereke-i süfliyyeti açık bir sûrette gösterip onların önlerine koyar. İnsanlar ise kendi bâtınlarında gizledikleri rezâilin önlerine konmasını istemezler. Saman altından su yürütmek isterler. Hz. Mevlânâ efendimiz bu kal'a-i zâtü's-suver kıssasında insanların bu âlem-i sûretteki rezâil perdelerini birer birer açar ve akılları başlarında olanlara gösterip, onları tenfîr buyurur ve insanlık yollarını gösterir. Nitekim hakîmin birisine: "Edebi kimden öğrendin?" diye sormuşlar. "Edebsizden!" diye cevâb vermiştir.

خانقه چون این بود بازار عام   چون بود خرگله و دیوان خام

3883. *"Mâdemki tekye bu olur, avâmın pazarı nasıl olur? Eşek sürüsü ve hâm mecma'ı!"*

"Dîvân", meclis ve mecma'. "Hâm", çiğ ve insanlıktan bî-behre, demek olur. "Dîvân", "dîv"in cem'i olmak dahi câizdir. "Ham şeytanlar" demek olur. Ya'nî, "Tehzîb-i ahlâk yeri olan tekyenin hâli böyle olunca, artık avâmın sâkin olduğu yerler nasıl olur? Var kıyâs et! Hiç şübhe yok ki, o avâm eşek sürüsünden ve onların bulunduğu yerler dahi insanlıktan bî-behre bir tâifenin toplandığı yerden veyâhud hâm şeytanlardan ibâret olur."

خر کجا ناموس و تقوی از کجا   خر چه داند خشیت و خوف و رجا

3884. *"Eşek nerede, nâmûs ve takvâ nerede! Eşek, haşyeti ve havf ü recâyı ne bilir?"*

Ya'nî, "Nâmûs ve takvâ ancak zâhiri ve bâtını insan olanlara mahsûstur. Zâhirde halktan ve bâtında Hak'tan utanmayan ve korkmayan ve zâhirde halktan korkup ve utanıp, fakat bâtında Hak'tan korkmayan ve utanmayan kimseler hayvanlık mertebesindedirler; ve hayvanlık mertebesinde olanlar ile, nâmûs ve takvâ arasında hiç münâsebet yoktur; ve hayvan korkmayı ve utanmayı ve havf ü recâyı bilmediği gibi, bunlar da bilmezler." Gerçi insan-

lar iyi ve kötü hâtıralardan hâlî olmazlar; fakat hakîkî nâmûs ve takvâ sâhibleri kendilerinden utanıp insanlıklarına yakıştıramadıkları fenâ hâtıraları nefy edip icrâ etmezler. Beyt-i İsmet-i Buhârî:

Töhmet eden özüne, ne söyler özgesine,
Kendinden utanmayan, hiç kimseden utanmaz!

عقل باشد ایمنی و عدل جو   بر زن و بر مرد اما عقل کو

3885. *"Kadın ve erkek üzerinde bir emîn ve adl-cû olan akıl olur. Ammâ akıl nerede?"*

"İmin", "âmin" kelimesinin imâle olunmuşudur. Ya'nî, "İnsanların kadınında ve erkeğinde bir emîn ve adl isteyici ve hakka riâyet edici olan kuvvet, ancak akıldır. Fakat onlarda bu aklın fa'âliyeti nerede?" Gerçi insan olmak i'tibâriyle onlarda bu kuvvet vardır, fakat onların kuvâ-yı akliyyeleri üzerine sıfât-ı nefsâniyye ve hayvâniyyeleri gālibdir. Nefislerinin huzûzu önlerine geldiği vakit akılları geride durur ve hayvâniyetleri öne geçer.

ور گریزم من روم سوی زنان   همچو یوسف افتم اندر افتتان

3886. *"Ve eğer kaçarsam, kadınlar tarafına gidersem, Yûsuf gibi iftitâna düşerim."*

"İftitân", fitnelenmek. Ya'nî, şâbb-ı emred çocuk der ki: "Ve eğer mülhid ve zındık gulâm-pârelerin elinden kaçıp kadınlar tarafına gidersem, Yûsuf (a.s.) gibi kadınların tecâvüzü fitnesine düşerim." Nitekim Yûsuf (a.s.)ın Züleyhâ ile olan kıssası Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Yûsuf'ta beyân buyurulmuştur.

یوسف از زن یافت زندان و فشار   من شوم توزیع بر پنجاه دار

3887. *"Yûsuf kadından zindân ve tazyîk buldu. Ben elli darağacı üzerine tevzî' olurum."*

"Yûsuf (a.s.) bir nebiyy-i zîşân olup Züleyhâ'nın iftirâsına ma'rûz kalmak yüzünden zindâna ve tazyîke dûçâr oldu. Ben ise âhâd-i nâstan olduğumdan, kadınların fitnesi yüzünden beni i'dâm için elli darağacı hazırlarlar." "Feşâr", tazyîk, ma'nâsınadır.

آن زنان از جاهلی بر من تنند   اولیاشان قصد جان من کنند

3888. *"O kadınlar câhillikten dolayı bana teveccüh ederler. Onların velîleri benim cânıma kasd ederler."*

"O kadınlar beş on dakîkalık hazz-ı nefsânîleri için câhilliklerinden dolayı bana teveccüh ederler; ve bu hâlime vâkıf olan onların baba ve zevc ve kardeş gibi velîleri ırz ve nâmûslarını müdâfaa için benim cânıma kasd ederler."

نی ز مردان چاره دارم نه از زنان   چون کنم که نی ازینم نی ازان

3889. *"Ne erkeklerden çârem vardır, ne kadınlardan! Ne yapayım ki, ne bundanım, ne ondan!"*

Ya'nî, "Şâbb-ı emred bir çocuk olduğum için erkekler beni kadın mesâbesinde görüp tecâvüz ederler ve kadınlar dahi beni erkek yerine koyup bana sataşırlar. Binâenaleyh ne erkeklerin ve ne de kadınların ellerinden kurtulmaya çârem yoktur. Ne yapayım ki, ben ne erkek tâifesindenim ve ne de kadın tâifesindenim!"

بعد ازان کودك بکوسه بنگریست   گفت او با آن دو مو از غم بریست

3890. *Ondan sonra çocuk köseye baktı. O dedi: "O iki kıl ile gamdan berîdir!"*
[3866]

Çocuk bu sözleri söyledikten sonra köse kardeşine baktı da kendi kendine dedi: "O köse kardeşim çenesindeki iki kıl ile tecâvüze uğramak gamından berîdir; ve bu iki kıl sâyesinde ırz ve nâmûs düşmanlarının taarruzundan emîndir."

فارغست از خشت و از پیکار خشت   و ز چو تو مادر فروش کنگ زشت

3891. *"Kerpiçten ve kerpiç kavgasından ve senin gibi çirkin genç irisi anasını satıcıdan fâriğdir."*

"Küng", iri cisimli adam ve kavî heykel ve hurma salkımı, ma'nâlarınadır; ve "king", hayâsız ve utanmaz, demektir. Burada iki lügat dahi muvâfık olur. "Mâder fürûş", anasını satan, o..... çocuğu ma'nâsından kinâyedir. Ya'nî, "O köse arkasına kerpiç koymaktan ve kerpiçlerin kaldırılması kavgasından ve senin gibi çirkin genç irisi o..... çocuğunun tecâvüzünden fâriğ ve âzâdedir."

بر زنخ سه چار مو بهر نمون   بهتر از سی خشت گرداگرد کون

3892. *"Numûne için çene üzerinde üç dört kıl, kıç etrâfındaki otuz kerpiçten daha iyidir."*

"Erkelik numûnesi olmak üzere çene üzerinde sakal makāmında üç dört kıl bulunması, muhâfaza-i ırz için kıç etrâfındaki otuz kerpiçten daha iyidir."

ذرۀ سايۀ عنايت بهترست   از هزاران كوشش طاعت پرست

3893. *İnâyet sâyesinin zerresi tâat-perestin binlerce sa'yinden daha iyidir.*

Bu beyt-i şerîfte kıssadan maksûd olan hisse beyân buyurulur. "Tâat-perest"ten murâd, ahyâr ve ebrâr tâifesidir ki, bunlar kendilerini insân-ı kâmilin terbiyesinden müstağnî görüp, kendi amelleriyle ve sa'yleriyle Hakk'a vâsıl olmak isterler. Halbuki Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin *Usûl-i Aşere*'sinde beyân buyurulduğu üzere bunlardan Hakk'a vâsıl olanlar nevâdirdendir. "İnâyet"ten murâd, Hakk'ın inâyetidir. "Sâye"den murâd, insân-ı kâmildir. Ya'nî, Hakk'ın inâyetinin zıllî olan insân-ı kâmilin inâyetinin zerresi Hakk'a vusûl husûsunda kendi tâatine tapıcı ve istinâd edici olan kimsenin binlerce sa'yinden daha iyidir ve daha müessirdir.

زانكه شيطان خشت طاعت بر كند   گر دو صد خشتست خود را ره كند

3894. *Zîrâ ki şeytan tâat kerpicini koparır. Eğer iki yüz kerpiç olsa kendisine yol bulur.*

Zîrâ ki şeytan, kendi fiil-i şenî'i olan ıdlâli icrâ için âbidin kendi re'yi ve fikri ile koyduğu tâat ve ibâdet kerpiçlerini koparıp kaldırır. Eğer böyle iki yüz tâat ve ibâdet kerpici olsa bile, yine âbidin kalbini ifsâd ve ıdlâl için kendisine yol bulur.

Menkıbe: "Ebû Muhammed Haffâf, Şîrâz meşâyihi ile bir yerde oturmuş idi. Hakk'ın müşâhedesi üzerine söz söyleniyordu. Herkes kendi hâline göre bir söz söyledi. Ebû Muhammed Haffâf susmuş idi. Ona "Sen de bir söz söyle!" dediler. Dedi ki: "Sizin sözleriniz ilim dâiresinden idi; hakîkat-i müşâhededen değil idi. Hakîkat-i müşâhede odur ki: Hicâb münkeşif ola ve sen Hakk'ı apaçık göresin." Ona dediler ki: "Sen bu sözü nasıl isbât edersin? Ve bunun böyle olduğunu nasıl bildin?" Dedi ki: "Ben Tebûk sahrâsında çok ihtiyâc ve meşakkat içinde idim. Gördüm ki, ansızın hicâb münkeşif oldu. Hakk'ı taht üzerinde oturmuş olarak apaçık gördüm ve secde edip dedim ki: "İlâhî! Benim bulunduğum bu mekân nedir? Ve benim senin indinde mevziim nedir?" Orada olanlar bu sözü dinlediler. Muhakkıklardan Müemmil Cessâs hazretleri onu alıp muhaddislerden İbn Sa'dân'ın evine götürdü. Ve İbn Sa'dân'a: "Ey şeyh! Bize Resûl-i Ekrem hazretlerinin ان للشيطان عرشا . . . الخ. [ya'nî "Muhakkak, şeytanın bir tahtı vardır... ilh."] hadîs-i şerîfini rivâyet et" dedi. İbn Sa'dân Resûl-i Ekrem'e kadar olan senedlerini beyân ettikten sonra ان للشيطان عرشا بين السماء والارض اذا اراد بعبد فتنة كشف له عنه ya'nî "Şeytanın yer ile

gök arasında bir tahtı vardır. Bir kula fitne etmek istediği vakit onu gösterir" hadîs-i şerîfini okudu. Ebû Muhammed bu hadîsi dinledikten sonra "Bir daha tekrâr et!" dedi. O da tekrâr etti. Ebû Muhammed ağlayarak çıkıp gitti. Birçok günler görülmedi. Sonra meydâna çıktı. Ona: "Nerede idin?" diye sordular. "Şeytanın göründüğü zamandan beri kıldığım namazları kazâ ettim. Zîrâ şeytana tapmışım. Şimdi yine onu görüp secde ettiğim yere kadar giderek la'net edeceğim!" dedi ve çıkıp gitti." (*Nefahâtü'l-Üns*'ten).

خشت اگر پرست بنهادهٔ توست　　　　آن دو سه مو از عطای آن سوست

3895. *Kerpiç eğer dolu ise de, senin koyduğundur. O iki üç kıl o tarafın atâsıdır.*

Ya'nî, kerpiç mesâbesinde olan senin tâatlerin ve ibâdetlerin her ne kadar çok ise de, onlar senin kendi fikrin ve re'yin ile yaptığın sa'yler ve amellerdir. Halbuki o iki üç kıl mesâbesinde olan inâyet ise insân-ı kâmil tarafının atâsıdır.

در حقیقت هر یکی مو زان کهیست　　　　کان امان نامه وصلهٔ شاهنشهیست

3896. *Hakîkatte her bir kıl ondan bir tâattir. Zîrâ o bir şâhenşehin emân-nâmesi ve atâsıdır.*

Ya'nî, hakîkatte insân-ı kâmil tarafından gelen inâyet ve yardımın her bir kılı ve zerresi bir dağ mesâbesindedir. Zîrâ o inâyet şehenşâh olan Hakk'ın insân-ı kâmile verdiği bir emân-nâme ve atâdır ki, insân-ı kâmil Hakk'ın bu emân-nâmesi ve muhâfaza berâtı ve atâsı ile âbidleri şeytanın tasallutundan men' eder.

تو اگر صد قفل بنهی بر دری　　　　بر کَنَد آن جمله را خیره سری

3897. *Eğer bir kapı üzerine yüz kilit koysan, onun hepsini bir hîre-ser koparır.*

"Hîre-ser", burada küstâh ve edepsiz ve sersem, demektir. Ya'nî, meselâ eğer bir kapı üzerine yüz kilit konmuş olsa da bir sersem edebsiz gelip onların hepsini bî-pervâ koparır.

شحنهٔ از موم اگر مهری نهد　　　　پهلوانان را ازان دل بشکند

3898. *Eğer bir şıhne mumdan bir mühür koyarsa, pehlivânların kalbi ondan kırılır.*

Fakat bir hükûmet me'mûru bir kapı üzerine mühür mumundan bir mühür koyarsa, o mühürü koparmaya kimse cesâret edemez. Pehlivanların bile o zayıf mühür mumuna karşı kalbi kırılır ve cesâretsiz olur.

آن دو سه تار عنایت همچو کوه سد شده چون فر سیما در وجوه

3899. *Dağ gibi olan o inâyetin iki üç kılı, yüzlerce sîmânın ferri gibi sedd olmuştur.*

"Sîmâ", alâmet, eser ve yüzün rengi, demektir. "Ferr", parlaklık ma'nâsınadır. Ya'nî dağ gibi metîn olan o insân-ı kâmilin inâyetinin iki üç kılı, ya'nî cüz'î yardımı, Resûl-i Ekrem hazretlerinin hücceti ile ashâb-ı kirâmın yüzlerindeki rengin parlaklığı gibi şeytana karşı bir sed olmuştur. Ya'nî Resûl-i Ekrem hazretlerinin inâyeti ile ashâb-ı kirâmın yüzlerindeki rengin parlaklığı şeytana karşı nasıl bir sed olmuş ise, dağ gibi metîn olan insân-ı kâmilin inâyetinin iki üç kılı ve cüz'î bir yardımı dahi öylece sâliklerin yüzlerinde bir ferr hâsıl edip, ahlâk ve amel düşmanı olan şeytana karşı bir sed olmuştur. Nitekim hadîs-i şerîfte الشيطان يفر من ظل عمر ya'nî "Şeytan, Ömer'in gölgesinden kaçar" buyurulmuştur.

خشت را مگذار ای نیکو سرشت لیك هم ایمن مخسب از دیو زشت

3900. [3876] *Ey tab'ı iyi olan kimse! Kerpici terk etme! Fakat çirkin olan şeytandan emîn olarak uyuma!*

Ey tabîati ve tıyneti iyi ve pâk olan mü'min! Bizim bu sözlerimizden, ibâdâtı ve tâati terk et, ma'nâsını anlama ve ibâdât ve tâat kerpiçlerini terk etme! Fakat bu tâatlerine ve ibâdetlerine dayanıp, şeytanın tasallutundan emîn olarak uyuma! Dâimâ uyanık dur! Nitekim yukarıda menkıbesi zikr olunan Ebû Muhammed Haffâf kıssası âbidin şeytana karşı ne derece müteyakkız olması lâzım geleceğini gösterdi.

رَوْ دو تا مو ز آن کرم با دست آر وانگهان ایمن بخسب و غم مدار

3901. *Git, o iki kat kılı o keremden ele getir! Ondan sonra emîn olarak uyu ve gam tutma!*

Ey âbid! Kendi tâat ve ibâdetine dayanmayı bırak da, git, insân-ı kâmilin o iki kat kıl mesâbesinde olan inâyetini onun kereminden ele getir ve ondan sonra ibâdet ve tâatinle meşgûl olarak emîn bir sûrette uyu ve aslâ "Bana şeytan musallat olur" diye gam yeme! Nitekim Hz. Pîr sâliklerine hitâben bir beyitlerinde şöyle buyururlar:

خورا نمت می جان تا دگر تو غم نخوری چه جای غم که زهر شادمان گرو ببری

"Artık sen gam yemiyesin diye sana cân meyini içireyim! Gamın ne yeri vardır ki, her mesrûr olandan meded ve yardım istersin?"

نوم عالم از عبادت به بود　　　آنچنان علمى كه مستنبه بود

3902. *Âlimin uykusu ibâdetten iyi olur. Öyle bir ilim ki, uyandırıcı ola.*

Ya'nî, kalbi ma'rifet-i ilâhiyye ile uyanık olan bir âlimin zâhirî uykusu, kalbi ma'rifet-i ilâhiyyeden gâfil olan bir kimsenin zâhirî olan ibâdetlerinden ve amellerinden efdal olur. Fakat bu âlimin ilmi öyle bir ilim olmalıdır ki, kalbi Hakk'ın zât ve sıfât ve esmâsından hâlen ve zevkan âgâh eder ve uyandırır. Bunun için Selmân hazretleri tarafından rivâyet buyurulan hadîs-i şerîfte نوم على علم خير من صلوة على جهل ya'nî "İlim üzerine olan uyku cehl üzerine olan namazdan hayırlıdır" buyurulur; ve kezâ diğer bir hadîs-i şerîfte نوم العالم خير من عبادة الجاهل ya'nî "Âlimin uykusu câhilin ibâdetinden hayırlıdır" buyurulmuştur.

آن سكون سابح اندر آشنا　　　به ز دست اعجمى با دست و پا

3903. *O yüzücünün sükûnu yüzmek vaktinde elli ve ayaklı a'cemînin elinden iyidir.*

"Sâbih", yüzücü; "âşnâ", yüzmek; "a'cemî", burada yüzme bilmeyen acemi kimse demektir. Ya'nî, meselâ denizde yüzen ve yüzme bildiğinden dolayı sâkin ve hareketsiz olarak denizin sathında duran bir kimsenin bu sükûnu, yüzmek vaktinde yüzme bilmeyen elli ve ayaklı bir aceminin elinden ve hareketinden iyidir. Çünkü aceminin hareketi yüzme ilmine müstenid değildir. Bilakis boğulmasına sebeb olur.

اعجمى زد دست و پا و غرقه شد　　　مى‌رود سباح ساكن چون عمد

3904. *A'cemî el ve ayak vurdu ve boğuldu. Sâkin olan yüzücü direkler gibidir.*

"Umud", "amûd"un cem'-i kesreti olup "direkler" demektir. Ya'nî yüzme bilmeyen acemi kimse denizde el ve ayak vurarak çırpınıp durur ve nihâyet boğulur. Fakat sâkin yüzücü kimse, denizin sathı üzerinde batmaksızın direkler gibi gider.

علم دريا نيست بى‌حد و كنار　　　طالب علمست غواص بحار

3905. *İlim hadsiz ve kenârsız bir deryâdır. İlmin tâlibi denizin dalgıcıdır.*

Ya'nî, ilm-i ledün ve maârif-i ilâhiyye hadsiz ve kenârsız bir denizdir; ve o ilmin tâlibi ise bu nihâyetsiz denizin dalgıcıdır. Zîrâ ilm-i ledün, Hakk'ın zâ-

tına ve sıfâtına ve esmâsına ve onun varlığının merâtibine âid olan bir ilimdir ve bunların aslâ nihâyeti yoktur.

گر هزاران سال باشد عمر او — او نگردد سیر خود از جست وجو

3906. *Eğer onun binlerce sene ömrü olsa, o muhakkak cüst u cûdan doymaz.*

Eğer o ilim tâlibinin binlerce sene ömrü olsa, "İşte öğrenilecek şey bu kadardır!" deyip doymaz ve o ilmin hakāyık ve dekāyıkını araştırmak ve tahsîl etmekten aslâ fâriğ olmaz. Zîrâ bu ilmin her bir safhası açıldıkça rûhun başka başka lezzetleri ve zevkleri olur; ve bu lezzetler ve zevkler birbirinden yüksek olduğu için tâlib-i ilm doymak bilmez.

كان رسول حق بگفت اندر بيان — اين كه مَنْهُومَانْ هُمَا لَا يَشْبَعَانْ

3907. *Zîrâ Hakk'ın resûlü beyânda bunu buyurdu ki: "İki harîs vardır ki, onlar doymazlar."*

Bu hadîs-i şerîf aşağıdaki sürh-i şerîfte tefsîr buyurulur.

در تفسير اين خبر كه مصطفى عليه السلام فرمود منهومان لا يشبعان طالب الدنيا و طالب العلم كه اين علم غير علم دنيا بايد تا دو قسم باشد . اما علم دنيا هم دنيا باشد بى آخرت و اگر نه همچنين شود كه طالب الدنيا و طالب الدنيا اين تكرار بود نه تقسيم ، مع تقريره

Bu hadîs-i şerîfin tefsîri hakkındadır ki Mustafâ (a.s.) buyurdu: "İki harîs doymazlar: Dünyânın tâlibi ve ilmin tâlibi." Ki, bu ilim dünyâ ilminin gayrı gerektir, tâ ki iki kısım olsun! Ammâ dünyânın ilmi âhiretsiz yine dünyâ olur. Ve yoksa böyle olur ki: "Tâlibü'd-dünyâ ve tâlibü'd-dünyâ." Bu ise tekrâr olur. Onun takrîri ile berâber taksîm olmaz

Bu bahiste İbn Mes'ûd hazretlerinden rivâyet olunan منهومان لا يشبعان طالب العلم و طالب الدنيا و هما لا يستويان اما طالب العلم فيزداد فى رضى الرحمن واما طالب الدنيا فيزداد فى الطغيان ya'nî "İki harîs vardır ki, doymazlar: Tâlib-i ilm ve tâlib-i dünyâ; ve on-

lar müsâvî değildir. İlim tâlibine gelince, Rahmân'ın rızâsını ziyâdeleştirir. Dünyânın tâlibi ise azgınlığı ziyâdeleştirir" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Hz. Pîr efendimiz, bu hadîs-i şerîfteki ilimden murâd, hangi ilim olduğunu îzâhan buyururlar ki: Bu ilim bu kal'a-i zâtü's-suver olan dünyâ ilminin gayrı olmak lâzım gelir ki, ilim iki kısma taksîm edilmiş olsun. Zîrâ dünyânın ilmi, âhiretle alâkası olmayan yine dünyâ cinsinden bir ilim olur; ve eğer hadîs-i şerîfteki ilimde dünyânın ilmi dahi dâhil olsa, o vakit bu beyân-ı peygamberîde dünyânın tâlibi ve dünyâ ilminin tâlibi ma'nâsı çıkar ki, bu da dünyânın tâlibi demek olur; ve bu sûrette ifâdede "Dünyânın tâlibi ve dünyânın tâlibi" diye tekrâr vâki' olur; ve ilim taksîminin takrîri ve tesbîti ile berâber ifâdede taksîm ma'nâsı bulunmaz. Ma'lûm olsun ki, "dünyâ ilmi"nden murâd, hesâb, hendese, cebr ve hikmet-i tabîiyye ve kimyâ ve coğrafya ve hey'et ... ilh. gibi ilimlerdir. Eğer bu ilimler insanlığın kemâline âid olan ma'rifet-i ilâhiyyenin tevsî'ine hâdim olursa, ilm-i âhiret olur; ve binnetîce Hakk'ın rızâsı tahsîl edilmiş bulunur; ve eğer insanın hayvanlık cihetini tatmîne hâdim olursa, sırf ilm-i dünyâ olup birtakım azgınlıklara sebeb olur. Nitekim binlerce efrâd-ı beşerin helâkine sebeb olan zamânımızdaki zehirli gazların ve elektrik kuvvetlerinin ve diğer âlât-ı harbiyyenin keşfi bu ilimler sâyesinde vâki' olmuştur; ve bu hâl, ihbâr-ı Peygamberî mûcibince, ilm-i dünyânın, tuğyânı ve azgınlığı ziyâdeleştirmiş olmasından başka bir şey değildir.

طَالِبُ الدُّنْيَا وَ تَوْفِيرَاتِهَا   طَالِبُ الْعِلْمِ وَ تَدْبِيرَاتِهَا

3908. *Dünyânın ve onun tevfîrâtının tâlibi, ilmin ve onun tedbîrlerinin tâlibi vardır.*

"Tevfîr", kesb etmek, mal cem' etmek ve çoğaltmak, ma'nâlarınadır. "Tevfîrâtihâ"taki zamîr-i müennes "dünyâ"ya râci'dir; ve "tedbîrâtihâ"daki zamîrin müennes olması, tedbîrât-ı ilmiyyenin cem' hâlinde bulunmasındandır. Ya'nî dünyânın ve dünyâya âid birçok umûrun tâlibi ve ilmin ve ilme âid birçok tedbîrlerin tâlibi vardır.

پس درين قسمت چو بگمارى نظر   غير دنيا باشد اين علم اى پدر

3909. *İmdi bu kısmına nazar nasb ettiğin vakit, ey baba! Bu ilim dünyânın gayri olur.*

Ey baba! Nazarını bu taksîme havâle ettiğin vakit, yukarıda îzâh olunduğu üzere bu ilim, dünyâ ilminden başka bir ilim olur.

غیر دنیا پس چه باشد آخرت　　کت کند ز ینجا و باشد رهبرت

3910. [3886] *Böyle olunca dünyânın gayri ne olur? Âhiret ki, seni buradan koparır ve sana rehber olur.*

Ya'nî, böyle olunca, dünyânın gayri olan şey nedir? Onun zıddı ve mukābili olan âhirettir ki, bu âhiret ilmi rüsûh buldukça, senin kalbini fânî bir serâbdan ibâret olan bu dünyâdan koparır ve soğutur ve sana hayât-ı bâkıyen için rehber ve kılavuz olur.

بحث کردن آن سه شهزاده در تدبیر آن واقعه

O vâkıanın tedbîri hakkında o üç şehzâdenin bahsetmesi

Ya'nî, şehzâdeler sûretler sâhibi olan kal'ada Çin şâhının kızının sûretini görüp âşık olduklarından, bu sûretin hakîkatine vusûl için ne tedbîr edilmesi lâzım geleceğini birbirlerine müzâkere ettiler.

رو بهم کردند هر سه مُفتتَن　　هر سه را یك رنج و یك درد و حَزَن

3911. *Her üç fitnelenmiş, her üçünün bir marazı ve bir derdi ve hüznü olan birbirlerine teveccüh ettiler.*

Çin şâhının kızının sûretini görüp fitneye düşmüş ve bir maraza ve bir derde ve bir hüzne mübtelâ olan üç şehzâde,

هر سه در یك فکر و یك سودا ندیم　　هر سه از یك رنج و یك علت سقیم

3912. *Her üçü bir fikirde ve bir sevdâda nedîm, her üçü bir marazdan ve bir illetten ma'lûl idi.*

"Nedîm", refîk ve musâhib ve arkadaş, demektir.

در خموشی هر سه را خطرت یکی　　در سخن هم هر سه را حجت یکی

3913. *Susmak vaktinde her üçünün hâtırası bir, sözde dahi her üçünün hücceti bir idi.*

Sükûtları zamânında her üç şehzâdenin düşüncesi bir olduğu gibi, konuştukları zaman dahi düşüncelerini ve fikirlerini te'yîd için getirdikleri hüccet ve delîl de birbirinin aynı idi. Nitekim ahyâr ve ebrâr ve şüttâr zümresinden olan mü'minlerin düşünceleri Hakk'ın vahdeti olduğu gibi, delîlleri dahi yine Hakk'ın vahdetine dâir olur.

یك زمانی اشك ریزان جمله شان   بر سر خوان مصیبت خون فشان

3914. *Bir zaman onların hepsi baş dökücü, musîbet sofrası başında kan saçıcı idi.*

Üç şehzâdenin cümlesi gördükleri sûretin aşkından dolayı bir zaman ağlayıcı ve musîbet ve belâ sofrası olan bu sûret âleminin başında, gözlerinden yaş yerine kan saçıcı idi.

یك زمان از آتش دل هر سه كس   بر زده با سوز چون مجمر نفس

3915. *Her üç kimse bir zaman kalb ateşinden micmer gibi harâretli nefesi yukarı vurmuşlar idi.*

"Micmer", içinde öd ağacı vesâir güzel kokulu maddeler yakmak için kullanılan ve "buhûrdân" denilen âlet demektir. Ya'nî, üç şehzâde bir zaman kalblerinde olan aşk ateşinden dolayı, buhûrdânın yukarı çıkardığı harâretli hava gibi, harâretli nefesi yukarı çıkarmışlar ve âhlar etmişler idi.

مقالت برادر بزرگین

Büyük kardeşin sözü

Ya'nî, üç şehzâdeden büyük kardeşin söylediği sözün beyânındadır.

آن بزرگین گفت ای اخوان خیر   ما نه نر بودیم اندر نصح غیر

3916. *O büyük dedi: "Ey hayırlı kardeşler! Biz gayrın nushunda erkek değil mi idik?"*

O üç şehzâdeden en büyüğü diğerlerine dedi: "Ey hayırlı kardeşler! Biz başkalarına nasîhat husûsunda erkek değil mi idik? Ve onlara merdçe nasîhatler vermez mi idik?"

از حَشَمْ هر که بما کردی گِلَه   از بلا و فقر و خوف و زلزله

3917. *"Haşemden her kim bize belâdan ve fakrdan ve korkudan ve zelzeleden şikâyet ede idi."*

"Haşem", hizmetçiler, demektir. Ya'nî, "Hizmetçilerimizden her kim bize başlarına gelen belâdan ve fakr u zarûretten ve kendilerine tecâvüz korkusundan ve emr-i maîşetlerinin tezelzülünden şikâyet etse idi."

ما همی گفتیم کم نال از حَرَجْ   صبر کن کالصبر مفتاح الفَرَجْ

3918. *Biz derdik ki: "Zahmet ve meşakkatten az nâle et! Sabr et, zîrâ sabır sürûrun anahtarıdır."*

"Harac", lügatte "çok ağaçlı dar yer"e derler (*Akrabü'l-Mevârid*). "Zahmet ve meşakkat" ma'nâsında da kullanılır. "Ferec", sürûr va şâdî, ma'nâsınadır.

این کلید صبر را اکنون چه شد   ای عجب منسوخ شد قانون چه شد

3919. *"Şimdi bu sabır anahtarına ne oldu? Ey aceb! Kānûn mensûh mu oldu, ne oldu?"*

Ya'nî, "Biz her kime "Sabır sürûrun anahtarıdır" diye sabr etmek kānûn ve düstûrunu söylerdik. Şimdi bizim başımıza belâ geldiği bu zamanda bu sabır anahtarına ne oldu? Acîb şey! Bu sabır kānûnu bozuldu mu? Ne oldu?"

ما نمی گفتیم کاندر کش مکش   اندر آتش همچو زر خندید خوش

3920. *"Biz demez mi idik ki: Keşmekeşte ateş içinde altın gibi hoş gülünüz!"*
[3896]

"Keşmekeş", çekişme, münâzaa, muhârebe ve kalb ıztırâbı, demektir. "Biz kendi adamlarımıza demez mi idik ki: Muhârebede ve harb ateşi içinde altın gibi hoş ve latîf ve parlak bir hâlde olunuz!"

مر سپه را وقت تنگاتنگ جنگ   گفته ما که هین مگردانید رنگ

3921. *"Muhakkak askere cengin muzâyakası vaktinde, biz ki, "Sakın rengi döndürmeyiniz!" demiş idik."*

"Teng", dar demektir. İki "teng" arasındaki elife "rabt ve ittisâl veyâhud mukābele ve tevessül elifi" derler. "Ten-gâ-teng", "dara dar" demek olur. "Muzâyaka" ma'nâsı murâd olunur. "Leb-â-leb", dudak dudağa ve "dem-â-dem" "ân be-ân" gibi. Ya'nî, "Biz askerimize harb ve mukātelenin muzâya-

kası vaktinde "Sakın, yüzünüzün rengini korkudan dolayı döndürmeyin ve metânet gösterin!" demiş idik."

آن زمان كه بود اسبانرا وطا   جمله سرهاى بريده زير پا

3922. *"O zaman ki, ayak altında olan bütün kesilmiş başlar onların çiğneyecek yeri idi."*

"Vatâ", çiğneyecek ve ayak basacak yer, demektir. Ya'nî, "Harb kızışıp da iki tarafın askerlerinin ayaklar altına yuvarlanmış olan bütün kesilmiş başları, onların çiğneyecek yeri olduğu vakit,"

ما سپاه خويش را هى‌هى كنان   كه به پيش آييد قاهر چون سنان

3923. *"Kendi askerimize "Mızrak gibi kahr edici olarak öne geliniz!" diye hey hey edici idik."*

"Hey hey!", harbe teşvîk için bağırış. Ya'nî, "Harb esnâsında kesilen başlar ayaklar altında kalıp, atlar tarafından çiğnendiği vakit, biz kendi askerimizi "Mızrak gibi, düşmanı kahr edici olarak meydana çıkınız!" diye, hey hey ve heyâhû na'ralarıyla mukâteleye teşvîk edici idik."

جمله عالم را نشان داده بصبر   زانكه صبر آمد چراغ و نور صدر

3924. *"Bütün âleme sabır ile nişân vermiş idik. Zîrâ ki sabır, sadrın çerâğı ve nûru geldi."*

نوبت ما شد چه خيره سر شديم   چون زنان زشت در چادر شديم

3925. *"Bizim nevbetimiz oldu. Niçin şaşkın olduk? Çirkin kadınlar gibi çarşaf içine gittik."*

Ya'nî, "Belâya sabretmek nöbeti şimdi bize geldi. Âleme sabır tavsiye ettiğimiz hâlde, niçin bu sabretmek husûsunda şaşkın olduk? Çirkin kadınlar çarşaf altında kendi yüzlerini sakladıkları gibi, bizler de bâtınımızın çirkinliğini erler meydanından kaçmak sûretiyle sakladık."

اى دلى كه جمله را كردى تو گرم   گرم كن خود را و از خود دار شرم

3926. *Ey bir gönül ki, sen cümleyi harâretlendirir idin, kendini harâretlendir ve kendinden utan!*

Bu beyt-i şerîfte Hz. Pîr efendimiz sûre-i Bakara'da olan أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ (Bakara, 2/44) ya'nî "Nefsinizi unutursunuz da nâsa birr ü

takvâ ile mi emredersiniz?!"; ve sûre-i Fetih'de vâki' يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِى قُلُوبِهِمْ (Fetih, 48/11) ya'nî "Kalblerinde olmayan şeyi dilleriyle söylerler" ve [sûre-i Saff'ta] olan لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ (Saff, 61/2-3) ya'nî "Yapmadığınız şeyi niçin söylersiniz? Allâh'ın indinde [yapmadığınız şeyleri söylemeniz] büyük fenâlıktır" âyet-i kerîmelerine istinâden kendi hâli olmayan maâliyât-ı ahlâkıyyeyi başkalarına tavsiye ve nasîhat eden kimseleri tevbîh buyururlar. Ya'nî, ey bir gönül sâhibi ki, sen fasîh ve belîğ sözlerin ile halka nasîhatler edip onları harâretlendirir idin. Sende olmayan o ahlâkı kendine söylemek sûretiyle nefsini harâretlendir; ve nefsinde olmayan bu ahlâkı başkalarına tavsiye ettiğin vakit, düşün de kendinden utan!

ای زبان که جمله را ناصح بدی　　　نوبت تو گشت از چه تن زدی

3927. *Ey bir dil ki, cümleye nâsih idin, senin nevbetin oldu; neden sustun?*

"Ten zeden", susmak, demektir. Ey fasîh ve belîğ sözler söyleyen dil! Sen herkese nasîhat verici idin. Şimdi o nasîhatler ile amel etmek nöbeti senin oldu. Neden sustun ve şikâyetlere başladın?

ای خرد کو پند شکّرْ خای تو　　　دور تست این دم چه شد هیهای تو

3928. *Ey akıl! Hani senin şeker çiğneyici olan nasîhatin? Bu dem senin devrindir. Senin hey-hâyın ne oldu?*

"Hey-hây", teşvîk sadâsı. Ya'nî, ey akıl ve zekâsına i'timâd eden kimse! Hani senin şeker çiğneyici ve tatlı olan nasîhatin? Şimdi halka verdiğin nasîhatler ile amel etmek devri senindir. Senin teşvîk na'raların ne oldu? Şimdi bu na'ra-i teşvîki niçin nefsine vurmaz oldun?

ای ز دلها برده صد تشویش را　　　نوبت تو شد بجنبان ریش را

3929. *Ey gönüllerden yüz teşvîşi götürmüş olan! Senin nevbetin oldu; sakalı kımıldat!*

Ey tatlı ve fasîh ve belîğ sözleriyle halkın kalblerindeki teşvîş ve ıztırâbı def' eden vâiz efendi! Şimdi belâya sabır ve tahammül etmek nöbeti senin oldu. Kendi nefsine va'z u nasîhat etmek için sakalı kımıldat! Ya'nî o belîğ ve fasîh olan sözleri kendi nefsine söyle! "Sakal kımıldatmak", söz söylemekten kinâyedir.

از غری ریش ار کنون دزدیدهٔ　　پیش ازین بر ریش خود خندیدهٔ

3930. [3906] *Eğer fâhişelikten dolayı şimdi sakalı çalmış isen, bundan evvel sakalına gülmüşsün.*

"Gar", fenâ kalbli ve fâhişe kadın, demektir. "Yâ", masdariyet içindir. "Kendi sakalına gülmek", kişi kendisiyle istihzâ etmekten kinâyedir. Ya'nî, ey halka va'z u nasîhat eden efendi! Kendinde fâhişe kadın gibi ahlâk zayıflığı var iken, erkeklik alâmeti olan sakalı çalmış ve halkı irşâda kalkmış isen, başına belâ gelmezden evvel, kendi sakalına gülmüşsün ve kendi nefsin ile istihzâ etmişsin.

Menkıbe: "Meşhûr şâirlerden Vâsıf Bey yaptığı şiirlerinin birinde:

Mihneti kendine zevk etmedir âlemde hüner.
Gam ü şâdî-i felek böyle gelir, böyle gider

demiş idi. Vaktâki oturduğu yalı yanıp zarûrete dûçâr olur, isti'tâf için o vakitki sadr-ı a'zamın kapısında dolaştığını gören bir zat: "Vâsıf Bey, burada ne dolaşıyorsun?" diye sorar. O da hâl-i zarûretinden bahs eder. O zat cevâben: "Mihneti kendine zevk etmedir... ilh. sözü senin değil mi? Niçin bu kadar ıztırâb içindesin? Kalbini ferah tut!" der. Vâsıf Bey: "Ben o sözü yalı yanmadan evvel söylemiş idim. Vaktâki yalı yandı, iş değişti!" diye cevâb verir.

وقت پند دیگرانی های های　　در غم خود چون زنانی وای وای

3931. *Başkalarına nasîhat vaktinde hay hay; kendi gamında kadınlar gibisin, vay vay!*

"Hây hây", sadâ-yı teşvîk, "vây vây", sadâ-yı teessür ma'nâlarınadır. Ya'nî, ey mürşidlik da'vâsında bulunan efendi! Başkalarına nasîhat ettiğin vakitte onları bu nasîhatle amele teşvîk edersin. Fakat senin başına bir belâ geldiği vakit, başkalarına ettiğin nasîhati unutup kadınlar gibi "vây vây!" diye feryâd edersin.

چون بدرد دیگران درمان بدی　　درد مهمان تو آمد تن زدی

3932. *Çünkü başkalarının derdine dermân idin. Derd senin misâfirin geldi; sustun.*

Ey kimse! Sen derdin olmadığı vakit nasîhatlerin ile başkalarının derdine dermân olduğundan, işte o derd ve belâ sana da misâfir olarak geldi. Fakat keyfin kaçtı. Bülbül gibi söyleyen dilin tutuldu ve sustun.

بانگ بر لشکر زدن بد ساز تو   بانگ بر زن چون گرفت آواز تو

3933. *Askere bağırmak senin tedbîrin idi. Bağır, niçin âvâzın tutuldu?*

"Sâz", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır. Burada "iş hazırlığı ve tedbîr" ma'nâsı münâsibdir. Ya'nî, ey yüzlerce talebeye ders veren âlim-i zâhirî efendi! Halka-i tedrîsinde askerin mesâbesinde olan kumanda ettiğin birçok talebeye bağırıp, dekāyık-ı fikriyyeden bahsettin; ve nasîhatler etmek senin tedbîrin ve işin idi. Şimdi başına belâ geldiği vakit, yine bağırsana! Derd ve gamından dolayı niçin sesin tutuldu?

آنچه پنجه سال بافیدی بهوش   زان نسیج خود بغلتاقی بپوش

3934. *O şeyi ki, elli yıl akıl ile dokudun, o kendi mensûcundan bir bağaltâk giy!*

"Bağaltâk" [tâ ile] ve "bağaltâk" [tı ile] "külâh ve cübbe ve harb esnâsında giyilen zırhlı ceket." "Nesîc", mensûc ve dokunmuş, ma'nâsınadır. Ya'nî, elli yıl aklının tezgâhında hakîkat nâmı altında birtakım ilim ve felsefe kumaşları dokudun. Şimdi bu derd ve belâ vaktinde o dokuduğun kumaştan ve mensûcdan bir külâh veyâ cübbe yap da, giy bakalım!

از نوایت گوش یاران بود خوش   دست بیرون آر و گوش خود بکش

3935. *Senin nevândan dostların kulağı hoş idi. Elini dışarıya getir ve kendi kulağını çek!*

Ya'nî, halka-i tedrîsinde senin sesinden ve fasîh ve belîğ sözlerinden dostlarının kulağı hoş ve zevkli idi. Şimdi bu derd ve belâ vaktinde elini cübbenin altından dışarıya çıkar da, bu sözleri dinletmek için bu kendi elin ile kulağını çek ve "Ey kulağım, bu sözleri ve bu nasîhatleri dinlemek nöbeti sana geldi!" de!

سر بدی پیوسته خود را دم مکن   پا و دست و ریش و سبلت گم مکن

3936. *Dâimâ baş idin, kendini kuyruk etme! Ayağı ve eli ve sakalı ve bıyığı kaybetme!*

Nâs arasında ilim ve fazlın ile dâimâ baş ve reîs idin ve herkes sana hürmet ederlerdi. Bu derd ve belâ vaktinde kadınlar gibi feryâd ederek, kendini kuyruk etme! Ya'nî halk arasında zelîl ve hakîr etme! Ve elini ve ayağını ya'nî kudret-i ilmiyyeni ve sakalını ve bıyığını, ya'nî merdlik vakār ve temkînini halkın önünde kaybetme!

بازی آنِ تُست بر روی بساط   خویش را در طبع آر و در نشاط

3937. *Bisât yüzü üzerinde oyun senindir. Kendini tab'a ve neşâta getir!*

"Bisât", döşeme, demektir, fakat satranç oyunu tahtasına da "bisât" derler. Ya'nî, ey insan! Satranç tahtası mesâbesinde olan bu yeryüzünde oyun senindir. Zîrâ sen sûret-i insâniyyeyi hâiz olduğun için bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mazharı olmaya müstaidsin; ve senin bu vücûd-i izâfînde mütecellî olan Hak'tır. Bunu bil de kendini tab'-ı aslîne ve neşât ve şen ve şâd olmaya getir!

